УКРАЇНСЬКИЙ ПРАВОПИС

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ

УКРАЇНСЬКИЙ ПРАВОПИС

КИЇВ НАУКОВА ДУМКА 2019

УДК 81’35

Нова редакція Українського правопису подає уточнені й доповнені правила написання загальних і власних назв українського та іншомовного походження, деталізовані правила вживання розділових знаків.

В усіх розділах оновлено ілюстративний матеріал.

Для всіх, хто прагне писати, дотримуючись норм сучасної літературної мови.

СХВАЛИВ
Кабінет Міністрів України
(Постанова № 437 від 22 травня 2019 р.)

СХВАЛИЛИ:
спільною постановою
Президія Національної академії наук України
(протокол № 22/10 від 24 жовтня 2018 р.)

та рішенням
Колегія Міністерства освіти і науки України
(протокол № 10/4-13 від 24 жовтня 2018 р.)

ЗАТВЕРДИЛА
Українська національна комісія з питань правопису
(протокол № 5 від 22 жовтня 2018 р.)

Українська національна комісія з питань правопису своїм рішенням від 12 липня 2019 р. визначила Видавництво «Наукова думка» НАН України установою, яка уповноважена випустити у світ авторизоване видання Українського правопису в редакції 2019 р.

Науково-видавничий відділ
філологічної, художньої та словникової літератури

Редактори *Є. І. Мазніченко, В. Є. Македон, С. В. Шарабанова, І. Л. Яловнича*

© Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України, 2019
© Інститут української мови НАН України, 2019
© Український мовно-інформаційний фонд НАН України, 2019
© НВП «Видавництво “Наукова думка” НАН України», дизайн, 2019

ISBN 978-966-00-1728-3

КАБІНЕТ МІНІСТРІВ УКРАЇНИ

П О С Т А Н О В А
від 22 травня 2019 р. № 437

Київ

Питання українського правопису

З метою забезпечення конституційних положень про державний статус української мови та уніфікації вживання правописних норм Кабінет Міністрів України **п о с т а н о в л я є**:

1. Погодитися з пропозицією Міністерства освіти і науки та Національної академії наук щодо схвалення Українського правопису в новій редакції, розробленій Українською національною комісією з питань правопису.

2. Визнати таким, що втратив чинність, пункт 1 постанови Кабінету Міністрів України від 8 червня 1992 р. № 309 “Питання українського правопису” (ЗП України, 1992 р., № 6, ст. 145).

3. Міністерствам, іншим центральним органам виконавчої влади, Раді міністрів Автономної Республіки Крим, обласним, Київській і Севастопольській міським державним адміністраціям сприяти використанню в новій редакції Українського правопису в діловодстві, освіті, видавничій справі, сфері телебачення і радіомовлення, інших сферах суспільного життя.

Прем’єр-міністр
України В. ГРОЙСМАН

ПОСТАНОВА № 293
Президії Національної
академії наук України

24 жовтня 2018 року
протокол № 22/10

РІШЕННЯ
Колегії Міністерства
освіти і науки України

24 жовтня 2018 року
протокол № 10/4-13

м. Київ

Про нову редакцію
Українського правопису

В и т я г:

Президія НАН України постановила та Колегія МОН України ухвалила:

1. Доповідь голови Робочої групи Української національної комісії з питань правопису з підготовки проекту Українського правопису члена-кореспондента НАН України Єрмоленко С.Я. взяти до відома.

2. Проект нової редакції Українського правопису, схвалений рішенням Комісії 22.10.2018, схвалити в цілому.

3. Робочій групі з підготовки проекту Українського правопису (член-кореспондент НАН України Єрмоленко С.Я.) невідкладно доопрацювати текст нової редакції Українського правопису згідно із зауваженнями, висловленими під час спільного обговорення проекту.

4. Міністерство освіти і науки України до 15 листопада 2018 року подати доопрацьований проект Українського правопису на розгляд Кабінету Міністрів України.

5. Контроль за виконанням цієї постанови/рішення покласти на Віце-президента НАН України Пирожкова С.І. та заступника Міністра освіти і науки України Стріху М.В.

Віце-президент Національної академії
наук України академік НАН України
С.І. Пирожков

За голову колегії т.в.о. Міністра
освіти і науки України
В.В. Ковтунець

Головний учений секретар Національної
академії наук України академік
НАН України
В.Л. Богданов

Секретар Колегії Міністерства
освіти і науки України
О.Б. Кононенко

ПЕРЕДМОВА

Мова — запорука тривкої ідентичності нації, основа її етнокультурної цілісності. Однією з найсуттєвіших ознак такої цілісності є функціонування в різних суспільних сферах літературної мови, що має кодифікований правопис. Правописна кодифікація мови завжди вписана в соціолінгвістичний контекст. Коли разом із тоталітарним періодом нашої історії відійшов у минуле адміністративний контроль за дотриманням правописних стандартів, ціла низка засобів масової інформації, видавництв, освітніх закладів і т. ін. почали користуватися орфографічними правилами, відмінними від офіційних. Це дезорієнтує широке коло користувачів української мови, спричиняє непевність у власній мовній компетенції, перешкоджає розширенню суспільних функцій української мови і, зрештою, розхитує мовну норму.

Завдяки сучасним ЗМІ сьогодні маємо змогу почути усне українське слово не тільки з різних куточків України, а й з усього світу. Чуємо розмаїття акцентів, вимов, інтонацій, бо це *усне українське мовлення* з його природними територіальними, соціальними, віковими особливостями. На противагу некодифікованому усному мовленню, правопис — це еталон *писемної літературної мови*, яка, за слушним спостереженням Юрія Шевельова, є штучним витвором високорозвиненого суспільства, а не відтворенням почутого «з уст народу».

Правопис складається з трьох підсистем: графіки (букв, якими позначають найтиповіші звуки), орфографії (закономірностей поєднання букв для передавання на письмі звукового образу української мови) і пунктуації (розділових знаків, за допомогою яких позначають змістове й інтонаційне членування висловленої думки). Кожна із цих підсистем, як і кожний із розділів правопису, має свою історію.

Українська графіка бере початок від старослов'янського письма. У нинішньому українському алфавіті є буква, якої не було у традиційній кирилиці, — це **ґ**, що відома з кінця XVI ст. і набула поширення в XVII ст. Букву **ї** в українських текстах спочатку вживали замість колишньої **ѣ** та на місці **е** в новозакритому складі, а згодом вона перебрала на себе функції позначення сполучення **j + і**. Зазнала специфікації в українському правописі й буква **є**, що вживається на позначення йотованого **е (j + е)** та **е** з м'якістю попереднього приголосного **(ь + е)**; її немає в інших сучасних кириличних правописах.

Після виходу у світ «Енеїди» Івана Котляревського письменники, які писали живою українською мовою, почали шукати засобів передавати справжнє звучання слів, а не йти за їхнім давнім традиційним написанням. Цей пошук був великою мірою стихійним: від 1798 до 1905 рр. нараховується близько 50 різних (більш і менш поширених, іноді суто індивідуальних) правописних систем. Найпомітнішими серед них були правописні системи Олексія Павловського, «Русалки Дністрової», Пантелеймона Куліша, Євгена Желехівського, Михайла Драгоманова. У становленні українського правопису брали участь науковці й культурні діячі і східних, і західних українських земель: Володимир Антонович, Павло Житецький, Костянтин Михальчук, Павло Чубинський, Євген Желехівський, Степан Смаль-Стоцький, Василь Сімович та інші.

У 1876 р. російський імператор Олександр II ухвалив акт, згідно з яким українська графіка опинилася під забороною. Українські тексти, навіть дозволені урядовою цензурою, потрібно було друкувати, використовуючи російську абетку. Після скасування цієї заборони в 1907—1909 рр. вийшов друком знаменитий словник української мови за редакцією Бориса Грінченка, у якому застосовано принцип фонетичного українського правопису. У 1918 р. опубліковано проєкт офіційного українського правописного кодексу, запропонований професором Іваном Огієнком, у доопрацюванні якого згодом узяли участь академік Агатангел Кримський і професор Євген Тимченко. У 1919 р. цей проєкт був виданий під назвою «Головніші правила українського правопису». Цього ж року спільне зібрання Української академії

наук схвалило «Найголовніші правила українського правопису» — перший в історії України офіційний загальнодержавний правописний кодекс. В умовах складних геополітичних змін, війн і соціальних катаклізмів він справляв визначальний вплив на формування української мови як національного, а не етнологічного феномену. Його творці орієнтувалися, по-перше, на специфіку історичної та діалектної основи української мови, на її характерні ознаки порівняно з іншими слов'янськими мовами, і по-друге, на мовну практику визначних українських письменників і перекладачів.

У 1925 р. уряд УСРР створив при Народному комісаріаті освіти Державну комісію для впорядкування українського правопису, а в 1927 р. за наслідками роботи Всеукраїнської правописної конференції, що відбулася в Харкові, комісія підготувала проєкт всеукраїнського правопису, в опрацюванні якого взяли участь мовознавці з Наддніпрянщини й західноукраїнських земель. Від імені держави 6 вересня 1928 р. цей Український правопис, який отримав неофіційну назву «харківський», затвердив нарком освіти УСРР Микола Скрипник. Але за кілька років після згортання політики українізації та самогубства Миколи Скрипника за вказівкою влади до «харківського» правопису внесли суттєві зміни, скасувавши низку його норм як «націоналістичних» і таких, що «покликані штучно відірвати українську мову від великої братньої російської». У 1933 р. Народний комісаріат освіти УСРР схвалив інший правопис, який з незначними змінами й доповненнями (упродовж 30-х років XX ст., 1946, 1960 рр.) діяв до 1989 р. З алфавіту було свавільно вилучено букву **ґ**, що вплинуло на функціонування її графічної та фонетичної систем. Репресований «харківський» правопис із деякими змінами й доповненнями був чинним на західноукраїнських землях поза Українською РСР і в переважній частині української діаспори.

У 1989 р. затверджено і 1990 р. опубліковано нову редакцію Українського правопису, у якій поновлено букву **ґ**, уточнено й доповнено окремі правописні норми. У 2015 — 2018 рр. Українська національна комісія з питань правопису, до якої ввійшли фахівці мовознавчих установ Національної академії наук України та представники закладів вищої освіти з різних регіонів

України, розробила проєкт нової редакції Українського правопису. Після громадського обговорення його схвалено на спільному засіданні Президії Національної академії наук України та Колегії Міністерства освіти і науки України 24 жовтня 2018 р.

Сучасна редакція Українського правопису повертає до життя деякі особливості правопису 1928 р., що є частиною української орфографічної традиції і поновлення яких має сучасне наукове підґрунтя. Водночас правописна комісія керувалася тим, що й мовна практика українців другої половини XX — початку XXI ст. вже стала частиною української орфографічної традиції. Поділяючи думку про злочинний характер репресивних дій тоталітарного режиму щодо «харківського» правопису і його творців, кодифікатори мови не можуть знехтувати те, що мову народу творить його історія: мова змінюється, і правопис має відображати насамперед її сучасний стан. Нинішня українська мова — це багатофункціональна мова з розвиненою різноплановою стилістикою, сучасною науковою термінологією, це мова, яка взаємодіє з багатьма світовими мовами.

У сучасній редакції Українського правопису збережено підхід до мови як до знакової системи й суспільного явища. Правописна норма, з одного боку, ґрунтується на тісних зв'язках елементів сучасної мовної системи, що відображається на письмі, а з другого — на дотриманні мовної традиції та на залежності від неї. Здебільшого традиція відбиває вчорашні або позавчорашні параметри системи. Так само, як і система, традиція є закономірним регулятором мовної норми.

Сучасна українська мова — відкрита й динамічна. Змінюється словник, з'являються нові терміни в різних сферах суспільної комунікації, виникає потреба в адаптації загальних і власних назв до раніше сформульованих орфографічних правил. Для чого переглядати ці правила? Для того щоб відреагувати на зміни в сучасній мовно-писемній практиці, визначити правила правопису нових запозичених слів, нових власних назв, усунути застарілі формулювання та спростити й, де це можливо, уніфікувати орфографічні норми. Хоч уточнення й коригування орфографічних правил — це завдання насамперед професійних мовознавців, співтворцями Українського правопису є також широке коло

освічених українців, чия писемна практика узвичаює те чи те написання.

Кожна мова засвоює іншомовні елементи, і вони здебільшого відрізняються від питомих елементів за своїми системними ознаками. В історії правопису написання слів іншомовного походження було і досі є предметом гострих дискусій. Ці слова значною мірою зберігають свій іншомовний колорит. Намагання передати звукову форму запозичуваних слів або особливості їх оригінального відтворення призводило до проникнення в українську мову нових звуків і їхніх поєднань, екзотичних граматичних явищ. Водночас, стаючи частиною української мовної системи, ці слова поступово адаптуються до української фонетики, морфології, орфографії. Але вони не завжди вкладаються у традиційні українські парадигми й нерідко потрапляють до категорії невідмінюваних: *ательє, буржуа, какао, кафе, мадам, радіо, таксі, ханум* та ін.

Одні запозичення ввійшли в українську мову писемним, інші — усним шляхом. У мові-джерелі звучання слова часто не збігається з прочитанням сукупності букв, з яких воно складається (*Carlisle — Карлайл, Rambouillet — Рамбує, Worcester — Вустер, billet — білет, pioneer — піонер* і т. ін.). В українській, так само як і в багатьох інших мовах, і транскрибування, яке передає звукову форму іншомовного слова, і транслітерування, яке відтворює його графічну форму, і комбіноване застосування цих підходів, і орфографічна адаптація слова були і досі є природними й легітимними способами поповнення національного лексикону.

Реагуючи на виклики мовної практики, сучасна редакція правопису розширила межі використання орфографічних варіантів. Кожний історичний період розвитку мови має свою варіантну динаміку. Пропонуючи в новій редакції правопису низку орфографічних варіантів, кодифікатори зважали на те, що варіативність — це органічна частина правописного кодексу і тією чи тією мірою вона притаманна кожній мові на різних етапах її історичного розвитку. Відповідь на те, який з варіантів залишиться в минулому, зможе дати тільки майбутнє.

Якою має бути «правильна українська мова»? Чи загрожують їй іншомовні впливи, а якщо загрожують, то в якій частині мовної системи й наскільки? Яку мову ми передамо нащадкам? Ці й подібні питання, що десятиліттями не втрачають актуальності, спонукають до періодичного оновлення, перегляду та доопрацювання правописного кодексу, граматики й словників. Спадкоємність у мові — це зв'язок між поколіннями, які жили, живуть і житимуть в Україні. Пошук балансу між системними параметрами сучасної мови, з одного боку, і різночасовими прикметами української мовної традиції, з другого — найскладніше із завдань, що поставали перед творцями національного правопису на кожному з етапів його розвитку. Нова редакція правопису є кроком до розв'язання цього завдання з позицій історичної та етнографічної соборності української мови й української нації.

Українська національна комісія
з питань правопису

І. ПРАВОПИС ЧАСТИН ОСНОВИ СЛОВА

БУКВЕНІ ПОЗНАЧЕННЯ ДЕЯКИХ ГОЛОСНИХ ЗВУКІВ

Е, И

§ 1. Наголошені голосні **е** та **и** у вимові виразні, тому їх передаємо відповідними буквами: *дал**е́**ко, в**и́**соко.*

Ненаголошені **е** та **и**, невиразні у вимові, передаємо тими самими буквами, що й під наголосом: *в**е**ли́кий, в**е**личе́зний*, бо *в**е́**лич; д**е**ржу́,* бо *од**е́**ржати; кл**е**котíти*, бо *кл**е́**кіт; кр**и**ве́,* бо *кр**и́**во; н**е**су́*, бо *прин**е́**сений; с**е**ло́,* бо *с**е́**ла; тр**и**ма́ти*, бо *стр**и́**мувати; ш**и**ро́кий*, бо *ш**и́**роко; ш**е**потíти*, бо *ш**е́**піт* та ін.

У словах із постійним наголосом невиразний звук перевіряємо за словником: *к**и**ше́ня, л**е**ва́да, м**и**ну́лий.*

І, И

§ 2. 1. **І** пишемо на початку слова відповідно до вимови: ***І**ва́н, **і**грашка, **і**дол, **і**кати* (‘вимовляти *і* замість *и*’), ***і**ко́на, **і**менува́ти, **і**м’я́, **і**нди́к, **і**ноді, **і**ржа́, **і**снува́ти, **і**стина, **і**ти́.*

2. Деякі слова мають варіанти з голосним **и**: ***і**рій* і ***и́**рій, **і**род* і ***и́**род* (‘дуже жорстока людина’).

3. **И** пишемо на початку окремих вигуків (***и**ч!*), часток (***и**ч який хитрий*), дієслова ***и́**кати* (‘вимовляти *и* замість *і*’) та похідного від нього іменника ***и́**кання*.

И на початку слова вживаємо в деяких загальних і власних назвах, що походять із тюркських та інших мов, відповідно до їх вимови в цих мовах: ***и**йбе́н, **и**р, **И**ч-оба́, Кім Чен **И**н.*

Ї

§ 3. Букву **ї**, що позначає звуки **й** + **і**, пишемо:

1. На початку слова та після букви, що позначає голосний: *ї́жа, їжа́к, їзде́ць, ї́здити, ї́сти, їх, ї́хати, героїзм, краї́на, мої́, наї́вний, руї́на, твої́.*

2. Після м'якого знака: *Ана́ньїн, Віньї́.*

3. Після апострофа: *в'їзд, Заха́р'їн, з'їзд, об'їхати, під'їзд.*

4. В іншомовних словах після букви на позначення голосного: *архаї́чний, его́їзм, еліпсо́їд, моза́їка, проза́їк, целуло́їд* (див. ще § 126).

Я, Ю, Є

§ 4. Букви **я, ю, є** пишемо:

1. На початку слова, після голосного та після апострофа для позначення звукосполучень **й + а, й + у, й + е**: ***я***кість, ***ю***роди́вий, ***є***ство́; мо***я***, зна́***ю***, тво***є***; п'***я***ть, м'***я***та, в'***ю***н, б'***ю***ть, п'***є***мо́.

2. Після букви на позначення приголосного звука для передавання його м'якості: д***я***дько, л***ю***ди, оста́нн***є***, р***я***д, р***я***сно, р***ю***кза́к, р***ю***ш, с***ю***ди́.

БУКВЕНІ ПОЗНАЧЕННЯ ДЕЯКИХ ПРИГОЛОСНИХ ЗВУКІВ

Г

§ 5. Буква **г** передає на письмі глотковий щілинний приголосний звук як в українських словах: *берегти́, вого́нь, га́дка, гука́ти, дорогий, жага́, згин, кри́га, могу́тній, пагіне́ць*, так і в загальних та власних назвах іншомовного походження на місці **h, g**: *абориге́н, агіта́ція, агре́сія, бага́ж, болга́рин, брига́да, газе́та, генера́л, геоло́гія, горизо́нт, гра́мота, делега́т, кілогра́м, логопе́д, магази́н, педаго́г, фотогра́фія; А́нглія, Гаа́га, Гоме́р, Єва́нгеліє* (див. ще § 122).

Ґ

§ 6. Буква **ґ** передає на письмі задньоязиковий зімкнений приголосний:

1. В українських та в давно запозичених і зукраїнізованих словах: *а́ґрус, ґа́ва, ґа́зда́, ґанджі, ґа́нок, ґату́нок, ґвалт, ґе́ґати,*

ґедзь, ґелґота́ти, ґелґотіти, ґерґелі, ґерґота́ти, ґерґоті́ти, ґу́ґнути, ґирли́ґа, ґлей, ґніт (у лампі), *ґо́ґель-мо́ґель, ґонт(а), ґрасува́ти, ґра́ти* (іменник), *ґре́чний, ґринджо́ли, ґрунт, ґу́дзик, ґу́ля, ґура́льня, джиґу́н, дзи́ґа, дзи́ґлик, дриґа́ти* і *дри́ґати, ремиґа́ти* та ін., і в похідних від них: *а́ґрусовий, ґаздува́ти, ґвалтува́ти, ґе́рґіт, ґратча́стий, ґрунтови́й, ґрунтува́ти(ся), ґу́дзиковий, ґу́лька, проґа́вити* та ін.

2. У власних назвах — топонімах України: ***Ґорґа́ни*** (гірський масив), ***Ґоро́нда, У́ґля*** (села на Закарпатті), прізвищах українців: ***Ґалаґа́н, Ґалято́вський, Ґе́ник, Ґерза́нич, Ґерда́н, Ґжи́цький, Ґи́ґа, Ґо́ґа, Ґо́йдич, Ґо́нта, Ґри́ґа, Ґудзь, Ґу́ла, Лома́ґа***.

Апостроф

§ 7. Роздільність вимови попереднього твердого приголосного перед звуками, переданими буквами **я, ю, є, ї**, на письмі позначаємо апострофом.

Апостроф пишемо перед **я, ю, є, ї**:

1. Після букв на позначення губних приголосних **б, п, в, м, ф**: ***б**'ю, **п**'ять, **п**'є, **в**'я́зи, соло**в**'ї́, **м**'я́со, ру**м**'я́ний,* (на) *ті**м**'ї, жира́**ф**'ячий, мере**ф**'я́нський; **П**'я́ста, **В**'ячесла́в, Де**м**'я́н, Макси**м**'ю́к, Сте**ф**'ю́к.*

Примітка. Апостроф не пишемо, коли перед буквою на позначення губного звука є інша буква (крім **р**), що належить до кореня (основи): *дз**вя́**кнути, дух**мя́**ний, ма́в**пя**чий, мед**вя́**ний, морк**вя́**ний, різд**вя́**ний, с**вя́**то, ть**мя́**ний, ц**вя**х*, але: *ар**ф**'я́р, ве́р**б**'я, тор**ф**'яни́й, че**рв**'я́к.* Коли така буква належить до префікса, то апостроф пишемо, як і в спільнокореневих словах без префікса: *з**в'я**зо́к, з**в'я**ли́ти, під**в'я**за́ти, роз**м'я**кнути, с**п'я**ні́ти.*

2. Після **р**: *бу**р**'я́н, міжгі**р**'я, пі**р**'я, ма́ті**р**'ю, ку**р**'е́р,* (на) *подві**р**'ї; Вале**р**'я́н, Ма**р**'я́на, Ма**р**'яненко.*

Примітка. Апостроф не пишемо, коли **ря, рю, рє** означають сполучення пом'якшеного **р** із наступними **а**, **у**, **е**: *бу**ря́**к, бу́**ря**ний, к**ря́**кати, **ря**би́й, **рю**мсати, к**рю**к*; ***Рє**пні́н*;

3. Після **к** у слові *Лу**к**'я́н* і похідних від нього: *Лу**к**'я́ненко, Лу**к**'яню́к, Лу**к**'яне́ць.*

4. Після префіксів і першої частини складних слів, що закінчуються на твердий приголосний: ***без**'я́дерний, **без**'язи́кий,*

***від**'їзд, **з**'єднаний, **з**'їхати, **з**'явитися, **напів**'європейський, **об**'єм, **пан**'європейський, **під**'їхати, **під**'юдити, **роз**'юшити; **дит**'ясла, **камер**'юнкер, **Мін**'юст.*

Примітка 1. Про апостроф у словах іншомовного походження див. § 138; у прізвищах і географічних назвах — § 144, 151.

ЙО, ЬО

§ 8. 1. Буквосполучення **йо** передає звукосполучення **й + о**:

1) на початку слова та після букви, що позначає голосний: ***йо**го, **йо**му; заво**йо**ваний, привіле**йо**ваний, ра**йо**н, чи**йо**го*;

2) після букви на позначення приголосного, переважно на початку складу: *батал**йо**н, буль**йо**н, в**йо**кати, Вороб**йо**в, кур**йо**з, міль**йо**н, Солов**йо**в.*

2. Буквосполучення **ьо** пишемо після букви для позначення м'якості приголосного перед **о**: *вс**ьо**го, Коваль**о**в, Лин**ьо**в, л**ьо**н, л**ьо**х, с**ьо**годні, с**ьо**мий, тр**ьо**х, т**ьо**хкати, ц**ьо**го.*

ЧЕРГУВАННЯ ГОЛОСНИХ

Чергування О—І, Е—І

§ 9. 1. У сучасній українській мові звуки **о, е** у відкритих складах чергуються з **і** в закритих складах:

1) під час словозміни:

а) *водоп**і**й — водоп**о**ю, дох**і**д — дох**о**ду, к**і**нь — к**о**ня, ка́м**і**нь — ка́м**е**ня, л**і**д — ль**о**ду, м**і**й — м**о**го, с**і**м — с**е**ми́, у́стр**і**й — у́стр**о**ю, н**і**ч — н**о**чі — н**і**ччю, пе́вн**і**сть — пе́вн**о**сті (пе́вност**и**) — пе́вн**і**стю, ра́д**і**сть — ра́д**о**сті (ра́дост**и**) — ра́д**і**стю, ви́с**е**лок — ви́с**і**лка, о́с**і**нь — о́с**е**ні (о́с**е**ни) — о́с**і**нню,* (у) *вели́к**о**му* — (у) *вели́к**і**м*;

б) *г**і**р — г**о**ра́, н**і**г — н**о**га́, ос**і**б — ос**о**ба, сл**і**в — сл**о**во, с**і**л — с**е**ло́*;

в) *ба́тьк**і**в — ба́тьк**о**вого, ба́тьк**о**ва; бра́т**і**в — бра́т**о**вого, бра́т**о**ва; Васил**і**в — Васил**е**вого, Васил**е**ва; коваль**і**в — коваль**е**вого, коваль**е**ва; Петр**і**в — Петро́в**о**го, Петро́в**а**; шевц**і**в — шевц**е**вого, шевц**е**ва*;

г) *Ка́н**і**в — Ка́н**е**ва, Ки́ї**в** — Ки́єва, Фа́ст**і**в — Фа́ст**о**ва, Ха́рк**і**в — Ха́рк**о**ва, Черні́г**і**в — Черні́г**о**ва*;

ґ) *в**і**всá — **о**вéс, в**і**вця́ — **о**вéць, в**і**сь — **ó**сі*;

д) *б**і**йся — б**о**ю́ся, ст**і**й — ст**о**я́ти*;

е) *в**і**в, в**і**вши — в**е**лá (в**е**стú); зам**і**в, зам**і**вши — зам**е**лá (зам**е**стú); м**і**г, м**і**гши — м**ó**жу (м**о**глá, м**о**гтú); н**і**с, н**і**сши — н**е**сý (н**е**слá, н**е**стú); пл**і**в, пл**і**вши — пл**е**лá (пл**е**стú)*, а також *р**і**с, р**і**сши — р**о**слá (р**о**стú)*;

2) під час словотворення: *буд**і**внúк* (пор. *буд**ó**ва*), *в**і**льний* (пор. *в**ó**ля*), *к**і**лля* (пор. *к**о**лá*), *підн**і**жжя* (пор. *н**о**гá*), *подв**і**р'я* (пор. *дв**о**рá*), *роб**і**тнúк* (пор. *роб**ó**та*); *з**і**лля* (пор. *з**е**лéний*), *с**і**льськúй* (пор. *с**е**лó*) та ін.

2. **О, е** не переходять в **і** в закритому складі за таких умов:

О, Е, що не переходять в І

1) коли ці звуки вставні або випадні: *вік**о**нó — вік**о**н, земля́ — зем**é**ль, кáзка — каз**ó**к, сóтня — сóт**е**нь, вúт**е**р — вúтру, вíт**е**р — вíтру, вог**ó**нь — вогню́, д**е**нь — дня, розд**é**р — розідрáти, смýт**о**к — смýтку, с**о**н — сну, трáв**е**нь — трáвня.*

Примітка 1. У формах окремих слів **о, е** не випадають: *л**о**б — л**ó**ба, м**о**х — м**ó**ху, р**о**т — р**ó**та, л**е**в — л**é**ва.*

Примітка 2. За аналогією до таких форм, як *книж**ó**к, каз**ó**к*, маємо **о** між приголосними в родовому відмінку множини й у деяких іншомовних словах: *áрка — áр**о**к, мáрка — мáр**о**к, пáпка — пáп**о**к* та ін., але: *парт, сакль, форм* та ін.;

2) у групах **-ор-, -ер-, -ов-** між приголосними: *т**о**рг — т**ó**ргу, х**о**рт — х**о**ртá, см**е**рть — см**é**рті (см**é**рти), в**о**вк — в**ó**вка, ш**о**вк — ш**ó**вку*, але *пог**і**рдний* (пор. *пог**ó**рда*);

3) у групах із повноголоссям **-оро-, -оло-, -ере-**, а також **-еле-**: *гор**ó**д, мор**ó**з, пóдор**о**ж, пóр**о**х, стóр**о**ж; вóл**о**с, сóл**о**д; бéр**е**г, пéр**е**д, сéр**е**д, чéр**е**з; зéл**е**нь, пéл**е**х, шéл**е**ст* та ін., але: *мор**і**г, обор**і**г, пор**і**г, смóр**і**д*;

4) у родовому відмінку множини іменників середнього роду на **-енн-**(-я): *знáч**е**нь (знáч**е**ння), полóж**е**нь (полóж**е**ння), твéрдж**е**нь (твéрдж**е**ння), твóр**е**нь (твóр**е**ння)*;

5) в абревіатурах і похідних від них словах: *с**о**цстрáх — с**о**цстрáхівський, сп**е**цвúпуск, сп**е**цкóр, сп**е**цóдяг, т**о**ргфлóт* та ін.;

б) у словах іншомовного походження: *агрон**о**м, інжен**е**р, студ**е**нт, т**о**м* та ін.

Примітка. За аналогією до слів української мови, у яких **о, е** чергуються з **і**, таке саме чергування з'явилося й у деяких давно засвоєних словах іншомовного походження: *Ант**і**н — Ант**о**на, ґн**і**т — ґн**о**та́, ко́л**і**р — ко́ль**о**ру, Про́к**і**п — Про́к**о**па; кур**і**нь — кур**е**ня́, пап**і**р — пап**е**ру.*

Відхилення в чергуванні О—І, Е—І

3. Усупереч наведеним правилам **о, е** не чергуються з **і** відповідно у відкритих і закритих складах, а саме:

1) **і** наявне у відкритому складі:

а) у формах називного відмінка однини: *греб**і**не́ць (греб**і**нця́), дзв**і**но́к (дзв**і**нка́), кам**і**не́ць (кам**і**нця́), к**і**готь (к**і**гтя), к**і**ло́к (к**і**лка́), к**і**не́ць (к**і**нця́), н**і**готь (н**і**гтя), ол**і**ве́ць (ол**і**вця́), рем**і**не́ць (рем**і**нця́), р**і**вень (р**і**вня), ст**і**жо́к (ст**і**жка́), торг**і**ве́ць (торг**і**вця́), фах**і**ве́ць (фах**і**вця́)* та ін.;

б) у формах родового відмінка множини: *в**і**кон (в**і**кно́), в**і**чок (в**і**чко), г**і**ло́к (г**і**лка), з**і**ро́к (з**і**рка), к**і**ле́ць (к**і**льце́), л**і**жок (л**і**жко), н**і**жок (н**і**жка), пл**і**то́к (пл**і**тка)*;

в) у формах іменників зі значенням зменшеності за аналогією до таких форм, як *к**і**л — к**і**лка́, м**і**ст — м**і**стка́, г**і**рка* (де **і** — у закритому складі): *к**і**ло́чок, м**і**сто́чок, н**і**женька, г**і**ронька*, але *сл**і**вце́ — сл**о**ве́чко*;

2) у групах із повноголоссям **-оро-, -оло-, -ере-** звуки **о, е** переходять в **і**:

а) у родовому відмінку множини іменників жіночого роду (із рухомим наголосом) і в похідних від них іменниках на **-к-**(-а) зі значенням зменшеності: *бор**о**да́ — бор**і**д — бор**і**дка, бор**о**на́ — бор**і**н — бор**і**нка; гол**о**ва́ — гол**і**в — гол**і**вка* (*гол**о**вка* — з іншим значенням); *стор**о**на́ — стор**і**н — стор**і**нка; чер**е**да́ — чер**і**д — чер**і**дка*;

б) у родовому відмінку множини іменників середнього роду і відповідних іменниках зі значенням зменшеності: *бол**о**то — бол**і**т — бол**і**тце; вор**о**та — вор**і**т — вор**і**тця; дол**о**то́ — дол**і**т — дол**і**тце*, але: *д**е**рево — дер**е**в — дер**е**вце́; джер**е**ло́ — джер**е**л — джер**е**льце*;

в) у деяких похідних іменниках середнього роду з подовженим приголосним: *бездорі**ж**жя, Запорі**ж**жя, підборі**д**дя, роздорі**ж**жя* (але: *лівобере́жжя, узбере́жжя*), а також без подовження: *безголі**в**'я, поголі**в**'я*, хоч *безголо́сся, повноголо́сся*;

3) **і** в закритому складі в дієсловах минулого часу у формах чоловічого роду однини й дієприслівниках із повноголоссям, якщо відповідні форми жіночого і середнього роду однини й форма множини мають наголос на кінцевому складі: *волі́к, волі́кши (волокти́), збері́г, збері́гши (зберегти́), стері́г, стері́гши (стерегти́)*, бо: *волокл**а́**, зберегл**а́**, стерегл**а́**; волокл**о́**, зберегл**о́**, стерегл**о́*** та ін., але: *боро́в, коло́в, моло́в, поло́в, поро́в; боро́ла, коло́ла, моло́ла, поло́ла, поро́ла* та ін.;

4) **і** у віддієслівних іменниках середнього роду на **-нн**-(-я) — лише під наголосом, а без наголосу — **е**: *носі́ння, ході́ння; вра́ження, заве́ршення, збі́льшення, зна́чення, поя́снення*, але: *варе́ння* (і *варі́ння, ва́рення* — 'процес'), *вче́ння*; так само **-ення**, а не **-іння** мають іменники, похідні від слів з основою на **-ен-**: *іме́ння, найме́ння*;

5) **о, е** наявні в закритому складі:

а) у непрямих відмінках іменників чоловічого роду з вирівняною за називним відмінком основою: *б**о**рця́, б**о**рце́ві, б**о**рце́м* та ін. — *б**о**ре́ць; ви́б**о**рця — ви́б**о**рець; л**о**вця́ — л**о**ве́ць; тв**о**рця́ — тв**о**ре́ць; м**о**тка́ — м**о**то́к; н**о**ска́ — н**о**со́к; в**о́**дню — в**о́**день; к**о**тла́ — к**о**те́л; **о**рла́ — **о**ре́л*;

б) у групах із повноголоссям **-оро-, -оло-** зі сталим наголосом іменників переважно жіночого роду: *кол**о́**д (кол**о́**дка), дол**о́**нь (дол**о́**нька), сор**о́**к, огор**о́**ж, мор**о́**к, нагор**о́**д* (від них немає зменшених форм з **і**), але: *дорі́г, дорі́жка, корі́в, корі́вка, бері́з, бері́зка* (проте *бере́зка* — 'виткий бур'ян');

в) у родовому відмінку множини деяких іменників переважно жіночого роду: *буд**о́**в, в**о**д, іст**о́**т, осн**о́**в, підп**о́**р, пр**о**б, суб**о́**т, топ**о́**ль, шк**о**д; лел**е́**к, м**е**ж, оз**е́**р, потр**е́**б*, але: *ос**і́**б, підк**і́**в*;

г) у прикметниках, утворених від власних імен на **-ов (-ьов, -йов), -ев (-єв)**: *Ма́лиш**е**в — ма́лиш**е**вський, Па́вл**о**в — па́вл**о**вський*, але у прикметниках, утворених від власних імен

на **-ів (-їв)**, зберігаємо **і (ї)**: *Андрі́їв — андрі́ївський, Гаври́лів — гаври́лівський, Деми́дів — деми́дівський* (див. ще § 153, п. 2);

ґ) у префіксальних безсуфіксних іменниках на зразок *зато́н, пере́р, пото́п* (під впливом родового відмінка однини: *зато́ну, пере́ру, пото́пу*), але: *поті́к, розгі́н, уді́й*.

Зрідка, навпаки, під впливом називного відмінка однини **і** поширене на решту форм: *о́ні́к* (родовий однини *о́ні́ку*);

д) під наголосом у словотворчих частинах **-вод, -воз, -нос, -роб** складних слів, що означають людей за професією, видом занять, і в похідних від них словах: *екскурсово́д, ляльково́д; водово́з; дровоно́с; хліборо́б, хліборо́бство, чорноро́б* та ін.

Проте у словах, що означають предмети, і в похідних від них утвореннях, незалежно від наголосу, **о** переходить в **і**: *водопрові́д, газопрові́д, газопрові́дний, електропро́ві́д, трубопро́ві́д*.

У словах із частиною **-воз** зберігаємо **о**: *електрово́з, лісово́з, теплово́з.*

Незалежно від значення слова у словотворчих частинах **-хід, -ріг** уживаємо тільки **і**: *всюдихі́д, місяцехі́д, пішохі́д, пішохі́дний, самохі́д, самохі́дний, стравохі́д, швидкохі́д, швидкохі́дний; козері́г* і *Козері́г* (сузір'я), *носорі́г* та ін.;

е) **о, е** пишемо в деяких словах книжного і церковного походження та в похідних від них: *Бо́г, верхо́вний, виро́бни́цтво, ви́ро́к, зако́н, зако́нний, наро́д, наро́дний, осно́вни́й, пото́п, пра́по́р, проро́к, сло́вни́к*, а також за традицією в деяких прізвищах: *Артемо́вський, Боровико́вський, Грабо́вський, Котляре́вський, Пи́се́мський* та ін., але: *Верикі́вський, Желехі́вський, Миньки́вський.*

Чергування Е—О після Ж, Ч, Ш, ШЧ (букви Щ), ДЖ, Й

§ 10. 1. Після **ж, ч, ш, шч** (букви **щ**), **дж, й** перед м'яким приголосним, а також перед складами з **е** та **и** (яке походить від давньоукраїнського **и**) пишемо **е**: *вече́ря, ви́ше́нь, джерело́, жени́ти, ні́женька, пшени́ця, ста́єнь, уве́чері, у́чень, черне́тка, четве́ртий, шестиде́нка, щемі́ти, щети́на.*

Після **ж, ч, ш, шч** (букви **щ**), **дж, й** перед твердим приголосним, а також перед складами з **а, о, у, и** (яке походить від давньоукраїнського **ы**) пишемо **о**: *бджола́, буди́ночок, вечори́*

(пор. *вече́ря*), *ж**о**на́тий* (пор. *жени́ти*), *і́граш**о**к, копій**о́**к, пш**о**но́* (пор. *пшени́ця*), *ч**о**ловік, ч**о**му́сь, ч**о́**рний* (пор. *черне́тка*), *ч**о**ти́ри* (пор. *четве́ртий*), *ш**о́**стий* (пор. *шести́*), *щ**о**ка́*.

Примітка. У словах *ло́жечка — ло́жечок, кни́жечка — книжечо́к, лі́єчка — лі́єчок* та ін. зберігаємо **е (є)**.

2. **О** вживаємо замість **е** після шиплячих і **й** — перед м'яким приголосним:

1) в іменниках жіночого роду третьої відміни в суфіксі **-ост**-(-і)/(-и): *безкра́й**о**сті (безкра́й**о**сти), ме́ншо**с**ті (ме́ншо**с**ти), пеку́ч**о**сті (пеку́ч**о**сти), сві́ж**о**сті (сві́ж**о**сти)* та ін., відповідно до *ві́чн**о**сті (ві́чн**о**сти), ра́д**о**сті (ра́д**о**сти)* та ін., де **о** стоїть не після шиплячих;

2) у давальному й місцевому відмінках однини деяких іменників: *бджо**л**і́,* (на) *бджо**л**і́, ве́ч**о**рі, пш**о**ні́,* (у) *пш**о**ні́,* (у) *щ**о**ці́,* (на) *щ**о**ці́*, відповідно до більшості відмінкових форм із наступним твердим приголосним: *бджо**л**а́, бджо**л**у́, ве́ч**о**ра, веч**о**ри́* та ін.;

3) у закінченнях родового та орудного відмінків прикметників і займенників та числівників прикметникового типу жіночого роду: *безкра́й**о**ї, безкра́й**о**ю, гаря́ч**о**ї, гаря́ч**о**ю, на́ш**о**ї, на́ш**о**ю, пе́рш**о**ї, пе́рш**о**ю* та ін., відповідно до *безкра́й**о**го, безкра́й**о**му, на́ш**о**го* та ін. або до *дру́г**о**ї, молод**о́**ї* та ін., де **о** закономірне;

4) у похідних утвореннях *веч**о**рі́ти, веч**о**рі́є*, відповідно до *ве́ч**о**ра, ве́ч**о**рові* та ін., *ч**о**рні́ти, ч**о**рні́є, ч**о**рни́ці, ч**о**рни́ти, ч**о**рни́ло* та ін., відповідно до *ч**о́**рний, ч**о́**рного*.

Примітка. У прислівниках *воро́ж**е**, га́ряч**е́*** після шиплячих пишемо **е**, але: *законода́вч**о**, тво́рч**о**, хи́ж**о***.

ЧЕРГУВАННЯ ГОЛОСНИХ У ДІЄСЛІВНИХ КОРЕНЯХ

Чергування О—А

§ 11. 1. Це чергування відбувається в коренях дієслів і змінює їхні значення. Дієслова з **о** позначають тривалу, нерозчленовану або одноразову, закінчену дію, дієслова з **а** — повторювану, багаторазову дію: *допом**о**гти́ — допом**а**га́ти, г**о**ни́ти — г**а**ня́ти, кр**о́**їти — кр**а́**я-*

ти, ломи́ти — лама́ти, ско́чити — скака́ти, схопи́ти — хапа́ти; стоя́ти — ста́ти.

Проте багато дієслів має кореневий **о**, який не чергується з **а**: *ви́мовити — вимовля́ти, ви́ростити — вирощувати, прости́ти — прща́ти, вино́шувати, відгоро́джувати, догово́рювати, заспоко́ювати, переко́нувати, устано́влювати* та ін., але *ви́провадити — випроводжа́ти.*

Чергування невипадного Е з І

2. Це чергування відбувається в коренях дієслів і змінює їхні значення: **е** вживаємо у префіксальних дієсловах доконаного виду, **і** — в утворених від них дієсловах недоконаного виду: *ви́гребти — вигрі́ба́ти, ви́корени́ти — викорі́нювати, ви́пекти — випіка́ти, замести́ — замі́та́ти, зберегти́ — зберіга́ти, наректи́ — наріка́ти, перелети́ти — перелі́та́ти, причепи́ти — причіпля́ти, спостерегти́ — спостеріга́ти*, так само *ви́волокти — виволіка́ти*, де **о** чергуємо з **і**.

Е чергується з **і** в дієсловах із суфіксом **-ува-(-юва-)**, коли наголос падає на кореневий **і**, та в похідних від цих дієслів іменниках на **-нн-**(-я): *бреха́ти — набрі́хувати, ви́корени́ти — викорі́нювати, завертіти — заві́рчувати, теса́ти — заті́сувати, чека́ти — очі́кувати; ви́коренення — викорі́нювання, чека́ння — очі́кування*, так само *ви́полоскати — виполі́скувати*, де **о** чергуємо з **і**, але: *виве́ршувати, заве́ршувати, переве́ршувати, потребува́ти, прище́плювати*.

Чергування випадного Е з И

Випадний **е** чергується з **и** перед **л, р**: *беру́ — бра́ти — вибира́ти, ви́стелю — ви́слати — вистила́ти, завме́р — замри́ — завмира́ти, запе́р — запри́ — запира́ти, стер — зітри́ — стира́ти* та ін.

ЧЕРГУВАННЯ ПРИГОЛОСНИХ

У сучасній українській мові під час утворення форм слів і нових слів відбуваються чергування приголосних, спричинені різними історичними законами її фонетичної системи.

Чергування приголосних під час словозміни

До найпоширеніших чергувань приголосних звуків під час словозміни належать такі.

Чергування Г, К, Х із м'якими З, Ц, С

§ 12. Чергування **г, к, х** із м'якими **з, ц, с** відбувається:

1. У давальному і місцевому відмінках однини іменників жіночого роду першої відміни: *дуга́ — дузі́,* (на) *дузі́; перемо́га — перемо́зі*, (у) *перемо́зі; кві́тка — кві́тці,* (на) *кві́тці; сва́ха — сва́сі*, (на) *сва́сі.*

2. У місцевому відмінку однини іменників чоловічого та середнього роду другої відміни: *терпу́г* — (на) *терпузі́, байра́к* — (у) *байра́ці, друк* — (у) *дру́ці, кожу́х* — (у) *кожу́сі, вухо* — (у) *вусі.*

Чергування Ґ із м'яким З

§ 13. Ґ чергується з м'яким **з** у давальному і місцевому відмінках однини іменників жіночого роду першої відміни*: дзи́ґа — дзи́зі*, (на) *дзи́зі; ґирли́ґа — ґирли́зі*, (на) *ґирли́зі; Лома́ґа* (прізвище) — *Лома́зі*, (на) *Лома́зі.*

Чергування Г, К, Х із Ж, Ч, Ш

§ 14. Г, к, х чергуються із **ж, ч, ш**:

1. В іменниках перед суфіксами **-к-, -ок-, -ин-** зі значеннями зменшеності та пестливості: *нога́ — ні́жка, плуг — плужо́к, рука́ — ру́чка, крюк — крючо́к, му́ха — му́шка, горо́х — горо́ши́на.*

2. У кличному відмінку іменників чоловічого роду другої відміни перед закінченням **-е**: *друг — дру́же, луг — лу́же; коза́к — коза́че, юна́к — юна́че, пасту́х — пасту́ше.*

3. В усіх особових формах дієслів теперішнього часу, майбутнього часу доконаного виду, у формах наказового способу та в пасивних дієприкметниках перед суфіксом **-ен-**: *берегти́ — бережу́, бережéш, бережé, бережемо́, бережете́, бережу́ть, бережи́, бережі́мо, бережі́ть хай (нехай) бережу́ть; зберегти́ — збережу́, збережéш, збережé, збережемо́, збережете́, збережу́ть, збережи́, збережі́мо, збережі́ть, хай*

*(нехай) збере**ж**у́ть; збере́**ж**ений; пе**к**ти́ — пе**ч**у́, пе**ч**е́ш, пе**ч**е́, пе**ч**емо́, пе**ч**ете́, пе**ч**у́ть, пе**ч**и́, пе**ч**і́мо, пе**ч**і́ть, хай (нехай) пе**ч**у́ть; пе́**ч**ений; спе**к**ти́ — спе**ч**у́, спе**ч**е́ш, спе**ч**е́, спе**ч**емо́, спе**ч**ете́, спе**ч**у́ть, спе**ч**и́, спе**ч**і́мо, спе**ч**і́ть, хай (нехай) спе**ч**у́ть, спе́**ч**ений; коли**х**а́ти — коли**ш**у́, коли́**ш**еш, коли́**ш**е, коли́**ш**емо, коли́**ш**ете, коли́**ш**уть, коли**ш**и́, коли**ш**і́мо, коли**ш**і́ть, хай (нехай) коли́**ш**уть, поколи**х**а́ти — поколи**ш**у́, поколи́**ш**еш, поколи́**ш**е, поколи́**ш**емо, поколи́**ш**ете, поколи́**ш**уть, поколи**ш**и́, поколи**ш**і́мо, поколи**ш**і́ть, хай (нехай) поколи́**ш**уть.*

Чергування Д із ДЖ

§ 15. Д із **дж** чергуються в першій особі однини дієслів теперішнього часу, майбутнього часу доконаного виду та в пасивних дієприкметниках перед суфіксом **-ен-**: *сади́ти — са**дж**у́; посади́ти — поса**дж**у́, поса́**дж**ений; ра́**д**ити — ра́**дж**у; схо́**д**ити — схо́**дж**у, схо́**дж**ений.*

Чергування Т—Ч, З—Ж, С—Ш, ЗД—ЖДЖ, СТ—ШЧ (буква Щ)

§ 16. Чергуються **т** із **ч**; **з** із **ж**; **с** із **ш**; **зд** із **ждж**; **ст** із **шч** (буква **щ**) у першій особі однини дієслів теперішнього часу, майбутнього часу доконаного виду та в пасивних дієприкметниках перед суфіксом **-ен-**: *кру**т**и́ти — кру**ч**у́ — кру́**ч**ений, ле**т**і́ти — ле**ч**у́, ла́**з**ити — ла́**ж**у; ко**с**и́ти — ко**ш**у́ — ко́**ш**ений, поко**с**и́ти — поко**ш**у́ — поко́**ш**ений, ї́**зд**ити — ї́**ждж**у — ї́**ждж**ений, пу**ст**и́ти — пу**щ**у́ — пу́**щ**ений.*

Чергування СТ—ШЧ (буква Щ)

§ 17. У формі першої особи однини теперішнього часу, майбутнього часу доконаного виду та в пасивних дієприкметниках **ст** чергується із **шч** (буква **щ**) перед суфіксом **-ен-**: *запу**ст**и́ти — запу**щ**у́ — запу́**щ**ений; мо**ст**и́ти — мо**щ**у́ — мо́**щ**ений; про**ст**и́ти — про**щ**у́ — про́**щ**ений.*

Чергування Б—БЛ, П—ПЛ, В—ВЛ, М—МЛ, Ф—ФЛ

§ 18. У першій особі однини і третій особі множини теперішнього часу, майбутнього часу доконаного виду та в пасивних дієприкметниках перед суфіксом **-ен-** відбувається чергування

б із **бл; п** із **пл; в** із **вл; м** із **мл; ф** із **фл**: *лю**б**и́ти — лю**бл**ю́ — лю́**бл**ять; лі**п**и́ти — лі**пл**ю́ — лі́**пл**ять — лі́**пл**ений; зло**в**и́ти — зло**вл**ю́ — зло́**вл**ять — зло́**вл**ений; сто**м**и́ти — сто**мл**ю́ — сто́**мл**ять, сто́**мл**ений; розгра**ф**и́ти — розгра**фл**ю́ — розгра**фл**я́ть — розгра́**фл**ений.*

Зміни приголосних перед наступним приголосним під час словотворення

§ 19. Зміни приголосних перед -СЬК-(-ИЙ), -СТВ-(-О)

1. Під час утворення нових слів деякі приголосні перед **-ськ-**(-ий), **-ств-**(-о) зазнають звукових змін, що зафіксовані й на письмі:

1) **к,** м'який **ц, ч + -ськ-**(-ий), **-ство-**(-о) → **-цьк-**(-ий), **-цтв-**(-о): *гірни́**к** — гірни́**цьк**ий — гірни́**цтв**о; коза́**к** — коза́**цьк**ий — коза́**цтв**о; па́рубок — парубо́**цьк**ий — парубо́**цтв**о; молоде́**ць** — молоде́**цьк**ий — молоде́**цтв**о; стріле́**ць** — стріле́**цьк**ий; тка**ч** — тка́**цьк**ий — тка́**цтв**о*;

2) **г, ж, з + -ськ-**(-ий), **-ств-**(-о) → **-зьк-**(-ий), **-зтв-**(-о): *Пра́**г**а — пра́**зьк**ий, убо́**г**ий — убо́**зтв**о, Запорі́**ж**ж**я** — запорі́**зьк**ий, Зба́ра**ж** — зба́ра**зьк**ий; боягу́**з** — боягу́**зьк**ий — боягу́**зтв**о*, але *ге́рцог — ге́рцо**гськ**ий*;

3) **х, ш, с + -ськ-**(-ий), **-ств-**(-о) → **-ськ-**(-ий), **-ств-**(-о): *воло́**х** — воло́**ськ**ий, че**х** — че́**ськ**ий, залі́**сс**я — залі́**ськ**ий; това́ри**ш** — товари́**ськ**ий — товари́**ств**о*, але: *ша**х** — ша́**хськ**ий, Цю́ри**х** — цю́ри**хськ**ий.*

2. Інші приголосні перед суфіксами **-ськ-**(-ий), **-ств-**(-о) на письмі зберігаємо: *аге́н**т** — аге́н**тств**о, бага́**т**ий — бага́**тств**о, бра**т** — бра́**тськ**ий — бра́**тств**о, заво́**д** — заво**дськ**и́й, інтеліге́н**т** — інтеліге́н**тськ**ий, лю**д** — лю́**дськ**ий — лю́**дств**о, сиро**та́** — сирі́**тськ**ий — сирі́**тств**о, пропаганди́**ст** — пропаганди́**стськ**ий, студе́н**т** — студе́н**тськ**ий — студе́н**тств**о.*

Примітка. Про творення прикметників за допомогою суфікса **-ськ-**(-ий) від географічних назв і назв народів див. § 150.

§ 20. Зміни приголосних у прикметниках і прислівниках вищого ступеня порівняння

Під час творення прикметників і прислівників вищого ступеня порівняння **г, ж, з** змінюємо на **жч**, а **с** — на **шч** (буква **щ)**: *дороги́й — доро́**жч**ий (доро́**жч**е); ду́**ж**ий — ду́**жч**ий (ду́**жч**е), ву**з**ки́й — ву́**жч**ий (ву́**жч**е), ни**з**ки́й — ни́**жч**ий (ни́**жч**е), ви**с**о́кий — ви́**щ**ий (ви́**щ**е)*, але *легки́й — ле́**гш**ий (ле́**гш**е).*

§ 21. Зміни приголосних перед суфіксом -Н-

1. Приголосні звуки **к**, м'який і твердий **ц** перед суфіксом **-н-** змінюємо на **ч**: *безпе́ка — безпе́**ч**ний, ві**к** — ві́**ч**ний, рі**к** — рі**ч**ни́й, мі́ся**ць** — мі́ся**ч**ний, око́ли**ця** — око́ли**ч**ний, пшени́**ця** — пшени́**ч**ний, со́н**це** — со́ня**ч**ний, яй**це́** — яє́**ч**ня.*

2. Звуки **г, х** перед суфіксом **-н-** змінюємо на **ж, ш**: *доро́га — доро́**ж**ній, перемо́га — перемо́**ж**ний, пи**х**а́ — пи́**ш**ний.*

Приголосний твірної основи **ч** зберігаємо в похідних словах перед суфіксом **-н-**: *по́мі**чн**и́й* (від *по́міч*), *ні**чн**и́й* (від *ніч*).

Виняток становлять слова *двору́**ш**ник, міро́**ш**ник, ру**ш**ни́к, ру**ш**ни́ця, со́ня**ш**ник, торі́**ш**ній.*

§ 22. Зміни приголосних перед суфіксальним голосним під час словотворення

Під час словотворення зазнають змін такі буквосполучення та окремі приголосні перед суфіксальним голосним:

1) буквосполучення **-цьк-** змінюємо на **-чч-**, а **-ськ-** — на **-ч-** в іменниках перед суфіксом **-ин-**: *воя́**цьк**ий — воя́**чч**ина, коза́**цьк**ий — Коза́**чч**ина, німе́**цьк**ий — Німе́**чч**ина, туре́**цьк**ий — Туре́**чч**ина* (але *га́лицький — Галичина́*); *ре́крут**ськ**ий — рекру́т**ч**ина, солда́т**ськ**ий — солда́т**ч**ина*;

2) буквосполучення **-ськ-, -ск-** змінюємо на **щ** в іменниках перед суфіксом **-ин-**: *полта́в**ськ**ий — Полта́в**щ**ина, ві**ск** — во**щ**и́на; пісо́к (пі**ску́**) — пі**щ**и́на*;

3) буквосполучення **-ск, -шк-** змінюємо на **щ** у прикметниках перед суфіксом **-ан-**: *віс**к** — во**щ**áни́й; дó**шк**а — до**щ**áни́й, пісóк (пі**ск**ý) — пі**щ**áний*;

4) буквосполучення **-ськ-, -зьк-** змінюємо на **щ, жч** у прізвищах перед суфіксами **-енк-, -ук**: *Ва**ськ**ó — Вá**щ**енко — Ва**щ**ýк, І**ськ**ó — І́**щ**енко — І**щ**ýк, Они́**ськ**о — Они́**щ**енко — Они**щ**ýк, Водолá**зьк**ий — Водолá**жч**енко, Ку**зьк**ó — Ку**жч**éнко.*

Примітка. У присвійних прикметниках від особових імен із буквосполученнями **-ск-, -ськ-** букву **с** на письмі зберігаємо, а буква **к** змінюємо на **ч**: *Парá**ск**а — Парá**сч**ин; Они́**ськ**а — Они́**сьч**ин*, **-шк-** змінюємо на **щ**: *Мелá**шк**а — Мелá**щ**ин*;

5) приголосні **г, к, х** змінюємо на **ж, ч, ш** у присвійних прикметниках перед суфіксом **-ин**: *Óльга — Óль**ж**ин; Натáл**к**а — Натáл**ч**ин, Одáр**к**а — Одáр**ч**ин, доч**к**á — доч**ч**и́н; Домá**х**а — Домá**ш**ин, свá**х**а — свá**ш**ин*, та у відіменних дієсловах перед суфіксами **-и-, -а-**: *бат**і**г — бато**ж**и́ти, друг — дру**ж**и́ти, кри**к** — кри**ч**áти, сухи́й — су**ш**и́ти.*

§ 23. Уживання прийменників У, В і початкових У-, В-

1. Щоб уникнути збігу букв на позначення приголосних звуків, що є важкими для вимови, та щоб досягти милозвучності, в українській мові вживають на письмі прийменник **у** і початковий **у-**:

1) між буквами, що позначають приголосні: *Десь **у** житі кричав перепел; Наш **у**читель*;

2) на початку речення або слова перед буквою на позначення приголосного: ***У** пишному саду загальнолюдської культури квітне дерево української духовності* (М. Степаненко); ***У** лісі пахло квітами; **У**горі яскраво сяяло сонце; **У**наслідок зливи пошкоджено дороги.*

Примітка 1. На початку речення і слова можна вживати **В** та **В-**: ***В** лісі пахло квітами; **В**горі яскраво сяяло сонце; **В**наслідок зливи пошкоджено дороги.*

Примітка 2. Перед двома і більше буквами на позначення приголосних можливі варіанти прийменників **уві, вві** та початкових **уві-, вві-**: *...**уві** сні бачив* [Артем] *батька* (А. Головко); *Згасала зірка **уві** млі* (П. Воронько); *Юрій **уві**мкнув світло* (В. Собко); *Чемні гості спершу прохають дозволу **вв**ійти в кімнату* (Василь Барка); *...обидва довго і пильно вдивлялися в ту сонячну панораму, ніби хотіли **вв**ібрати її у свої серця...* (О. Гончар).

У художніх творах трапляється варіант ***ув*** переважно перед голосним: *Петриків батько був **ув** економії за корівника, а мама за доярку* (Остап Вишня); *Це наш, — дівча ступа охоче і сміло дивиться **ув** очі, щоб не хитнувся, не поблід* (А. Малишко);

3) на початку речення перед буквою, що позначає звуки **йа, йе, йу, йі**: ***У Я**понії випускник коледжу не вступить до університету, якщо не знатиме 100 народних пісень* (Л. Маменько); ***У Є**вропі нечувані повені* (Л. Костенко); ***У Ю**рія тьохнуло серце* (В. Винниченко); ***У ї**хньому товаристві* [Василь] *почувався вільно — як рідний серед рідних* (Р. Коваль);

4) на початку речення або слова перед двома чи трьома буквами, що позначають приголосні: ***У** присмерку літають ластівки низько* (Д. Павличко); ***У** структурі слова таких морфем немає; **У**троє склали папір; **У**притул підійшли до юрби*;

5) незалежно від кінця попереднього слова перед **в, ф,** а також перед буквосполученнями **льв-, зв-, св-, дв-, тв-, гв-, хв-** та ін.: *Сидимо **у** вагоні; Не спитавши броду, не лізь **у** воду* (Укр. прислів'я); *Хлопчик **у**волю награвся; Велике значення **у** формуванні характеру має самовиховання; Забіг **у** фоє; Діти побували **у** Львові; Він жив **у** Львові; Поринути **у** звучання пісні; Лікар глянув **у** звужені очі хворого; Прожили рік (роки) **у** своїй хаті; Постукали **у** двері; Юнак переміг **у** двоборстві; Коріння вросло **у** тверду землю; Чужинці живуть **у** твоєму будинку; Хлопці служили **у** гвардії; Лікар побував **у** Гвінеї; Схили гори одягнені **у** хвою; Промінчик заграв **у** хвилях.*

Примітка. Після слова, що закінчується на голосний, у деяких дієсловах, прикметниках (дієприкметниках), прийменниках і прислівниках перед **в** пишемо префікс **в-**: *Невипадково поезію, насамперед ліричну, справедливо вважають станом душі* (В. Калашник)*; Гості **вв**ійшли до зали; Діти **вв**ічливі; Вони **вві**сьмох вийшли на Говерлу; Дитина **вві** сні посміхається*;

6) після паузи, що на письмі позначена комою, крапкою з комою, двокрапкою, тире, дужкою й крапками, перед буквою, що передає приголосний, зокрема і **й**: *До мене зайшла товаришка,* ***у****чителька із сусіднього села; Справжньою долею є не час,* ***у*** *якому живемо, а місце* (Т. Прохасько); *Стоїть на видноколі мати —* ***у*** *неї вчись* (Б. Олійник); *Це було...* ***у*** *Києві.*

2. Щоб уникнути збігу букв, що передають голосні, та щоб досягти милозвучності, в українській мові на письмі вживають прийменник **в** між словами і **в-** на початку слів:

1) між буквами на позначення голосних: *У нього* ***в*** *очах засвітилась відрада* (Панас Мирний); *Вона побувала* ***в*** *Одесі*;

2) на початку речення перед буквою, що позначає голосний: ***В*** *очах дівчини бриніла сльоза;* ***В*** *Антарктиді працюють наукові експедиції*;

3) після слова, яке завершує буква на позначення приголосного, перед словом, яке починає буква, що передає голосний: *Вартовий поглянув* ***в*** *отвір*;

4) перед абревіатурою, у назві першої букви якої вимовляють голосний: ***в*** *НБУ* [***в*** *ен бе у*], ***в*** *МВФ* [***в*** *ем ве еф*];

5) після скороченого слова на приголосний, яке вимовляють повністю з кінцевим голосним: *1990 р.* ***в*** *місті сталася незвичайна подія*;

6) після букви на позначення голосного перед більшістю букв, що передають приголосні (крім **в, ф** і буквосполучень **льв-, зв-, св-, дв-, тв-, гв-, хв-** та ін.): *Пішла* ***в*** *садок вишневий* (Т. Шевченко); *З гір приходять дівчатка* ***в*** *коротких спідничках і приносять перші білі і сині проліски* (У. Самчук); *Пора* ***в****тішатися* ***в****рожаєм* (В. Калашник); *Вона прожила* ***в*** *Японії десять років*; *Вантажівка повернула* ***в****бік.*

Примітка 1. У деяких церковнослов'янських висловах перед кількома буквами, а також перед іменником *ім'я* можливий варіант **во**: ***Во*** *здравіє,* ***во*** *спасеніє, многая літа* (здравиця); ***Во*** *ім'я Отця, і Сина, і Святого Духа. Амінь* (молитва).

Примітка 2. У художньому тексті трапляються відхилення від правил уживання прийменників **у, в** і початкових **у-, в-**, що спричинено вимогами ритмомелодики або мовними вподобаннями автора.

3. Деякі слова української мови — загальні та власні назви вживаємо або тільки з **у-**: *ува́га, увертю́ра, уда́рник, узбере́жжя, ука́з, ультима́тум, умо́ва, уста́лення, устано́ва, уто́пія, уя́ва; Уго́рщина, Удовиче́нко, Ура́л*, або тільки з **в-**: *взаємини, вла́да, вла́сний, власти́вість, вплив, вплиро́вий; Владивосто́к, Вру́бель* та ін.

У кількох словах уживання початкових **у-, в-** залежить від їхнього значення: *уда́ча* і *вда́ча*, *укла́д* і *вклад*, *упра́ва* і *впра́ва*, *усту́п* і *вступ*.

Примітка. У поезії, крім узвичаєної назви *Украї́на,* уживали і вживають *Вкра́їна*: *Тихо та любо… чи се Вкраїна? Так, се Вкраїна… Он і садок, батьківська хата і луки зеленії, темнії вільхи, ставочок із ряскою… Так, се Вкраїна…* (Леся Українка).

§ 24. Уживання сполучників, часток І, Й та початкових І-, Й-

1. Щоб уникнути збігу букв, що позначають важкі для вимови приголосні звуки, та досягти милозвучності, на письмі вживаємо **і**:

1) між буквами на позначення приголосних: *Вірю в пам'ять і серце людське* (Б. Олійник); *Він іде; Тут ідеться про народні звичаї*;

2) після паузи, що на письмі позначена крапкою, комою, крапкою з комою, двокрапкою, крапками, перед словом або складом, які починає буква, що передає приголосний звук: *Нема вже тієї хатини. І я в сивині, як у сні* (Д. Павличко); *Він, імовірно, нічого не зробить*;

3) на початку речення та слова: *І долом геть собі село понад водою простяглось* (Т. Шевченко); *І приковують* [гори] *до себе очі, і ваблять у свою далечінь імлисту* (М. Коцюбинський); *Імовірне водопілля цього року*.

2. Щоб уникнути збігу букв, що передають голосні, уживаємо **й**:

1) між буквами на позначення голосних: *У садку співали Ольга й Андрій; Оце й уся врода* (Панас Мирний); *Квітли вишні й одцвітали* (Ф. Малицький);

2) між буквами, що передають голосний і приголосний: *Навчає баєчка великого **й** малого* (Л. Глібов); *На траві **й** квітках росинки, шелестіння **й** гомін гілки, щебетання **й** пісня пташки* (Я. Щоголів); *Про все це **й**дется у пропонованому читачеві довідникові* (М. Степаненко); *Висока **й**мовірність захворіти; Вона **й**де; Високе **й**мення — патріот.*

Примітка. Трапляються відхилення від правил уживання сполучників, часток **і, й** та **і-, й-** на початку слів, що зумовлено вимогами ритму або мовними вподобаннями автора.

3. Тільки **і** вживаємо:

1) якщо зіставляємо поняття: *Дні **і** ночі; Батьки **і** діти; Правда **і** кривда; Просте **і** складне речення*;

2) перед словом, на початку якого стоять букви **й, є, ї, ю, я**: *Ольга **і** Йосип — друзі; Світлана **і** Єва навчаються в коледжі; Василь **і** Юрій повернулися додому; Куди, для чого, хто **і** як?* (М. Рильський).

4. Після букв **й**, **я, ю, є, ї** вживаємо єднальні сполучники **і** або **та**: *Неподалік вони побачили зелений гай **і (та)** широку долину; Нехай збудуться моя **і** твоя мрії; Юнак грає **і (та)** співає; Випускники висловили свої найпотаємніші мрії **і (та)** обережні прогнози.*

§ 25. Уживання прийменника З і його варіантів ІЗ, ЗІ (ЗО)

1. Прийменник **з** уживаємо:

1) на початку речення перед буквою, що позначає голосний: ***З** одним рибалкою він дуже подружив* (Л. Глібов); усередині речення перед такою самою буквою незалежно від закінчення попереднього слова чи паузи: *Диктант **з** української мови; Контрольна робота **з** української мови; На додаткових заняттях учитель працює по-різному: **з** усіма учнями або **з** одним-двома*;

2) на початку речення перед буквою, що позначає приголосний (крім свистячих **з, с, ц** і шиплячих **ж, ч, ш**): ***З** лісу потягло*

прохолодою; ***З*** *її приїздом якось повеселіла хата* (Леся Українка); рідше — перед початковим буквосполученням: ***З*** *другого боку простягалися поля*, чи буквосполученням наступного слова, якщо попереднє слово закінчує буква, що передає голосний: *Вона відвідала* ***з*** *друзями Київ; Плугатарі* ***з*** *плугами йдуть* (Т. Шевченко);

3) між двома буквами, перша з яких позначає голосний, а друга — приголосний: *Як сонях той до сонця, до Вкраїни свій погляд я* ***з*** *любов'ю повертав* (Ф. Малицький).

2. **Із, зі (зо)** як варіанти прийменника **з** уживаємо перед буквами, що передають важкі для вимови збіги приголосних звуків та для досягнення милозвучності.

Із уживаємо перед одиничними буквами, що позначають свистячі **з, с, ц** та шиплячі **ж, ч, ш**, незалежно від закінчення попереднього слова та на початку речення: *Перстень виготовлено* ***із*** *золота; Гнат... запріг коні й так їх гнав* ***із*** *села, що вони* ***із*** *шкури вилазили* (М. Стельмах); *Родина* ***із*** *семи душ; Циліндр зроблено* ***із*** *цупкого паперу; Павук скотивсь* ***із*** *жовтого листка і завис у повітрі…* (Вал. Шевчук); *Рибалка вискочив* ***із*** *човна;* ***Із*** *шовку виготовили вітрила*, між буквами, які позначають один або два приголосних, що не належать до свистячих чи шиплячих: *Біг* ***із*** *бар'єрами спортсмени здолали успішно; Лист* ***із*** *Бразилії* (І. Франко); *Вони сплели вінок* ***із*** *хвої*, або попередня буква є назвою свистячого чи шиплячого звука: *І місив новий заміс* ***із*** *тіста старого* (І. Драч); *Бабуся вийшла босоніж* ***із*** *хати.*

Зі вживаємо, якщо буквосполучення наступного слова має переважно початкові **з, с, ш**, а також деякі інші букви, незалежно від закінчення попереднього слова чи паузи: *Ви зустріли ворога…* ***зі*** *зброєю в руках* (Ю. Яновський); *Балада* ***зі*** *знаком запитання* (І. Драч); *Бере книжку* ***зі*** *стола* (Леся Українка); ***Зі*** *школи на майдан вивалила дітвора* (А. Головко); *Прибув* ***зі*** *Львова.*

У позиції перед деякими буквосполученнями варіанти **із** та **зі** можуть бути взаємозамінними: *Тихович разом* ***із*** *сходом сонця зірвався на рівні ноги* (М. Коцюбинський) і *Він устав*

разом ***зі*** *сходом сонця; А вже весна, а вже красна!* ***Із*** *стріх вода капле* (народна пісня) і *Хат* ***зі*** *стріхами мало в українських селах.*

Примітка. Трапляються відхилення від правил уживання прийменника **з** і його варіантів **із, зі**, що спричинено вимогами ритмомелодики або мовними вподобаннями автора.

3. **Зо** як фонетичний варіант прийменника **зі** завжди вживаємо із числівниками **два**, **три** (*Позичив* ***зо*** *дві сотні; Проспав* ***зо*** *три години*) та із займенником **мною** (*Він був* ***зі (зо)*** *мною*).

УЖИВАННЯ М'ЯКОГО ЗНАКА (Ь)

§ 26. Буквою **ь** позначаємо на письмі м'якість приголосних звуків.

Пишемо Ь

1. **Ь** пишемо:

1) після букв **д, т, з, с, дз, ц, л, н** у кінці слова та складу: *мі****дь****, су****ть****, на́моро****зь****, ві****сь****, ґедз****ь****, па́ле****ць****, крохма́****ль****, кі****нь****; дя́****дь****ко, моло****ть****ба́, бли́****зь****ко, во́****сь****мий, Гри****ць****ко́, кі****ль****це́, ган****ь****ба́*;

2) після **д, т, з, с, дз, ц, л, н** і **р** у середині слова перед **о**: ***дь****о́готь,* ***ть****о́хкати,* ***сь****о́мий, д****зь****об,* ***ць****ого́,* ***ль****он, си́****нь****ого, ла****рь****о́к, т****рь****ох, ца****рь****о́к*;

3) після **л** перед наступною буквою на позначення приголосного: *Га́****ль****ченко, Гуцу́****ль****щина, їда́****ль****ня, кі****ль****це́, кова́****ль****ський, па́****ль****ці, риба́****ль****ство, сі****ль****ськи́й, спі****ль****ник.*

Примітка. Не пишемо **ь** після **л** у буквосполученнях **-лц-, -лч-**, коли вони походять із **-лк-**: *ба́****лк****а — ба́****лц****і, га́****лк****а — га́****лц****і, гал****ч****еня́, монго́****лк****а — монго́****лц****і, Ната́****лк****а — Ната́****лц****і, Ната́****лч****ин, риба́****лк****а — риба́****лц****і, риба́****лч****ин, спі́****лк****а — спі́****лц****і, спі****лч****а́нський*, але: *ґу́****ль****ка — ґу́****ль****ці, ку́****ль****ка — ку́****ль****ці, шпи́****ль****ка — шпи́****ль****ці*.

2. Також пишемо **ь**:

1) у словах, що закінчуються на:

а) **-зьк-**(-ий), **-ськ-**(-ий), **-цьк-**(-ий); **-зькість, -ськість, -цькість; -зько, -ськ-**(-о), **-цько; -зькому, -ському, -цькому;**

-зьки, -ськи, -цьки: *близ**ьки**й, вуз**ьки**й, воли́н**ськ**ий, доне́**ць**кий; бли́з**ьк**ість; лю́д**ськ**ість; бли́з**ьк**о; ві́й**ськ**о; бага́**цьк**о; по-францу́з**ьк**ому, по-францу́з**ьки**; по-украї́н**ськ**ому, по-украї́н**ськ**и; по-німе́**цьк**ому, по-німе́**цьки**.*

Примітка. Ь не пишемо у словах *баски́й, боязки́й, в'язки́й, дерзки́й, жаски́й, ковзки́й, пласки́й (пло́ский), порски́й, різки́й* і в похідних від них утвореннях *бо́язкість, в'я́зкість, ба́ско, рі́зко* та ін.;

б) **-еньк-**(-а), **-еньк-**(-о), **-оньк-**(-а), **-оньк-**(-о)**; -еньк-**(-ий), **-есеньк-**(-ий), **-ісіньк-**(-ий), **-юсіньк-**(-ий): *ру́ч**ень**ка, ба́т**ень**ко; голі́в**онь**ка, соколо́**нь**ко; гарне́**нь**кий, мале́с**ень**кий; свіжі́**сінь**кий; тон**юсінь**кий* (див. ще § 32);

2) у родовому відмінку множини іменників жіночого роду м'якої групи першої відміни на **-я**: *гри́в**ень**, друка́р**ень**, їда́л**ень**, пісе́**нь**, ста́є**нь**; крамни́**ць**, ма́три**ць**, робітни́**ць*** та середнього роду другої відміни на **-нн-**(-я), **-ц-**(-е): *бажа́**нь**, зна**нь**, кі́ле**ць**, мі**сць**, серде́**ць*** і *сер**ць***, але: *бур, зір, Мотр* (після **р**);

3) у дієслівних формах дійсного та наказового способу: *бу́ди**ть**, бу́дя**ть**, ко́си**ть**, ко́ся**ть**, ро́би**ть**, ро́бля**ть**, хо́ди**ть**, хо́дя**ть**; бу**дь**, бу́**дь**те, бу́**дь**мо; лі**зь**, лі́**зь**те, лі́**зь**мо; ки**нь**, ки́**нь**те, ки́**нь**мо; тра**ть**, тра́**ть**те, тра́**ть**мо* (див. ще § 118, прим. 1).

Примітка. Про вживання **ь** у словах іншомовного походження див. § 139; у прізвищах — § 144, у географічних назвах — § 151.

Не пишемо Ь

§ 27. Ь не пишемо:

1. Після **р** у кінці складу або слова: *ві́**р**, ві́**р**те, гі́**р**ка, гі**р**ки́й, кобза́**р**, ла**р**ка́, лі́ка**р**, монасти́**р**, переві́**р**, секрета́**р**, тепе́**р**, тю**р**ма́, школя́**р**, Ха́**р**ків, ца**р**ка́* (від *царьо́к*).

2. Після **н** перед **ж, ч, ш, щ** і перед суфіксом **-ськ-**(-ий): *кі́**н**чик, промі́**н**чик, ме́**н**ший, то́**н**ший, У́ма**н**щина; воли́**н**ський, громадя́**н**ський, освітя́**н**ський, селя́**н**ський*, але: *бри**ньч**а́ти, до́**ньч**ин, ня́**ньч**ин, ня́**ньч**ити* та ін., бо є **ь** у їхніх твірних основах між буквами на позначення приголосних: *бри́**нь**кати, до́**нь**ка, ня́**нь**ка*.

3. Після всіх букв на позначення приголосних, крім **л**, якщо за ними стоять інші букви, що передають м'які або напівпом'якшені приголосні: *Бе́ршадь — бе́рша**д**ський, ві́**н**ця, **д**зв**я**кнути, кі**н**ці́вка, ко́ри**с**тю, ла**н**цюжо́к, При́п'ять — при́п'я**т**ський, ра́ді**с**ть, різдвя́ний, **с**віт, **с**вя́то, **с**лід, **с**міх, **с**ніг, **с**ніп, сього́**д**ні, та**н**цюва́ти, **ц**вях, ща́**с**тя*, але: *різ**ь**бя́р* (і *різьба́р*), ***ть**мя́ний* і похідні від них: *різ**ь**бя́рство, **ть**мя́ність.*

Примітка. Коли **ь** наявний у формі називного відмінка іменника, то його зберігаємо в усіх інших відмінках; коли ж у називному відмінку **ь** немає, то й в інших відмінках його не пишемо: *ку́**л**ька — ку́**ль**ці, дівчи́но́**н**ька — дівчи́но́**нь**ці, пи**сьм**о́ —* (на) *пи**сьм**і́, ре́**д**ька — ре́**дь**ці*, але: *га́**л**ка — га́**л**ці, гі́**л**ка — гі́**л**ці, сторі́**н**ка — сторі́**н**ці, па́**см**о —* (у) *па́**см**і.*

4. Після **л** в іменникових суфіксах **-лн-**(-о), **-илн-**(-о): *де́ржал**н**о, пу́жал**н**о, ціп**и́л**но* та ін., але в іменниках зі значенням зменшеності **ь** пишемо *де́ржаль**ц**е, пу́жаль**ц**е* та ін.

5. Між двома однаковими буквами, що позначають м'які приголосні: *бу**ття́**, воло́**сс**я, галу́**зз**я, гілля́стий, жи**ття́**, камі́**нн**я, **лл**е́ться, прила́**дд**я, сі́**лл**ю.*

6. Після букв **д, н, т** перед суфіксами **-ченк-**(-о), **-чук, -чишин**: *безха́т**ченк**о, Па́**нченк**о, Фе́**дченк**о; Рад**чу́к**, Степан**чу́к**; Грин**чи́шин**, Фед**чи́шин***, але після **л** пишемо **ь**: *Га́**ль**ченко, Гал**ь**чу́к; Миха́**ль**ченко, Михал**ь**чу́к, Михал**ь**чи́шин.*

7. Після букви **ц** у деяких вигуках (звуконаслідувальних словах): *ба**ц**, бу**ц**, го**ц**, кла**ц**,* а також у кінці іменників чоловічого роду іншомовного походження: *кварц, пала́**ц**, пая́**ц**, Суе́**ц**, шпри**ц*** (див. ще § 139).

СПРОЩЕННЯ В БУКВОСПОЛУЧЕННЯХ

-ЖДН-, -ЗДН-, -СТН-, -СТЛ-

§ 28. У буквосполученнях **-ждн-, -здн-, -стн-, -стл-** випадають **д** і **т** на письмі: *ти́**ж**де**н**ь — ти́**ж**ня — ти**ж**не́вий, виї**зд**и́ти — виї**зн**и́й, прої́**зд** — прої**зн**и́й, ві**ст**ь — ві́**сн**ик, ко́ри**ст**ь — кори́**сн**ий, пе́р**ст**ень — пе́р**сн**я, че**ст**ь — че́**сн**ий, я́кі**ст**ь — я́кі**сн**ий, ле́**ст**ощі — уле́**сл**ивий, **ст**ели́ти — **сл**а́ти, ща́**ст**я — ща**сл**и́вий*, але букву **т** зберігаємо у словах *дев'яно́**стн**ики,*

*зап'я**стн**ий, кі**стл**я́вий, пе**стл**и́вий, хва**стл**и́вий, хва**стн**у́ти, ші**стн**а́дцять.*

Примітка. У прикметниках, утворених від іменників іншомовного походження, що закінчуються на **-ст**, букву **т** зберігаємо в буквосполученні **-стн-**: *аванпо́**ст** — аванпо́**стн**ий, бала́**ст** — бала́**стн**ий, компо́**ст** — компо́**стн**ий, контра́**ст** — контра́**стн**ий, форпо́**ст** — форпо́**стн**ий.*

-ЗКН-, -СКН- У буквосполученнях **-зкн-, -скн-** перед дієслівним суфіксом **-ну-** випадає **к**: *бри́**зк**и — бри́**з**нути, бря**зк** — бря́**з**нути, бли**ск** — бли́**с**нути, пи**ск** — пи́**с**нути, плю**ск** — плю́**с**нути, трі**ск** — трі́**с**нути*, але: *ви́пу**ск** — випу**ск**ни́й, ви**ск** — ви́**ск**нути.*

-СЛН- У буквосполученні **-слн-** випадає **л**: *ма́**с**ло — ма**сн**и́й, ми**сл**ь — уми́**сн**ий, навми́**сн**е, реме**сл**о́ — реміс**сн**и́к.*

ПОДВОЄННЯ БУКВ

§ 29. Подвоєння букв як наслідок їх збігу

1. Подвоєння букв на позначення приголосних звуків маємо, якщо збігаються однакові приголосні:

1) префікса й кореня: *бе**зз**ву́чний, ві**дд**а́ти, ві́**дд**іл, **вв**і́чливий, **вв**іч, за**вв**и́шки, **зз**а́ду, о**бб**и́ти, ро**зз**бро́їти, ро**зз**я́ва.*

Примітка. Немає подвоєння букв у таких словах, як *ото́й, оту́т, ота́к, ота́м, отепе́р, ото́ді*, а також у слові *оце́й*;

2) кінця першої та початку другої частини складноскорочених слів: *війсь**кк**ома́т* (військовий комісаріат), *місь**кк**о́м* (міський комітет);

3) кореня або основи і суфіксів прикметників чи іменників: *день — де́**нн**ий, зако́н — зако́**нн**ий, кінь — кі́**нн**ий, осінь — осі́**нн**ій, тума́н — тума́**нн**ий; башта́**нн**ий, віко́**нн**иця, Ві́**нн**иця, годи́**нн**ик, письме́**нн**ик*; **-нн-** зберігаємо також перед суфіксом **-ість** в іменниках і прислівниках, утворених від прикмет-

ників із **-нн-**: *зако́**нн**ий — зако́**нн**ість — зако́**нн**о, тума́**нн**ий — тума́**нн**ість — тума́**нн**о*.

2. Якщо збігається буква **с** основи дієслова минулого часу і постфікса **-ся**: *ви́ні**сс**я, па́**сс**я, розрі́**сс**я, тря́**сс**я.*

3. Подвоєння букв на позначення приголосних маємо також:

1) у наголошених суфіксах **-анн-**(-ий) [**-янн-**(-ий)], **-енн-**(-ий) прикметників, що вказують на вищу за звичайну міру якості або можливість чи неможливість дії: *невблаг**а́нн**ий, недоторка́**нн**ий, нездола́**нн**ий, несказа́**нн**ий, незрівн**я́нн**ий, височе́**нн**ий, здорове́**нн**ий, нездійсне́**нн**ий, незліче́**нн**ий, непримире́**нн**ий, нескінче́**нн**ий, силе́**нн**ий, страше́**нн**ий, числе́**нн**ий*, та в суфіксах похідних від них іменників і прислівників: *невблага́**нн**о, недоторка́**нн**ість, нездола́**нн**ість, нездола́**нн**о, незрівн**я́нн**о, височе́**нн**о, незліче́**нн**ість, непримире́**нн**о, нескінче́**нн**о, страше́**нн**о, числе́**нн**ість, числе́**нн**о* та ін.;

2) у суфіксах **-енн-**(-ий), **-янн-**(-ий) прикметників старослов'янського походження: *благослове́**нн**ий, блаже́**нн**ий, огне́**нн**ий, ока**я́нн**ий, свяще́**нн**ий, спасе́**нн**ий* і в суфіксі прикметника *боже́ств**енн**ий*, а також у суфіксах похідних від них іменників і прислівників: *блаже́**нн**о, свяще́**нн**ик* та ін., *боже́ств**енн**о*;

Примітка. Немає подвоєння **н** у дієприкметниках: *ви́вер**ш**ен**н**ий, ви́хов**а**н**н**ий, зро́бл**е**н**н**ий, по́бр**а**н**н**ий, ска́з**а**н**н**ий, спе́ч**е**н**н**ий*; у прикметниках на **-ен-**(-ий), співвідносних із відповідними дієприкметниками (що мають інший наголос): *варе́**н**ий* (пор. дієприкметник *ва́р**е**н**н**ий*), *пече́**н**ий* (пор. дієприкметник *пе́ч**е**н**н**ий*), а також у прикметниках віддієприкметникового походження: *довгожда́**н**ий, жада́**н**ий, навіже́**н**ий, скаже́**н**ий, шале́**н**ий.*

Треба розрізняти такі слова, як *здійсне́**нн**ий* (який може здійснюватися — прикметник) і *здійсн**е**н**н**ий* (який здійснився — дієприкметник), *нездола́**нн**ий* ('непереможний') і *нездо́л**а**н**н**ий* ('якого не подолали'), *незліче́**нн**ий* ('представлений у дуже великій кількості') і *незлі́ч**е**н**н**ий* ('не порахований') та ін.

4. Маємо подвоєння букв у словах *бо**вв**а́н, Га́**нн**а, **лл**яни́й, о**вв**а́, **сс**а́ти*, а також у похідних від них словах: *бо**вв**ані́ти, Га́**нн**ин, ви́**сс**ати, **сс**авці́* та ін.

§ 30. Подвоєння букв як наслідок подовження приголосних

1. Приголосні **д, т, з, с, л, н, ж, ш, ц, ч** подовжуються (на письмі їх позначаємо двома буквами), коли вжиті після голосного:

1) перед **я, ю, і, є** в усіх відмінкових формах іменників середнього роду другої відміни (крім форми родового відмінка множини): *знаря́ддя, знаря́ддю,* (на) *знаря́дді* та ін.; *жи**ття́**, жи**ттю**,* (у) *жи**тті**; мо**ту́ззя**,* (у) *мо**ту́ззі**; коло́**сся**, коло́**ссю**,* (у) *коло́**ссі**; гі**лля́**, гі**ллю́**,* (на) *гі**лллі**; зна**ння́**, зна**нню́**,* (у) *зна**нні**; збі**жжя**, збі**жжю**,* (у) *збі**жжі**; сторі**ччя**, сторі**ччю**,* (у) *сторі**ччі**; підда́**шшя**, підда́**шшю**,* (на) *підда́**шші**,* а також у похідних від них словах: *гі**лля́** — гі**лля́**стий, гі**лля́**чка; жи**ття́** — жи**ттє́**вий* (і *жи**ттьови́**й*), *жи**ттє́**пис* та ін., але: *зна**нь**, зна**ря́дь**, підда́**ш**, сторі**ч**, угі**дь**.*

Якщо в родовому відмінку множини іменники середнього роду закінчуються на **-ів**, тоді зберігаємо: *відкри**ття́** — відкри**ттів**, почу**ття́** — почу**ттів***;

2) перед **я, ю, і, е** в усіх відмінкових формах деяких іменників чоловічого, жіночого та спільного роду першої відміни (за винятком родового відмінка множини на **-ей**): *судд**я́**, судд**і́**, судд**ю́**, су́дд**ів*** та ін.; *ста**ття́**, ста**тті́**, ста**ттє́**ю* (але в родовому відмінку множини — *стате́й*); *рі**лля́**, рі**ллі́**, рі**ллю́**, рі**ллє́ю*** та ін.; *І**лля́**, І**ллі́**, І**ллю́**, І**ллє́ю**, І́**лле*** та ін.;

3) перед **ю** в орудному відмінку однини іменників жіночого роду третьої відміни, якщо в називному відмінку їхня основа має один м'який або шиплячий приголосний: *мо́лодь — мо́ло**ддю**, мить — ми́**ттю**, мазь — ма́**ззю**, вісь — ві́**ссю**, міць — мі́**ццю**, сіль — сі́**ллю**, тінь — ті́**нню**, по́дорож — по́доро**жжю**, ніч — ні́**ччю**, ро́зкіш — ро́зкі**шшю**.*

Примітка. Якщо основа закінчується на два приголосні, губний або **р**, їх подовження немає: *мо́лоді**сть** — мо́лоді**стю**, при́язн**ь** — при́язн**ю**, по́ві**сть** — по́ві**стю**, кро**в** — кро́**в'ю**, ма́ті**р** — ма́ті**р'ю**, не́хворо**щ** — не́хворо**щю***;

4) перед **я, ю** у прислівниках *зра́**ння**, навма**ння́**, спросо́**ння**, попідвіко́**нню**, попідти́**нню***;

5) перед **ю, є** у формах теперішнього часу дієслів *ли́ти, ли́тися*: ***ллю, ллєш, ллємо́, ллєте́, ллють; лле́ться, ллю́ться***, а також у похідних від них: *ви́ллю*, *віділлю́*, *наллю́, розіллю́; розілле́ться, розіллю́ться* та ін.

Примітка. Немає подвоєння приголосних в іменниках *кутя́, попадя́, свиня́* і в порядкових числівниках *тре́тя, тре́тє* та ін.

ПРАВОПИС ПРЕФІКСІВ

З-, ІЗ-, ЗІ, ЗО-

§ 31. 1. Префікс **з-** перед буквами на позначення глухих приголосних **к, п, т, ф, х** переходить у **с-**: ***с**каза́ти, **с**палахну́ти, **с**товкти́, **с**фотографува́ти, **с**хили́ти.* Перед усіма іншими буквами пишемо **з-** (зрідка **із-**): *зба́вити, звести́, зжи́тися, ззирну́тися, зсади́ти, зці́пити, зчепи́ти, зши́ток; **із**жо́вкнути, **із**но́в*, ***із**сере́дини.*

Префікс **з- (с-)** уживаємо переважно перед коренем, що починається голосним звуком або сполученням приголосного й голосного: *зекономити, зігнорува́ти, зорієнтува́тися, зумо́вити; здрібни́ти, зскріба́ти; **с**кла́сти, **с**кріпи́ти* та ін.

Коли ж корінь слова починають дві букви на позначення приголосних, пишемо префікс **зі-**: ***зі**бга́ти, **зі**гну́ти, **зі**гра́ти, **зі**дра́ти, **зі**зна́тися, **зі**псува́ти, **зі**ста́вити, **зі**ткнення, **зі**щу́литися* та ін.

Префікс **зі-** вживаємо також у словах із коренем, перший склад якого становить звукосполучення **губний + й**: ***зі**в'я́лий, **зі**м'я́ти, **зі**п'я́стися* (і *сп'ясти́ся*) та ін.

У деяких словах можна паралельно вживати префікси **зі-**, **зо-**: ***зі**грива́ти* і ***зо**грива́ти, **зі**мліва́ти* і ***зо**мліва́ти, **зі**прива́ти* і ***зо**прива́ти, **зі**тлі́ти* і ***зо**тлі́ти*.

БЕЗ-, ВІД-, МІЖ-, НАД-, ОБ-, ПЕРЕД-, ПІД-, ПОНАД-, РОЗ-, ЧЕРЕЗ-

2. У префіксах **без-, від- між-, над-, об-, перед-, під-, понад-, роз-, через-** кінцевий дзвінкий приголосний перед наступним глухим приголосним не змінюємо: *бе**з**кори́сливий, бе**з**кра́їй; ві**д**криття́, ві**д**стань; мі**ж**континента́льний, мі**ж**плане́тний; на**д**поту́жний; о**б**пали́ти,*

*о**б**труси́ти; пере**д**плати́ти, пере**д**ча́сний; пі**д**три́мка; пона**д**пла́новий; ро**з**тягну́ти, ро́**з**чин, ро**з**хита́ти; чере**з**пл**і**чник.*

ПРЕ- , ПРИ-, ПРІ-

3. Префікс **пре-** вживаємо в якісних прикметниках і похідних від них прислівниках для вираження найвищого ступеня вияву ознаки: ***пре**га́рний, **пре**завзя́тий, **пре**кра́сний, **пре**му́дрий, **пре**пога́но, **пре**чудо́во*, а також у словах ***пре**зи́рливий, **пре**зи́рство* та словах старослов'янського походження ***пре**освяще́нний, **пре**подо́бний, **пре**сто́л.*

Префікс **при-** пишемо:

а) у дієсловах, що означають наближення, приєднання, частковість дії, результат дії тощо, та в похідних від них словах: ***при**бі́гти, **при**бо́ркати, **при**будува́ти, **при**ва́бити, **при**крути́ти, **при**шви́дшити, **при**бо́рканий, **при**будо́ваний, **при**ва́бливий, **при**кру́чений, **при**шви́дшення*;

б) в іменниках і прикметниках, що вказують на просторове прилягання: ***при́**гірок, **при́**ярок, **при**бере́жний, **при**корд**о́**нний*;

в) у прикметниках на означення неповноти ознаки: ***при**ста́ркуватий.*

Префікс **прі-** зберігся тільки у словах ***прі**звисько, **прі**звище, **прі**рва*.

АРХІ-

4. В іменниках і прикметниках уживаємо префікс **архі-**: ***архі**важли́вий, **архі**мільйо-не́р, **архі**складни́й.*

Примітка. У назвах церковних звань, титулів і чинів можна вживати префікси **архи-** та **архі-**: ***архи**мандри́т* і ***архі**мандри́т*, ***архи**єре́й* і ***архі**єре́й, **архи**страти́г* і ***архі**страти́г* та ін.

АНТИ- , КВАЗІ-

5. Голосний **и** у префіксі **анти-** та голосний **і** префіксі **квазі-** не зазнають змін: ***анти**алкого́льний, **анти**ароматичний, **анти**аргуме́нт **анти**естети́чний, **анти**європе́йський, **анти**інфляці́йний, **анти**науко́вий, **анти**урядо́вий, **анти**я́дерний; **квазі**глоба́льний, **квазі**оберта́ння, **квазі**о́птика, **квазі**пло́ский, **квазі**пру́жність, **квазі**ри́нок, **квазі**сті́йкість, **квазі**части́нка.*

ПРАВОПИС СУФІКСІВ

§ 32. Іменникові суфікси

-ИК, -НИК / -ІВНИК, -ЛЬНИК

1. В українських суфіксах **-ик, -ник / -івник, -льник** пишемо **и**: *бра́тик, вузлик; коля́дник, лі́рник, мрі́йник, наста́вник; газівни́к, працівни́к, верста́льник, регулюва́льник, уболіва́льник.*

Примітка. Від українського суфікса **-ик** потрібно відрізняти іншомовні суфікси **-ик, -ік (-їк)**, у яких пишемо **и** або **і (ї)** відповідно до правил уживання **и** та **і (ї)** в загальних назвах іншомовного походження: *істо́рик, ме́дик, рома́нтик, фі́зик*, але: *акаде́мік, меха́нік, проза́їк, хі́мік.*

У суфіксі **-льник** після **л** перед **н** завжди пишемо **ь**: *волочи́льник, масти́льник, полі́льник, постача́льник, уболіва́льник.*

-ИВ-(-О)

2. У суфіксі **-ив-**(-о), що називає збірні поняття, які означають матеріал або продукт праці, пишемо тільки **и**: *ва́риво, до́бриво, ку́риво, ме́ливо, мере́живо, мі́сиво, моро́зиво, па́ливо, пе́чиво, пря́диво.*

-АЛЬ, -ЕНЬ, -ЕЦЬ (-ЄЦЬ), -ІСТЬ, -ТЕЛЬ

3. В усіх словах із суфіксами **-аль, -ень, -ець (-єць), -ість, -тель** пишемо **ь**: *кова́ль, скрипа́ль; ве́летень, у́чень; боре́ць, італі́єць, мовозна́вець, перемо́жець; зда́тність, свіжість; вихова́тель, люби́тель.*

-К-(-А), -ИЦ-(-Я), -ИН-(-Я), -ЕС-(-А)

4. За допомогою суфіксів **-к-**(-а)**, -иц-**(-я), **-ин-**(-я), **-ес-**(-а) та ін. від іменників чоловічого роду утворюємо іменники на означення осіб жіночої статі. Найуживанішим є суфікс **-к-**(-а), бо він поєднуваний із різними типами основ: *а́вторка, диза́йнерка, дире́кторка, реда́кторка, співа́чка, студе́нтка, фігури́стка* та ін.

Суфікс **-иц-**(-я) приєднуємо до основ на **-ник**: *верста́льниця, набі́рниця, пора́дниця* та **-ень**: *учени́ця.*

Суфікс **-ин-**(-я) сполучаємо з основами на **-ець**: *кравчи́ня, плавчи́ня, продавчи́ня* і приголосний: *бойки́ня, майстри́ня, лемки́ня.*

Суфікс **-ес-**(-а) рідковживаний в українській мові: *дияко-**не́с**а, патрон**е́с**а, поет**е́с**а.*

-НН-(-Я), -ІНН-(-Я), -ЕНН-(-Я)

5. Суфікси **-нн-**(-я), **-інн-**(-я), **-енн-**(-я) пишемо з буквами **-нн-**.

Суфікс **-нн-**(-я) мають віддієслівні іменники середнього роду, утворені від дієслів із голосним основи **а (я)**: *гука́ти — гука́**нн**я, гуля́ти — гуля́**нн**я, зроста́ти — зроста́**нн**я, сприя́ти — сприя́**нн**я.*

Суфікс **-інн-**(-я) вживаємо в іменниках середнього роду, утворених від дієслів із голосними основи **и, і**: *бури́ти — бурі́**нн**я, горі́ти — горі́**нн**я, носи́ти — носі́**нн**я, ходи́ти — ході́**нн**я, шаруді́ти — шаруді́**нн**я.*

Суфікс **-енн-**(-я) мають віддієслівні іменники середнього роду, у яких наголос падає на корінь: *зве́рн**енн**я, напру́ж**енн**я, підне́с**енн**я, удоскона́л**енн**я.*

-ИНН-(-Я)

6. Суфікс **-инн-**(-я) вживаємо в іменниках середнього роду, що називають збірні поняття: *бобов**и́нн**я, гарбуз**и́нн**я, картопл**и́нн**я, павут**и́нн**я.*

-ЕН-(-Я) [-ЄН-(-Я)]

7. Суфікс **-ен-**(-я) [**-єн-**(-я)] вживаємо в іменниках середнього роду, що називають малих істот: *вовч**ен**я́, гус**ен**я́, сов**ен**я́, ча**єн**я́.*

-ЕЧОК (-ЄЧОК), -ЕЧК-(-А) [-ЄЧК-(-А)], -ЕЧК-(-О) [-ЄЧК-(-О)]

8. У суфіксах зі зменшено-пестливим значенням **-ечок (-єчок), -ечк-**(-а) [**-єчк-(-**а)], **-ечк-**(-о) [**-єчк-**(-о)] пишемо **е (є)**: *верш**е́чок**, міш**е́чок**, кра**є́чок**, ді**ж**ечка, коп**і**єчка, Ма**рі**єчка, рі**ч**ечка; вік**о́н**ечко, слов**е́ч**ко, я**є́ч**ко.*

Ці суфікси потрібно відрізняти від суфіксів **-ичок, -ичк-**(-а) у словах на зразок *но́ж**ичок**, трав**и́ч**ка.*

-ЕНК-(-О) [-ЄНК-(-О)], -ЕНЬК-(-О, -А) [ЄНЬК-(-О)]

9. Правопис цих суфіксів залежить від значень іменників, які вони утворюють: суфікс **-енк-**(-о) [**-єнк-**(-о)] вживаємо здебільшого в іменниках, що означають прізвища: *Ада́м**ен**ко, Кра́вч**ен**ко, Мусі**є́н**ко, Олексі**єн**ко*, зрідка — у загальних назвах: *безба́тч**ен**ко, коваль**е́н**ко*; суфікс **-еньк-**(-о, -а) [**-єньк-**(-о)] — для утворення пестливих назв: *ба́т**ен**ько, кониче́**н**ько, се́рд**е́н**ько, ні́ж**ен**ька, топо́л**ен**ька, за́є**н**ько.*

-ИСЬК-(-О) [-ЇСЬК-(-О)], -ИЩ-(-Е) [-ЇЩ-(-Е)]

10. За допомогою суфіксів **-иськ-**(-о) [**-їськ-**(-о)], **-ищ-**(-е) [**-їщ-**(-е)] утворені слова з емоційно-негативним забарвленням від іменників усіх родів, причому після букви на позначення приголосного пишемо **и**, а на позначення голосного — **ї**: *дівч**и**ськ**о**, хлопч**и**ськ**о**; гно**ї**ськ**о**; во́гн**и**щ**е**, побо́**ї**щ**е**.*

-ОВИЧ, -ІВН-(-А) [ЇВН-(-А)]

11. Суфікс **-ович** уживаємо для утворення чоловічих імен по батькові: *Ві́ктор**ович**, Васи́л**ьович**, Іва́н**ович**, Мики́т**ович**, Олексі́й**ович**, Петро́**вич**, Ю́рій**ович**.*

Примітка. Від особових імен *І́гор, Ла́зар*, які належать до іменників м'якої групи на **-р**, утворюємо чоловічі імена по батькові *І́гор**ьович**, Ла́зар**ьович**.*

Суфікс **-івн**-(-а) [**-ївн-**(-а)] вживаємо для утворення жіночих імен по батькові від особових імен на приголосний і на **-й**: *Бори́с**івн**а, Васи́л**івн**а, І́гор**івн**а; Вале́рі**ївн**а, Горді**ївн**а, Сергі**ївн**а, Ю́рі**ївн**а.*

Від таких імен, як *Григо́рій, Ілля́, Кузьма́, Лука́, Мико́ла, Са́ва, Хома́, Я́ків*, відповідні імена по батькові будуть: *Григо́р**ович**, Григо́р**івн**а; Ілл**і́ч**, Ілл**і́вн**а; Ку́зьм**ович** (і Кузьм**и́ч**), Ку́зьм**івн**а; Лук**и́ч**, Лу́к**івн**а; Микола́й**ович** (і Мико́лов**ич**), Микола́**ївн**а* (і *Мико́л**івн**а*); *Са́в**ович** (і Са́в**ич**), Са́в**івн**а; Хо́мов**ич** (і Хом**и́ч**), Хо́м**івн**а; Я́ков**ич**, Я́к**івн**а.*

Примітка. В основі особового імені чергується **і** з **о** в імені по батькові: *Анті́н — Анто́нович, Анто́нівна; Фе́д**і**р — Фе́д**о**рович, Фе́д**о**рівна.*

-ІВК-(-А), -ОВК-(-А)

12. В іменниках жіночого роду, утворених від іменників та інших частин мови, уживаємо суфікс **-івк-**(-а): *голі́в**к**а, доліі́в**к**а, ножі́в**к**а, полі́в**к**а, спирті́в**к**а, часті́в**к**а, шалі́в**к**а, шихті́в**к**а.*

У деяких іменниках маємо суфікс **-овк-(-**а): *голо́в**к**а* (капусти), *духо́в**к**а.*

-ОК

13. В іменниках чоловічого роду після приголосних уживаємо суфікс **-ок**, голосний **о** якого в непрямих відмінках випадає: *вершо́**к**, гайо́**к**, кийо́**к**, кіло́**к**, лужо́**к**, стручо́**к**.*

Після букв на позначення м'яких приголосних перед суфіксом **-ок-** пишемо **ь**: *день**ь**óк, пень**ь**óк*.

-ИР, -ИСТ, -ИЗМ-, -ІР, -ІСТ, -ІЗМ

14. **И** пишемо в іншомовних суфіксах **-ир, -ист, -изм**, ужитих після **д, т, з, с, ц, ж, ч, ш, р**: *бригад**и́р**, кас**и́р**, команд**и́р**; бандур**и́ст**, пейзаж**и́ст**, хор**и́ст**; класиц**и́зм**, романт**и́зм**, педант**и́зм**, терор**и́зм***.

І пишемо після інших приголосних у суфіксах **-ір, -іст, -ізм**: *банк**і́р**, пломб**і́р**; ідеал**і́ст**, піан**і́ст**, роман**і́ст**; модерн**і́зм**, реал**і́зм***, а також у словах, утворених від українських коренів: *боротьб**і́ст**, побутов**і́зм**, речов**і́зм*** та ін.

Після голосних у суфіксах **-ір, -іст, -ізм** пишемо **ї**: *конво**ї́р**, ліце**ї́ст**, геро**ї́зм***.

§ 33. Прикметникові та дієприкметникові суфікси

-Н-(-ИЙ), -Н-(-ІЙ)

1. За допомогою суфікса **-н-**(-ий) від іменникових і дієслівних основ утворено основний склад якісних і відносних прикметників: *влу́ч**н**ий, дру́ж**н**ий* (спів), *за́хід**н**ий, згу́б**н**ий, мільйо́н**н**ий, напуск**н**и́й, наро́д**н**ий, прина́д**н**ий, приро́д**н**ий, холо́д**н**ий.*

Суфікс **-н-**(-ий) — один з основних прикметникових суфіксів, приєднуваний до основ іншомовних іменників на **-ія**: *гармоні́й**н**ий, емоці́й**н**ий, категорі́й**н**ий, коаліці́й**н**ий, традиці́й**н**ий, пропорці́й**н**ий* та ін.

Суфікс **-н-**(-ій) уживаємо в небагатьох прикметниках (переважно відносних): *бра́т**н**ій, всесві́т**н**ій, горо́д**н**ій, да́в**н**ій, жи́т**н**ій, за́д**н**ій, кра́й**н**ій, лі́т**н**ій, майбу́т**н**ій, ма́тер**н**ій, незабу́т**н**ій, освіт**н**ій, пі́з**н**ій, ра́н**н**ій, самобу́т**н**ій, субо́т**н**ій, ха́т**н**ій* та ін.

Суфікс **-н-**(-ій) — типовий для всіх прикметників відприслівникового і відіменникового походження, що мають перед цим суфіксом **ж, ш**: *бли́ж**н**ій, вчора́ш**н**ій, да́вні́ш**н**ій, дома́ш**н**ій, доро́ж**н**ій, дру́ж**н**ій* ('потиск руки'), *зо́вніш**н**ій, коли́ш**н**ій, му́ж**н**ій, поздо́вж**н**ій, поро́ж**н**ій, прийде́ш**н**ій, ра́ніш**н**ій, сіне́ш**н**ій, спра́вж**н**ій, сього́дніш**н**ій, туте́ш**н**ій, худо́ж**н**ій*, але *поту́ж**н**ий*.

-ИЧН-(-ИЙ), -ІЧН-(-ИЙ) [-ЇЧН-(-ИЙ)]

2. Після букв **д, т, з, с, ц, ж, ч, ш, р** у прикметниках, утворених від основ іншомовного походження, пишемо похідний суфікс **-ичн-**(-ий): *ортопед**и́чн**ий, демократ**и́чн**ий, синтакс**и́чн**ий, істор**и́чн**ий*, після інших приголосних — **-ічн-**(-ий): *академ**і́чн**ий, анарх**і́чн**ий, археолог**і́чн**ий, географ**і́чн**ий, ідил**і́чн**ий, симфон**і́чн**ий*, після голосних — **-їчн-**(-ий): *проза**ї́чн**ий*.

-ИН, -ЇН

3. У присвійних прикметниках, утворених від іменників першої відміни, після букв на позначення приголосних (крім **й**) пишемо суфікс **-ин**: *ба́ба — ба́б**ин**, ма́ма — ма́м**ин**, Га́нна — Га́нн**ин**, Ка́тря — Ка́тр**ин**, Мару́ся — Мару́с**ин**, свекру́ха — свекру́ш**ин**, ті́тка — ті́тч**ин***, після голосних — **-їн**: *Зо́я — Зо́**їн**, Марі́я — Марі́**їн**, Соломі́я — Соломі́**їн**, Софі́я — Софі́**їн***.

-ИН-(-ИЙ), -ЇН-(-ИЙ)

4. У прикметниках зі значенням присвійності, утворених від назв тварин, після букв на позначення приголосних (крім **й**) пишемо суфікс **-ин-**(-ий): *бджол**и́н**ий, голуб**и́н**ий, гороб**и́н**ий, кач**и́н**ий, орл**и́н**ий*; після букв, що передають голосний, та апострофа — **-їн-**(-ий): *змі**ї́н**ий, солов'**ї́н**ий*.

-ИСТ-(-ИЙ), -ЇСТ-(-ИЙ)

5. Ці прикметникові суфікси вказують на інтенсивний вияв ознаки. Суфікс **-ист-**(-ий) пишемо після букв, що позначать приголосні: *барв**и́ст**ий, голос**и́ст**ий, іскр**и́ст**ий, пер**и́ст**ий* (але *пері́стий* — рябий), *промен**и́ст**ий*; суфікс **-їст-**(-ий) — після букв на позначення голосних: *вибо́**їст**ий, гно**ї́ст**ий, олі**їст**ий, тро**ї́ст**ий.*

-ЕВ-(-ИЙ), -ЄВ-(-ИЙ), -ОВ-(-ИЙ)

6. Суфікс **-ев-**(-ий) уживаємо у прикметниках, що мають перед цим суфіксом букву на позначення м'якого або шиплячого приголосного і в яких наголос падає переважно на основу слова: *березн**е́в**ий, груш**е́в**ий, овоч**е́в**ий, си́тц**ев**ий.*

Якщо перед суфіксом **-ев-**(-ий) стоять букви на позначення приголосних **н, т** та **й**, тоді пишемо **-єв-**(-ий): *значенн**є́в**ий, мисленн**є́в**ий, життє́в**ий, поняттє́в**ий, суттє́в**ий; алюмі́ні**єв**ий, ді**є́в**ий, ка́лі**єв**ий.*

Суфікс **-ов-**(-ий), незалежно від наголосу, уживаємо у прикметниках, що мають перед цим суфіксом букву, що передає твердий приголосний: *вітр**ов**и́й, казк**о́в**ий, ква́рц**ов**ий, палац**о́в**ий, святк**о́в**ий, служб**о́в**ий.*

Суфікс **-ов-**(-ий) пишемо у прикметниках, що мають перед ним букви на позначення шиплячих (**ж, ч, ш**), м'яких приголосних або **й**, причому в них наголос падає на закінчення: *бірж**ов**и́й, реч**ов**и́й, грош**ов**и́й, дощ**ов**и́й; нуль**ов**и́й, стиль**ов**и́й; бой**ов**и́й, гай**ов**и́й, край**ов**и́й.*

За цими правилами пишемо суфікси **-ов-, -ев- (-єв-)** у присвійних прикметниках жіночого і середнього роду:

а) суфікс **-ов-** уживаємо у присвійних прикметниках, утворених від іменників другої відміни чоловічого роду твердої групи: *ба́тько — ба́тьк**ов**а, ба́тьк**ов**е; ма́йстер — ма́йстр**ов**а, ма́йстр**ов**е; Петро́ — Петр**о́в**а, Петр**о́в**е; сусі́д — сусі́д**ов**а, сусі́д**ов**е; Шевче́нко — Шевче́нк**ов**а, Шевче́нк**ов**е*;

б) суфікс **-ев-** (після голосного **-єв-**) уживаємо у присвійних прикметниках, утворених від іменників другої відміни чоловічого роду м'якої та мішаної груп: *Андрі́й — Андрі́єв**а**, Андрі́єв**е**; І́гор — І́гор**ев**а, І́гор**ев**е; кобза́р — кобзар**е́в**а, кобзар**е́в**е; пісня́р — пісняр**е́в**а, пісняр**е́в**е; скрипа́ль — скрипал**е́в**а, скрипал**е́в**е; сто́рож — сто́рож**ев**а, сто́рож**ев**е; това́риш — това́риш**ев**а, това́риш**ев**е.*

Голосні **о, е** суфіксів **-ов-, -ев- (-єв-)** чергуються з **і** в закритому складі: *Васил**е́в**а — Васил**і́в**, ма́йстр**ов**а — ма́йстр**і́в**, Олексі́єв**а** — Олексі́ї**в**.*

-УВАТ-(-ИЙ), -ЮВАТ-(-ИЙ), -ОВАТ-(-ИЙ), -ОВИТ-(-ИЙ)

7. Суфікс **-уват-**(-ий), а після букв на позначення м'яких приголосних звуків — **-юват-**(-ий), уживаємо у прикметниках для вираження неповного ступеня вияву ознаки: *біл**ува́т**ий, горб**ува́т**ий, кругл**ува́т**ий, темн**ува́т**ий; син**ю**ва́т**ий*, а також властивості, подібності, схильності до чогось: *дуплува́тий, злодійк**ува́т**ий, остюк**ува́т**ий, піск**ува́т**ий.*

Суфікс **-оват-**(-ий) із наголошеним **о** маємо в небагатьох прикметниках: *плиск**о́ват**ий, стовб**о́ват**ий.*

Суфікс **-овит-**(-ий) уживаємо у прикметниках для передання високого ступеня вияву ознаки: *горд**ови́т**ий, грош**ови́т**ий, талан**ови́т**ий*.

§ 34. Дієслівні суфікси

-УВА-(-ЮВА-), -ОВА- (-ЬОВА-)

1. У багатьох дієсловах української мови пишемо суфікс **-ува-(-юва-)**: *буд**ува́**ти, кер**ува́**ти, мірк**ува́**ти, гост**юва́**ти, лікар**юва́**ти, учител**юва́**ти.*

У віддієслівних іменниках і дієприкметниках пишемо **-ува-(-юва-)** тоді, коли на перший голосний цього суфікса не падає наголос: *викру́ч**ува**ти — викру́ч**ува**ння, викру́ч**ува**ний; очі́к**ува**ти — очі́к**ува**ння, очі́к**ува**ний; підси́н**юва**ти — підси́н**юва**ння, підси́н**юва**ний.*

Якщо в дієприкметникові і зрідка у віддієслівному іменникові наголос падає на перший голосний дієслівного суфікса, то пишемо **-ова- (-ьова-)**: *друк**о́ва**ний, маль**о́ва**ний, підпорядк**о́ва**ний, ришт**о́ва**ний, ришт**о́ва**ння* (предметне значення), *упак**о́ва**ний, упак**о́ва**ння* (предметне значення).

-ОВУВА- (-ЬОВУВА-)

2. Суфікс **-овува-(-ьовува-)** вживаємо в дієсловах і похідних від них іменниках та дієприкметниках, якщо перший голосний його наголошений: *завой**о́вува**ти — завой**о́вува**ння, завой**о́вува**ний; перемаль**о́вува**ти — перемаль**о́вува**ння, перемаль**о́вува**ний; скуп**о́вува**ти — скуп**о́вува**ння, скуп**о́вува**ний.*

-ІР-, -ИР-

3. В українській мові дієслова іншомовного походження, що мають у мові-джерелі буквосполучення **-ir-**, утрачають його в похідних від них формах: *дот**ува́**ти — дот**о́ва**ний, дот**ува́**ння; загіт**ува́**ти — загіт**о́ва**ний; закомпост**ува́**ти — закомпост**о́ва**ний; зареєстр**ува́**ти — зареєстр**о́ва**ний; констр**юва́**ти — констр**уйова**ний, констр**юва́**ння; лобі**юва́**ти — лобі**йо́ва**ний, лобі**юва́**ння; поінформ**ува́**ти — поінформ**о́ва**ний.*

Лише в деяких дієсловах для усунення небажаної омонімії зберігаємо **-ір-**; після **д, т, з, с, ц, ж, ч, ш, р — -ир-**, що поєд-

нуються з дієслівним суфіксом **-ува-**: *бук**сúрува**ти* (бо є *буксува́ти*), *пар**úрува**ти* (бо є *парува́ти*), *репет**úрува**ти* (бо є *репетува́ти*).

Суфікси **-ірува-, -ирува-** пишемо в поодиноких дієсловах: *драг**íрува**ти, кот**úрува**ти, лав**íрува**ти, марш**ирува́**ти, пік**íрува**ти, трет**úрува**ти, сол**íрува**ти.*

ПРАВОПИС СЛІВ РАЗОМ, ІЗ ДЕФІСОМ, ОКРЕМО

§ 35. ЗАГАЛЬНІ ПРАВИЛА ПРАВОПИСУ СКЛАДНИХ СЛІВ

Складні слова можна утворювати з двох і більше основ (слів) за допомогою сполучних голосних і без них.

Складні слова зі сполучними голосними О, Е (графічно — Е та Є)

1. Коли перша частина складного слова — прикметник твердої групи, тоді вживаємо сполучний звук **о**: *важк**о**атле́т, гірнич**о**промисло́вий, чорн**о́**зем, ясн**о**зо́рий*.

Якщо перша частина складного слова — прикметник м'якої групи, тоді перед **о** пишемо **ь**: *верхн**ьо**лу́жицький, давн**ьо**ру́ський, задн**ьо**язико́вий, нижн**ьо**гі́рський, передн**ьо**бокови́й, ранн**ьо**сти́глий, середн**ьо**ві́ччя, середн**ьо**добови́й, син**ьо**о́кий.*

2. Коли перша частина складного слова — основа іменника, числівника або займенника, тоді сполучним звуком буває:

1) **о** після твердого приголосного, зокрема й шиплячого: *вод**о**забі́р, Вод**о**хре́стя, груш**о**подібний, дощ**о**мі́р, душ**о**гу́б, каш**о**ва́р, країн**о**зна́вство, одн**о**де́нний, риб**о**комбіна́т, сам**о**вихова́ння, сам**о**вчи́тель, сир**о**ва́р, торф**о**рі́з, цемент**о**во́з*;

2) **о** в числівниковій основі **дво-** перед наступним приголосним, голосним і **й** у прикметниках та іменниках: ***дво**ви́мірний, **дво**електро́дний, **дво**єди́ний, **дво**осьови́й, **дво**я́русний, **дво**бі́й, **дво**голо́сся, **дво**єбо́рство*;

3) **е** після м'якого приголосного (неподовженого), яким закінчується основа іменника м'якої групи: *бур**е**ло́м, земл**е**-*

*мір, земл**е**трýс, кисн**е**терапія, крапл**е**подібний, прац**е**здáтний, скел**е**лáз*, а в деяких словах — і після шиплячого: *друж**е**любний, нож**е**тримáч, овоч**е**схóвище*, але традиційно: *кон**о**в'язь, кон**о**гін, кост**о**грúз, кост**о**прáв, повітр**о**дýв, повітр**о**забірник, свин**о**мáтка, свин**о**пáс*;

4) **е** після **й**, яким закінчується основа іменника м'якої групи, та після м'якого подовженого приголосного першої частини графічно передаємо буквою **є**: *бо**є**здáтність, житт**є**здáтний, житт**є**пис, крає**з**нáвство, націєтвóрення, смітт**є**збирáльний, хімі**є**терапія.*

3. Роль сполучного звука у складних словах виконують також:

1) останній голосний першого невідмінюваного іменника чи першої незмінної основи іншомовного походження, переважно **о, а**: *авт**о**вокзáл, відео**з**áпис, диск**о**клýб, Євр**о**парлáмент, Євр**о**сóюз, кін**о**фíльм, нан**о**частúнки, раді**о**комітéт, стере**о**апаратýра; меді**а**лінгвíстика, меді**а**стилíстика*;

2) голосний, яким закінчується перше слово:

а) **и**: *всюд**и**хíд, двадцят**и**рíчний, тр**и**áтомний, тр**и**кілометрóвий, тр**и**ніжок, тр**и**оксúд, чотир**и**бáльний, чотир**и**кýтник, чотир**и**осьовúй, сем**и**дéнний*;

б) **е**: *мор**е**продýкти, сонц**е**стоя́ння*;

в) **а** (графічно **а** і **я**): *кільк**а**поверхóвий, кільк**а**разóвий, півтор**а**метрóвий, сорок**а**рíчний; сім'**я**дóля, сім'**я**прóвід*;

г) **о**: *дев'яност**о**рíчний, ст**о**метрóвий, ст**о**рíччя*;

ґ) **у** (графічно **ю**): *дво**ю**рідний, тро**ю**рідний.*

Складні слова без сполучного голосного

4. Складні слова утворюємо без сполучного голосного звука, якщо:

1) перша основа закінчується на приголосний: *Болгрáд, Вúшгород, Мúргород, Нóвгород, крайнéбо, пíвдень, хлорбензóл, хлорвінíл*; **-ох**, що є закінченням родового відмінка числівників **два, три, чотири** в порядкових числівниках і співвідносних із ними іменниках: ***двох**сóтий, **трьох**тúсячний, **чоти-***

***рьох**мільйо́нний, **чотирьох**мілья́рдний; **двох**сотрі́ччя, **трьох**сотрі́ччя, **чотирьох**сотрі́ччя*;

2) першу основу скорочено до приголосного: ***арт**по́лк, **буд**майда́нчик, **драм**теа́тр, **зав**ка́федри, **літ**сту́дія, **мед**за́клад, **міськ**ра́да, **пед**університе́т.*

Правопис слів разом і з дефісом

5. **Разом** пишемо:

1) складноскорочені слова (мішані та складові абревіатури) й похідні від них: ***адмін**ресу́рс, **адмін**рефо́рма, **академ**відпу́стка, **багат**ве́чір, **бух**о́блік, **влас**ко́р, **викон**ро́б, **держ**ми́то, **держ**устано́ва, **еліт**житло́, **епідем**ситуа́ція, **ін**валю́та, **іно**фі́рма, **інвест**проє́кт, **інтер**брига́да, **інформ**повідо́млення, **інформ**це́нтр, **Каб**мі́н, **Київ**зеленбу́д, **ком**ба́т (комба́тівський), **ліс**го́сп, **мед**персона́л, **мульт**фі́льм, **нарде́**п, **Нац**ба́нк, **ощад**кни́жка, **проф**спі́лка (профспілко́вий), **Свят**ве́чір, **соц**забезпе́чення, **соц**стра́х (соцстра́хівський), **спец**ви́пуск, **спец**завда́ння, **спорт**майда́нчик, **фарм**препара́т, **штрих**ко́д*;

2) слова з першими часто вживаними іншомовними частинами на голосний і приголосний: **абро-, авіа-, авто-** (‘само’, ‘автоматичний’), **агро-, аеро-, аква-, алко-, арт-, астро-, аудіо-, біо-, боди-, боді-** (перед голосним), **веб-, геліо-, гео-, гідро-, дендро-, екзо-, еко-, економ-, етно-, євро-, зоо-, ізо-, кібер-, мета-, метео-, моно-, мото-, нарко-, нео-, онко-, палео-, пан-, пара-, поп-, прес-, псевдо-, смарт-, соціо-, теле-, фіто-, фолк- (фольк-), фоно-** та ін.: ***абро**морфе́ма; **авіа**ре́йс; **авто**відповіда́ч; **агро**бі́знес; **аеро**ме́тод; **аква**те́хніка; **алко**те́ст; **арт**ри́нок; **астро**коре́кція; **аудіо**альбо́м; **біо**ци́кл; **боді**а́рт, **боди**бі́лдинг; **веб**сторі́нка; **геліо**це́нтр; **гео**полі́тика; **гідро**па́рк; **дендро**па́рк; **еко**проду́кти; **економ**кла́с; **етно**гу́рт; **євро**зо́на; **євро**ремо́нт; **зоо**са́д; **кібер**маши́на; **мета**мо́ва; **метео**ста́нція; **моно**виста́ва; **мото**кро́с; **нарко**бі́знес; **нео**модерні́ст; **онко**лі́ка́рня; **пан**америка́нський; **пара**нау́ка, **пара**норма́льний; **поп**гу́рт, **поп**му́зика; **прес**конфере́нція; **псевдо**громадя́нський, **псевдо**нау́ка; **смарт**годи́нник, **смарт**ка́рта; **соціо**сфе́ра;*

***теле**хро́ніка; **фіто**терапія; **фолк**гу́рт, **фольк**му́зика; **фоно**за́пис*, так само пишемо слова з питомими українськими частинами **іно- (іншо-, інако-), лже-**: ***іно**ві́рець, **іншо**ві́рець, **іншо**ду́мець, **інако**ду́мець; **лже**проро́к, **лже**сві́док.*

Примітка. Якщо іншомовні частини приєднані до власної назви або абревіатури, то між ними ставимо дефіс: ***пан-**Євро́па, **псе́вдо-**Фа́уст*; ***веб-**АРІ, **псе́вдо-**ФОП*;

3) слова з першою іншомовною частиною, що визначає кількісний вияв чого-небудь (вищий від звичайного, дуже високий, слабкий, швидкий та ін.): **архі-, архи-, бліц-, гіпер-, екстра-, макро-**, **максі-, міді-, мікро-, міні-, мульти-, нано-, полі-, преміум-, супер-, топ-, ультра-, флеш-**: ***архі**складни́й, **архі**шахра́й; **архи**дия́кон; **бліц**нови́ни, **бліц**опи́тування; **гіпер**зву́к, **гіпер**ма́ркет; **екстра**кла́с; **макро**еконо́міка, **макро**моле́кула; **максі**о́дяг; **міді**о́дяг; **мікро**органі́зми, **мікро**хви́лі, **мікро**части́нка; **міні**бло́к, **міні**ди́ск, **міні**комп'ю́тер; **мульти**мільйоне́р; **нано**комп'ю́тер, **нано**части́нки; **полі**мотива́ція, **полі**цукри́ди; **преміум**кла́с; **супер**ма́ркет, **супер**моде́ль, **супер**мо́дний; **топ**ме́неджер, **топ**моде́ль; **ультра**зву́к, **ультра**мо́дний; **флеш**інтерв'ю.*

Примітка 1. У частинах **максі-, міді-** кінцевий **і** перед приголосним наступного слова не переходить в **и**: ***максі**мо́да, **максі**су́кня, **міді**мо́да, **міді**спідни́ця.*

Примітка 2. Частина **топ-** із числівниками не поєднувана.

Примітка 3. Якщо такі іншомовні частини приєднані до власної назви або абревіатури, то їх пишемо з дефісом: ***Су́пер**-Шмідт, **мі́кро**-ЕОМ, **мі́ні**-ПК, **флеш**-BIOS*;

4) слова з першою іншомовною частиною **анти-, віце-, екс-, контр-, лейб-, обер-, штабс-, унтер-**: ***анти**ві́рус; **віце**ко́нсул, **віце**прем'є́р; **екс**мі́ністр, **екс**президе́нт, **екс**прем'є́рмі́ністр, **екс**чемпіо́нка; **контр**адмі́рал, **контр**уда́р; **лейб**гвардієць, **лейб**ме́дик; **обер**лейтена́нт, **обер**ма́йстер, **обер**офіце́р, **обер**прокуро́р; **штабс**капіта́н; **унтер**офіце́р.*

Примітка 1. Із власними назвами та абревіатурами частини **анти-, екс-** пишемо з дефісом: *«**А́нти-**Дю́ринг»; **екс-**Югосла́вія; **а́нти-**АВН, **екс-**НДР.*

Примітка 2. У компонента **анти-** кінцевий **и** перед голосним наступного слова не переходить в **і**: ***анти****електрóн,* ***анти****імперіалісти́чний,* ***анти****інфекці́йний,* ***анти****інфляці́йний,* ***анти****істори́чний,* ***анти****оки́слювач,* ***анти****урядóвий* (див. § 31);

5) слова, першою частиною яких є кількісний числівник, записаний словом: ***двадцятип'яти****поверхóвий,* ***дво****бíчний,* ***дво****óкий,* ***півтора****метрóвий,* ***п'ятсотдвадцятип'яти****рíччя,* ***сімдесяти****рíччя,* ***сімсотсорока****рíччя,* ***сорока****рíчний,* ***сто****рíччя,* ***три****відсóтковий,* ***три****кýтник,* ***трия****рýсний,* ***чотири****áктний,* ***чотири****мíсячний.*

6. **З дефісом** пишемо:

1) слова, утворені повторенням того самого дієслова, що виражають інтенсивну дію: *писáв-писáв, робúв-робúв, ходúв-ходúв*, або прикметника чи прислівника, що передають високий ступінь вияву ознаки: *бíлий-бíлий, багáто-багáто, далéко-далéко, легéнький-легéнький, лéдве-лéдве, сúньо-сúньо, тúхо-тúхо*;

2) слова, утворені внаслідок поєднання:

а) слів-синонімів: *гúдко-брúдко, зрóду-вíку, тúшком-нúшком, чáсто-гýсто*;

б) слів-антонімів: *більш-мéнш, вúдимо-невúдимо, купíвля-прóдаж*;

в) близьких за значенням слів, що передають єдине поняття: *бáтько-мáти* ('батьки'), *хліб-сíль* ('їжа');

г) слів із тим самим коренем, але з різними закінченнями, префіксами чи суфіксами: *велúкий-превелúкий, з дáвніх-давéн, з дíда-прáдіда, мáло-помáлу, повíк-вíки, рáдий-радíсінький, сúла-силéнна, тúхий-тихéсенький.*

Примітка. Два однакові іменники або числівники, один з яких має форму називного відмінка, а другий — орудного, пишемо окремо: ***кінéць кінцéм, однúм однá, честь чéстю, чин чúном***;

3) слова, що означають приблизність: *день-дрýгий, годúна-дві, не сьогóдні-зáвтра, три-чотúри.*

Примітка. Поєднання слів зі значенням приблизності або певних числових меж можуть складатися також і з двох числівників, позначених цифрами, між якими ставимо тире: *3 — 4 дні, ýчні 8 — 10 клáсів*;

4) складні вигуки і звуконаслідування, утворені повторенням того самого звукосполучення: *ій-бóгу, ій-прáво; гей-гéй, ґе-ґе-ґé, дзень-дзелéнь, кру-крý, ку-кý, курлú-курлú, ого-го-гó, ой-ой-óй, ох-хо-хó, тук-тýк, тьох-тьóх*;

5) скорочення з належними до них цифрами: *Ан-124, Ан-225, БУ-1, ДС-3, ЖЕК-9, Зеленбýд-4, Су-53, Ту-154, Як-42*;

6) числівниково-буквені найменування класів, будинків, корпусів, поштових відділень та ін.: *7-А клас, 10-В клас, будúнок № 28-Г, кóрпус 3-А; Кúїв-1*;

7) буквені нарощення на цифри: ***90-ті** рокú XX ст.*, ***40-ві** рокú XX ст.; **2-й** ряд, **2-га** програ́ма, **2-ге** повідóмлення; **7-й** ряд, **7-ма** вистáва, **7-ме** завдáння; **3-й** рядóк, **3-тя** осóба, **3-те** завдáння; **1-й** абзáц, **1-ша** осóба, **1-ше** звéрнення; **1,5%-й** прибýток, **1,5%-ва** компенсáція, **1,5%-ве** підвúщення*;

8) ініціальну абревіатуру, написану великими або малими буквами кирилиці чи латиниці, з будь-яким словом: ***ВІЛ**-інфéкція, **ВІП**-зáла, **ДНК**-анáліз, **ДНК**-експертúза, **е**-декларувáння, **е**-декларáція; **пін**-код, **PIN**-код, **смс**-повідóмлення, **sms**-повідóмлення*;

9) дві ініціальні абревіатури, написані великими буквами: *ВІЛ-СНІД*;

10) слова-терміни, до складу яких входить буква алфавіту: ***П**-подíбний, **Т**-подíбний*;

11) деякі слова за традицією: *карт-блáнш, стáтус-кво* та ін.

§ 36. Складні іменники

1. **Разом** пишемо:

1) складні іменники, у яких поєднані за допомогою сполучного голосного звука дві основи, друга з яких — віддієслівного походження: *вод**о**пíй, вод**о**лáз, газ**о**гін, глибин**о**мір, глин**о**кóп, дров**о**рýб, ліс**о**сплáв, лялк**о**вóд, метал**о**різ, м'яс**о**їд, сам**о**хíд, сін**о**кíс, сол**е**вáр, стрічк**о**різ, тепл**о**вóз, труб**о**клáд, хліб**о**дáр, хліб**о**різ*;

2) складні іменники, утворені поєднанням прикметникової та іменникової основ за допомогою сполучного голосного: *біл**о**крівці, вис**о**когір'я, густ**о**лісся, дрібн**ó**ліс, жовт**ó**цвіт, синь**о**цвіт, червон**о**ніжка, червон**о**пірка, чорн**ó**зем, чорн**ó**ліс, чорн**ó**слив*;

3) складні іменники, утворені за допомогою сполучного голосного з двох іменникових основ: *верб**о**ліз, газ**о**бал**о**́н, глин**о**піс**о**́к, лі**с**о**с**те́п, людин**о**де́нь, льон**о**лавса́н, метал**о**пла́ст, нос**о**рі́г, стал**е**бет**о**́н, то́нн**о**кілом**е**́тр, торф**о**гні́й, шлак**о**бло́к*;

4) іменники, першою частиною яких є незмінна основа іншомовного походження на **о**, **а**, що виконують роль сполучних голосних: *авт**о**магістра́ль, агр**о**культу́ра, віде**о**фі́льм, вел**о**пробі́г, диск**о**му́зика, євр**о**ри́нок, кін**о**за́л, нан**о**діагно́стика, раді**о**комітє́т, стер**е****о**екра́н, фото**с**спра́ва; меді**а**хо́лдинг*;

5) складні іменники, утворені з дієслова у формі другої особи однини наказового способу, закінчення якого є сполучним голосним, та іменника: *гор**и́**цвіт, зірв**и́**голова, перекот**и́**по́ле, пройд**и́**світ; Кол**и́**вушко, Неп**и́й**пиво, Неп**и́й**вода, Тягн**и́**бік; Переб**и́й**ніс, Уб**и́й**вовк* (прізвища);

6) складні іменники, утворені з кількісного числівника у формі родового відмінка (для числівників **дев'яносто**, **сто** — називного), іменникової основи та суфікса: ***дванадцяти**то́нка, **двохсот**рі́ччя, **дев'яностоп'яти**рі́ччя, **дев'яносто**рі́ччя, **стоп'ятдесяти**рі́ччя, **сто**рі́ччя, **трьохсотп'ятдесяти**рі́ччя, **шести**де́нка.*

Примітка. Якщо кількісний числівник записаний цифрами, то його приєднуємо до другої частини за допомогою дефіса: *750-річчя, 1030-ліття*;

7) складні іменники з першою частиною **напів-**, **полу-**: ***напів**автома́т, **напів**імла́, **напів**ку́щ, **напів**люди́на, **напів**ма́впа, **напів**пітьма́, **напів**пра́вда, **напів**фабрика́т; **полу́**драбок, **полу́**кіпок, **полу́**мисок.*

Примітка. Невідмінюваний числівник **пів** зі значенням 'половина' з наступним іменником — загальною або власною назвою у формі родового відмінка однини пишемо окремо: ***пів** а́ркуша, **пів** відра́, **пів** годи́ни, **пів** лі́тра, **пів** мі́ста, **пів** огірка́, **пів** о́строва, **пів** я́блука, **пів** я́ми, **пів** я́щика; **пів** Євро́пи, **пів** Ки́єва, **пів** України.*

Якщо **пів** із наступним іменником у формі називного відмінка становить єдине поняття і не виражає значення половини, то їх пишемо разом: ***пів**а́ркуш, **пів**день, **пів**за́хист, **пів**ко́ло, **пів**ку́ля, **пів**лі́тра* (*розм.* 'пляшка з горілкою або іншою випивкою ємністю *0,5 літра*'), ***пів**місяць, **пів**о́берт, **пів**ова́л, **пів**о́стрів*;

8) складні іменники, утворені з трьох і більше основ: *автомотогуртóк, радіоспектрогеліогрáфія, світловодолікувáння, термогідродинáміка.*

2. **З дефісом** пишемо:

1) складні іменники, утворені з двох самостійних іменників без сполучного голосного звука. У них відмінюємо або обидва іменники, або тільки другий.

А. Обидва іменники відмінюємо, якщо вони означають:

а) спеціальність, професію, наукові звання: *гінекóлог-ендокринóлог, лíкар-екóлог, магнітóлог-астронóм, худóжниця-карикатурúстка, член-кореспондéнт*;

б) протилежні за змістом поняття: *купíвля-прóдаж, рóзтяг-стиск*;

в) казкових персонажів: *Зáйчик-Побігáйчик, Лисúчка-Сестрúчка, Цап-Відбувáйло*;

г) рослини: *брат-і-сестрá*.

Б. Другий іменник складного слова відмінюємо, якщо перший іменник:

а) визначає певну прикмету, особливість предмета, особи, явища, названих другим іменником: *бíзнес-план, бíзнес-проéкт, блок-систéма, буй-тýр, дúзель-мотóр, дóпінг-контрóль, дур-зíлля, жар-птúця, інтернéт-видáння, інтернéт-пóслуга, кóзир-дíвка, компáкт-диск, крéкінг-процéс, піáр-áкція, піáр-кампáнія, розрúв-травá, фан-клýб, фíтнес-клуб, чар-зíлля*;

б) є назвою букви грецького алфавіту: *áльфа-прóмені, áльфа-рóзпад, áльфа-частúнка, бéта-прóмені, бéта-рóзпад, бéта-частúнка, дéльта-промíння, дéльта-фýнкція, дéльта-частúнка*;

в) разом із другим іменником становить єдине найменування військового звання, державної посади: *генерáл-лейтенáнт, генерáл-майóр, прем'єр-мінíстр*; складної одиниці вимірювання: *кіловáт-годúна, мегавáт-годúна*; узвичаєних музичних понять: *до-дієз, мі-бемóль, сі-бемóль, соль-дієз* та ін.;

проміжних сторін світу: *норд-ве́ст, норд-о́ст*; деяких рослин: *сон-трава́, ма́ти-й-ма́чуха*;

г) є невідмінюваним іменником іншомовного походження: *караóке-бар, су́ші-бар*;

2) складні іменники, утворені з двох самостійних слів за допомогою сполучного голосного **о**: *А́встр**о**-Угóрщина, монгóл**о**-тата́ри, у́гр**о**-фі́ни*;

3) першу частину складного слова (яку пишемо разом або з дефісом), за якою вжите слово з такою самою, як і в першої, другою частиною: *а́удіо- та відеопроду́кція, ку́лько- й роликопідши́пники, на́ціє- і державотві́рні проце́си, ра́діо- й телеапарату́ра, те́пло- й гідроелектроста́нції.*

§ 37. Прикладка

Між прикладкою та означуваним іменником ставимо дефіс або пишемо їх окремо, що залежить від їхнього значення і послідовності розташування.

1. **Дефіс** ставимо:

1) якщо означальний (прикладковий) іменник ужито після означуваного іменника: *вовк-**жадню́га**, ді́вчина-**розу́мниця**, земля́-**ма́ти**, коза́к-**характе́рник**, краї́на-**інве́стор**, краї́на-**кредитóр**, мóва-**джерелó**, мóва-**посере́дниця**, óчі-**намисти́нки**, бое́ць-**патріóт**, хлóпчик-**мізи́нчик**, Украї́на-**не́нька***;

2) якщо означальним іменником є родова назва, ужита після іменника — видової назви: *Дніпрó-**ріка́**, звіробі́й-**трава́**, Йорда́н-**рі́чка**, Сапу́н-**гора́***;

3) якщо означуваний і означальний іменники можуть мінятися місцями, але означальну роль виконує другий іменник: *ді́вчина-грузи́нка* і *грузи́нка-ді́вчина, учи́тель-фі́зик* і *фі́зик-учи́тель, худóжник-пейзажи́ст* і *пейзажи́ст-худóжник*;

4) якщо означальний іменник уходить до складу терміна, де він утратив своє значення, унаслідок чого утворився складний іменник без сполучного звука: *гриб-паразит, жук-короїд, за́єць-біля́к, за́єць-руса́к, льон-довгуне́ць, льон-кучеря́вець, льон-сире́ць.*

2. **Дефіс не** ставимо:

1) якщо означальний іменник ужито перед означуваним іменником: ***не́нька*** *Украї́на*;

2) якщо означальний іменник є видовою назвою до першого іменника — родової назви: *гора́* ***Сапу́н***, *держа́ва* ***Украї́на***, *мі́сто* ***Ки́їв***, *ріка́* ***Дніпро́***, *село́* ***Мо́ринці***, *трава́* ***звіробі́й***.

Примітка. Про вживання розділових знаків із поширеними прикладками див. § 161, п. 6б.

§ 38. Складні числівники

1. **Разом** пишемо:

1) складні кількісні числівники: *одина́дцять, півтора́, п'ятдеся́т, три́ста (трьохсо́т, трьомста́м, трьомаста́ми,* (на) *трьохста́х)*;

2) складні порядкові числівники, останнім компонентом яких є **-сотий**, **-тисячний**, **-мільйонний, -мільярдний**: *дев'ятисо́тий, трьохсо́тий; двохти́сячний, десятити́сячний, п'ятсоттридцятити́сячний; чотирьохмільйо́нний, п'ятдесятимільйо́нний, шістдесятип'ятимільйо́нний; семимілья́рдний, трьохмілья́рдний*.

Примітка 1. Складені кількісні та порядкові числівники пишемо окремо: *ти́сяча п'ятсо́т, три́дцять ві́сім; мільйо́н трьохти́сячний, мілья́рд чотирьохмільйо́нний, ти́сяча дев'ятсо́т ві́сімдеся́т восьмий.*

Примітка 2. Кількісні та порядкові числівники, до складу яких уходить форма **з половиною**, пишемо окремо: *дві* ***з полови́ною*** *ти́сячі, три* ***з полови́ною*** *ти́сячний загі́н.*

2. **З дефісом** пишемо порядкові числівники, першу частину яких передано цифрами: ***3-ти́сячний, 35-мільйо́нний, 4-мілья́рдний***.

§ 39. Складні займенники

1. **Разом** пишемо складні неозначені займенники, утворені від займенників інших семантичних груп за допомогою часток **аби-, ані-, де-, -сь**: ***аби́хто*** *(аби́кого, аби́кому* та ін.*)*, ***аби́який*** *(аби́якого, аби́якому* та ін.*)*, ***аби́чий*** *(аби́чийого, аби́-*

чийому та ін.*)*; ***ані****хто́ (анікóго, анікóму* та ін.*)*, ***ані****що́ (анічóго, анічóму* та ін.*)*, ***ані****я́кий (аніякого, аніякому* та ін.*)*, ***ані****чи́й (анічийóго, анічийóму* та ін.*)*; ***де́****хто (де́кого, де́кому* та ін.*)*, ***де́****що (де́чого, де́чому* та ін.*)*, ***де́****які (де́яких, де́яким* та ін.*)*; *хто****сь*** *(когóсь, комýсь* та ін.*)*, *що****сь*** *(чогóсь, чомýсь* та ін.*)*, *яки́й****сь*** *(якóгось, якóмусь* та ін.*)*, *котри́й****сь*** *(котрóгось, котрóмусь* та ін.*)*.

2. **З дефісом** пишемо складні неозначені займенники, що мають у своїй будові частки **будь-, -будь, -небудь, казна-, хтозна-, бозна**-: ***будь-****хто́ (будь-когó* та ін.*)*, ***будь-****що́ (будь-чогó* та ін.*)*, ***будь-****чи́й*, ***будь-****яки́й; котри́й-****будь****, хто-****бу́дь****, чий-****бу́дь****, що-****бу́дь****, яки́й-****будь****; котри́й-****не́будь****, хто-****не́будь****, чий-****не́будь****, що-****не́будь****, яки́й-****не́будь****; ****ка́зна-****хто, ****ка́зна-****чий, ****ка́зна-****що, ****ка́зна-****яки́й; ****хто́зна-****яки́й; ****бо́зна-****що*, але: *будь у кóго, будь на чóму, ка́зна з ким, хтóзна при кóму, бóзна в кóго*, бо між часткою і займенником ужито прийменник.

§ 40. Складні прикметники

1. **Разом** пишемо:

1) прикметники, утворені від складних іменників, які пишуть разом: *агрокультýрний* (агрокультура), *електросилови́й* (електросила), *лісостепови́й* (лісостеп), *монокультýрний* (монокультура), *м'ясозаготіве́льний* (м'ясозаготівля), *радіофізи́чний* (радіофізика), *самохі́дний* (самохід), *сірководне́вий* (сірководень), *теплообмі́нний* (теплообмін), *хлібозаготіве́льний* (хлібозаготівля), *цементобетóнний* (цементобетон), *чорнозе́мний* (чорнозем);

2) складні прикметники зі сполучними голосними **о, е** (**е** після м'якого приголосного та графічно **є** після **й**) з першою іменниковою основою на приголосний; з першою числівниковою основою на **-и**, **-о, -а,** що виконують роль сполучного голосного; з першою основою невідмінюваного числівника на приголосний. Вони охоплюють:

а) складні прикметники, утворені з іменника та узгодженого з ним прикметника: *висок****о****врожа́йний* (високий урожай),

*внутрішньо**о**чний* (внутрішнє око), *довг**о**хвильови́й* (довгі хвилі), *загальн**о**досту́пний* (загальний доступ), *загальн**о**освітній* (загальна освіта), *західн**о**украї́нський* (Західна Україна), *зовнішньо**о**політи́чний* (зовнішня політика), *коротк**о**стебловий* (коротке стебло), *легк**о**атлети́чний* (легка атлетика), *мовн**о**стильови́й* (мовний стиль), *молочн**о**промисло́вий* (молочна промисловість), *м'як**о**піднебі́нний* (м'яке піднебіння), *народн**о**господа́рський* (народне господарство), *народн**о**поети́чний* (народна поезія), *низьк**о**продукти́вний* (низька продукти́вність), *первісн**о**общи́нний* (первісна община), *прав**о**бере́жний* (правий берег), *сільськ**о**господа́рський* (сільське господарство), *східн**о**слов'я́нський* (східні слов'яни);

б) складні прикметники, утворені з основи дієслова і залежного від нього безсуфіксного іменника: *вол**е**лю́бний, дерев**о**обро́бний, машин**о**будівни́й, світл**о**поглина́льний, сміттє**о**чисни́й, солом**о**подрі́бнювальний, стал**е**розливни́й, струм**о**вимі́рювальний.*

Примітка. Якщо друга частина походить від префіксального дієслова, то складний прикметник пишемо з дефісом: *ванта́жно-розванта́жувальний, контро́льно-вимі́рювальний*;

в) складні прикметники, перша частина яких утворена від прислівника, а друга — від прикметника: *багат**о**прогі́нний, важк**о**розчи́нний, кругл**о**оберта́льний, легк**о**займи́стий, мал**о**чутли́вий, сильн**о**ді́йний, тонк**о**мі́рний, туг**о**пла́вкий* чи від дієприкметника: *багат**о**спрямо́ваний, важк**о**прогнозо́ваний, висок**о**опла́чуваний, густ**о**засе́лений, довг**о**очі́куваний, мал**о**вжи́ваний, низьк**о**опла́чуваний, нов**о**утво́рений, нов**о**засно́ваний, різн**о**спрямо́ваний, свіж**о**зру́баний, свіж**о**ско́паний, слабк**о**натя́гнутий, тонк**о**ме́лений, тонк**о**розпоро́шений.*

Примітка 1. Прислівники, утворені з відносних (зрідка — якісних) прикметників, здебільшого зберігають на собі логічний наголос і не зливаються в одне слово з наступним прикметником або дієприкметником: *абсолю́тно сухи́й, ва́лентно пов'я́заний, ві́льно конверто́ваний, діаметра́льно протиле́жний, компете́нтнісно орієнто́ваний, науко́во обґрунто́ваний, послідо́вно миролю́бний, професі́йно орієнто́ваний, соціа́льно акти́вний, соціа́льно свідо́мий, со-*

ціáльно небезпéчний, суспíльно корúсний, суспíльно необхíдний, хімíчно стійкúй, чíтко окрéслений.

Примітка 2. Складні терміни, перша прислівникова частина яких уточнює значення другої прикметникової частини, переважно складної за будовою, пишемо разом: *видовжен**о**тупоконíчний, коротк**о**грушоподíбний, округл**о**йцеподíбний*;

г) складні прикметники (з двох або кількох частин), у яких основний, переважно термінологічний зміст передає останній прикметник, а попередні лише звужують, уточнюють його: *вузьк**о**діалéктне* (мовне явище), *глибок**о**задньоязикóвий* (звук), *давнь**о**верхньонімéцька* (мова), *дв**о**вуглекúслий* (газ), *лінгв**о**стилістúчні* (особливості), *середнь**о**верхньонімéцька* (мова), *середнь**о**нижньонімéцька* (мова), також — *глух**о**німúй, сліп**о**глух**о**німúй*;

ґ) складні прикметники зі сполучним голосним **е** (**е** після м'якого приголосного та графічно **є** після **й**), першою частиною яких є іменник з основою на м'який приголосний: *вуглец**е**вмíсний, кальці**є**вмíсний, натрі**є**вмíсний*;

д) складні прикметники з першою іменниковою основою на приголосний: *натрійорганíчний, хлорфенóльний*;

е) складні прикметники, першою частиною яких є числівник, написаний словом, що має форму на:

— **и**: *двадцят**и**поверхóвий, десят**и**метрóвий, п'ятдесят**и**тóнний, сем**и**разóвий, стодвадцятип'ят**и**рíчний, тр**и**пудóвий, чотир**и**колíсний*;

— **о**: *дв**о**метрóвий, дв**о**осьовúй, ст**о**літрóвий*;

— **а**: *півтор**а**відéрний, сорок**а**годúнний, сорок**а**дéнний*;

— приголосний: *пі**в**відéрний, пі**в**кілограмóвий, пі**в**кілометрóвий, пі**в**літрóвий.*

2. **З дефісом** пишемо:

1) прикметники, утворені від складних іменників, що їх пишуть із дефісом: *дúзель-мотóрний* (дизель-мотор), *монгóло-татáрський* (монголо-татари), *націонáл-патріотúчний* (націонал-патріот), *норд-óстовий* (норд-ост), *сі-бемóльний* (сі-бемоль), *соціáл-демократúчний* (соціал-демократ), *соціáл-патріотúч-*

ний (соціал-патріот), *соціáл-пацифíстський* (соціал-пацифіст), *ýгро-фíнський* (угро-фіни); *івáно-франкíвський* (Івано-Франківськ), *пýща-водúцький* (Пуща-Водиця);

2) складні прикметники, утворені за допомогою сполучного голосного **о** або **е** із двох прикметникових основ. Вони охоплюють:

а) складні прикметники, основи яких називають незалежні поняття: *агрáрн**о**-промислóвий, архітектýрн**о**-будівéльний, військóв**о**-морськúй, військóв**о**-польовúй, військóв**о**-спортúвний, воєнн**о**-промислóвий, воєнн**о**-стратегíчний, електрóнн**о**-обчúслювальний, киснéв**о**-воднéвий, крáпков**о**-штриховúй, культýрн**о**-технíчний, лінíйн**о**-стрíчковúй, лісопúльн**о**-стругáльний, мóвн**о**-літератýрний, молóчн**о**-м'яснúй, музúчн**о**-танцювáльний, м'ялн**о**-тіпáльний, навчáльн**о**-виховнúй, навчáльн**о**-наукóвий, наукóв**о**-експериментáльний, наукóв**о**-прикладнúй, постачáльн**о**-збýтовий, свердлúльн**о**-довбáльний, свердлúльн**о**-шліфувáльний, свинцéв**о**-мíдний, спúнн**о**-черевнúй, столя́рн**о**-тесля́рський, судúнн**о**-капіля́рний, сушúльн**о**-сортувáльний, суспíльн**о**-політúчний, худóжнь**о**-реставрацíйний, між компонентами таких складних прикметників можна вставити сполучник **і**, пор.: *агрáрний* і *промислóвий, навчáльний* і *виховнúй.*

Примітка. Складні субстантивовані прикметники *військовозобов'я́заний, військовополонéний* пишемо разом;

б) складні прикметники, перша основа яких закінчується на **-ико** (**-іко**): *діалéкт**ико**-матеріалістúчний, істóр**ико**-культýрний, лíр**ико**-епíчний, лóг**іко**-граматúчний, мéд**ико**-генетúчний, мехáн**іко**-математúчний, полíт**ико**-економíчний, хíм**іко**-бактеріологíчний*;

в) складні прикметники, перша основа яких не має прикметникового суфікса, але за змістом вона однорідна з другою основою *зóлот**о**-валю́тний, крохмáл**е**-пáтоковий, м'я́с**о**-вóвня́ний, м'я́с**о**-молóчний, м'я́с**о**-сáльний, м'я́с**о**-яéчний, óвоч**е**-картопля́ний, óвоч**е**-молóчний, сúро-ковбáсний, цýкр**о**-протеї́новий.*

Примітка. Складні прикметники такого зразка, уживані як наукові терміни, пишемо разом: *головонóгі*;

г) складні прикметники, основи яких означають якість із додатковим відтінком, відтінки кольорів або поєднання кількох кольорів в одному предметі: *блакúтн**о**-сúній, гіркувáт**о**-солóний, жóвт**о**-блакúтний, жовтувáт**о**-рожéвий, кúсл**о**-солóдкий, молóчн**о**-бíлий, сíр**о**-голубúй, сліпýч**о**-бíлий, тéмн**о**-зелéний, червóн**о**-зелéно-сúній,* але: *жовтогарячий, червоногарячий* (окремі кольори);

ґ) складні прикметники, основи яких називають проміжні сторони світу: *півдéнн**о**-зáхідний, півдéнн**о**-схíдний, північн**о**-зáхідний, північн**о**-схíдний*;

д) складні прикметники, утворені з двох прикметникових основ, що називають поняття з уточнювальним змістом: *всесвíтнь**о**-історúчний, літератýрн**о**-худóжній, нарóдн**о**-вúзвóльний, підзóлист**о**-болóтний*;

3) складні прикметники, першою основою яких є числівник, записаний цифрою, яку вимовляють із відповідним відмінковим закінченням, що водночас слугує сполучним голосним. Це закінчення:

а) **-и**: *20-поверхóвий, 7-разóвий, 125-рíчний, 30-кілограмóвий*;

б) **-о**: *90-метрóвий, 90-рíчний, 100-годúнний*;

в) **-а**: *40-грáдусний, 40-дéнний, 1,5-відсóтковий.*

§ 41. Прислівники

1. **Р а з о м** пишемо:

1) прислівники, утворені сполученням префікса з прислівником: *віднúні, відтепéр, донúні, дотепéр, забагáто, задóвго, занáдто, набагáто, навíчно, надáлі, надóвго, назáвждú, назóвсім, нáскрізь, наспрáвді, нáсторч, отáк, отáм, отýт, повсюди, подéкуди, позавчóра, позáторік, потрóху, утрúчі.*

Примітка. Від таких прислівників потрібно відрізняти сполучення прийменників із незмінюваними словами, уживаними зі значенням іменника. Ці сполучення **пишемо о к р е м о:** *від сьогóдні, до зáвтра, на зáвтра, на пóтім* (*Не відкладáйте цього́ **до зáвтра (на зáвтра, на пóтім);** за багáто* (***За багáто** рóків син упéрше приїхав*)*; на багáто* (*Поділúти **на багáто** груп); на добрáніч, на урá*;

2) прислівники, утворені історично з прийменника та іменника: *бе́звісти, вбік (убі́к), вве́чері (уве́чері), вво́лю (уво́лю), вго́лос (уго́лос), вгорі́ (угорі́), вго́ру (уго́ру), вдень (уде́нь), взи́мку (узи́мку), взнаки́ (узнаки́), вниз (уни́з), відра́зу, вкрай (укра́й), вку́пі (уку́пі), влад (ула́д), влі́тку (улі́тку), внизу́ (унизу́), вночі́ (уночі́), восени́, впень (упе́нь), впере́д (упере́д), впо́перек (упо́перек), впо́ру (упо́ру), враз (ура́з), вра́нці (ура́нці), вре́шті (уре́шті), врі́вень (урі́вень), врі́вні (урі́вні), вряд (уря́д), всере́дині (усере́дині), вслі́д (услі́д), всмак (усма́к), вщерть (ущерть), дове́рху, дові́ку, довко́ла, дово́лі, догори́, додо́лу, додо́му, доку́пи, дони́зу, дотла́, доще́нту, за́між, за́очі, запі́вніч, за́раз, заразо́м, збо́ку, зве́рху, зві́ку, згори́, зза́ду, зіспо́ду, зни́зу, зо́зла, зо́кола, зра́зу, зра́нку, зре́штою, зро́ду, зсере́дини, на́бік, наве́рх, наверху́, навесні́, нави́воріт, наві́к, наві́ки, на́віч, нагóру* (але *на-гора́*), *надве́чір, надво́рі, на́дголодь, на́дзелень, надмі́р, надмі́ру, наза́д, нани́з, нанизу́, наоста́нок, наоста́нку, напа́м'ять, напере́д, наполови́ну, напоча́тку, напри́клад, напро́весні, нара́з, наре́шті, на́рівні, наси́лу, наспі́д, наспо́ді, насторо́жі, наяву́, о́бік, о́біч, одві́ку, о́пліч, підря́д, по́біч, пове́рх, пові́к, пово́лі, поза́ду, по́ночі, по́пліч, по́руч, по́ряд, посере́дині, поча́сти, скра́ю, спе́реду, споча́тку*;

3) прислівники, утворені історично з прийменника і віддієслівного кореня: *впа́м'ятку (упа́м'ятку), впере́міш (упере́міш), вплав (упла́в), вплач (упла́ч), вро́зкид (уро́зкид), вро́зліт (уро́зліт), вро́зсип (уро́зсип), вро́зтіч (уро́зтіч), нави́літ, наві́дліг, наві́дрі́з, наза́хват, наздога́д, назу́стріч, наперебі́й, напере́ваги, навпереве́ваги, наперекі́р, напереріз, напідпи́тку, напока́з, напо́хваті, напроло́м, напропа́ле, наро́зхват, на́скоком, на́спіх*;

4) прислівники, утворені історично з прийменника і короткого (нечленного) прикметника: *відда́вна, воста́ннє, вручну́ (уручну́), до́голá, допі́зна, заві́дна, за́молоду, за́ново, зате́мна, зви́сока, зга́рячу, зле́гка, зліва, зно́ву, зрі́дка, напе́вне, на́різно, нашвидку́, поблизу́, пома́лу, спо́вна́, спро́ста, сп'я́ну*;

5) прислівники, утворені історично з прийменника та числівника: *удво́є, утро́є, уче́тверо, уде́сятеро; упе́рше, удру́ге, утре́тє, учетве́рте* та ін.; *на́дво́є, на́тро́є, наче́тверо* та ін.;

удво́х, утрьо́х, учотирьо́х та ін.; *водно́, заодно́, поодино́ці, спе́ршу*;

6) прислівники, утворені історично з прийменника і займенника: *внічию́ (унічию́), втім (утім), навіщо, на́що, передусім, почім, почо́му*, але: *до чо́го, за віщо, за що́* в ролі додатків;

7) прислівники, утворені історично сполученням кількох прийменників з основою слова будь-якої частини мови: *вдо́світа (удо́світа), вподо́вж (уподо́вж), завбі́льшки, завгли́бшки, завдо́вжки, завто́вшки, завча́су, завши́ршки, знадво́ру, навздогі́н, на́взнак, навки́дьки, навко́ло, навкруги́, навкула́чки, навми́сне, навпаки́, навпере́йми, навпри́сядки, навпросте́ць, навря́д, на́вска́ч, на́вскі́с, навскоси́, навспра́вжки, на́встіж, навтікача́, наздогі́н, нао́сліп, напогото́ві, позавчо́ра, попідти́нню, спідло́ба*;

8) складні прислівники, утворені історично з кількох основ і прийменника чи без нього: *босо́ніж, водно́сталь, ліво́руч, мимово́лі, мимоїздом, мимохі́дь, мимохі́ть, наса́мперед, натще́серце, нашвидку́ру́ч, оба́біч, обі́руч, очеви́дно, повсякча́с, право́руч, привселю́дно, самохі́ть, стрімголо́в, тимчасо́во, чимду́ж, чимра́з*;

9) прислівники, утворені поєднанням часток **аби-, ані-, де-, чи-, що-, як-** зі словом будь-якої частини мови: ***аби́****куди, **аби́****як; **ані****скі́льки, **ані****теле́нь, **ані****тро́хи, **ані****чичи́рк, **ані****я́к; **де****да́лі, **де****і́нде, **де́****коли, **де́****куди; **чи****ма́ло; **що****ве́чора, **що****годи́ни, **що****да́лі, **що****де́нно, **що****дня́, **що****ду́ху, **що****мі́сяця, **що****мо́га, **що****найбі́льше, **що****найдо́вше, **що****найду́жче, **що****найкра́ще, **що****найме́нше, **що****найши́рше, **що****но́чі, **що****пра́вда, **що****ра́з, **що****ра́зу, **що****ро́ку, **що****си́ли, **що****хвили́ни* та ін.; ***як****омо́га, **я́****кось* і ***як****о́сь* (із різними значеннями), ***як****ра́з, **як****найбі́льше, **як****найду́жче, **як****найдо́вше* та ін.

Примітка. Потрібно відрізняти прислівники, утворені з прийменників або часток і слів різних частин мови (їх **п и ш е м о р а з о м**), від прийменників або часток та іменників, прикметників, займенників, прислівників, що зберігають у реченні свої функції як окремі частини мови (їх **п и ш е м о о к р е м о**). Наприклад: *Він повернув*

убік і *Хтось ударив спортсмена* ***у бік****.* ***Спочатку*** *було слово* і ***З початку*** *розмови вони зрозуміли вашу думку. Прочитай вірш* ***напам'ять*** і ***На пам'ять*** *він подарував мені книжку.* ***Усередині*** *щось дуже заболіло* і *Це правило шукай* ***у середині*** *розділу. Хлопці домовилися йти* ***вкупі*** *до міста* і ***У купі*** *піску гралися діти. Зауважую вам* ***востаннє*** і *Вони постукали* ***в останнє*** *вікно. Ми чуємо це* ***вперше*** і *Зайдемо* ***в перше*** *село.* ***Утім****, я не заперечую* і ***У тім*** *спектаклі виступав і я. Ми зробили* ***чимало*** і ***Чи мало*** *вам допомагали в житті?* ***Нащо*** *було починати справу?* і ***На що*** *ви натякаєте? Ми* ***теж*** *виступали на зборах* і *Він говорив* ***те ж****, що і я.* ***Якось*** *уже воно буде* і ***Як ось*** *і батько на поріг.*

2. **Окремо** пишемо:

1) прислівникові сполуки, що складаються із прийменника та іменника (непохідного або похідного), у яких іменник зберігає конкретне лексичне значення й граматичну форму, особливо коли між прийменником і поєднаним із ним іменником можливе означення, виражене прикметником, займенником, числівником: ***без*** *відома,* ***без*** *жа́лю,* ***без*** *кінця́,* ***без*** *кінця́-кра́ю,* ***без*** *кра́ю,* ***без*** *ла́ду́,* ***без*** *лі́ку,* ***без*** *мети́,* ***без*** *на́міру,* ***без*** *пуття́,* ***без*** *слі́ду,* ***без*** *смаку́,* ***без*** *су́мніву,* ***без*** *уга́ву,* ***без*** *упи́ну,* ***без*** *че́рги;* ***в (у)*** *за́тишку,* ***в (у)*** *нагоро́ду,* ***в (у)*** *но́гу,* ***в*** *о́бмін,* ***в*** *обрі́з,* ***в (у)*** *по́зику,* ***в (у)*** *ці́лості;* ***до*** *бі́са,* ***до*** *вподо́би,* ***до*** *гу́рту,* ***до*** *ді́ла,* ***до*** *заги́ну,* ***до*** *запита́ння,* ***до*** *кра́ю,* ***до*** *кри́хти,* ***до*** *ладу́,* ***до*** *ли́ха,* ***до*** *лиця́,* ***до*** *мі́ри,* ***до*** *ноги́,* ***до*** *обі́ду,* ***до*** *оста́нку,* ***до*** *па́ри,* ***до*** *пня́,* ***до*** *поба́чення,* ***до*** *пори́,* ***до*** *пуття́,* ***до*** *ре́чі,* ***до*** *ре́шти,* ***до*** *смаку́,* ***до*** *сме́рті,* ***до*** *снаги́,* ***до*** *сьогодні;* ***за*** *годи́ни,* ***за*** *дня́,* ***за*** *кордо́н,* ***за*** *кордо́ном,* ***за*** *раху́нок,* ***за*** *сві́тла;* ***з*** *бо́лю,* ***з-за*** *кордо́ну,* ***з*** *кра́ю в край,* ***з*** *переля́ку,* ***з*** *ра́дості,* ***з*** *розго́ну;* ***на*** *бігу́,* ***на*** *бі́с,* ***на*** *вагу́,* ***на*** *ве́сну* (але *навесні́*), ***на*** *ви́бір,* ***на*** *видноті́,* ***на*** *відмі́нно,* ***на*** *ві́дча́й,* ***на*** *віку́,* ***на*** *га́му́з,* ***на*** *го́лову,* ***на*** *ди́во,* ***на*** *дозві́ллі,* ***на*** *жа́ль,* ***на*** *зло́,* ***на*** *зразо́к,* ***на*** *льоту́,* ***на*** *ми́ть,* ***на*** *ніщо́,* ***на*** *о́ко,* ***на*** *пору́ки,* ***на*** *проща́ння,* ***на*** *ра́дість,* ***на*** *ра́дощах,* ***на*** *ру́ку,* ***на*** *самоті́,* ***на*** *світа́нку,* ***на*** *скаку́,* ***на*** *сла́ву,* ***на*** *сло́во,* ***на*** *смі́х,* ***на*** *со́вість,* ***на*** *со́ром,* ***на*** *ходу́,* ***на*** *шко́ду,* ***на*** *ща́стя;* ***над*** *си́лу;* ***не з*** *руки́;* ***ні на*** *грі́ш;* ***під*** *бо́ком,* ***під*** *го́ру,* ***під*** *си́лу;* ***по*** *зако́ну,* ***по*** *змо́зі,* ***по*** *зна́ку́,* ***по*** *пра́вді,* ***по*** *си́лі,*

***по** со́вісті, **по** сусі́дству, **по** су́ті, **по** че́рзі, **по** щи́рості; **уві** сні́; **у** по́міч, **у** стокра́т; **че́рез** си́лу, **як** тре́ба*;

2) словосполучення, що мають значення прислівників і складаються з двох іменників (зрідка — займенників, числівників) та одного або двох прийменників: *від ра́нку до ве́чора, день у де́нь, з бо́ку на бі́к, з дня на де́нь, оди́н в оди́н, раз у ра́з, рік у рі́к, сам на са́м, час від ча́су*;

3) словосполучення, що виконують у реченні функцію прислівника і утворені з узгоджуваного прикметника (числівника, займенника) та іменника: *дру́гого дня, те́мної но́чі, тим ра́зом, тим ча́сом*;

4) прислівники, утворені сполученням прийменника **по** зі збірним числівником: ***по** дво́є, **по** тро́є, **по** че́тверо*.

3. **З дефісом** пишемо:

1) прислівники, утворені від прикметників і займенників за допомогою прийменника-префікса **по-** і суфіксів **-ому** або **-и**: ***по**-ба́тьківськ**ому**, **по**-бойов**о́му**, **по**-бра́тньо**му**, **по**-господа́рськ**ому**, **по**-і́ншо**му**, **по**-коза́цьк**ому**, **по**-на́шо**му**, **по**-сво́є**му**, **по**-сусі́дськ**ому**, **по**-украї́нськ**ому**, **по**-християнськ**ому**; **по**-ба́тьківськ**и**, **по**-брате́рськ**и**, **по**-господа́рськ**и**, **по**-лю́дськ**и**, **по**-сусі́дськ**и**, **по**-украї́нськ**и**; **по**-за́ячи, **по**-ведме́ж**и***; також ***по**-лати́н**і***.

Примітка 1. У прислівниках такого зразка, утворених від складних прикметників, що їх пишемо з дефісом, дефіс ставимо тільки після **по**: ***по**-соціалдемократи́чн**ому**, **по**-генералгуберна́торськ**ому***.

Примітка 2. Прийменник **по** пишемо окремо від форми місцевого відмінка іменника **батько**: ***по** ба́тькові*;

2) прислівники, утворені за допомогою прийменника-префікса **по-** від порядкових числівників: ***по**-пе́рше, **по**-дру́ге, **по**-тре́тє* та ін.;

3) неозначені прислівники, що мають у своєму складі частки **будь-, -будь, -небудь, казна-, -то, хтозна-**: ***будь**-де́, **будь**-коли́, **будь**-куди́; коли́-**будь**, куди́-**будь**; де-**не́будь**, коли́-**не́будь**, куди́-**не́будь**, як-**не́будь**; **ка́зна**-де, **ка́зна**-коли́; аби́-**то**, де́сь-**то**, та́к-**то**; **хто́зна**-де, **хто́зна**-як*;

4) складні прислівники, утворені з двох прислівників: *вряди́-годи́, десь-і́нде, десь-і́нколи, сяк-та́к* та ін.;

5) складні прислівники, утворені повторенням слова або основи без службових слів чи зі службовими словами між ними: *далéко-далéко, лéдве-лéдве, ось-óсь, тúхо-тúхо; будь-щобýдь, віч-нá-віч, всьогó-нá-всього, де-не-дé, колú-не-колú, пліч-ó-пліч, хоч-не-хóч, як-не-я́к*;

6) прислівники термінологічного характеру за традицією: *де-фáкто, де-ю́ре.*

§ 42. Прийменники

1. **Разом** пишемо:

1) складні прийменники, утворені сполученням одного або двох (іноді трьох) прийменників зі словом будь-якої частини мови: *внáслідок (унáслідок), вподóвж (уподóвж), впродóвж (упродóвж), зáмість, навздогíн, навкóло, навперéйми, назýстріч, напередóдні, наприкінцí, повздóвж*;

2) складні прийменники, утворені з двох і більше простих прийменників: *зáдля, зарáди, окрíм, пóза, помíж, пóнад, поперéд, пóпри, посéрéд, прóміж.*

2. **З дефісом** пишемо складні прийменники, утворені з простих прийменників **з, із** та інших прийменників: ***з**-за (**із**-за), **з**-над, **з**-пéред, **з**-під (**із**-під), **з**-пóза, **з**-пóміж, **з**-пóнад, **з**-пóпід, **з**-пóсеред, **з**-прóміж.*

3. **Окремо** пишемо складені прийменники ***у (в)** рáзі, **під** кінéць, **під** чáс.*

§ 43. Сполучники

1. **Разом** пишемо складні сполучники, утворені внаслідок поєднання повнозначних чи службових слів із частками або прийменниками: *анíж, затé, мóвби, нáчеб, нáчебто, немóв, немóвби, немóвбито, ненáче, ненáчебто, нíби, нíбито, ніж, óтже, отóж, причóму, протé, сéбто, тóбто, цéбто, щоб, якбú, якщó.*

Примітка. Складні сполучники **затé, протé, щоб, якбú, якщó** треба відрізняти від спільнозвучних займенників (**те, що**) та прислів-

ника (**як**), що їх пишуть із простими прийменниками **за**, **про** та часткою **би (б)** окремо. Сполучники **зате**, **проте** можна замінити одним із протиставних сполучників (**а**, **але**, **однак**), тоді як прийменники **за**, **про** та вказівний займенник **те** — не можна. Наприклад: *Хоч не застав Івана вдома,* ***зате*** *пройшовся* і ***За те*** *оповідання його похвалили.* Сполучник **щоб** відрізняється від займенника **що** із часткою **б** тим, що на займенник **що** виразно падає логічний наголос. Наприклад: *Він сказав,* ***щоб*** *усі прийшли* і ***Що б*** *ви сказали, коли б я не приїхав?* Сполучники **якби**, **якщо** відрізняються від спільнозвучного з ними прислівника **як** із часткою **би** та займенником **що** тим, що вони поєднують частини у складному реченні, а на прислівник **як** завжди падає логічний наголос. Наприклад: ***Якби*** *тут був мій товариш, я був би щасливий* і ***Як би*** *краще виконати це завдання!* ***Якщо*** *хочеш, допоможу тобі* і ***Як що*** *трапиться, нарікай на себе.*

2. **Окремо** пишемо:

1) сполучники із частками **би (б)**, **же (ж)**: *колú* ***б****, колú* ***б*** *то, хóч* ***би****, хочá* ***б****; абó* ***ж****, аджé* ***ж****, алé* ***ж****, бо* ***ж****, óтже* ***ж***;

2) складені сполучники: *дармá що, для тóго щоб, затúм що, затúм щоб, зважáючи на те що, з óгляду на те що, незважáючи (невважáючи) на те що, пóпри те що, до тóго як, пíсля тóго як, та й, так що, тимчáсом як, тодí як, томý що, чéрез те що* та ін.

3. **З дефісом** пишемо сполучники **отóж-то, тúм-то, тíльки-но, томý-то**.

§ 44. Частки

Частки пишемо окремо, а ті, що стали частиною іншого слова, — разом і з дефісом.

1. **Окремо** пишемо:

1) частку **не** з дієсловами: ***не*** *їсти,* ***не*** *мóже*, ***не*** *бáчити*, ***не*** *пúти*;

2) частку **не** з дієприкметниками, що виконують функцію присудка, з дієслівними формами на **-но**, **-то** в ролі головного члена односкладного речення та з дієприслівниками: *Праця* ***не*** *закінчена; Праці* ***не*** *закінчено; Підлога* ***не*** *вимита; Підлогу* ***не*** *вимито; Дивитися,* ***не*** *підходячи близько; Робити* ***не*** *поспішаючи*;

3) частку **не** з дієприкметниками, якщо вони мають пояснювальні слова: *Перед будинком чорніла площа,* ***не*** *засаджена квітами; Я відклав ще* ***не*** *дописаний лист*;

4) частку **не** зі словом, з яким вона не становить єдиного поняття, а є лише запереченням: ***Не*** *доля вирішує — людина творить свою долю; То* ***не*** *глибока річка клекоче, то шумить зелений ліс; Йому бракує* ***не*** *вміння виконати цю роботу, а бажання*;

5) частку **не** з прикметниками у функції присудка, якщо вона заперечує ознаку, виражену ними: *Ця річка* ***не*** *широка* (заперечення), але *Ця* ***не****широка річка впадає в Дніпро* (єдине поняття).

Примітка. Якщо між **не** і прикметниковим присудком за змістом речення можливе **є (був, булá** та ін.), частку **не** потрібно писати окремо. Якщо зв'язка на цьому місці порушує зміст, частку **не** треба писати разом: *Цей будинок* ***не*** *старий* (не є старий), але *Цей будинок* (*є*) ***не****старий* ('відносно недавно збудований');

6) частку **не** з прикметником, що має пояснювальний займенник або прислівник із часткою **ні**, а також із прикметником, перед яким стоять слова *аж ніяк, зóвсім, нітрóхи*: ***Ні до чого не*** *здатна людина;* ***Аж ніяк не*** *приємні спогади*; ***Зовсім не*** *великі обов'язки;* ***Нітрохи не*** *цікава лекція*;

7) частку **не** з підсилювальними прислівниками та незмінюваними присудковими словами, а також зі словами, що їх пишемо з дефісом: ***не*** *дýже,* ***не*** *зóвсім,* ***не*** *цілкóм,* ***не*** *від тóго,* ***не*** *дóсить,* ***не*** *мóжна,* ***не*** *трéба; розмовля́ють* ***не*** *по-нáшому*;

8) частку **ні**, переважно повторювану, уживану для заперечення наявності предмета чи ознаки, зокрема в деяких стійких словосполученнях без дієслова: ***ні*** *живúй* ***ні*** *мéртвий,* ***ні*** *крóку дáлі,* ***ні*** *на мáкове зéрнó,* ***ні*** *пáва* ***ні*** *ґáва,* ***ні*** *рúба* ***ні*** *м'я́со,* ***ні*** *сé* ***ні*** *тé,* ***ні*** *сюдú* ***ні*** *тудú,* ***ні*** *тáк ні ся́к*;

9) частку **ні** з формами непрямих відмінків займенників, якщо між ними є прийменник: ***ні*** *в кóго,* ***ні*** *в я́кому,* ***ні*** *до кóго,* ***ні*** *з кúм,* ***ні*** *до чóго,* ***ні*** *зá що* і ***ні*** *за щó* (з різними значеннями), ***ні*** *нá що* і ***ні*** *на щó* (з різними значеннями), ***ні*** *на я́кому*;

10) частку **що**, яка входить до складених сполучників, прислівників та інших часток: *дарма́* ***що****, зати́м* ***що****, ті́льки* ***що****, по́ки* ***що****, хіба́* ***що****,* ***що́*** *ж до*;

11) частку **то** в експресивних сполученнях *що* ***то*** *за, що* ***то****, чи* ***то***, які виконують функцію підсилювальних часток;

12) частку **би (б)**, за допомогою якої утворено форму умовного способу дієслова: *зайшо́в* ***би****, пішла́* ***б****, ходи́ло* ***б****, співа́ли* ***б***;

13) частку **же** (**ж**), що виконує видільну роль у реченні: *Він* ***же*** *видатний письменник; Ходи* ***ж*** *зі мною*;

14) частку **то**, що має у складі речення значення вказівності або визначальності: *Нащо* ***то*** *одній людині стільки грошей?*

2. **Р а з о м** пишемо:

1) частки **аби-, ані-, де-, чи-, що-, як-** у складі слів, належних до будь-якої частини мови: ***аби́****що,* ***аби́****як;* ***ані****скі́льки,* ***ані****тро́хи,* ***ані****я́к;* ***де****да́лі,* ***де́****коли,* ***де́****котрий,* ***де́****що;* ***чи****мале́нький,* ***чи****ма́ло;* ***що****ве́чора,* ***що****годи́ни,* ***що****де́нник,* ***що****дня́,* ***що****доби́,* ***що****ду́ху,* ***що****найкра́щий,* ***що****пра́вда,* ***що****ра́зу,* ***що****си́ли;* ***як****найшви́дше,* ***як****омо́га* та ін.;

2) частки **би (б), то, що** у складі сполучників **немо́вби, ні́би, щоб, якби́; немо́вбито, ні́бито; або́що, якщо́** (див. ще § 43) і частку **же** (**ж**) у складі стверджувальних часток **авже́ж, а́якже, ато́ж**;

3) **-ся** (**-сь**) (із походження — відзайменникова частка) у зворотних дієсловах: *вми́в* ***ся*** *(вмив* ***сь****), одягну́в* ***ся*** *(одягну́в* ***сь****), наї́в* ***ся*** *(наї́в* ***сь****)*;

4) **-сь** (із походження — відзайменникова частка) у складі займенників і прислівників: *котра́* ***сь****, котри́й* ***сь****, котре́* ***сь****, хто* ***сь****, що* ***сь****, яка́* ***сь****, яки́й* ***сь****, яке́* ***сь****; де* ***сь****, зві́дки* ***сь****, коли́* ***сь****, куди́* ***сь****, я́ко* ***сь***;

5) частку **не**, коли вона вжита на початку слова будь-якої частини мови як префікс, тобто якщо слово без цієї частки не вживане: ***не****ві́льник,* ***не****го́да,* ***не****ду́га,* ***не́****жить,* ***не****мовля́,* ***не****на́висть,* ***не́****ук;* ***не****зліче́нний,* ***не****впи́нний,* ***не****всипу́щий,* ***не****га́йний,* ***не****на́висний,* ***не****наста́нний,* ***не****похи́тний,* ***не****стя́мний;* ***не****во́лити,* ***не****здужати* (‘хворіти’), ***не****зчу́тися,* ***не****на́видіти,* ***не****поко́їтися* (‘хвилюватися’), ***не****сла́вити* (‘ганьбити’), ***не****стя́митися,*

***не**хтувати; **не**вдо́взі, **не**ви́нно, **не**впи́нно, **не**заба́ром, **не**пору́шно, **не**похи́тно, **не**самови́то.* Лише деякі з названих дієслів залежно від їхнього значення із часткою **не** пишемо окремо: ***не** зду́жати* (‘не змогти’), ***не** сла́вити* (‘не прославляти’);

6) частку **не** у складі префікса **недо-**, що вказує на неповний вияв дії, стану або якості: ***недо**бача́ти, **недо**їда́ти, **недо**лю́блювати, **недо**чува́ти; **недо**ви́конаний, **недо**де́ржаний, **недо**зрі́лий, **недо**ка́заний, **недо**оці́нений, **недо**пи́саний, **недо**чу́тий; **недо́**биток, **недо́**їдок, **недо**кріп’я, **недо́**літок, **недо**рі́д, **недо́**ук.*

Якщо частку **не** вжито для заперечення дії, вираженої дієсловом із префіксом **до**, то її пишемо з таким дієсловом окремо, наприклад: *Він **недо**чува́є* і *Він **не** дочу́в моїх слів*;

7) частку **не** з іменниками, прикметниками, займенниками та прислівниками, якщо вони разом означають єдине поняття: ***не**вмі́ння, **не**во́ля, **не**врожа́й, **не**до́ля, **не**пра́вда, **не**споді́ванка; **не**балаку́чий, **не**вда́лий, **не**весе́лий, **не**вче́ний, **не**до́брий, **не**збагне́нний, **не**мали́й, **не**письме́нний, **не**сміли́вий; **не**аби́хто, **не**аби́який; **не**вдога́д, **не**вже́, **не**впа́м’ятку, **не**втямки́, **не**га́дано, **не**дале́ко, **не**дарма́, **не**ду́рно, **не́**хотя*; а також із прийменниками *(**не**зважа́ючи на.., **не**вважа́ючи на...)* та сполучниками *(**не**мо́в, **не**на́че, **не**на́чебто)*;

8) частку **не** з дієприкметником, якщо він є означенням до іменника і не має своїх пояснювальних слів: ***не**закі́нчена пра́ця, **не**з’ясо́вані пита́ння, **не**прочи́таний текст, **не**спросто́вані факти, **не**забу́ті імена*;

9) частку **ні** із займенниками та прислівниками: ***ні**хто́ (ніко́го), **ні**чи́й (нічи́й), **ні**що́ (нічо́го), **ні**я́кий (ніяко́му); **ні**де* і ***ні**де́, **ні**за́що, **ні**звідки, **ні**звідкіля́, **ні**коли* і ***ні**ко́ли, **ні**куди* і ***ні**ку́ди, **ні**на́що, **ні**скі́льки, **ні**тро́хи, **ні**як* і ***ні**я́к.*

3. **З дефісом** пишемо:

1) частки **-бо**, **-но**, **-от**, **-то**, **-таки**, коли вони виділяють значення окремого слова: *іди́**-бо**; дава́й**-но**; ті́льки**-но**; так**-о́т**, як**-о́т**; отаки́й**-то**, сті́льки**-то**, ти́м**-то**, я́кось**-то**; важки́й**-таки́**, усе́**-таки́**, діста́в**-таки́**, так**-таки́**.*

Примітка 1. Якщо між цими частками та словом, до якого їх приєднують, стоїть інша частка, усі троє слів пишемо окремо: *іди́ ж* ***бо***; *ті́льки ж* ***но*** (повідомили); *скі́льки ж* ***то*** (написано); *чи́м би* ***то*** (втішити); *усе́ ж* ***таки*** (домовилися).

Примітка 2. Частку **таки** пишемо окремо від тих слів, яких вона стосується, якщо вона стоїть перед ними: *Він* ***таки*** *забіг до друга*;

2) частки **будь-, -будь, -небудь, казна-, хтозна-, бозна-** із займенниками і прислівниками: ***будь-****хто́,* ***будь-****яки́й,* ***будь-****де,* ***будь-****коли́; коли́-****будь, що-****будь; хто-****не́будь, чий-****не́будь, куди́-****не́будь; ка́зна-****кому́,* ***ка́зна-****де;* ***хто́зна-****яки́й;* ***хто́зна-****коли́,* ***бо́зна-****чий,* ***бо́зна-****як*;

3) частку **не** з власними назвами: ***не-****Євро́па*, але із загальними назвами — разом: ***не****істо́та,* ***не****люди́на,* ***не****осо́ба.*

УЖИВАННЯ ВЕЛИКОЇ БУКВИ

§ 45. Велика буква на початку речення

З великої букви пишемо:

1. Перше слово, яким починається текст:

Мліє степ у малинових променях передвечірнього сонця (Григір Тютюнник).

2. Перше слово в реченні:

1) після крапки:

Бухта звалася Соколиною, виселок теж звався Соколиним. Хто від кого назву перейняв, ніхто не знав (М. Трублаїні);

2) після крапок, знака оклику й знака питання, коли вони закінчують попереднє речення:

Х-ху, натомився! Аж рука заніміла. Ніколи не думав, що так важко їх писати, оці щоденники (А. Дімаров).

3. Переважно перше слово у віршованих строфах незалежно від наявності розділового знака в кінці попереднього рядка:

Грім жив у хмарі, і згори
Він бачив, хто що хоче:
Налив грозою грім яри,
Умив озерам очі (М. Вінграновський).

Примітка 1. Після крапок, які не закінчують речення, а стоять у середині його для позначення переривчастості мови, перше слово пишемо з малої букви:

— *Дивіться... он там... встає... він ще живий... Семен... Семен...* (М. Коцюбинський);

Тихо в хаті стало;
Тільки наймичка шептала:
«Мати... мати... мати...» (Т. Шевченко).

Примітка 2. Коли знак оклику чи знак питання, а також крапки стоять у кінці прямої мови, то наступне речення (слова автора) пишемо з малої букви:

— *Так тому й буть! — усі гукнули* (Л. Глібов);

— *Що з тобою? — допитувалась Маланка* (М. Коцюбинський);

Я не Ганна, не наймичка,
Я... — та й оніміла (Т. Шевченко).

Примітка 3. Іноді після знака питання (знака оклику), що стоїть у середині речення для надання питальної (окличної) інтонації, пишемо малу букву:

Раптом він чує над собою: Остапе! Остапе! це ти? живий? (М. Коцюбинський);

Сонце! сонце! — на гори й долини, —
Сонце! сонце! — на води й поля.
Хай живе в вільній праці людини
України земля! (П. Тичина).

§ 46. Велика буква у звертаннях і ремарках

З великої букви пишемо:

1. Перше слово після знака оклику, яким відокремлене звертання: *Вітре буйний, вітре буйний! Ти з морем говориш* (Т. Шевченко).

2. Перше слово після знака оклику, що стоїть після вигуку або окличного слова, ужитих на початку речення:

— *Агов! Де ти?* (В. Нестайко).

Примітка. Якщо вигук стоїть у середині речення, то наступне слово пишемо з малої букви: *Ждемо день і другий — гай-гай! — немає Тетяни* (С. Васильченко).

3. Ремарки-фрази (подані в дужках), що вказують на ставлення слухачів до слів (промови) якоїсь особи:

— *Ну, ось ви бачили в цій, по-моєму, талановитій, блискучій доповіді, що він справді дійшов висновків — глибоких, оригінальних, талановитих і, безперечно, високоцінних для нас. (У залі гучні, захоплені оплески.)* (М. Івченко).

З великої букви пишемо й інші ремарки та посилання, узяті в дужки, що стоять після закінченого речення:

[Павлина:] *Прощайте! (Вийшла.)* (І. Карпенко-Карий).

§ 47. Велика та мала букви в рубриках

1. З великої букви пишемо перше слово рубрик тексту, якщо кожна рубрика закінчується крапкою:

Стаття 1. Поняття громадського об'єднання

1. Громадське об'єднання — це добровільне об'єднання фізичних осіб і/або юридичних осіб приватного права для здійснення та захисту прав і свобод, задоволення суспільних, зокрема, економічних, соціальних, культурних, екологічних інтересів.

2. Громадське об'єднання за організаційно-правовою формою утворюється як громадська організація або громадська спілка (з документа).

2. З малої букви пишемо перше слово рубрик, якщо вони відокремлені одна від одної крапкою з комою або комою:

Основні засоби — це ресурс підприємства, і завдання менеджерів — досягти найбільшої ефективності його використання. На шляху вирішення цієї проблеми вони мають здійснити такі заходи:

— оцінити ефективність використання основних засобів у звітному періоді;

— провести порівняльний аналіз показників ефективності звітного періоду з попередніми показниками;

— виявити проблемні питання, резерви підвищення використання основних засобів на підприємстві (з навчальної літератури).

3. З малої букви пишемо перше слово рубрик, поданих після арабських цифр або після букв із круглими дужками (див. § 168, п. 1):

Тактичними завданнями державної політики розвитку фінансового ринку України є:

1) розробка єдиних функцій управління для багатьох державних органів, що регулюють фінансовий ринок;

2) створення жорсткої регулятивної інфраструктури ринку та її правової бази як способу обмеження ризиків інвесторів;

3) закріплення в правовій базі фінансового ринку заходів щодо відповідальності за невиконання встановлених правил (з наукової літератури).

§ 48. Велика буква після двокрапки, на початку прямої мови, цитати

1. З великої букви пишемо перше слово після двокрапки:

а) коли це початок прямої мови:

Горлиця питає: «Чи, може, хто гніздечко зруйнував?» (Л. Глібов); *Пішла. А серце моє кричало: «Вернись, вернись, я все прощу!»* (Д. Павличко);

б) коли цитату подано після слів автора як пряму мову, що пов'язана зі словами автора без сполучника й наведена на початку речення:

— Прочитаю вам слова видатного польського письменника Жеромського: «Добути з голої землі щось, таке таємниче, таке чудесне своєю будовою, своїм життям і смертю, як колос пшениці, хіба це не означає бути співтворцем дива?» (М. Стельмах).

Примітка. Коли ж цитата входить до складу речення як його частина або наведена із середини речення, то вона переважно починається з малої букви: *Як писала автор цих рядків ще двадцятилітнім дівчиськом, «за століттям засунуться ковані брами і брязнуть у воду ключі»* (О. Забужко).

2. З великої букви пишемо початкове слово постанови, протоколу, ухвали тощо після вступної (загальної) частини:

Кабінет Міністрів України постановляє:

Внести до пункту 1 постанови Кабінету Міністрів України від 23 квітня 2014 р. № 117 «Про здійснення попередньої оплати товарів, робіт і послуг, що закуповуються за бюджетні кошти» зміни, що додаються (з документа).

§ 49. Власні імена людей, міфологічних осіб, клички тварин

1. З великої букви пишемо власні імена людей, по батькові, прізвища, псевдоніми, прізвиська: *Володи́мир Іва́нович Верна́дський, Дніпро́ва Ча́йка (Людми́ла Василе́вська-Бере́зіна), Ю́рій Клен (О́свальд Бу́ргардт), Іва́н Петро́вич Котляре́вський, Ле́ся Украї́нка (Лари́са Петрі́вна Ко́сач), Марко́ Вовчо́к (Марі́я Олекса́ндрівна Ві́лінська); Кліри́к Остро́зький, Не́стор Літопи́сець*, також: *Каменя́р* (про Івана Франка), *Кобза́р* (про Тараса Шевченка) та ін.

У складних прізвищах, псевдонімах та іменах, які пишуть із дефісом, кожну частину починаємо з великої букви: *Кві́тка-Основ'я́ненко, Нечу́й-Леви́цький, Жан-Жа́к, Зино́вій-Богда́н.*

2. Службові слова (артиклі, прийменники та ін.) у складі прізвищ та імен іншомовного походження пишемо з малої букви: *Абд ель Кері́м, Бретóн де лос Еррéрос, Варнгóген фон Е́нзе, Жа́нна д'Арк, Леона́рдо да Ві́нчі, Лю́двіг ван Бетхо́вен, Нур ад Дін*, але за традицією *Ван Гог, Д'Аламбе́р, Ель Гре́ко*.

Про правопис службових слів, ужитих перед прізвищем, див. § 146, п. 1.4.

3. Китайські й корейські прізвища та імена пишемо з великої букви: *Сі Цзіньпі́н, Ван Мен, Лі Чжаода́о, Пак Вансо́, Чхве Чхві́во́н, Пан Гіму́н.*

4. У в'єтнамських, м'янмських, індонезійських, тайських і японських прізвищах та іменах усі складники пишемо з вели-

кої букви: *То Хоа́й, Нгуе́н Зу, Він М'їн, Джо́ко Відо́до*, *Ака́т Дамке́нг, Сі́ндзо А́бе.*

Примітка. Про правопис арабських, перських, тюрських імен з компонентами **бей**, **заде**, **огли**, **паша** див. § 146, п. 3. 4.

5. Імена та прізвища людей, які стали загальними назвами, пишемо з малої букви: *донжуа́н, ловела́с, ме́нтор, мецена́т, робінзо́н, бра́унінг* (пістолет), *галіфе́* (штани), *ди́зель* (двигун), *макінто́ш* (плащ), *макси́м* (кулемет), *рентге́н* (апарат). Так само пишемо загальні назви, утворені від власних імен (прізвищ): *франкозна́вець, шевченкіа́на*, *бонапарти́зм.*

Прізвища людей, уживані в загальному значенні, які не втратили свого індивідуального характеру (не стали загальними назвами), пишемо з великої букви: *Ці хлопці в команді — нові Блохіни і Шевченки* (з газети).

Якщо ж прізвища (імена) вжито зневажливо, їх пишемо з малої букви: *азе́фи, кві́слінги*.

6. Назви народів, племен, а також людей за національною ознакою або за місцем проживання пишемо з малої букви: *ара́би, африка́нці, латиноамерика́нці; ацте́ки, іроке́зи, поля́ни; білору́ска, запорі́жці, лати́ш, украї́нка, францу́з; кия́ни, львів'я́ни.*

7. З великої букви пишемо власні назви, які стосуються:

1) релігії: *Ісу́с Христо́с, Бра́хма, Бу́дда, Магоме́т.*

Примітка. Про інші назви, пов'язані з релігією, див. § 53;

2) міфологічних істот і божеств: *Анте́й, Аполло́н, Афі́на, Ахілле́с, Вене́ра, Мо́ло́х.*

Примітка 1. Родові назви, які стосуються міфології та релігії, пишемо з малої букви: *а́нгел, архе́ангел, де́мон, лісови́к, му́за, німфа, руса́лка, тита́н, фавн, фе́я.*

Примітка 2. Власні міфологічні назви, що перетворилися на загальні або вживаються в переносному значенні, пишемо з малої букви: *молох війни; На спортивну арену вийшли сучасні геркулеси*;

3) дійових осіб у байках, казках, драматичних творах тощо: *Во́рон, За́єць, Лиси́ця, Осе́л, Щу́ка; Лісови́к, Ма́вка, Перелє́с-*

ник; Дід Моро́з, Котигоро́шко, Черво́на Ша́почка; Будя́к, Троя́нда, Хліб.

Примітка. Якщо назви персонажів із казок, творів для дітей та ін. вжиті як загальні, їх пишемо з малої букви: *ба́ба-яга́, дід-моро́з, іва́н-покива́н.*

8. З великої букви пишемо клички свійських тварин, а також приручених або дресированих звірів і птахів: *Сірко́* (собака); *Сніжи́нка* (кішка); *Гнідко́, Стріла́* (коні); *Круторо́гий, Си́вий* (воли); *Зі́рка, Ли́ска* (корови); *Ра́ві, Ша́ші* (слони); *Кра́сень, Фарао́н* (папуги) та ін.

Примітка. Власні назви, вжиті як назви видів тварин, пишемо з малої букви: *На подвір'ї гралися* ***мурчики***.

9. З великої букви пишемо:

1) прикметники, утворені від власних назв за допомогою суфіксів **-ів**, **-ов-**(-а), **-ов-**(-е), **-ев-**(-е), **-їв**, **-єв-**(-а), **-єв-**(-е), **-ин**, **-ин-**(-а), **-ин-**(-е), **-їн**, **-їн-**(-а), **-їн-**(-е), якщо вони означають належність чогось певній особі: *Андрі́єві книжки́, Грінче́нків словни́к, Зе́всова колісни́ця, Марі́їн лист, Мали́шкова мета́фора, Рафае́лева «Мадонна», Тичи́нине сло́во, Шевче́нкові поезії*;

2) прикметники, що входять до складених власних назв людей як імена-характеристики: *Володи́мир Вели́кий, Все́волод Вели́ке Гніздо́, Дани́ло Га́лицький, Карл Смілі́вий, Костянти́н Багряноро́дний, Костянти́н Остро́зький, Рі́чард Ле́вове Се́рце, Яросла́в Му́дрий*;

3) прикметники, утворені від іменників — власних назв, якщо вони входять до словосполучення зі значенням «імені когось», «пам'яті когось»: *Но́белівська пре́мія, Франкі́вська кімна́та, Шевче́нківська пре́мія, Потебня́нські чита́ння, Короліївський Шекспі́рівський теа́тр* (в Англії).

Примітка. З малої букви пишемо присвійні прикметники, утворені від власних особових назв:

1) за допомогою суфіксів **-івськ- (-ївськ-), -інськ- (-їнськ-):** *бальза́ківські тради́ції, ґалаґа́нівська сади́ба, довже́нківські фі́льми, франкі́вські соне́ти, шевче́нківський стиль, при́швінська про́за*;

2) якщо вони входять до складу стійких фразеологічних сполучень або наукових термінів: *áвгієві ста́йні, ахіллéсова п'ятá, гóрдіїв вýзол, дамóклів меч, прокрýстове лóже, ю́дині срібняки́; архімéдова спірáль, базéдова хворóба, бертолéтова сіль, ві́ттова хворóба, гáйморова порожни́на, піфагóрова теорéма.*

§ 50. Географічні та адміністративно-територіальні назви

1. З великої букви пишемо географічні власні назви (незалежно від кількості їхніх складників), крім службових слів і родових назв (*затóка, мис, мóре, óстрів, пік, хребéт* тощо): *Áзія, Азóвське мóре, Антаркти́да, Балкáнський півóстрів, Володи́мир-Воли́нський, горá Говéрла, Євразíйський степ, Кавкáзький хребéт, протóка Лаперýза, Малоазíйське нагíр'я, Новá Зелáндія, Панáмський переши́йок, Пéрська затóка, Північний пóлюс, óзеро Свíтязь, пік Шевчéнка.*

Примітка. Коли означуване слово, що входить до географічної назви, не є родовим найменуванням, то його пишемо з великої букви: *Бíла Цéрква* (місто), *Білóвéзька Пýща* (заповідник), *Булóнський Ліс* (парк), *Вогнянá Земля́* (архіпелаг), *Золоти́й Ріг* (затока), *Єлисéйські Поля́* (вулиця в Парижі).

2. Так само з великої букви пишемо складники географічних назв, що називають титули, посади, фах тощо: *мис Капітáна Джéральда, острови́ Королéви Шарлóтти, вýлиця Академíка Заболóтного.* З великої букви пишемо також назви зі словом *святий: затóка Святóго Лавре́нтія, острови́ Святóї Трíйцí.*

Примітка. Службові слова (артиклі, прийменники та ін.) у складі географічних назв пишемо з малої букви й відокремлюємо дефісом: *Булóнь-сюр-Мер, Па-де-Калé, Порт-о-Прéнс, Рíо-де-Жанéйро, Фонтéн-сюр-Рон, Фрáнкфурт-на-Мáйні.*

3. Службові слова, що стоять на початку іншомовних географічних назв, пишемо з великої букви і відокремлюємо дефісом: *Де-Брейнé, Ла-Мáнш* (протоки), *Ле-Крезó, Лос-Áнджелес* (міста), *Лос-Фрáйлес* (острови).

4. З великої букви пишемо початкові частини *Сан-, Санкт-, Санта-, Сен-, Сент-* (що означають ‘святий’): *Сан-Франци́ско, Санкт-Петербу́рг, Са́нта-Ба́рбара, Сен-Ло́, Сент-Джо́нс* (міста).

Примітка. В іншомовних складних географічних назвах, у яких використано дефіс, з великої букви пишемо й родові позначення: *Іссы́к-Куль* (куль — ‘озеро’), *Муюн-Кум* (кум — ‘пісок’), *Ріо-Не́гро* (ріо — ‘річка’), *Ха́ра-Нур* (нур — ‘озеро’), але: *Алата́у, Дихта́у, Амудар’я́, Сирдар’я́.*

5. Якщо ж складник такої назви увійшов в українську мову як загальна родова назва, то її пишемо з малої букви: *Бе́рклі-сквер, Вара́нгер-фіо́рд.* Так само з малої букви пишемо й родові позначення в іншомовних назвах вулиць, майданів, бульварів: *Мічига́н-авеню́* (авеню — ‘вулиця’), *У́нтер-ден-Лі́нден-штра́се* (штрасе — ‘вулиця’), *Я́коб-Ка́йзер-плац* (плац — ‘площа’).

Примітка. Географічні назви, ужиті в переносному значенні, зберігають написання з великої букви: *Верса́ль* (у значенні ‘Версальський мир’), *Ка́нни* (у значенні ‘оточення та розгром’), *Мю́нхен* (у значенні ‘Мюнхенська угода 1938 р.’), *Парна́с* (у значенні ‘світ поезії’), *Седа́н* (у значенні ‘воєнний розгром’).

6. Назви держав пишемо з великої букви. Якщо назва держави чи автономної республіки складається з кількох слів, то всі слова пишемо з великої букви: *Автоно́мна Респу́бліка Крим, Ара́бська Респу́бліка Єги́пет, Кита́йська Наро́дна Респу́бліка, Князі́вство Мона́ко, Короліївство Бахре́йн, Респу́бліка Болга́рія, Респу́бліка Коре́я, Руму́нія, Соціалісти́чна Респу́бліка В’єтна́м, Сполу́чені Шта́ти Аме́рики, Уго́рщина, Украї́на, Францу́зька Респу́бліка.*

Примітка. У неофіційних і образних назвах держав, територій, областей, місцевостей, міст, рік тощо з великої букви пишемо перше (або єдине) слово, а також власні назви*: Піднебе́сна імпе́рія*, або *Піднебе́сна* (імператорський Китай), *Тума́нний Альбіо́н* (Англія), *Ві́чне мі́сто* (Рим), *Золотове́рхий* (Київ), *Славу́тич* (Дніпро), *Закавка́ззя, Букови́на, Ві́нниччина, Наддніпря́нщина, Поку́ття, Полі́сся, Приазо́в’я, Слобожа́нщина.*

7. У назвах груп або союзів держав усі слова, крім родових назв, пишемо з великої букви: *Анта́нта, Балка́нські краї́ни, Скандина́вські країни, Троїстий союз.*

8. У назвах адміністративно-територіальних одиниць (автономних областей та округів, а також країв, областей, районів, сільрад тощо) з великої букви пишемо перше слово (або частини складного слова): *Гірсько-Бадахша́нська автоно́мна о́бласть, Баянго́л-Монго́льський автоно́мний о́округ, Ко́шицький край, Воли́нська о́бласть, Рожи́щенський райо́н, Новомли́нівська сільра́да.*

Це правило поширене й на старі назви країн та одиниці старого адміністративно-територіального поділу: *Бі́рма, Пе́рсія, Пру́ссія; Бе́регівський о́округ, Ві́тебське воєво́дство, Ло́хвицький повіт, Черка́ське старо́ство.*

9. У назвах адміністративно-територіальних одиниць зарубіжних держав з великої букви пишемо всі слова, крім тих, що позначають родові поняття: *департа́мент Аверо́н* (Франція), *земля́ Ни́жня Саксо́нія* (Німеччина), *о́бласть П'ємо́нт* (Італія), *префекту́ра Тоя́ма* (Японія), *штат Теха́с* (США).

10. Назви сторін світу: *за́хід, пі́вдень, пі́вніч, схід, норд-о́ст, півде́нний за́хід* — звичайно пишемо з малої букви. Якщо ці назви вжито на означення країн, народів, регіонів, тоді їх пишемо з великої букви: *Дале́кий Схід*, *За́хідна Украї́на, краї́ни За́ходу, наро́ди Пі́вночі*, *Півде́нне Полі́сся, Півні́чна Букови́на.*

11. Назви вулиць (бульварів, провулків, проспектів), майданів (площ), парків, шляхів (залізничних, морських і т. ін.), каналів, течій (морських) тощо пишемо з великої букви, а їхні родові найменування — з малої: *Андрі́ївський узві́з, бульва́р Тара́са Шевче́нка, ву́лиця 295-ї Херсо́нської Диві́зії, Музе́йний прову́лок, Львівська пло́ща, майда́н Незале́жності, Стри́йський парк, Жито́мирська автостра́да, Придніпро́вська залізни́ця, Півні́чний морськи́й шлях, течія́ Куросі́о.*

Якщо в назвах вулиць, проспектів тощо слова *брід, вал, воро́та, міст, шлях, яр* і т. ін. уже не сприймаються як родові позначення і вони стали частиною власної назви, то їх пишемо

з великої букви: *Бо́ричів Тік, До́брий Шлях, Кози́ний Брід, Яросла́вів Вал.*

12. Утворені від географічних найменувань назви тварин, птахів, страв, напоїв, тканин тощо пишемо з малої букви: *босто́н* (тканина), *йоркши́р* (порода свиней), *маде́ра* (сорт вина), *сая́ни* (напій), *сенберна́р* (порода собак), *сименталка* (порода корів), *тока́й* (сорт вина) і т. ін.

13. У назвах вокзалів, залізничних станцій, портів, пристаней тощо всі слова, крім родових назв, пишемо з великої букви: *Приміськи́й вокза́л, ста́нція Усти́нівка, порт О́львія, при́стань Ржи́щів* (на Дніпрі).

Примітка. Якщо найменування підрозділів залізниць складаються з двох слів, їх пишемо з великої букви: *Півде́нно-Кавка́зька залізни́ця.*

14. Назви аеропортів, станцій метро, зупинок наземного міського транспорту беремо в лапки. З великої букви пишемо перше (або єдине) слово таких назв, а також ті слова, які пишуть з великої букви у складі цих топонімів: аеропорти *«Бори́спіль», «Ки́їв»;* станції метро *«Академмісте́чко», «Пошто́ва пло́ща», «Сире́ць», «Університе́т», «Черво́ний Ху́тір»*; зупинки *«Ву́лиця Обсервато́рна», «Карава́єві Да́чі», «Львівська пло́ща», «Мотоцикле́тний заво́д», «Шко́ла».*

§ 51. Астрономічні назви

У назвах небесних тіл, сузір'їв, галактик усі слова, крім родових найменувань (*зоря́, сузі́р'я, плане́та, гала́ктика*) і порядкових позначень яскравості світил (*а́льфа, бе́та, га́мма* тощо), пишемо з великої букви: *зоря́ Альтаї́р, сузі́р'я Вели́кого Пса, Марс, Сату́рн, Юпі́тер, гала́ктика Вели́ка Магелла́нова Хма́ра, а́льфа Мало́ї Ведме́диці, бе́та Терезі́в.* Так само пишемо народні назви зоряних скупчень, сузір'їв і галактик: *Кво́чка, Вели́кий Віз, Па́сіка, Чума́цький Шлях* та ін.

Примітка. Слова *земля́, мі́сяць, со́нце* пишемо з великої букви, коли вони вжиті як астрономічні назви: *Навколо* ***Сонця*** *обертається* ***Земля*** *зі своїм супутником* ***Місяцем.*** Але: *обробі́ток* ***землі́****, схід* ***со́нця****.*

§ 52. Назви історичних подій, епох, календарних періодів і свят, суспільних заходів

1. У назвах історичних подій, епох, календарних періодів і свят з великої букви пишемо перше (або єдине) слово і власні назви: *Вели́ка францу́зька револю́ція, Верса́льський ми́рний до́говір, Колі́ївщина, Львівське збро́йне повста́ння 1848 р., Пари́зька кому́на, Семирі́чна війна́; епо́ха Баро́ко* (але *стиль баро́ко*), *епо́ха Відро́дження, Ренеса́нс; День учи́теля, День па́м'яті та прими́рення, Нови́й рік, 1 Тра́вня.*

2. Так само пишемо назви політичних, культурних, спортивних та інших заходів міжнародного або загальнодержавного значення: *Марш ми́ру, Міжнаро́дний рік дити́ни; Світови́й конгре́с украї́нців, Всеукраї́нська педагогі́чна конфере́нція, Бі́ла олімпіа́да, Ку́бок УЄФА* (футбол), *Олімпі́йські і́гри*. Назви інших регулярних заходів, що не мають офіційного характеру, пишемо з малої букви: *день інформа́ції, саніта́рний день, субо́тник, неді́льник.*

Примітка 1. У назвах державних свят України з великої букви пишемо всі слова: *День Конститу́ції Украї́ни, День Незале́жності Украї́ни, День Собо́рності Украї́ни.*

Примітка 2. У назвах історичних подій із другим прикметником, що походить від географічної назви, де використано дефіс, або від двох географічних назв, велику букву пишемо в обох частинах: *Брест-Лито́вський ми́рний до́говір* (від *Брест-Лито́вськ*), *Бре́ттон-Ву́дська конфере́нція* (від *Бре́ттон-Вудс*), *Я́ссько-Кишині́вська опера́ція* (від *Я́сси* і *Кишині́в*).

Примітка 3. Назви історичних подій, епох, війн, геологічних періодів тощо, які стали загальними, пишемо з малої букви: *гре́ко-пе́рські ві́йни, громадя́нська війна́, хресто́ві похо́ди, анти́чний світ, доба́ феодалі́зму, неолі́т, палеолі́т, палеозо́йська е́ра, сере́дні віки́, середньові́ччя, трипі́льська культу́ра.*

§ 53. Назви, пов'язані з релігією

1. З великої букви пишемо слова *Бог, Алла́х,* а також імена Бога: *Адона́й, Елохі́м, Єго́ва, Сава́оф*; імена богів і богинь у різних народів: *Бра́хма, Ві́шну, Ге́ба, Дажьдьбо́г, Деме́тра, Марс,*

Перу́н. Так само пишемо імена засновників релігій: *Бу́дда, Зарату́стра, Магоме́т;* апостолів, пророків, святих у християнстві: *Андрі́й Первозва́ний, Іва́н Богосло́в, Іва́н Хрести́тель, Мико́ла Чудотво́рець.*

Примітка. Слово *бог* як найменування богів і богинь політеїстичних релігій пишемо з малої букви: *боги́ Старода́внього Єги́пту, бог Посейдо́н, бог торгі́влі, боги́ня Ге́ра* .

2. З великої букви пишемо слова: *Трі́йця*, *Свята́ Трі́йця,* найменування осіб Святої Трійці (*Бог Оте́ць, Бог Син, Бог Дух Святи́й*) і слово *Богоро́диця*; інші найменування Бога (*Всеви́шній, Госпо́дь, Спаси́тель, Творе́ць*) і Богородиці (*Ма́ти Бо́жа, Пречи́ста Ді́ва, Цари́ця Небе́сна*); прикметники, утворені від слів *Бог, Госпо́дь* (*сла́ва Бо́жа, во́ля Госпо́дня, Бо́жий про́мисел*).

Примітка 1. Слова *апо́стол, блаже́нний, му́ченик, преподо́бний, святи́й* та ін. пишемо з малої букви: *апо́стол Матві́й, блаже́нна Феодо́ра, преподо́бний Серафи́м Саро́вський, свята́ великому́чениця Варва́ра, святи́й Пантелейм́он*, але: *Пресвята́ Богоро́диця, Свята́ Трі́йця, собо́р Свято́го Петра́.*

Примітка 2. У церковних і релігійних текстах з великої букви пишемо займенники, вжиті замість слів *Бог, Бо́жий*: *Блажен муж, що боїться Господа, що заповіді* ***Його*** *любить!* (Біблія); *Нехай святиться ім'я* ***Твоє*** (Біблія).

Примітка 3. В усталених словосполученнях, які передають емоційну оцінку розмовного спілкування на зразок: *бог зна коли́* (невідомо коли), *госпо́дь з тобо́ю (ва́ми)* (здивування, заперечення, докір), *бог з ним (з тобо́ю)* (знак згоди, примирення, прощення та ін.), або є емоційними вигуками: *бо́же, бо́же збав, го́споди, го́споди бо́же мій, їй-бо́гу*, слова *бог, госпо́дь* пишемо з малої букви, крім випадків, коли слова *Бо́же, Го́споди* є звертанням до Бога.

3. З великої букви пишемо назви релігійних свят і постів, а також окремих днів, що стосуються цих періодів: *Благові́щення, Вели́кдень, Петра́ й Павла́, Покро́ва, Різдво́; Вели́кий піст, Петрі́вка, Пили́півка, Різдвя́ний піст, Спа́сівка; Страсни́й ти́ждень, Страсна́ п'я́тниця.*

4. З великої букви і без лапок пишемо назви культових книг: *Бі́блія, Єва́нгеліє, Нови́й Заві́т (Заповіт), Псалти́р, Святе́ Письмо́, Стари́й Заві́т (Заповіт), Кора́н, То́ра.*

5. З великої букви пишемо перше слово назв церков: *Вірме́нська апо́стольська це́рква, Ри́мсько-католи́цька це́рква, Украї́нська гре́ко-католи́цька це́рква, Украї́нська лютера́нська це́рква, Украї́нська правосла́вна це́рква.*

6. Великі букви вживаємо в повних офіційних найменуваннях найвищих церковних посадових осіб: *Верхо́вний Архиєпи́скоп, Вселе́нський Патріа́рх, Католіко́с-Патріа́рх усієї Гру́зії, Па́па Ри́мський, Святі́йший Патріа́рх Ки́їївський і всієї Руси́-Украї́ни.*

Примітка. Найменування інших церковних звань і посад пишемо з малої букви: *митрополи́т Ві́нницький і Ба́рський, архимандри́т (архімандри́т), архиєпи́скоп (архієпи́скоп), па́стор, мулла́, іма́м, ксьондз.*

7. З великої букви пишемо всі слова, крім родових найменувань, у назвах монастирів, церков, ікон: *Ки́єво-Пече́рська ла́вра, Миха́йлівський Золотове́рхий монасти́р, Володи́мирський собо́р, Кири́лівська це́рква, храм Христа́ Спаси́теля, іко́на Ма́тері Бо́жої Теребовля́нської.*

8. З малої букви пишемо назви церковних служб та їхніх частин: *вечі́рня, літурги́я, повечі́р'я, поліє́лей, проскоми́дія, у́треня, хре́сний хід.*

§ 54. Назви органів влади, установ, організацій, товариств, партій, об'єднань, підприємств, фірм, агентств

1. В офіційних складених назвах органів влади, установ і організацій, товариств і об'єднань з великої букви пишемо перше слово і всі власні назви, що входять до складу цих назв: *Міністе́рство освіти і нау́ки Украї́ни, Ра́да Євро́пи, Ра́да націона́льної безпе́ки та оборо́ни Украї́ни, Управлі́ння освіти Шевче́нківської в місті Кие́ві держа́вної адміністра́ції, Прокурату́ра міста Ки́єва, Апеляці́йний суд Закарпа́тської о́бласті, Федера́ція незале́жних профспіло́к Украї́ни, Збро́йні си́ли Украї́ни, Міжнаро́дна асоціа́ція україні́стів, Націона́льний банк Украї́ни, Меджлі́с кримськотата́рського наро́ду, Товари́ство винахі́дників та раціоналіза́торів Украї́ни, Організа́ція еко-*

номі́чного співробі́тництва і ро́звитку, Міжнаро́дний валю́тний фонд.

Це стосується також і назв державних установ минулого: *Держа́вна ду́ма, Директо́рія Украї́нської Наро́дної Респу́бліки, Зе́мський собо́р, Тимчасо́вий у́ряд.*

У назвах найвищих органів влади і державних установ України з великої букви пишемо всі слова: *Верхо́вна Ра́да Украї́ни, Кабіне́т Міні́стрів Украї́ни, Конституці́йний Суд Украї́ни, Верхо́вний Суд.*

2. У назвах політичних партій і рухів з великої букви пишемо перше слово (і всі власні назви): *Республіка́нська па́ртія США, Соціа́л-демократи́чна па́ртія Украї́ни, Християнсько-демократи́чний сою́з Німе́ччини.*

Назви, що не є офіційними найменуваннями, пишемо з малої букви: *ліберальна па́ртія, па́ртія консерва́торів, па́ртія ми́ру, па́ртія війни́.*

3. У назвах наукових і навчальних закладів, театрів, музеїв, колективів тощо перше слово (і всі власні назви) пишемо з великої букви: *Націона́льна акаде́мія нау́к Украї́ни, Націона́льний університе́т «Остро́зька акаде́мія», Га́рвардський університе́т, Львівська сере́дня загальноосві́тня шко́ла № 51 і́мені Іва́на Франка́, Націона́льна бібліоте́ка Украї́ни і́мені В. І. Верна́дського, Ки́ївський академі́чний теа́тр ляльо́к, Музе́й мада́м Тюссо́, Меморіа́льний буди́нок-музе́й Дмитра́ Яворни́цького, Держа́вний ансамбль наро́дного та́нцю Гру́зії.* З великої букви пишемо перше (або єдине) слово скороченої назви: *Буди́нок учи́теля (Ки́ївський міськи́й буди́нок учи́теля), Літерату́рний музе́й (Оде́ський держа́вний літерату́рний музе́й), Украї́нський музе́й (Націона́льний худо́жній музе́й Украї́ни).*

4. У назвах промислових і торгових підприємств, фінансових організацій, товариств, фірм, організаційно-правових форм тощо початкове слово, що є складником цих назв, пишемо з великої букви. Так само пишемо перше слово взятої в лапки символічної (умовної) назви та власні назви: *Ки́ївська фа́брика і́грашок, Ха́рківський тра́кторний заво́д, Виробни́че акціо-*

не́рне товари́ство «Поліграфкни́га», Публі́чне акціоне́рне товари́ство «Ві́нницький універма́г», банк «Півде́нний», Центра́льний автовокза́л, Комуна́льне підприє́мство «Київблагоу́стрій», Садо́ве товари́ство «Лісова́ поля́на», Об'є́днання співме́шканців багатоквартирних буди́нків «Наш дім».

5. У назвах, що складаються із родового найменування і найменування в лапках, родове найменування пишемо з малої букви, у найменуванні в лапках з великої букви пишемо перше (або єдине слово) і власні назви: *видавни́цтво «Ра́нок», готе́ль «Дніпро́», заво́д «Фарма́к», кінотеа́тр «Ки́ївська Русь», магази́н «Яросла́в», орке́стр «Віртуо́зи Ки́єва», рестора́н «Ли́бідь», спорти́вний клуб «Со́кіл», фі́рма «І́мідж».*

Примітка 1. Назви іноземних компаній, фірм тощо звичайно подаємо кирилицею: *конце́рн «Фольксва́ген», компа́нія «Дано́н».* Проте на практиці використовують написання латиницею: *компа́нія «Microsóft», транснаціона́льна корпора́ція «Jysk».*

Примітка 2. За традицією з великої букви пишемо всі слова в назвах: *Європе́йський Сою́з, Ліга На́цій, Організа́ція Об'є́днаних На́цій* та ін.

Примітка 3. У назвах інформаційних агентств усі слова, крім родового найменування, пишемо з великої букви й без лапок: *аге́нтство Інтерфа́кс-Азербайджа́н, аге́нтство Сіньху́а, аге́нтство Украї́нські Націона́льні Нови́ни, аге́нтство Франс Пресс.*

Примітка 4. З малої букви пишемо традиційні, неофіційні назви законодавчих, державних, представницьких органів, органів міжнародних організацій, які періодично скликаються: *бундесра́т, джирга́, меджлі́с, конгре́с, ландта́г, націона́льні збо́ри, парла́мент, сейм, сена́т, сто́ртинг.*

Примітка 5. З малої букви пишемо назви закладів, організацій, органів влади і т. ін., ужиті у множині: *інститу́ти Націона́льної акаде́мії нау́к України, коміте́ти Верхо́вної Ра́ди Украї́ни, міністе́рства Укра́їни.*

6. Назви частин, відділів, відділень, секторів та інших підрозділів установ, організацій, а також слова *акти́в, збо́ри, з'їзд, конфере́нція, прези́дія, ра́да* (інституту тощо), *се́сія, симпо́зіум* пишемо з малої букви: *ві́дділ зага́льного мовозна́вства Інститу́ту мовозна́вства ім. О. О. Потебні́ НАН Украї́ни, ка́федра*

істо́рії Украї́ни Терно́пільського націона́льного педагогі́чного університе́ту і́мені Володи́мира Гнатюка́, засі́дання прези́дії Украї́нського товари́ства охоро́ни па́м'яток істо́рії та культу́ри, вче́на ра́да філологі́чного факульте́ту, конгре́с Міжнаро́дної асоціа́ції україні́стів, се́сія Хмельни́цької міськра́ди.

7. Назви сайтів, мереж, пошукових систем тощо без родового слова пишемо з малої букви (*твіттер, гугл*); назви з родовим словом пишемо з великої букви та в лапках (*пошуко́ва систе́ма* ***«Гугл»****, енциклопе́дія* ***«Вікіпе́дія»****, мере́жа* ***«Фейсбу́к»****, систе́ми о́бміну повідо́мленнями* ***«Ва́йбер»****,* ***«Телегра́м»***); найменування сайтів, ужиті як назви юридичних осіб, пишемо з великої букви та без лапок (*РНБО ввела санкції проти* ***Яндексу***).

§ 55. Назви документів, пам'яток історії та культури, творів літератури та мистецтва, друкованих органів

1. У складених назвах найважливіших документів, нормативно-правових актів, законів із великої букви пишемо перше слово, власні назви, перше слово після лапок: *Стату́т ООН, Потсда́мська уго́да, Акт проголо́шення незале́жності Украї́ни, Верса́льський мир, Конститу́ція Украї́ни, Кримина́льний ко́декс Украї́ни, Зако́н Украї́ни «Про пенсі́йне забезпе́чення».*

2. Назви пам'яток архітектури, замків, храмів, предметів і творів мистецтва тощо пишемо з великої букви: *Е́йфелева ве́жа, Колізе́й, Хоти́нський за́мок, Андрі́ївська це́рква, Ісаа́кіївський собо́р, Поча́ївська ла́вра, Сиксти́нська капе́ла, Аполло́н Бельведе́рський, Вене́ра Міло́ська, Дев'я́та симфо́нія Бетхо́вена, Ка́мерна симфо́нія № 1 Євге́на Станко́вича.*

Примітка. Родові найменування в таких назвах пишемо з малої букви: *за́мок Іф, пала́ц Пото́цьких, па́м'ятник Володи́миру Вели́кому, портре́т Му́соргського робо́ти Ре́піна, ре́квієм Мо́царта, собо́р Сан-Ма́рко, собо́р Свято́го Петра́, храм Васи́лія Блаже́нного.*

3. Назви художніх, наукових праць, творів мистецтва, документів, газет, журналів тощо беремо в лапки, і в них перше (або єдине) слово пишемо з великої букви: *пое́ма «Енеї́да»,*

рома́н «Сто ро́ків само́тності», підру́чник «Істо́рія Украї́ни», бале́т «Лебеди́не о́зеро», карти́на «Запоро́жці пи́шуть листа́ туре́цькому султа́нові», кінофі́льм «Бен Гур», о́пера «Травіа́та», пі́сня «Стої́ть гора́ висо́кая», скульпту́ра «Мисли́тель», програ́ма «Партне́рство зара́ди ми́ру», газе́та «Літерату́рна Украї́на», журна́л «Все́світ».

Примітка 1. У подвійних складених назвах творів, газет тощо з великої букви пишемо також перше слово другої назви: *«Андрі́й Солове́йко, або Вче́ніє світ, а невче́ніє — тьма», «Глита́й, або ж Паву́к», «Де́йлі телегра́ф енд Мо́рнінг пост».*

Примітка 2. У назвах писемних історичних пам'яток з великої букви пишемо перше слово і власні назви: *Ре́ймське Єва́нгеліє, Лавре́нтіївський літо́пис, Літо́пис Самі́йла Вели́чка, «Сло́во о полку́ І́горевім», «Ру́ська пра́вда».*

§ 56. Назви посад, звань, титулів

З великої букви пишемо перше слово офіційних назв найвищих державних посад та посад керівників міжнародних організацій: *Генера́льний прокуро́р Украї́ни, Генера́льний секрета́р ООН, Голова́ Верхо́вної Ра́ди Украї́ни, Президе́нт Сполу́чених Шта́тів Аме́рики, Президе́нт Украї́ни, Прем'є́р-мині́стр Кана́ди.*

Примітка 1. Назви посад, звань, наукових ступенів тощо пишемо з малої букви: *голова́, дека́н, дире́ктор, ка́нцлер, мер, мині́стр, президе́нт, прем'є́р-мині́стр, ре́ктор, секрета́р; акаде́мік, генера́л-лейтена́нт, заслу́жений дія́ч мисте́цтв, лауреа́т Держа́вної пре́мії Украї́ни в га́лузі архітекту́ри, наро́дний арти́ст Украї́ни, член-кореспонде́нт; до́ктор нау́к.*

Примітка 2. З малої букви пишемо також назви титулів, рангів, чинів: *баро́н, ге́рцог, короле́ва, імпера́тор, князь, коле́зький асе́сор, коро́ль, принце́са, цар, шах.*

Примітка 3. Назви посад міністрів, послів, президентів академій тощо в офіційних документах, а також для підкреслення урочистості можна писати з великої букви: *Мині́стр освіти і нау́ки Украї́ни, Посо́л Респу́бліки По́льща, Президе́нт Націона́льної акаде́мії нау́к Украї́ни.*

Примітка 4. Про написання назв церковних посад див. § 53, п. 6.

§ 57. Назви орденів, медалей, відзнак, премій

1. У назвах орденів, медалей, відзнак з великої букви (крім родових найменувань на зразок *о́рден, меда́ль, відзна́ка* тощо) пишемо перше слово і власні назви: *о́рден Держа́ви*, *о́рден Кня́зя Яросла́ва Му́дрого, о́рден Княги́ні О́льги I, II, III ступенів, о́рден Свобо́ди, відзна́ка Міністе́рства вну́трішніх справ Украї́ни — нагру́дний знак «За безпе́ку наро́ду», відзна́ка Президе́нта Украї́ни — Хрест Іва́на Мазе́пи.*

Якщо таку назву взято в лапки, то з великої букви пишемо:

1) перше слово та власну назву: *о́рден «За до́блесну шахта́рську пра́цю», о́рден «Ма́ти-героїня», меда́ль «За військо́ву слу́жбу Украї́ні», меда́ль «За врято́ване життя́»*;

2) усі слова власної назви: *о́рден «Золота́ Зі́рка».*

2. Назви спортивних нагород пишемо з малої букви: *золота́ (срі́бна, бро́нзова) меда́ль, олімпі́йська меда́ль*. Так само: *закінчи́ти шко́лу із золото́ю (срі́бною) меда́ллю.*

3. У назвах премій перше слово і власні назви в них пишемо з великої букви: *Держа́вна пре́мія Украї́ни в га́лузі нау́ки і те́хніки, Держа́вна пре́мія Украї́ни і́мені Олександра Довже́нка, Націона́льна пре́мія Украї́ни і́мені Тара́са Шевче́нка, Но́белівська пре́мія.*

§ 58. Назви товарних знаків, марок виробів

1. Торгові назви продуктових, парфумерних товарів, тютюнових виробів, вин, мінеральних вод та інших напоїв беремо в лапки і пишемо з великої букви: *ковбаса́ «Кра́ківська», сир «Короліївський», цуке́рки «Асорті́», шокола́д «Сві́точ»; духи́ «Лілє́я», взуття́ «Крокс», кросі́вки «Пу́ма», шампу́нь «Оли́вковий»; вино́ «Перли́на сте́пу», коньяк «Та́врія», мінера́льна вода́ «Мо́ршинська», напі́й «Жи́вчик».*

2. Назви виробничих марок технічних виробів (машин, приладів і т. ін.) беремо в лапки і пишемо з великої букви: *автомобі́лі «Во́льво», «Ніссáн», «Фольксва́ген», літа́к «Бо́їнг 777», тра́ктор «Слобожа́нець».*

Але назви самих виробів беремо в лапки і пишемо з малої букви: *«во́льво», «ніссáн», «фольксвáген»* (автомобілі), *«бóїнг»* (літак), *«слобожáнець»* (трактор).

3. Власні назви кораблів, поїздів, літаків тощо беремо в лапки і перше слово в них (і всі власні назви) пишемо з великої букви: *круї́зний лáйнер «Гармóнія морі́в», пóїзд «Чорномóрець», літáк «Мрі́я».*

4. Абревіатурні назви виробничих марок і виробів пишемо без лапок: *Ан-225, А-340, В-47, КрАЗ.*

§ 59. Назви порід тварин, видів і сортів рослин

1. Назви порід тварин пишемо з малої букви: *вівчáрка, добермáн, спаніє́ль* (собаки), *гóнтер, мустáнг* (коні), *кохінхі́н, плімутрóк* (кури), *лакóн, меринóс* (вівці).

2. У неспеціальних текстах назви сортів рослин беремо в лапки і пишемо з малої букви (зокрема й власні назви): *грýша «парижáнка», малúна «герáкл», пшенúця «золотоколóса», троя́нда «глóрія-дей».*

3. У спеціальній літературі в назвах сортів рослин перше слово (і всі власні назви) пишемо з великої букви: *картóпля Серпáнок, огірóк Корольо́к, слúва Зарі́чна рáння, сморóдина Софії́вська, тюльпáн Ре́мбрандта.*

§ 60. Велика буква в особливому стилістичному вживанні

1. З великої букви пишемо такі найменування: *Висóкі Догові́рні Стóрони, Надзвичáйний і Повновáжний Посóл* (в актах міжнародного значення, у дипломатичних документах), *А́втор, Видавнúцтво* (в авторському договорі), *Виконáвець, Замóвник* (в угодах) і т. ін.

2. З великої букви пишемо займенники *Ви, Ваш* як форму ввічливості у звертанні до однієї конкретної особи в листах, офіційних документах тощо: *Повідомляємо Вам..., Вітаємо Вас..., у відповідь на Ваш запит…*

3. З великої букви пишемо деякі загальні назви в контекстах, де наголошено на особливому змісті цих назв: *Ба́тьківщи́на, Вітчи́зна, Люди́на, Ма́ти,Честь.*

§ 61. Велика буква у складноскорочених назвах

1. Скорочені назви (абревіатури) установ, закладів, організацій тощо, утворені з частин слів, мають подвійне написання:

1) з великої букви, якщо ці слова вжито на позначення установ, які є власними назвами: *Держтелера́діо, Київене́рго, Укрпрофра́да, Укрзалізни́ця*;

2) з малої букви, якщо такі слова є родовими назвами: *медуніверсите́т, міськдержадміністра́ція, сільра́да.*

2. Складноскорочені назви, утворені з початкових (ініціальних) букв, пишемо великими буквами: *ООН, ГЕС, ЮНЕСКО, АРК, МАГАТЕ, АТС, КНР.*

У відмінюваних звукових абревіатурах на зразок *ЦУМ* закінчення пишемо малими буквами і приєднуємо до останньої букви абревіатури без будь-якого знака (апострофа, коми): *у ЦУМі, з ЦУМу, до ТЮГу, перед ТЮГом.*

Суфіксальні утворення від звукових абревіатур пишемо малими буквами: *оо́нівський, тю́гівець.*

3. У складних словах, які пишемо з дефісом, буквені та звукові абревіатури зберігають великі букви: *НВЧ-випромі́нювання, УВЧ-терапі́я.*

Примітка 1. Абревіатури, які складаються із двох самостійно вживаних ініціальних абревіатур, що є назвами різних організацій, пишемо окремо: *ДА МВСУ (Держа́вний архі́в Міністе́рства вну́трішніх справ Украї́ни); ІФ НАНУ (Інститу́т фі́зики Націона́льної акаде́мії нау́к Украї́ни).*

Примітка 2. У складноскорочених словах мішаного типу, утворених з ініціальних абревіатур та усічених основ, ініціальну частину звичайно пишемо великими буквами, а усічену — малими: *БілАЗ (Білору́ський автомобі́льний заво́д); КУпАП (Ко́декс Украї́ни про адміністрати́вні правопору́шення), НДІхіммаш (Науко́во-до́слідний інститу́т хімі́чного машинобудува́ння).* Складені назви, у яких поєднані ініціальна частина і нескорочене слово (слова) в непрямому

відмінку, пишемо окремо: *НДІ електромеханíчних прúладів, НДІ трáнспорту гáзу.*

Примітка 3. Сполучник **і** у звукових абревіатурах передаємо малою буквою: *«КіЖ» («Культýра і Життя́»), «СіЧ» («Слóво і Час»).*

Примітка 4. У назвах літаків, що складаються з двох перших букв прізвища конструктора і приєднаного до нього дефісом цифрового позначення, пишемо першу велику букву, другу — малу: *Ан-22, Іл-62, Ту-154.*

§ 62. Графічні скорочення

Від абревіатур потрібно відрізняти умовні графічні скорочення, які вимовляємо повністю і скорочуємо лише на письмі.

1. Після скорочення звичайно ставимо крапку. Слова скорочуємо переважно після приголосного, але зрідка й після голосного. Слова не скорочуємо на голосний, якщо він не початковий у слові, і на **ь**. Наприклад, слово *селя́нський* може бути скорочене: *сел., селян., селянськ.* Якщо маємо збіг двох однакових приголосних, скорочення треба робити після першого приголосного: *ден. норма, настін. календар.* У разі збігу двох (і більше) різних приголосних скорочення можна робити як після першого, так і після останнього приголосного, залежно від структури слова: *власноруч.* або *власноручн. (власнорýчний),* але тільки *власт. (властúвий).*

Поширені графічні скорочення:

авт.	— автор; авторський	*вул.*	— вулиця
акад.	— академік	*газ.*	— газета
арк.	— аркуш	*гр.*	— громадянин
бібл.	— бібліійний; бібліографічний; бібліотечний	*д.*	— доктор (наук)
		див.	— дивись
		дияк.	— диякон
буд.	— будинок	*дол.*	— долар
бульв.	— бульвар	*до н. е.*	— до нашої ери
вид.	— видання		
вип.	— випуск	*доц.*	— доцент

енцикл. — енциклопедія; енциклопедичний
єп. — єпископ
журн. — журнал
зб. — збірник
знач. — значення
ігум. — ігумен
іл. — ілюстрація; ілюстративний
ім. — імені
ін. — інші
і под. — і подібне
і т. д. — і так далі
і т. ін. — і таке інше
кв. — квартира
кн. — книга; княгиня; князь
коп. — копійка
м. — місто
мист. — мистецтво; мистецький
митр. — митрополит
напр. — наприклад
нар. — народний
наук. — науковий
нац. — національний
н. е. — нашої ери
о. — острів; отець
обл. — область; обласний
оз. — озеро
п. — пан; параграф; пункт
патр. — патріарх
перев. — переважно
пл. — площа
пор. — порівняй, порівняйте
поч. — початок
пп. — пани, панове; параграфи; пункти
пресвіт. — пресвітер
пров. — провулок
прор. — пророк
проф. — професор
р. — рік; річка
ред. — редактор; редакція
р. н. — рік народження
рр. — роки
Р. Х. — Різдво Христове
с. — село; сторінка
св. — святий
спец. — спеціальний
співавт. — співавтор
ст. — станція; стаття; століття
т. — том
та ін. — та інше (інші)
т-во — товариство
тис. — тисяча; тисячоліття
т. д. — так далі
т. зв. — так званий
т. ін. — таке інше
укр. — український
худ. — художній
церк. — церковний
чв. — чверть
чл.-кор. — член-кореспондент

Скорочені назви одиниць вимірювання пишемо без крапок:

Б	—	байт	*км*	—	кілометр
Вт	—	ват	*л*	—	літр
г	—	грам	*м*	—	метр
га	—	гектар	*мм*	—	міліметр
год	—	година	*с*	—	секунда
дм	—	дециметр	*см*	—	сантиметр
кБ	—	кілобайт	*т*	—	тонна
кВт	—	кіловат	*хв*	—	хвилина
кг	—	кілограм	*ц*	—	центнер

Так само пишемо скорочення *грн* (гривня), *млн* (мільйон), *млрд* (мільярд), *трлн* (трильйон), *смт* (селище міського типу).

2. У графічних скороченнях пропущену середню частину слова позначаємо дефісом: *вид-во* (видавництво), *гр-н* (громадянин), *ін-т* (інститут), *р-н* (район), *ун-т* (університет), *ф-ка* (фабрика). У таких скороченнях після першої частини слова крапки не ставимо.

3. Дефісом також приєднуємо перші букви частин складного слова: *півд.-зах.* (південно-західний), *півн.-сх.* (північно-східний), *с.-г.* (сільськогосподарський), *с.-д.* (соціал-демократ, соціал-демократичний), *ст.-сл.* (старослов'янський). У таких випадках після скорочених частин слів ставимо крапку.

4. Скісну риску використовуємо у скорочених словосполученнях, рідше — складних словах: *а/с* (абонентська скринька), *км/год* (кілометрів за годину), *м/с* (метрів за секунду), *п/в* (поштове відділення), *р/р* (розрахунковий рахунок), *т/к* (телеканал). У таких випадках після скорочених частин слів крапки не ставимо.

ПРАВИЛА ПЕРЕНОСУ

§ 63. Орфографічні правила переносу

Частини слів з одного рядка в другий переносимо за складами: *га́й-ка, зо́-шит, кни́ж-ка, ко-ло́-дязь, па́ль-ці, са-дів-ни́к, Ха́р-ків.*

Під час перенесення:

1. Одну літеру не залишаємо в попередньому рядку, не переносимо в наступний: *ака-де́-мія* (не *а-каде́мія*), *Ма-рі́я* (не *Марі́-я*),

олі-ве́ць (не *о-лі́ве́ць*). Так само не можна поділяти на частини для переносу такі двоскладові слова, як *або́, моя́, о́ко, ши́я* тощо.

2. Не можна розривати сполучення букв **дж**, **дз**, які позначають один звук. Отже, переносити можна лише так: *гу́-дзик, хо-джу́.* Якщо **дж**, **дз** не становлять одного звука (це буває, коли **д** належить до префікса, а **ж** або **з** — до кореня), то їх треба розривати: *над-звича́й-ний* (не *на-дзвича́йний*), *під-жив-ля́ти* (не *пі-дживля́ти*).

3. Не можна розривати сполучення букв **йо**, **ьо**. Наприклад: *па-йо́к* (не *пай-о́к), сльо-за́* (не *сль-оза́*).

4. Апостроф, м'який знак, **й** у переносах не відокремлюємо від попередньої літери: *бур'-я́н* (не *бур-'я́н*), *Лук'-я́н* (не *Лук-'я́н*), *кіль-це́* (не *кіл-ьце́*), *ни́зь-ко* (не *ни́з-ько*), *ба́й-ка* (не *ба́-йка*), *стій-ки́й* (не *сті-йки́й*).

5. Коли корінь починається на голосний, то переносимо довільно: *ро-зора́ти, роз-ора́ти, розо-ра́ти; бе-зупи́нно, без-упи́нно, безу-пи́нно*, але коли на приголосний, то від кореня його не відриваємо: *до-зріва́ти* (не *доз-ріва́ти*), *ви́-правдання* (не *ви́п-равдання*).

6. При збігу однакових приголосних одну букву залишаємо, а другу переносимо в наступний рядок: *зако́н-ний, розрі́с-ся*. В іменниках з подовженим приголосним можливий подвійний перенос: *знан-ня́* і *зна-ння́*; *жит-тя́* і *жи-ття́*.

7. Не розриваємо у переносах односкладові префікси перед приголосними: *над-мі́рний, най-бі́льший* (не *на-дмі́рний, на-йбі́льший*). Кількаскладові префікси можна розривати: *пе-ре-працюва́ти, пе-ред-гро́ззя*.

8. У переносах складних слів не можна залишати в кінці рядка початкову частину другої основи, якщо вона не становить складу: *багато-ступі́нчастий* (не *багатос-тупі́нчастий*), *восьми-гра́нний* (не *восьмиг-ра́нний*), *далеко-схі́дний* (не *далекос-хі́дний*).

9. Не можна розривати ініціальні абревіатури, а також комбіновані абревіатури, які складаються з ініціальних скорочень і цифр: *АЕС, ЛАЗ-105, МАГАТЕ, МАУ, НТШ, УАПЦ.*

10. У решті випадків, які не підходять під викладені вище правила, можна довільно переносити слова за складами: *Дні-*

про́ і *Дніп-ро́, Оле-ксáндра* і *Олек-сáндра, се-стрá* і *сест-рá.* Це правило поширюється і на суфікси: *бли-зькúй* і *близь-кúй, видавнú-цтво, видавнúц-тво* і *видавнúцт-во, гáли-цький* і *гáлиць-кий, росíй-ський* і *росíйсь-кий, убó-зтво, убóз-тво* і *убóзт-во, суспíльс-тво* і *суспíльст-во.*

§ 64. Технічні правила переносу

1. Не можна переносити прізвища, залишаючи в кінці попереднього рядка ініціали або інші умовні скорочення, що належать до них: *Т. Г. Шевчéнко* (не *Т. Г. // Шевчéнко), гр. Іванéнко* (не *гр. // Іванéнко), акад. (доц., проф.) Гончарéнко* (не *акад. (доц., проф.) // Гончарéнко), п. Гнатю́к* (не *п. // Гнатю́к).*

Примітка. Якщо імена, звання тощо подаємо повністю, то прізвища (а також по батькові) можна переносити: *Тарáс Григóрович Шевчéнко* і *Тарáс // Григóрович Шевчéнко, академíк // Агатáнгел Крúмський* та ін.

2. Не можна відривати скорочені назви мір від цифр, до яких вони належать: *2008 р.* (не *2008 // р.*), *150 га* (не *150 // га*), *20 см*^{3} або 20 *куб. см* (не *20 // см*^{3} або *20 // куб. см*), *5 г* (не *5 // г*).

3. Граматичні закінчення, поєднані із цифрами дефісом, не можна відривати й переносити: *2-й* (не *2- //* й), *4-го* (не *4- // го*), *10-му* (не *10- // му*) тощо.

4. Не можна розривати умовні (графічні) скорочення на зразок *вид-во, і т. д., і т. ін., та ін., т-во* тощо.

5. Не можна переносити в наступний рядок розділові знаки (крім тире), дужку або лапки, що закривають попередній рядок, а також залишати в попередньому рядку відкриту дужку або відкриті лапки.

ЗНАК НАГОЛОСУ (′)

§ 65. Знак наголосу ставимо на маловідомих словах (локалізмах і т. ін.), а також тоді, коли слово може вживатися з двома наголосами, змінюючи своє значення, пор.: *Ми схóдили на гору* і *Ми сходúли на гору та повернулися додому ще завидна; Обрáзи* (від дієслова *ображáти), óбрази* (художні, літературні), *образú* (ікони).

II. ПРАВОПИС ЗАКІНЧЕНЬ ВІДМІНЮВАНИХ СЛІВ

ІМЕННИК

§ 66. Поділ на відміни

За належністю до роду та за відмінковими закінченнями іменники поділено на чотири відміни.

І відміна: іменники переважно жін. і деякі іменники чол. роду, а також спільного роду із закінченнями **-а, -я** в називному відмінку однини: *вага́, до́нька, дочка́, маши́на, ги́ря, гри́вня, організа́ція, пра́ця; воєво́да; базі́ка, зна́йда, листоно́ша, невда́ха, пла́кса, сирота́*; жіночі особові імена з відповідними закінченнями: *Богда́на, Катери́на, Вале́рія, Зо́я*; чоловічі особові імена на **-а, -я**: *Мико́ла, Са́ва*.

ІІ відміна: а) іменники чол. роду з кінцевим приголосним основи та із закінченням **-о** в називному відмінку (переважно назви осіб): *бік, ве́летень, заво́д, край, ма́йстер, това́риш; Андрі́й, Віта́лій, Заха́р, Яросла́в; ба́тько, тату́ньо; Дніпро́; Ма́рко́, Петро́*;

б) іменники середн. роду із закінченнями **-о, -е, -я** (крім іменників із суфіксами **-ат-, -ят-, -ен-** у непрямих відмінках): *крило́, мі́сто; мо́ре, по́ле, прі́звище; весі́лля, життя́, умі́ння*; також іменники із суфіксами збільшувально-згрубілого значення **-ищ-, -иськ-**, утворювані від іменників усіх родів, які можуть зберігати й рід твірного, і набувати середн. роду: *вітри́ще* (від *ві́тер*), *діди́ще* (від *дід*), *коропи́ще* (від *ко́роп*), *морози́ще* (від *моро́з*), *паруби́ще* (від *па́рубок*) — чол. роду, *ножи́ще* (від *нога́*) — середн. роду, *ведмеди́ще* (від *ведмі́дь*) — чол. і середн. роду; *вовчи́ське* (від *вовк*), *дуби́ське* (від *дуб*), *їжачи́ське* (від *їжа́к*), *леви́ське* (від *лев*), *соми́ське* (від *сом*) — чол. роду, *зайчи́ське* (від *за́єць*) — чол. і середн. роду, *свекру́шиське* (від *свекру́ха*) — жін. і середн. роду, *хлопчи́ське* (від *хло́пець*) — чол. і середн. роду.

III відміна: іменники жін. роду з кінцевим приголосним основи: *вагóмість, вість, гíдність, кров, любóв, міць, незалéжність, ніч, піч, річ, рóзкіш, самостíйність, сіль, собóрність, тінь,* слово *мáти* у відмінкових формах якого з'являється суфікс **-ер-**; а також деякі жіночі особові імена: *Адéль, Любóв, Нікóль*.

IV відміна: іменники середн. роду:

а) із закінченнями **-а, -я**, що у формах родового, давального та місцевого відмінків мають суфікси **-ат-, -ят-** перед закінченням: *гуся́ — гуся́ти, гуся́ті*, (на) *гуся́ті; дівчá — дівчáти, дівчáті*, (на) *дівчáті; лошá — лошáти, лошáті*, (на) *лошáті; теля́ — теля́ти, теля́ті*, (на) *теля́ті*;

б) із закінченням **-я**, що мають два зразки відмінювання: із суфіксом **-ен-** у формах родового, давального, орудного та місцевого відмінків і без такого суфікса: *ви́м'я — ви́м'я / ви́мені, ви́м'ю / ви́мені, ви́м'ям / ви́менем*, (на) *ви́м'ї / ви́мені; ім'я́ — ім'я́ / і́мені, ім'ю́ / і́мені, ім'я́м / і́менем*, (на) *ім'ї́ / і́мені; плéм'я — плéм'я / плéмені, плéм'ю / плéмені, плéм'ям / плéменем*, (на) *плéм'ї / плéмені; тім'я — тім'я / тімені, тім'ю / тімені, тім'ям / тіменем*, (на) *тім'ї / тімені*.

§ 67. Поділ на групи

Іменники I та II відміни поділено на три групи: тверду, м'яку та мішану.

I відміна

1. Тверда група

До твердої групи належать іменники жін. роду із закінченням **-а** (крім тих, основа яких закінчується на шиплячий приголосний): *жíнка, машúна, перемóга, сівбá, фáбрика, фíрма,* а також іменники спільного роду (чол. і жін.) із таким самим закінченням: *базíка, бідáха, витріщáка, заводія́ка, недорíка, сиротá* та чол. роду (назви осіб): *джýра, Микúта, Сáва* та ін.

2. М'яка група

До м'якої групи належать іменники жін. роду із закінченням **-я**: *бу́р**я**, відмі́нниц**я**, друка́рн**я**, земл**я́**, наді́**я**, пі́сн**я**, сім'**я́*** та чол. роду — назви осіб: *судд**я́**, те́сл**я***; іменники спільного роду із цим самим закінченням: *кровопи́вц**я**, уби́вц**я*** та ін., а також іменник чол. роду *Ілл**я́***.

3. Мішана група

До мішаної групи належать іменники жін. роду із закінченням **-а** та з основою на шиплячий приголосний: *ве́ж**а**, гу́щ**а**, ї́ж**а**, ка́ш**а**, кру́ч**а**, меж**а́**, пло́щ**а**, те́щ**а*** і чол. роду — назви осіб: *вельмо́ж**а**, паш**а́***, а також іменники спільного роду із закінченням **-а** та з основою на шиплячий приголосний: *листоно́ш**а**, міхоно́ш**а***.

II відміна

1. Тверда група

Чоловічий рід

До твердої групи належать іменники чол. роду з кінцевим твердим приголосним основи (крім шиплячих) і з закінченням **-о**: *дуб, о́дуд, пала́ц, темп, ужи́нок, у́спіх; ба́тьк**о**, Петр**о́***; більшість іменників на **-р**: *вир, ви́хор, відва́р, двір, жир, сир, сто́вбур, сто́ляр, щур, я́вір*; сюди ж належать іменники *звір, кома́р, снігу́р,* які, проте, у називному відмінку множини мають закінчення м'якої групи: *звір**і**, комар**і́**, снігур**і́*** (іменник *щур* може мати і варіантне закінчення **-і**: *щур**і́***), а також усі іменники іншомовного походження на **-ер, -ор, -ур (-юр)**: *інжене́р, колекціоне́р, ма́йстер, парфуме́р, фе́рмер, ши́фер, шофе́р; акто́р, дире́ктор, інспе́ктор, профе́сор, світлофо́р, семафо́р; абажу́р, каламбу́р, гіпю́р;* іменники з постійно наголошеними **-ар (-яр), -ир (-ір, -їр)**: *база́р, гекта́р, кулі́на́р, монтанья́р, му́ляр, футля́р, ювіля́р; каси́р, команди́р, пасажи́р, папі́р, сувені́р, конвої́р*; окремі іменники іншомовного походження на **-ар, -ир** із постійним наголосом на корені в однині та множині: *до́лар — до́лар**и**, па́нцир — па́нцир**и*** та ін.

Примітка. Іменник *ма́ля́р* залежно від наголосу належить або до твердої групи *ма́ля́р* (наголос падає на корінь в усіх відмінках однини й множини: *ма́ля́р — ма́ляр**а**, ма́ляр**ові**, ма́ляр**а**, ма́ляр**ом**,* (на) *ма́ляр**ові** — ма́ляр**и**, ма́ляр**ів**, ма́ляр**ам**, ма́ляр**ів**, ма́ляр**ами**,* (на) *ма́ляр**ах***), або до мішаної (наголос переходить на закінчення: *ма́ля́р — маляр**а́**, маляр**е́ві**, маляр**а́**, маляр**е́м**,* (на) *маляр**і́** — маляр**і́**, маляр**і́в**, маляр**а́ми**,* (на) *маляр**а́х***).

Середній рід

До твердої групи належать іменники середн. роду із закінченням **-о**: *боло́т**о**, ві́ял**о**, во́л**о**, залі́з**о**, зерн**о́**, зл**о**, ко́л**о**, крил**о́**, люсте́рк**о**, мавпеня́тк**о**, ма́йв**о**, мі́ст**о**, молоде́цтв**о**, сел**о́**, христия́нств**о*** та ін.

2. М'яка група

Чоловічий рід

До м'якої групи належать іменники чол. роду з кінцевим м'яким приголосним основи: *бое́ць, ве́летень, зви́чай, краді́й, край, мите́ць, уді́й, учи́тель; діду́ньо, тату́ньо; Анто́сьо, Бене́дьо, Іва́ньо*; сюди належить частина іменників на **-ар, -ир**, які в однині мають наголос на корені: *бо́нд**ар** — бо́ндар**я**, ко́з**ир** — ко́зир**я**, ку́х**ар** — ку́хар**я**, лі́к**ар** — лі́кар**я**, пи́с**ар** — пи́сар**я***, а також іменники, у яких у похідних відмінкових формах наголос переходить з **-ар, -ир** на закінчення: *букв**а́р** — буквар**я́**, вівч**а́р** — вівчар**я́**, ворот**а́р** — воротар**я́**, друк**а́р** — друкар**я́**, інвент**а́р** — інвентар**ю́*** (збірне), *календ**а́р** — календар**я́**, кобз**а́р** — кобзар**я́**, секрет**а́р** — секретар**я́**, сух**а́р** — сухар**я́**, хаб**а́р** — хабар**я́**, шахт**а́р** — шахтар**я́**; гуз**и́р** — гузир**я́**, провод**и́р** — проводир**я́**, пух**и́р** — пухир**я́*** та ін. До м'якої групи належать також і деякі чоловічі особові імена: *І́гор — І́гор**я**, Ла́зар — Ла́зар**я*** та ін.

Примітка. У складних словах із *хаба́р* сполучним голосним є лише **о**: *хабар**о**да́вець, хабар**о**мі́сткість, хабар**о**оде́ржувач*.

Середній рід

До м'якої групи належать іменники середн. роду із закінченням **-е** та **-я** (без суфіксів **-ен-, -ят-** у формах непрямих

відмінків і переважно з подовженням кінцевого приголосного основи): *го́р**е**, мі́сц**е**, мо́р**е**, по́л**е**; житт**я́**, завда́нн**я**, збі́жж**я**, здоро́в'**я**, змага́нн**я**, знаря́дд**я**, ли́ст**я**, обли́чч**я**, пі́р'**я**, по́лум'**я*** та ін.

3. Мішана група

Чоловічий рід

До мішаної групи належать іменники чол. роду з кінцевим шиплячим приголосним основи: *ванта́ж, дощ, слуха́ч, сто́рож, ткач, това́риш*, а також іменники із суфіксом згрубілості **-ищ-** чол. роду: *вітри́щ**е**, діди́щ**е**, дуби́щ**е***; іменники на **-яр** (назви людей за видом їхньої діяльності), у відмінкових формах яких наголос переходить із суфікса на закінчення: *бджол**я́р** — бджоляр**а́**, весл**я́р** — веслар**а́**, вугл**я́р** — вуглар**а́**, газет**я́р** — газетяр**а́**, збро**я́р** — зброяр**а́**, камен**я́р** — каменяр**а́**, пісн**я́р** — пісняр**а́**, скл**яр** — скляр**а́**, смол**я́р** — смоляр**а́**, школ**я́р** — школяр**а́*** та ін.

Середній рід

До мішаної групи належать іменники середн. роду із закінченням **-е** та основою на шиплячий приголосний: *ло́ж**е**, плеч**е́**, прі́звищ**е**, я́вищ**е*** та ін.

§ 68. Зразки відмінювання іменників

І відміна

Іменники жіночого роду — загальні назви

	Тверда група	*М'яка група*	
	Однина		
Н.	маши́н-**а**	відмі́нниц-**я**	наді́-**я**
Р.	маши́н-**и**	відмі́нниц-**і**	наді́-**ї**
Д.	маши́н-**і**	відмі́нниц-**і**	наді́-**ї**
Зн.	маши́н-**у**	відмі́нниц-**ю**	наді́-**ю**
Ор.	маши́н-**ою**	відмі́нниц-**ею**	наді́-**єю**
М.	…маши́н-**і**	…відмі́нниц-**і**	…наді́-**ї**
Кл.	маши́н-**о**	відмі́нниц-**е**	наді́-**є**

Множина

Н.	маши́н-**и**	відмі́нниц-**і**	наді́-**ї**
Р.	маши́н	відмі́нниць	наді́й
Д.	маши́н-**ам**	відмі́нниц-**ям**	наді́-**ям**
Зн.	маши́н-**и**	відмі́нниць	наді́-**ї**
Ор.	маши́н-**ами**	відмі́нниц-**ями**	наді́-**ями**
М.	…маши́н-**ах**	…відмі́нниц-**ях**	…наді́-**ях**
Кл.	маши́н-**и**	відмі́нниц-**і**	наді́-**ї**

Мішана група

Однина

Н.	пло́щ-**а**	душ-**а́**
Р.	пло́щ-**і**	душ-**і́**
Д.	пло́щ-**і**	душ-**і́**
Зн.	пло́щ-**у**	ду́ш-**у**
Ор.	пло́щ-**ею**	душ-**е́ю**
М.	…пло́щ-**і**	…душ-**і́**
Кл.	пло́щ-**е**	ду́ш-**е**, душ-**е́**

Множина

Н.	пло́щ-**і**	ду́ш-**і**
Р.	площ	душ
Д.	пло́щ-**ам**	ду́ш-**ам**
Зн.	пло́щ-**і**	ду́ш-**і**
Ор.	пло́щ-**ами**	ду́ш-**ами**
М.	…пло́щ-**ах**	...ду́ш-**ах**
Кл.	пло́щ-**і**	ду́ш-**і**

Іменники жіночого роду — власні назви

	Тверда група	***М'яка група***	
	Однина		
Н.	Оксáн-**а**	Марі́-**я**	Лéс-**я**
Р.	Оксáн-**и**	Марі́-**ї**	Лéс-**і**
Д.	Оксáн-**і**	Марі́-**ї**	Лéс-**і**
Зн.	Оксáн-**у**	Марі́-**ю**	Лéс-**ю**
Ор.	Оксáн-**ою**	Марі́-**єю**	Лéс-**ею**

М.	…Оксáн-**і**	…Марí-**ї**	…Лéс-**і**
Кл.	Оксáн-**о**	Марí-**є**	Лéс-**ю**

Множина

Н.	Оксáн-**и**	Марí-**ї**	Лéс-**і**
Р.	Оксáн	Марíй	Лесь
Д.	Оксáн-**ам**	Марí-**ям**	Лéс-**ям**
Зн.	Оксáн	Марíй	Лесь
Ор.	Оксáн-**ами**	Марí-**ями**	Лéс-**ями**
М.	…Оксáн-**ах**	…Марí-**ях**	…Лéс-**ях**
Кл.	Оксáн-**и**	Марí-**ї**	Лéс-**і**

	Тверда група	*М'яка група*	
	Однина		
Н.	Полтáв-**а**	Вíнниц-**я**	Терéбл-**я**
Р.	Полтáв-**и**	Вíнниц-**і**	Терéбл-**і**
Д.	Полтáв-**і**	Вíнниц-**і**	Терéбл-**і**
Зн.	Полтáв-**у**	Вíнниц-**ю**	Терéбл-**ю**
Ор.	Полтáв-**ою**	Вíнниц-**ею**	Терéбл-**ею**
М.	…Полтáв-**і**	…Вíнниц-**і**	…Терéбл-**і**
Кл.	Полтáв-**о**	Вíнниц-**е**	Терéбл-**е**

II відміна

Іменники чоловічого роду — загальні назви

	Тверда група		*М'яка група*	
	Однина			
Н.	козáк	тигр	мудрéць	óбрій
Р.	козак-**á**	тúгр-**а**	мудрец-**я́**	óбрі-**ю**
Д.	козак-**óві (-ý)**	тúгр-**ові (-у)**	мудрец-**éві (-ю)**	óбрі-**єві (-ю)**
Зн.	козак-**á**	тúгр-**а**	мудрец-**я́**	óбрій
Ор.	козак-**óм**	тúгр-**ом**	мудрец-**éм**	óбрі-**єм**
М.	…козак-**óві (-ý)**	…тúгр-**ові (-у , -і)**	…мудрец-**éві (-ю́, -í)**	…óбрі-**ї (-ю)**
Кл.	козáч-**е**	тúгр-**е**	мудрец-**ю́**	óбрі-**ю**

Множина

Н.	козак-**и́**	ти́гр-**и**	мудрец-**і́**
Р.	козак-**і́в**	ти́гр-**і́в**	мудрец-**і́в**
Д.	козак-**а́м**	ти́гр-**ам**	мудрец-**я́м**
Зн.	козак-**і́в**	ти́гр-**і́в**	мудрец-**і́в**
Ор.	козак-**а́ми**	ти́гр-**ами**	мудрец-**я́ми**
М.	…козак-**а́х**	…ти́гр-**ах**	…мудрец-**я́х**
Кл.	козак-**и́**	ти́гр-**и**	мудрец-**і́**

Мішана група

	Однина	Множина
Н.	меч	меч-**і́**
Р.	меч-**а́**	меч-**і́в**
Д.	меч-**у́(-е́ві)**	меч-**а́м**
Зн.	меч	меч-**і́**
Ор.	меч-**е́м**	меч-**а́ми**
М.	…меч-**і́(-е́ві)**	…меч-**а́х**
Кл.	ме́ч-**у**	меч-**і́**

Іменники середнього роду — загальні назви

	Тверда група	***М'яка група***	***Мішана група***
	Однина		
Н.	крил-**о́**	по́л-**е**	умі́нн-**я**	плеч-**е́**
Р.	крил-**а́**	по́л-**я**	умі́нн-**я**	плеч-**а́**
Д.	крил-**у́**	по́л-**ю**	умі́нн-**ю**	плеч-**у́**
Зн.	крил-**о́**	по́л-**е**	умі́нн-**я**	плеч-**е́**
Ор.	крил-**о́м**	по́л-**ем**	умі́нн-**ям**	плеч-**е́м**
М.	…крил-**і́**	…по́л-**і (-ю)**	…умі́нн-**і**	…плеч-**і́ (-у́, -е́ві)**
Кл.	крил-**о́**	по́л-**е**	умі́нн-**я**	плеч-**е́**
	Множина			
Н.	кри́л-**а**	пол-**я́**	умі́нн-**я**	пле́ч-**і**
Р.	крил	пол-**і́в**	умі́нь	плеч-**е́й**, пліч
Д.	кри́л-**ам**	пол-**я́м**	умі́нн-**ям**	плеч-**а́м** і пле́ч-**ам**
Зн.	кри́л-**а**	пол-**я́**	умі́нн-**я**	пле́ч-**і**

Ор.	кри́л-**ами** (кри́ль-**ми́**)	пол-**я́ми**	умі́нн-**ями**	плеч-**и́ма**
М.	…кри́л-**ах**	…пол-**я́х**	…умі́нн-**ях**	…плеч-**а́х**
Кл.	кри́л-**а**	пол-**я́**	умі́нн-**я**	пле́ч-**і**

Іменники чоловічого роду — власні назви

Тверда група

Однина

Н.	Євге́н	Дністе́р
Р.	Євге́н-**а**	Дністр-**а́**
Д.	Євге́н-**ові (-у)**	Дністр-**у́ (-о́ві)**
Зн.	Євге́н-**а**	Дністе́р
Ор.	Євге́н-**ом**	Дністр-**о́м**
М.	…Євге́н-**ові (-у, -і)**	…Дністр-**у́ (-о́ві, -і́)**
Кл.	Євге́н-**е**	Дні́стр-**е**

	М'яка група		*Мішана група*
	Однина		
Н.	Оле́сь	І́гор	Тимі́ш
Р.	Оле́с-**я**	І́гор-**я**	Тимо́ш-**а́**
Д.	Оле́с-**еві (-ю)**	І́гор-**еві (-ю)**	Тимо́ш-**е́ві (-у)**
Зн.	Оле́с-**я**	І́гор-**я**	Тимо́ш**а́**
Ор.	Оле́с-**ем**	І́гор-**ем**	Тимо́ш-**е́м**
М.	…Оле́с-**еві (-ю, -і)**	…І́гор-**еві (-ю, -і)**	Тимо́ш-**е́ві (-у, -і)**
Кл.	Оле́с-**ю**	І́гор-**ю**	Тимо́ш-**е**

	Тверда група	*М'яка група*		*Мішана група*
	Множина			
Н.	Євге́н-**и**	Оле́с-**і**	І́гор-**і**	Тимо́ш-**і́**
Р.	Євге́н-**ів**	Оле́с-**ів**	І́гор-**ів**	Тимо́ш-**і́в**
Д.	Євге́н-**ам**	Оле́с-**ям**	І́гор-**ям**	Тимо́ш-**а́м**
Зн.	Євге́н-**ів**	Оле́с-**ів**	І́гор-**ів**	Тимо́ш-**і́в**
Ор.	Євге́н-**ами**	Оле́с-**ями**	І́гор-**ями**	Тимо́ш-**а́ми**
М.	...Євге́н-**ах**	…Оле́с-**ях**	…І́гор-**ях**	…Тимо́ш-**а́х**
Кл.	Євге́н-**и**	Оле́с-**і**	І́гор-**і**	Тимо́ш-**і́**

Зразки відмінювання іменників чоловічого роду з основою на *-р*

	Тверда група		*М'яка група*		*Мішана група*
	Однина				
Н.	пасажи́р	бульва́р	байка́р	ко́зир	ковзаня́р
Р.	пасажи́р-**а**	бульва́р-**у**	байкар-**я́**	ко́зир-**я**	ковзаняр-**а́**
Д.	пасажи́р **-ові (-у)**	бульва́р **-у (-ові)**	байкар **-е́ві (-ю)**	ко́зир **-ю (-еві)**	ковзаняр **-е́ві** (-у́)
Зн.	пасажи́р-**а**	бульва́р	байкар-**я́**	ко́зир-**я**	ковзаняр-**а́**
Ор.	пасажи́р **-ом**	бульва́р **-ом**	байкар **-е́м**	ко́зир **-ем**	ковзаняр **-е́м**
М.	…пасажи́р **-ові (-у, -і)**	…бульва́р **-і (-ові, -у)**	…байкар- **е́ві (-ю́, -і)**	...ко́зир-**і** **(-еві, -ю)**	…ковзаняр **-е́ві (-у́, -і́)**
Кл.	пасажи́р-**е**	бульва́р-**е**	байка́р-**ю**	ко́зир-**ю**	ковзаня́р-**е**
	Множина				
Н.	пасажи́р-**и**	бульва́р-**и**	байкар-**і́**	ко́зир-**і**	ковзаняр-**і́**
Р.	пасажи́р-**ів**	бульва́р-**ів**	байкар-**і́в**	ко́зир-**ів**	ковзаняр-**і́в**
Д.	пасажи́р-**ам**	бульва́р-**ам**	байкар-**я́м**	ко́зир-**ям**	ковзаняр-**а́м**
Зн.	пасажи́р-**ів**	бульва́р-**и**	байкар-**і́в**	ко́зир-**і**	ковзаняр-**і́в**
Ор.	пасажи́р **-ами**	бульва́р **-ами**	байкар **-я́ми**	ко́зир **-ями**	ковзаняр **-а́ми**
М.	…пасажи́р **-ах**	…бульва́р **-ах**	…байкар **-я́х**	…ко́зир **-ях**	…ковзаняр **-а́х**
Кл.	пасажи́р-**и**	бульва́р-**и**	байкар-**і́**	ко́зир-**і**	ковзаняр-**і́**

Зразок відмінювання іменника ГОСПО́ДЬ

Н.	Госпо́дь
Р.	Го́спод-**а**
Д.	Го́спод-**ові (-у)** і Господ-**е́ві**
Зн.	Го́спод-**а**
Ор.	Го́спод-**ом**
М.	…Го́спод-**ові (-у, -і)**
Кл.	Го́спод-**и**

Відмінювання іменників на -*ище* (жін. і середн. рід)

	Однина	Множина
Н.	баби́щ-**е**	баби́щ-**а**
Р.	баби́щ-**і (-а)**	баби́щ
Д.	баби́щ-**і (-у)**	баби́щ-**ам**
Зн.	баби́щ-**е (-у)**	баби́щ
Ор.	баби́щ-**ею (-ем)**	баби́щ-**ами**
М.	…баби́щ-**і**	баби́щ-**ах**
Кл.	баби́щ-**е**	баби́щ-**а**

Примітка. Тип відмінювання іменників на **-ище** (*баби́ще* — жін. і середн. рід, *свекру́шище* — жін. і середн. рід і под.) у хитанні морфологічного роду залежить від значення роду: якщо іменник має дві форми роду (*баби́ще* — жін. і середн. рід), то для форми жін. роду лише в називному, знахідному та кличному відмінках однини властиве закінчення **-е**, типове для іменників другої відміни середн. роду, а в інших відмінках їхні закінчення збігаються із закінченнями іменників першої відміни (обидва варіанти наявні в знахідному відмінку), а для середн. роду послідовність відмінювання — за зразками відмінювання іменників другої відміни середн. роду.

III відміна

Однина

Н.	тінь	по́дорож	гі́дність
Р.	ті́н-**і**	по́дорож-**і**	гі́дност-**і**, гі́дност-**и**
Д.	ті́н-**і**	по́дорож-**і**	гі́дност-**і**
Зн.	тінь	по́дорож	гі́дність
Ор.	ті́нн-**ю**	по́дорожж-**ю**	гі́дніст-**ю**
М.	…ті́н-**і**	...по́дорож-**і**	...гі́дност-**і**
Кл.	ті́н-**е**	по́дорож-**е**	гі́дност-**е**

Множина

Н.	ті́н-**і**	по́дорож-**і**
Р.	ті́н-**ей**	по́дорож-**ей**
Д.	ті́н-**ям**	по́дорож-**ам**

Зн.	тíн-**і**	пóдорож-**і**
Ор.	тíн-**ями**	пóдорож-**ами**
М.	...тíн-**ях**	...пóдорож-**ах**
Кл.	тíн-**і**	пóдорож-**і**

IV в і д м і н а

Однина

Н.	курч-**á**	ім'-**я́**	тíм'-**я**
Р.	курч-**áт-и**	íм-**ен-і**, ім'-**я́**	тíм-**ен**-і, тíм'-**я**
Д.	курч-**áт-і**	íм-**ен-і**	тíм-**ен**-і, тíм'-**ю**
Зн.	курч-**á**	ім'-**я́**	тíм'-**я**
Ор.	курч-**áм**	íм-**ен-ем**, ім'-**я́м**	тíм-**ен-ем**, тíм'-**ям**
М.	...курч-**áт-і**	...íм-**ен-і**	…тíм-**ен-і**, тíм'-**ї**, *але* по тíм'-**ю**
Кл.	курч-**á**	ім'-**я́**, íм-**ен-е**	тíм'-**я**

Множина

Н.	курч-**áт-а**	ім-**ен-á**	тíм'-**я**
Р.	курч-**áт**	ім-**éн**	тíм'-**їв**
Д.	курч-**áт-ам**	ім-**ен-áм**	тíм'-**ям**
Зн.	курч-**áт(а)**	ім-**ен-á**	тíм'-**я**
Ор.	курч-**áт-ами**	ім-**ен-áми**	тíм'-**ями**
М.	...курч-**áт-ах**	...ім-**ен-áх**	тíм'-**ях**
Кл.	курч-**áт-а**	ім-**ен-á**	тíм'-**я**

УВАГИ ДО ПРАВОПИСУ ВІДМІНКОВИХ ФОРМ

І в і д м і н а

А. Однина

§ 69. Родовий відмінок

У родовому відмінку однини іменники першої відміни мають закінчення **-и, -і, -ї**:

1) **-и** мають іменники твердої групи: *дóньк**и**, дочк**и́**, кни́ж-к**и**, мáм**и**, маши́н**и**, перемóг**и**, роди́н**и**, фáбрик**и***;

2) **-і** (після голосного, м'якого знака та апострофа — **-ї**) мають іменники першої відміни м'якої та мішаної груп: *бу́рі, відмі́нниці, гри́вні* (від *гри́вня* — грошова одиниця), *дуе́ньї, мрі́ї, наді́ї, пра́ці, сім'ї́; кру́чі, межі́, пло́щі, ти́ші.*

Примітка. Однакові за написанням форми родового відмінка однини та називного множини окремих іменників нерідко мають різні наголоси, пор.: *дочки́ — до́чки, землі́ — зе́млі, кни́жки — книжки́, межі́ — ме́жі, сестри́ — се́стри, сім'ї́ — сім'ї.*

§ 70. Давальний відмінок

У давальному відмінку однини іменники першої відміни мають закінчення **-і**, після голосного, м'якого знака та апострофа — **-ї**: *до́ньці, дочці́, кни́жці, маши́ні, перемо́зі, фа́бриці; бу́рі, відмі́нниці, гри́вні, дуе́ньї, надї́ї, сім'ї́, статті́; кру́чі, межі́, пло́щі, ти́ші.*

§ 71. Знахідний відмінок

У знахідному відмінку однини іменники першої відміни твердої та мішаної груп мають закінчення **-у**, м'якої — **-ю**: *до́ньку, дочку́, кни́жку, маши́ну, перемо́гу, фа́брику; бу́рю, відмі́нницю, гри́вню, дуе́нью, наді́ю, сім'ю́, статтю́; кру́чу, межу́, пло́щу, ти́шу.*

§ 72. Орудний відмінок

В орудному відмінку однини іменники першої відміни твердої групи мають закінчення **-ою**, м'якої та мішаної груп — **-ею**, після голосного, м'якого знака та апострофа — **-єю**: *до́нькою, дочко́ю, кни́жкою, маши́ною, перемо́гою, фа́бриком; бу́реєю, відмі́нницею, гри́внею, дуе́ньєю, наді́єю, сім'є́ю, статте́ю; кру́чею, меже́ю, пло́щею, ти́шею.*

§ 73. Місцевий відмінок

У місцевому відмінку однини іменники першої відміни мають закінчення **-і**, після голосного, м'якого знака та апострофа — **-ї**: *на до́ньці, на дочці́, на кни́жці, на маши́ні, на*

фа́бриці, по доро́зі, по сте́жці, по руці́, у перемо́зі; на відмі́нниці, на гри́вні, на дуе́ньї, у бу́рі, у надії́, у сім'ї́, у статті́; на кру́чі, на межі́, по пло́щі, у межі́, у ти́ші.

Примітка. Перед закінченням **-і** в давальному та місцевому відмінках приголосні **г, к, х** переходять відповідно в **з, ц, с**: *нога́ — нозі́, рука́ — руці́, му́ха — му́сі.*

§ 74. Кличний відмінок

У кличному відмінку однини іменники першої відміни мають закінчення **-о, -е, -є, -ю**:

1) **-о** властиве іменникам твердої групи: *Га́нн**о** Миха́йлівн**о**, до́нько**о**, до́чк**о**, дружи́н**о**, кни́жк**о**, перемо́г**о**, се́стр**о***;

2) **-е** набувають іменники м'якої та мішаної груп, **-є** — іменники м'якої групи після голосного, м'якого знака та апострофа: *во́л**е**, відмі́нниц**е**, гри́вн**е**, ду́ш**е**, зе́мл**е**, Ка́тр**е**, кру́ч**е**, магара́дж**е**, ра́дж**е***; а також *Ілл**е**; дуе́ньє, Марі́є, мрі́є, Соломі́є*;

3) **-ю** мають деякі пестливі іменники м'якої групи: *бабу́с**ю**, Га́л**ю**, до́н**ю**, Катру́с**ю**, Ле́с**ю**, Мару́с**ю**, мату́с**ю**, тіту́с**ю***.

Примітка 1. У звертаннях, що складаються з двох особових імен — імені та по батькові, обидва слова мають закінчення тільки кличного відмінка: *Марі́є Васи́лівн**о**, Окса́н**о** Іва́нівн**о***.

Примітка 2. У звертаннях до жінок, що складаються із загальної назви та прізвища, форму кличного відмінка мають обидва іменники: *добро́дійк**о** Вари́водо**о**, па́ні Гарку́ш**е**, поетк**о** Заба́шт**о***.

Б. Множина

§ 75. Називний відмінок

1. У називному відмінку множини іменники першої відміни твердої групи мають закінчення **-и**, м'якої та мішаної груп — **-і**, після голосного, м'якого знака та апострофа — **-ї**: *книжк**и́**, маши́н**и**, перемо́г**и**, фа́брик**и**; бу́р**і**, відмі́нниц**і**, дуе́ньї, надії́, статті́, сім'ї́; кру́ч**і**, ме́ж**і**, ми́ш**і**, пло́щ**і***; також іменники чол. роду: *джу́р**и**, ра́дж**і**, су́дд**і***.

§ 76. Родовий відмінок

У родовому відмінку множини іменники першої відміни мають нульове закінчення або закінчення **-ей, -ів**:

1) нульове закінчення мають іменники твердої, м'якої та мішаної груп: *верст* (від *верста́* — давня одиниця вимірювання відстані), *верств* (від *верства́* — 'шар') і *версто́в* (від *верства́* — давня одиниця вимірювання відстані), *ви́гід* (від *ви́годa*) і *вигі́д* (від *вигóда*), *губ* (і *губі́в*), *доріг, маши́н, назв, свобóд, фáбрик, шкіл; бур, долóнь, легéнь* (і *легéнів*), *надíй, робітни́ць; круч, меж, площ*; в іменниках іншомовного походження здебільшого наявне нульове закінчення: *арф, догм, пальм, шайб*;

2) невелика група іменників жін. роду мають закінчення **-ей**: *мишéй, свинéй* або нульову основу на **-ей**: *бадéй* (від *баддí*), *сімéй* (від *сім'ї*), *статéй* (від *статтí*) та ін.;

3) закінчення **-ів** має невелика група іменників чол. роду: *гайдамáків, старостíв* (від *старости́* — у весільному обряді) і *стáрост* (від *стáрости* — 'керівні особи'), *сýддів, тéслів*, окремі іменники жін. роду (див. вище п. 1), а також прізвища: *Журбíв, Чупри́нків* і т. ін.; для окремих іменників можливі варіанти із закінченням **-ів** і нульовим закінченням: *мами́* — *мамíв* і *мáми* — *мам, баби́* — *бабíв* (і рідко *баб*); у прізвищах: *Мáйбородів* (і *Мáйбород*), *Стáростів* (і *Стáрост*).

Примітка 1. В іменниках, що мають у називному відмінку однини сполучення двох різних приголосних, у родовому відмінку множини між такими приголосними з'являються **о** або **е**.

О з'являється в тих іменниках, які мають після приголосного основи суфікс **-к**: *дóчок (дóчки), книжóк, (книжки́), кýльóк (кýльки́), мисóк (миски́)* і т. ін., в іменниках між двома приголосними: *гра* (мн. *ігри*), *кýхня, повéрхня, сóснá, сýкня, цéрква* — *ігор*, *кýхонь, повéрхонь, сóсон* (і *сóсен*), *сýконь, церкóв*. У низці іменників з'являється відповідно **е (є)**: *бóєнь, вóєн* (і *війн*), *гри́вень, дóмен, дýеней, ескадри́лей, копáлень, лáзень, мíтел, шабéль*, але: *букв* (одн. *бýква*), *мавп* (одн. *мáвпа*), *шахт* (одн. *шáхта*).

Примітка 2. В іменниках іншомовного походження з подвоєними приголосними в родовому відмінку множини це подвоєння збережено: *бонн* (від *бóнна*), *булл* (від *бýлла*), *ванн* (від *вáнна*), *вілл* (від *вíлла*), *мадóнн* (від *мадóнна*), *панн* (від *пáнна*).

§ 77. Давальний відмінок

У давальному відмінку множини іменники першої відміни мають закінчення **-ам, -ям**:

1) закінчення **-ам** мають іменники твердої та мішаної груп: *книжк**а́м**, маши́н**ам**, фа́брик**ам**; кру́ч**ам**, ме́ж**ам**, пло́щ**ам***;

2) закінчення **-ям** мають іменники м'якої групи: *бу́р**ям**, відмі́нниц**ям**, гри́вн**ям**, дуе́нь**ям**, ескадри́ль**ям**, наді́**ям**, сі́м'**ям**, статт**я́м***.

§ 78. Знахідний відмінок

У знахідному відмінку множини іменники першої відміни мають форму, однакову з формою називного або родового відмінка множини, причому:

1) іменники — назви істот мають форму, однакову з формою родового відмінка множини: *ведме́ди́ць, відмі́нниць, вовчи́ць, листоно́ш, міхоно́ш, молоди́ць, украї́нок; дуе́ней, свине́й.*

Примітка. Іменники — назви окремих свійських тварин, комах мають також менш поширену форму, однакову з формою називного відмінка*: гна́ти ове́ць* (і *ві́вц**і***), *па́сти корі́в* (і *коро́в**и***), *годува́ти свине́**й*** (і *сви́н**і***), *лови́ти мух* (і *му́х**и***);

2) іменники — назви неістот уживані у формі, однаковій із формою називного відмінка: *книжк**и́**, маши́н**и**, фа́брик**и**; ву́лиц**і**, гри́вн**і**, друка́рн**і**, ескадри́ль**ї**, мрі́**ї**, сі́м'**ї**; кру́ч**і**, ме́ж**і**, пло́щ**і***.

§ 79. Орудний відмінок

В орудному відмінку множини іменники першої відміни мають закінчення **-ами, -ями, -ми**:

1) закінчення **-ами** мають іменники твердої та мішаної груп: *книжк**а́ми**, маши́н**ами**, фа́брик**ами**; кру́ч**ами**, ме́ж**ами**, пло́щ**ами***;

2) закінчення **-ями** властиве іменникам м'якої групи: *відмі́нниц**ями**, ву́лиц**ями**, гри́вн**ями**, друка́рн**ями**, дуе́нь**ями**, ескадри́ль**ями**, мрі́**ями**, сі́м'**ями**, статт**я́ми***;

3) варіантні закінчення **-ми** (поряд із формами на **-ами, -ями**) мають лише поодинокі іменники: *слізь**ми́*** (і *сльоз**а́ми***), *свинь**ми́*** (і *сви́н**ями***).

§ 80. Місцевий відмінок

У місцевому відмінку множини іменники першої відміни мають закінчення **-ах** для твердої та мішаної груп і **-ях** — для м'якої групи: *на маши́н**ах**, по доро́г**ах**, по рук**а́х**, по стежк**а́х**, у книжк**а́х**; на кру́ч**ах**, на ме́ж**ах**, на гри́вн**ях**, на дуе́нь**ях**, на ескадри́ль**ях**, у статт**я́х**, у сім'**ях***.

§ 81. Кличний відмінок

У кличному відмінку множини іменники першої відміни мають форму, однакову з називним: *баб**и́**, до́чк**и**, жінк**и́**, відмі́нниц**і**, гри́вн**і**, дуе́нь**ї***.

II відміна

А. Однина

§ 82. Родовий відмінок

У родовому відмінку однини іменники другої відміни залежно від їхнього значення мають закінчення **-а, -я** або **-у, -ю**.

I. Іменники середн. роду в родовому відмінку однини закінчуються лише на **-а** (у твердій та мішаній групах), **-я** (у м'якій, зрідка — у мішаній групі): *мі́ст**а**, сел**а́**, плеч**а́**, прі́звищ**а**; знаря́дд**я**, мо́р**я**, обли́ччя, по́л**я**, узбі́ччя, умі́нн**я***.

II. Іменники чол. роду із закінченням **-о** в родовому відмінку однини набувають закінчення лише **-а** (у твердій та мішаній групах), **-я** (у м'якій групі): *ба́тьк**а**, Дмитр**а́**, Дорошéнк**а**, Тесле́нк**а**, Франк**а́**, Шевче́нк**а**; Анто́с**я**, Бене́д**я**, Олексі́**я***.

III. Іменники чол. роду з основою на приголосний у родовому відмінку однини набувають закінчення **-а, -я** або **-у, -ю** залежно від значення істоти або неістоти, конкретного чи абстрактного значення та інших чинників.

1. Закінчення **-а** (у твердій та мішаній групах), **-я** (у м'якій групі) мають іменники чол. роду:

1) назви істот у звичайній та зменшено-пестливій формі: *акаде́міка, во́їна, делега́та, свяще́ника, співака́, теслярá, фено́мена* (людина); *митця́, незнайо́мця, промо́вця, татуся́, учи́теля, у́чня, фахівця́; Богда́на, Бори́са, Олекса́ндра, Тара́са; Андрі́я, Василя́, Віта́лія, Сергі́я, Ю́рія; козаче́нька, хло́пчика; во́вчика, за́йчика, соко́лика*, а також персоніфіковані предмети і явища: *Ві́тра, Моро́за* та ін.;

2) назви неістот у звичайній та зменшено-пестливій формі, що позначають конкретні предмети, зокрема:

а) назви дерев: *бе́реста, ду́ба, кле́на, я́вора, я́сеня; дубка́, яворо́нька, ясено́чка*;

б) назви технічних реалій, машин та їх деталей: *ваго́на, електрока́ра, ескала́тора, комп'ю́тера, літака́, моніто́ра, мото́ра, по́тяга, тра́ктора; автомобі́ля, ди́зеля, по́ршня; ваго́нчика, літачка́*;

в) терміни іншомовного походження, які позначають предмети, структурні елементи, геометричні тіла та їхні частини, математичні, лінгвістичні поняття: *а́тома, ве́ктора, елеме́нта, еліпсо́їда, інтегра́ла, като́да, квадра́та, ква́рка, коефіці́єнта, ко́нуса, ко́синуса, цилі́ндра; а́фікса, інтерфі́кса, локати́ва, пре́фікса, су́фікса* та ін., але: *си́нтаксису, фразеологі́зму* (про інші категорії термінів див. п. 2.1г);

г) українські за походженням безафіксні та суфіксальні іменники-терміни: *відмі́нка, восьмику́тника, дода́тка, займе́нника, знаме́нника, іме́нника, прикме́тника, прислі́вника, трику́тника, чисе́льника, числі́вника, шкі́ва; про́меня*, але: *ви́ду, ро́ду, скла́ду, спо́собу* (див. п. 2.1г);

ґ) назви одиниць вимірюваня довжини: *дю́йма, кіломе́тра, ме́тра* або маси: *гра́ма, кілогра́ма, фу́нта, фу́нтика*;

д) назви відрізків часу, днів тижня і місяців: *дня; вівто́рка, понеді́лка; ти́жня; листопа́да, мі́сяця, сі́чня*, але: *ві́ку, листопа́ду* (явище природи), *ро́ку* (сукупність місяців, тижнів і днів), *по́ясу* (смуга фізичних об'єктів, частина поверхні земної кулі) (див. п. 2.2), а також числові назви: *деся́тка, мільйо́на, мілья́рда*;

е) назви грошових знаків: *грош**á**, до́лар**а**, карбо́ванц**я**, санти́м**а**, фра́нк**а**, це́нт**а**, черві́нц**я**, черві́нчик**а***;

є) назви органів і частин тіла: *живот**á**, кишківник**á**, м'я́з**а**, но́с**а**, па́льц**я**, ро́т**а**, скеле́т**а**, сугло́б**а**, хребт**á**, шлу́нк**а**; живо́тик**а**, па́льчик**а***, але *стравохо́д**у*** та ін.;

ж) назви житлових приміщень, сільськогосподарських і технічних будівель та їхніх частин, архітектурних деталей: *бара́к**а**, димар**я́**, ко́мин**а**, одві́рк**а**, підда́шк**а**, причі́лк**а**, сво́лок**а**, флі́гел**я**; вітряк**á**, ву́лик**а**, голубник**á**; аквед**у́к**а**, баге́т**а**, балко́н**а**, е́ркер**а**, карни́з**а**, па́нду**с**а**, та́мбур**а**; балко́нчик**а***, але: *підму́рк**у**, поко́**ю***;

з) назви предметів побуту: *нож**á**, ча́йник**а**, черпак**á**; дива́н**а**, ми́сник**а**, серва́нт**а**, стільц**я́**; сті́льчик**а***;

и) назви одягу і взуття: *дже́мпер**а**, жупа́н**á**, кобеняк**á**, костю́м**а**, ку́нту́ш**а**, піджак**á**, плащ**á**, по́яс**а*** (елемент одягу), *све́тр**а**; ке́д**а**, черевик**а**, чо́бот**а**; костю́мчик**а**, пла́щик**а**; черевичк**а***;

і) назви виробів із борошна: *бато́н**а**, бу́блик**а**, калач**á**, рога́лик**а**; бу́бличк**а**, кала́чик**а***;

ї) назви церковних реалій: *амво́н**а**, іконоста́с**а**, ві́втар**я́**; іконоста́сик**а***;

к) назви населених пунктів із суфіксами **-ськ-, -цьк-**, **-ець-**, формантами **-бург-, -град- (-город-), -піль- (-поль-), -мир-, -слав-, -фурт-**: *Бердя́нськ**а**, Лу́цьк**а**, Бо́бринц**я**, Кре́менц**я**, Трускавц**я́**; Пі́ттсбург**а**, Ви́шгород**а**, Ми́ргород**а**, Ша́ргород**а**, Бори́споль**я**, Терно́поль**я**, Я́мполь**я**, Жито́мир**а**, Яросла́в**а**, Франкфурт**а***, а також назви річок, населених пунктів і різних географічних назв із наголосом у родовому відмінку на кінцевому складі та із суфіксами присвійності **-ів- (-їв-), -ев- (-єв-), -ов-, -ин- (-ін-), -ач-, -ич-**: *Бик**á**, Дніпр**á**, Дністр**á**, Збруч**á**, Псл**а**; Вільхівц**я́**, Дінц**я́**, Інгульц**я́**, Торц**я́**, Хустц**я́**; Те́терев**а**, Ки́єв**а**, Колгу́єв**а**, Льво́в**а**, Оле́ськов**а**, Ха́рков**а**, Хо́доров**а**; Бату́рин**а**, Пиря́тин**а**, Свято́шин**а**, Сня́тин**а**; Ба́хмач**а**, Га́дяч**а**, Га́лич**а***, лише в окремих іменниках з наголосом на корені: *Бре́ч**а**, Во́вк**а**, До́вжик**а**, Мало́го Куя́льник**а**, Салги́р**а**, Сві́ж**а**, Смо́трич**а***.

Примітка. Закінчення **-у, -ю** наявне у складених назвах населених пунктів, другою частиною яких є іменник, що має звичайно в родовому відмінку закінчення **-у**: *Давúдового Бро́ду, Зеле́ного Га́ю, Криво́го Ро́гу, Часово́го Я́ру, Широ́кого Ла́ну* та ін.

2. Закінчення **-у** (у твердій і мішаній групах), **-ю** (у м'якій групі) мають:

1) абстрактні іменники чоловічого роду:

а) назви якостей і властивостей: *героїзм**у**, лірúзм**у**, націоналізм**у**, патріотúзм**у***;

б) назви почуттів, хвороб: *бо́л**ю**, гні́в**у**, жа́л**ю**, жа́х**у**, ро́зпач**у**, сн**у**, со́ром**у**, стúд**у*** (і *стид**а́***), *стра́х**у**; авітаміно́з**у**, артро́з**у**, бронхі́т**у**, гайморúт**у**, грúп**у**, діабе́т**у**, ка́шл**ю**, колі́т**у**, ко́р**у**, на́бряк**у**, о́пік**у**, о́пух**у**, отúт**у**, правц**ю́**, тúф**у**, я́щур**у***;

в) назви процесів, станів, властивостей, явищ суспільного життя, загальних понять: *ана́ліз**у**, бі́г**у**, ві́дгук**у**, за́дум**у**, за́пис**у**, заробі́тк**у**, зато́р**у**, звýк**у*** (але як термін *звýк**а***), *іде́ал**у**, і́мпульс**у**, кло́пот**у**, коло́квіум**у**, конфлі́кт**у**, кро́к**у**, ле́т**у** (льо́т**у**), по́штовх**у**, прибýтк**у**, приї́зд**у**, прогре́с**у**, регре́с**у**, ремо́нт**у**, ру́х**у**, сúнтез**у**, смýтк**у**, сто́гон**у**, спо́ко**ю**, сýмнів**у**, ýспіх**у**, хо́д**у**, шýм**у***, але: *ривк**а́**, стрибк**а́**, стусан**а́***;

г) назви філософських, літературознавчих та інших наукових понять: *абсолю́т**у**, абсýрд**у**, агностицúзм**у**, антропоцентрúзм**у**, дисона́нс**у**, догматúзм**у**, до́гмат**у**; авра́л**у**, а́кт**у**, доста́тк**у**, е́кскурс**у**, е́кспорт**у**, іде́ал**у**, со́рт**у**, спо́соб**у**, фено́мен**у*** (явище), *фрейдúзм**у**, хúст**у*** та ін., але як конкретні іменники-терміни: *дýх**а*** і *Дýх**а*** (у значенні *Свято́го Дýх**а*** (третя іпостась єдиного Бога);

ґ) назви явищ природи: *вúхор**у**, ві́тр**у**, вогн**ю́**, гра́д**у**, гро́м**у**, дощýт**у**, землетрýс**у**, моро́з**у**, сме́рч**у**, тума́н**у**, урага́н**у**, хо́лод**у**, цикло́н**у***, але *Ві́тр**а**, Моро́з**а*** як персоніфікованих явищ (див. п. 1.1);

д) назви віртуальних (соціальних та ін.) мереж: *інстагра́м**у**, телегра́м**у**, фе́йсбýк**у**, ютýб**у*** і под.

2) іменники на позначення сукупності істот: *батальйо́н**у**, взво́д**у**, дивізіо́н**у**, електора́т**у**, ко́рпус**у*** (військове з'єднання), *о́рден**у*** (чернеча громада), *орке́стр**у**, по́лк**у**, ро́**ю**, хо́р**у*** (але з наголосом на останньому складі *табун**а́***) або неістот:

а) дерев, кущів: *га́**ю**, лі́с**у**, са́д**у*** (але *садк**а́***), *чагарник**у́***;

б) трав'янистих рослин: *барві́нк**у**, бузк**у́**, буркун**у́**, горо́х**у**, звіробо́**ю**, кро́п**у**, молоча́**ю**, очере́т**у**, щавл**ю́**, ячме́н**ю*** (але *вівс**а́***);

в) предметів побуту: *о́дяг**у**, ремане́нт**у**, сво́**ю**, това́р**у***;

г) сортів плодових дерев: *кальві́л**ю**, ране́т**у**, ренкло́д**у*** та ін.;

3) іменники на позначення установ, закладів, організацій, об'єднань держав та ін.: *інститу́т**у**, ко́леджу, ліце́**ю**, ма́ркет**у**, музе́**ю**, університе́т**у**; клу́б**у**, комітéт**у**, у́ряд**у**; сою́з**у**, бло́к**у***, але *бло́к**а*** (механізм або камінь);

4) назви спортивних ігор і танців: *альпіні́зм**у**, бадмінто́н**у**, баскетбо́л**у**, бейсбо́л**у**, біатло́н**у**, бо́кс**у**, бо́улінг**у**, волейбо́л**у**, гандбо́л**у**, го́льф**у**, да́йвінг**у**, се́рфінг**у**, футбо́л**у**; бобсле́**ю**, хоке́**ю**; ва́льс**у**, краков'я́к**у**, та́нк**у*** (але переважно з наголосом на закінченні *танк**а́***), *та́нц**ю***, але: *гопак**а́**, козак**а́*** (танець), *се́рфінг**а*** (спортивне знаряддя);

5) іменники — назви просторових понять та їхніх різновидів: *байра́к**у**, ва́л**у**, лима́н**у**, лу́г**у**, майда́н**у**, то́к**у**; всéсвіт**у**, ри́нг**у**, ро́в**у**, сві́т**у**, сте́п**у**, ури́вк**у**, я́р**у**; кра́**ю**, небокра́**ю**, ручá**ю***, але: *горб**а́**, ху́тор**а***. До цієї групи належать також назви різних споруд і будинків, зокрема й військових, приміщень та їхніх частин, різних просторових комунікацій: *бастіо́н**у**, буди́нк**у**, вігва́м**у**, вокза́л**у**, гурто́житк**у**, ґа́нк**у**, да́х**у**, заво́д**у**, за́л**у**, за́мк**у**, інтерна́т**у**, кана́л**у**, коридо́р**у**, метрополіте́н**у**, мо́л**у**, му́р**у**, пала́ц**у**, парапе́т**у**, підва́л**у**, пло́т**у**, по́верх**у**, порта́л**у**, прит**у́**лк**у**, сара́**ю**, ти́н**у**, універма́г**у**, фаса́д**у**, фільва́рк**у**, чу́м**у**, ши́нк**у**, шта́б**у***, але (переважно з наголосом на закінченні): *блíндаж**а́**, гараж**а́**, куреня́**, млина́**, саж**а́**, хлів**а́***; обидва закінчення — **-а (-я)** та **-у (-ю)** — мають іменники: *мост**а́*** (конкретний предмет) і *мо́ст**у*** (цілісність), подібно: *паркан**а́*** і *парка́н**у**, плот**а́*** і *пло́т**у**, стол**а́*** і *сто́л**у***.

До просторових реалій належать і назви річок (крім зазначених у п. 1.2к), озер, гір, островів, півостровів, країн, областей і т. ін.: *Бу́г**у**, Га́нг**у**, До́н**у**, Дуна́**ю**, Ні́л**у**, Ре́йн**у**, Се́йм**у**, Сти́р**у**, Стри́**ю**; Байка́л**у**, Сві́тяз**ю**; Алта́**ю**, Ельбру́с**у**, Амі́р**у**, Ура́л**у**; Кі́пр**у**, Кри́т**у**, Ро́дос**у**; Алжи́р**у**, Афганіста́н**у**, Вати-*

*ка́н**у**, Єги́пт**у**, Іра́к**у**, Іра́н**у**, Кита́**ю**, Тайва́н**ю**; Гонко́нг**у**, Донба́с**у**, Ельза́с**у**, Кавка́з**у**, Караба́х**у**, Мікело́н**у**, Сен-П'є́р**у**, Сибі́р**у**.*

Примітка. Закінчення **-а (-я)** та **-у (-ю)** має розрізнювальну функцію в деяких іменниках: *Алжи́р**а**, Ри́м**а**, Туні́с**а*** (місто) і *Алжи́р**у**, Ри́м**у**, Туні́с**у*** (країна), *Нью-Йо́рк**а*** (місто) і *Нью-Йо́рк**у*** (штат);

6) речовинні іменники: *азо́т**у**, асфа́льт**у**, бальза́м**у**, бо́р**у**, борщ**у́**, бро́м**у**, во́ск**у**, га́с**у**, гі́пс**у**, грані́т**у**, йо́д**у**, ква́с**у**, льо́д**у**, ме́д**у**, піск**у́**, плазміноге́н**у**, по́рох**у**, спи́рт**у**, фібриноге́н**у**; алюмі́ні**ю**, во́дн**ю**, вуглец**ю́**, ки́сн**ю**, ма́гні**ю**, ра́ді**ю**, та́лі**ю**, ту́лі**ю***, але: *білк**а́**, хлі́б**а*** (конкретний іменник);

7) більшість складних безсуфіксних слів (крім назв істот): *водого́н**у**, вододі́л**у**, газого́н**у**, живо́пис**у**, живопло́т**у**, манускри́пт**у**, родово́д**у**, руко́пис**у**, суходо́л**у***, але: *електрово́з**а**, паропла́в**а***;

8) назви населених пунктів (крім зазначених у п. 1.2к): *Амстерда́м**у**, Го́мел**ю**, Ліверпу́л**ю**, Ло́ндон**у**, Мадри́д**у**, Пари́ж**у**, Чорно́бил**ю***.

Примітка. Ці іменники можуть мати і варіантне закінчення — **-а(-я)**: *Амстерда́м**а**, Го́мел**я**, Ліверпу́л**я**, Ло́ндон**а**, Мадри́д**а**, Пари́ж**а**, Чорно́бил**я***;

9) більшість префіксальних іменників із різними значеннями (крім назв істот): *ви́бо**ю**, ви́падк**у**, ви́слов**у**, відбо́**ю**, ві́дгук**у**, заробі́тк**у**, за́пис**у**, зато́р**у**, по́бут**у**, по́штовх**у**, прибу́тк**у**, прикла́д**у**, про́вод**у** (дріт), суво́**ю**, у́сміх**у**, у́спіх**у***.

Примітка. У низці іменників зміна закінчення, що ґрунтована на протиставленні конкретних та абстрактних іменників, а також іменників зі значенням сукупності, передає значення слова: *а́кт**а*** (документ) — *а́кт**у*** (дія), *алма́з**а*** (коштовний камінь) — *алма́з**у*** (мінерал), *апара́т**а*** (прилад) — *апара́т**у*** (установа), *ба́л**а*** (одиниця вимірювання) — *ба́л**у*** (святковий вечір), *бло́к**а*** (частина споруди, машини) — *бло́к**у*** (об'єднання держав), *бо́р**а*** (свердло) — *бо́р**у*** (хімічний елемент), *бо́рт**а*** (край одягу, посуду) — *бо́рт**у*** (судно), *була́т**а*** (зброя) — *була́т**у*** (сталь), *ва́л**а*** (деталь машини) — *ва́л**у*** (насип), *дзво́н**а*** (інструмент) — *дзво́н**у*** (звук), *Ду́х**а**/ду́х**а*** (безплотна надприродна істота; безсмертна, нематеріальна основа істоти) — *ду́х**у*** (здібність, властивість, стан, зміст і напрям; процес), *елеме́нт**а***

(конкретне) — *елеме́нту* (абстрактне), *зву́ка* (термін) — *зву́ку* (процес), *іме́йла* (поштова електронна скринька) — *іме́йлу* (система електронної пошти), *інструме́нта* (одиничне) — *інструме́нту* (збірне), *ка́меня* (одиничне) — *ка́меню* (збірне), *кли́на* (предмет) — *кли́ну* (просторове поняття), *ко́рпуса* (тулуб) — *ко́рпусу* (сукупне), *листа́* (одиничне) — *ли́сту* (збірне), *листопа́да* (місяць) — *листопа́ду* (процес), *о́рган* (частина тіла) — *о́ргану* (установа), *оригіна́ла* (особа) — *оригіна́лу* (документ), *папе́ра* (документ) — *папе́ру* (матеріал), *по́тяга* (поїзд) — *по́тягу* (почуття), *по́яса* (предмет) — *по́ясу* (просторове поняття), *прида́тка* (відросток) — *прида́тку* (додаток), *раху́нка* (документ) — *раху́нку* (дія), *сирка́* (сиркова маса) — *сирку́* (зменшене до *сир*), *со́няшника* (рослина) — *со́няшнику* (насіння), *ста́на* (технічний термін) — *ста́ну* (музичний термін), *телефо́на* (апарат) — *телефо́ну* (вид зв'язку), *те́рміна* (слово) — *те́рміну* (строк), *фа́ктора* (маклер) — *фа́ктору* (чинник), *фено́мена* (особа) — *фено́мену* (явище), *шабло́на* (пристрій; кресленик) — *шабло́ну* (зразок), *шлу́нка* (орган травлення) — *шлу́нку* (страва; фізіологічна потреба в їжі) і т. ін.

§ 83. Давальний відмінок

У давальному відмінку однини іменники другої відміни мають закінчення **-ові, -еві (-єві), -у (-ю)**.

1. Закінчення **-ові** (у твердій групі), **-еві** (у мішаній групі та в м'якій після приголосного), **-єві** (у м'якій групі після голосного та апострофа) мають іменники чол. роду (за винятком зазначених у п. 2.2): *ба́тьк**ові**, буди́нк**ові**, бу́к**ові**, дире́ктор**ові**, ді́д**ові**, дро́т**ові**, запа́с**ові**, ки́лим**ові**, ма́йстр**ові**, набо́р**ові**, пала́ц**ові**, Петро́**ві**, побрати́м**ові**, працівник**о́ві**, си́н**ові**, та́т**ові**; ве́летн**еві**, дощ**е́ві**, журавл**е́ві**, ка́мен**еві**, пла́ч**е́ві**, плащ**е́ві**, пн**е́ві**, секретар**е́ві**, това́ришеві, шахтар**е́ві**; га́єві, добро́дієві, кра́єві, Сергі́єві, солов'**є́ві*** та ін. Ці ж іменники набувають і закінчення **-у** (у твердій і мішаній групах), **-ю** (у м'якій групі): *буди́нк**у**, бу́к**у**, дире́ктор**у**, дро́т**у**, запа́с**у**, ки́лим**у**, ма́йстр**у**, пала́ц**у**, Петру́; ве́летн**ю**, Віта́лі**ю**, га́**ю**, журавл**ю́**, ка́мен**ю**, кра́**ю**, солов'**ю**.*

Примітка. Коли в тексті вжито поряд кілька іменників чол. роду у формі давального відмінка однини, то для уникнення одноманітних відмінкових закінчень потрібно спочатку використовувати закін-

чення **-ові, -еві (-єві)**, а тоді — **-у (-ю)**: *Леоні́д**ові** Микола́йович**у** Куце́нк**у**, Симоне́нк**ові** Оле́с**ю** Андрі́йович**у**, добро́ді**єві** бригади́р**у**, па́н**ові** капіта́н**у**.*

Варіантні закінчення **-ові** та **-у** мають іменники середн. роду із суфіксом **-к-**, що означають недорослих істот: *дитя́тк**ові** — дитя́тк**у**, лоша́тк**ові** — лоша́тк**у**, немовля́тк**ові** — немовля́тк**у**, порося́тк**ові** — порося́тк**у**, теля́тк**ові** — теля́тк**у**, ягня́тк**ові** — ягня́тк**у*** і под.

2. Закінчення **-у** (у твердій і мішаній групах), **-ю** (у м'якій групі) мають:

1) іменники середн. роду: *мі́ст**у**, свя́т**у**, селу́; прі́звищ**у**; знаря́дд**ю**, обли́ччч**ю**, підда́шш**ю**, роздорі́жжж**ю**, се́рц**ю**, со́нц**ю**, умі́нн**ю***.

У деяких іменниках середн. роду можливі варіантні закінчення **-у, -ю** та **-ові, -еві**: *ли́х**у** — ли́х**ові**, мі́ст**у** — мі́ст**ові**, о́зер**у** — о́зер**ові**, се́рц**ю** — се́рц**еві***;

2) іменники чол. роду на **-ів (-їв), -ов, -ев (-єв), -ин**: *Львів — Льво́в**у**, о́стрів — о́стров**у**, рів — ро́в**у**, Ха́рків — Ха́рков**у**, Ки́їв — Ки́єв**у**; Ма́монтов — Ма́монтов**у**; Колгу́єв — Колгу́єв**у**; Бату́рин — Бату́рин**у**, Лебеди́н — Лебедину́.*

Примітка. У прізвищах на зразок *Васили́шин, Воло́шин, Семени́шин, Якови́шин, Ільї́н* можливі варіантні закінчення **-у** та **-ові**: *Васили́шин**у** — Васили́шин**ові**, Воло́шин**у** — Воло́шин**ові**, Михайли́шин**у** — Михайли́шин**ові**, Семени́шин**у** — Семени́шин**ові**, Степани́шин**у** — Степани́шин**ові**, Якови́шин**у** — Якови́шин**ові**, Ільїну́ — Ільїн**о́ві*** та ін.

§ 84. Знахідний відмінок

У знахідному відмінку однини іменники другої відміни мають форму, однакову з формою родового або називного відмінка.

1. Омонімічну з формою родового відмінка мають усі іменники чол. роду — назви істот, а також найменування персоніфікованих явищ: *будівник**а́**, доповідач**а́**, кон**я́**, хло́пц**я**; Ві́тр**а**, Моро́з**а***.

2. Усі іменники — назви неістот чол. роду, а також іменники середн. роду в знахідному відмінку мають ту саму форму, що й у називному: *буди́нок, декре́т, інститу́т, колекти́в, міст, наро́д, полк, сон, стиль, стіл, ячмі́нь; корі́нн**я**, мі́ст**о**, мі́ц**е**, мо́р**е**, сел**о́***.

Примітка. Деякі конкретні іменники чол. роду, переважно назви побутових предметів, дерев, документів та ін., можуть мати варіантні форми, спільні з формами або називного, або родового відмінків: (уклав) *акт* і *а́кт**а***, (вивчив) *вірш* і *ві́рш**а***, (розгорнув) *дові́дник* і *дові́дник**а***, (зрізав) *дуб* і *ду́б**а***, (написав) *лист* і *лист**а́***, (узяв) *ніж* і *ож**а́***, (поклав) *оліве́ць* і *олівц**я́***, (подарував) *пе́рстень* і *пе́рсн**я***, (поставив) *плуг* і *плу́г**а***.

§ 85. Орудний відмінок

В орудному відмінку однини іменники другої відміни мають закінчення **-ом, -ем (-єм)** і **-ям, -им**.

1. Закінчення **-ом** мають усі іменники чол. та середн. роду твердої групи, **-ем** (після голосного та апострофа — **-єм**) — іменники чол. та середн. роду мішаної та м'якої груп (крім іменників середн. роду з кінцевим **-я**): *ма́йстр**ом**, мі́ст**ом**, працівник**о́м**, сел**о́м**; бійц**е́м**, кобзар**е́м**, кон**е́м**, кущ**е́м**, мі́ц**ем**, мо́р**ем**, нож**е́м**, плеч**е́м**, прі́звищ**ем**, секретар**е́м**, слухач**е́м**; пирі**є́м**, ро́**єм**, солов'**є́м**, урожа́**єм**; Багрі**є́м**, Кубл**іє́м**, Червоні**є́м***.

2. Закінчення **-ям** мають усі іменники середн. роду на **-я**: *ворожі́нн**ям**, житт**я́м**, змага́нн**ям**, знаря́дд**ям**, кі́лл**ям**, ли́ст**ям**, лу́б'**ям**, обли́ччям, підда́шш**ям**, пі́р'**ям**, роздорі́жж**ям**, умі́нн**ям**, ща́ст**ям***.

3. Закінчення **-им** мають в орудному відмінку:

1) іменники — прізвища чол. роду твердої групи на **-ов, -ев (-єв), -ів (-їв), -ин, -ін (-їн)**: *Виногра́дов**им**, Зве́гінцев**им**, Коваль́ев**им*** (від *Коваліи́в*), *Ле́син**им**, Ільїн**и́м***. Неслов'янські прізвища, які закінчуються на **-ов, -ин, -ін**, мають в орудному відмінку однини закінчення **-ом**: *Бю́лов**ом**, Да́рвін**ом**, Ке́львін**ом**, Ча́плін**ом***.

Примітка. Прізвища на **-ин (-анин, -янин)**, які походять від назв осіб за етнічною належністю або місцем проживання, в орудному відмінку однини набувають закінчення **-ом**: *Воло́шин**ом**, Лучка́нин**ом**, Ру́син**ом**, Ту́рчин**ом**, Туря́нин**ом*** та ін.;

2) Іменники — географічні назви середн. роду із суфіксами присвійності **-ов-, -ев- (-єв-), -ин- (-їн-)**, що відмінюються як прикметники: *Барві́нкове — Барві́нков**им**, Сва́тове — Сва́тов**им**, Котеле́ве — Котеле́в**им**, Горо́шине — Горо́шин**им**.*

Іменники — географічні назви чол. та середн. роду із суфіксами **-ов, -ев (-єв), -ів (-їв), -ин, -ін (-їн)**, що не відмінюються як прикметники, мають в орудному відмінку однини закінчення **-ом**: *Ха́рков**ом**, Ки́єв**ом**, Козя́тин**ом**, Лебедин**о́м**, Пиря́тин**ом**, Свято́шин**ом**, Яготин**о́м**.*

§ 86. Місцевий відмінок

У місцевому відмінку однини іменники другої відміни мають закінчення **-і (-ї), -ові, -еві (-єві), -у (-ю)**.

1. Закінчення **-і** (після голосного та апострофа — **-ї**) мають:

1) іменники чол. роду (переважно безсуфіксні) — назви неістот: *на ду́б**і**, на мі́сяц**і**, на по́верс**і**, на поро́з**і**, на стол**і́**, на язиц**і́**; по асфа́льт**і**, по фунда́мент**і**; при дн**і**, при стол**і́**, при хара́ктер**і**; в а́кт**і**, в ду́с**і**; у байра́ц**і**, у бе́рез**і**, у ґру́нт**і**, у декре́т**і**, у комп'ю́тер**і**, у телефо́н**і**.*

Примітка 1. Деякі іменники цього зразка можуть мати варіантні закінчення **-і (-ї)** та **-у (-ю)**, що залежить від місця наголосу в них: *на льо́д**і** — на льоду́, на ро́д**і** — на роду́, на ста́в**і** — на ставу́, на то́рз**і** — на торгу́; у га́ї — у гаю́, у кра́ї — у краю́, у лі́с**і** — у лісу́.*

2) іменники середн. роду твердої групи (без суфікса **-к-**), а також мішаної та м'якої груп: *на обли́чч**і**, на письм**і́**, на підда́ш**і**, на плеч**і́**, на роздорі́жж**і**; по заве́ршенн**і**; при зга́рищ**і**, при мо́р**і**, при узбі́чч**і**; в о́зері; у го́р**і**, у мі́ст**і**, у навча́нн**і**, у прі́звищ**і**, у сел**і́**, у сло́в**і**.*

2. Закінчення **-у** (після голосного — **-ю**) мають:

1) іменники чол. та середн. роду твердої групи із суфіксами **-к, -ак, -ик, -ок, -к**(-о), **-еньк-, -ечк-(-ечок-), -ищ-** — назви неістот: *на держак**у́**, на літак**у́**; на до́щик**у**; на мішк**у́**, при підрах**у́**нк**у**, у буди́нк**у**, у гуртк**у́**, у ставк**у́**; на лі́жк**у**, на яє́чк**у**, у ві́йськ**у**; при ба́тенк**у**; у місте́чк**у**, у горще́чк**у**; по гори́щ**у**.*

Наявні також і варіантні форми з **-ові**: *на/по/при/у держак**óві**, на/по/при/у літак**óві**, на/по/при/у буди́нк**ові**, на/по/при/у ліжк**ові*** та ін.;

2) іменники чол. роду односкладових основ із закінченням **-у (-ю)** в родовому відмінку, якщо наголос у місцевому відмінку переходить з основи на закінчення: *на льод**у́**, на снігу́, на шляху́; по даху́; у соку́, у степу́, у яру́, у бо**ю́**, у га**ю́***.

Примітка 1. Із прийменником **по** деякі іменники набувають варіантних закінчень **-у (-ю)** та **-і (-ї)**: *по Дніпр**у́*** і *по Дніпр**і́**, по ду́б**у*** і *по ду́б**і**, по мі́ст**у*** і *по мі́ст**і**, по навча́нн**ю*** і *по навча́нн**і**, по обли́ччю* і *по обли́ччі, по о́зер**у*** і *по о́зер**і**, по по́л**ю*** і *по по́л**і**, по сел**у́*** і *по сел**і́***; на позначення часу вживається переважно закінчення **-і (-ї)**: *по закі́нченн**і**, по обі́д**і***; зрідка — **-у(-ю)**: *по ве́чор**і*** і *по ве́чор**у**, по досягненн**і*** і *по досягненн**ю**, по заве́ршенн**і*** і *по заве́ршенн**ю**, по закі́ченн**і*** і *по закі́ченн**ю**, по здійсненн**і*** і *по здійсненн**ю***.

Примітка 2. Із прийменниками **в (у)** деякі іменники також набувають варіантних закінчень **-у (-ю)** та **-і (-ї)**: *у по́тяг**у*** і *у по́тяз**і***.

3. Закінчення **-ові** у твердій групі, **-еві** (після голосного та апострофа — **-єві**) у м'якій та мішаній групах мають:

1) іменники чол. роду — переважно назви істот: *на/при ба́тьк**ові**, на/при лісник**óві**; на/при вчи́тел**еві**, на/при кон**е́ві**, на/при това́ришеві; на/при водіє́ві*;

2) іменники середн. роду твердої групи із суфіксом **-к-** (назви недорослих істот): *на дитя́тк**ові**, на левеня́тк**ові**, на немовля́тк**ові**, на теля́тк**ові**, на хлоп'я́тк**ові**, на яструб'я́тк**ові***.

Примітка 1. Іменники чол. роду твердої групи з основою на **-г, -к, -х**, безсуфіксні та із закінченням **-о** — назви осіб, а також іменники середн. роду із суфіксами зі значенням пестливості — назви істот, ужиті з прийменниками **на, у (в), по, при**, поряд із закінченнями **-ові, -еві (-єві)** мають і варіантні закінчення **-у (-ю)**: *на ба́тьк**ові*** і *на ба́тьк**у**, при співробі́тник**ові*** і *на співробі́тник**у**, на чумак**óві*** і *на чумак**у́**, на дитя́тк**ові*** і *на дитя́тк**у**, на теля́тк**ові*** і *по теля́тк**у***.

Іменники чол. роду — назви істот (не осіб) мають поряд із закінченнями **-ові, -еві (-єві)** й закінчення **-і (-ї)**: *на зві́р**ові*** і *на зві́р**і***; *на кит**óві*** і *на кит**і́**, на осл**óві*** і *на осл**і́**, на ти́гр**ові*** і *на ти́гр**і**; на вуж**е́ві*** і *на вуж**і́**, на кон**е́ві*** і *на кон**і́**, на ло́с**еві*** і *на ло́с**і**; на буга**є́ві*** і *на буга**ї́***; **-ові** та **-у** — переважно в іменниках з основою на **к**: *на*

*борсуко́**ві*** і *на борсуку́; на віслюко́**ві*** і *на віслюку́; на во́вк**ові*** і *на во́вк**у***; *на вояко́**ві*** і *на воя́ку́*.

Примітка 2. Із прийменником **по** іменники набувають варіантних закінчень **-ові, -еві (-єві)** та **-у (-ю)**: *по во́вк**ові*** і *по во́вк**у**, по ле́в**ові*** і *по ле́в**у**; по бугає́**ві*** і *по бугаю́, по за́йц**еві*** і *по за́йц**ю**; по вуже́**ві*** і *по вужу́*.

Примітка 3. Окремі іменники — назви осіб чол. роду, вжиті з прийменниками **на, у (в), по, при**, мають три варіанти закінчень: **-ові / -у (-ю) / -і (-ї)** — у твердій групі, а в м'якій і мішаній групах — **-еві (-єві), -ю, -і (-ї)**: *на/у (в)/по/при капіта́н**ові**, капіта́н**у**, капіта́н**і**; на/у (в)/по/при прем'є́р-міні́стр**ові**, прем'є́р-міні́стр**у**, прем'є́р-міні́стр**і**; на/у (в)/по/при профе́сор**ові**, профе́сор**у**, профе́сор**і**; на/у (в)/по/при студе́нт**ові**, студе́нт**у**, студе́нт**і**; на/у (в)/по/при учи́тел**еві**, учи́тел**ю**, учи́тел**і**; на/у (в)/по/при носі́**єві**, носі́**ю**, носі́**ї**; на/у (в)/по/при не́бож**еві**, не́бож**у**, не́бож**і**; на/у (в)/по/при това́ріш**еві**, това́ріш**у**, това́ріш**і**; на/у (в)/по/при читач**е́ві**, читач**у́**, читач**і́***.

§ 87. Кличний відмінок

Іменники другої відміни у кличному відмінку закінчуються на **-у (-ю), -е**.

1. Закінчення **-у** мають іменники твердої групи, зокрема із суфіксами **-ик, -ок, -к**-(-о), іншомовні імена з основою на **г, к, х** і деякі іменники мішаної групи з основою на шиплячий приголосний (крім **ж**): *Пе́трик**у**, робітник**у́*** (і *робітни́ч**е**), си́нк**у**, ба́тьк**у**, Іва́нк**у**; пого́ничу, слуха́ч**у**, това́ріщ**у**; Лю́двіг**у**, Дже́к**у**, Жа́к**у**, Фрі́дріх**у***, а також іменники *ді́д**у**, си́н**у**, та́т**у***.

2. Закінчення **-ю** мають іменники м'якої групи*: Віта́лі**ю**, вчи́тел**ю**, Гри́ц**ю**, кра́**ю**, лі́кар**ю**, мі́сяц**ю**, розма́**ю**, я́сен**ю***.

3. Закінчення **-е** мають безсуфіксні іменники твердої групи, іменники м'якої групи із суфіксом **-ець** і деякі іменники мішаної групи, зокрема власні назви з основою на **ж, ч, ш, дж** і загальні назви з основою на **р, ж**: *Богда́н**е**, Бо́ж**е**, го́луб**е**, дру́ж**е**, коза́ч**е**, мо́ст**е**, о́рл**е**, па́н**е**, Оле́ж**е*** (й *Оле́г**у***), *Пе́тр**е**, по́сл**е**, со́кол**е**, Степа́н**е**, чума́ч**е**; же́нч**е*** (від *жнець*), *кра́вч**е**, моло́дч**е**, хло́пч**е**, ше́вч**е*** (але переважно: *бійц**ю́**, украї́нц**ю**, умі́льц**ю*** та ін.); *До́вбуш**е**; гусля́р**е**, ма́ля́р**е**, тесля́р**е**, школя́р**е**; сто́рож**е***. В окремих іменниках можливі варіанти: *повста́нц**ю*** і *повста́нч**е***, *умі́льц**ю*** і *умі́льч**е***.

4. Закінчення **-е** мають прізвища прикметникового походження на **-ів (-їв), -ов, -ев (-єв), -ин, -ін (-їн)**, такі як *Короле́ве, Рома́нове, Що́голеве, Гліб**о**ве, Гуля́єве, Чугу́єве, Романи́шине, Степани́шине* та ін. і варіантні форми, спільні з називним відмінком: *Рома́нів, Чугу́їв, Короліі́в, Що́голів, Гліб**о**в, Гуля́єв, Романи́шин, Степани́шин*.

Географічні назви, до складу яких уходять зазначені суфікси, мають у кличному відмінку закінчення **-е**: *Льво́ве, Ки́єве, Лебеди́не*.

Примітка 1. У звертаннях, що складаються з двох загальних назв, форму кличного відмінка мають обидва слова: *добро́дію бригади́ре, па́не лейтена́нте*.

Примітка 2. У звертаннях, що складаються із загальної назви та імені, форму кличного відмінка набувають і загальна назва, і власне ім'я: *бра́те Пе́тре, дру́же Гри́цю, коле́го Степа́не, лікарю Ігорю, па́не Віта́лію, побрати́ме Іва́не*.

Примітка 3. У звертаннях, що складаються із загальної назви та прізвища, форму кличного відмінка набувають і загальна назва, і власне ім'я: *дру́же Макси́менку; коле́го Євге́не Онищу́ку, па́не Кова́лю*; можливі також поєднання форми кличного відмінка іменника загальної назви та форми кличного відмінка прізвища, однакової з формою називного відмінка: *дру́же Макси́менко; коле́го Євге́не Онищу́к, па́не Кова́ль*.

Примітка 4. У звертаннях, що складаються з двох власних назв — імені та по батькові, обидва слова мають закінчення кличного відмінка: *Володи́мире Хомичу́, Пе́тре Кузьмичу́, Яросла́ве Андрі́йовичу*.

Примітка 5. Іменники *гер, сер, сір* мають форму, омонімічну з називним відмінком: *гер, сер, сір*.

Примітка 6. Іменник *Госпо́дь* у кличному відмінку має форму *Го́споди*; іменник *Христо́с* може мати варіантні форми кличного відмінка: *Хри́сте, Христе́*, рідко *Христо́се*.

Б. Множина

§ 88. Називний відмінок

У називному відмінку множини іменники другої відміни мають закінчення **-и, -і (-ї), -а (-я)**.

1. Закінчення **-и** мають усі іменники чол. роду твердої групи: *батьки́, береги́, горо́ди, директори́, заво́ди, кла́си, лісі́, працівники́, футля́ри*, але *дру́зі*.

Примітка. Іменники чол. роду із суфіксами **-анин (-янин), -ин, -їн** у множині втрачають **-ин (-ін):** *громадя́н**и**, кия́н**и**, львів'я́н**и**, селя́н**и**; болга́р**и**, тата́р**и**; хазяї́ (хазяїн**и́**),* але: *грузи́н**и**, осети́н**и**, руси́н**и**.*

2. Закінчення **-і** (після голосного та апострофа — **-ї**) мають іменники чол. роду м'якої та мішаної груп, а також деякі іменники середн. роду: *ве́летн**і**, геро́**ї**, ковалі́, купці́, лікарі́, о́бр**ї**ї, пазурі́* (і *па́зур**и***), *секретарі́, солов'ї́, теслярі́, школярі́; ножі́, слухачі́, товаришї́; о́ч**і*** (зрідка *ві́ч**і***), *пле́ч**і**.*

Примітка 1. Іменники чол. роду із числівниками **два, три, чотири** мають закінчення **-и, -і (-ї)**: *два хло́пц**і**, три робітник**и́**, чотири слухачі́.*
Примітка 2. В урочистому мовленні замість форми множини слова *брат — брати́* вживають форму збірності *бра́ття* (зрідка — *брато́ве*).

3. Закінчення **-а** (у твердій і мішаній групах), **-я** (у м'якій, зрідка мішаній групах) мають усі іменники середн. роду: *де́н**а*** (від *дн**о***), *міст**а́**, пе́р**а**, стреме́н**а**; прі́звищ**а**, у́рвищ**а**; мор**я́**, обли́ччя, підда́шш**я**, пол**я́**, прислі́в'я, роздорі́жж**я**, умі́нн**я**.*

Декілька іменників чол. роду другої відміни мають у називному відмінку множини варіантні закінчення **-и** та **-а**: *ву́с**и** — ву́с**а**, ґрунт**и́** —* заст. *ґрунт**а́*** (збірне), *рукав**и́** — рука́в**а**, хліб**и́** — хліб**а́*** (збірне), але тільки *ві́вс**а**.*

Примітка. Іменник *Госпо́дь* форм множини не має.

§ 89. Родовий відмінок

У родовому відмінку множини іменники другої відміни мають закінчення **-ів (-їв)**, нульове закінчення та **-ей**.

1. Закінчення **-ів** (після голосного та апострофа — **-їв**) мають іменники чол. роду та іменники середн. роду на **-е, -я**: *батьк**і́в**, берег**і́в**, ва́т**ів**, во́льт**ів**, геро́**їв**, гра́м**ів**, дру́з**ів**, дощ**і́в**, захисник**і́в**, ме́тр**ів**, о́бр**їв**, о́м**ів**, пі́дпис**ів**, робітник**і́в**, солда́т**ів**, солов'ї́**в**, степ**і́в**, тат**і́в*** (множина *тат**и́***) і *та́т**ів*** (множина *та́т**и***), *школяр**і́в**; верхі́в'**їв**, відкритт**і́в**, житт**і́в**, міжгі́р'**їв**, мор**і́в**, подві́р'**їв**, пол**і́в**, покритт**і́в**, почутт**і́в**, прислі́в'**їв**.*

Примітка. Невелика група іменників чол. роду має і нульове закінчення (основу): *ва́т**ів** (ват), кілова́т**ів** (кілова́т), чо́бот**ів** (чобі́т)*, а

також у сполученні із числівниками: *сто раз* (і *раз**ів***), але: *дн**ів** сім, раз**ів** сто; чоловік сім* і *сім чоловік,* тобто ‘сім осіб’, але: *сім чоловік**ів** — ‘сім осіб чоловічої статі’, чоловік із двісті*, а також ті іменники, що втрачають у множині суфікси **-ин, -їн**: *болга́р, громадя́н, селя́н, тата́р,* але: *вірме́н**ів**, грузи́н**ів**, осети́н**ів**.*

2. Нульове закінчення мають усі іменники середн. роду на **-о, -е** та більшість іменників на **-я** (переважно з попереднім м’яким подовженим приголосним **н**): *бажа́нь, болі́т, вага́нь, верхові́ть, весі́ль, ві́дер, ві́кон, долі́т, завда́нь, засі́дань, кіл, кі́лець, колі́с, місць, озе́р, обли́ч, пальт, пита́нь, підда́ш, покликáнь, поло́тен, прі́звищ, роздорі́ж, серде́ць* (і *серць*)*, сіл, слів, сприйня́ть, умінь, ху́тер, яє́ць,* але: *мор**ів**, пол**ів*** (рідко *піль*) та ін.

Примітка. У разі збігу двох приголосних у кінці основи з нульовим закінченням між ними часто з’являються голосні **о** або **е**: *ві́к**о**н, па́с**о**м, су́к**о**нь; болі́т**е**ць, ві́д**е**р, віко́н**е**ць, га́с**е**л, д**е**н* (від *дно*), *кі́л**е**ць, озе́р**е**ць* (*озере́ць*), *ре́б**е**р.*

3. Закінчення **-ей** мають деякі іменники чол. роду: *го́ст**е́й**, ко́н**ей*** і середн. роду: *оч**е́й*** (і *віч*), *плеч**е́й*** (і *пліч*), заст. *уш**е́й*** (*у́ш**і***), переважно *вух.*

§ 90. Давальний відмінок

У давальному відмінку множини іменники чол. та середн. роду другої відміни мають закінчення **-ам** (у твердій і мішаній групах) і **-ям** (у м’якій групі): *батьк**а́м**, працівник**а́м**, слухач**а́м**, трактор**а́м**; колі́н**ам**, міст**а́м**, прі́звищ**ам**, се́л**ам**; лікар**я́м**, мор**я́м**, о́бр**іям**, пол**я́м**, шахтар**я́м**;* а також *бажа́нн**ям**, дру́з**ям**, місц**я́м**, обли́чч**ям**, пита́нн**ям**, підда́шш**ям**, роздорі́жж**ям**, узви́шш**ям**.*

§ 91. Знахідний відмінок

У знахідному відмінку множини іменники другої відміни мають омонімічну форму або з називним, або з родовим відмінком множини, причому:

1. Іменники — назви істот мають закінчення, омонімічне з родовим відмінком множини: *вчител**ів**, геро́**їв**, кравц**і́в**, лікар**і́в**, о́лен**ів**, працівник**і́в**, хрущ**і́в***, але: *пітú у гвардійц**і**, перейтú в робітник**ú***.

Примітка. Назви деяких свійських тварин мають переважно форму, однакову з родовим відмінком: *вол**і́в*** (і *вол**ú***), *ко́н**ей*** (і *ко́н**і***), *поросят**ок*** (і *поросятк**а***).

2. Усі іменники — назви неістот мають форму, омонімічну з називним відмінком множини: *берег**ú**, трактор**ú**; вантаж**і́**, олівц**і́**; міст**а́**, се́лищ**а**; мор**я́**, обл**и́**ч**ч**я, пол**я́**, узв**и́**ш**ш**я***.

§ 92. Орудний відмінок

В орудному відмінку множини іменники другої відміни мають закінчення **-ами, -ями, -ми**.

1. Закінчення **-ами** (у твердій та мішаній групах), **-ями** (у м'якій, зрідка в мішаній групах) мають іменники чол. і середн. роду: *берег**а́ми**, працівник**а́ми**, товариш**а́ми**, трактор**а́ми**; ву́х**ами**, міст**а́ми**, прі́звищ**ами**, се́л**ами**, я́вищ**ами**; коваля́**ми**, лікар**я́ми**, шахтар**я́ми**; знаря́дд**ями**, місц**я́ми**, обл**и́**ч**ч**я**ми**, пол**я́ми**, роздорі́жж**ями**, узв**и́**ш**ш**я**ми***.

2. Закінчення **-ми** (паралельно з формами на **-ами, -ями**) мають іменники чол. і середн. роду: *гі́сть**ми*** (і *го́ст**я́ми***), *кі́нь**ми*** (і *ко́н**ями***), *чобіт**ьмú*** (і *чобо́т**ями**, чо́бот**ами***); *колі́н**ьми*** (і *колі́н**ами***), *колі́с**ьми*** (і *коле́с**ами***), *крил**ьмú*** (і *кри́л**ами***).

Примітка. Іменники середн. роду *о́ко, плече́* мають в орудному відмінку множини закінчення **-има**: *оч**и́ма**, плеч**и́ма***.

§ 93. Місцевий відмінок

У місцевому відмінку множини іменники чол. та середн. роду мають закінчення **-ах** (у твердій та мішаній групах), **-ях** (у м'якій групі): *на дуб**а́х**, на працівник**а́х**, у горизо́нт**ах**, в озе́р**ах**, у календар**я́х**; по ліс**а́х**, при берег**а́х**, при стол**а́х**, у*

*се́лищ**ах**; на учителя́**х**, на шахтаря́**х**, на чо́бот**ах** (чобо́т**ях**); на місця́**х**, на обли́ччя**х**, на роздорі́жж**ях**, на узви́шш**ях**; по буди́нк**ах**, по міста́**х**, по се́л**ах**, по гая́**х**, по о́бр**іях**.*

§ 94. Кличний відмінок

У кличному відмінку множини іменники другої відміни мають форму, омонімічну з називним: *брат**и́**, працівник**и́**; діячі́, товариші́; о́брії, учителі́, лікарі́; моря́, поля́, се́л**а***; у поетичному та урочистому мовленні використовують форми на зразок *брат**о́ве**, пан**о́ве**, сват**о́ве***.

III відміна

§ 95. Однина

1. У родовому та давальному відмінках однини іменники третьої відміни мають закінчення **-і**: *Бе́ршад**і**, ванілі, га́луз**і**, гера́н**і**, гі́дност**і**, кро́в**і**, любо́в**і**, мо́ц**і**, незале́жност**і**, не́хворощ**і**, но́ч**і**, Оболо́н**і**, о́сен**і**, о́с**і**, по́дорож**і**, при́язн**і**, ре́ч**і**, Ру́с**і́**, со́л**і**, ста́л**і**, су́міш**і**, ті́н**і**, У́ман**і**, фа́льш**і**, флане́л**і**, хоро́брост**і**.*

Примітка 1. Іменники на **-ть** після приголосного, а також слова *кров, любо́в, о́сінь, сіль, Білору́сь, Русь* у родовому відмінку однини можуть набувати як варіант закінчення **-и**: *гі́дност**и**, незале́жност**и**, ра́дост**и**, сме́рт**и**, че́ст**и**, хоро́брост**и**; кро́в**и**, любо́в**и**, о́сен**и**, со́л**и**, Білору́с**и**, Ру́с**и́**.*

Примітка 2. Форми непрямих відмінків від іменників, що означають абстрактні поняття простору: *височі́нь, глибочі́нь, далечі́нь, широчі́нь*, крім знахідного та орудного, уживають зрідка; їх замінюють відповідні словоформи із суфіксом **-ин**-(-а): *височина́, глибочина́, широчина́*.

2. У знахідному відмінку однини іменники цієї відміни мають форму, однакову з називним відмінком.

3. В орудному відмінку однини іменники цієї відміни набувають закінчення **-ю**, причому:

1) якщо основа іменника закінчується одним приголосним (крім губного та **р**), то після голосного перед закінченням цей

приголосний подовжується (на письмі відповідна буква подвоюється): *Бе́ршадд**ю**, ваніллю, височі́нн**ю**, ві́сс**ю**, га́луззю, гера́нн**ю**, мі́дд**ю**, мі́цц**ю**, ні́чч**ю**, Оболо́нн**ю**, по́дорожж**ю**, Ру́сс**ю**, сі́лл**ю**, су́мішш**ю**, ті́нн**ю**, У́манн**ю***;

2) якщо основа іменника закінчується сполученням приголосних або на губний (**б, п, в, м, ф**), а також на **р**, **шч** (буква **щ**), то подовження не відбувається: *ве́рф'**ю**, гі́дніст**ю**, жо́вч**ю**, кі́новар'**ю**, кро́в'**ю**, любо́в'**ю**, ма́тір'**ю**, незале́жніст**ю**, не́хворощ**ю**, О́б'**ю**, при́язн**ю**, ра́діст**ю**, я́кіст**ю***.

4. У місцевому відмінку однини вживаємо закінчення **-і**: *в У́ман**і**, у Бе́ршад**і**, у га́луз**і**, у до́повід**і**, у по́дорож**і**, у ра́дост**і**, у со́л**і**, у ті́н**і**; на о́с**і**, на Оболо́н**і**, на Ру́с**і**; при свідо́мост**і***.

5. У кличному відмінку, що вживається переважно в поезії, іменники цієї відміни мають закінчення **-е**: *любо́в**е**, но́ч**е**, ра́дост**е**, сме́рт**е**, У́ман**е***.

§ 96. Множина

1. У називному, знахідному та кличному відмінках множини іменники третьої відміни мають закінчення **-і**: *ві́дповід**і**, ві́ст**і**, но́ч**і**, о́с**і**, по́дорож**і**, су́міш**і**, ті́н**і***.

2. У родовому відмінку множини вживаємо закінчення **-ей**: *відо́мост**ей**, ві́дповід**ей**, віст**е́й**, га́луз**ей**, гера́н**ей**, до́повід**ей**, ноч**е́й**, облас**т**е́й**, ос**е́й**, по́дорож**ей**, су́міш**ей**, ті́н**ей***.

3. У давальному відмінку множини вживаємо закінчення **-ям** (після шиплячого — **-ам**): *ві́дповід**ям**, віст**я́м**, гера́н**ям**, о́с**ям**, ті́н**ям**; ноч**а́м**, по́дорож**ам**, су́міш**ам***.

4. В орудному відмінку множини вживаємо закінчення **-ями** (після шиплячого — **-ами**): *ві́дповід**ями**, віст**я́ми**, гера́н**ями**, кост**я́ми*** (рідко *кіст**ьми́***), *о́с**ями**; ноч**а́ми**, по́дорож**ами**, су́міш**ами***.

5. У місцевому відмінку множини вживаємо закінчення **-ях** (після шиплячого — **-ах**): *на гера́н**ях**, на о́с**ях**, у ві́дповід**ях**, у віст**я́х**, у ті́н**ях**; по ноч**а́х**, у по́дорож**ах**, у су́міш**ах***.

§ 97. Відмінювання слова МА́ТИ

	Однина	Множина
Н.	ма́т-**и** (*рідко* — ма́т-**ір**)	мат-**ер-і́**
Р.	ма́т-**ер-і**	мат-**ер-і́в**
Д.	ма́т-**ер-і**	мат-**ер-я́м**
Зн.	ма́т-**ір**	мат-**ер-і́в**
Ор.	ма́т-**ір'-ю**	мат-**ер-я́ми**
М.	...ма́т-**ер-і**	...мат-**ер-я́х**
Кл.	ма́т-**и**	мат-**ер-і́**

IV відміна

§ 98. Однина

1. У називному, знахідному та кличному відмінках однини іменники четвертої відміни мають закінчення **-я** (після шиплячого — **-а**): *ви́м'**я**, галчен**я́**, голуб'**я́**, гус**я́**, дит**я́**, ім'**я́**, козен**я́**, пле́м'**я**, сі́м'**я**, ті́м'**я**; коліщ**а́**, курч**а́**, лош**а́**.*

2. У родовому відмінку однини вживаємо форми на **-ят-и** (після шиплячого — **-ат-и**) та **-ен-і**: *галчен**я́ти**, голуб'**я́ти**, гус**я́ти**, дит**я́ти**, козен**я́ти**; коліщ**а́ти**; курч**а́ти**, лош**а́ти**; ви́м**ені** (ви́м'**я**), і́м**ені** (ім'**я́**), пле́м**ені** (пле́м'**я**), сі́м**ені** (сі́м'**я**), ті́м**ені** (ті́м'**я**).*

3. У давальному відмінку однини вживаємо форми на **-ят-і** (після шиплячого — **-ат-і**) та **-ен-і**: *галчен**я́ті**, гус**я́ті**, дит**я́ті**, козен**я́ті**; курч**а́ті**, лош**а́ті**; ви́м**ені** (ви́м'**ю**), і́м**ені**, пле́м**ені**, сі́м**ені** (сі́м'**ю**), ті́м**ені** (ті́м'**ю**).*

4. В орудному відмінку однини вживаємо форму (без суфікса **-ят**, **-ат**) на **–ям** (після шиплячого — **-ам**), а іменники із суфіксом **-ен-** мають варіантні форми на **-ен-ем** і **-ям**: *галчен**я́м**, гус**я́м**; дит**я́м**, козен**я́м**; курч**а́м**, лош**а́м**; ви́мен**ем** (ви́м'**ям**), і́мен**ем** (ім'**я́м**), пле́мен**ем** (пле́м'**ям**), сі́мен**ем** (сі́м'**ям**), ті́мен**ем** (ті́м'**ям**).*

5. У місцевому відмінку однини вживаємо форми на **-ят-і** (після шиплячого — **-ат-і**) та **-ен-і**: *на галчен**я́ті**; на курч**а́ті**; в і́м**ені**, у пле́м**ені***; іменники *ви́м'я, сі́м'я, ті́м'я* ма-

ють варіантні форми: *на ви́мені (ви́м'ї), на сі́мені (сі́м'ї), на ті́мені (ті́м'ї); по ви́мені (ви́м'ю), по сі́мені (сі́м'ю), по ті́мені (ті́м'ю)*.

6. У кличному відмінку деякі іменники мають закінчення **-е**: *і́мене, пле́мене*.

§ 99. Множина

1. У називному та кличному відмінках множини іменники четвертої відміни мають форми на **-ят-а** (після шиплячого — **-ат-а**) та **-ен-а**: *гуся́та, теля́та; курча́та, лоша́та; імена́, племена́*, але: *ви́м'я, сі́м'я, ті́м'я* (ці іменники у множині відмінюємо як іменники другої відміни).

2. У родовому відмінку множини іменники четвертої відміни мають нульове закінчення на **-ят** (після шиплячого — **-ат**) і **-ен**: *гуся́т, теля́т; курча́т, лоша́т; іме́н, племе́н*, але: *ви́м'їв, сі́м'їв, ті́м'їв*.

3. У давальному відмінку множини вживаємо форми на **-ят-ам** (після шиплячого — **-ат-ам**) і **-ен-ам**: *гуся́там, теля́там; курча́там, лоша́там; імена́м, племена́м*, але: *ви́м'ям, сі́м'ям, ті́м'ям*.

4. У знахідному відмінку множини іменники четвертої відміни мають форму, однакову з називним відмінком: *коліща́та; імена́, племена́; ви́м'я, сі́м'я, ті́м'я*, з родовим відмінком (для назв людей): *дівча́т, хлоп'я́т* або обидві форми (для назв тварин): *гуся́т* і *гуся́та; курча́т* і *курча́та, ягня́т* і *ягня́та*.

5. В орудному відмінку множини вживаємо форми на **-ят-ами** (після шиплячого — **-ат-ами**) та **-ен-ами**: *гуся́тами, ягня́тами; курча́тами, лоша́тами; імена́ми, племена́ми*, але: *ви́м'ями, сі́м'ями, ті́м'ями*.

6. У місцевому відмінку множини вживаємо форми на **-ят-ах** (після шиплячого — **-ат-ах**) і **-ен-ах**: *на гуся́тах, на ягня́тах; на курча́тах, на лоша́тах; в імена́х, у племена́х*, але: *на ті́м'ях, у ви́м'ях, у сі́м'ях*.

§ 100. Відмінювання іменників, що мають тільки форму множини

1. У називному відмінку вживаємо:

1) закінчення **-и**: *в'я́з**и*** ('тильна частина шиї'), *ді́т**и**, джи́н**си**, збо́їн**и**, кані́кул**и**, лю́д**и**, но́чв**и**, окуля́р**и**, са́н**и**, сі́н**и**, Су́м**и**, схо́д**и**, фіна́нс**и**, штан**и́**.*

Примітка. Деякі іменники, зокрема *гу́с**и**, ді́т**и**, ку́р**и**, лю́д**и***, мають форму однини, але від інших основ: *гу́ска, дити́на, ку́рка, люди́на*;

2) закінчення **-і** (після голосного — **-ї**): *го́рдощ**і**, граблі́, две́р**і**, дрі́жджі, коно́пл**і**, но́жиц**і**, ра́дощ**і**, хи́трощ**і**, Чернівці́, поми́**ї**;*

3) закінчення **-а** (зрідка — **-я**): *ви́л**а**, воро́т**а**, дро́в**а**, я́сл**а**, я́сн**а**, ві́нц**я**.*

2. У родовому відмінку вживаємо:

1) закінчення **-ей**: *гро́ш**е́й**, двер**е́й**, люд**е́й**, сан**е́й**, сін**е́й**;*

2) закінчення **-ів**: *в'я́з**ів**, грабл**і́в*** (і *грабе́ль*), *джи́нс**ів**, дрі́жджі**в**, кліщі́**в**, окуля́р**ів**, схо́д**ів**, фіна́нс**ів**, хи́трощ**ів**, Чернівці́**в**;*

3) нульове закінчення: *вил, воріт, дров, збо́їн, кані́кул, конопе́ль, леща́т, но́жиць, ночо́в (ночв), Сум, я́сел, я́сен.*

3. У давальному відмінку вживаємо:

1) закінчення **-ам** після твердого приголосного, коли в називному відмінку іменники мають закінчення **-и, -а** або **-і** (після шиплячого): *весе́лощ**ам**, ви́л**ам**, воро́т**ам*** (і *воро́т**ям***), *в'я́з**ам**, но́чв**ам**, ра́дощ**ам**, Су́м**ам**, схо́д**ам**, фіна́нс**ам**, штан**а́м*** (і *шта́н**ям***), *я́сл**ам**.*

Винятки: *гу́с**ям**, ді́т**ям**, ку́р**ям**, лю́д**ям**, са́н**ям**, сі́н**ям***;

2) закінчення **-ям** після голосного та після м'якого приголосного, коли в називному відмінку іменники закінчуються на **-і**, **-ї**, **-я**: *грабл**я́м**, две́р**ям**, но́жиц**ям**, Чернівц**я́м**, поми́**ям**, ві́нц**ям**.*

4. У знахідному відмінку вживаємо форми:

1) однакові з називним відмінком: *ви́л**а**, ві́нц**я**, грабл**і́**, коно́пл**і**, окуля́р**и**, са́н**и**, фіна́нс**и**, я́сл**а***;

2) однакові з родовим відмінком (для назв людей): *діт**е́й**, люд**е́й***;

3) однакові з родовим і називним відмінками (для назв деяких свійських тварин): *гусе́й* і *гу́си*, *куре́й* і *ку́ри*.

5. В орудному відмінку вживаємо:

1) закінчення **-ами** в іменниках, які в називному відмінку мають закінчення **-и, -а** або **-і** (після шиплячого): *ви́лами, но́чвами, Су́мами, схо́дами, фіна́нсами; весе́лощами, ра́дощами*;

2) закінчення **-ями** в іменниках, які в називному відмінку закінчуються на **-і, -ї, -я**: *ві́нцями, грабля́ми, коно́плями, но́жицями, Чернівця́ми, поми́ями*;

3) закінчення **-ми**: *ворі́тьми́* (і *воро́тами*), *грі́шми* (і *гроши́ма*), *гусьми́*, *двери́ми* (і *двери́ма*), *ді́тьми, курми́, людьми́, саньми́* (і *саня́ми*), *сі́ньми, штаньми́* (і *штана́ми*, рідше — *шта́нями*).

6. У місцевому відмінку залежно від попереднього приголосного вживаємо закінчення **-ах, -ях**: *на ви́лах, на воро́тах* (рідше — *воро́тях*), *на кані́кулах, на но́жицях, на фіна́нсах, на штана́х* (рідше — *на шта́нях*), *у джи́нсах, у но́чвах, у Су́мах, у я́слах; на грабля́х, у две́рях, у поми́ях, у Чернівця́х*.

ПРИКМЕТНИК

За характером кінцевого приголосного основи та відмінкових закінчень прикметники поділено на дві групи — тверду та м'яку.

§ 101. Тверда група прикметників

До твердої групи належать:

1) якісні та відносні прикметники, що мають основу на твердий приголосний і в називному відмінку однини чол. роду закінчуються на **-ий**: *бо́сий, бурхли́вий, вели́чний, весе́лий, весня́ни́й, відва́жний, відпові́дний, гірки́й, глухи́й, дові́чний, жито́мирський, замо́жний, за́хідний, кни́жний, майсте́рний, мо́дний, молоди́й, навча́льний, нагі́рний, наро́дний, незале́жний, нови́й, пито́мий, попере́чний, постмоде́рний, пото́чний, працьови́тий, прода́жний, рі́дний, сві́жий, семирі́чний, си́зий, сі-*

рий, сліпи́й, ста́рший, схі́дний, тво́рчий, теля́чий, тогобі́чний, тото́жний, тугі́й, тяму́щий, хоро́брий, чи́стий, чотирику́тний, чудо́вий, шляхе́тний, щасли́вий;

2) присвійні прикметники із суфіксами **-ів** (після голосного та апострофа — **-їв**), **-ин** (після голосного та апострофа — **-їн**), які в називному відмінку однини чол. роду після цих суфіксів мають нульове закінчення: *ба́тьків, ді́дів, І́горів, шевці́в, Андрі́їв, Га́лин, доччи́н, не́нин, ня́ньчин, Марі́їн*;

3) усі короткі форми прикметників: *варт, ви́нен, го́ден, гото́в, жив, зго́ден, здоро́в, зе́лен, ла́ден, пе́вен, по́вен, пови́нен, прав, рад, я́сен*.

§ 102. М'яка група прикметників

До м'якої групи належать:

1) відносні прикметники, що мають основу на м'який приголосний **-н-** і в називному відмінку однини чол. роду закінчуються на **-ій** (після голосного — **-їй**): *бу́дній, ве́рхній, вечі́рній, всесві́тній (кругосві́тній), горо́дній, да́вній (неда́вній), доро́жній (подоро́жній), досві́тній, доста́тній, дру́жній* (але *дру́жний* — з іншим значенням), *жи́тній, за́дній, кра́йній, ку́тній, лі́тній (повноліті́ній), майбу́тній, могу́тній, му́жній, незабу́тній, нові́тній, обі́дній (пообі́дній), осві́тній, осі́нній, оста́нній, пере́дній, пі́зній, поро́жній, прису́тній (відсу́тній, посу́тній), пу́тній, ра́нній, самобу́тній, само́тній* (але *самі́тний*), *сере́дній (посере́дній), спі́дній, сторо́нній, сусі́дній, ха́тній, худо́жній* тощо, а також *замі́жня*;

2) усі прикметники на **-жній, -шній**, що походять від прислівників: *бли́жній, вну́трішній, вчора́шній, да́вні́шній, дома́шній, за́втрашній, зо́внішній, коли́шній, ни́нішній, поздо́вжній, ра́нішній, спра́вжній, сього́днішній, тепе́рішній, торі́шній* (але *цьогорі́чний*), *туте́шній* та ін.; також *прийде́шній, сіне́шній* тощо;

3) відносні прикметники з основою на **-й**: *безкра́їй, довгові́їй, короткоши́їй*; відносні прикметники з відтінком присвійності: *бра́тній, о́рлій*, а також якісний прикметник *си́ній*.

§ 103. Зразки відмінювання прикметників

Однина

Тверда група

	Чол. рід	Середн. рід	Жін. рід
Н.	га́рн-**ий**	га́рн-**е**	га́рн-**а**
Р.	га́рн-**ого**	га́рн-**ого**	га́рн-**ої**
Д.	га́рн-**ому**	га́рн-**ому**	га́рн-**ій**
Зн.	= Н. *або* Р.	га́рн-**е**	га́рн-**у**
Ор.	га́рн-**им**	га́рн-**им**	га́рн-**ою**
М.	...га́рн-**ому(-ім)**	...га́рн-**ому(-ім)**	...га́рн-**ій**
Н.	бра́тів	бра́тов-**е**	бра́тов-**а**
Р.	бра́тов-**ого**	бра́тов-**ого**	бра́тов-**ої**
Д.	бра́тов-**ому**	бра́тов-**ому**	бра́тов-**ій**
Зн.	= Н. *або* Р.	бра́тов-**е**	бра́тов-**у**
Ор.	бра́тов-**им**	бра́тов-**им**	бра́тов-**ою**
М.	...бра́тов-**ому(-ім)**	...бра́тов-**ому(-ім)**	...бра́тов-**ій**

М'яка група

	Чол. рід	Середн. рід	Жін. рід
Н.	си́н-**ій**	си́н-**є**	си́н-**я**
Р.	си́нь-**ого**	си́нь-**ого**	си́нь-**ої**
Д.	си́нь-**ому**	си́нь-**ому**	си́н-**ій**
Зн.	= Н. *або* Р.	си́н-**є**	си́н-**ю**
Ор.	си́н-**ім**	си́н-**ім**	си́нь-**ою**
М.	...си́нь-**ому** (си́н-**ім**)	...си́нь-**ому** (си́н-**ім**)	...си́н-**ій**
Н.	безкра́-**їй**	безкра́-**є**	безкра́-**я**
Р.	безкра́й-**ого**	безкра́й-**ого**	безкра́й-**ої**
Д.	безкра́й-**ому**	безкра́й-**ому**	безкра́-**їй**
Зн.	= Н. *або* Р.	безкра́-**є**	безкра́-**ю**
Ор.	безкра́-**їм**	безкра́-**їм**	безкра́й-**ою**
М.	...безкра́й-**ому** (безкра́-**їм**)	...безкра́й-**ому** (безкра́-**їм**)	...безкра́-**їй**

Множина

	Тверда група		*М'яка група*	
Н.	га́рн-**і**	бра́тов-**і**	си́н-**і**	безкра́-**ї**
Р.	га́рн-**их**	бра́тов-**их**	си́н-**іх**	безкра́-**їх**
Д.	га́рн-**им**	бра́тов-**им**	си́н-**ім**	безкра́-**їм**
Зн.	= Н. *або* Р.	= Н. *або* Р.	= Н. *або* Р.	= Н. *або* Р.
Ор.	га́рн-**ими**	бра́тов-**ими**	си́н-**іми**	безкра́-**їми**
М.	...га́рн-**их**	...бра́тов-**их**	...си́н-**іх**	...безкра́-**їх**

Примітка 1. Іменники прикметникового походження *будівни́чий, лю́тий* (місяць), *подоро́жній* і подібні відмінюємо як прикметники: *до будівни́чого, будівни́чі, з будівни́чими; лю́того, у лю́тому.* Пор.: *сього́дні п'я́те лю́того* і *п'я́того лю́того 2018 ро́ку.*

Примітка 2. Прикметники, складені з **-лиций**: *білоли́ций, блідоли́ций, кругло́ли́ций, повноли́ций* і под., відмінюємо так:

Однина

	Чол. рід	**Середн. рід**	**Жін. рід**
Н.	білоли́ц-**ий**	білоли́ц-**е**	білоли́ц-**я**
Р.	білоли́ць-**ого**	білоли́ць-**ого**	білоли́ць-**ої**
Д.	білоли́ць-**ому**	білоли́ць-**ому**	білоли́ц-**ій**
Зн.	= Н. *або* Р.	білоли́ц-**е**	білоли́ц-**ю**
Ор.	білоли́ц-**им**	білоли́ц-**им**	білоли́ць-**ою**
М.	...білоли́ць-**ому** (білоли́ц-**ім**)	...білоли́ць-**ому** (білоли́ц-**ім**)	...білоли́ц-**ій**

Множина

Н.	білоли́ц-**і**	Зн.	= Н. *або* Р.
Р.	білоли́ц-**их**	Ор.	білоли́ц-**ими**
Д.	білоли́ц-**им**	М.	...білоли́ц-**их**

§ 104. Ступенювання прикметників

Вищий ступінь порівняння прикметників

1. Вищий ступінь порівняння прикметників утворюємо додаванням:

1) суфікса **-іш-** або **-ш-** до основи чи до кореня звичайної форми якісного прикметника: *нов-**іш**-ий, повн-**іш**-ий, син-**іш**-ий; деше́в-**ш**-ий, соло́д-**ш**-ий*. Додавання суфікса ***-ш-*** може зумо-

вити появу звукосполучень, які на письмі позначаємо буквами ***щ*** і ***жч***: *ви́**щ**ий, то́**вщ**ий* (поряд із *товсті́**ш**ий*); *бли́**ж**чий, ва́**ж**чий, ву́**ж**чий, доро́**ж**чий, ду́**ж**чий, ни́**ж**чий, тя́**ж**чий* тощо.

2) слів **більш, менш** до звичайної форми якісного прикметника (рідше): *більш вда́лий, більш глибо́кий; менш вередли́вий*;

3) деякі прикметники вищого ступеня порівняння утворюються від інших основ: *вели́кий — бі́льший, мали́й — ме́нший, га́рний — кра́щий, пога́ний – гі́рший*.

Найвищий ступінь порівняння прикметників

2. Найвищий ступінь порівняння прикметників утворюємо додаванням:

1) префікса **най-** до форми вищого ступеня: *найбі́льший, найкра́ща, найме́нше*;

2) слів **найбільш, найменш** до звичайної форми якісного прикметника (рідше): *найбі́льш зручни́й, найбі́льш стійка́; найме́нш прие́мне.*

Для посилення ознаки додаємо до форм найвищого ступеня порівняння прикметників частки **що** і **як**; пишемо їх із прикметниками разом: *щонайсильні́ший; якнайбі́льший, якнайшви́дший*.

ЧИСЛІВНИК

КІЛЬКІСНІ ЧИСЛІВНИКИ

§ 105. Відмінювання кількісних числівників

1. Числівник *оди́н, одне́ (одно́), одна́* відмінюємо так:

	Однина			Множина
	Чол. і середн. рід		**Жін. рід**	
Н.	оди́н	одне́ (*рідше* — одно́)	одна́	одні́
Р.	одного́		одніє́ї (*рідше* — одно́ї)	одни́х
Д.	одному́		одні́й	одни́м
Зн.	= Н. *або* Р.	одне́ (одно́)	одну́	= Н. *або* Р.

Ор.	одни́м	однією (*рідше* — одно́ю)	одни́ми
М.	...одно́му (одні́м)	...одні́й	...одни́х

Примітка. У займенниках *оди́н до о́дного, оди́н о́дному, оди́н з о́дним* і под. наголос у словах *о́дного, о́дному, о́дній* і т. ін. — на першому складі.

2. Інші кількісні числівники відмінюємо так:

Н.	два	дві	три	чоти́ри
Р.	двох		трьох	чотирьо́х
Д.	двом		трьом	чотирьо́м
Зн.	= Н. *або* Р.		= Н. *або* Р.	= Н. *або* Р.
Ор.	двома́		трьома́	чотирма́
М.	...двох		...трьох	...чотирьо́х

Н.	п’ять	шість	сім	ві́сім
Р.	п’яти́, п’ятьо́х	шести́, шістьо́х	семи́, сімо́х	восьми́, вісьмо́х
Д.	п’яти́, п’ятьо́м	шести́, шістьо́м	семи́, сімо́м	восьми́, вісьмо́м
Зн.	п’ять *або* п’ятьо́х	шість *або* шістьо́х	сім *або* сімо́х	ві́сім *або* вісьмо́х
Ор.	п’ятьма́, п’ятьома́	шістьма́, шістьома́	сьома́, сімома́	вісьма́, вісьмома́
М.	...п’яти́, п’ятьо́х	...шести́, шістьо́х	...семи́, сімо́х	...восьми́, вісьмох

3. Як *п’ять* або *шість* відмінюємо числівники *де́в’ять, де́сять, одина́дцять, двана́дцять, трина́дцять, чотирна́дцять, п’ятна́дцять, шістна́дцять, сімна́дцять, вісімна́дцять, дев’ятна́дцять, два́дцять, три́дцять.*

4. Складні числівники *п’ятдеся́т, шістдеся́т, сімдеся́т, вісімдеся́т* відмінюємо за таким зразком:

Н.	п’ятдеся́т
Р.	п’ятдесяти́, п’ятдесятьо́х
Д.	п’ятдесяти́, п’ятдесятьо́м
Зн.	п’ятдеся́т *або* п’ятдесятьо́х
Ор.	п’ятдесятьма́, п’ятдесятьома́
М.	...п’ятдесяти́, ...п’ятдесятьо́х

5. Складні числівники *двісті, три́ста, чоти́риста, п'ятсо́т, шістсо́т, сімсо́т, вісімсо́т, дев'ятсо́т* відмінюємо за такими зразками:

Н.	двісті	п'ятсо́т
Р.	двохсо́т	п'ятисо́т
Д.	двомста́м	п'ятиста́м
Зн.	двісті	п'ятсо́т
Ор.	двомаста́ми	п'ятьмаста́ми, п'ятьомаста́ми
М.	...двохста́х	...п'ятиста́х

6. У складених кількісних числівниках відмінюємо всі частини: *з чотирьохсо́т сімдесяти́ восьми́ ти́сяч шестисо́т п'ятдесяти́ дев'яти́* (гривень).

7. Числівники *со́рок, дев'яно́сто, сто* в родовому, давальному, орудному й місцевому відмінках мають закінчення **-а**: *сорока́, дев'яно́ста, ста*.

8. Збірні числівники *дво́є, обо́є, тро́є* в непрямих відмінках мають форми від *два, оба́* (давня форма), *три: двох, двом.., обо́х, обо́м.., трьох, трьом...*

9. Збірний числівник *оби́два (оби́дві)* має в непрямих відмінках такі форми: *обо́х, обо́м, обома́, на обо́х*.

10. Збірні числівники *че́тверо, п'я́теро, ше́стеро, се́меро, во́сьмеро, де́в'ятеро, де́сятеро, одина́дцятеро* в непрямих відмінках мають форми відповідних кількісних числівників: *чотирьо́х, чотирьо́м.., п'ятьо́х, п'ятьо́м.., шістьо́х, шістьо́м...* і т. д.

11. Числові назви *ти́сяча, мільйо́н, мілья́рд* відмінюємо як іменники відповідних відмін.

12. Неозначено-кількісні числівники *кільканадцять, кількадеся́т* відмінюємо як числівник *п'ять: кільканадцяти́* і *кільканадцятьо́х, кількадесятьма́* і *кількадесятьома́.*

ПОРЯДКОВІ ЧИСЛІВНИКИ

§ 106. Відмінювання порядкових числівників

1. Числівники, що мають закінчення **-ий**, відмінюємо як прикметники твердої групи: *пе́рший (пе́рша, пе́рше), дру́гий, четве́ртий, п'я́тий, шо́стий, сьо́мий, во́сьмий, дев'я́тий, де-*

ся́тий, одина́дцятий, двана́дцятий.., двадця́тий, тридця́тий, сороко́вий, п'ятдеся́тий, шістдеся́тий, сімдеся́тий, вісімдеся́тий, дев'яно́стий, со́тий, двохсо́тий, трьохсо́тий, чотирьохсо́тий, п'ятисо́тий.., ти́сячний, двохти́сячний, трьохти́сячний, чотирьохти́сячний, п'ятити́сячний.., мільйо́нний, двохмільйо́нний, трьохмільйо́нний, чотирьохмільйо́нний, п'ятимільйонний..; числівник *тре́тій (тре́тя, тре́тє)* відмінюємо як прикметник м'якої групи.

2. У складених порядкових числівниках відмінювана остання частина: *вісімдеся́т во́сьмий, вісімдеся́т во́сьмого, ти́сяча дев'ятсо́т дев'яно́сто пе́ршого (року), у ти́сяча сімсо́т вісімдесят дев'я́тому (році), у дві ти́сячі вісімна́дцятому (році)*.

Порядкові числівники на письмі передаємо переважно словами: *пе́рше бе́резня, шо́стий по́верх*. Якщо порядковий числівник передано цифрою, то після неї кінцеву частину порядкового слова пишемо з дефісом, напр.: *5-й по́верх, на 36-му кіломе́трі, після 7-ї годи́ни* (але у позначеннях дат, сторінок видання, а також після римських цифр закінчення не пишемо: *1 січня 2000 року, 120 сторінка, I тисячоліття, XXI століття*).

ДРОБОВІ ЧИСЛІВНИКИ

§ 107. Відмінювання дробових числівників

1. Дробові числівники читаємо так: $^1/_2$ — *одна́ дру́га*, $^1/_3$ — *одна́ тре́тя*, $^1/_4$ — *одна́ четве́рта*, $^2/_3$ — *дві тре́тіх*, $^2/_7$ — *дві сьо́мих*, $^3/_4$ — *три четве́ртих*, $^3/_5$ — *три п'я́тих*, $^4/_3$ — *чоти́ри тре́тіх*, $^5/_2$ — *п'ять дру́гих*, $^9/_{10}$ — *де́в'ять деся́тих*.

Відмінюємо їх як звичайні числівники: *двом тре́тім, трьома́ п'я́тими; діли́ти на одну́ двадця́ту*.

Полови́на ($^1/_2$), *трети́на* ($^1/_3$), *чверть* ($^1/_4$) відмінюємо як іменники.

2. Числівники *півтора́ (відра́, кілогра́ма, кіломе́тра), півтори́ (доби́, гри́вні, ти́сячі), півтора́ста* невідмінювані.

ЗАЙМЕННИК

§ 108. Особові займенники

Відмінювання особових займенників

	Однина		Множина	
Н.	я	ти	ми	ви
Р.	мене́ (до ме́не)	тебе́ (до те́бе)	нас	вас
Д.	мені́	тобі́	нам	вам
Зн.	мене́ (на ме́не)	тебе́ (на те́бе)	нас	вас
Ор.	мно́ю	тобо́ю	на́ми	ва́ми
М.	...мені́	...тобі́	...нас	...вас

	Однина			Множина
Н.	він	воно́	вона́	вони́
Р.	його́ (до нього́)		її́ (до не́ї)	їх (до них)
Д.	йому́		їй	їм
Зн.	його́ (на нього́)		її́ (на не́ї)	їх (на них)
Ор.	ним		не́ю	ни́ми
М.	...нього́му (нім)		...ній	...них

Форми займенника третьої особи *(він, вона́, воно́, вони́)* після прийменників уживаємо з приставним **н**: *до нього́, на не́ї, з них.* Орудний відмінок має форму з **н** і без прийменника: *ним, не́ю, ни́ми.*

§ 109. Зворотний займенник

Відмінювання зворотного займенника

Н.	—
Р.	себе́ (до се́бе)
Д.	собі́
Зн.	себе́ (на се́бе)
Ор.	собо́ю
М.	...собі́

§ 110. Присвійні займенники

Відмінювання присвійних займенників

	Однина			Множина
	Чол. і середн. рід		**Жін. рід**	
Н.	мій	моє́	моя́	мої́
Р.	мого́		моє́ї	мої́х
Д.	моє́му		мої́й	мої́м
Зн.	= Н. *або* Р.	моє́	мою́	мої́х
Ор.	мої́м		моє́ю	мої́ми
М.	...моє́му (мої́м)		...мої́й	...мої́х

Так само відмінюємо займенники *твій, свій.*

Займенники *наш, ваш* відмінюємо як прикметники твердої групи.

Займенник *їхній* відмінюємо як прикметник м'якої групи.

§ 111. Вказівні займенники

Відмінювання вказівних займенників

	Однина			Множина
	Чол. і середн. рід		**Жін. рід**	
Н.	той	те	та	ті
Р.	того́		тієї (*рідко* — то́ї)	тих
Д.	тому́		тій	тим
Зн.	= Н. *або* Р.	те	ту	= Н. *або* Р.
Ор.	тим		тією (*рідко* — то́ю)	ти́ми
М.	...то́му (тім)		...тій	...тих

Так само відмінюємо займенник *ото́й.*

Н.	цей	це	ця	ці
Р.	цього́ (у цьо́го)		цієї	цих
Д.	цьому́		цій	цим
Зн.	= Н. *або* Р.	це	цю	= Н. *або* Р.
Ор.	цим		цією	ци́ми
М.	...цьо́му (цім)		...цій	...цих

Так само відмінюємо *оце́й* та рідковживаний варіант *сей*.

§ 112. Питальні займенники

Відмінювання питальних займенників

Н.	хто	що
Р.	кого́ (до ко́го)	чого́ (до чо́го)
Д.	кому́	чому́
Зн.	кого́ (на ко́го)	що
Ор.	ким	чим
М.	...ко́му (кім)	...чо́му (чім)

	Однина			Множина
	Чол. і середн. рід		**Жін. рід**	
Н.	чий	чиє́	чия́	чиї́
Р.	чийо́го		чиє́ї	чиї́х
Д.	чийо́му (чиє́му)		чиї́й	чиї́м
Зн.	= Н. *або* Р.	чиє́	чию́	= Н. *або* Р.
Ор.	чиї́м		чиє́ю	чиї́ми
М.	...чийо́му (чиє́му, чиї́м)		...чиї́й	...чиї́х

Займенники *які́й, котрі́й* відмінюємо як прикметники твердої групи.

§ 113. Означальні займенники

Відмінювання означальних займенників

	Однина			Множина
	Чол. і середн. рід		**Жін. рід**	
Н.	весь (уве́сь, ввесь)	все (усе́)	вся (уся́)	всі (усі́)
Р.	всього́ (усього́) [до всьо́го (усьо́го)]		всіє́ї (усіє́ї)	всіх (усі́х)
Д.	всьому́ (усьому́)		всій (усі́й)	всім (усі́м)
Зн.	= Н. *або* Р.	все (усе́)	всю (усю́)	= Н. *або* Р.
Ор.	всім (усі́м)		всіє́ю (усіє́ю)	всіма́ (усіма́)
М.	...всьо́му (усьо́му), …всім (усі́м)		...всій (усі́й)	...всіх (усі́х)

Примітка 1. У всіх відмінках **у** чергується з **в** за загальним правилом (див. § 23).

Займенники *ко́жен (ко́жний), вся́кий, всіля́кий, сами́й* і *са́мий* (напр.: *сами́й хліб*, але *той са́мий*), *сам (сама́, самі́)* відмінюємо як прикметники твердої групи.

Примітка 2. Після прийменників наголос переходить з останнього складу на передостанній у таких займенникових формах, як: *до ме́не, до те́бе, на се́бе, з нього́, у не́ї, бі́ля ко́го (ко́гось), від то́го, від чо́го (чо́гось), у цьо́го, з усього́, на то́му, при цьо́му, у чо́му (чо́мусь), в усьо́му.*

Але коли прийменник поєднується не із займенником, а з іншою частиною мови, від якої цей займенник залежить, то наголос не змінюється: *до його́ ха́ти, до її́ до́му.*

§ 114. Складні займенники (неозначені й заперечні)

Відмінювання складних займенників

Займенники, до складу яких уходять частки **аби-, де-, ні-, -небудь, -сь**, відмінюємо так:

Аби́хто, аби́кого, аби́ в ко́го, аби́кому, аби́ким, аби́ з ким, аби́ на ко́му (і *аби́ на кім*).

Аби́який, аби́якого, аби́якому, аби́яким, аби́ з яки́м, аби́ на яко́му (і *аби́ на які́м*).

Де́хто, де́кого, де́кому, де́ з ким, де́ на кому (і *де́ на кім*), *на де́кому*.

Де́який, де́якого, де́яким, на де́яких (і *де́ на яких*).

Котри́йсь, котро́гось, котро́мусь, котри́мсь, на котро́мусь.

Ніхто́, ніко́го, ніко́му, ніки́м, ні з ки́м, ні на ко́му (і *ні на кі́м*).

Нія́кий, нія́кого, нія́кому, нія́ким, ні на я́кому (і *ні на я́кім*).

Хто-не́будь, кого́-не́будь, кому́-не́будь, ким-не́будь, на ко́му-не́будь.

Хтось, кого́сь, кому́сь, кимсь (і *ки́мось*), *у ко́мусь.*

Чийсь, чийо́гось, чийо́мусь (і *чиє́мусь*), *чиї́мсь* (і *чиї́мось*), *на чийо́мусь* (і *на чиє́мусь, чиї́мсь, чиї́мось*).

Що-бу́дь, чого́-бу́дь, чому́-бу́дь, чим-бу́дь, на чо́му-бу́дь (і *на чім-бу́дь*).

Що-нéбудь, чогó-нéбудь, чомý-нéбудь, чим-нéбудь, на чóму-нéбудь (і *на чім-нéбудь*).

Щось, чогóсь, чомýсь, чимсь (і *чи́мось*), *на чóмусь* (і *на чімсь, чі́мось*).

Примітка. Займенникові числівники *дéкілька, кі́лька, скі́льки, сті́льки* відмінюємо як числівник *два: дéкількóх, дéкількóм, дéкількомá; багáто* відмінюємо так: *багатьóх, багатьóм, багатьмá* і *багатьомá.*

ДІЄСЛОВО

§ 115. Дійсний спосіб

Теперішній час

1. Зразки дієвідмінювання в теперішньому часі:

І дієвідміна

	Однина			Множина		
1 ос.	ід-**ý**	кол-**ю́**	чý-**ю**	ід-**емó**	кóл-**емо**	чý-**ємо**
2 ос.	ід-**éш**	кóл-**еш**	чý-**єш**	ід-**етé**	кóл-**ете**	чý-**єте**
3 ос.	ід-**é**	кóл-**е**	чý-**є**	ід-**ýть**	кóл-**ють**	чý-**ють**

ІІ дієвідміна

	Однина			Множина		
1 ос.	робл-**ю́**	бáч-**у**	гó-**ю**	рóб-**имо**	бáч-**имо**	гó-**їмо**
2 ос.	рóб-**иш**	бáч-**иш**	гó-**їш**	рóб-**ите**	бáч-**ите**	гó-**їте**
3 ос.	рóб-**ить**	бáч-**ить**	гó-**їть**	рóбл-**ять**	бáч-**ать**	гó-**ять**

За такими зразками відмінюємо й дієслова доконаного виду в майбутньому часі.

Поділ дієслів на дієвідміни

2. За характером особових закінчень теперішнього часу (або майбутнього часу дієслів доконаного виду) дієслова поділено на дві дієвідміни: першу і другу. Лише чотири дієслова (див. нижче п. 7) становлять окрему групу.

До першої дієвідміни належать дієслова з особовими закінченнями: **-у (-ю), -еш (-єш), -е (-є), -емо (-ємо), -ете (-єте), -уть (-ють)**.

До другої дієвідміни належать дієслова з особовими закінченнями: **-у (-ю), -иш (-їш), -ить (-їть), -имо (-їмо), -ите (-їте), -ать (-ять)**.

3. Визначаючи особові закінчення дієслів, потрібно враховувати те, що:

1) дієслова, які мають в інфінітиві основу на **-и, -і (-ї)** або на **-а** (після **ж, ч, ш**) і в першій особі однини та в третій особі множини теперішнього часу (або майбутнього дієслів доконаного виду) ці голосні втрачають, належать до другої дієвідміни:

ба́ч**и**-ти	ба́ч-**у**	ба́ч-**ать**
вар**и́**-ти	вар-**ю́**	ва́р-**ять**
до**ї́**-ти	до-**ю́**	до́-**ять**
лет**і́**-ти	леч-**у́**	лет-**я́ть**
сид**і́**-ти	сидж-**у́**	сид-**я́ть**
крич**а́**-ти	крич-**у́**	крич-**а́ть**

До цієї дієвідміни належать усі дієслова на **-отіти**: *булькотіти, бурм-отіти, мурк-отіти, цок-отіти,* а також дієслова *боя́-тися, стоя́-ти* (з основою на **-я**), *спа́-ти* (з основою на **-а** не після шиплячого), *бі́г-ти* (з основою на приголосний);

2) усі інші дієслова належать до першої дієвідміни, а саме:

а) дієслова з односкладовою інфінітивною основою на голосні **-и-, -у-**, які зберігаються в дієвідмінюваних формах, а також похідні від них:

в**и́**-ти (док. зав**и́**ти)	ви́-**ю**	ви́-**ють**
ж**и́**-ти	жив-**у́**	жив-**у́ть**
кр**и́**-ти	кри́-**ю**	кри́-**ють**
м**и́**-ти	ми́-**ю**	ми́-**ють**
н**и́**-ти	ни́-**ю**	ни́-**ють**
ш**и́**-ти	ши́-**ю**	ши́-**ють**
ч**у́**-ти	чу́-**ю**	чу́-**ють**

В особових формах дієслів *би́ти, ви́ти* (док. *зви́ти*), *ли́ти, пи́ти* кореневий голосний **и** не зберігається: *б'ю — б'ють, в'ю — в'ють, ллю — ллють, п'ю — п'ють;*

б) дієслова з основою інфінітива на **-і-**, що зберігається у формах дієвідмінювання:

білі́-ти	білі́-**ю**	білі́-**ють**
жовті́-ти	жовті́-**ю**	жовті́-**ють**
сині́-ти	сині́-**ю**	сині́-**ють**

в) дієслова з основою інфінітива на **-а-** не після шиплячого приголосного, а також після шиплячого, коли це **-а-** в дієвідмінюваних формах зберігається, та дієслова з основою інфінітива на **-я-**:

гн**а́**-ти	жен-**у́**	жен-**у́ть**
закис**а́**-ти	закис**а́**-**ю**	закис**а́**-**ють**
міш**а́**-ти	міш**а́**-**ю**	міш**а́**-**ють**
пис**а́**-ти	пиш-**у́**	пи́ш-**уть**
сі**я**-ти	сі-**ю**	сі-**ють**

г) дієслова з основою інфінітива на **-ува- (-юва-)**, які у формах теперішнього часу та майбутнього часу дієслів доконаного виду втрачають компонент **-ва-**:

буд-**ува́**-ти	буд-**у́**-**ю**	буд-**у́**-**ють**
гор-**юва́**-ти	гор-**ю́**-**ю**	гор-**ю́**-**ють**
намал-**юва́**-ти	намал-**ю́**-**ю**	намал-**ю́**-**ють**

Примітка. Від суфікса **-ува- (-юва-)** потрібно відрізняти суфікс **-ва-**, що зберігається в особових формах: *бу-**ва́**-ти — бу-**ва́**-ю, бу-**ва́**-ють; відчу-**ва́**-ти — відчу-**ва́**-ю, відчу-**ва́**-ють.* Але: *ку-**ва́**-ти — ку-ю́, пізна-**ва́**-ти — пізна-ю́, ста-**ва́**-ти — ста-ю́*;

ґ) дієслова з основою інфінітива на **-оло-, -оро-**:

п**оло́**-ти	пол-**ю́**	по́л-**ють**
поб**оро́**-ти	побор-**ю́**	побо́р-**ють**

д) дієслова з основою інфінітива на **-ну-**:

гля́**ну**-ти	гля́н-**у**	гля́н-**уть**
ки́**ну**-ти	ки́н-**у**	ки́н-**уть**

е) дієслова з основою інфінітива на приголосний:

не**с**-ти́	нес-**у́**	нес-**у́ть**
па́**с**-ти	пас-**у́**	пас-**у́ть**
те́**р**-ти	тр-**у**	тр-**уть**

є) дієслова з основою на **-ота-**:

бульк-**ота́**-ти	булькоч-**у́**	булько́ч-**уть**
мурк-**ота́**-ти	муркоч-**у́**	мурко́ч-**уть**

ж) окремі дієслова:

жа́-ти	жн-**у**	жн-**уть**
іржа́-ти	ірж-**у́**	ірж-**у́ть**
реві́-ти (і ревти́)	рев-**у́**	рев-**у́ть**
сла́-ти (= посила́ти)	шл-**ю**	шл-**ють**
сла́-ти (= стели́ти)	стел-**ю́**	сте́л-**ють**
хоті́-ти	хо́ч-**у**	хо́ч-**уть**

Примітка. Дієслова, у яких в інфінітиві перед кінцевим **р** основи наявний **е**, втрачають його і в особових формах, і у формах наказового способу: *завм**е́**р-ти — замр-**у́**, замр**у́**ть, замр-и́; т**е́**р-ти — тр-у, тр-уть, тр-и; уп**е́**р-ти — упр-у́, упр-у́ть, упр-и́.* Але: *д**е́**р-ти — д**е**р-у́, д**е**р-у́ть, д**е**р-и́; ж**е́**р-ти — ж**е**р-у́, ж**е**р-у́ть, ж**е**р-и́.*

ЗМІНИ ПРИГОЛОСНИХ У ДІЄСЛОВАХ, ДІЄПРИКМЕТНИКАХ І ВІДДІЄСЛІВНИХ ІМЕННИКАХ

4. У дієсловах першої дієвідміни відбувається зміна приголосних: **г → ж, к → ч, х → ш, з → ж, с → ш, т → ч, ст → шч** (буква **щ**), **ск → шч** (буква **щ**) у всіх формах теперішнього часу (або майбутнього часу дієслів доконаного виду), якщо

така зміна є в першій особі однини: *могти́ — мо́**ж**у, мо́**ж**еш; пе**к**ти́ — пе**ч**у́, пе**ч**е́ш; коли**х**а́ти — коли**ш**у́, коли́**ш**еш; в'яза́ти — в'я**ж**у́, в'я́**ж**еш; че**с**а́ти — че**ш**у́, че́**ш**еш; хо**т**і́ти — хо́**ч**у, хо́**ч**еш; сви**ст**а́ти — сви**щ**у́, сви́**щ**еш; поло**ск**а́ти — поло**щ**у́, поло́**щ**еш.*

5. У дієсловах другої дієвідміни в першій особі однини приголосні **д, т, з, с** змінюються на **дж, ч, ж, ш,** а **зд, ст → ждж, шч** (буква **щ**): *во**д**и́ти — во**дж**у́, ве**рт**і́ти — ве**рч**у́, во**з**и́ти — во**ж**у́, но**с**и́ти — но**ш**у́; ї**зд**и́ти — ї**жд**жу, ви́мо**ст**ити — ви́мо**щ**у.*

Примітка. У дієслові *бі́гти* й похідних від нього *забі́гти, прибі́гти* та ін., що належать до другої дієвідміни, **г** змінюється на **ж** у всіх формах теперішнього часу (або майбутнього часу дієслів доконаного виду): *бі́гти — бі**ж**у́, бі**ж**и́ш.*

6. Приголосні **г**, **з** змінюються на **ж; к, т → ч; с → ш; д, дз → дж; ст, ск → шч** (буква **щ**):

1) у дієприкметниках перед суфіксом **-ен-**(-ий): *перемо́**ж**ений, во́**ж**ений, пе́**ч**ений, кру́**ч**ений, но́**ш**ений, збу́**дж**ений, ви́ї**жд**жений, ви́мо**щ**ений, пу́**щ**ений*;

2) у похідних дієсловах із суфіксами **-ува-** та **-а-**: *замо́ро**ж**увати, вико́**ч**увати, вино́**ш**увати, розку́**ш**увати, прина́**дж**увати, виї́**ждж**увати, вимо́**щ**увати; похо**дж**а́ти, са**дж**а́ти,* але: *за**ва**ж**а**́ти,* хоч *за**ва**́дити, за**ва**́**дж**у*;

3) у віддієслівних іменниках перед суфіксом **-енн-**(-я): *відно́**ш**ення, розхо́**дж**ення, розгні́**жд**ження, спро́**щ**ення,* але перед **-інн-**(-я) ці приголосні зберігаються: *во**д**і́ння, во**з**і́ння, гні**зд**і́ння, кру**т**і́ння, но**с**і́ння.*

Примітка 1. У дієсловах другої дієвідміни після губних перед **я**, **ю** з'являється **л**: *ку́**пл**ять, ло́**вл**ять, ло́**мл**ять, лю́**бл**ять; купл**ю́**, ловл**ю́**, ломл**ю́**, люб**лю́**.* **Л** з'являється також після губних:

1) у дієприкметниках на **-ен-**(-ий): *зро́**бл**ений, ку́**пл**ений, розгра́**фл**ений*;

2) у дієприслівниках на **-ячи**: *гу́**бл**ячи, лю́**бл**ячи, ро́**бл**ячи;*

3) у віддієслівних іменниках перед **-енн**-(-я): *здеше́**вл**ення, погли́**бл**ення.*

Примітка 2. Постфікс **-ся (-сь)** із дієсловами пишемо разом, причому в третій особі однини перед **-ся** з'являється **-ть**: *б'є́**ть**ся, ллє́**ть**ся, сміє́**ть**ся.*

Відмінювання дієслів ДА́ТИ, Ї́СТИ, ВІДПОВІ́СТИ́ (та інших з компонентом -ВІСТИ), БУ́ТИ

7. Дієслова *да́ти, ї́сти*, *відповісти́, розповісти́* та інші на **-вісти**, а також *бу́ти* з усіма похідними від них становлять відповідно до закінчень дієслів теперішнього часу (або майбутнього часу доконаного виду) окрему групу.

	Однина			Множина		
1 ос.	дам	їм	відпові́м	дамо́	їмо́	відповімо́
2 ос.	даси́	їси́	відповіси́	дасте́	їсте́	відповісте́
3 ос.	дасть	їсть	відпові́сть	даду́ть	їдя́ть	*але*: даду́ть ві́дповідь

Від дієслова *бу́ти* вживаємо тільки форму *є* (інколи в поетичній мові для першої та третьої особи однини — *єсть*), що заступає всі інші форми; зрідка вживані ще архаїчні форми: для другої особи однини — *єси́*, а для третьої особи множини — *суть*.

Майбутній час

8. Майбутній час дієслів:

1) недоконаного виду вживаємо в таких формах:

а) особових формах допоміжного дієслова *бу́ти* — *бу́ду, бу́деш, бу́де, бу́демо* (зрідка *бу́дем*), *бу́дете, бу́дуть* + інфінітив: *бу́ду писа́ти, бу́дете ходи́ти*;

б) особових формах, утворених з інфінітива та скорочених особових форм колишнього дієслова *я́ти* (*иму́...*) — **-му, -меш, -ме, -мемо** (зрідка **-мем**), **-мете, -муть**, що стали дієслівними закінченнями: *пекти́му, пекти́меш, пекти́ме, пекти́мемо* (зрідка *пекти́мем*), *пекти́мете, пекти́муть*.

2) доконаного виду вживаємо в таких формах:

а) префікс + теперішній час: *зроблю́, напишу́*;

б) деякі безпрефіксні дієслова доконаного виду із закінченням теперішнього часу (найчастіше зі значенням одноразової дії): *гри́мну, ля́жу, пущу́, сту́кну*.

Минулий і давноминулий час

9. Дієслова м и н у л о г о ч а с у особових закінчень не мають. Історично форми минулого часу утворилися від дієприкметників, і тому в них зберігаються афікси на позначення роду: **-в** або нульове закінчення в чол. роді, **-ла** — у жін. роді, **-ло** — у середн. роді однини, **-ли** — у множині всіх родів: *брав, ніс, пік; бра́ла, несла́, пекла́; бра́ло, несло́, пекло́; бра́ли, несли́, пекли́.*

Д а в н о м и н у л и й ч а с дієслова складається з форм минулого часу цього дієслова та відповідних форм минулого часу допоміжного дієслова **бу́ти**: *ходи́в був, ходи́ла була́, ходи́ли були́.*

Примітка 1. Про чергування **о, е** з **і** в дієсловах *вів, ніс, ріс* та ін. див. § 9, п. 1е. За аналогією до форм *вів, ніс, стері́г* та ін., у яких **о, е** чергуються з **і**, утворилися такі форми, як *запрі́г* (від *запрягти́*), *лі́г* (від *лягти́*), де маємо **і** замість **я**.

Примітка 2. У ряді дієслів, що мають у формах теперішнього (майбутнього) часу суфіксальне **н** з особовими закінченнями, відповідний суфікс **-ну-** у формах інфінітива й минулого часу може випадати. Це буває переважно тоді, коли суфікс **-ну-** ненаголошений і дієслово не має значення одноразовості. Проте повної послідовності в уживанні інфінітива й минулого часу із суфіксом **-ну-** або без нього немає: *зблі́днути — зблі́д, зблі́дла; посо́хнути — посо́хти — посо́хнув, посо́х, посо́хнула, посо́хла; сла́бнути — засла́бти — засла́б, засла́бла*; *тягну́ти — тягти́ — тягну́в, тягну́ла — потя́г, тягла́.*

Примітка 3. Постфікс **-ся** після суфікса інфінітива, закінчень усіх форм минулого часу та закінчень 1 особи однини, множини й 2 особи множини майбутнього часу доконаного й недоконаного (синтетична форма) виду може змінюватися на **-сь** в усному мовленні та художньому стилі: *узя́тись, узя́всь, узяла́сь, узяло́сь, узяли́сь; візьму́сь, ві́зьмемось, ві́зьметесь; бра́тимусь, бра́тимемось, бра́тиметесь.* У формі чол. роду минулого часу це буває тільки після приголосного **в**: *знайшо́всь, одягну́всь, усміхну́всь* (але: *стері́гся, обпі́кся* тощо).

§ 116. Наказовий спосіб

Наказовий спосіб має лише форми другої особи однини й першої та другої особи множини з такими закінченнями:

2 ос. однини	**-и**	**-ø** (нульове закінчення)
1 ос. множини	**-імо (-ім),**	**-мо**
2 ос. множини	**-іть,**	**-те**

1. Закінчення **-и, -імо (-ім), -іть** звичайно бувають:

1) під наголосом: *бер**и́**, бер**і́мо** (бер**і́м**), бер**і́ть**; жив**и́**, жив**і́мо** (жив**і́м**), жив**і́ть**; ід**и́**, ід**і́мо** (ід**і́м**), ід**і́ть**; печ**и́**, печ**і́мо** (печ**і́м**), печ**і́ть**; припуст**и́**, припуст**і́мо** (припуст**і́м**), припуст**і́ть***;

2) у дієсловах із наголошеним префіксом **ви-**: *ви́бер**и**, ви́бер**і́мо** (ви́бер**і́м**), ви́бер**і́ть**; ви́жен**и**, ви́жен**і́мо** (ви́жен**і́м**), ви́жен**і́ть*** тощо, які без префікса мають кінцевий наголос: *бер**и́**, бер**і́мо** (бер**і́м**), бер**і́ть**; жен**и́**, жен**і́мо** (жен**і́м**), жен**і́ть***;

3) у дієсловах із суфіксом **-ну-** в інфінітиві після приголосного: *кив**ну́**ти — кивн**и́**, кивн**і́мо** (кивн**і́м**), кивн**і́ть**; кри́к**ну**ти — кри́кн**и**, кри́кн**і́мо** (кри́кн**і́м**), кри́кн**і́ть**; морг**ну́**ти — морг**н́и**, морг**н́і́мо** (морг**н́і́м**), морг**н́і́ть**; сту́к**ну**ти — сту́кн**и**, сту́кн**і́мо** (сту́кн**і́м**), сту́кн**і́ть***;

4) у дієсловах з основою на **л** або **р** після приголосного: *підкре́сл**и**, підкре́сл**і́мо** (підкре́сл**і́м**), підкре́сл**і́ть**; прові́тр**и**, прові́тр**і́мо** (прові́тр**і́м**), прові́тр**і́ть***.

2. В інших дієсловах ненаголошеного голосного в закінченнях наказового способу немає:

1) після голосних: *грай, гра́ймо, гра́йте; купу́й, купу́ймо, купу́йте; стій, сті́ймо, сті́йте; ший, ші́ймо, ші́йте*;

2) після приголосних **б, п, в, м, ж, ч, ш, шч** (буква **щ**), **р**: *не го́рб(ся), не го́рбте(сь); сип, си́пмо, си́пте; став, ста́вмо, ста́вте; ознайо́м, ознайо́мте; ріж, рі́жмо, рі́жте; покли́ч, покли́чмо, покли́чте; руш, ру́шмо, ру́ште; морщ, мо́рщмо, мо́рщте; пові́р, пові́рмо, пові́рте*;

3) після приголосних **д, т, з, с, л, н** ненаголошений голосний у закінченнях також зникає, причому ці приголосні стають м'якими: *сядь, ся́дьмо, ся́дьте; трать, тра́тьмо, тра́тьте; чисть, чи́стьмо, чи́стьте; злазь, зла́зьмо, зла́зьте; повісь, повісьмо, повісьте; ви́зволь, ви́звольмо, ви́звольте; стань, ста́ньмо, ста́ньте.*

Примітка 1. Від дієслова *їсти* утворюються такі форми наказового способу: *їж, їж**мо**, їж**те***; від дієслів *доповісти́, розповісти́* звичайно вживаємо форми: *доповіда́й* (від *доповіда́ти*), *розповіда́й* (від *розповіда́ти*).

Примітка 2. Приголосні **г**, **к** у наказовому способі переходять у **ж, ч**: *бі́гти — бі**ж**и́, бі**ж**і́мо (бі**ж**і́м), бі**ж**і́ть; лягти́ — ля**ж**, ля́**ж**мо,*

*ля́**ж**те; пе**к**ти́ — пе**ч**и́, пе**ч**і́мо (пе**ч**і́м), пе**ч**і́ть* (пор. теперішній або майбутній час: *бі**ж**у́, ля́**ж**у, пе**ч**у́*).

Приголосні **з, с, х** у словах на зразок *каза́ти, писа́ти, бреха́ти* в наказовому способі відповідно переходять у **ж, ш**: *каза́ти — ка**ж**и́, ка**ж**і́мо (ка**ж**і́м), ка**ж**і́ть; пи**с**а́ти — пи**ш**и́, пи**ш**і́мо (пи**ш**і́м), пи**ш**і́ть; бре**х**а́ти — (не) бре**ш**и́, (не) бре**ш**і́ть;* пор. теперішній час: *ка**ж**у́, пи**ш**у́, (не) бре**ш**у́.*

Примітка 3. Усі дієслова із суфіксом **-ува-** (**-юва-**) мають перед закінченням наказового способу голосний **у** (**ю**): *вимі́р**ю**й, просмо́л**ю**й, розка́з**у**й.*

§ 117. Умовний спосіб

Частки **б, би** в умовному способі пишемо окремо; **б** пишемо після слів, що закінчуються на голосний: *я хоті́ла **б**; вона **б** сказа́ла; ра́да **б** узя́ти*; **я *б*** *про це розповів;* **би** — після слів, що закінчуються на приголосний: *я хотів **би**; він **би** сказа́в; я міг **би** взя́ти; він **би** це давно́ був зроби́в.*

§ 118. Неозначена форма дієслова (інфінітив)

Неозначена форма дієслова закінчується на **-ти**: *гли́бшати, годува́ти, ду́мати, жи́ти, ки́нути, лі́зти, мандрува́ти, нести́, пекти́, пекти́ся (пекти́сь), ревти́, розумі́ти, стоя́ти, ходи́ти, хоті́ти.*

Примітка 1. В усному мовленні, а часом і в художньому стилі вживають також і форму інфінітива на **-ть**, коли основа дієслова закінчується на голосний: *брать, каза́ть, ки́нуть, терпі́ть, ходи́ть.*

Примітка 2. Про форми із суфіксом **-ну-** й без нього див. § 115, п. 9, прим. 2; там же в прим. 3 див. про постфікс **-ся (-сь)**.

§ 119. Дієприкметник

В українській мові розмежовують:

1. Дієприкметники активного стану:

1) теперішнього часу на **-чий (-а, -е)** (уживані переважно як прикметники та іменники): *живу́чий, квіту́чий, лежа́чий, стоя́чий;*

2) минулого часу на **-лий (-а, -е)**: *зжóвклий, навúслий, осíлий, почорнíлий.*

2. Дієприкметники пасивного стану минулого часу:

1) на **-ний (-аний, -яний, -ений, -єний), -ований, -йований, -ьований, -уваний, -ю́ваний (-а, -е)**: *(зí)гнаний, (по)сíяний, (с)твóрений, окрúлений, (за)гóєний, (з)будóваний, скопійóваний, сформульóваний, знéхтуваний, очóлюваний*;

2) на **-тий (-а, -е)**: *бúтий, взýтий, жáтий, закрúтий, мúтий, почáтий, тéртий, ужúтий, узя́тий.*

Примітка. 1. Варіантні форми на **-тий**, **-ний** утворюємо від дієслів із суфіксом **-н- (-ну-)**: *вернýти — вéрнутий* і *вéрнений; замкнýти — зáмкнутий* і *зáмкнений; кúнути — кúнутий* і *кúнений; усýнути — усýнутий* і *усýнений; розвúнути — розвúнутий* і *розвúнений.*

2. Варіантні форми на **-тий, -ний** утворюємо й від дієслів з основою інфінітива на **-оло-, -оро-**: *колóти — кóлотий* і *кóлений*; *порóти — пóротий* і *пóрений.*

Від дієслова *молóти* маємо варіантні форми *мóлотий* і рідше *мéлений.*

§ 120. Дієприслівник

1. Дієприслівники теперішнього часу утворюємо від основи дієслова теперішнього часу за допомогою суфіксів **-учи (-ючи), -ачи (-ячи)**.

Суфікс **-учи (-ючи)** вживаємо в дієприслівниках, утворених від дієслів першої дієвідміни, а суфікс **-ачи (-ячи)** — у дієприслівниках, утворених від дієслів другої дієвідміни: *берýть — беручú, виробля́ють — виробля́ючи, ідýть — ідучú, кáжуть — кáжучи; бáчать — бáчачи, летя́ть — летячú, сидя́ть — сидячú, спля́ть — сплячú.*

2. Дієприслівники минулого часу утворюємо від основи дієслова минулого часу чоловічого роду за допомогою суфікса **-ши** (після основи на приголосний) і **-вши** (після основи на голосний): *брав — брáвши, купувáв — купувáвши, купúв — купúвши, налетíв — налетíвши; приніс — принісши, спік — спікши, став — стáвши.*

Примітка. Дієприслівники, утворені від зворотних дієслів, мають постфікс **-сь**: *сміючúсь, узя́вшись*; рідше — **-ся**: *сміючúся, узя́вшися.*

III. ПРАВОПИС СЛІВ ІНШОМОВНОГО ПОХОДЖЕННЯ[1]

ПРИГОЛОСНІ ЗВУКИ І БУКВИ НА ПОЗНАЧЕННЯ ПРИГОЛОСНИХ

L

§ 121. 1. Звук **[l]** у словах іншомовного походження передаємо твердим або м'яким **л** — залежно від того, як узвичаєне те чи те слово в українській мові:

1) твердим **л (л, ла, ло, лу)** у словах: *арсена́л, бал, вулка́н, інтегра́л, капіта́л, футбо́л, халва́; аеропла́н, бала́нс, гала́нтний, глазу́р, клас, моле́кула, нове́ла, план, при́мула, фо́рмула; блок, велосипе́д, коло́нія, со́ло, соціоло́гія, флот; блу́за, лу́па, металу́ргія; Алба́нія, Атланти́чний океа́н, Гренла́ндія, Ла-Ма́нш, Ло́ндон, О́сло, Тулу́за; Вела́скес, Лама́рк, Флобе́р* та ін. У новітніх запозиченнях з англійської мови звук **[l]** передаємо твердим **л** (*ланч, сейл, таблоїд, файл* та ін.);

2) м'яким **л (ль, льо, лю, ля)** у словах: *автомобі́ль, асфа́льт, бульдо́г, гі́льза, гольф, магістра́ль, педа́ль, та́бель; туберкульоз; алюмі́ній, блю́мінг, револю́ція; вакуо́ля, пілю́ля, пляж, поля́рний, регуля́тор; Ба́зель, О́льстер, Лю́бек, Аля́ска, Фінля́ндія; Ві́льсон, Кро́мвель, Лі́нкольн, Міше́ль, Рафае́ль, Лю́тер, Золя́* та ін.

2. Звукосполучення **[le]** передаємо через **ле**: *еле́ктрика, желе́, кі́лер, леге́нда, ле́кція, пле́єр, пле́нум, телегра́ф; Вале́нсія, Каледо́нія, Пале́рмо, Толе́до; Ле́ннон, Ле́ссінг, Пеле́* та ін.

G, H

§ 122. 1. Звук **[g]** та близькі до нього звуки, що позначаються на письмі буквою **g**, звичайно передаємо буквою **г**: *аванга́рд, агіта́ція, агре́сор, бло́гер, гва́рдія, генера́л, гламу́р, гра́фік, грог, емба́рго, лінгві́стика, марке́тинг, міграція, негати́вний, се́рфінг, синаго́га; Гвіне́я, Гольфстри́м, Гренла́ндія, Гру́зія, Люксембу́рг, Чика́го; Вахта́нг,*

[1] Правопис іншомовних власних назв, що походять зі слов'янських мов, подано в IV розділі «Правопис власних назв» (§ 141—154).

Гайнетдін, Гарсія, Георг, Гете, Гурамішвілі, Ердоган, Магомет; «Фольксваген».

2. Буквою **ґ** передаємо звук **[g]** у давнозапозичених загальних назвах, таких як *ґанок, ґатунок, ґвалт, ґрати, ґрунт* і под. (див. § 6) та в похідних від них: *ґанковий, ґратчастий, ґрунтовний* і т. ін.

3. У прізвищах та іменах людей можна передавати звук **[g]** двома способами: шляхом адаптації до звукового ладу української мови — буквою **г** (*Вергілій, Гарсія, Гегель, Георг, Гете, Грегуар, Гуллівер*) і шляхом імітації іншомовного **[g]** — буквою **ґ** (*Вергілій, Ґарсія, Ґеґель, Ґеорґ, Ґете, Ґреґуар, Ґуллівер* і т. ін.).

4. Звук **[h]** передаємо переважно буквою **г**: *гандбол, гербарій, гінді, гіпотеза, горизонт, госпіс, госпіталь, гумус; Гарвард, Гельсінкі, Гіндустан; Ганнібал, Гейне, Горацій; Люфтганза*. За традицією в окремих словах, запозичених з європейських та деяких східних мов, **[h]** і фонетично близькі до нього звуки передаємо буквою **х**: *брахман, джихад, моджахед, хануум, харакірі, хіджаб, хобі, хокей, хол, холдинг, шахід; Аллах, Ахмед, Мухаммед, Сухроб, Хакім, Хаммурапі* та ін.

ТН у словах грецького походження

§ 123. Буквосполучення **th** у словах грецького походження передаємо звичайно буквою **т**: *ан**т**олоґія, ан**т**рополоґія, ап**т**ека, ас**т**ма, бібліо**т**ека, ка**т**олицький, ор**т**одокс, ор**т**опедія, **т**еатр, **т**еорія; Амаль**т**ея, Проме**т**ей, **Т**аїсія, **Т**екля, **Т**еодор*. У словах, узвичаєних в українській мові з **ф**, можлива орфографічна варіантність на зразок: *ана**ф**ема* і *ана**т**ема, ди**ф**рамб* і *ди**т**рамб, е**ф**ір* і *е**т**ер, ка**ф**едра* і *ка**т**едра, лога**ф**ум* і *лога**т**м, мі**ф**, мі**ф**олоґія* і *мі**т**, мі**т**олоґія; Ага**ф**ангел* і *Ага**т**ангел, А**ф**іни* і *А**т**ени, Борис**ф**ен* і *Борис**т**ен, Демос**ф**ен* і *Демос**т**ен, Ма**р**ф**а** і *Ма**р**т**а**, **Ф**ессалія* і ***Т**ессалія* та ін.

W та ТН у словах англійського походження

§ 124. 1. Англійську букву **w** на позначення звука **[w]** передаємо звичайно через **в**: *вікенд; Вашингтон, Вебстер, Веллінгтон, Вільсон, Вінніпег* та ін.; у деяких словах за традицією через **у**: *уайт-спірит; Уельс* та ін.

2. Англійське буквосполучення **th** на позначення звука **[θ]** передаємо звичайно через **т**: *трúлер; Агáта, Артýр, Блéксміт, Вóрдсворт, Мéредіт;* на позначення звука **[ð]** — звичайно через **з**: *Вéзербі, Рéзерфорд, Сáзерленд*; рідше через **т**: *Сáуті, Сóтбі,* або **с**: *Голсуóрсі*.

LL та ILL у словах французького походження

§ 125. Французькі буквосполучення **ll** та **ill** після голосних, у кінці слів та перед голосними відповідно до французької вимови передаємо через **й**: *макіяж; Війóн, Шантії́*. У деяких загальних і власних назвах буквосполучення **-aille, -eille, -ille** за традицією передаємо як **-аль**, **-іль**: *ванíль; Версáль, Марсéль*.

J

§ 126. Звук **[j]** звичайно передаємо відповідно до вимови іншомовного слова буквою **й**, а у звукосполученнях **[je], [ji], [ju], [ja]** буквами **є, ї, ю, я**: *бýєр, éті, ін'éкція, конвéєр, плéєр, проéкт, проéкція, суб'éкт, траєктóрія, феєрвéрк, флáєр, фоє́; круї́з, мозáїка; лоя́льний, паранóя, плея́да, роя́ль, саквоя́ж, секвóя, фая́нс; Йогáнн; Єйтс, Каéнна, Мáєр, Рамбує́, Сóєр, Феєрбáх, Хеєрдáл; Гаї́ті; Юнóна; Гóя, Ісáя, Савóя, Хая́м.*

Кінцеві -TR, -DR

§ 127. Кінцеве **-tr** передаємо через **-тр, -dr** — через **-др**: *барóметр, діáметр, семéстр, теáтр, термóметр, центр; олеáндр, цилíндр.*

§ 128. Неподвоєні й подвоєні букви на позначення приголосних

1. У загальних назвах іншомовного походження букви на позначення приголосних звичайно не подвоюємо: *абáт, акумуля́тор, барóко, беладóна, белетрúстика, бравíсимо, ват, грýпа, гун (гýни), ідилíчний, інтелектуáльний, інтермéцо, колектúв, комíсія, лібрéто, піанíсимо, піцикáто, стакáто, сýма, фін (фíни), шасí* та ін.

За традицією з подвоєнням пишемо загальні назви: *аннáли, білль, бóнна, брýтто, бýлла, вáнна, вíлла, дóнна, дýрра, мадóнна, мáнна, мíрра, муллá, нéтто, паннó, пéнні, тóнна* та слово *Аллáх.*

2. У разі збігу в загальних назвах однакових приголосних префікса й кореня подвоєння звичайно зберігаємо, зокрема тоді, коли в українській мові вживається непрефіксальне слово з тим самим коренем: *іммігра́ція* (пор. *міграція*), *інно́ва́ція* (пор. *нова́ція*), *ірраціона́льний* (пор. *раціона́льний*), *ірреа́льний* (пор. *реа́льний*), *контрреволю́ція* (пор. *революція*), *контрреформа́ція* (пор. *реформа́ція*), *сюрреалі́зм* (пор. *реалі́зм*).

Примітка. Букви на позначення приголосних звичайно не подвоюємо, коли семантичний зв'язок між префіксальним словом і словом без префікса втрачений або суттєво послаблений: *анота́ція, конота́ція* (пор. *нота́ція*), *корелі́ція* (пор. *реля́ція*), *кореспонде́нт* (пор. *респонде́нт*) і т. ін.

3. Подвоєння букв на позначення приголосних переважно зберігаємо у власних назвах: *Анд́орра, Бессеме́р, Гаро́нна, Голла́ндія, Маро́кко, Міссу́рі, Ні́цца, Те́ннессі, Я́ффа; Бе́тті, Білл, Боттіче́ллі, Джо́нні, Кі́ркконнелл, Ллойд, Мю́ллер, Руссо́, Смо́ллетт* та в загальних назвах, які від них утворені за допомогою афіксів: *анд́оррець, бессеме́рівський, голла́ндський, марокка́нець* і т. ін. У загальних назвах, утворених від власних назв без додавання афіксів, букви на позначення приголосних не подвоюємо: *ват* (пор. *Ватт*), *бекере́ль* (пор. *Беккере́ль*), *гаус* (пор. *Га́усс*).

Примітка. За усталеною традицією в деяких власних назвах подвоєння не зберігаємо (*Пенсільва́нія*) або зберігаємо частково (*Міссісі́пі*).

СК

4. Буквосполучення **ck**, що в англійській, німецькій, шведській та деяких інших мовах передає звук **[k]**, відтворюємо українською буквою **к**: *Стокго́льм; Бе́кі, Бі́смарк*, *Бро́кес, Брю́кнер, Бу́кінгем, Дже́ксон*, *Ді́кенс, Ді́кінсон*, *Лама́рк, Ру́дбек, Те́керей, Ше́рлок, Што́кманн.*

Примітка. Подвоєння **кк** зберігаємо у власних назвах кельтського походження, де формант **Mac, Mc** поєднується з основою, що починається на **[k]**, коли це одне слово: *Макка́ртні, Макке́нзі, Макке́нна, Макки́нлі*, а також у загальних назвах, утворених від таких власних назв: *маккарти́зм* і т. ін.

ГОЛОСНІ ЗВУКИ І БУКВИ НА ПОЗНАЧЕННЯ ГОЛОСНИХ

І

§ 129. Залежно від позиції у слові, особливостей вимови та мовної традиції букви на позначення звука **[і]**, зокрема **і, у** (ігрек), **е**, буквосполучення **еа, ее, іе** та ін., передаємо українськими буквами **і, ї** та **и**.

І. **І** пишемо:

1. На початку слова: *ідéя, інстрýкція, інтернаціонáльний; Іліáда, Íндія, Íтон; Íбсен, Íден, Ізабéлла.*

2. Після приголосного перед голосним та буквами **є, ї, й**: *аксіóма, артеріáльний, геніáльний, діáгноз, діáлектика, індустріалізáція, матеріáл, рáдіус, раціóн, революціонéр, соціалíзм, соціолóгія, тріýмф, фіáлка, фіолéтовий, ціанíд, чіабáта; аудіéнція, гіéна, кліéнт, пієтéт, ріéлтор, тампліéр; копіїст; партíйний, рáдій; Біаррúц; Віардó, Іглéсіас, Марціáл, Оссіáн, Сіáм; Ліéпа, Шантії; Фіýме.*

У кінці слова іншомовне **-іа** передаємо звичайно через **-ія**: *артéрія, індýстрія, матéрія; Гáллія, Гарсíя, Ітáлія.*

3. В іменах і прізвищах після приголосного перед наступним приголосним і в кінці слова: *Беатрíче, Грíмм, Дідрó, Дíзель, Овíдій, Рíчард; Анрí, Мéдічі, Россíні.*

Власні назви, що перейшли в категорію загальних назв, пишемо за правилами правопису загальних назв іншомовного походження: *дúзель* (від прізвища *Рудóльфа Дíзеля*), *силуéт* (від прізвища *Етьéна де Сілуéтта*).

4. У географічних назвах після приголосних, крім **дж, ж, ч, ш, щ, ц** і **р**, перед наступним приголосним, крім **[j]**, і в кінці слова, а також у похідних прикметниках: *Лісабóн, Монтевідéо, Ніл, Севíлья, Сíдней; Замбéзі, Канзáс-Сíті, Кáпрі, Міссісíпі, Сомалí; лісабóнський, сомалíйський.*

5. Після приголосних у кінці слова: *візавí, вíскі, журí, колíбрі, мерсí, парí, попурí, сýші, таксí, харакíрі, шасí.*

6. У всіх інших словах після **б, п, в, м, ф, г, к, х, л, н** перед наступним приголосним: *бíзнес, пілóт, вібрáція, ака-*

де́мік, фіна́нси, гра́фік, гіпопота́м, логі́чний, гімн, кібу́ц, кілогра́м, кіно́, архі́в, хі́мія, хіру́рг, літерату́ра, респу́бліка, ні́ша, піані́симо.

За усталеною традицією в ряді слів іншомовного походження, що давно засвоєні українською мовою, після **б, п, в, м, ф, г, к, х, л, н** пишемо **и**: *башки́р, ви́мпел, єхи́дна, імби́р, калми́к, кипари́с, кисе́т, лима́н, ми́ля, мирт, ни́рка, спирт, химе́ра* та ін.

За традицією з **и** пишемо також слова грецького походження, що усталилися в церковному вжитку: *дия́кон, єпи́скоп, єпити́мія́, єпитрахи́ль, ми́ро, ми́тра, митрополи́т, христия́нство* тощо.

II. **Ї** пишемо після голосного: *альтруї́ст, егої́ст, кофеї́н, маї́с, моза́їка, наї́вний, руї́на, сто́їк, теї́н; Аделаї́да, Аї́да, Каї́р, Саї́д, Таї́р, Хаї́м, Хусаї́нов.*

Примітка. У складних словах, де перша частина закінчується голосним, на початку другої частини пишемо **і**: *неоімперіалі́зм, псевдоісторі́чний,* так само в позиції після префікса, що закінчується на голосний: *воі́стину, доісторі́чний, поінформува́ти; неіндукти́вний* і т. ін.

III. **И** пишемо:

1. У загальних назвах після приголосних **д, т, з (дз), с, ц, ж (дж), ч, ш, р** перед наступним приголосним (крім **й**): *ди́зель, дина́мо, дипло́м, дире́ктор, мето́дика; інститу́т, матема́тика, сти́мул, тип; пози́ція, фізи́чний; такси́ст, родзи́нка, силуе́т, систе́ма; цисте́рна, ци́фра; режи́м, джигі́т, джи́нси, джип; чичеро́не; ши́рма, шифр; брига́да, риф, фа́брика.*

2. У географічних назвах із кінцевими **-ида, -ика**: *Антаркти́да, Атланти́да, Флори́да; Адрі́атика, Аме́рика, Анта́рктика, А́рктика, Атла́нтика, А́фрика, Ба́лтика, Ко́рсика, Ме́ксика.*

3. У географічних назвах після приголосних **дж, ж, ч, ш, щ** і **ц** перед приголосним: *Вірджи́нія, Алжи́р, Жиро́нда, Чика́го, Чи́лі, Ва́шингто́н, Ге́мпшир, Йо́ркшир, Ле́йпциг, Цинда́о* та в похідних від них: *алжи́рець, йоркши́рський, чилі́йський* та ін. Перед голосним і в кінці слова пишемо **і**: *Віші́, Ші́офок.*

4. У географічних назвах після **р** перед приголосним, крім **[j]**: *Брита́нія, Крит, Маврита́нія, Магри́б, Мадри́д, Рив'є́ра, Ри́га* та ін. і в похідних від них: *брита́нський, маврита́нський, ри́зький* та ін.

Примітка 1. У компоненті власних назв **-стріт** пишемо **і**: *Бе́йкерстрі́т, Волл-стрі́т, Ри́джент-стрі́т, Фліт-стрі́т.*

Примітка 2. У географічних назвах після **р** перед **[j]** та в похідних від них пишемо **і**: *Брі́єнн, Ер-Ріяд, Трі́єст; ер-ріядський, трі́єстський.*

5. За традицією в деяких географічних назвах після приголосних **д, т** перед наступним приголосним, крім **[j]**: *Ватика́н, Единбу́рг, Кордильє́ри, Меди́на, Палести́на, Сарди́нія, Скандина́вія, Тибе́т* та в похідних від них: *ватика́нський, единбу́рзький, скандина́вський* та ін.

Примітка. Після приголосних **д, т** перед голосним і **[j]** пишемо **і**: *Гала́тія, І́ндія.*

6. У ряді інших географічних назв за традицією: *Брази́лія, Вифлеє́м, Єрусали́м, Кита́й, Пакиста́н, Сиракýзи, Си́рія, Сици́лія* та в похідних від них: *єги́петський, сирі́єць* та ін.

Е, U

§ 130. 1. Голосний **[е]** звичайно передаємо буквою **е**: *ене́ргія, е́ра, філе́, шардоне́, шевроле́; Есхі́л, Е́тна*, а з попереднім **[j]** — буквою **є**: *Єллоусто́ун, Є́ль, Є́мен.*

За традицією **є** пишемо в низці слів релігійної тематики (грецького походження): *євхари́стія, єпи́скоп, єпити́мія, єпитрахи́ль, е́ресь; Єва́нгеліє* та ін.

Після букв на позначення голосних, після **ь** і апострофа в загальних і власних назвах звичайно вживаємо букву **є**: *абітурі́єнт, го́мо са́пієнс, дієз, дієре́за, діє́та, ка́рієс, клі́єнт, конве́єр, паці́єнт, реє́стр, рієлтор, сієста, траєкто́рія, феєрве́рк, фоє́; досьє́, портьє́; круп'є́; Марі́єнбург, Трієст; Сьє́рра-Лео́не; Арі́єль, Вандрі́єс, Дієго, Дані́єль, Марі́єтта, Рамбує́; Лавуазьє́; П'є́тро*. Якщо префікс у слові або перша частина складного слова закінчується на голосний, то після них пишемо **е**: *агроеколо́гія, геоеконо́міка, діеле́ктрик, діети́л, євроелі́та, квазіетні́чний, мегаефе́кт, металоема́ль, мініескала́тор, поета́пний, полі́єдр, псевдоефе́кт, ультраеро́зія.*

2. У словах, запозичених із французької мови, після шиплячих **ж, ш** пишемо українську букву **у**: *брошу́ра, журі́, парашу́т.*

AU, OU

§ 131. Буквосполучення **au, ou** на позначення звукосполучень **[au], [ou]** передаємо через **ау, оу**: *аутса́йдер, гауптва́хта, ма́узер; Ка́унас; Кла́ус, Кра́узе, Па́уль, Фа́уст, Джо́уль.*

У словах, що походять із давньогрецької та латинської мов, буквосполучення **au** звичайно передаємо через **ав**: *автенти́чний, автобіогра́фія, автомобі́ль, а́втор, авторите́т, автохто́н, ла́вра; Маврита́нія; Аво́ра, Павло́.* У запозиченнях із давньогрецької та латинської мов, що мають стійку традицію передавання буквосполучення **au** через **ау**, можливі орфографічні варіанти: ***а*у*дієнція*** і ***ав*дієнція, *а*удито́рія*** і ***ав*дито́рія, л*а*уреа́т*** і ***лав*реа́т, п*а́*уза*** і ***па́в*за, ф*а́*уна*** і ***фа́в*на.**

Ö, Ø, EU, OE

§ 132. Голосні, яким на письмі відповідають букви й буквосполучення **ö, ø, oe, eu** у німецькій, данській, іспанській, норвезькій, турецькій, французькій, шведській та деяких інших мовах, і фонетично подібні до них голосні передаємо українською буквою **е**: *Вільне́в, Ге́те, Е́нчепінг, Ке́льн, Ма́льме, Пасте́р, Рентге́н*, а після звука **[j]** — буквою **є**: *Б'є́рнсон, Рішельє́.*

AU, EI, OU у словах англійського походження

§ 133. Англійські дифтонги **[au], [ei], [ou]** звичайно передаємо, імітуючи їхнє звучання в мові оригіналу, через **ау, ей, оу**: *бра́узер, бра́унінг, гейм, диспле́й, сно́уборд, шо́у; Джорджта́ун, Па́уелл; Дже́ймс; Бе́ллоу, Сі́ллітоу, Сно́у.* Окремі слова з дифтонгами **[ei]** і **[ou]** ввійшли в українську мову в адаптованому вигляді з голосними **е, о**: *бебібу́м, брек, ле́ді; гол, готе́ль, до́пінг, смо́кінг; Айве́нго, Бе́кон, Джеро́м, Че́мберлен, Шекспі́р; Гладсто́н, Дефо́, Лонгфе́лло, Марло́, О́лдос, По.*

§ 134. Звук [æ] у словах англійського походження

Англійський звук **[æ]**, якому на письмі відповідає англійська буква **а**, звичайно передаємо українською буквою **а**: *макінто́ш, спам, ха́кер, чат; А́длер, Кана́верал, Ланка́стер, Манче́с-*

тер; А́дамс, А́лекс, Га́ррісон, Ча́плін; у багатьох словах за традицією цей звук передаємо через **е**: *бізнесме́н, ме́неджер; Бле́квуд, Ке́мерон, Ле́мберт, Се́лінджер, Сем, Те́тчер; Пе́лл-Ме́лл* та ін.

§ 135. Звук [ə:] у словах англійського походження

Англійський звук **[ə:]**, якому найчастіше відповідають англійські буквосполучення **ear, er, ir, or, ur, yr**, не має в українській мові фонетичного аналога і відтворюється здебільшого українським буквосполученням **ер**: *се́рфінг; Бе́рд, Бе́ркшир, Бе́ртон, Ве́ртінг, Ерл, Ерне́ст, Ме́рфі, Че́рчилль, Ше́рлі* та ін. Деякі слова, засвоєні українською мовою у транслітерованому вигляді, передають графічну форму відповідних англійських буквосполучень: *га́мбургер, курсо́р; Во́рдсворт, І́рвінг, Урба́на* та ін.

§ 136. Буквосполучення EI, EU у словах німецького походження. Буквосполучення IJ та буква Y у словах нідерландського походження

EI, EU, IJ, Y

1. Німецьке буквосполучення **ei** відповідно до вимови передаємо українською мовою через **ай (яй)**: *Айзена́х, Ва́йзенборн, Ва́йнрайх, Віттгенштайн, Ка́йзер, Ма́йнгоф, Нортга́йм; Бля́йбтрой, Кляйн, Кля́йнерт, Фля́йшер*; буквосполучення **eu** — через **ой**: *фро́йляйн; Нойба́уер, Нойбра́нденбург.* За традицією в давніших запозиченнях німецьке буквосполучення **ei** передаємо в транслітерованому вигляді через **ей**: *гросме́йстер, капельме́йстер, кре́йда, кре́йцер, маркше́йдер, штрейкбре́хер; Ле́йпциг, Рейн, Швейца́рія; Ге́йне.*

2. У запозиченнях з нідерландської мови буквосполучення **ij** та букву **y** передаємо через **ей**: *ге́йзер, дрейф.*

§ 137. Подвоєння букв на позначення голосних

Подвоєння букв на позначення голосних в іншомовних власних назвах передаємо подвоєнням відповідних українських букв: *А́арне, Аа́хен, Ванзе́е, Заа́ле, Каа́ба, Ку́усінен, Саарбрю́кен, То́омінг; Авраа́м.*

§ 138. Апостроф

1. Апостроф у словах іншомовного походження та похідних від них пишемо перед **я, ю, є, ї**, які позначають сполучення звука **[j]** з наступним голосним:

1) після приголосних **б, п, в, м, ф, г, к, х, ж, ч, ш, р**: *б'єф, комп'ю́тер, п'єдеста́л, інтерв'ю́, прем'є́р, кар'є́ра; П'ємо́нт, П'яче́нца, Рив'є́ра, Ак'я́б, Іх'я́мас, Ях'я́; Барб'є́, Б'ю́кенен, Женев'є́ва, Ф'є́золе, До́наг'ю, Монтеск'є́, Руж'є́, Фур'є́*;

2) після кінцевого приголосного у префіксах: *ад'ю́нкт, ад'юта́нт, диз'ю́нкція, ін'є́кція, кон'ю́нктура.*

2. Апостроф не пишемо:

1) перед **йо**: *курйо́з, серйо́зний;*

2) коли **я, ю** позначають пом'якшення попереднього приголосного перед **а, у**: *бязь; бюдже́т, бюро́, кюве́т, мюри́д, пюпі́тр, пюре́, рюкза́к, рюш, фюзеля́ж; Барбю́с, Бюффо́н, Вю́ртемберг, Гюго́, Мю́ллер.*

§ 139. М'який знак (ь)

М'який знак **(ь)** у словах іншомовного походження пишемо після приголосних **д, т, з, с, л, н**:

1) перед **я, ю, є, ї, йо**: *мілья́рд, дуе́нья; кондотьє́р, конферансьє́, ательє́, марсельє́за, віньє́тка; бульйо́н, каньйо́н, сеньйо́р; В'єнтья́н, Севі́лья, Кордильє́ри; Ньюто́н, Готьє́, Лавуазьє́, Мольє́р, Реньє́, Віньї́*;

2) у низці слів після **л** перед приголосним та в кінці деяких слів за традицією або відповідно до вимови: *альбатро́с, джо́уль, ко́льт, магістра́ль, фільм; Альбе́рта, Ба́зель, Було́нь, Де́льфи, Кро́мвель, Не́льсон, Рафае́ль, Ча́рльз, Шампа́нь* та ін.

ВІДМІНЮВАННЯ СЛІВ ІНШОМОВНОГО ПОХОДЖЕННЯ

§ 140. Іменники іншомовного походження звичайно відмінюємо як відповідні українські іменники:

І в і д м і н а: *ка́псула — ка́псули, ка́псулі; фі́зика — фі́зики, фі́зиці; вакуо́ля — вакуо́лі, вакуо́лею; ескадри́лья — ескадри́льї,*

ескадри́льєю, родовий відмінок множини *ескадри́лей; Бу́дда — Бу́дди, Бу́ддою; Вене́ція — Вене́ції, Вене́цією; Го́я — Го́ї, Го́єю.*

II в і д м і н а: *арсена́л — арсена́лу, арсена́лом, в арсена́лі; блок — бло́ка* (і *бло́ку*), *бло́ком, на бло́ці; автомобі́ль — автомобі́ля, автомобі́лем; Рафае́ль — Рафае́ля, Рафае́лем; Бю́лов — Бю́лова, Бю́ловом; Да́рвін — Да́рвіна, Да́рвіном.*

III в і д м і н а: *магістра́ль — магістра́лі, магістра́ллю; верф — ве́рфі, ве́рф'ю.*

НЕВІДМІНЮВАНІ ІМЕННИКИ ІНШОМОВНОГО ПОХОДЖЕННЯ

Деякі іменники іншомовного походження не відмінюємо, а саме:

1) іменники на **-а** з попереднім голосним: *амплуа́, боа́, буржуа́; Бенуа́, Валуа́, Джо́шуа*, *Жоффруа́, Нікара́гуа, Па́пуа*;

2) односкладові слова на **-а, -я**: *бра*, *па, спа, фа, ля*;

3) іменники на **-е, -є**: *валіде́, ду́че, желе́, кабаре́, каберне́, кафе́, кашне́, негліже́, пенсне́, піке́, суфле́, турне́, шале́, шосе́; ательє́, сомельє́; Беранже́, Ге́йне, Ге́те, Да́нте, Туапсе́; Барб'є́, Готьє́, Ле Корбюзьє́, Лавуазьє́, Рамбує́*;

4) іменники на **-и, -і, -ї**: *віскі, ефе́нді*, *колі́брі, мерсі́, парі́, по́ні, таксі́; Алмати́, Амангельди́, Тбілі́сі; Анрі́, Гальва́ні, Росі́ні, Фірдоусі́, Ше́ллі; Віньї́, Шантії́*;

5) іменники на **-о**: *бюро́, депо́, жабо́, є́вро, казино́, кака́о*, *кауди́льйо, кімоно́, кіно́, кре́до, лото́, мае́стро, метро́, ра́діо, ре́тро; Мака́о; Анто́ніо*, *Арно́, Базі́ліо, Буало́, Вано́, Віардо́, Ву́дро, Дідро́, Джо, Ма́ріо, Ла́о, Лонгфе́лло, Піка́ссо́, По, Торква́то, Та́ссо; Во́льво, Пежо́, Рено́*; за традицією відмінюємо *вино́, пальто́, ситро́*;

6) іменники на **-у, -ю**: *какаду́, рагу́, рандеву́, фра́у, шо́у, Баку́, Катманду́, Пала́у, Сно́у; інженю́, інтерв'ю́, меню́, парвеню́, Кюсю́, Сю*;

7) топоніми з компонентами **-лейн, -ривер, -роуд, -сквер, -стріт**: *на Дру́рі-лейн, біля Па́рк-лейн, біля Фолл-Ри́вер, на Е́ббі-ро́уд, на Монтріо́л-ро́уд, на Та́ймс-сквер, на А́дам-стрі́т, біля Ри́джент-стрі́т, на Сент-Дже́ймс-стрі́т*;

8) етикетні означення жінки, що закінчуються на приголосний*: мадáм, мадемуазéль, міс, мíсис, фрéкен, фрóйляйн, ханýм*;

9) жіночі особові імена, що закінчуються на **-й** і на твердий приголосний (крім губних): *Беатрíс, Гюльчатáй, Долóрес, Елмáс, Енн, Жаннéт, Ірéн, Кáрмéн, Кім, Клодíн, Ленóр, Мáргарет, Мерсéдес, Монíк, Тріш, Фарáх* та ін.

Примітка. Жіночі імена, що закінчуються на губний або м'який приголосний, відмінюємо: *Ізабéль — Ізабéлі, Етéль — Етéлі, Жізéль — Жізéлі, Зейнáб — Зейнáбі, Мішéль — Мішéлі, Нікóль — Нікóлі, Сесíль — Сесíлі, Руф — Рýфі*.

ОСОБЛИВОСТІ ВІДМІНЮВАННЯ ВЛАСНИХ НАЗВ ІНШОМОВНОГО ПОХОДЖЕННЯ

1. У дво- і полікомпонентних іменах і прізвищах відмінюємо всі складники, за винятком тих, які є невідмінюваними: *Жáна-Жáка, Марí-Сесíлі*, *Марíї-Антуанéтти; Áртура Кóнана Дóйла; Кáрла Гýстава Емíля Маннергéйма; Клóда Жозéфа Ружé де Лíля; Хуáна Кáрлоса Альфóнсо Віктóра Марíї де Бурбóна*.

2. У чоловічих формах арабських, перських, тюркських імен з компонентами, що вказують на родинні стосунки, соціальне становище і т. ін., відмінюємо всі складники, за винятком тих, які є невідмінюваними: *з Ахмéдом Гасáном-оглú, у Мамéда-задé, до Мехмéда-бéя, з Кемáлем-пашéю, у Мірзú-хáна*.

Примітка. Не відмінюємо особові імена у складі жіночої форми азербайджанських імен по батькові з компонентом **кизú**: *до Зульфії Мурáд-кизú, з Фатімóю Гасáн-кизú* та ін.

IV. ПРАВОПИС ВЛАСНИХ НАЗВ

§ 141. Українські прізвища та імена

Українські прізвища передаємо на письмі відповідно до вимови за загальними нормами українського правопису: *Березівський, Білове́рхий, Ведме́дів, За́єць, Кривоні́с, Микола́єнко, Олександро́вич, Олексі́єнко, Швець.*

§ 142. Відмінювання прізвищ

1. Українські та інші слов'янські прізвища, що мають закінчення іменників I відміни, відмінюємо як відповідні загальні назви I відміни, а прізвища із закінченнями іменників II відміни відмінюємо за зразками відмінювання відповідних загальних назв II відміни:

Гми́ря — Гми́рі, Гми́рі, Гми́рю, Гми́рею...
Ма́йборода — Ма́йбороди, Ма́йбороді, Ма́йбороду...
Мамали́га — Мамали́ги, Мамали́зі...
Панібудьла́ска — Панібудьла́ски, Панібудьла́сці...
Бу́сел — Бу́сла, Бу́слові (Бу́слу)...
Гнатю́к — Гнатюка́, Гнатюко́ві (Гнатюку́)...
Жураве́ль — Журавля́, Журавле́ві (Журавлю́)...
За́єць — За́йця, За́йцеві (За́йцю)...
Іваньо́ — Іваня́, Іване́ві (Іваньо́ві, Іваню́)...
Кривоні́с — Кривоно́са, Кривоно́сові (Кривоно́су)...
Ле́бідь — Ле́бедя, Ле́бедеві (Ле́бедю)...
Мото́к — Мотка́, Мотко́ві (Мотку́)...
Све́кор — Све́кра, Све́крові (Све́кру)...
Симоне́нко — Симоне́нка, Симоне́нкові (Симоне́нку)...
Снігу́р — Снігиря́, Снігире́ві (Снігирю́)...
Снігу́р — Снігура́, Снігуро́ві (Снігуру́)...
Солове́й — Солов'я́, Солов'є́ві (Солов'ю́)...

Але без чергування нуля звука з голосним і навпаки: *Вру́бель — Вру́беля, Вру́белеві (Вру́белю)...; Жнець — Жнеця́, Жнеце́ві (Жнецю́)...; Черне́ць — Чернеця́, Чернеце́ві (Чернецю́)...; Швець — Швеця́, Швеце́ві (Швецю́)...*

Примітка 1. Прізвища на зразок *Дідуньо́, Іваньо́* в давальному й місцевому відмінках мають варіанти закінчень **-еві (-ьові, -ю)**: *Дідуне́**ві (-ьо́ві, -ю́)**, Іване́**ві (-ьо́ві, -ю́)***.

Примітка 2. Усі чоловічі прізвища II відміни в родовому відмінку мають закінчення **-а (-я)** на відміну від деяких співвідносних загальних назв: пор. прізвища *Кулі́ш — Куліш-**а́**, Моро́з — Моро́з-**а**, Корова́й — Корова́-**я**, Рись — Ри́с-**я**,Чорнотíнь — Чорнотíн-**я*** і загальні назви *моро́з — моро́з-**у**, кулі́ш — кулеш-**у́**, корова́й — корова́-**ю**, тíнь — тíн-**і**, рись — ри́с-**і***.

Примітка 3. За відповідними відмінами відмінюємо неслов'янські змінювані прізвища: *Ді́тель — Ді́теля, Ді́телеві (Ді́телю)...; Окуджа́ва — Окуджа́ви, Окуджа́ві...; Стенда́ль — Стенда́ля, Стенда́леві (Стенда́лю)...; Шекспі́р — Шекспі́ра, Шекспі́рові (Шекспі́ру)...* (див. § 140).

2. Прізвища прикметникового типу на **-ий (-ій)** відмінюємо як відповідні прикметники чоловічого та жіночого роду (твердої чи м'якої групи):

Авдієвський — Авдієвського, Авдієвському...

Кобиля́нська — Кобиля́нської, Кобиля́нській...

3. Чоловічі прізвища прикметникового типу на **-ов, -ев (-єв), -ів (-їв), -ин, -ін (-їн)** відмінюємо за такими зразками:

Однина

Н.	Па́влов	Ковалі́в	Про́копів
Р.	Па́влов-**а**	Ковале́в-**а** (-лі́в-**а**)	Про́копов-**а** (-пів-**а**)
Д.	Па́влов-**у**	Ковале́в-**у** (-лі́в-**у**)	Про́копов-**у** (-пів-**у**)
Зн.	Па́влов-**а**	Ковале́в-**а** (-лі́в-**а**)	Про́копов-**а** (-пів-**а**)
Ор.	Па́влов-**им**	Ковале́в-**им** (-лі́в-**им**)	Про́копов-**им** (-пів-**им**)
М.	...Па́влов-**і (-у)**	...Ковале́в-**і (-у)** (-лі́в-**і**, -**у**)	...Про́копов-**і (-у)** (-пів-**і**, -**у**)
Кл.	Па́влов-**е**	Ковале́в-**е** (-лі́в-**е**)	Про́копов-**е** (-пів-**е**)

Н.	Кирчі́в
Р.	Кирче́в-**а** (-чі́в-**а**)
Д.	Кирче́в-**у** (-чі́в-**у**)
Зн.	Кирче́в-**а** (-чі́в-**а**)
Ор.	Кирче́в-**им** (-чі́в-**им**)
М.	…Кирче́в-**і** (**-у**) (-чі́в-**і, -у**)
Кл.	Кирче́в-**е** (-чі́в-**е**)

Множина

Н.	Па́влов-**и**	Ковале́в-**и** (-лі́в-**и**)	Про́копов-**и** (-пі́в-**и**)
Р.	Па́влов-**их**	Ковале́в-**их** (-лі́в-**их**)	Про́копов-**их** (-пі́в-**их**)
Д.	Па́влов-**им**	Ковале́в-**им** (-лі́в-**им**)	Про́копов-**им** (-пі́в-**им**)
Зн.	Па́влов-**их**	Ковале́в-**их** (-лі́в-**их**)	Про́копов-**их** (-пі́в-**их**)
Ор.	Па́влов-**ими**	Ковале́в-**ими** (-лі́в-**ими**)	Про́копов-**ими** (-пі́в-**ими**)
М.	...Па́влов-**их**	...Ковале́в-**их** (-лі́в-**их**)	...Про́копов-**их** (-пі́в-**их**)
Кл.	Па́влов-**и**	Ковале́в-**и** (-лі́в-**и**)	Про́копов-**и** (-пі́в-**и**)

Н.	Кирче́в-**и** (-чі́в-**и**)
Р.	Кирче́в-**их** (-чі́в-**их**)
Д.	Кирче́в-**им** (-чі́в-**им**)
Зн.	Кирче́в-**их** (-чі́в-**их**)
Ор.	Кирче́в-**ими** (-чі́в-**ими**)
М.	…Кирче́в-**их** (-чі́в-**их**)
Кл.	Кирче́в-**и** (-чі́в-**и**)

Однина

Н.	Га́ршин	Романи́шин
Р.	Га́ршин-**а**	Романи́шин-**а**
Д.	Га́ршин-**ові (-у)**	Романи́шин-**ові (-у)**
Зн.	Га́ршин-**а**	Романи́шин-**а**
Ор.	Га́ршин-**им**	Романи́шин-**им**
М.	...Га́ршин-**і (-у)**	...Романи́шин-**і (-у)**
Кл.	Га́ршин-**е**	Романи́шин-**е**

Множина

Н.	Га́ршин-**и**	Романи́шин-**и**
Р.	Га́ршин-**их**	Романи́шин-**их**
Д.	Га́ршин-**им**	Романи́шин-**им**
Зн.	Га́ршин-**их**	Романи́шин-**их**
Ор.	Га́ршин-**ими**	Романи́шин-**ими**
М.	...Га́ршин-**их**	...Романи́шин-**их**
Кл.	Га́ршин-**и**	Романи́шин-**и**

Примітка 1. У відмінкових формах чеських, словацьких і польських прізвищ на **-ек** суфіксальний **-е-** зберігаємо: *Га́шек — Га́шека, Га́шекові...; Ло́кетек — Ло́кетека, Ло́кетекові...* Так само зберігаємо **-е-** при відмінюванні прізвищ з кінцевими **-ер, -ел**: *Пе́тер — Пе́тера..., Па́вел — Па́вела...*, але в іменах він випадає: *Пе́тер — Пе́тра..., Па́вел (Па́вол) — Па́вла*. У відмінкових формах прізвищ слов'янського походження на **-ець** суфіксальний **-е-** випадає: *Ка́ролець — Ка́рольця, Ка́рольцеві...; Ма́лець — Ма́льця, Ма́льцеві...; Мора́вець — Мора́вця, Мора́вцеві...; О́равець — О́равця, О́равцеві...*

Примітка 2. Жіночі прізвища на приголосний та **-о** не відмінюємо: *Марії Се́ник, Надії Балі́й, з Лі́ною Косте́нко, без Ні́ни Ба́йко.* Аналогічні чоловічі прізвища відмінюємо як відповідні іменники: *Василя́ Се́ника, Миха́йлові Балі́єві, з Іва́ном Косте́нком, без Андрі́я Ба́йка.*

Примітка 3. Від прізвищ прикметникового типу на зразок *Романи́шин* формою орудного відмінка відрізняється відмінювання прізвищ іменникового типу на зразок *Ру́си́н*: пор. *Романи́шиним*, але *Ру́си́ном.*

Примітка 4. Про відмінювання неслов'янських прізвищ див. § 140.

§ 143. Відмінювання імен

Українські імена передаємо на письмі відповідно до вимови за загальними нормами українського правопису: *Богда́н, Васи́ль, Іноке́нтій, Мико́ла, Петро́, Семе́н, Яросла́в; Га́нна, І́нна, Наді́я, Окса́на, Світла́на* та ін.

1. Українські чоловічі та жіночі імена, що в називному відмінку однини закінчуються на **-а, -я**, відмінюємо як відповідні іменники І відміни:

Однина

Тверда група

	Чол. рід	**Жін. рід**
Н.	Микóл-**а**	Гáнн-**а**
Р.	Микóл-**и**	Гáнн-**и**
Д.	Микóл-**і**	Гáнн-**і**
Зн.	Микóл-**у**	Гáнн-**у**
Ор.	Микóл-**ою**	Гáнн-**ою**
М.	...Микóл-**і**	...Гáнн-**і**
Кл.	Микóл-**о**	Гáнн-**о**

М'яка група

	Чол. рід	**Жін. рід**		
Н.	Ілл-**я́**	Соломí-**я**	Мóтр-**я**	Натáл-**я**
Р.	Ілл-**í**	Соломí-**ї**	Мóтр-**і**	Натáл-**і**
Д.	Ілл-**í**	Соломí-**ї**	Мóтр-**і**	Натáл-**і**
Зн.	Ілл-**ю́**	Соломí-**ю**	Мóтр-**ю**	Натáл-**ю**
Ор.	Ілл-**éю**	Соломí-**єю**	Мóтр-**ею**	Натáл-**ею**
М.	...Ілл-**í**	...Соломí-**ї**	...Мóтр-**і**	...Натáл-**і**
Кл.	Íлл-**е**	Соломí-**є**	Мóтр-**е**	Натáл-**ю**

Множина

Тверда група

	Чол. рід	**Жін. рід**
Н.	Микóл-**и**	Гáнн-**и**
Р.	Микóл	Гáнн
Д.	Микóл-**ам**	Гáнн-**ам**
Зн.	Микóл	Гáнн
Ор.	Микóл-**ами**	Гáнн-**ами**
М.	...Микóл-**ах**	...Гáнн-**ах**
Кл.	Микóл-**и**	Гáнн-**и**

М'яка група

	Чол. рід	Жін. рід		
Н.	Ілл-**í**	Соломí-**ї**	Мóтр-**і**	Натáл-**і**
Р.	Ілл-**íв**	Соломíй	Мотр	Натáль
Д.	Ілл-**я́м**	Соломí-**ям**	Мóтр-**ям**	Натáл-**ям**
Зн.	Ілл-**íв**	Соломíй	Мотр	Натáль
Ор.	Ілл-**я́ми**	Соломí-**ями**	Мóтр-**ями**	Натáл-**ями**
М.	...Ілл-**я́х**	...Соломí-**ях**	...Мóтр-**ях**	...Натáл-**ях**
Кл.	Ілл-**í**	Соломí-**ї**	Мóтр-**і**	Натáл-**і**

Примітка 1. Кінцеві приголосні основи **г, к, х** у жіночих іменах у давальному та місцевому відмінках однини перед закінченням змінюємо на **з, ц, с**: *Óльга — Óльзі, Палáжка — Палáжці, Солóха — Солóсі.*
Примітка 2. У жіночих іменах на зразок *Одáрка, Парáска* в родовому відмінку множини в кінці основи між приголосними з'являється звук **о**: *Одáрок, Парáсок.*

2. Українські чоловічі імена, що в називному відмінку однини закінчуються на приголосний та **-о**, відмінюємо як відповідні іменники II відміни:

Однина

Тверда група

Н.	Олег	Антíн	Дмитр-**ó**
Р.	Олéг-**а**	Антóн-**а**	Дмитр-**á**
Д.	Олéг-**ові (-у)**	Антóн-**ові (-у)**	Дмитр-**óві (-ý)**
Зн.	Олéг-**а**	Антóн-**а**	Дмитр-**á**
Ор.	Олéг-**ом**	Антóн-**ом**	Дмитр-**óм**
М.	...Олéг-**ові (-у)**	...Антóн-**ові (-у)**	...Дмитр-**óві (-ý, -і)**
Кл.	Олéж-**е** (Олéг-**у**)	Антóн-**е**	Дмúтр-**е**

	М'яка група			*Мішана група*
Н.	Сергíй	Íгор	Терéнь	Тимíш
Р.	Сергí-**я**	Íгор-я	Терéн-**я**	Тимóш-**á**
Д.	Сергí-**єві (-ю)**	Íгор-**еві (-ю)**	Терéн-**еві (-ю)**	Тимóш-**éві (-у)**

Зн.	Сергі-**я**	Ігор-**я**	Тере́н-**я**	Тимо́ш-**а́**
Ор.	Сергі-**єм**	Ігор-**ем**	Тере́н-**ем**	Тимо́ш-**е́м**
М.	...Сергі-**єві**	...Ігор-**еві**	...Тере́н-**еві**	...Тимош-**е́ві**
	(-ю, -ї)	**(-ю, -і)**	**(-ю, -і)**	**(-у́, -і́)**
Кл.	Сергі-**ю**	Ігор-**ю**	Тере́н-**ю**	Тимо́ш-**е**

Множина

Тверда група

Н.	Оле́г-**и**	Анто́н-**и**	Дмитр-**и́**
Р.	Оле́г-**ів**	Анто́н-**ів**	Дмитр-**і́в**
Д.	Оле́г-**ам**	Анто́н-**ам**	Дмитр-**а́м**
Зн.	Оле́г-**ів**	Анто́н-**ів**	Дмитр-**і́в**
Ор.	Оле́г-**ами**	Анто́н-**ами**	Дмитр-**а́ми**
М.	...Оле́г-**ах**	...Анто́н-**ах**	...Дмитр-**а́х**
Кл.	Оле́г-**и**	Анто́н-**и**	Дмитр-**и́**

	М'яка група			***Мішана група***
Н.	Сергі-**ї**	Ігор-**і**	Тере́н-**і**	Тимош-**і́**
Р.	Сергі-**їв**	Ігор-**ів**	Тере́н-**ів**	Тимош-**і́в**
Д.	Сергі-**ям**	Ігор-**ям**	Тере́н-**ям**	Тимош-**а́м**
Зн.	Сергі-**їв**	Ігор-**ів**	Тере́н-**ів**	Тимош-**і́в**
Ор.	Сергі-**ями**	Ігор-**ями**	Тере́н-**ями**	Тимош-**а́ми**
М.	...Сергі-**ях**	...Ігор-**ях**	...Тере́н-**ях**	...Тимош-**а́х**
Кл.	Сергі-**ї**	Ігор-**і**	Тере́н-**і**	Тимош-**і́**

Примітка 1. В іменах на зразок *Антін, Не́стір, Ничи́пір, Про́кіп, Си́дір, Тимі́ш, Фе́дір* **і** вживаємо в називному відмінку (в закритому складі), у непрямих відмінках — **о**: *Анто́на, Анто́нові...; Не́стора, Не́сторові...*, але: *Авені́р — Авені́ра, Лаврі́н — Лаврі́на, Олефі́р — Олефі́ра.*

Примітка 2. Імена, що закінчуються в називному відмінку на **-р**, у родовому мають закінчення **-а**: *Ві́ктор — Ві́ктора, Мака́р — Мака́ра, Світоза́р — Світоза́ра*, але імена з історично м'яким **р** мають закінчення **-я**: *І́гор — І́горя, Ла́зар — Ла́заря.*

Примітка 3. Ім'я *Лев* має паралельні відмінкові форми: *Ле́ва* і *Льва́, Ле́вові* і *Льво́ві* та ін., але в кличному відмінку тільки *Ле́ве.*

3. Українські жіночі імена, що в називному відмінку однини закінчуються на приголосний, відмінюємо як відповідні іменники III відміни:

Однина

Н.	Любо́в	Аде́ль
Р.	Любо́в-**і**	Аде́л-**і**
Д.	Любо́в-**і**	Аде́л-**і**
Зн.	Любо́в	Аде́ль
Ор.	Любо́в’-**ю**	Аде́лл-**ю**
М.	…Любо́в-**і**	…Аде́л-**і**
Кл.	Любо́в-**е**	Аде́л-**е**

Примітка. Форми множини від таких імен рідковживані.

Зразок відмінювання чоловічого імені та по батькові

Н. Яросла́в Васи́льович (Олексі́йович, І́горьович)
Р. Яросла́в-**а** Васи́льович-**а** (Олексі́йович-**а**, І́горьович-**а**)
Д. Яросла́в-**ові (-у)** Васи́льович-**у** (Олексі́йович-**у**, І́горьович-**у**)
Зн. Яросла́в-**а** Васи́льович-**а** (Олексі́йович-**а**, І́горьович-**а**)
Ор. Яросла́в-**ом** Васи́льович-**ем** (Олексі́йович-**ем**, І́горьович-**ем**)
М. …Яросла́в-**ові (-у, -і)** Васи́льович-**у** (Олексі́йович-**у**, І́горьович-**у**)
Кл. Яросла́в-**е** Васи́льович-**у** (Олексі́йович-**у**, І́горьович-**у**)

Зразок відмінювання жіночого імені та по батькові

Н. Марі́-**я** Васи́лівн-**а** (Андрі́ївн-**а**, Іллі́вн-**а**)
Р. Марі́-**ї** Васи́лівн-**и** (Андрі́ївн-**и**, Іллі́вн-**и**)
Д. Марі́-**ї** Васи́лівн-**і** (Андрі́ївн-**і**, Іллі́вн-**і**)
Зн. Марі́-**ю** Васи́лівн-**у** (Андрі́ївн-**у**, Іллі́вн-**у**)
Ор. Марі́-**єю** Васи́лівн-**ою** (Андрі́ївн-**ою**, Іллі́вн-**ою**)
М. …Марі́-**ї** Васи́лівн-**і** (Андрі́ївн-**і**, Іллі́вн-**і**)
Кл. Марі́-**є** Васи́лівн-**о** (Андрі́ївн-**о**, Іллі́вн-**о**)

§ 144. Слов'янські прізвища та імена

Основні правила правопису прізвищ та імен інших слов'янських народів такі:

1. Білоруські та російські імена за традицією не транслітеруємо, а передаємо українськими відповідниками: *Артéм, Микóла, Олексáндр, Семéн, Вíра, Катерúна, Світлáна*; винятки тут становлять тільки узвичаєні імена деяких білоруських письменників та діячів культури, такі як *Алéсь Адамóвич, Пятрýсь Брóвка, Рúгор Бородýлін* та ін.

Е, ІЕ, Ě

2. Російську букву **е**, польські **іе**, болгарську і сербську **е**, чеські **е, ě** після приголосних передаємо буквою **е**: *Александрóв, Бестýжев, Вельгóрський, Вéнгеров, Веселóвський, Держáвін, Кузнецóв, Лéрмонтов, Óзеров, Петрóв, Степáнов, Тургéнєв, Фéдін, Шмельóв; Бéлич, Бронéвський, Вéслав, Залéський, Мечислáв, Міцкéвич, Мíчатек, Нéдич, Сéдлачек, Сенкéвич, Сераковський, Цéнкий, Чáпек.*

3. Російську букву **е** передаємо літерою **є** в таких позиціях:

1) на початку слів: *Євдокúмов, Євтушéвський, Єгóр, Єлáнський, Єлизáров, Єршóв, Єфíмов*;

2) у середині слів після голосного й при роздільній вимові після приголосного (після **ь** та апострофа): *Бердя́єв, Буєрáков, Вересáєв, Гуля́єв, Достоéвський, Ісáєнков; Аля́б'єв, Афанáсьєв, Григóр'єв, Євгéньєва, Зинóв'єв*;

3) після приголосних (за винятком шиплячих, **р** і **ц**, задньоязикових і глоткового **г**) у суфіксі **-єв** та у сполученні морфем **-єєв** російських прізвищ: *Лóмтєв, Медвéдєв, М'я́тлєв; Алексéєв, Веденéєв, Гордéєв, Матвéєв, Менделéєв;* але: *Мýромцев, Нехорóшев, Пúсарев, Подья́чев, Усвя́тцев; Андрéєв, Аракчéєв, Мацéєв, Плещéєв,* а також у болгарських: *Бóтев, Дрýмев* та ін.;

4) коли російському **е** кореня відповідає в аналогічних українських коренях **і** (тобто на місці колишнього **ѣ**): *Бєлíнський, Звéрев, Лєскóв, Мєстéчкін, Насéдкін, Пєшкóвський, Рéпін, Столéтов, Твердохлéбов*; до цього переліку належить і прізвище *Нарéжний*, запозичене російською мовою з української, де нормативним є *Нарíжний.*

Ё 4. Російську букву **ё** передаємо:

1) сполученням букв **йо** на початку слова, у середині після голосних, а також після губних **б, п, в, м, ф**, коли **ё** позначає звукосполучення **й + о**: *Йо́лкін; Бугайо́в, Окайо́мов, Воробйо́ва, Соловйо́в*;

2) через **ьо** в середині слова після приголосних, коли **ё** позначає сполучення пом'якшеного і м'якого приголосного з **о**: *Алфьо́ров, Верьо́вкін, Дьо́рнов, Корольо́в, Новосьо́лов, Семьо́ркін, Тьо́ркін.* Але в прізвищах, утворених від спільних для української та російської мов імен, пишемо **е**: *Арте́мов, Семе́нов, Фе́доров* та ін.;

3) через **о** під наголосом після **ч, щ**: *Грачо́в, Лихачо́в, Пугачо́в, Щипачо́в, Хрущо́в.*

Іо 5. Польське сполучення букв **іо** передаємо:

1) сполученням букв **йо** після **б, п, в, м, ф**: *Голембйо́вський, Пйотро́вський, Мйодо́вич*;

2) через **ьо** після м'яких приголосних: *Аньо́лек, Генсьо́рський, Козьоле́цький.*

И (І) 6. **И (І)** передаємо через **и** у прізвищах та іменах, належних до південнослов'янських мов, у яких немає розрізнення **и — і** (болгарська, сербська та ін.): *Вели́чков, Жи́вков, Хри́стов; Бе́лич, Кара́джич, Миле́тич, Ра́дич, Я́гич; Ми́лач, Симео́н, Фили́п;* але через **ї** після голосного: *Ра́їч, Сто́їч* та через **і** — на початку слова: *І́вич, І́во, Ігнато́вич, Іконо́мов, Іліє́в.*

У польських, чеських і словацьких прізвищах та іменах **і** передаємо:

1) через **і** на початку слова та після приголосного: *Івашке́вич, Іло́на; Є́длічка, Зволі́нський, Лі́нда, Міцке́вич, Мі́чатек*;

2) через **и** після шиплячих і **ц** та в суфіксах **-ик, -ицьк-, -ич (-евич, -ович)**: *Жи́жка, Мікло́шич, Фу́чик, Ши́мчак; Га́влик, Копе́рник; Кози́цький; Сенке́вич, Бжозо́вич*, а також у прикметникових суфіксах (див. п. 10), але в кінці слова — через **і**: *Є́жі, Є́нсі, І́ржі.*

7. Російську букву **и** передаємо:

1) буквою **і** на початку слова та після приголосних (крім шиплячих і **ц**): *Ігна́тов, Іса́єв; Багі́ров, Гага́рін, Дуби́нін, Мали́нін, Мічу́рін, Пу́шкін*;

2) буквою **ї** після голосного й за роздільної вимови після приголосних (після **ь** та апострофа): *Во́їнов, Ізмаї́лов, Гу́р'їн, Ільї́н*;

3) буквою **и**:

а) після **дж, ж, ч, ш, щ** і **ц** перед приголосним: *Доро́жин, Лу́чин, Чи́чиков, Га́ршин, Ши́шкін, Гу́щин, Щигло́в, Цеци́лін*; це стосується і прізвищ інших народів: *Джигарханя́н, Жильєро́н, Тажиба́єв, Чикова́ні, Абаши́дзе, Ва́шингто́н, Цицеро́н* та ін., а також *Чингісха́н*; але перед голосним пишемо **і**: *Жіоно́, Тиціа́н, Ціолко́вський;*

б) у прізвищах, утворених від імен і загальних назв, спільних для української, російської та інших слов'янських мов: *Бори́сов, Ботви́нник, Вавило́вський, Виногра́дов, Гли́нка, Дани́лов, Мали́нін, Казими́рський, Кантеми́р, Кири́лов, Кисельо́в, Миро́нов, Митрофа́нов, Ми́шкін, Ники́форов, Одинцо́в, Пивова́ров, Пиля́єв, Пи́сарев, Смирно́в, Тимофє́єв, Тито́в, Тихоми́ров*; але: *Нікі́тін, Ніколаєв* та ін., твірними для яких є імена, відмінні від українських;

в) у префіксі **при-**: *Приби́лкін, Прива́лов, При́швін;*

г) у суфіксах **-ик-, -ич-, -иц-, -ищ-**: *Бє́ликов, Го́лик, Коте́льников, Кру́тиков, Но́виков; Гні́дич, Кули́нич, Станюко́вич; Голи́цин, Пали́цин, Солжени́цин; Ради́щев, Тати́щев.*

Ы, Y

8. Російську й білоруську букву **ы** (польську, чеську, словацьку **y**) передаємо літерою **и**: *Крути́х, Мали́цин, Рибако́в, Скори́на, Циганко́в, Чернишо́в; Виспя́нський, Пташи́нський; Маса́рик.*

Ą, Ę

9. Польські носові **ą**, **ę** передаємо:

1) сполученнями букв **ом, ем** перед губними приголосними: *Домбро́вський, Заре́мба, Ке́мпа*;

2) сполученнями букв **он, ен** перед іншими приголосними: *Зайо́нчек, Па́йонк, Пйо́нтек, Свьо́нтек; Венгжино́вич, Єнджихо́вський, Свенци́цький.*

ПРІЗВИЩА ІЗ ПРИКМЕТНИКОВИМИ СУФІКСАМИ Й ЗАКІНЧЕННЯМИ

10. Суфікси слов'янських прізвищ **-ск**-(-ий), **-цк**-(-ий), **-ск**-(-і), **-цк**-(-і), **-sk**-(-і), **-ck**-(-і), **-dzk**-(-і), **-sk**-(-ý), **-ck**-(-ý) передаємо відповідно через **-ськ**-(-ий), **-цьк**-(-ий), **-дзьк**-(-ий): *Бронéвський, Даргомúжський, Маякóвський, Мýсоргський, Острóвський; Гомулúцький, Городéцький; Грýдзький, Завáдзький;* так само з **ь** пишемо російські прізвища на **-ск-**(-ой), **-цк**-(-ой): *Луговськúй (Луговськá), Трубецькúй (Трубецькá).*

11. Прикметникові закінчення російських прізвищ передаємо так: **-ый** через **-ий; -ий** після твердого приголосного — через **-ий**, після м'якого приголосного — через **-ій; -ая, -яя** — через **-а, -я**: *Бéлий, Острóвський, Крáйній; Бéла, Острóвська, Крáйня*. Закінчення **-ой** передаємо через **-ий:** *Донськúй, Крутúй, Луговськúй, Полевúй, Соловйóв-Сєдúй, Босúй, Трубецькúй*, але *Толстóй (Толстá).*

Прикметникові закінчення білоруських прізвищ **-ы**, чеських та словацьких **-ý**, польських **-у**, болгарських, македонських і сербських **-и**, хорватських **-і** передаємо через **-ий**: *Бя́лий, Гáртний, Нéврлий, Нóвотний, Пáлацький, Смирнéнський, Конéський, Кукýлевич-Сакцúнський*, але *Гуля́шки* (невідмінюване).

М'якість польських приголосних **ń, ś, ć, dź** у прізвищах перед суфіксами **-ськ**-(-ий), **-цьк**-(-ий) і м'якими приголосними не позначаємо м'яким знаком, хоч в українській вимові в цих позиціях **н, с, ц, дз** пом'якшуються: *Виспя́нський, Яблóнський; Свя́дек, Цвік.*

Апостроф

12. Апостроф пишемо після губних, задньоязикових і **р** перед **є, ї, ю, я**: *Аля́б'єв, Арéф'єв, Григóр'єв, Прокóф'єв, Ю́р'єв; Захáр'їн; В'ю́жин; Водоп'я́нов, Луб'я́нцев, Лук'я́нов, Пом'ялóвський, Рум'я́нцев*; перед **йо** апостроф не пишемо: *Воробйóв, Соловйóв.*

Примітка. Коли **я, ю** означають сполучення пом'якшеного приголосного з **а, у**, то апостроф перед ними не пишемо: *Бядýля, Пясéцький, Рю́мін.*

М'який знак (Ь)

13. М'який знак **(ь)** пишемо у прізвищах після букв на позначення м'яких приголосних:

1) після м'яких **д, т, з, с, ц, л, н**:

а) при роздільній вимові перед **я, ю, є, ї**: *Дьяконов, Панкра́тьєв, Третьяко́в, Фатья́нов, Поло́зьєв, Сала́сьєв, Ільюшин, Ана́ньїн*;

б) перед приголосними: *Во́льнов, Коньќов;*

в) у кінці слова: *Лось, Со́боль.*

Примітка. Коли **я, ю** означають сполучення м'якого приголосного з **а, у**, то перед ними **ь** не пишемо: *Дя́гилєв, Зя́брев, Ляпуно́в, Тюме́нєв, Цявло́вський*;

2) у прізвищах із суфіксом **-ець**: *Глу́ховець, Скита́лець.*

Примітка 1. М'якість польських приголосних **n, s, c, dz** позначаємо в українській мові буквою **ь** лише в кінці слова: *Ку́ронь, Дзісь, Ци́рліць, Не́дзведзь*, але: *Кусне́вич, Свідзи́нський, Свя́дек, Урба́нчик.*
Примітка 2. На м'якість приголосного **ц** у кінці основи слов'янських прізвищ І відміни вказує закінчення **-я** (*Кусту́риця*, а не *Кусту́рица*). У неслов'янських прізвищах кінцевий **ц** твердий: *Кла́узевіц, Ліфшиц, Мо́ріц.*

§ 145. Неслов'янські прізвища та імена

Про правопис неслов'янських прізвищ та імен див. III розділ «Правопис слів іншомовного походження» (§ 121—140).

СКЛАДНІ І СКЛАДЕНІ ОСОБОВІ ІМЕНА ТА ПРІЗВИЩА Й ПОХІДНІ ВІД НИХ ПРИКМЕТНИКИ

§ 146. Імена та прізвища (прізвиська)

Імена та прізвища (також прізвиська) людей, що складаються з двох чи трьох компонентів або до складу яких входять прийменники, частки, артиклі тощо, пишемо окремо, разом і з дефісом.

1. **Окремо** пишемо:

1) прізвиська й псевдоніми (українські та перекладені іншомовні), що складаються з імені та прикметника, узгодже-

ного з ним чи з наступним іменником: *Єле́на Прекра́сна, Іва́н Воло́ве О́ко, Рі́чард Ле́вове Се́рце, Слуга́ з Добро́миля, Степа́н Ти́гряча Смерть*; до цього переліку належать і власні назви американських індіанців: *Мале́нький Вовк, Тупи́й Ніж* і т. ін.;

2) псевдоніми, що побудовані як поєднання імені та прізвища: *Джек Ло́ндон, Жорж Санд, Ле́ся Украї́нка, Марко́ Вовчо́к, Пана́с Ми́рний*;

3) повні давньоримські особові назви, у яких перше слово означає особове ім'я, друге — родове ім'я, третє — прізвище: *Гай Ю́лій Це́зар, Марк По́рцій Като́н*;

4) артиклі, прийменники та інші службові слова (**ван, да, де, дер, ді, дю, ед, ель, ла, ле, фон** і т. ін.) у питомих (неофіційних) та іншомовних особових власних назвах: *Лю́двіг ван Бетхо́вен, да Ві́нчі, де ла Куе́ва, ді Віттóріо, дю Гар, Нур ед Дін, ле Шапельє́, фон дер Гольц.*

Примітка 1. Скорочені компоненти прізвищ та імен **д** та **О** пишемо з апострофом: *Д'Аламбе́р, д'Артанья́н, Д'Обіньє́; О'Ке́йсі, О'Ко́ннор* (але *О. Ге́нрі* — псевдонім письменника); компоненти **Мак-, Сан-, Сен-**, які передують прізвищам і водночас становлять їхню невід'ємну частину, пишемо з дефісом: *Мак-Клю́р, Мак-Маго́н, Сан-Мартíн, Сен-Сімо́н*, але: *Маккартні, Маккінлі* (як у мові-джерелі).

Примітка 2. У ряді випадків артиклі й прийменники, що входять до складу прізвищ, пишемо разом, бо в такій формі засвоїла їх українська мова: *Декандо́ль, Делі́ль, Деріба́с, Лага́рп, Ламетрі́, Лафонте́н, Леса́ж, Фонві́зін*;

5) слово **дон** ('пан') перед особовим ім'ям як форма ввічливого звертання: *дон Базі́ліо, дон Пе́дро, дон Хосе́.* У власних назвах відомих літературних героїв це слово пишемо з великої букви: *Дон Жуа́н, Дон Кіхо́т.*

Примітка. У загальному значенні слово *донжуа́н* пишемо разом і з малої букви;

6) складники китайських, корейських, в'єтнамських, м'янмських, індонезійських особових назв: *Ван Мен, Пак Чіво́н, Хо Ші Мін, Нгує́н Конг Хоа́н, У Ну Мунг.*

Примітка. У складених китайських, корейських, в'єтнамських, м'янмських, індонезійських особових назвах відмінюємо лише останню

частину, яка закінчується на приголосні: *Кім Ир Сен — Кім Ир Се́на..., Хо Ші Мін — Хо Ші Мі́на..., Ден Сяопі́н — Ден Сяопі́на...*, але: *Го Можо́, Чан Кайші́* та ін. (незмінювані).

2. **Разом** пишемо:

1) українські прізвища, що складаються з дієслова в наказовій формі та іменника: *Гори́цві́т, Непи́йвода, Уби́йво́вк*;

2) українські прізвища, що виникли на основі словосполучень, до складу яких входять як повнозначні, так і службові слова: *Добрийве́чір, Нетудиха́та, Панібудьла́ска*;

3) українські прізвища, утворені з прикметника та іменника за допомогою сполучного звука: *Довгопо́л, Кривоні́с, Скорохо́д*;

4) слов'янські особові імена, утворені від двох основ: *Владисла́в, Володи́мир, Мечисла́в, Яропо́лк*;

5) складні китайські імена, які завжди стоять після прізвища: *Го Можо́, Ден Сяопі́н, Сунь Ятсе́н, Та́о Юаньмі́нь.*

Примітка. Якщо китайське ім'я становить одне слово, то обидві частини особової назви (прізвище та ім'я) пишемо окремо: *Дін Лінь, Лу Сінь, Цюй Юа́нь, Чан Кайші́.*

3. **З дефісом** пишемо:

1) складні особові імена: *Васи́ль-Костянти́н, Жан-Жа́к, Зино́вій-Богда́н, Марі́я-Антуане́тта, Фрі́дріх-Вільге́льм*;

2) складні прізвища: *Альтамі́ра-і-Креве́а, Гула́к-Артемо́вський, Жоліо́-Кюрі́, Кві́тка-Основ'я́ненко, Нечу́й-Леви́цький, Но́виков-Прибо́й, Ри́мський-Ко́рсаков, Сент-Бе́в*;

3) імена з кваліфікаційними прикладками: *Іва́н-царе́нко, Ки́рик-мужичо́к.* Але якщо прикладка розгорнута, то між нею та іменем ставимо тире: *Іва́н — мужи́чий син*, рідше — кому: *Іва́н, селя́нський син*;

4) арабські, перські, тюркські імена з компонентами, що вказують на родинні стосунки, соціальне становище і т. ін.: *Га́сан-огли́, Кема́ль-паша́, Маме́д-заде́, Мехме́д-бе́й, Мірза́ха́н, Фікре́т-кизи́* (але за традицією *Чингісха́н*). Арабське *Ібн* пишемо окремо: *Ібн Ру́сте, Ібн Сі́на, Ібн Фадла́н*.

Примітка. Прізвища, до складу яких входять ці компоненти, звичайно пишемо разом: *Багірзаде́, Турсунзаде́, Кероглі́*;

5) вірменські прізвища з початковим компонентом **Тер-**, наприклад: *Тер-Казаря́н, Тер-Ованеся́н, Тер-Петрося́н*.

4. Складні прізвища у формі одного слова відмінюємо за відповідними типами відмін іменників чи прикметників: *Сивокі́нь — Сивоко́ня, Сивоко́неві (Сивоко́ню)...; Підкуймýха — Підкуймýхи, Підкуймýсі...; Перекотипо́ле — Перекотипо́ля, Перекотипо́лю...; Білоцеркі́вський — Білоцеркі́вського, Білоцеркі́вському...* У складних прізвищах, компоненти яких пишемо з дефісом, відмінюємо за відповідними типами відмін іменників чи прикметників обидва змінювані компоненти: *Кві́тка-Основ'я́ненко — Кві́тки-Основ'я́ненка, Кві́тці-Основ'я́ненкові (Кві́тці-Основ'я́ненку)...; Нечýй-Леви́цький — Нечуя́-Леви́цького, Нечує́ві-Леви́цькому (Нечую́-Леви́цькому)...,* але: *Кос-Анато́льський — Кос-Анато́льського, Кос-Анато́льському...; Драй-Хма́ра — Драй-Хма́ри, Драй-Хма́рі...*

5. Складені прізвища, псевдоніми або прізвиська з компонентами в називному відмінку відмінюємо в усіх частинах за зразками відмінювання відповідних іменників або прикметників: *Рі́чард Ле́вове Се́рце — Рі́чарда Ле́вового Се́рця, Рі́чардові (Рі́чарду) Ле́вовому Се́рцю...; Степа́н Ти́гряча Смерть — Степа́на Ти́грячої Сме́рті, Степа́нові (Степа́ну) Ти́грячій Сме́рті...*, але *Слуга́ з Добро́миля — Слуги́ з Добро́миля, Слузі́ з Добро́миля...*

§ 147. Похідні прикметники

1. Прикметники від складних особових імен, які пишемо з дефісом, зберігають це написання: *Жан-Жа́к — жан-жа́ківський.*

2. Прикметники від китайських, корейських, в'єтнамських та індонезійських особових назв пишемо разом: *Ма́о Цзедýн — маоцзедýнівський, Кім Ир Се́н — кімирсе́нівський.*

3. Прикметники від прізвищ на зразок *ван Бетхо́вен, фон Бі́смарк* утворюються тільки від іменника: *бетхо́венський, бі́смарківський.* Якщо прикметник утворено від прізвища з прийменником, часткою, артиклем тощо, то його пишемо разом: *де Ґолль — деґо́ллівський, Нур ед Ді́н — нуреддінівський.* При-

кметники від прізвищ на зразок *Д'Аламбе́р* зберігають апостроф після частки: *д'аламбе́рівський.*

Прикметник, утворений від імені та прізвища, пишемо з дефісом: *Ва́льтер Скотт — ва́льтер-ско́ттівський, Жуль Верн — жуль-ве́рнівський, Марк Твен — марк-тве́нівський.*

4. Не утворюємо прикметники:

1) від складних прізвищ, прізвиськ і псевдонімів на зразок *Гула́к-Артемо́вський, Марко́ Вовчо́к, Рі́чард Ле́вове Се́рце.*

2) від тюркських, вірменських, арабських та інших особових назв на зразок *Кер-огли́, Осма́н-паша́*;

3) від невідмінюваних іншомовних прізвищ на зразок *ді Віттóріо, Д'Обіньє́, Ламетрі́.*

ГЕОГРАФІЧНІ НАЗВИ

§ 148. Українські географічні назви

Українські географічні назви на письмі передаємо відповідно до вимови за нормами українського правопису: *Верхньодніпро́вськ, Ві́нниця, Гребі́нка, Доне́ць, Ду́бно, Жито́мир, Запорі́жжя, Кам'яне́ць-Поді́льський, Ки́їв, Козя́тин, Кременчу́к, Криви́й Ріг, Львів, Микола́їв, Но́вгород-Сі́верський, Оде́са, Охти́рка, Рі́вне, Трипі́лля, Ха́рків, Чернівці́, Черні́гів, Шепетівка, Я́мпіль; Десна́, Дніпро́, Дністе́р, За́хідний Буг, Ірпі́нь, При́п'ять, Рось, Стохі́д, Сян, Те́терів, Ти́са, Трубі́ж.*

Примітка. У назвах українських населених пунктів треба розрізняти **-поль** у словах грецького походження (грецьке **πόλις** 'місто'): *Маріу́поль, Мелито́поль, Ні́кополь, Севасто́поль, Сімферо́поль* і **-піль** (з українського 'поле'): *Бори́спіль, Крижо́піль, Ольго́піль, Терно́піль* та ін.

§ 149. Географічні назви інших країн

Географічні назви інших країн передаємо в українській мові відповідно до вимог практичної транскрипції.

Е, Ě, ІЕ, Ё, Э, И

1. Букви слов'янських алфавітів **е, ě** та сполуку **іе** передаємо через **е**: *Бе́здна, Ветлу́га,*

Воро́неж, За́греб, Зеленодо́льськ, Ле́на, Нове́ Ме́сто, Опо́ле, Пе́нза, Ще́цин.

Але в деяких позиціях букву **е** слов'янських мов із кириличним алфавітом передаємо через **є**:

1) на початку слова, після голосного й при роздільній вимові після приголосного: *Єго́р'євськ, Єйськ, Єле́ць, Єнісе́й, Колгу́єв, Ско́п'є*;

2) після приголосних (крім шиплячих, **р** і **ц**) у суфіксі **-єв** та у сполученні цього суфікса з антропонімним **-єй (-єєв)** російських назв, похідних переважно від прізвищ: *мо́ре Ла́птєвих, Ле́жнєво*, але: *Плеще́єво, Ржев, мис Рум'я́нцева*;

3) коли російському **е** відповідає в аналогічних українських основах **і**: *Бе́жецьк, Бе́лгород, Бєло́во, Бєлоре́цьк, Благовє́щенськ, Желєзново́дськ, Оре́хово-Зу́єво.*

Але в географічних назвах, що мають у російській мові форму, спільну з відповідною українською, таке **е** передаємо через **і**: *Біла, Біле* (озеро), *Вітка, Лісна́, Негоріле, Піща́не, мис Сірий* та ін. Це стосується і польського **іа**: *Біла Підля́ська, Білосто́к* тощо.

Білоруське **е** передаємо через **і** (у назвах, засвоєних українською мовою): *Біловє́зька Пу́ща, Білору́сь*, або через **е**: *Ре́чиця*.

Примітка. Польське, чеське й словацьке закінчення **-е**, що наявне в географічних назвах із суфіксами **-ц-, -іц-, -иц-** (лат. **-с-, -іс-**) і виражає значення множини, в українській мові передаємо закінченням **-і** з відповідним граматичним значенням: *Ке́льці, Ко́шиці, Лі́диці, Па́рдубиці.* Ці географічні назви відмінюємо: *Ко́шиці — Ко́шиць, Ко́шицям…* Назви на зразок *Закопа́не* мають форму прикметника середнього роду (однина), тому їх відмінюємо, як цей прикметник: *Закопа́не — Закопа́ного, Закопа́ному* і т. ін.

2. Російську букву **ё** передаємо:

1) через **йо** на початку та в середині слова, коли воно означає звукосполучення **й + о**: *Йо́лкіно, Соловйо́во;*

2) через **ьо** в середині слова, коли воно означає сполучення м'якого приголосного з **о**: *мис Дежньо́ва, Оленьо́к* (річка), але в назвах, утворених від спільних для української та російської мов слів, пишемо **е:** *Бере́зова* (річка), *Оре́л*, *Семе́ново*.

3) через **о** під наголосом після **ч, щ**: *Рогачо́во, Що́кіно.*

3. Російську букву **э** передаємо через **е**: *Елістá, Ельбру́с, Ельто́н,.*

4. Букву **и** передаємо:

1) через **і**:

а) на початку географічних назв: *Ігáрка, Ільмéнь* (озеро), *Індигі́рка, Іркýтськ, Іртúш*;

б) у кінці незмінюваних назв або слів у формі множини: *Бро́нниці, Жигулі́, Митúщі*;

в) у середині слова після приголосного — перед голосним, **й** або іншими приголосними (крім позицій, передбачених нижче): *Бородіно́, Двінá, Кі́нешма, Рі́єка, Селігéр* (озеро), *Челя́бінськ*;

2) через **ї** після голосного й при роздільній вимові після приголосного: *Тро́їцьк, Анáньїно, Мáр'їно.*

Примітка. У географічних назвах, утворених від загальних назв та імен, спільних за походженням для української та російської мов, звичайно пишемо **и** в суфіксах **-ин-, -инськ-**: *Березинá, Гусúне О́зеро, Дудúнка, Жáбинка, Карпúнськ, Крутúнське, Прáвдинськ* (докладніше про правопис **и** див. нижче);

3) через **и**:

а) після **ж, ч, ш, щ** і **ц** перед приголосним: *Жигáлово, Жúздра, А́чинськ, Нáльчик, Єго́ршино, Ішúм, Камúшин, Тýшино, Щигрú, Цимля́нськ* та ін.;

б) у географічних назвах, утворених від імен, спільних для української та інших слов'янських мов, які в українській мові пишемо з **и**: *Гаврúлово, Данúлов, Дмúтров, Михáйловське*, але *Нікола́євськ-на-Амýрі* та ін. (тобто від імен, що в українській мові мають форму, виразно відмінну від форми цього ж імені, вживаної в інших мовах);

в) у коренях спільних для української та російської мов географічних назв, якщо ці корені пишемо з **и**: *Виногрáдово, Кисло́дськ, Клин, Крúчев, Курúльські острові́, Лúпецьк, Лихоcлáвль, Тихорéцьк*;

г) у складних географічних назвах, де **и** виконує функцію сполучного звука: *Владивосто́к, П'ятиго́рськ, Семипалáтинськ*;

ґ) у префіксі **при-**: *Привóлжя, Прикýмськ, Примóр'я*;

д) у суфіксах **-ик-, -ич-, -иц-, -ищ-**: *Зимóвники, Тупúк; Боровичí, Котéльнич, Осипóвичі, Ýглич; Брóнниці, Гливúці, Колвúцьке* (озеро), *Луховúці; Митúщі, Ртúщево*;

е) у закінченнях географічних назв, уживаних у формі множини, якщо в російській мові тверда основа: *Березникú, Валýйки, Гóрки.*

Ы, Y 5. Літеру **ы** (у латиноалфавітних мовах **y**) передаємо через **и**: *Вúкса, Вúтегра, Іртúш, Сúзрань, Сиктивкáр, Чебоксáри, Шáхти.*

Ą, Ę 6. Польські носові **ą, ę** передаємо, як і в прізвищах (див. § 144, п. 9), сполученнями букв **ом, ем** перед губними приголосними: *Домбрóва, Дембúця;* перед іншими приголосними — сполученнями букв **он, ен**: *Конт, Ченстохóва.*

§ 150. Географічні назви з прикметниковими закінченнями

1. Прикметникові закінчення слов'янських географічних назв передаємо так само, як у прізвищах, але у формі всіх трьох граматичних родів та однини й множини: у чол. роді — через **-ий** після твердого приголосного, через **-ій** — після м'якого приголосного; у жін. роді — через **-а, -я**; у середн. роді — через **-е, -о, -є**; у множині — через **-і**: *Становúй* (хребет); *Велúкий Ýстюг, Новúй Сад, Олéній* (острів); *Бáнська Бúстриця, Зелéна Гýра, Лихá* (річка), *Нúжня Тунгýска; Благодáрне, Бологé* (рос. *Бологóе*), *Велúко-Тúрново, Покрóвське; Кáрлові Вáри.*

Примітка. Російські географічні назви, похідні від прізвищ на **-ой** без суфіксів **-ск-, -цк-**, зберігають закінчення **-ое**: *Толстóє.*

2. Слов'янські назви з кінцевими **-ово, -ево** та **-ино** передаємо через **-ово, -єво** та **-іно (-їно)**, після шиплячих — **-ино** зі збереженням закінчення **-о** (на відміну від аналогічних ук-

раїнських назв на **-е**): *Вну́ково, Га́бро́во, Ко́сово, Оре́хово-Зу́єво, Сара́єво; Бородіно́, Ма́р'їно, Пу́шкіно; Єго́ршино, Ро́щино.* Закінчення **-о** зберігаємо і в назвах на зразок *Радо́мсько*, що за походженням є відносними прикметниками, які в сучасній українській мові, на відміну від попередніх географічних назв, не відмінюємо.

3. Польське **ó**, наявне в суфіксі **-ów** у польських географічних назвах, передаємо через **у** або за традицією через **і**: *Жира́рдув, Же́шув, Тома́шув-Мазове́цький* та ін., але традиційно: *Гру́бешів, Кра́ків* та ін. Літеру **о** в суфіксі **-óv** у чеських і словацьких назвах передаємо через **о**, але в назвах змішаних поселень з етнічними словаками та українцями за традицією — через **і**: *Крнов, О́рлов, Про́стейов, Пріше́ров*, але: *Бардії́в, Во́ронів, Пря́шів.*

§ 151. Апостроф, м'який знак

1. Апостроф у слов'янських географічних назвах ставимо так само, як і у прізвищах (див. § 144, п. 12), а в назвах неслов'янського походження на території слов'янських країн, крім того, — після деяких інших приголосних: *Ак'я́р, Амудар'я́, Ско́п'є*; перед **йо** апостроф не пишемо: *Муравйо́во.*

Примітка. Коли **я, ю** означають сполучення пом'якшеного приголосного з **а, у**, то апостроф перед ними не пишемо: *Вя́зьма, Вя́тка, Рязáнь, Хя́рма, Кя́хта, Крю́ково.*

2. М'який знак пишемо:

1) для пом'якшення твердого кінцевого приголосного основи **ц** в усіх слов'янських географічних назвах, зокрема в суфіксах **-ець, -аць, -иц**-(-я)**, -уць**: *Оло́нець, Повене́ць, Череповéць; Кра́гуєваць, Сто́лаць; Дембі́ця, Ло́мниця, Ре́чиця, О́ломоуць*;

2) суфікси географічних назв **-ск**, **-цк** передаємо відповідно українськими суфіксами **-ськ, -цьк**: *Брянськ, Гданськ, Курськ; Кузне́цьк, Тро́їцьк.*

Географічні назви, не вживані без номенклатурних слів, перекладаємо: *Арабі́йське мо́ре, мис До́брої Надії́, Пе́рська зато́ка, Півні́чний Льодови́тий океа́н.*

Звичайно перекладаємо і прикметники на означення розмірів, взаємного розміщення та сторін, що входять до складу географічних назв: *Вели́кий каньйо́н, Ни́жній Но́вгород, Півде́нна Аме́рика, Півні́чний по́люс.*

§ 152. Відмінювання географічних назв

1. Українські, а також іншомовні географічні назви з іменниковими закінченнями відмінюємо переважно як звичайні іменники I, II, III відмін:

I відміна: *А́фрика — А́фрики, в А́фриці; Во́лга — Во́лги, на Во́лзі; Ло́хвиця — Ло́хвиці, Ло́хвицею, у Ло́хвиці; Махачкала́ — Махачкали́, у Махачкалі́; Москва́ — Москви́, Москво́ю, у Москві́; Оде́са — Оде́си, в Оде́сі; О́львія — О́львії, О́львією, в О́львії; Полта́ва — Полта́ви, у Полта́ві; Пра́га — Пра́ги, у Пра́зі; Ре́чиця — Ре́чиці, у Ре́чиці; Шепетівка — Шепетівки, у Шепетівці.*

II відміна: *Буг — Бу́гу, Бу́гом, на Бу́зі* (й *по Бу́гу*); *Владивосто́к — Владивосто́ка, Владивосто́ком, у Владивосто́ці (у Владивосто́ку); Га́йсин — Га́йсина, Га́йсином, у Га́йсині; Ду́бно — Ду́бна, Ду́бном, у Ду́бні; Ки́їв — Ки́єва, Ки́євом, у Ки́єві; Луга́нськ — Луга́нська, Луга́нським, у Луга́нську; Львів — Льво́ва, Льво́вом, у Льво́ві; Оре́л — Орла́, Орло́м, в Орлі́; Псков — Пско́ва, Пско́вом, у Пско́ві; Світязь — Світязю, Світязем, на Світязі; Терно́піль — Терно́поля, Терно́полем, у Терно́полі; Теру́ель — Теру́еля, Теру́елем, у Теру́елі; Токма́к — Токмака́, Токмако́м, у Токмаці́ (у Токмаку́); У́жгород — У́жгорода, У́жгородом, в У́жгороді.*

III відміна: *Брета́нь — Брета́ні, Брета́нню, у Брета́ні; Керч — Ке́рчі, Ке́рчю, у Ке́рчі; Об — О́бі, О́б'ю, на О́бі; Свір — Свірі, Свір'ю, на Свірі; Си́зрань — Си́зрані, Си́зранню, у Си́зрані.*

2. Географічні назви, що мають форму множини, відмінюємо як відповідні загальні іменники: *Березники́ — Березникі́в, Березника́м, у Березника́х; Го́рки — Го́рок, Го́ркам, у Го́рках; Єсентуки́ — Єсентукі́в, Єсентука́м, у Єсентука́х; Жигулі́ — Жигулі́в, Жигуля́м, у Жигуля́х; Ков'я́ги — Ков'я́г, Ков'я́гам, у*

Ков'я́гах; Лубни́ — Лубе́н, Лубна́м, у Лубна́х; Пли́ски — Пли́сок, Пли́скам, у Пли́сках; Прилу́ки — Прилу́к, Прилу́кам, у Прилу́ках; Ромни́ — Роме́н, Ромна́м, у Ромна́х; Сало́ніки — Сало́нік, Сало́нікам, у Сало́ніках; Філіппі́ни — Філіппі́н, Філіппі́нам, у (на) Філіппі́нах; Чебокса́ри — Чебокса́р, Чебокса́рам, у Чебокса́рах; Чернівці́ — Чернівці́в, Чернівця́м, у Чернівця́х.

3. Географічні назви із прикметниковими закінченнями відмінюємо як звичайні прикметники: *Борове́ — Борово́го, Борово́му, у Борово́му; Жуко́вський — Жуко́вського, Жуко́вському, у Жуко́вському; Лозова́ — Лозово́ї, Лозові́й, у Лозові́й; Рі́вне — Рі́вного, Рі́вному, у Рі́вному; Чусова́ — Чусово́ї, Чусові́й, у Чусові́й.*

Примітка. Від відприкметникових українських назв населених пунктів з кінцевим **-е** на зразок *Гарку́шине, Рі́вне, Сва́тове, Сине́льникове*, що відмінюються за зразком прикметників у формі середн. роду, слід відрізняти подібні за оформленням назви з кінцевим **-о** (рідковживані в українській мові, але поширені в інших слов'янських мовах) на зразок *Бородіно́, Гне́зно, Ко́сово, Молоде́чно*, *Сара́єво, Шереме́тьєво*, що відмінюються як іменники середн. роду II відміни (див. у п. 1 *Ду́бно*), та з кінцевим **-а**, що відмінюються як іменники жін. роду I відміни: *Смі́ла, Смі́ли, Смі́лі, Смі́лою, у Смі́лі.*

4. Географічні назви, що складаються з прикметника та іменника чи, навпаки, іменника та прикметника, відмінюємо в обох частинах:

1) *Го́ла При́стань — Го́лої При́стані...; Криви́й Ріг — Кривого́ Ро́гу...; Вели́кі Лу́ки — Вели́ких Лук...; Єлисе́йські Поля́ — Єлисе́йських Полі́в...; Мінера́льні Во́ди — Мінера́льних Вод...*;

2) *Аска́нія-Но́ва — Аска́нії-Но́вої, Аска́нії-Но́вій...; Кам'янє́ць-Поді́льський — Кам'янця́-Поді́льського, Кам'янце́ві-Поді́льському...; Но́вгород-Сі́верський — Но́вгорода-Сі́верського, Но́вгороду-Сі́верському...; Новогра́д-Воли́нський — Новогра́да-Воли́нського, Новогра́дові-Воли́нському...; Ра́ва-Ру́ська — Ра́ви-Ру́ської, Ра́ві-Ру́ській...*

5. Географічні назви, що складаються з двох іменників або іменника та присвійного прикметника, відмінюємо лише в другій частині: *Ба́ден-Ба́ден — Ба́ден-Ба́дена, у Ба́ден-Ба́дені;*

Іва́но-Франкі́вськ — Іва́но-Франкі́вська, в Іва́но-Франкі́вську; Миха́йло-Коцюби́нське — Миха́йло-Коцюби́нського, *у Миха́йло-Коцюби́нському*; *Оре́хово-Зу́єво — Оре́хово-Зу́єва, в Оре́хово-Зу́єві*, але: *Ко́нча-За́спа — Ко́нчі-За́спи, у Ко́нчі-За́спі; Пу́ща-Води́ця — Пу́щі-Води́ці, у Пу́щі-Води́ці.*

6. Географічні назви, що складаються з двох іменників та прийменника між ними, відмінюємо в першій частині: *Росто́в-на-Дону́ — Росто́ва-на-Дону́, у Росто́ві-на-Дону́; Фра́нкфурт-на-Ма́йні — Фра́нкфурта-на-Ма́йні, у Фра́нкфурті-на-Ма́йні.*

§ 153. Правопис прикметникових форм від географічних назв і від назв народів

Суфікси -ИНСЬК-(-ИЙ), -ІНСЬК-(-ИЙ)

1. У суфіксах **-инськ**-(-ий), **-інськ**-(-ий) прикметників, утворених від географічних назв і від назв народів, що мають у своїй основі суфікси **-ин, -ін, -инськ, -інськ**, зберігаємо той самий голосний (**и** або **і**), що й в основній назві: *Ками́шин — ками́шинський, Ні́жин — ні́жинський, Тульчи́н — тульчи́нський, Ту́шино — ту́шинський, Бо́лдіно — бо́лдінський, Філіппі́ни — філіппі́нський; Чигири́н — чигири́нський; Цюру́пинськ — цюру́пинський, Гру́зія — грузи́н — грузи́нський; осетин — осетинський.*

У прикметниках, утворених від географічних назв, що не мають суфіксів **-ин**, **-ін**, пишемо завжди **и**: *Аля́ска — аля́скинський, Баку́ — баки́нський, Кабарда́ — кабарди́нський, Караганда́ — караганди́нський, По́ті — по́тинський, Со́чі — со́чинський, Чита́ — чити́нський, Ша́хти — ша́хтинський*, але *Амудар'я́ — амудар'ї́нський.*

Суфікси -ОВСЬК-(-ИЙ) [-ЬОВСЬК-(-ИЙ)], -ЕВСЬК-(-ИЙ) [-ЄВСЬК-(-ИЙ)], -ІВСЬК-(-ИЙ) [-ЇВСЬК-(-ИЙ)]

2. У суфіксах **-овськ**-(-ий) **[-ьовськ**-(-ий)**], -евськ**-(-ий) **[-євськ**-(-ий)**], -івськ**-(-ий) **[-ївськ**-(-ий)**]** прикметників, утворених від географічних назв, що мають у своїй основі **-ов (-ьов)**, **-ев (-єв), -ів (-їв)**, зберігаємо ту саму букву (**о, е, є, і, ї**), що й в основній на-

зві: *Скадо́вськ — скадо́вський, Тамбо́в — тамбо́вський; Кара́чев — кара́чевський, Колгу́єв — колгу́євський; Кишині́в — кишині́вський, Львів — льві́вський, Те́терів — те́терівський, Черні́гів — черні́гівський.* Якщо при творенні таких прикметникових форм від українських географічних назв відкритий склад з **о, е** стає закритим, діє правило про чергування **о, е** з **і**: *Лозова́ — лозівськи́й, Сва́тове — сва́тівський, Хме́леве — хме́лівський.*

У прикметниках, утворених від географічних назв, що закінчуються на групу приголосних або із суфіксальним **к**, перед яким є інший приголосний, пишемо **-івський (-ївський)**: *Біла Це́рква — білоцерки́вський, Ва́лки — ва́лківський, Гребі́нка — гребі́нківський, Златоу́ст — златоу́стівський, Каза́нка — каза́нківський*, але *Оре́л — орло́вський* та ін.

У прикметниках, утворених за допомогою суфікса **-ськ**-(-ий) від географічних назв і від назв народів, основа яких закінчується на приголосний, відбуваються такі фонетичні зміни:

1) **г, ж, з (дз) + -ськ**-(-ий) → **-зьк**-(-ий) **[-дзьк**-(-ий)**]**: *Буг — бу́зький, Ветлу́га — ветлу́зький, Ви́борг — ви́борзький, Во́лга — во́лзький, Гаа́га — гаа́зький, Га́мбург — га́мбурзький, Калу́га — калу́зький, Ла́дога — ла́дозький, Ле́йпциг — ле́йпцизький, Люксембу́рг — люксембу́рзький, Остро́г — остро́зький, Пра́га — пра́зький, Ри́га — ри́зький, Стра́сбург — стра́сбурзький; Воро́неж — воро́незький* (пор. назву українського селища: *Воро́ніж — воро́нізький*), *Запорі́жжя — запорі́зький, Пари́ж — пари́зький; Абха́зія — абха́зький, Кавка́з — кавка́зький, Лодзь — ло́дзький, Сиракýзи — сиракýзький, францýз — францýзький;*

2) **к, ц, ч + -ськ**-(-ий) → **-цьк**-(-ий): *Баскунча́к — баскунча́цький, Вели́кі Лу́ки — великолу́цький, Ви́шній Волочо́к — вишньоволо́цький, Владивосто́к — владивосто́цький, грек — гре́цький, Кагарли́к — кагарли́цький, Казбе́к — казбе́цький, калми́к — калми́цький, Кобеля́ки — кобеля́цький, коря́к — коря́цький, Кременчу́к — кременчу́цький, Прилу́ки — прилу́цький, слова́к — слова́цький, таджи́к — таджи́цький, ту́рок — туре́цький, узбе́к — узбе́цький; Ніцца — ніццький, Суе́ц —*

суе́цький, Череповéць — череповéцький; Бáхмач — бáхмацький, Гáлич — гáлицький, Грúнвіч — грúнвіцький, Óвруч — óвруцький, але: *Дамáск — дамáський, Мéкка — мéккський, тю́рки — тю́ркський*;

3) **с, х, ш + -ськ-**(-ий) → **-ськ-**(-ий): *Арзамáс — арзамáський, Одéса — одéський, Русь — ру́ський, Тбілíсі — тбілíський, тунгу́с — тунгу́ський, Черкáси — черкáський, черкéс — черкéський; вóлох — волóський, Карабáх — карабáський, Лепетúха — лепетúський, чех — чéський; Золотонóша — золотонíський, Кандалáкша — кандалáкський, латúш — латúський, Сивáш — сивáський, чувáш — чувáський.*

Примітка 1. Для збереження звукового складу твірних основ (переважно іншомовних) у деяких прикметниках зазначені приголосні перед суфіксом **-ськ-** не чергуються і передаються відповідно на письмі: *Бангкóк — бангкóкський, бáски — бáсський, казáх — казáхський, Клуж — клу́жський, Небíт-Дáг — небíт-дáгський, Печ — пéчський* та ін.

§ 154. Правопис складних і складених географічних назв

1. **О к р е м о** пишемо:

1) географічні назви, що складаються з прикметника та іменника: *Білá Цéрква, Велúкий У́стюг, Вéрхня Сілéзія, Вúшній Волочóк, Гóла Прúстань, Голубúй Ніл, Давúдів Брід, Зáхідна Євро́па, Зелéна Гу́ра, Новé Мíсто, Новúй Сад, Повáжська Бúстриця, Сомкóва Долúна, Старá Планúна, Холóдний Яр, Широ́кий Яр*;

2) географічні назви й номенклатурні терміни при них: *Кавкáзький хребéт, Кандалáкська затóка, Скандинáвський півóстрів, Фíнська затóка, Чóрне мóре*;

3) географічні назви, що становлять сполучення іменника з порядковим числівником, який може стояти як перед іменником, так і після нього: *Гíльча Дру́га, Залíсся Пéрше, Крáсне Дру́ге, Пéрше Садовé*;

4) географічні назви, що становлять сполучення імені та прізвища або імені й по батькові: *селó Івáна Франкá*, але:

місто Іва́но-Франкі́вськ, село́ Миха́йло-Коцюби́нське (бо тут маємо сполучний голосний **о** й словотвірну чи морфологічну модифікацію прізвища), а також назва села *Дмитро́-Варва́рівка*, що складається з основ двох імен.

2. **Р а з о м** пишемо:

1) географічні іменникові назви, утворені від прикметника та іменника, що з'єднані сполучним звуком, а також прикметники, що походять від таких назв: *Білопі́лля, Верхньодніпро́вськ, Гостролу́ччя, Дорогобу́ж, Красново́дськ, Малоярослáвець, Нижньокили́мськ, Нововолúнськ, Новосибі́рськ, Старокостянти́нів, Чистово́дне, Ясногоро́дка; білопі́льський, верхньодніпро́вський, гостролучáнський, дорогобу́зький, чистово́днівський* та ін.

Примітка. Так само пишемо складні прикметники, утворені з двох прикметникових основ, які означають назви морів, лісів, низин, областей, залізниць тощо й мають при собі номенклатурні терміни на зразок *горá, ліс, мо́ре, низовинá, о́зеро, о́стрів, хребе́т* та ін.: *Нижньодунáйська низовинá, Новосибі́рські острови́, Малоазі́йське нагі́р'я* тощо;

2) географічні назви, що складаються з основ числівника та іменника, з'єднаних сполучним звуком, а також похідні від них прикметники: *Дворі́ччя, П'ятиго́рськ, П'ятихáтки, Семиго́ри, Семипі́лки, Сорокоду́би, Трипі́лля; дворічáнський, п'ятихáтський, семигі́рський, семипі́лківський, сорокоду́бський* та ін.;

3) географічні назви з першою дієслівною частиною у формі наказового способу та похідні від них прикметники: *Верни́городок, Гуляйпо́ле, Копáйгород, Печи́води; вернигородо́цький, гуляйпі́льський, копáйгородський, печиво́дський*;

4) географічні назви, утворені від двох іменників, з'єднаних сполучним звуком, та похідні від них прикметники: *Верболо́зи, Індокитáй, Страхолі́сся; верболо́зівський, індокитáйський, страхолі́ський*, але: *Áвстро-Уго́рщина, Азо́во-Чорномо́р'я* та деякі інші;

5) географічні назви з другою частиною **-град, -город, -піль, -поль; -абад, -абат, -акан, -бург, -ленд, -пілс, -таун, -шир,**

-штадт і похідні від них прикметники: *Белгра́д, Волгогра́д; Кита́йгород, Но́вгород; Кня́жпіль, Ольго́піль; Адріано́поль, Севасто́поль; Ашгаба́т; Бра́нденбург; Камберле́нд; Да́угавпілс; Ке́йптаун; Йо́ркшир; Ру́дольштадт; волгогра́дський, но́вгоро́дський, ольго́пільський; севасто́польський; бранденбу́рзький; да́угавпілський; рудольшта́дтський*;

6) прикметники та іменники (назви жителів) від географічних назв, що складаються з якісного прикметника та іменника або відносного прикметника (без суфіксів **-зьк**-(-ий), **-ськ**-(-ий), **-цьк**-(-ий) і суфіксів присвійності) та іменника: *біломо́рський, біломо́рці* (від *Бі́ле мо́ре*), *білоцерківський, білоцерківці* (від *Бі́ла Це́рква*), *гостромогильський, гостромогильці* (від *Го́стра Могі́ла*), *новоміськи́й, новоміща́ни* (від *Нове́ Мі́сто*), *яснополя́нський, яснополя́нці* (від *Я́сна Поля́на); житньогі́рський, житньогі́рці* (від *Жи́тні Го́ри*), *західноєвропе́йський, західноєвропе́йці* (від *За́хідна Євро́па*), *кам'яноба́лківський, кам'яноба́лківці* (від *Кам'яна́ Ба́лка*), *липоводоли́нський, липоводоли́нці* (від *Ли́пова Доли́на*).

3. **З дефісом** пишемо:

1) географічні назви, що складаються з двох іменників (без сполучного звука) або з іменника й наступного прикметника, а також прикметники, що походять від них: *Ба́ня-Лу́ка — ба́ня-лу́цький, Гвіне́я-Біса́у — гвіне́я-біса́уський, Ельза́с-Лотари́нгія — ельза́с-лотари́нзький, Ко́ло-Миха́йлівка — ко́ло-миха́йлівський, Оре́хово-Зу́єво — оре́хово-зу́євський, Пу́ща-Води́ця — пу́ща-води́цький; А́встро-Уго́рщина — а́встро-уго́рський; Бері́зки-Бе́ршадські — бері́зки-бе́ршадський, Ві́та-Пошто́ва — ві́та-пошто́вий, Кам'яне́ць-Поді́льський — кам'яне́ць-поді́льський, Ра́ва-Ру́ська — ра́ва-ру́ський, Ха́рків-Това́рний — ха́рків-това́рний*;

2) географічні назви, що становлять поєднання двох імен або імені та прізвища (чи прізвиська) за допомогою сполучного звука (зрідка — без нього) й зі зміною форми другого компонента, а також похідні від них прикметники: *Андрі́єво-Іва́нівка — андрі́єво-іва́нівський, Дмитро́-Варва́рівка — дмит-*

ро́-варва́рівський, Іва́но-Франкі́вськ — іва́но-франкі́вський, Миха́йло-Коцюби́нське — миха́йло-коцюби́нський, Олекса́ндро-Па́щенкове — олекса́ндро-па́щенківський, але *Петропа́влівка*;

3) географічні назви, що складаються з іншомовних елементів — повнозначних слів, а також похідні від них прикметники: *Буе́нос-А́йрес, Ду́мбартон-Окс, Іссы́к-Куль, Кизи́л-Орда́, Нар'ян-Ма́р, Ріо-Не́гро, Ула́н-Уде́; буе́нос-а́йреський* та ін., але назви з другим компонентом **-даг, -дар'я, -дау** пишемо разом: *Аюда́г, Амудар'я́, Сирдар'я́, Алата́у; амудар'ї́нський, приамудар'ї́нський* та ін.;

4) географічні назви (переважно назви населених пунктів) із першими частинами **соль-, спас-, усть-** та іншомовними **вест-, іст-, нью-, сан-, санкт-, сант-, санта-, сен-, сент-** та ін., а також із кінцевими назвотворчими частинами **-ривер, -сіті, -сквер, -стріт, -фіорд** і похідні від них прикметники: *Соль-Іле́цьк, Спас-Кле́пики, Усть-Каменого́рськ; Вест-І́ндія; Іст-Ло́ндон; Нью-Йо́рк; Сан-Сальвадо́р; Санкт-Га́ллен; Са́нта-Кла́ра; Сен-Гота́рд; Сент-Лу́їс; Фолл-Ри́вер, Атла́нтік-Сі́ті, Со́хо-сквер; Бо́кна-фіо́рд; соль-іле́цький, усть-каменого́рський; нью-йо́ркський; фолл-ри́верський, атла́нтік-сі́тинський* та ін.;

5) географічні назви, що складаються з іменників, які поєднуються українськими або іншомовними прийменниками, сполучниками чи мають при собі частку, артикль, а також утворені від них прикметники: *Новосі́лки-на-Дніпрі́, Росто́в-на-Дону́, Фра́нкфурт-на-Ма́йні, Яр-під-За́йчиком; Було́нь-сюр-Мер, Бург-ель-Ара́б, Ла-Ма́нш, Ла-Пла́та, Лас-Ве́гас, Лос-А́нджелес, Па-де-Кале́, Ріо-де-Жане́йро; новосі́лківський-на-Дніпрі́, росто́вський-на-Дону́, фра́нкфуртський-на-Ма́йні, я́рський-під-за́йчиком; було́нь-сюр-ме́рський, бург-ель-ара́бський, ла-ма́ншський, ла-пла́тський* і т. ін.;

6) прикметники, утворені від географічних назв, до складу яких входять прикметники із суфіксами **-ів (-їв), -ов, -ев (-єв), -ин (-їн), -ськ**-(-ий), **-цьк**-(-ий), **-зьк**-(-ий): *ві́нницько-ста́вськи́й* (від *Ві́нницькі Стави́*), *дави́дово-брі́дський* (від *Дави́дів*

Брід), *олі́йниково-слобідськи́й* (від *Олі́йникова Слобода́*), *вільша́нсько-новосе́лицький* (від *Вільша́нська Новосе́лиця*), *мишу́рино-рі́зький* (від *Мишу́рин Ріг*).

Примітка 1. Назви жителів у формі іменників, що утворені від назв населених пунктів, частини яких поєднані дефісом, пишемо разом: *Іва́но-Франкі́вськ — іва́но-франкі́вський*, але *іванофранкі́вці, Нью-Йо́рк — нью-йо́ркський*, але *ньюйо́рківці.*

Примітка 2. Префіксальні прикметники та іменники, утворені від географічних назв, що мають усередині дефіс, пишемо разом: *Іссик-Куль — приіссикку́льський, приіссикку́льці.*

V. УЖИВАННЯ РОЗДІЛОВИХ ЗНАКІВ

В українській пунктуації використовуємо такі основні розділові знаки: крапка, знак питання, знак оклику, кома (може вживатися і як парний знак), крапка з комою, двокрапка, тире (може вживатися і як парний знак), три крапки (крапки), дужки (парний знак — з кількома різновидами), лапки (парний знак — з різновидами), дефіс (як розділовий, а не власне орфографічний знак дефіс уживається в тих випадках, де він слугує знаком поділу між компонентами не слів, а синтаксичних сполучень, — у сполученнях прикладки з означуваним іменником: *учитель-біолог, учитель-історик, учитель-фізик* та ін., у сполученнях слів на позначення приблизної кількості: *два-три дні*, у сполученнях повнозначних слів з частками на зразок *дай-но, іди-но* та ін.: див. § 35, п. 5.3; § 37; § 44, п. 3.1), а також різні комбінації цих знаків (див. § 166) та подвійне й потрійне вживання окремих із них (знака питання і знака оклику). Крім них, уживається також скісна риска (/).

§ 155. КРАПКА (.)

Крапку ставимо в таких позиціях.

1. У кінці речення — розповідного або спонукального, якщо останнє вимовлене без окличної інтонації: *Весь народ піднімається до мене. Йдуть з усієї України, та й ще йтимуть. Посилав універсали з Січі, тепер хочу скласти універсал із Чигирина* (П. Загребельний);

Як паросгь виноградної лози,
Плекайте мову. Пильно й ненастанно
Політь бур'ян (М. Рильський).

У називних реченнях: *Зима. Холоднеча. Засніжений ліс* (М. Стельмах); між прізвищем автора, назвою його твору, назвою міста: *Олесь Гончар. Собор. Київ, 1968*; у реченнях з називним відмінком теми (уявлення): *Дванадцятирічна шкільна освіта. Це добре чи погано*? (Заголовок газетної публікації);

Сибір. І соловецькі келії,
і глупа облягає ніч
пекельний край і крик пекельний (В. Стус).

Після речення, що вводить у дальший розгорнений виклад, опис тощо: *А діло було таке. Студенти з Царського садка пішли в гості до знайомого купця, котрий жив далеко, аж на Ординському. Той купець мав багацько дочок, і не дуже гарних. Він закликав до себе усяких студентів, годував, поїв їх і чимало дочок повидавав уже заміж за світських і духовних. Студенти часто гуляли там до півночі й цілою юрбою перелазили потім через стіну Братського монастиря* (І. Нечуй-Левицький).

Для надання фрагментам висловлення за допомогою інтонаційного виділення більшої самостійності та змістової ваги крапку ставимо також у тих випадках, де звичайно вживаємо коми, — наприклад, у висловленнях, які могли б бути простими реченнями, ускладненими наявністю однорідних, повторюваних, відокремлених членів: *Випав сніг. І в селі, і в полі, і в лісі* (В. Бабляк); *А я ходжу. Рівним, розміреним кроком, через усю хату, з кутка в куток. З кутка в куток* (М. Коцюбинський), у висловленнях, що могли б бути частинами складних речень (див. § 158, II, п. 2, прим. 1 і п. 3, прим. 1).

Примітка 1. Крапку не ставимо в кінці заголовків, у назвах на вивісках, печатках і штампах, на титульних аркушах книжок, журналів тощо — після імені та прізвища автора, назви твору, назв видавництва і місця видання та ін.

Примітка 2. Після цитати або іншої текстової ілюстрації перед прізвищем автора чи вказівкою на інше їхнє джерело, наведене в дужках, якщо відповідне речення подається в рядок, крапку ставимо після дужок. Крапку після таких дужок ставимо в самому кінці речення й тоді, коли після цитати перед дужками вже стоять такі розділові знаки, як знак питання, знак оклику, три крапки. Якщо ж указівку на автора (джерело) наводимо нижче (у дужках чи частіше без

них), зокрема в епіграфах, після цитати ставимо крапку, а після такої вказівки її не ставимо. Наприклад, епіграф до роману О. Гончара «Твоя зоря»:

Твоя зоря — твоя судьба.
З народних уст

Примітка 3. Про вживання крапки в кінці вставлених речень у дужках див. § 163, I, п. 2, прим.

Примітка 4. Про вживання крапки після зауважень у дужках у межах певної цитати на зразок «… (примітка наша. — *Ред.*) …» див. § 167, II, п. 3.

2. В умовних графічних скороченнях (див. § 62) *п*. (пан; пані), *гр*. (громадянин; громадянка), *проф*. (професор), *а. а*. (авторський аркуш), *ст*. (століття), *рр*. (роки) та ін.

Примітка. Крапку не ставимо:

1) в ініціальних (звукових, літерних і літерно-звукових) абревіатурах (див. § 61) між літерами на позначення їхніх складових частин: *НАН* (Національна академія наук) України, *НЕП* і *неп* (нова економічна політика), *НТКУ* (Національна телевізійна компанія України) і под.;

2) у графічних скороченнях (див. § 62);

а) у скороченнях назв метричних мір та інших одиниць виміру: *м* (метр), *мм* (міліметр), *г* (грам), *кг* (кілограм), *т* (тонна), *ц* (центнер), *л* (літр) і под.; *В* (вольт), *кВ* (кіловольт), *кгс* (кілограм-секунда), *лм* (люмен), *Мкс* (максвел), *Р* (рентген), *год* (година), *с* (секунда), *хв* (хвилина);

б) в інших графічних скороченнях, утворених стягненням звукового складу слова: *грн* (гривня), *крб* (карбованець), *млн* (мільйон), *млрд* (мільярд) і под., на відміну від скорочень, утворених усіченням складу слова, де крапку ставимо: *дол*. (долар), *коп*. (копійка), *тис*. (тисяча) і под. (згідно з нормами чинного державного стандарту України «Бібліографічний опис. Скорочення слів і словосполучень українською мовою. Загальні вимоги та правила» (ДСТУ 3582:2013). Київ: Мінекономрозвитку України, 2014).

§ 156. ЗНАК ПИТАННЯ (?)

Знак питання ставимо в таких позиціях.

1. У кінці питального речення: *За кожною з цих пам'яток — люди: майстри, митці. Хто знає про них? Хто назве їх імена?* (Р. Федорів);

Чи совам зборкати орла?
Чи правду кривді подолати? (М. Рильський).

Примітка 1. Знак питання не ставимо в кінці складнопідрядного речення з непрямим питанням (хоч інтонація в таких випадках часто мало відрізняється від інтонації власне питальних речень): *— Що ж він тобі говорив? — Питав мене, чого зайшла, чом невесела…* (Марко Вовчок).

Якщо ж головна частина речення є питальною, тоді в кінці складнопідрядного речення з непрямим питанням знак питання ставимо:

Чи знаєте, хлопці, як високо сокіл
Під небом літає у теплії дні? (Л. Глібов);

Пам'ятаєте, який у мене веселий дід був? (Ю. Яновський).

Примітка 2. Підвищену проти звичайної питальну інтонацію можна передавати двома або трьома знаками питання:

Кляті! кляті!
Де ж слава ваша?? На словах! (Т. Шевченко).

Примітка 3. Складну інтонацію питання / оклику передаємо на письмі двома відповідними знаками **?!**:

Се ти, мій чарівниченьку?! (Леся Українка);

— Для чого ж тоді на Ельбі
поклали ви круглі голови?! —
Кричить нам у вічі земля (Б. Олійник).

Примітка 4. У питальних реченнях (переважно з однорідними членами) у художній літературі знак питання ставимо після кожного слова (сполучення слів) для їх повнішого увиразнення:

Хіба ж живуть вони? І знають,
Як ви сказали, благодать,
Любов?.. (Т. Шевченко);

Далі старий до парубка: як? що? чи все гаразд? який заробіток? (Марко Вовчок).

Примітка 5. Щодо написання після знака питання слів з малої літери, напр.: *Що його турбувало? погода? далека дорога?*; *Раптом він чує над собою: Остапе! Остапе! се ти? живий*? (М. Коцюбинський) — див. зауваження в § 157, п. 1, прим. 4 (про практику такого ж написання після знака оклику).

2. У кінці вставленого речення або після вставленого слова (словосполучення), вимовленого з питальною інтонацією: — *А я замурував був у хижі дочку від Германії* [Німеччини], *то в управі так шмагали, що — вірите? — шкура на мені полопалася* (О. Гончар).

3. У дужках у середині цитати або після тих чи інших цитованих уривків для вираження сумніву щодо наведеного матеріалу, критичного ставлення до його автора (тільки знак питання або знак питання в поєднанні з якими-небудь словами): *Упорядники статистичних даних відзначають у передмові, що «переважна більшість* (скільки це? — *Рец.*) *населення з недовірою* (!) *ставиться до заявлених реформ», що «певна* (?) *частина опитаних узагалі не вірить в успіх реформ»* (!!!) *і, нарешті, що «час уже перевірити* (?!) *стан виконання попередніх обіцянок нашого керівництва»* (з рецензії).

4. У відтворенні реплік діалогу цей знак може передавати не вимовлене одним зі співрозмовників «німе запитання» (вираження нерозуміння, здивування, сумніву тощо): — *Навіщо вам треба було це робити?! — ???.*

§ 157. ЗНАК ОКЛИКУ (!)

Знак оклику ставимо в таких позиціях.

1. У кінці речення, що вимовляється з окличною інтонацією (часто це спонукальні речення):

Гетьте, думи, ви хмари осінні!
Тож тепера весна золота! (Леся Українка);

Вдар словом так, щоб аж дзвеніло міддю! (П. Тичина).

У кінці окличного називного речення, зокрема в конструкціях з називним відмінком теми (уявлення): *Рідний край! На світі немає нічого дорожчого за нього, за землю, яка породила тебе й виростила* (І. Цюпа).

Примітка 1. Знак оклику звичайно ставимо в кінці речень, що починаються словами:

а) **як, який, що (то) за, до чого ж, скільки** і под. (у реченнях, що не є підрядними): ***Як*** *гарно марилось на шкільній лаві, скільки робилося сміливих, але часом і недосяжних проєктів!* (М. Коцюбинський); *Він звів до Сагайди сіре змучене обличчя з великими сумними очима.* ***Що то*** *були* ***за*** *очі!* (О. Гончар); ***До чого ж*** *гарно й весело було в нашому горóді*! (О. Довженко). Іноді (у поетичній мові) такі слова можуть бути в середині речення: *На небокраї* ***яка*** *краса огнів сія!* (В. Сосюра);

б) **слава, хвала, ганьба, геть** і под., зворотом **Хай живе**…: — ***Слава*** *Україні! — Героям* ***слава****!*

Примітка 2. Підвищену проти звичайної окличну інтонацію можна передавати двома або трьома знаками оклику:

О мій велетню Самсоне,
Пута розривай!! (О. Олесь);

— *Пустіть нас!!! — закричав Синичка* (О. Довженко).

Примітка 3. Складну інтонацію оклику/питання передаємо на письмі двома відповідними знаками **!?**:

*І де та правда****!?*** *Горе! Горе!* (Т. Шевченко).

Примітка 4. В українській художній і публіцистичній літературі після слів зі знаком оклику досить звичайним було написання наступного слова з малої літери (якщо, на думку автора, це все було в межах одного висловлення), часто в конструкціях з інтонаційно розчленованими однорідними або повторюваними членами: *Кляті! кляті!* (Т. Шевченко); [Голос:] *Гов, Лукашу, гов! го-го-го-го! А де ти*? (Леся Українка). У сучасній правописній практиці в подібних випадках слід віддавати перевагу написанню з великої літери (лишаючи, звичайно, більшу свободу вибору для художньої літератури).

2. Після звертань (непоширених або поширених), що вимовляються з виразною окличною інтонацією:

Україно! Ти в славній борні не одна (М. Рильський);

Ти, прекрасна вечірняя зоре! (Леся Українка);

Народе мій! Твоє буття затяте
В моїй крові затято клекотить!.. (І. Драч).

3. Після вигуків, а також після слів **так** і **ні**, коли вони стоять на початку речення й вимовляються з виразною окличною інтонацією:

Ай! як тут гарно! (М. Коцюбинський);

Ой! Що се за сопілка? Чари! Чари! (Леся Українка);

— *Гей! Піднімайтесь, хто сильний та дужий!* (О. Довженко); [Мавка (спалахнула):] *Так! Хто не зріс між вами, не зрозуміє вас!* (Леся Українка); — *Ні! Недобре зробив батько, — глухо якось, з протягом, почав Чіпка* (Панас Мирний).

4. У кінці вставленого речення або після вставленого слова (сполучення слів), вимовлених з окличною інтонацією (відповідні слова й речення в таких випадках звичайно виділяються з обох боків тире):

Крізь ночі і віки сіяють нам
Сліпучим — ні! — животворящим сяйвом
Озера милі! (М. Рильський);

Потім один крикнув щось і скачки — ой горенько ж! — у гречку влетів (А. Головко); *Директор знав — та й як добре знав! — неспокійну натуру свого головного інженера* (П. Загребельний).

5. У дужках у середині цитати або після тих чи інших цитованих уривків, до яких автор хоче привернути особливу увагу, для вираження емоційного ставлення (обурення, здивування, іронії тощо або ж, навпаки, повного схвалення) до наведеного матеріалу (див. ілюстрацію в § 156, п. 3).

§ 158. КОМА (,)

I. КОМА В ПРОСТОМУ РЕЧЕННІ

У простому реченні кому ставимо в таких позиціях.

1. Між однорідними членами речення, не поєднаними сполучниками: *Під вікнами насадила Ганна бузку, любистку, півників та півонії* (І. Нечуй-Левицький); *Це ж могло наступити нині, завтра, позавтра...* (О. Кобилянська); *Світло сяй-*

ною хвилею хлюпнуло по верхівках дерев, замиготіло, застрибало по кущах (Є. Гуцало).

Примітка 1. Не слід розглядати як однорідні й відокремлювати комами:

а) дві однакові граматичні форми дієслова, що означають дію та її мету: *піду подивлюся, сядьмо поміркуймо* тощо;

б) два однакові або близькі за значенням спільнокореневі слова, друге з яких ужите із запереченням **не**, якщо таке сполучення становить одне граматичне ціле (*жду не діждуся, дивишся не надивишся, вовк не вовк* і под.): *Дивиться вона **не** надивиться на свого сина: втішається **не** навтішається своїм Івасем!* (І. Нечуй-Левицький).

Примітка 2. Прикметники-означення є однорідними:

а) коли вони характеризують предмет з одного боку (у переліку його властивостей, якостей, особливостей) або вказують на різні близькі, суміжні його ознаки: *Немає матусі! У глухій, темній могилі вона* (А. Тесленко); *Дивом див було, що те пискляве, рожеве, безпомічне — то і є людина* (О. Гончар); *Його очі замиготіли зимним, неприязним блиском* (О. Кобилянська);

б) коли друге й наступні означення підсилюють, уточнюють, пояснюють перше: *Якось раз над містечком стояла тиха, місячна, літня ніч* (І. Нечуй-Левицький); *Твердо упираючись ногами в нову, не панщизняну землю, він затис кулак і погрозив на той бік річки* (М. Коцюбинський).

Якщо ж прикметники-означення характеризують предмет з різних боків, вони є неоднорідними й коми між ними не ставимо: *Вода шуміла й билась між камінням білими кипучими хвилями* (І. Нечуй-Левицький); *Ми їхали порожньою рудуватою дорогою* (Валерій Шевчук); *В ранковому березневому затуманеному повітрі пахли вишневі садки* (Б. Харчук).

Неоднорідні означення частіше стоять перед іменником, зрідка (найчастіше в складених термінологічних назвах) — після нього: *Усе застеляла мла вечірня пахучая* (Марко Вовчок); *На чорній зритій землі по краях поплуталась огудина суха гарбузова* (А. Головко); *батарея анодна суха*; *пшениця м'яка яра*.

Примітка 3. Прикладки є однорідними, коли вони, як і звичайні означення, характеризують предмет з якогось одного боку або вказують на різні близькі, суміжні його ознаки, напр.: *Поет, прозаїк-оповідач, драматург, перекладач, історик і теоретик літератури, критик, фольклорист, громадський діяч — він* [І. Франко] *в усьому був однаково сміливий, самобутній і сильний* (М. Рильський) — це

сфери діяльності І. Франка; *доктор філологічних наук, професор І. Петренко* (науковий ступінь і вчене звання); *Герой України, лауреат Державної премії України в галузі науки і техніки, заслужений діяч науки і техніки України Г. Ткачук* (почесні звання і відзнаки). Якщо ж вони характеризують предмет цілком очевидно з різних боків, вони не є однорідними й між ними не ставимо коми: *завідувач кафедри української мови доктор філологічних наук І. Петренко* (посада й науковий ступінь); *чемпіонка України з художньої гімнастики студентка М. Заруба*. У разі поєднання в одному ряду однорідних і неоднорідних прикладок відповідно розставляються й розділові знаки: *завідувач кафедри української мови доктор філологічних наук, професор І. Петренко*; *професор, член-кореспондент Національної академії медичних наук України полковник медичної служби М. Іваницький.*

Але прикладки, що стоять після означуваного іменника, відокремлюються комами незалежно від їхнього змістового навантаження: *І. Петренко, завідувач кафедри української мови, доктор філологічних наук, професор.*

2. Між однорідними членами речення, поєднаними двома або більше єднальними і розділовими повторюваними сполучниками: **і... і (й... й), ні... ні (ані... ані), то... то (не то... не то), або... або, чи... чи (чи то... чи то)**:

А тим часом місяць пливе оглядать
***І** небо, **і** зорі, **і** землю, **і** море* (Т. Шевченко);

*Він не знав **ні** батька, **ні** матері, **ні** брата, **ні** сестри* (Панас Мирний); *Не хотів **ані** дружитись, **ані** дома жити — чумакував* (Марко Вовчок); *Хлопці, щоб не заважати в хаті, вчились **або** в клуні, **або** в садку чи деінде* (М. Коцюбинський); *Доля — наче примхлива дівчина: **то** пригріє, **то** знов остудить* (Василь Шевчук); ***Чи** то садок видніє, **чи** город, **чи** поле?* (Панас Мирний).

Примітка 1. Коли сполучники **і (й), та (=і), або, чи** між однорідними членами не повторюються, коми перед ними не ставимо: *Було як заговорить **або** засміється — і старому веселіше стане* (Марко Вовчок); *Картина була надзвичайна, неначе сон **чи** казка* (О. Довженко).

Примітка 2. Якщо одні однорідні члени поєднані безсполучниковим зв'язком, а інші — повторюваними сполучниками **і (й), та (=і),**

кому ставимо між усіма однорідними членами, у тому числі й між першими двома (перед першим сполучником): *Червоне полум'я багаття світило на ту групу, облило червоним кольором білу дідову сорочку, сиву бороду,* ***й*** *його темне, похмуре лице,* ***і*** *сиві, низько навислі над очима брови* (І. Нечуй-Левицький);

Я пам'ятаю вчительку мою,
просту, і скромну, і завжди спокійну (В. Сосюра).

Примітка 3. Якщо однорідні члени речення поєднані сполучниками **і (й), та (=і)** в пари, то перед сполучниками коми не ставляться, а пари відокремлюються комами: *Життя — це ріка, в якій попутно* ***й*** *навально тече минувшина* ***й*** *теперішність, добро* ***й*** *зло, правда* ***і*** *кривда* (Р. Федорів).

Примітка 4. Коли два слова, перед кожним з яких стоять сполучники **і** або **ні**, становлять єдиний усталений вислів, то коми між ними не ставимо: ***і*** *так* ***і*** *сяк,* ***і*** *туди* ***і*** *сюди,* ***і*** *вдень* ***і*** *вночі,* ***і*** *хочеться* ***і*** *колеться;* ***ні*** *туди* ***ні*** *сюди,* ***ні*** *сяк* ***ні*** *так,* ***ні*** *се* ***ні*** *те,* ***ні*** *вдень* ***ні*** *вночі,* ***ні*** *риба* ***ні*** *м'ясо* тощо.

Коми не ставимо також між двома однорідними членами речення, що поєднуються повторюваним сполучником і утворюють тісну змістову єдність (такі однорідні члени звичайно не мають при собі залежних слів):

Попідтинню сіромаха
І днює й ночує (Т. Шевченко).

Примітка 5. Якщо ряд однорідних членів речення з повторюваним сполучником **і (й)** завершується зворотами **і таке інше** (або скорочено **і т. ін.**), **і так далі (і т. д.), і подібне (і под.)**, такі звороти не відокремлюються комою, оскільки їх не можна розглядати як звичайні однорідні члени речення: *Її думки все коло Гриця. Як він до них прибуде, як пришле дедалі старостів, як мати справить весілля, як вони заживуть, яке їх жде щастя і добро* ***і таке інше*** (О. Кобилянська).

3. Між однорідними членами речення, поєднаними протиставними сполучниками **а, але, та (=але), однак, проте (а проте), зате, так, хоч (хоча)** та ін.:

Не слів мені, ***а*** *стріл крилатих, вогняних*! (О. Олесь);

Задер голову Баглай, стежить, як поволі, ***але*** *вперто підіймаються голуби над собором* (О. Гончар);

Тече вода в синє море,
Та не витікає (Т. Шевченко);

З виду дід був древній, столітній, хоч ще кремезний (Панас Мирний).

4. Між однорідними членами речення, пов'язаними приєднувальними сполучниками **і, та, та й, ще й, та ще (й), а також, а то й** та ін., коли до вже сказаного додається ще один елемент (або більше), який ніби пізніше виникає у свідомості мовця:

Запахла осінь в'ялим тютюном,
***Та** яблуками, **та** тонким туманом* (М. Рильський);

*Ходімо ж чаю пити, **та** і в школу підемо* (Панас Мирний);

*Зазеленіли луги, **ще й** дібровонька* (народна пісня).

Примітка 1. Слід відрізняти приєднувальні сполучники від тих самих сполучників з єднальними значеннями (див. п. 2), перед якими коми не ставимо, пор.: *Жили, жили та й розлетілись…* (Л. Глібов).

Примітка 2. Комою відокремлюємо також друге, повторюване слово в приєднувальних конструкціях: *Говорити правду, **і** тільки правду;*

За що, не знаю, а караюсь,
***І** тяжко караюсь!* (Т. Шевченко).

5. Між однорідними членами речення перед другим компонентом парних сполучників **не тільки... а й (не тільки... але й, не тільки... а ще й, не тільки... але також і), як... так і, не так... як, хоч... але (та), не стільки... скільки**, **якщо не... то** та ін.: *Як би це добре було, коли б я **не тільки** спочив, **а й** вивіз собі матеріал для роботи* (М. Коцюбинський); ***Як** російська, **так і** європейська критика все частіше звертає своє око на наше письменство, ставить йому свої вимоги* (М. Коцюбинський);

***Не так** тії вороги,*
***Як** добрії люди —*
І окрадуть, жалкуючи,
Плачучи, осудять (Т. Шевченко);

***Якщо не** по-козацьки, **то**, гадаю,*
Хоч по-рибальськи (М. Рильський).

6. У реченнях з однорідними членами перед пояснювальними сполучниками **як, як-от, а саме** і под., ужитими після узагальнювальних слів: *Нічого специфічного, врочистого,* ***як-от*** *гранітних та мармурових пам'ятників, на нашому кладовищі не було* (О. Довженко); *Весільний обряд складається з трьох частин,* ***а саме****: заручин, сватання й весілля* (з наукової літератури).

7. У разі повторення слова для позначення великої кількості предметів, тривалості або інтенсивності дії, для увиразнення ознаки предмета або дії, для підкреслення згоди або заперечення тощо: *Все, все згадала вона в ту хвилину!* (О. Довженко);

Рости, рости*, моя пташко,*
Мій маковий цвіте (Т. Шевченко);

Здається, часу і не гаю,
а ***не встигаю, не встигаю****!* (Л. Костенко).

Примітка. У разі повторного вживання того самого прийменника у сполученнях означення (прикладки) і означуваного слова (у фольклорі та в стилізаціях під фольклор, а також у синтаксисі розмовної мови) коми між ними звичайно не ставимо:

На бистрому на озері
Геть плавала качка (народна пісня);

За річкою за голубою
Дві чайки у хмару зліта (А. Малишко);

Із города із Глухова
Полки виступали (Т. Шевченко).

Проте за умови постпозиції означення таке відокремлення можливе:

Як за лісом, за пралісом
Ясне сонце сходить.
Як за морем, за далеким
Десь воно заходить (Л. Глібов).

8. Для виділення звертань і залежних від них слів (про вживання знака оклику при звертаннях див. § 157, п. 2):

Де ж ти дівся, в яр глибокий
Протоптаний шляху? (Т. Шевченко);

Мово рідна, слово рідне,
Хто вас забуває,
Той у грудях не серденько,
Тільки камінь має! (С. Воробкевич);

Я не люблю тебе, ненавиджу, беркуте! (І. Франко);

Народе мій, ясна любове,
Ти волю лиш яви свою —
Поклич <...>! (Д. Павличко).

Примітка. В усталених вигукових зворотах на зразок **боронь боже, дай боже, боже поможи, ой боже, господи помилуй**, де звертання вже мало відчувається, воно не виділяється комою.

9. Після вигуків, якщо вони вимовляються з окличною інтонацією меншої сили, ніж наступні слова в реченні, і інтонаційно досить тісно пов'язані з реченням у цілому (пор. у § 157, п. 3 про вживання після вигуків знака оклику):

***Гей**, на коні, всі у путь!* (П. Тичина);

***О**, як люблю я рідну землю...* (П. Воронько);

— ***Ой**, пустіть мене, пустіть*! (Марко Вовчок).

Примітка 1. Слова **о, ой, ох, ах**, коли вони інтонаційно тісно пов'язані з дальшим звертанням (тобто якщо після них у вимові немає паузи) і вживаються у значенні підсилювальних часток, комою не відокремлюються:

***О** болю мій, я бачу в залі*
Одне обличчя, друге, третє! (Л. Костенко);

***Ой** волохи, волохи,*
Вас осталося трохи (Т. Шевченко);

— ***Ох** і чудний ти, Давиде…* (М. Стельмах); ***Ах** так?!; **Ах** ось де він!*
Так само не ставимо коми після слова **ну**, ужитого для підсилення:

***Ну** що б, здавалося, слова...*
Слова та голос — більш нічого (Т. Шевченко).

Примітка 2. Не відокремлюються вигуки на початку речення, якщо вони стоять перед особовим займенником, після якого йде звертання:

***Ой** ти, дівчино,*
З горіха зерня,
Чом твоє серденько —
Колюче терня? (І. Франко);

Гей ти, поле колоскове,
молодість моя! (В. Сосюра).

10. Після стверджувальних часток **так, еге (еге ж), авжеж, аякже, гаразд** та ін., заперечення **ні**, запитання **що (а що)**, а також підсилювального **що ж**, коли безпосередньо за цими словами йде речення, яке розкриває їхній конкретний зміст:

***Так**, це була вона, його земля,*
Про неї він співав і нею марив (Д. Павличко);

***Еге**, я правду вам казав* (Є. Гребінка);

*— Земляка свого бачили? — **Аякже**, бачив* (А. Головко);

***Ні**, я хочу крізь сльози сміятись,*
Серед лиха співати пісні (Леся Українка);

*— **Що**, титаря вбили?* (Т. Шевченко);

***А що**, коли не буде того дня?* (В. Стус);

***Що ж**, отак і проходить вечір,*
По-лисячому тихо, без стуку (Б. Олійник).

Примітка. Слід відрізняти стверджувальні частки **так, гаразд** від прислівників **так, гаразд**, після яких коми не ставимо:

***Так** ніхто ще не вірив у мене!* (Г. Чубач);

*— І **що** б він не зробив, то все гаразд, усе до ладу* (Панас Мирний).

Так само слід відрізняти заперечну частку **ні** від повторюваного сполучника **ні** (див. п. 2).

11. Для виділення вставних слів, сполучень слів і речень (про вживання тире або дужок у подібних конструкціях див. § 161, п. 10 і § 163, І, п. 2):

Треба хліба людині й металу,
Треба музики і п'єдесталу,
Та, мабуть, над усе до загину
Треба віри людині в людину (В. Забаштанський);

І, можливо, моє серце-проміння
Зловить в свої долоні дитина
І всміхнеться (Р. Братунь);

А в хлібороба, звісна річ, роботи —
як води, від снігу до снігу (Р. Федорів);

З Копачів я, бачте, родом (Д. Білоус);

Погане, я чував, життя собаче,
Недобре ж і Вовкам (Л. Глібов).

Примітка 1. Вставні слова і конструкції найчастіше:

а) виражають оцінку ступеня реальності, вірогідності повідомлюваного: *безперечно, без сумніву (безсумнівно), безумовно, відома річ, звичайно, звісно, зрозуміло, немає сумніву, певна річ, природно, справді, ясна річ* і т. ін.; *видно, думаю, здається (здавалося б), либонь, мабуть, може, можливо, очевидно, певно, скоріше за все, слід гадати* і т. ін.; указують на ступінь звичайності повідомлюваного: *було (бувало), бува (буває), як відомо, як завжди, як звичайно* і т. ін.;

б) виражають емоційну оцінку повідомлюваного: *на біду, на жаль, на щастя, грішним ділом, чого доброго, як на гріх* і т. ін.;

в) указують на зв'язок думок, послідовність викладу: *по-перше, по-друге* і т. ін.; *з одного боку, з другого боку*; *наприклад, так, відповідно, отже, таким чином, словом, виходить, значить, зрештою, нарешті; до речі, зокрема (Він, **зокрема,** сказав, що…), крім того*, *навпаки* та ін., а також *проте* й *однак* (у середині, а не на початку речення, де ці слова є сполучниками); *повторюю, підкреслюю* і т. ін.;

г) характеризують ставлення до способу висловлення думки: *власне (власне кажучи), інакше кажучи (іншими словами), коротко кажучи, можна сказати, попросту кажучи, сказати б, так би мовити, що називається, якщо можна так висловитися, як [то] кажуть* та ін.; *головне, між іншим, правда (щоправда), точніше* та ін.;

ґ) підкреслюють експресивний характер висловлення: *далебі, з дозволу сказати*, *між нами кажучи, по правді кажучи, чесно кажучи, сказати по правді* та ін.;

д) указують на джерело повідомлення: *кажуть*, *за повідомленням NN, за словами NN, як сказав NN, на думку NN, на мій погляд, на нашу думку, по-моєму, по-твоєму* і т. ін., *як на мене* і т. ін.; *мов, мовляв; чую, бачу, пам'ятаю* та ін.;

е) звернені до співрозмовника або до читача з метою привернути його увагу: *бач (бачте), бачиш (бачите), віриш (вірите), даруй (даруйте), дозволь (дозвольте), знаєш (знаєте), пам'ятаєш (пам'ятаєте), погодься (погодьтеся), пробач (пробачте) [на слові], розумієш (розумієте), слухай (послухай), уяви (уявіть)* та ін.

Слід відрізняти вставні слова та їх сполучення від омонімічних слів та їх сполучень, які є членами речення (найчастіше обставинами) або, рідше, сполучниками і тому комами не виділяються, пор.:

У нижчеподаній статті я, ***звичайно****, не охоплюю всіх проблем розвитку української мови* (М. Рильський), але: *Концерт* ***звичайно*** *закінчується о 10 годині; Ці слова,* ***до речі****, викликають сумнів,* але: *Ці слова сказані* ***до речі****.*

Примітка 2. Якщо сполучники **а**, рідше **і** стосуються саме вставного слова (напр.: **а власне, а втім, а значить, а може, а отже** та деякі ін.), вони комою не відокремлюються: *Чи не вкажете мені яких творів про методи етнографічні,* ***а власне****, про способи записування народних пісень?* (Леся Українка); *Як і кожному авторові,* ***а значить,*** *і мені <…>, хотілось, щоб переклади вийшли найкращими* (М. Коцюбинський); ***І справді****, незабаром наші прогнози здійснилися.*

Але, наприклад: *Чисте небо не налягало на гори,* ***а, навпаки,*** *своєю високою легкою синявою довершувало, гармонійно доповнювало їх* (О. Гончар).

Примітка 3. Вставні слова не виділяємо комами, якщо вони входять до складу відокремлених членів речення: *Дмитро, очевидно поспішаючи, не поснідав*; *Надвечір, мабуть годині о шостій, почався дощ.*

12. Для виділення порівняльних зворотів, що вводяться сполучниками **як (як і), мов, мовби, наче, немов, неначе, ніби, буцімто, ніж** і т. ін.: *Із степу,* ***як*** *із вогкої печери, тягло свіжою прохолодою* (О. Гончар);

Це місто [Київ] *прекрасне,* ***як*** *усмішка долі.*
(Л. Костенко);

Припадаю вустами до слова,
Мов *до стиглого грона калини* (Н. Кащук);

Зникло лихоліття,
Наче *уві сні* (Р. Братунь);

В цей час у порту завжди, ***ніби*** *граючись у хрещика, сновигали матроси всіх націй* (П. Панч); *Мій старший хлопець ще дужче,* ***ніж*** *Олекса, зніяковів, уздрівши мене* (І. Муратов).

Примітка 1. Виділяємо комами звороти зі сполучником **як** уточнювального або узагальнювального характеру на зразок **як завжди, як звичайно, як колись, як навмисно, як правило, як виняток** та ін.: *Дума — це віршований твір, виконуваний (як правило, соло) речитативом* (М. Рильський), за винятком тих, що входять до складу групи присудка або головного члена односкладного речення: *Заморозки ще восени тут бувають* ***як правило****; Це було допущено* ***як виняток****; Він це зробив* ***як навмисно****.*

Примітка 2. У реченнях з уточнювальними зворотами зі сполучником **як** і вказівними словами **такий (такий самий), так (так само)** можливі два варіанти їх побудови з відповідним розставленням розділових знаків: а) з комою між ними, коли ці вказівні слова є членами речення: *Він* ***такий, як*** *усі*; *Зробити* ***так само, як*** *усі*; *Про це писали* ***такі*** *письменники,* ***як*** *Шевченко, Панас Мирний*; б) без коми, коли ці вказівні слова стоять у постпозиції до пояснюваного слова безпосередньо перед **як** і не є членами речення (тут **такі як, так само як** є складеними сполучниками): *Про це писали видатні українські письменники,* ***такі як*** *Шевченко, Панас Мирний; Не можна одночасно поєднувати різні дієти,* ***так само як*** *зіставляти непорівнянні речі.*

Примітка 3. Коми перед порівняльними сполучниками не ставимо:

а) в усталених широковживаних порівняльних зворотах, напр.: *Голодний як вовк; Здоровий як бик; Мокрий як хлющ; Битися як риба об лід; Звалитися як сніг на голову; Змерзнути як собака; Крутитися як муха в окропі (як білка в колесі); Летіти як стріла; Ллє як з відра; Мовчати як риба; Почервоніти як рак; Почуватися як риба в воді; Працювати як віл; Стати як укопаний* і под.;

б) у разі наявності перед порівняльним зворотом слів зі значенням ступеня вияву інтенсивності ознаки **майже**, **зовсім (цілком), просто, точно (точнісінько), достоту, буквально** і под. або заперечення **не**: *Сонце вже припікає* ***майже як*** *улітку; У спогадах син з'являвся матері* ***зовсім як*** *живий; Усе в них* ***не як*** *у людей* (пор.: *Усе в них* ***не так, як*** *у людей); Обставини складалися по-іншому,* ***не як*** *завжди*;

в) якщо такий зворот є іменною частиною складеного присудка: *Спомин був* ***як*** *блискавка* (М. Рильський); *Голова була* ***неначе*** *здорова квочка, що сиділа в обичайці* (І. Нечуй-Левицький); *Вона була для нього* ***наче*** *сонце* (Леся Українка); *Руки зробилися* ***мов*** *лід*.

Перед **як** у конструкціях з присудком, що є повторенням підмета: *День* ***як*** *день; Люди* ***як*** *люди*;

г) перед **як** у конструкціях з повторенням присудка: *Зробив* ***як*** *зробив*;

ґ) якщо порівняльний зворот конкретизує семантично недостатній простий (дієслівний) присудок: *Почувати себе* ***як*** *удома*;

д) перед зворотами, що вводяться в речення за допомогою сполучника **як** і мають значення «у ролі кого, у функції чого»: *Про масштаби Довженка* ***як*** *письменника можна судити з його найбільшої літературної праці — «Зачарованої Десни»* (Л. Новиченко); *Розглядаємо вашу відповідь* ***як*** *згоду*;

е) перед **як, ніж** у зворотах **(не) більше (більш) ніж (як), (не) менше (менш) ніж (як), (не) раніше (раніш) ніж (як), (не) довше ніж (як)** і т. ін.: *Сидів **не більше як** пів години; Роботи вистачило **не довше ніж** на два дні.*

Про особливості пунктуації в реченнях з нерозкладними синтаксичними зворотами, подібними за будовою до складнопідрядних речень, на зразок *Робити як слід; Відбувалося невідомо що* і под. див. § 158, II, п. 3, прим. 4.

Примітка 4. Порівняльні сполучники слід відрізняти від часток зі значенням непевності, сумніву тощо **буцімто, мов, мовбито, наче, немов, неначе, ніби, нібито** та ін., перед якими коми не ставимо: *Під байдаркою ламається крига й **наче** тоне в глибині моря* (М. Трублаїні);

Баштан жовтіє понад яром,
*Курінь безверхий **ніби** спить* (М. Рильський).

13. Для виділення відокремлених означень:

1) узгоджених означень, виражених:

а) дієприкметниками та прикметниками, що мають при собі залежні слова й стоять після означуваного іменника: *У квітнику, заглушеному бур'яном, розцвілася якась жовтогаряча квітка* (І. Волошин); *Розгойдане море, вже брудне й темне, наскакувало на берег і покривало скелі* (М. Коцюбинський);

б) дієприкметниками та прикметниками, що не мають залежних слів, але стоять після означуваного іменника, особливо в тих випадках, коли вони утворюють ряд з двох чи більше однорідних членів речення або перед іменником уже є означення: *Високо, трохи не серед неба, стояв місяць, ясний, блискучий, повний* (І. Нечуй-Левицький);

Живе життя і силу ще таїть
Оця гора, зелена і дрімлива (М. Зеров);

в) дієприкметниками та прикметниками (як із залежними словами, так і без них), що стоять перед іменником і, виступаючи у функції означення до іменника, мають ще й обставинний відтінок: *Дезорганізований раптовістю нічної атаки* («який» / «чому»)*, ворог не встиг учинити скільки-будь сильного опору* (О. Гончар); *У червонім намисті, зав'язана вели-*

кою хусткою («яка» / «як» або «чому»), *Марта була б дуже гарною молодицею* (І. Нечуй-Левицький); *Розгублений, хлопець не зміг нічого сказати*;

г) дієприкметниками та прикметниками (як із залежними словами, так і без них), що стосуються особових займенників: *Як я, бідна, тут горюю, прийди подивися* (І. Котляревський); *Вона стоїть навпроти Сагайди, маленька, мов куріпка на межі* (О. Гончар); *Тремтячий, блідий, він привітався до доктора, попрохав його сісти* (М. Коцюбинський); *Дивився* [Юрко] *на батька, і йому стало жаль його, завчасно постарілого, спрацьованого* (Б. Харчук).

Примітка. Одиничні прикметники при особових займенниках у певних випадках можемо не відокремлювати, зокрема в окличних реченнях або за наявності протиставлення: *О я нещасний!; Я колишній і я теперішній — це вже ніби зовсім різні особи*;

ґ) прикметниками та дієприкметниками, що стосуються іменників або особових займенників, відсутніх у реченні:

Не рано встане:
Навіки, праведний, заснув (Т. Шевченко);

д) прикметниками та дієприкметниками (як одиничними, так і з залежними словами), що виступають як уточнення до попереднього означення: *Між своїми, ковалівськими, тут стояли підводи і з сусідніх сіл* (В. Кучер); *Степанко чув, нібито буває в лелек такий день, коли вони судять своїх родичів за якісь, одним їм відомі, злочини* (Ю. Збанацький); *У тексті було багато маловідомих, зокрема іншомовних, слів*;

2) неузгоджених означень, виражених іменниками в непрямих відмінках (з прийменниками або без них) для надання їм більшої змістової ваги порівняно з невідокремленими членами речення: *Висока на зріст, рівна станом, але не дуже тонка, з кремезними ногами, з рукавами, позакачуваними по лікті, з чорними косами, вона* [Мотря] *була ніби намальована на білій стіні* (І. Нечуй-Левицький); *До неї наближалась мати <…> Іллевського, невисока, досить повна жінка, з кошиком у руці* (О. Гончар).

Примітка 1. Не виділяємо інтонаційно й не відокремлюємо комами означення (із залежними словами або без них), коли вони за змістом тісно пов'язані з означуваними іменниками:

Минаючи убогі села
Понаддніпрянські невеселі,
Я думав <...> (Т. Шевченко).

Примітка 2. Не відокремлюємо означення, якщо за змістом вони стосуються не стільки підмета, скільки присудка: *Тільки один Варчук стояв біля вікна спокійний, зосереджений* (М. Стельмах).

14. Для виділення відокремлених прикладок (як поширених, так і непоширених):

1) прикладок у постпозиції до означуваного іменника:

Я син простого лісоруба,
Гуцула із Карпатських гір (Д. Павличко);

зокрема, прикладок — загальних назв у позиції після власних назв: *Дмитрик, восьмилітній хлопчик, вискочив з душної низенької хати* (М. Коцюбинський);

2) прикладок, що стосуються особових займенників (незалежно від позиції щодо означуваного іменника): *Досвідчений педагог, він знав шлях до серця дітей; Нехай мене, Кармелюка, в світі споминають!* (народна пісня);

3) поширених прикладок перед означуваним іменником, якщо вони мають додатковий відтінок значення обставини (причини, умови, допустовості): *Хоробрі воїни, козаки ставали героями народних пісень і дум* (з підручника);

4) прикладок — власних назв, які мають уточнювальне значення щодо означуваних загальних назв: *Обабіч Свирида сиділи Мурий і ще один муляр, Тимко* (О. Копиленко);

5) прикладок, що вводяться сполучниками **як, тобто, себто (цебто), або (= тобто)** та деякими ін.: ***Як** учений, етнограф і фольклорист, Франко все життя з палким інтересом ставився до народної творчості* (М. Рильський); *Тайга, **тобто** смуга диких важкопрохідних хвойних лісів, займає величезні простори на Півночі* (з наукової літератури); *Вальдшнеп, **або** лісовий кулик, — благородна птиця* (Остап Вишня), зворотами

на ім'я (прізвище), родом, за національністю і под., а також **так званий**: *У журбі отакій і подружився Давид з одним австріяком,* ***на імення*** *Стах* (А. Головко); *Мати її,* ***родом*** *туркменка, зовсім не була схожа на казашок Приуралля* (З. Тулуб); *Частина її* [старої галицької інтелігенції], ***так звані*** *москвофіли, орієнтувалась на монархічну Росію* (М. Рильський).

Примітка. Прикладки зі сполучником **як** виділяємо комами тільки тоді, коли вони виразно відокремлюються інтонаційно й мають додатковий змістовий відтінок причиновості. В інших випадках коми не ставимо: *Шевченко* ***як*** *поет відомий усьому світові* (див. також вище п. 12, прим. 3д);

6) прикладок, що стосуються іменників або особових займенників, відсутніх у реченні:

<...> Та й заплакав, сіромаха,
Степом ідучи (Т. Шевченко).

Примітка. Про вживання дефіса при прикладках див. § 37, а про вживання тире — § 161, п. 6б.

15. Для виділення відокремлених обставин, виражених:

1) дієприслівниковими зворотами: *Маруся, вийшовши з кімнати, засоромилась* (Г. Квітка-Основ'яненко); *Почали люди серпи гострити, лаштуючись до жнив* (М. Коцюбинський); *Забившись у дровітню, я плакав, коли Мальва залишала наше подвір'я* (В. Земляк).

Примітка. Дієприслівниковий зворот, який стоїть після сполучників або сполучних слів, звичайно виділяємо комами з обох боків: *Прислухались і, не вірячи самі собі, одхиляли сінешні двері* (М. Коцюбинський). Але сполучник **а** залежно від логіко-інтонаційного членування висловлення може входити до складу дієприслівникового звороту (*Хто знає, що тільки одиниці зважуються на це,* ***а*** *зважившись, знаходять силу розбити кайдани.* — М. Коцюбинський) або ж не входити, відділяючись від нього комою (звичайно за наявності в реченні протиставлення з заперечною часткою **не**), пор.: *З виконанням плану слід* ***не*** *зволікати,* ***а*** *накресливши його, виконувати негайно* і *З виконанням плану слід* ***не*** *зволікати,* ***а****, накресливши його, виконувати негайно*;

2) одиничними дієприслівниками, коли вони означають час, причину, умову дії (а не її спосіб): *Повечерявши, полягали спати* (Панас Мирний); *Прощаючись, Багіров відкликає Ясногорську вбік* (О. Гончар); *Не повіривши, Чабанчук кинувся в канцелярію* (О. Донченко); *Попрацювавши, можна й відпочити.*

Примітка. Одиничні дієприслівники та дієприслівникові звороти не відокремлюємо комами:

а) якщо одиничні дієприслівники, тісно прилягаючи до дієслова-присудка (звичайно в постпозиції до нього), уживаються не у власне дієслівному значенні (‘що роблячи’), а в значенні прислівника (у функції обставини способу дії ‘як’): *Не розмірковуючи він кинувся на допомогу; Вона сиділа замислившись* (Ю. Яновський); *Читати лежачи*;

Ідуть дівчата в поле жати
Та, знай, співають ідучи (Т. Шевченко);

Із вирію летять курличучи ключі (М. Зеров);

б) якщо дієприслівник або дієприслівниковий зворот перебувають у складі стійкого звороту (фразеологізмів, складених прийменників і сполучників та ін.): *Працювати не покладаючи рук; Слухати затамувавши подих; Зважаючи на обставини вирішили діяти відразу*;

в) якщо дієприслівник або дієприслівниковий зворот уживаємо серед однорідних членів речення поряд з іншими частинами мови у функції обставин способу дії: *Діяти впевнено й ні на кого не зважаючи*;

г) якщо дієприслівниковий зворот, утворений дієприслівником і сполучним словом **який**, уживаємо в складі підрядної означальної частини складнопідрядного речення: *Перед мандрівниками стояли гори, перейшовши **які** вони зможуть вийти до моря*;

ґ) якщо перед дієприслівниковим зворотом стоїть підсилювальна частка **і (й)**: *Вони бралися до роботи **й** не знаючи повністю її обсягу*;

3) сполученням іменників з прийменниками, прислівниками — для виділення уточнювальних обставин (перед ними можна поставити сполучник **а саме**): *Там, за горами, давно вже день і сяє сонце, а тут, на дні міжгір’я, ще ніч* (М. Коцюбинський); *По той бік шляху, десь далеко в степу, за садками, тремтить червона заграва...* (Григорій Тютюнник); *А вечорами, по роботі, він не раз до пізньої ночі ходив у важкій*

задумі по болотистих улицях Борислава (І. Франко); *Сьогодні вранці, під час перерви, побачивши, що Кажан пішов у сад, Олег кинувся нагору, до його кімнатки* (О. Донченко).

Якщо такі обставини не є уточненням до попередніх обставин у реченні, можливість їх змістового й, відповідно, інтонаційного виділення обмежується і, отже, відокремлення стає менш обов'язковим, пор., наприклад: *Погода, всупереч сподіванням, різко погіршилася* і *Погода всупереч сподіванням різко погіршилася.* Це стосується обставин, виражених сполученням іменників з прийменниками **відповідно до, завдяки, залежно від, згідно з, на відміну від, поза** (*поза його бажанням*), **понад** (*понад усі зусилля*), **попри (= всупереч), у зв'язку з, унаслідок** і т. ін.

Звороти з прийменниками **незважаючи (невважаючи) на** переважно відокремлюємо, крім випадків їхнього тісного змістового зв'язку з дієсловом, причому в постпозиції до нього, пор.: *Пані чогось тихо, але нерозважно плакала, невважаючи на всі ласки Марії Дмитрівни* (Дніпрова Чайка) і *Діяти незважаючи на обставини*.

16. Для виділення відокремлених додатків — зворотів зі значенням обмеження, включення, заступлення, що вводяться в речення прийменниками **крім (окрім), опріч, за винятком, поряд з, замість** (також з інфінітивом) та ін.: *Було про що думати цієї ночі, та він примусив себе не думати зараз ні про що,* ***крім*** *бою* (О. Сизоненко); ***За винятком*** *баби Оришки, малий Чіпка нікого не любив* (Панас Мирний); *У роботі фабрики,* ***поряд*** *з успіхами, були й невдачі* (з газетної замітки); *А тепер,* ***замість*** *крила парусника, Тоня й Віталій бачать вдалині темну, непорушну гору якусь* (О. Гончар). Це факультативно можливе змістове й, відповідно, інтонаційне виділення додатків, яке залежить також від ступеня їхньої поширеності, місця в реченні (так, додатки з прийменником **замість** уживаються переважно як невідокремлені).

17. Узагалі для виділення зворотів зі значенням:

а) уточнення, пояснення, другої назви, що вводяться словами **тобто, а саме, (а) точніше, або, інакше, по-місцевому** і под.: *Чернишеві під час артпідготовки випало бути стар-*

шим, ***тобто*** *командувати з'єднаним вогнем усіх трьох мінрот* (О. Гончар);

Вони, кажу вам, прозябають.
Або, ***по-вашому****, ростуть,*
Як та капуста на городі (Т. Шевченко);

б) додаткового повідомлення, приєднання, що вводимо словами **навіть, особливо, переважно, у тому числі, зокрема, наприклад, причому, (і) притому, і (й) (= навіть або притому), (і) взагалі (та й узагалі)** та ін.: *Б'є вся артилерія,* ***навіть*** *зенітна* (І. Нехода); *Без гарячої любові до природи людина не може бути митцем. Та й не тільки митцем,* ***особливо*** *зараз, коли треба перебудувати майже все* (О. Довженко); — *Мені прикро, — передала їй зошит учителька. — За змістом усе гаразд, але зверни увагу на синтаксис,* ***зокрема*** *на складносурядні речення. Губиш коми* (Г. Усач); — *Бувають такі дні, коли ви працюєте менше,* ***наприклад*** *зимою, отоді беріть у руки книжки і читайте* (Григорій Тютюнник); *Мотрона гостинно припрошувала Остапа їсти, пити,* ***причім*** *пити до дна* (К. Гордієнко); — *Що се в тебе за думки такі, сестро! — почав мене вговоряти та вмовляти,* ***й*** *жінку привів* (Марко Вовчок); *Треба діяти,* ***і*** *не зволікаючи* (О. Довженко); [Орест:] *Недарма люди завжди старались заселити порожні ліси і води німфами, русалками,* ***взагалі*** *чимсь живим, хоч би й фантастичним* (Леся Українка).

Примітка. Див. також про відокремлення уточнювальних означень: п. 13. 1д, 2, прикладок: п. 14.5, обставин: п. 15.3, додатків: п. 16.

18. Для виділення іменника (іменникового словосполучення) у конструкціях з називним відмінком теми (уявлення) та в інших подібних конструкціях: *Ріка Супій, і що там тої річечки*? (Л. Костенко); — *Діти, вони завжди були окрасою життя* (М. Чабанівський).

Примітка. Підсилювальний зворот **і той (і та, і те, і ті)**, що ставимо після іменника, комою не виділяємо: *Навіть батько* ***і той*** *якось трохи злякався* (О. Довженко);

Боже небо голубеє
І те *помарніло* (Т. Шевченко).

Див. про частотніші випадки виділення конструкцій з називним теми за допомогою крапки, знака оклику, тире і трьох крапок: § 155, п. 1; § 157, п. 1; § 161, I, п. 8; § 162, п. 1.

II. КОМА У СКЛАДНОМУ РЕЧЕННІ

У складному реченні кому ставимо в таких позиціях.

1. Для відокремлення частин безсполучникового складного речення зі значенням переліку: *В житі синіли волошки та сокирки, білів зіркатий ромен, червоніла квітка польового маку* (М. Коцюбинський);

Сонце заходить, гори чорніють,
Пташечка тихне, поле німіє (Т. Шевченко).

2. Для відокремлення частин складносурядного речення:

Жде спрагла земля плодотворної зливи,
І вітер над нею гуляє бурхливий (І. Франко);

Вузький, глибокий Прут блиснув врешті з-за прибережних верб, а попід горами зазеленів розкішний килим виноградників (М. Коцюбинський);

Усе іде, але не все минає
Над берегами вічної ріки (Л. Костенко);

Непокривлену душу хотіли зламати,
Та ламалися тільки болючі киї (Д. Павличко).

З повторюваними єднальними та розділовими сполучниками **і... і, ні... ні, або... або, то... то, чи... чи, не то... не то, чи то... чи то** та ін.:

***І** розсвіте, **і** вийдуть смілі люди,*
***І** порохом пропахне сніг і дим,*
***І** розсвіте, **і** всесвіт видно буде,*
Весь світ, всю долю видно стане їм (М. Бажан);

***Або** не сокіл я, **або** спалила мені неволя крила* (Леся Українка);

***Чи то** праця задавила молодую силу,*
***Чи то** нудьга невсипуща його з ніг звалила* (Т. Шевченко).

З приєднувальними і пояснювальними сполучниками: *Ще в гімназії Борис займав видне місце серед товаришів,* ***ба й*** *учителі гляділи на нього як на головну оздобу закладу* (І. Франко);

Довго слухав і Бертольдо,
Далі мовив на відході:
«Що за дивна сила слова!
Ворожбит якийсь, ***та й годі****!»* (Леся Українка);

— *Махнути б на неї* [тару] *рукою,* ***та тільки й*** *діла!* (О. Гончар); *Вмент маленький візок виповняється тілами вздовж і впоперек,* ***причім*** *мужчини викидають ноги за полудрабки* (М. Коцюбинський); <…> *Треба вам сказати, що я іноді хворію на ностальгію,* ***цебто*** *у мене з'являється нудьга за батьківщиною* (Ю. Яновський).

Примітка 1. Для надання більшої самостійності фрагментам висловлення, які могли б бути складовими частинами складносурядного речення, перед сполучниками сурядності **і (й), а, але, та, однак** та ін. замість коми можемо ставити крапку:

Ми якось дуже звикли, що він [Ойстрах] *є.*
А *от нема. І струни його стихли* (Л. Костенко);

Острів, як спрут, занурив у море шершаві лаби [лапи], *приссався до нього, наче хоче спинитись.* ***Але*** *не може* (М. Коцюбинський).

Примітка 2. Коми між двома частинами складносурядного речення не ставимо перед одиничними (не повторюваними) єднальними **і (й), та (= і)**, а в першому з поданих нижче випадків також розділовими сполучниками **або, чи**, якщо:

а) в реченні є спільний для обох його частин другорядний член або члени, у тому числі спільний відокремлений член, а також спільне вставне слово: *На хвилину раптом стихли голоси і спинилися тіні* (Л. Смілянський); *Часом на цій вересневій сині вилитими дзвіночками колихалися грона жолудів або виділявся обрис пташини* (М. Стельмах); *За винятком двох-трьох школярів, учні класу регулярно відвідували заняття і ніхто не пропускав їх без поважних причин; На щастя, буря скінчилася швидко й люди не постраждали*;

б) ці частини являють собою питальні, спонукальні, а також окличні речення, об'єднані між собою відповідною інтонацією: *А де ж вони роблять цей електромобіль і чим ти допомагаєш, Кіро?* (О. Копиленко); *Хай завжди буде мир і хай завжди лунає дитячий сміх!; Як навколо все розквітло і як стало по-весняному гарно!*;

в) ці частини являють собою односкладні номінативні або безособові речення (в останньому випадку головні члени цих речень мають бути цілком однорідні за значенням): *Теля десь за двором ревнуло. Тиша і бур'яни* (А. Головко); *Сутінки огорнули світлицю. Порожньо і сумно* (А. Хижняк).

3. Для відокремлення частин складнопідрядного речення (підрядну частину відокремлюємо комою з одного боку або, якщо вона розташована в середині головної частини, з обох боків):

І той любов'ю повниться до світу,
Хто рідну землю має під собою... (М. Вінграновський);

Ось чутно, як несе вітер якусь новину з далекого лісу, що синіє за горбочком (М. Коцюбинський);

Весь край слов'янський чує крок дружин,
Які спішать на збір у Дрогичин (М. Бажан);

Він жив на самому кінці села, там, де глибокий яр входив у ліс вузьким клином (І. Нечуй-Левицький);

Так тихо сходить місяця підкова,
Що аж завмерли гори та ліси... (С. Пушик);

Душа летить в дитинство, як у вирій,
бо їй на світі тепло тільки там (Л. Костенко);

Дай мені, Вітчизно, та для пісні сили,
щоб тебе в цій пісні славить і любить,
щоб для тебе серцем вічно зеленіти (В. Сосюра);

Рідний дім залишається в серці,
Як далеко від нього не йди (Г. Чубач).

Примітка 1. Для надання підрядним частинам складнопідрядних речень більшої змістової ваги та самостійності перед підрядними сполучниками і сполучними словами замість коми можемо ставити крапку:

Спочатку так: терзати, розпинати.
Щоб знав. Щоб знов. Щоб слухався. Щоб звик.
(Л. Костенко).

Примітка 2. Коми не ставимо між двома однорідними підрядними частинами, з'єднаними одиничними єднальними **і (й), та (= і)** та розділовими **або, чи** сполучниками, оскільки в реченні є спільна

для них обох головна частина: *Він... розказував, яку в їх селі рибу ловлять* ***і*** *яка в їх* [них] *ріка рибна, що усяка риба ведеться* (Марко Вовчок);

І знов моя до тебе думка лине,
Далекий краю ранньої зорі,
Де *тигрів слід веде до Уссурі*
І спіє виноград між віт ялини (Борис Тен).

Примітка 3. Між однорідними підрядними частинами, з'єднаними повторюваними єднальними та розділовими сполучниками, кому ставимо, але тільки перед другим із цих сполучників: *Буря вщухала* ***або*** *коли затихав вітер,* ***або*** *коли він починав дути з іншого боку*.

Примітка 4. Коми перед підрядним сполучником або сполучним словом не ставимо в синтаксично нерозкладних конструкціях, подібних за будовою до складнопідрядних речень і похідних від них (колишні підрядні частини виконують тут функцію членів речення): *робити як слід (як треба, як годиться, як належить, як має бути), дивлячись хто (що, який, куди, скільки), невідомо (не знати, невідь, хтозна) хто (що, куди, звідки, скільки), хто як не він це знає (кому як не йому це відомо), кричати що є сили (духу), говорити все що попало (завгодно, доведеться, здумається), роби що хочеш, будь що буде, іди куди хочеш; Нам є ще над чим працювати; І Остапові стало жалко Соломію, страх як жалко* (М. Коцюбинський); [Сава:] <…> *Я піду відсіль, піду куди очі дивляться* (М. Костомаров).

Кому ставимо перед **як** у зворотах **не хто інший, як..; не що інше, як...**: *Те, що її зацікавило, було* ***не що інше, як*** *троє осідланих коней під ґанком вілли* (М. Коцюбинський).

Коми не ставимо в конструкціях на зразок **не інакше як**, **не те що**, **не те щоб**, **тільки й розмов що**, **тільки й того що** і под.: *Його витвори всі називали* ***не інакше як*** *шедеврами* (С. Андрухович); [Костомаров:] ***Тільки й*** *було* ***розмови*** *в нього* ***що*** *про вас* (П. Тичина); *Увесь час у Львові було дуже погано надворі: холодно, вогко, дощ, навіть щось* ***так ніби*** *сніг* (Леся Українка); *Нюра* ***таке як*** *замислився, бо перестав ворушити пальцями й дивився повз них у підлогу* (Григір Тютюнник).

Примітка 5. Підрядну частину не відділяємо від головної комою, якщо перед нею є частка **не**, сполучник **і**: *Мене цікавить* ***не*** *як це сталося, а які можливі наслідки цього факту* (пор.: *Мене цікавить* ***не те, як*** *це сталося, а які можливі наслідки цього факту); Треба бути уважним* ***і*** *коли обставини цьому не сприяють* (пор.: *Треба бути уважним* ***і тоді, коли*** *обставини цьому не сприяють*).

Примітка 6. Не відокремлюємо комою одиничні відносні займенники та прислівники в кінці речення: *Черниш теж кричав, не пам'ятаючи* ***що*** (О. Гончар); *Бачив хлопця й не сказав* ***якого****; Заснула, незчувшись* ***коли*** (О. Гончар).

Але якщо до відносного слова в таких конструкціях прилягає інше слово, кому ставимо: *Я б хотів знати,* ***хто саме****.*

Примітка 7. Якщо перед підрядним сполучником або сполучним словом є слова (прислівники, сполучники, частки) з уточнювальним, підсилювальним, обмежувальним, приєднувальним значеннями **а саме, особливо, зокрема, якраз, лише, тільки, а також** та ін., кому ставимо перед ними: *Восени в лісі рясно ростуть гриби,* ***особливо коли*** *пройде дощ; Скоро всі однокласники роз'їдуться, але* ***тільки як*** *закінчать школу; Друзі зустрілися, щоб обговорити новини,* ***а також щоб*** *накреслити плани на майбутнє.*

Примітка 8. Складені підрядні сполучники **тому що, через те що, завдяки тому що, для того щоб, незважаючи на те що, попри те що, дарма що, після того як, унаслідок того що, замість того щоб, тоді як, тимчасом як, у міру того як** і т. ін., у середині яких коми не ставимо, слід відрізняти від можливих омонімічних сполучень указівних слів у головній частині, якими виступають займенник **те** в різних відмінках (з прийменниками, рідше також з іменниками) та деякі прислівники (**тому, тоді** та ін.), і сполучника або сполучного слова підрядної частини (змістова відмінність між першими і другими конструкціями виражається різним логічним виділенням їхніх компонентів і, відповідно, інтонацією), пор.: *Надворі стало темно,* ***через те що*** *небо заволокло чорною хмарою* і *Надворі стало темно* ***через те, що*** *небо заволокло чорною хмарою.*

Примітка 9. У разі збігу двох сполучників (сполучних слів) перед другим із них коми не ставимо, якщо в наступній (головній) частині складнопідрядного речення є співвідносні слова **то, так**:

І ***якщо*** *пісня вийде в люди,*
То пломінь серця не згашу (А. Малишко).

Пор. без таких співвідносних слів: *Але коли Ви такі добрі, що не одмовились би перекласти щось із рукопису, то я позволю собі скористуватися з сього і,* ***якщо*** *зможу, пришлю Вам рукопис* (М. Коцюбинський).

Якщо перший сполучник при цьому є протиставним (**а, але, однак** і т. ін.), коми після нього взагалі не ставимо: *Він прокинувся увечері, <…> довго пив чай,* ***а коли*** *зовсім стемніло, став збиратися у свою п'яту вилазку* (Л. Первомайський).

4. Для відокремлення частин, що входять до складних синтаксичних конструкцій (із сурядністю і підрядністю, із сполучниковим і безсполучниковим зв'язком):

Марили айстри в розкішнім півсні
Про трави шовкові, про сонячні дні,
і в мріях ввижалась їм казка ясна,
де квіти не в'януть, де вічна весна (О. Олесь);

Синіють води, зеленіє яр,
І стеляться сліпучі краєвиди (М. Зеров).

Примітка. У складних синтаксичних конструкціях з безсполучниковим і сполучниковим зв'язком коми між двома частинами, поєднаними сурядним зв'язком, не ставимо перед одиничними єднальними сполучниками **і (й), та (=і)**, якщо в конструкції наявна спільна пояснювальна частина: *Туристам треба було поспішати: навігація закінчувалася **й** останній теплохід от-от мав уже відпливати.*

У конструкціях із сурядністю й підрядністю дві частини, поєднані сурядним зв'язком за допомогою цих сполучників, не відокремлюємо комою, якщо для них є спільна підрядна частина: *У хаті вже було повно людей **і** тютюновий дим ходив над головою хвилями, коли Юхим переступив через поріг* (А. Головко).

§ 159. КРАПКА З КОМОЮ (;)

І. КРАПКА З КОМОЮ У ПРОСТОМУ РЕЧЕННІ

Крапку з комою у простому реченні (або в одній з предикативних частин складного речення) можемо ставити між досить поширеними однорідними членами речення — особливо тоді, коли всередині хоч би одного з них уже є коми: *Чого тільки немає у Даниловому лантусі: тут і ніж, і ложка, і шматок дроту, і казанок; пшоно і сало, цибуля й борошно, картопля й сіль, хліб і сухарі; а ще великі садівницькі ножиці, пилка, сокира, терпуг; а ще гачки, важки та поплавці до вудок; ще коробочок десять сірників* <…> (Григір Тютюнник); *На чому б не спинилось моє око, скрізь і завжди я бачу щось подібне до людей, коней, вовків, гадюк, святих; щось схоже на війну, пожар, бійку чи потоп* (О. Довженко).

II. КРАПКА З КОМОЮ У СКЛАДНОМУ РЕЧЕННІ

Крапку з комою у складному реченні ставимо в таких позиціях.

1. Між частинами безсполучникового складного речення — особливо тоді, коли вони досить поширені або всередині них уже є розділові знаки: *Дитинство дивується; молодість обурюється; тільки літа дають нам рівновагу* (О. Довженко);

Усміх пославши в останнім промінні,
Згинуло радісне літо;
Дощик уїдливий, дощик осінній
Сіється, наче крізь сито (Г. Чупринка).

2. Між частинами складносурядного речення, пов'язаними переважно протиставними (**а, але, проте, однак** та ін.), зіставним **(а)**, рідше єднальними **(і, та)** сполучниками, якщо ці речення досить поширені або всередині них уже є коми:

Осінній вітер в лузі свище,
Вербу хитаючи тонку;
***А** я схиляюся ще нижче*
Себе побачити в струмку (Т. Осьмачка);

Ся розмова лишила в мені якийсь гіркий несмак; ***але** миритись, брати назад свої слова у мене не було бажання* (Леся Українка).

3. Між досить поширеними однорідними підрядними частинами складнопідрядного речення, підпорядкованими тій самій головній частині, якщо між ними немає єднальних сполучників, — особливо тоді, коли всередині таких підрядних уже є розділові знаки: *Доводилося вам їздити пізньої весни чи раннього літа по Україні? Міряли ви її безмірні шляхи зелених та рівних степів, де ніщо не забороняє вашим очам виміряти їх і вздовж, і вшир, і впоперек; де одні тільки високі могили нагадують вам про давнє життя людське <…>; де синє небо, побратавшись з веселою землею, розгортає над нею своє блакитне, безмірно високе, бездонно-глибоке шатро <…>?* (Панас Мирний);

І тепла радість душу обняла,
І сам не знаєш у задумі світлій,

Що краще — вечір цей чи ночі мла;
Що краще — біля тебе сад розквітлий
І серць квітучих трепет молодий
Чи над тобою зоряні сади (Борис Тен).

4. Між частинами складних синтаксичних конструкцій (із сурядністю й підрядністю, із сполучниковим і безсполучниковим зв'язком) — для увиразнення їх розмежування (на противагу розмежуванню інших частин у середині них за допомогою інших розділових знаків): *Щойно полуниця відходить, а вже буріють вишні <…>, шовковиця сиплеться, а там зажовтіють абрикоси; буває, так наспіє полуниці, що жінкам невправка з нею, тоді оголошується загальна мобілізація, вже й металурги лазять поруч з дітьми по садках...* (О. Гончар); *Було, мабуть, гарно: вночі випав сніг, і сліпучо-біла вулиця лелі-ла сріблом; крізь просвічені скісним заполудневим сонцем шибки вікон зеленіло <…> ялинкове гілля; з крутосхилу Ботанічної злітали верхи на ґринджолятах хлопчаки* (В. Дрозд).

Примітка 1. Уживання крапки з комою в усіх цих випадках як у простому, так і в складному реченні, крім безсполучникових складних речень і речень з безсполучниковим зв'язком у межах складних синтаксичних конструкцій, є факультативним, і замість цього знака можемо вживати кому.

Примітка 2. Про вживання крапки з комою в кінці пунктів переліку див. § 168.

§ 160. ДВОКРАПКА (:)

І. У ПРОСТОМУ РЕЧЕННІ

У простому реченні двокрапку ставимо перед однорідними членами після узагальнювальних слів — займенників та займенникових прислівників (**всі, все, ніхто, ніщо, скрізь, усюди, ніде** та ін.), слів (словосполучень), що є назвами родового поняття або чогось цілого щодо однорідних членів як назв видових понять або частин цілого (з можливою наявністю перед переліком також пояснювальних сполучників **наприклад, якот, а саме** і под.): *У густій мряці, білій як молоко, **все** пропадало: небо, гори, ліси, пастухи* (М. Коцюбинський);

Несуть пани есаули
Козацькую збрую:
Литий панцир порубаний,
Шаблю золотую,
Три рушниці-гаківниці
І три самопали... (Т. Шевченко);

Заснув <…>, і снилися ***красиві коні:*** *сірі, гніді, вороні* (В. Симоненко).

Двокрапку перед однорідними членами речення можна ставити й за відсутності узагальнювального слова, якщо тільки перед переліком робиться попереджувальна пауза, а однорідні члени вимовляються з перелічувальною інтонацією:

Та в цю хвилю двері розчинились
*і ввійшли**:** якийсь рудобородий*
в довгому старім плащі подертім;
з лірою ж за ним дідок кошлатий,
що все кашляв та все очі мружив;
ще й третій, що безруко щуливсь,
лиш рукав сорочки теліпався (П. Тичина).

Таке вживання двокрапки характерне переважно для стилів книжної мови (офіційно-ділового, наукового, публіцистичного), наприклад: *На засіданні присутні**:** начальник цеху, майстри, інженери і робітники*.

II. У СКЛАДНОМУ РЕЧЕННІ

У складному реченні двокрапку ставимо в таких позиціях.

1. Між частинами безсполучникового складного речення або складної синтаксичної конструкції, якщо друга (наступна) його частина:

а) розкриває зміст першої (попередньої) частини (в цілому або одного з її членів): *Ліс іще дрімає, а з синім небом уже щось діється**:** воно то зблідне, наче від жаху, то спалахне сяйвом, немов од радощів* (М. Коцюбинський);

Вірю: до скону віків не порушиться слово богинь!
(Леся Українка).

У заголовках, назвах рубрик і т. ін.: *Український правопис: так і ні* (Київ, 1997) — назва книжки; *Друга світова війна: причини поразок і перемог*;

б) указує на причину або рідше, навпаки, на наслідок того, про що йдеться в першій (попередній) частині: *Лаврін не поганяв волів: він забув і про воли, і про мішки й тільки дивився на Мелашку* (І. Нечуй-Левицький);

Як мала у тебе сила,
То з гуртом єднайся ти:
Вкупі більше зробиш діла,
Швидше дійдеш до мети (Б. Грінченко);

Як і вони, я був щасливим:
Із теплих уст ловив слова,
Що казкою ставали, дивом,
В якому всесвіт ожива (О. Ющенко);

Віхола розпочалася з самісінького ранку: вийти з хати просто неможливо (О. Кобилянська).

2. У реченнях з прямою мовою після слів автора (див. § 167, І, пп. 3, 4).

3. У складних реченнях, проміжних між складним безсполучниковим і складнопідрядним, коли зміст їхньої другої частини пояснює, уточнює зміст першої частини, а в складі другої частини є підрядні сполучники і сполучні слова: *Вирішили зробити таким чином: **щоб** щепленням проти грипу одночасно охопити школи всього району*;

Ідуть дівчата в поле жати
Та, знай, співають ідучи:
***Як** проводжала сина мати,*
***Як** бивсь татарин уночі* (Т. Шевченко).

§ 161. ТИРЕ (—)

І. У ПРОСТОМУ РЕЧЕННІ

У простому реченні тире ставимо в таких позиціях.

1. Між підметом і іменною частиною складеного присудка (як непоширеною, так і поширеною), вираженою іменником

або кількісним числівником у називному відмінку, за наявності між ними нульової дієслівної зв'язки: *Кит — ссавець; І один у полі — воїн* (Ю. Дольд-Михайлик); *П'ять і п'ять — десять*; *Київ — столиця України;*

Пісня і праця — великі дві сили,
Їм я бажаю до скону служить (І. Франко).

Потреба в такому тире посилюється за наявності в реченні зіставлення: *Мій брат — лікар, а сестра — учителька*.

Примітка 1. Якщо в таких реченнях логічно й, відповідно, інтонаційно виділяється переважно присудок, тире перед ним можемо не ставити: *Мій батько інженер; Його ім'я Іван*.

За відсутності спеціального акцентування тире звичайно не ставимо, якщо підмет виражений субстантивованим займенником **це**: *Це наша хата*; якщо іменній частині присудка передує якийсь другорядний член речення: *Таке життя другому б рай…* (Л. Глібов); *Діти завжди діти*; якщо присудок стоїть перед підметом: *Хороша-таки штука життя* (А. Головко).

Примітка 2. Перед присудком, вираженим іменником із заперечною часткою **не**, тире звичайно не ставимо: *Серце не камінь* (прислів'я). Але в разі сильнішого логіко-інтонаційного наголошування на запереченні, а особливо за наявності в реченні протиставлення **не… а** потреба в такому тире увиразнюється: *Мій батько — не інженер, а майстер на фабриці*;

Мої літа — не монотонні дублі:
Я змінююсь, як світанковий пруг (Д. Павличко).

Примітка 3. Перед присудком, вираженим порівняльним зворотом зі сполучниками **як, мов, наче, що** та ін., тире звичайно не ставимо: *Життя як казка; Микола для мене як брат*. Але в разі спеціального наголошування на ньому тире можливе: *Вода — як скло* (Л. Глібов); *Душа — мов ніч…* (О. Пахльовська).

Примітка 4. Перед присудком, вираженим кількісним числівником (одиничним або в поєднанні з іменником), у спеціальній літературі коми звичайно не ставимо: *Гарантійний термін використання приладу 2 роки*.

Примітка 5. Якщо підмет у таких реченнях виражений особовим займенником, тире звичайно не ставимо: *Я син простого лісоруба* (Д. Павличко). Але в разі спеціального наголошування на ознаці, вираженій присудком, та інтонаційного виділення його зв'язку з

підметом, особливо в разі протиставлення, тире можемо ставити: *Він — публіцист, він — прозаїк, він — драматург, от тільки віршів він не писав, хоча безмірно любив поезію* (Ю. Смолич: про О. Довженка); *Вона для мене — все!; Я — письменник, а не журналіст*;

О пісне! Ти — плескіт рік,
ти — переливи мідні… (М. Рильський).

Примітка 6. Якщо між підметом і присудком є вставне слово, тире не ставимо: — *Пан, напевно, син шановного <…> Казимира Зборовського?* (М. Старицький).
Примітка 7. При інших способах вираження іменної частини складеного присудка тире між присудком і підметом звичайно не ставимо, але в разі спеціального наголошування на ознаці, вираженій присудком, воно можливе, наприклад: *Його поведінка — дитяча*; *В однім Дунаї скупані слов'яни, і воля в них — одна!* (М. Рильський); *Вода в річці — надзвичайної свіжості; Усі зошити — в клітинку*.

2. Між підметом і присудком, коли один або обидва з цих членів речення виражені інфінітивом: *Життя прожити — не поле перейти* (прислів'я);

Говорити — річ нудна.
Працювати слід до дна (М. Рильський).

3. Перед словами **це (це є), оце, то, ото, ось, (це) значить**, які передують присудкові, вираженому іменником у називному відмінку або неозначеною формою дієслова:

Поезія — це завжди неповторність,
Якийсь безсмертний дотик до душі (Л. Костенко);

Гетьман, може, як ніхто інший знав, що любити Україну — це найперше захистити її надійно від усіх ворогів (О. Лупій);

Сміле слово — то наші гармати,
Світлі вчинки — то наші мечі (П. Грабовський);

Гармонійне злиття ідеї з художньою формою, в яку вона вбрана, — ось формула ідеального твору мистецтва (В. Дрозд); *Жити мені без праці — значить не жити* (Д. Павличко).

4. На місці випущеного члена речення (це переважно присудок): *Крізь шибку виднілись білі колони тераси, а за ними —*

квітник (М. Коцюбинський); *На одній ниві пшениця, на другій — жито* (О. Гончар); *Останні дні — знову в Парижі* (М. Рильський). У реченнях, що функціонують переважно як заголовки публікацій, назви рубрик, гасла і т. ін.: *Книга — поштою; Ми — за мир; Мир — народам!; Нашим дітям — світле майбутнє!; Ні — війні!;*

Молоді ж — дорогу!
Молоді — усе! (В. Чумак).

Проте якщо немає потреби в увиразненні паузи, тире можемо не ставити, напр.: *Мотря вибігла з хати. Мелашка за нею* (І. Нечуй-Левицький). У реченнях з відсутнім дієсловом-присудком зі значенням перебування, наявності і т. ін. та обставинами місця і часу (переважно на початку) тире між ними і підметом також ставимо в разі наявності в інтонації відповідної паузи, пор.: *Праворуч комора дерев'яна, рублена. Між коморою та будиночком ворота і хвіртка. Біля воріт дві тополі* (О. Довженко) і *Удовина хата — край села* (А. Головко).

5. У реченнях з однорідними членами:

а) перед узагальнювальним словом, що стоїть після однорідних членів речення: *День, вечір, ніч, ранок — все біле, все тьмяне* (Леся Українка);

Ні спека дня, ні бурі, ні морози —
Ніщо не вб'є любов мою живу (В. Сосюра);

б) після узагальнювального слова і однорідних членів речення, якщо такий перелік не закінчує речення: *Деякі речі його* [Тараса Шевченка], *як-от: «Утоптала стежечку», «Якби мені, мамо, намисто», «Ой крикнули сірі гуси», «Ой пішла я в яр за водою» і чимало інших — од першого до останнього рядка витримані в характері народної лірики* (М. Рильський);

в) між узагальнювальним словом і однорідними членами речення (замість частіше вживаної в подібних випадках двокрапки (див. §160, І): *Всі службовці збіглися на бучу — і поштові, і з ощадкаси* (О. Гончар);

г) між двома однорідними членами речення, не поєднаними сполучниками, що виражають різке протиставлення: *Не*

хотів ані дружитись, ані дома жити — чумакував (Марко Вовчок);

Не для слави — для вас, мої браття,
Я свій скарб найдорожчий ховав (Леся Українка);

ґ) між однорідними дієслівними присудками, другий (останній) з яких виражає причину або наслідок, мету дії, вираженої попереднім із них, або швидку зміну подій: *Сидять — пережидають дощ* (Панас Мирний); *У вікні показалася чоловіча постать <…>, виткнулась, глянула — і сховалася* (Панас Мирний).

Тире можна ставити перед єднальними сполучниками **і (й), та** або зрідка після них між двома однорідними дієслівними присудками, якщо другий із них виражає щось несподіване або різко протилежне щодо попереднього: *Земля на прощання усміхнулася — і потемніла* (Панас Мирний); *Мигне тільки рябенька спинка або гострий шпичастий хвостик — і зникне* (М. Коцюбинський); *Я тоді швидко підводжусь і — зирк через комин* (О. Довженко).

6. Для відокремлення другорядних членів речення (порівняно з відокремленням членів речення за допомогою коми (див. § 158, І, пп. 13—16) це відбувається в разі виразнішого логіко-інтонаційного наголошування на таких компонентах висловлення й робиться частіше тоді, коли вони, по-перше, є поширеними або в їхньому складі є кілька однорідних членів, по-друге, в кінцевій позиції речення):

а) означень — як поширених або однорідних, так і, рідше, одиничних: *І ще раз схиляється Хо перед силою — вищою і сильнішою від сили страху* (М. Коцюбинський); *Тепер інша доля — холодна і хмура — заступила матір* (Панас Мирний); *У цій роботі він убачав усе своє життя — не тільки теперішнє, а й майбутнє*; для відокремлення неузгоджених означень: *У нього була одна звичка — записувати все побачене*;

б) прикладок зі значенням уточнення або пояснення (перед ними можна поставити сполучник **а саме**): *Дочки — Ольга й Олена — визбирували на городі картоплю* (В. Козаченко); *У*

своїм невеличкім гурточку він завів новину — гуртову працю (М. Коцюбинський).

Примітка. Якщо після відокремленої прикладки за умовами контексту має бути кома, ставимо лише одне тире — перед нею: *Автомобіль — наш дім на колесах, довго набираючи швидкість, нарешті розігнався*;

в) обставин: *Річка Біла неширока. Он через неї перекинулися кладочки, позв'язувані де вірьовкою, де перевеслом, а де й так — просто жмутом трави* (Г. Хоткевич); *Їсти хочу — жах як*!; *Людей зібралося небагато — усього душ десять*; зокрема, обставин мети, виражених інфінітивом: *Увечері кличуть: «Іди до панночки — розбирати»* (Марко Вовчок); *Багато люду в цей час подалося з села — подивитися, зустрітися* (В. Стефаник).

7. Для виділення повторюваних з певним поширенням слів: *Ми побачили актора вже в новій ролі — у ролі гетьмана*; *Хотілося жити — жити повнокровним життям, а не просто існувати*.

8. Для виділення конструкцій з називним відмінком теми (уявлення): *А Дике поле, Дике поле! — по груди коням деревій* (Л. Костенко).

9. Для підкреслення в розповіді несподіваності перебігу подій (замість частіше вживаних у таких випадках трьох крапок (див. § 162, пп. 1—5):

Послухали Лисичку
І Щуку кинули — у річку (Л. Глібов).

10. Для виразнішого, порівняно з уживанням ком, змістово-інтонаційного виділення в середині речення вставних і вставлених словосполучень та речень, рідше — вставлених слів (вставлені слова та конструкції подають додаткові відомості, зауваження, пояснення і т. ін. до основного висловлення):

Душа моя — послухай! —
як яблуня в цвіту… (П. Тичина);

І хоч не раз — призна́юся — ставати
Я на котурни моднії любив,
Але тепер… (М. Рильський);

<…> Топольський — молодий чоловік, але — на думку пана посла — незвичайно талановитий і солідний (О. Маковей);

Опукою згори — аж вітром зашуміло —
Орел ушкварив на Ягня (Є. Гребінка);

А тоді зопалу — не встигло радіо попередити! — вернулися морози (В. Яворівський); *Скільки всього — жах! — довелося натерпітися!*

Примітка 1. Про вживання ком і дужок при подібних конструкціях див. § 158, п. 11; § 163, I, п. 2.

Примітка 2. Коли після тире перед відокремленим зворотом або вставленою конструкцією стоять слова, що мають бути виділені комами (напр., вставні слова), то їх виділяємо тільки з другого боку: *Не знать звідки взялись* [орендарі], *наїхали й позабирали панські землі під оренду — звісно, за ту ціну, яку самі призначили* (Панас Мирний).

11. Узагалі для спеціального виділення за допомогою паузи різного змістового та стилістичного призначення тих чи інших фрагментів тексту: *Правда, я сам думав, що я вже зледащів, захолонув в неволі. Аж бачу — ні* (Т. Шевченко);

Сьогодні —
майбутнього далину я оком прозираю (П. Тичина);

На прю ми стали проти царства тьми,
Що оскверняє море й суходоли,
І віримо, що переможем — ми,
І знаємо, що не вмремо ніколи! (М. Рильський).

12. Між двома або рідше кількома власними іменами, сукупністю яких називається вчення, теорія, науковий закон (замість словосполучень зі сполучником **і**): *закон Бойля — Маріотта; гіпотеза Сепіра — Ворфа.*

13. Між двома або рідше кількома іменниками, сполучення яких позначає певний зв'язок когось або чогось з кимось або чимось іншим (замість словосполучень з прийменником **між**): *відношення товар — гроші — товар; система людина — машина; зв'язок «автор — читач»; шаховий турнір Карпов — Фішер; матч команд «Динамо» — «Шахтар»; судно класу «ріка — море».*

14. Між двома або рідше кількома словами на позначення просторових, часових, кількісних меж (замість словосполучень з прийменниками **від ... до**): *автотраса Київ — Львів; велоперегони Суми — Київ — Ужгород; Навчання на курсах триватиме протягом січня — квітня; вантаж вагою вісім — десять тонн*; на позначення динаміки розвитку чого-небудь з двох або більше етапів: *Задум — реалізація — втілення в життя*; *Іншими словами, родословна* [родовід] *приблизно така: Лютер — Кромвель — Робесп'єр* <…> (М. Хвильовий: про розвиток революційних ідей у Європі).

Примітка. Між цифрами в таких випадках тире ставимо без відступів між знаками: *у 2010—2018 роках; пам'ятки української мови XVI—XVIII ст.; на сторінках 1—10; у 1—4 томах,* але, напр.: *наприкінці XX — на початку XXI ст.*

15. Між словом і сполученням слів або між двома сполученнями слів на позначення приблизної кількості: *Це коштує триста — триста п'ятдесят гривень; приїхати в гості на день — на два; у квітні — на початку травня* (пор. у § 35, п. 6.3 випадки позначення приблизної кількості на зразок *триста-чотириста, день-два, у квітні-травні* з дефісним написанням).

II. У СКЛАДНОМУ РЕЧЕННІ

У складному реченні тире ставимо в таких позиціях.

1. Між частинами безсполучникового складного й рідше складносурядного і складнопідрядного речень для вираження часових, причиново- та умовно-наслідкових, допустових та деяких інших відношень позначуваних ними подій або станів, швидкої або несподіваної зміни подій (порівняно з більш узвичаєним розмежуванням частин складносурядного і складнопідрядного речень комою розмежування їх за допомогою тире передає різкіше зіставлення змісту їхніх частин): *Як тільки займеться десь небо — з другого боку встає зараз червоний туман і розгортає крила* (М. Коцюбинський);

А бавовна як дозріє —
Небом степ заголубіє… (М. Нагнибіда);

Защебетав соловейко —
пішла луна гаєм (Т. Шевченко);

Не жди ніколи слушної пори —
Твоя мовчанка може стать ганьбою! (Д. Павличко);

Орач торкнеться до керма руками —
І нива дзвонить темним сріблом скиб (М. Стельмах);

Було, як заговорить або засміється — і старому веселіше стане (Марко Вовчок); <…> *Попадавсь їм багач у руки — вони його оббирали, попадався вбогий — вони його наділяли* (Марко Вовчок); *Билися об мене гнівливі хвилі нетерплячки — я вистояв* (П. Загребельний);

Ти гукай, не гукай,
а літа не почують.
Все біжать та спішать —
хоч співай чи ридай... (Б. Олійник);

Заграли знов — ще гірш нема ладу (Л. Глібов);

Скільки глянеш — вилискують розгойдані хліба (О. Гончар); *Минали літа — росли сини* (А. Головко); *Сонце зійшло — і враз над Києвом знялося ревище гудків* (Ю. Смолич).

2. Між частинами безсполучникового складного та складносурядного речень, зміст яких різко протиставляється або зіставляється: *Не козак вклонявся королеві — король схиляв голову перед козаком!* (П. Загребельний);

Ще сонячні промені сплять —
Досвітні огні вже горять! (Леся Українка);

Закрався вечір, одшуміла праця,
Як сльози, затремтіли ліхтарі, —
Та діти наші ночі не бояться (М. Рильський).

3. Між частинами безсполучникового складного речення, коли друга частина розкриває зміст першої (замість частіше вживаної в таких випадках двокрапки (див. § 160, п. 1):

<…> *Та одинокому мені*
Здається — кращого немає
Нічого в Бога, як Дніпро
Та наша славная країна… (Т. Шевченко);

У загоні саме воли заборюкались — це старий підручний отих, що з ярмарку пригнали, б'є (А. Головко); *Бачу — за вікном сніг летить* (М. Стельмах);

Бувають дивні на землі діла —
Серед зими черешня зацвіла (Д. Павличко);

Нап'юся з живої кринички —
Візьму доброти від землі (М. Сингаївський).

4. Між частинами безсполучникового складного речення, зміст яких порівнюється: *Подивилась ясно — заспівали скрипки* (П. Тичина).

5. Між частинами безсполучникового складного речення, коли зміст другої частини завершує, підсумовує, узагальнює зміст першої (друга частина починається звичайно вказівними словами **це, то, так, цей, такий, ось хто, ось що** і под.): *Все для людини і завжди з людиною — цей заповіт Максим Рильський проніс крізь бурю і сніг, крізь усе своє життя* (М. Стельмах);

Синиця славу розпустила,
Що хоче море запалить,
Що море буцімто згорить, —
***Така**, бач, є у неї сила* (Л. Глібов);

*Господарство занедбане, скрізь брудно — **ось до чого** призводять лінощі та нехлюйство.*

6. Між частинами складнопідрядного речення, коли підрядна частина ставиться перед головною з метою виразнішого змістового й, відповідно, інтонаційного її виділення, особливо в реченнях з кількома підрядними, коли в головній частині узагальнюється зміст попередніх підрядних:

Ой, хто в лузі, — озовися,
Ой, хто в полі, — одкликнися! (Я. Щоголів);

Хто спить, хто не спить, — покорись темній силі!
(Леся Українка).

7. У складнопідрядному реченні між його частинами або частіше наприкінці головної частини — перед словом (сполу-

ченням слів), повторюваним для того, щоб пов'язати з попереднім реченням наступне, яке підсилює, доповнює, розвиває його зміст: *Шевченківський Палій стоїть на порозі того прозріння, до якого доходить Іван Вишенський у поемі Франка, — на порозі усвідомлення, що тільки в діяльнім служінні своєму народові може бути остаточне виправдання людини, що тільки в ньому вища рація людського існування* (М. Рильський); *Необхідно, щоб виховання дітей, любов і повага до дітей, вимоги до них і дружба з ними, — щоб усе це було самою суттю вашого духовного життя, мій друже* (В. Сухомлинський).

Примітка. Про вживання тире в реченнях з прямою мовою див. § 167, I.

III. У ПРОСТОМУ І СКЛАДНОМУ РЕЧЕННЯХ (У ДЕЯКИХ СТИЛІСТИЧНИХ ФІГУРАХ)

1. Між частинами заперечного порівняння:

І нишком проковтнуло море
Моє не злато-серебро —
Мої літа, моє добро,
Мою нудьгу, мої печалі (Т. Шевченко);

То ж не вовки-сіроманці
Квилять та проквиляють,
Не орли-чорнокрильці клекочуть,
Попід небесами літають,—
То ж сидить на могилі
Козак старесенький,
Як голубонько сивесенький,
Та на бандуру грає-вигравае,
Голосно-жалібно співає (народна дума).

2. У періоді (разом з комою або без неї) — для виділення переходу від підвищення до зниження інтонації:

Азовськеє море і Чорнеє море,
Зелені діброви і спів солов'я,
Високі Карпати, донецькі простори —
Це ти, Україно моя! (І. Нехода);

Як тільки ясний день погасне,
І ніч покриє Божий мир,
І наше лихо трохи засне,
І стихне людський поговір,—
Я йду до берега крутого,
І довго там дивлюся я,
Як із-за лісу, з-за густого
Зіходить зіронька моя (Л. Глібов).

Примітка 1. Уживання тире в складному реченні може поєднуватися з уживанням перед ним коми (див. приклади в межах цього параграфа): а) для увиразнення протиставлення між складовими частинами речення (у складних безсполучникових і в складносурядних реченнях); б) перед указівними словами **це, так, такий** і под. на початку другої частини безсполучникових складних речень; в) у різних інших випадках (див. § 166).
Примітка 2. Про вживання тире в разі зазначення прізвища автора або іншого джерела цитування див. §167, II, п. 3, прим. 2.
Примітка 3. Про тире як засіб абзацного членування тексту див. § 168, п. 4.

§ 162. ТРИ КРАПКИ, АБО КРАПКИ (...)

Три крапки ставимо в таких позиціях.

1. На позначення перерваності або незакінченості висловлення:

І — Вовк Ягнятко задавив…
Нащо йому про теє знати,
Що, може, плаче бідна мати
Та побивається, як рибонька об лід:
Він Вовк, він пан… йому не слід... (Л. Глібов);

Юнак розплющив очі: синь!
Літак... Димки... І височінь (П. Тичина).

У реченнях з називним відмінком теми (уявлення): *Щастя… Хіба не думав про нього Степан?* (В. Підмогильний).

Три крапки ставимо всередині речення також для позначення певної паузи, коли далі висловлюється щось несподіване: *Макар Іванович не збрехав: він справді заслаб... від страху* (М. Коцюбинський).

Примітка. У випадках, коли три крапки поєднуються в реченні з іншими розділовими знаками, у препозиції до них вони подаються повністю, а в постпозиції — після знака питання і знака оклику — ставимо дві крапки: *Стражники на людей стріляли, це відомо, а щоб селяни?..* (К. Гордієнко);

Встає народ, гудуть мости,
Рокочуть ріки ясноводі!.. (М. Рильський).

2. На позначення уривчастості мовлення від хвилювання, збудження й узагалі сильних переживань:

«<…> Я не Ганна, не наймичка,
Я…»
Та й оніміла (Т. Шевченко).

3. На позначення несподіваного продовження чи завершення думки — з незвичним або й несумісним поєднуванням слів (часто в заголовках газетних заміток, нарисів, фейлетонів тощо): *Вибори… без вибору*; зокрема, з використанням відомих цитат, крилатих висловів: *…І Щуку кинули у річку*.

4. На позначення розриву в оповіді, різкого переходу до нової думки (у художніх і публіцистичних текстах на початку речення — звичайно на початку абзацу): *Летимо над колією над залізничною… Отакінька колія… Рейки, як дротики. <…>*

…Маленькі озеречка, маленькі лісочки, маленькі річечки, маленькі сільця. І все це там — під нами! (Остап Вишня).

5. На позначення свідомої недомовленості, умовчання з певних причин: — *Ходять тут усякі...* — *бурмоче дід* (О. Донченко); — *Ну, це вже ви того…* — *прокинувся рибалка.* — *Це брехня* (Ю. Яновський). З цією метою слова, що їх вважають грубими, образливими, непристойними, можуть подаватися в тексті не повністю, а з випущенням певної частини їхнього графічного складу (після початкових літер або всередині слова).

6. На позначення пропуску в цитованому тексті — після останнього слова перед пропуском або перед першим словом після пропуску, без дужок або в дужках, без інтервалу після слова і перед ним або з інтервалом (див. § 167, II, п. 2; § 163, II, п. 3, III).

§ 163. ДУЖКИ ( ), [ ], < >

В українській пунктуації застосовують круглі, або заокруглені, ( ), квадратні [ ] і кутові, або ламані, < > дужки.

І. Круглі дужки ставимо в таких позиціях.

1. Для виділення в тексті підзаголовків, пояснення маловідомих, зокрема іншомовних, слів, уточнення попереднього слова (слів), для наведення другої назви кого- або чого-небудь, прикладів до чого-небудь, варіантів (слова та ін.), для подання прізвища автора або іншого джерела після цитування (якщо цитування подано не у формі епіграфа і под.: див. § 155, п. 1, прим. 2) тощо: *Мова і час (Розвиток функціональних стилів сучасної української літературної мови). Київ, 1977* — назва книжки; *Іван Огієнко (Митрополит Іларіон). Українська культура* (*Київ, 2002*) — назва книжки; *Вокатив (кличний відмінок) — форма іменника, що називає того, до кого звертаються*; *Товариш Жан (Іван Іванович) свій високий лоб і свої рогові окуляри протирає завжди білосніжною хусткою <…>* (М. Хвильовий); *В українській мові багато запозичених слів — з грецької (церква, піп, диявол, театр, політика та ін.), латинської (медицина, університет, цирк, юрист та ін.), тюркських (гарбуз, козак, товар, карий та ін.), німецької (крейда, майстер, ландшафт та ін.), французької (аванс, багаж, інженер та ін.), англійської (бокс, футбол, смокінг, менеджер та ін.), польської (хлопець, певний, червоний та ін.), російської (болванка, затвор, льотчик та ін.) та низки інших мов* (з підручника); *сполучники* ***і (й), та*** *(у значенні «але»).*

2. Для виділення вставлених слів, сполучень слів і речень, що подаються як додаткові зауваження та пояснення до основного змісту речення: *Тут вам асфальт і на тротуарах, тут вам асфальт і там, де пролітають бадьорі автомобілі (таксі!) і де вже не плентаються зовсім сумні допотопні візники* (М. Хвильовий); *Артема на умовному місці (біля криниці) не було* (А. Головко);

Там батько, плачучи з дітьми
(А ми малі були і голі),

Не витерпів лихої долі,
Умер на панщині!.. (Т. Шевченко);

Одного дня сестра його, Оксана,
(А матері вже не було в живих),
Листа дістала і малу посилку (М. Рильський).

Примітка. Якщо вставлена конструкція в дужках являє собою самостійне речення (кілька таких речень), у кінці її перед закритою дужкою має стояти відповідний розділовий знак: крапка, три крапки, знак питання, знак оклику; після закритої дужки розділові знаки не ставимо: *Днина чудова. (Тепер у нас така погода, якої, здається, ціле літо не було.) Ми підіймаємось все вище та вище* (М. Коцюбинський); *Син. (Пустун. Екзамени. Фокстроти.)* (М. Рильський).

Це правило стосується також уживання крапки в реченнях, що є ремарками в драматичних творах і вставками, що вказують на реакцію слухачів (див. приклади нижче в пп. 3, 4).

Але після прізвищ цитованих авторів (див. приклади вище і нижче) та інших джерел цитування (див. п. 5) крапки в дужках не ставимо.

3. Для виділення ремарок у драматичних творах при прямій мові дійових осіб: [Куниця *(хапає її руки і притягає до себе, весь тремтячи від хвилювання)*:] *Ольго! Ольго, рідна! Ти жива... ти тут... в таку хвилину! (Плаче, цілує її руки.)* [Ольга *(голубить його голову)*:] *Ну, годі-бо, заспокойся, бідний...* (І. Кочерга).

4. Для виділення фраз, що вказують на ставлення слухачів до слів якогось промовця, до певної промови і т. ін.: — *Ну, ось ви бачили в цій, по-моєму, талановитій, блискучій доповіді, що він справді дійшов висновків — глибоких, оригінальних, талановитих і, безперечно, високоцінних для нас. (В залі гучні, захоплені оплески.)* (М. Івченко).

5. Для зазначення після цитати прізвища автора (див. приклади до пп. 2, 3) або іншого джерела цитування: … *(з журналу, з наукової літератури та ін.; журнал «Дніпро», 2016, № 1, с. 15).*

6. Для вставлення в текст цитати знака (знаків) питання або знака (знаків) оклику для вияву ставлення автора до наведеного ним матеріалу (див. § 156, п. 3; § 157, п. 5).

Примітка 1. Такі розділові знаки, як кома, крапка з комою, двокрапка й тире, не ставимо перед відкритою чи закритою дужкою, а тільки після закритої.

Примітка 2. Знак питання, знак оклику і три крапки можуть стояти перед закритою дужкою, якщо вони безпосередньо стосуються слів, узятих у дужки; якщо ж ці знаки стосуються всього речення, їх ставлять після закритої дужки.

Примітка 3. Після цитати, за якою в рядок подано в дужках посилання на автора або інше джерело, крапки не ставимо, а переносимо за дужки. Знак оклику, знак питання, три крапки в подібних випадках перед посиланням ставимо, проте крапку після нього в кінці речення також ставимо. Крапку, як і інші розділові знаки, в кінці речення перед посиланням ставимо тільки тоді, коли це посилання переноситься на інший рядок (в епіграфах, при віршових цитатах тощо), але після посилання на джерело в таких випадках жодних розділових знаків не ставимо (див. § 155, п. 1, прим. 2).

Примітка 4. Після закритої дужки, що нею закінчується речення, ставимо розділовий знак, якого потребує ціле речення, незалежно від того, який знак стоїть перед закритою дужкою.

Примітка 5. Про вживання одиничної закритої круглої дужки — при цифрових або літерних рубрикаціях — див. § 168.

II. У спеціальних випадках (звичайно в текстах наукового та офіційно-ділового стилів) — там, де потрібна особлива точність і однозначність розуміння, — уживаємо квадратні дужки.

1. Для розмежування в реченні внутрішніх і зовнішніх дужок, коли можуть застосовувати дужки різної форми — круглі (як внутрішні) і квадратні (як зовнішні).

2. Для вставлення в текст цитати того чи іншого пояснення у тих випадках, де в текстах загального призначення досить круглих дужок (див. п. 1), для відновлення скороченого в оригіналі слова: *Хочемо ми чи не хочемо, логіка подій і певних соціальних процесів* [пропуск. — *Упоряд.*] *ми мусимо це визнати; до Р*[*іздва*] *Х*[*ристового*] (з коментарів і вставок упорядника до видання творів М. Хвильового 1990 р.).

3. Для вказування на зроблений пропуск у тексті цитати — за допомогою трьох крапок, поміщених у дужки такої форми, з відступами між знаками з обох боків дужок (у текстах загального призначення для цього достатньо тільки вживання трьох крапок).

III. Для вказування на зроблений пропуск у тексті цитати у спеціальних текстах застосовують також, крім квадратних, кутові дужки — з трьома крапками в середині них і з відступами між знаками з обох боків.

§ 164. ЛАПКИ (« », “ ”, „ “, рідше „ ”)

Лапки ставимо в таких позиціях.

1. Для виділення в тексті прямої мови, цитат (див. § 167) — як у тих випадках, коли цитата становить окрему частину складного речення, так і тоді, коли вона вживається в межах простого речення або однієї з частин складного речення як їхній компонент: *М. Рильський так характеризував значення словників у житті культурної людини: «І, звісно, не обійтись без користування словником. Один мій знайомий поет і літературознавець якось жартуючи сказав: “Я волію читати словники, ніж поеми. У словнику ті самі слова, що і в поемі, але подані в систематизованому порядку”. Це сказано жартома, але “читати словники” — не така вже дивовижна і дивацька річ, як може здатися»* (про доцільність використання різних видів лапок — як зовнішніх і внутрішніх — див. нижче в п. 3).

Примітка 1. Такі розділові знаки, як крапка, кома, крапка з комою, двокрапка й тире, ніколи не ставимо перед закритими лапками, а тільки після них.

Знак питання, знак оклику й три крапки ставимо або перед закритими лапками, якщо вони стосуються лише слів, поставлених у лапки, або після лапок, якщо ці розділові знаки стосуються всього речення.

Примітка 2. Якщо знак питання, знак оклику й три крапки стоять перед закритими лапками, то після лапок у кінці речення ті самі знаки не повторюються; неоднакові ж знаки можемо, залежно від змісту, ставити водночас і перед закритими лапками, і після них, наприклад: *Чи знайомі ви з романом Панаса Мирного «Хіба ревуть воли, як ясла повні?»*; *Невже ти не чув, як гукали: «До зброї!»?*

Якщо за характером речення в його кінці має стояти крапка, вона зберігається і в тому разі, коли речення закінчується фрагмен-

том у лапках з наявністю перед закритими лапками цих розділових знаків: *Бідний багатому: «Здоров будь!». Багатий бідному: «Будь здоров!»* (народна творчість).

2. Для виділення в тексті слів (висловів), що їх наводять як «чужі» або з відтінком іронічного, презирливого і подібного ставлення до чужого висловлювання, а також слів незвичайних, слів, ужитих уперше або, навпаки, застарілих, і т. ін.: *Моє ім'я враз із кількома іменами подібних до мене «во время оно» оббігало весь край, було пострахом усіх «мирних і вірноконституційних горожан», — з моїм іменем усі вони в'язали поняття перевороту, революції, різні* (І. Франко); *Аж якраз одхилилися двері, і сліпий Жан, брат жінчин, адмірал у одставці, ввійшов під руку з своїм «міноносцем», як він кликав лакея* (М. Коцюбинський); *Аби тільки те «завтра» швидше прийшло* (О. Копиленко); *Чужих слів уникав, а як траплялися які «консерватори», «бюджет», кожне з'ясовував* (А. Головко).

3. Якщо в цитованому тексті або в прямій мові, узятих у лапки, є інші цитування, а також власні назви, іронічні вислови та інші слова або вислови, що мають уживатися в лапках, доцільно використовувати лапки різної форми — зовнішні і внутрішні. У функції перших рекомендовано вживати кутові лапки, або «лапки-ялинки» («…»), у функції внутрішніх — «лапки-ла́пки» (“…” та ін.): *«Це мій “Кобзар”», — сказав він.*

Якщо з певних причин не вдається використовувати зовнішні і внутрішні лапки різної форми, то в кінці прямої мови або цитати лапки одного виду в безпосередній близькості не повторюються. Не можна писати, наприклад: «*Це мій «Кобзар»», — сказав він*. Лапки, що виділяють якесь слово (кілька слів) у кінці прямої мови або цитати, зберігаються перед зовнішніми закритими лапками тієї ж форми тоді, коли між ними стоїть знак оклику, знак питання або три крапки: *«Ти дивився телефільм «Роксолана»?» — спитав він товариша.*

На письмі (у рукописних текстах) «лапки-ла́пки» традиційно використовують у формі „…”.

4. Для виділення певних розрядів власних назв (див. § 50, п. 14; § 54, пп. 4, 5, 7; § 55, пп. 1, 3; § 57, п. 1; § 58, пп. 1—3).

5. Для виділення в тексті слів або висловів, що їх подають як значення інших слів (висловів): *Слово **голова**, крім свого прямого значення, має ще й кілька переносних: «розум», «керівник», «початок колони» та ін.; **голова** «керівник» — це метафора*.

§ 165. СКІСНА РИСКА (/)

Скісну риску ставимо в таких позиціях.

1. В офіційно-діловому та науковому стилях — як розділовий знак між однорідними членами речення та в інших подібних випадках у значенні, близькому як до єднального **(=і)**, так і до розділового **(=або)** сполучників (з можливістю переважання в різних контекстах то одного, то іншого з цих значень): *складна інтонація оклику / питання; тенденції до синтетизму / аналітизму; системність / несистемність мовних явищ* (з мовознавчої літератури); на позначення року, що не збігається з календарним, напр.: *у 2018/2019, 2018/19 навчальному році* (без відступів до і після скісної риски).

Уживаються також комбіновані єднально-розділові сполучники **і/або**, рідше **та/або** (без відступів до і після скісної риски): *порушення авторського і/або суміжних прав; «Типова освітня програма підвищення кваліфікації голів і/або членів правлінь об'єднань співвласників багатоквартирних будинків»; Війна і/або поезія?* (назва газетної публікації).

Примітка. У тих випадках, де такі сполучення є вже досить усталеними, різною мірою наближаючись до складених слів, і між їхніми компонентами можна поставити також дефіс (див. § 36, п. 2), напр.: *купівля / продаж* і *купівля-продаж, категорія істот / неістот* і *категорія істот-неістот* (у мовознавстві), скісна риска переходить з розряду пунктуаційних знаків до розряду нелітерних орфографічних знаків (як дефіс у більшості випадків його вживання, апостроф).

2. На позначення співвідношення яких-небудь величин, параметрів: *співвідношення курсу гривня / долар*.

3. У графічних скороченнях (див. § 62) — без відступів до і після скісної риски:

а) замість сполучень слів і складних слів (іменників і прикметників): *п/в* (поштове відділення), *р/р* (розрахунковий ра-

хунок), *х/к* (холодного копчення), *к/т* (кінотеатр), *т/к* (телеканал) та ін.;

б) у позначеннях складених одиниць виміру: *км/год* (кілометр на годину), *Ф/м* (фарад на метр) та ін.

§ 166. КОМБІНОВАНЕ ВЖИВАННЯ РОЗДІЛОВИХ ЗНАКІВ

У різних випадках можливе поєднане вживання двох розділових знаків. Це найчастіше:

1) ?! (див. § 156, п. 1, прим. 3), !? (див. § 157, п. 1, прим. 3);

2) …?; …!; ?..; !.. (див. § 162, п. 1);

3) , — (кома й тире), які ставимо: а) у реченнях з прямою мовою та мовою автора; б) у всіх тих випадках у межах речень з випущеними членами (*З одного боку, це ніби й не так, а з другого, — факти частково підтвердилися*) та з відокремленими і вставленими конструкціями, у складних реченнях, коли — за наявності в них тире — кома має закривати ту чи іншу попередню конструкцію; в) для увиразнення протиставлення між складовими частинами речення: перед указівними словами **це, так, такий** і под. на початку другої частини речення (див. § 161, III, прим. 1);

4) збіг різних знаків у реченнях з наявністю конструкцій у дужках (див. § 163);

5) збіг різних знаків у реченнях з прямою мовою та мовою автора (див. § 167).

§ 167. РОЗДІЛОВІ ЗНАКИ ДЛЯ ОФОРМЛЕННЯ ПРЯМОЇ МОВИ ТА ЦИТАТ

I. Для виділення прямої мови вживаємо лапки, якщо пряма мова йде в рядок, або частіше, якщо кожну з реплік подаємо з нового рядка (з абзацу), тире.

1. Коли пряма мова починається з абзацу, то перед її початком ставимо тире, а в кінці, як звичайно, крапка, знак питання, знак оклику або три крапки (залежно від характеру речення):

— *Добридень, Замфіре!*

— *Спасибі вам.*

— *Що поробляєш?*

— *З винограднику їду* (М. Коцюбинський).

2. Коли пряма мова йде в рядок, без абзацу, то перед її початком мають стояти відкриті лапки (без тире), у кінці — закриті лапки, а перед ними — відповідний до характеру речення розділовий знак (знак питання, знак оклику, три крапки, але не крапка, яку ставимо вже після лапок): *У цей час я побачила далеко машину і стала показувати в інший бік: «Дивіться, дивіться! Хтось іде!»* (Ю. Яновський).

3. Речення, що вказує, кому належить пряма мова (тобто «слова автора»), може:

1) стояти перед прямою мовою, і в такому разі після нього ставимо двокрапку, а перше слово прямої мови починається з великої літери: *Чується немолодий голос хазяйки: «Та двері, двері зачиняйте»* (А. Шиян);

2) стояти після прямої мови, і в такому разі після прямої мови ставимо (залежно від характеру речення) кому (там, де мала б бути крапка), знак оклику, знак питання або три крапки, а слова автора починаються з малої літери; після відповідного розділового знака перед словами автора ставимо тире: «*Невиправдані людські втрати — найбільша ганьба для командира», — говорив старший лейтенант* (О. Гончар);

— *Тату! татку! — упізнали діти.*

— *Голуб'ята! — батько простер руки* (П. Тичина);

— *Хто там? — запитав на її легенький стукіт біля дверей Ковтун <…> — Я, я! — нетерпляче повторила Яринка* (В. Козаченко).

Коли пряма мова подається в лапках, після неї також ставимо тире: *«Як живете?» — в листі своїм княжна його* [Тараса Шевченка] *запитує* (Д. Білоус).

Примітка. Якщо слова автора при цьому починаються словами **так, ось що, ось як** і под., то в тих випадках, де після прямої мови мали б стояти кома й тире, ставимо тільки тире: *«Треба завжди бути чесними» — так казала дітям мати*;

3) розривати пряму мову, і тоді, якщо пряма мова починається з абзацу, перед її початком ставимо тире, а якщо без абзацу (в рядок), перед початком і в кінці її ставляться лапки, і застосовуються такі правила:

а) коли на місці розриву не має бути ніякого розділового знака або мали б бути кома, крапка з комою, двокрапка або тире, то перед словами автора й після них ставимо комбінований знак кома й тире, а пряма мова продовжується з малої літери: *«У мене, — вів своє дід, — сини, двоє, на фронтах»* (Л. Смілянський); *«Батьку, — мовила тихо, — ви так гарно співали, так гарно...»* (П. Загребельний); *«Мамо, — каже старший син, — ходім додому!»* (Марко Вовчок);

б) коли на місці розриву мала б бути крапка, то перед словами автора ставимо кому й тире, а після них — крапку й тире, причому пряма мова продовжується з великої літери:

— Зроду не чув, щоб лисиці так кидались на людей. — А я чув, — сказав Жадан. — І не тільки чув. Бачив (Ю. Щербак);

в) коли на місці розриву мав би бути знак питання або знак оклику, то перед словами автора зберігаємо цей знак і додаємо тире, а після слів автора ставимо крапку й тире, причому пряма мова продовжується з великої літери:

— А, це ти, Максиме? — зрадів Карпо. — Заходь, заходь! (М. Коцюбинський);

— Оце довчивсь! — почав батько мені. — Що ж тепер?.. (А. Тесленко);

г) коли на місці розриву мали б бути три крапки, то вони залишаються перед тире. Пряму мову продовжуємо або з великої, або з малої літери залежно від того, яка літера була б після трьох крапок за відсутності розриву. Після слів автора в першому випадку ставимо крапку й тире, а в другому — кому й тире: *«Ходять тут усякі... — бурмоче дід. — Недавно двоє пройшло»* (О. Донченко); — *«Гратиму!.. й я гратиму?.. Ну й… — глянув навкруги, — ну й життя гарне!..»* (А. Тесленко);

ґ) коли одна частина слів автора стосується першої частини прямої мови (тієї, що стоїть до розриву), а друга — другої, то після слів автора ставимо двокрапку й тире, а пряму мову продовжуємо з великої літери: *«Зараз, — сказав Матюха.*

Потім згадав щось і повернув голову до жінки: — Де там та Зінька з кислицями?» (А. Головко).

Примітка. Діалоги й полілоги можна подавати без абзаців, що буває здебільшого тоді, коли їх хтось переказує. У такому разі лише першу репліку подаємо з абзацу й перед нею ставимо тире, а далі репліки наводимо в лапках; після них перед авторськими словами ставимо тире, а перед ними після авторських слів — двокрапку:

— Страх, розказує, яке діялось: народу, каже, як на війні, сила-силенна... а кінні наступають, душать. «Розходьтесь!» — гукають. А ті: «Не підемо, давай нам наше... ми за правду» (М. Коцюбинський).

4. Коли пряма мова стоїть у середині слів автора, перед нею стоїть двокрапка, а після неї ставимо:

1) кому, якщо це потрібно в умовах контексту: *Казав пан: «Кожух дам», та й слово його тепле* (прислів'я);

2) тире:

а) у разі відсутності розділового знака на місці розриву слів автора: *На зауваження вчителя з приводу запізнення учень пояснив: «Дуже довго не було автобуса» — і сів на своє місце*;

б) якщо пряма мова закінчується такими розділовими знаками, як три крапки, знак питання або знак оклику:

Діти нудяться в хатині,
Нудять, нарікають:
«І нащо зима та люта?» —
Все вони питають (Леся Українка).

5. Коли кілька реплік прямої мови йдуть у рядок, без указівки, кому вони належать, то кожну з них беремо в лапки, а між репліками ставимо тире: *«А в тебе земля ще де є?» — «Ні, нема». — «А хата є?» — «Є»* (Панас Мирний).

Перед кожною реплікою (у тому числі й перед першою) можна також ставити тире, тоді кожну парну репліку слід брати в лапки, напр.: *— А в тебе земля ще де є? — «Ні, нема». — А хата є? — «Є»* (Панас Мирний).

6. Якщо в діалозі, що подається в рядок, після репліки одного з учасників ідуть слова автора, то перед наступною реп-

лікою іншого учасника тире не ставимо: *«Простіть мені; чого нам сваритись?» — каже вона, аж плаче. «Про мене, — кажу. — Якби мене ніхто не зачіпав, я б довіку нікого й пальцем не зачепила»* (І. Нечуй-Левицький).

Примітка. Звичайно не виділяють (лапками або тире) чужу мову і тоді, коли немає вказівки на те, кому вона належить (це невідомо або не має значення): *Кажуть: скупий двічі платить; — Друкарська? — Так. Маю намір купити згодом. Кажуть, у німців чудові машинки* (О. Шугай).

У друкованих засобах масової інформації вставлені речення, подібні до слів автора, виділяють звичайно комами: *Учора, повідомляє наш кореспондент, відбулася зустріч лідерів країн Євросоюзу* (з газети).

II. Для оформлення цитат застосовуємо такі розділові знаки.

1. Цитати, включені в авторський текст, беремо в лапки. Інші розділові знаки при них розставляємо так, як у реченнях з прямою мовою та словами автора. Наприклад: *У Конституції України записано: «Державною мовою в Україні є українська мова»*.

Цитати, що виступають як самостійні висловлення (напр., в епіграфах), лапками не виділяються.

2. Якщо цитату наводимо не повністю, а з пропуском, його позначаємо трьома крапками — на початку, в середині або в кінці цитати (у текстах спеціального призначення знак три крапки на місці пропуску можна ставити у квадратні або кутові дужки (див. § 163, II, п. 3, III).

Пропуски на початку цитати позначаємо по-різному. Якщо цитату подаємо як пряму мову після двокрапки, перше її слово після трьох крапок пишеться з малої літери: *Про цей переклад «Іліади» І. Франко сказав: «<…> се не популяризований, але справді націоналізований наш український Гомер, і то націоналізований так щасливо, що я не знаю нації, яка могла б похвалитися подібною працею»* (О. Кундзич). Якщо ж цитата подана як пряма мова, але на початку речення в цілому перед авторськими словами, перше слово в ній після трьох

крапок пишеться з великої літери: *«<…> Іноді словник Грінченка збивається своїм характером на словник тлумачний, не даючи російських відповідників до українських слів, а обмежуючись поясненням останніх російською мовою <…>», — зауважував М. Рильський*.

Якщо цитата органічніше включена в текст, виступаючи як підрядна частина складнопідрядного речення, як частина речення зі вставленими словосполученнями або реченнями, що вказують на її автора, вона починається завжди з малої літери (навіть тоді, коли її взято повністю), за винятком власних назв, і без зазначення можливого пропуску на її початку: *Максим Рильський писав, що «глибока народність лексики Малишка, граматичного, синтаксичного ладу його творів не підлягає сумніву»; Як відзначав Олесь Гончар, «XX сторіччя принесло нашій мові й культурі високі злети і найскладніші випробування»*.

3. Якщо під час цитування з'являється потреба у вставленні пояснень, їх подають або в круглих (див. § 163, п. 1), або (у текстах спеціального призначення) у квадратних дужках (див. § 163, II, п. 2). У круглих дужках (з виділенням курсивом) подають також зауваження, примітки в межах певної цитати на зразок: *Куренями в Січі звалися великі, довгі хати, в яких жили запорожці* (примітка наша. — *Ред.*), «… (курсив мій. — *Упоряд.*) …» і под.

Примітка 1. Про вживання в цитованому тексті зовнішніх і внутрішніх лапок див. § 164, п. 3.

Примітка 2. Прізвище автора або інше джерело цитування подаємо після цитати звичайно в круглих дужках (див. § 163, I, п. 5); якщо ж указівка на автора (джерело) наводиться нижче, зокрема в епіграфах, джерело зазначається переважно без дужок (див. § 155, п. 1, прим. 2). У тих випадках, коли цитату наводимо в дужках у середині речення, її джерело зазначається звичайно після крапки й тире (див., наприклад, § 158, I, п. 15, 1, у примітці ілюстрацію з творів М. Коцюбинського).

Про вживання крапки в кінці речення у цитатах (епіграфах і т. ін.) при зазначенні (у дужках і без них) їхніх авторів та інших джерел цитування див. § 155, п. 1, прим. 2.

§ 168. ПРАВИЛА РУБРИКАЦІЇ ТЕКСТУ І РОЗДІЛОВІ ЗНАКИ ДЛЯ ОФОРМЛЕННЯ ПУНКТІВ ПЕРЕЛІКУ

Для оформлення рубрик переліку (переважно в офіційно-ділових та наукових текстах) використовують такі способи членування тексту — з поданням кожної рубрики з абзацу або рідше в рядок.

1. У разі потреби в кількаступеневому членуванні тексту від ширших до вужчих за змістом його положень застосовуємо комбіновану систему літерно-цифрової нумерації:

— римські цифри (з крапкою після них) або великі літери (з крапкою) — на найвищому рівні членування тексту (речення після них починається з великої літери, а в кінці його ставимо крапку);

— арабські цифри (з крапкою) — на середньому рівні членування (речення після них починається з великої літери, а в кінці його ставимо крапку);

— арабські цифри (з дужкою після них) — на нижчому рівні членування (речення після них починається з малої літери, а в кінці його ставимо крапку з комою);

— малі літери (з дужкою) — на найнижчому рівні членування (речення після них починається з малої літери, а в кінці його ставимо крапку з комою).

2. У разі потреби застосовують інший принцип — використання тільки арабських цифр (з крапками після них) з послідовним їх додаванням від однієї до більшої кількості:

1. Загальні положення

1.1. Національна академія наук України (далі — НАН України) є вищою науковою самоврядною організацією України, що заснована на державній власності.

1.2. НАН України у своїй діяльності керується Конституцією України, законами України, актами Верховної Ради України, Президента України, Кабінету Міністрів України, іншими актами законодавства та Статутом НАН України,

який ухвалюється та реєструється в порядку, встановленому законом.

1.3. НАН України є правонаступником Академії наук України, що була заснована в 1918 році і в подальшому йменувалася Українською академією наук, Всеукраїнською академією наук та Академією наук Української РСР […] і т. д. (Статут Національної академії наук України).

3. Якщо ж немає потреби в такому ступеневому членуванні тексту, звичайно використовують арабські цифри з крапкою і ще частіше — арабські цифри з дужкою та малі літери, наприклад:

Суддя звільняється з посади органом, що його обрав або призначив, у разі:

1) закінчення строку, на який його обрано чи призначено;

2) досягнення суддею шістдесяти п'яти років;

3) неможливості виконувати свої повноваження за станом здоров'я <…> і т. д. (Конституція України).

Особливо це застосовують тоді, коли перелік подають у рядок: *Комп'ютер складається з: а) системного блока; б) монітора; в) клавіатури* (у таких випадках замість крапки з комою можна використовувати й кому, а двокрапка перед переліком не обов'язкова).

4. Використовують також спосіб абзацного членування тексту при переліку за допомогою тире:

12.6. Президія НАН України за рекомендацією загальних зборів відповідного відділення НАН України:

— призначає на посаду керівника наукової установи НАН України;

— за наявності вмотивованих заперечень, оголошує новий конкурс, призначивши виконувача обов'язків керівника наукової установи НАН України на строк не більш як шість місяців (Статут Національної академії наук України).

ПОКАЖЧИК

А

А-340 § 58, п. 4
а. а. § 155, п. 2
А́арне § 137
Аа́хен § 137
абажу́р § 67, II, п. 1
аба́т § 128, п. 1
Абаши́дзе § 144, п. 7, 3, а
Абд ель Кері́м § 49, п. 2
абза́ц — *1-й абзац* § 35, п. 6, 7
аби́куди § 41, п. 1, 9
аби́-то § 41, п. 3, 3
аби́хто § 39, п. 1; § 114
аби́чий § 39, п. 1
аби́що § 44, п. 2, 1
аби́як § 41, п. 1, 9; § 44, п. 2, 1
аби́який § 39, п. 1; § 114
абітурієнт § 130, п. 1
або́ ж § 43, п. 2, 1
абориге́н § 5
аброморфе́ма § 35, п. 5, 2
абсолю́тно суха́й § 40, п. 1, 2, в, прим. 1
абсолю́ту § 82, III, п. 2, 1, г
абсу́рду § 82, III, п. 2, 1, г
Абха́зія § 153, п. 2, 1
абха́зький § 153, п. 2, 1
аванга́рд § 122, п. 1
аванпо́ст § 28, прим.
аванпо́стний § 28, прим.
а́вгієві ста́йні § 49, п. 9, 3, прим., 2
авдито́рія § 131
Авдієвський § 142, п. 2
авдієнція § 131
Авені́р § 143, п. 2, прим. 1
авіаре́йс § 35, п. 5, 2
авітаміно́зу § 82, III, п. 2, 1, б
Авраа́м § 137
авра́лу § 82, III, п. 2, 1, г
Авро́ра § 131
а́встро-уго́рський § 154, п. 3, 1
А́встро-Уго́рщина § 36, п. 2, 2; § 154, п. 2, 4; п. 3, 1
авт. § 62, п. 1
автенти́чний § 131
автобіогра́фія § 131
автовідповіда́ч § 35, п. 5, 2
автовокза́л § 35, п. 3, 1
автомагістра́ль § 36, п. 1, 4
автомобі́лі «Во́льво», «Ніссáн», «Фольксва́ген» § 58, п. 2
автомобі́ль § 121, п. 1, 2; § 131; § 140
автомобі́ля § 82, III, п. 1, 2, б
автомотогурто́к § 36, п. 1, 8
Автоно́мна Респу́бліка Крим § 50, п. 6
А́втор § 60, п. 1
а́втор § 131
авторите́т § 131

áвторка § 32, п. 4
автохтóн § 131
Агáта § 124, п. 2
Агатáнгел § 123
Агафáнгел § 123
агéнт § 19, п. 2
агéнтство § 19, п. 2
агéнтство Інтерфáкс-Азербайджáн § 54, п. 5, прим. 3
агéнтство Сіньхуá § 54, п. 5, прим. 3
агéнтство Україні́ські Націонáльні Новúни § 54, п. 5, прим. 3
агéнтство Франс Пресс § 54, п. 5, прим. 3
агітáція § 5; § 122, п. 1
агностицúзму § 82, III, п. 2, 1, г
агрáрний § 40, п. 2, 2, а
агрáрно-промислóвий § 40, п. 2, 2, а
агрéсія § 5
агрéсор § 122, п. 1
агробíзнес § 35, п. 5, 2
агроеколóгія § 130, п. 1
агрокультýра § 36, п. 1, 4
агрокультýрний § 40, п. 1, 1
агронóм § 9, п. 2, 6
áґрус § 6, п. 1
áґрусовий § 6, п. 1
Адáменко § 32, п. 9
Áдамс § 134
Áдам-стрíт § 140, 7
Аделаї́да § 129, II
Адéль § 66; *Адéль* (парадигма) § 143, п. 3
аджé ж § 43, п. 2, 1
Áдлер § 134
адмінресýрс § 35, п. 5, 1
адмінрефóрма § 35, п. 5, 1
Адонáй § 53, п. 1
Адріанóполь § 154, п. 2, 5
Адріáтика § 129, III, п. 2
ад'ю́нкт § 138, п. 1, 2
ад'ютáнт § 138, п. 1, 2
аеромéтод § 35, п. 5, 2
аеропла́н § 121, п. 1, 1
аж ніяк § 44, п. 1, 6
азéфи § 49, п. 5
Áзія § 50, п. 1
Азóво-Чорномóр'я § 154,п. 2, 4
Азóвське мóре § 50, п. 1
азóту § 82, III, п. 2, 6
Аї́да § 129, II
Айвéнго § 133
Айзенáх § 136, п. 1
акад. § 62, п. 1
академвідпýстка § 35, п. 5, 1
академíк § 32, п. 1, прим.; § 56, прим. 1; § 129, I, п. 6
академíка § 82, III, п. 1, 1
академíчний § 33, п. 2
«Академмістéчко» § 50, п. 14
Акáт Дамкéнг § 49, п. 4
акватéхніка § 35, п. 5, 2
акведýка § 82, III, п. 1, 2, ж
аксіóма § 129, I, п. 2
акт § 84, п. 2, прим.
áкта § 82, III, п. 2, 9, прим.; § 84, п. 2, прим.
актúв § 54, п. 6
áкті § 86, п. 1, 1
актóр § 67, II, п. 1
Акт проголóшення незалéжності Україні́ § 55, п. 1
áкту § 82, III, п. 2, 1, г; 9, прим.
акумуля́тор § 128, п. 1
Ак'я́б § 138, п. 1, 1
Ак'я́р § 151, п. 1
Алатáу § 50, п. 4, прим.; § 154, п. 3, 3
Албáнія § 121, п. 1, 1
алé ж § 43, п. 2, 1

А́лекс § 134
Александро́в § 144, п. 2
Алексє́єв § 144, п. 3, 3
Але́сь Адамо́вич § 144, п. 1
Алжи́р § 129, III, п. 3
Алжи́ра § 82, III, п. 2, 5, прим.
алжи́рець § 129, III, п. 3
Алжи́ру § 82, III, п. 2, 5; прим.
алкоте́ст § 35, п. 5, 2
Алла́х § 53, п. 1; § 122, п. 4; § 128, п. 1
алма́за § 82, III, п. 2, 9, прим.
алма́зу § 82, III, п. 2, 9, прим.
Алмати́ § 140, 4
Алта́ю § 82, III, п. 2, 5
Алфьо́ров § 144, п. 4, 2
альбатро́с § 139, 2
Альбе́рта § 139, 2
альпінізму § 82, III, п. 2, 4
Альтамі́ра-і-Креве́а § 146, п. 3, 2
альтруї́ст § 129, II
а́льфа § 51
а́льфа Мало́ї Ведме́диці § 51
а́льфа-про́мені § 36, п. 2, 1, Б, б
а́льфа-ро́зпад § 36, п. 2, 1, Б, б
а́льфа-части́нка § 36, п. 2, 1, Б, б
алюмі́нієвий § 33, п. 6
алюмі́ній § 121, п. 1, 2
алюмі́нію § 82, III, п. 2, 6
Аля́б'єв § 144, п. 3, 2; п. 12
Аля́ска § 121, п. 1, 2; § 153, п. 1
аля́скинський § 153, п. 1
Амальте́я § 123
Амангельди́ § 140, 4
амво́на § 82, III, п. 1, 2, ї
Аме́рика § 129, III, п. 2
амплуа́ § 140, 1
Амстерда́ма § 82, III, п. 2, 8, прим.
Амстерда́му § 82, III, п. 2, 8
амудар'ї́нський § 153, п. 1; § 154, п. 3, 3
Амудар'я́ § 50, п. 4, прим.; § 151, п. 1; § 153, п. 1; § 154, п. 3, 3
Ан-22 § 61, 3, прим. 4
Ан-124 § 35, п. 6, 5
Ан-225 § 35, п. 6, 5; § 58, п. 4
ана́лізу § 82, III, п. 2, 1, в
Ана́ньїн § 3, 2; § 144, п. 13, 1, а
Ана́ньїно § 149, п. 4, 2
анархі́чний § 33, п. 2
ана́тема § 123
ана́фема § 123
а́нгел § 49, п. 7, 2, прим. 1
А́нглія § 5
Андо́рра § 128, п. 3
андо́ррець § 128, п. 3
Андре́єв § 144, п. 3, 3
Андрі́єва § 33, п. 6, б
Андрі́єве § 33, п. 6, б
Андрі́єві книжки́ § 49, п. 9, 1
Андрі́єво-Іва́нівка § 154, п. 3, 2
андрі́єво-іва́нівський § 154, п. 3, 2
Андрі́їв § 9, п. 3, 5, г; § 101, 2
Андрі́ївська це́рква § 55, п. 2
андрі́ївський § 9, п. 3, 5, г
Андрі́ївський узві́з § 50, п. 11
Андрі́й § 33, п. 6, б; § 66, II, а
Андрі́й Ба́йко — *без Андрі́я Ба́йка* § 142, п. 3, прим. 2
Андрі́й Первозва́ний § 53, п. 1
Андрі́я § 82, III, п. 1, 1
ані́ж § 43, п. 1
аніскі́льки § 41, п. 1, 9; § 44, п. 2, 1
анітеле́нь § 41, п. 1, 9
анітро́хи § 41, п. 1, 9; § 44, п. 2, 1
аніхто́ § 39, п. 1
анічи́й § 39, п. 1
анічичи́рк § 41, п. 1, 9
аніщо́ § 39, п. 1
аніяк § 41, п. 1, 9; § 44, п. 2, 1
аніякий § 39, п. 1

анна́ли § 128, п. 1
анота́ція § 128, п. 2, прим.
Анрі́ § 129, I, п. 3; § 140, 4
Анта́нта § 50, п. 7
Антаркти́да § 50, п. 1; § 129, III, п. 2
Анта́рктика § 129, III, п. 2
Анте́й § 49, п. 7, 2
а́нти-АВН § 35, п. 5, 4, прим. 1
антиалкого́льний § 31, п. 5
антиаргуме́нт § 31, п. 5
антиароматі́чний § 31, п. 5
антиві́рус § 35, п. 5, 4
«А́нти-Дю́ринг» § 35, п. 5, 4, прим. 1
антиелектро́н § 35, п. 5, 4, прим. 2
антиестети́чний § 31, п. 5
антиєвропе́йський § 31, п. 5
антиімперіалісти́чний § 35, п. 5, 4, прим. 2
антиінфекці́йний § 35, п. 5, 4, прим. 2
антиінфляці́йний § 31, п. 5; § 35, п. 5, 4, прим. 2
антиісторі́чний § 35, п. 5, 4, прим. 2
антинауко́вий § 31, п. 5
антиоки́слювач § 35, п. 5, 4, прим. 2
антиурядо́вий § 31, п. 5; § 35, п. 5, 4, прим. 2
анти́чний світ § 52, п. 2, прим. 3
антия́дерний § 31, п. 5
Антін § 9, п. 2, 6, прим.; § 32, п. 11, прим.; § 143, п. 2, прим. 1; *Антін* (парадигма) § 143, п. 2
антоло́гія § 123
Анто́нівна § 32, п. 11, прим.
Анто́ніо § 140, 5
Анто́нович § 32, п. 11, прим.
Анто́сьо § 67, II, п. 2
Анто́ся § 82, II
антрополо́гія § 123
антропоцентри́зму § 82, III, п. 2, 1, г
Аньо́лек § 144, п. 5, 2
апара́та § 82, III, п. 2, 9, прим.
апара́ту § 82, III, п. 2, 9, прим.
Апеляці́йний суд Закарпа́тської о́бласті § 54, п. 1
Аполло́н § 49, п. 7, 2
Аполло́н Бельведе́рський § 55, п. 2
апо́стол § 53, п. 2, прим. 1
апо́стол Матві́й § 53, п. 2, прим. 1
апте́ка § 123
ара́би § 49, п. 6
Ара́бська Респу́бліка Єгі́пет § 50, п. 6
Араві́йське мо́ре § 151, п. 2, 2
Аракче́єв § 144, п. 3, 3
Аре́ф'єв § 144, п. 12
Арзама́с § 153, п. 2, 3
арзама́ський § 153, п. 2, 3
Арієль § 130, п. 1
АРК § 61, п. 2
арк. § 62, п. 1
а́рка § 9, п. 2, 1, прим. 2
А́рктика § 129, III, п. 2
Арно́ § 140, 5
арсена́л § 121, п. 1, 1; § 140; *в арсена́лі* § 140
арсена́лом § 140
арсена́лу § 140
Арте́м § 144, п. 1
Арте́мов § 144, п. 4, 2
Артемо́вський § 9, п. 3, 5, е
артеріа́льний § 129, I, п. 2
арте́рія § 129, I, п. 2
артпо́лк § 35, п. 4, 2
артри́нок § 35, п. 5, 2
артро́зу § 82, III, п. 2, 1, б
Арту́р § 124, п. 2
А́ртура Ко́нана До́йла § 140, п. 1

арф § 76, 1
арф'я́р § 7, п. 1, прим.
архаї́чний § 3, 4
архáнгел § 49, п. 7, 2, прим. 1
археологíчний § 33, п. 2
архидия́кон § 35, п. 5, 3
архиєпи́скоп § 53, 6, прим.
архиєрéй § 31, п. 4, прим.
архимандри́т § 31, п. 4, прим.; § 53, 6, прим.
архистрати́г § 31, п. 4, прим.
архíв § 129, I, п. 6
архіважли́вий § 31, п. 4
архієпи́скоп § 53, 6, прим.
архієрéй § 31, п. 4, прим.
архімандри́т § 31, п. 4, прим.; § 53, 6, прим.
архімéдова спірáль § 49, п. 9, 3, прим., 2
архімільйонéр § 31, п. 4
архіскладни́й § 31, п. 4; § 35, п. 5, 3
архістрати́г § 31, п. 4, прим.
архітекту́рно-будівéльний § 40, п. 2, 2, а
архішахрáй § 35, п. 5, 3
а/с § 62, п. 4
Аскáнія-Нóва § 152, п. 4, 2
áстма § 123
астрокорéкція § 35, п. 5, 2
асфáльт § 121, п. 1, 2
асфáльті § 86, п. 1, 1
асфáльту § 82, III, п. 2, 6
ательє́ § 139, 1; § 140, 3
Атéни § 123
Атланти́да § 129, III, п. 2
Атлáнтика § 129, III, п. 2
Атланти́чний океáн § 121, п. 1, 1
атлáнтік-сíтинський § 154, п. 3, 4
Атлáнтік-Сíті § 154, п. 3, 4
áтома § 82, III, п. 1, 2, в
АТС § 61, п. 2
аудитóрія § 131
аудієнція § 129, I, п. 2; § 131
аудіоальбóм § 35, п. 5, 2
áудіо- та відеопродýкція § 36, п. 2, 3
аутсáйдер § 131
Афанáсьєв § 144, п. 3, 2
Афганістáну § 82, III, п. 2, 5
áфікса § 82, III, п. 1, 2, в
Афíна § 49, п. 7, 2
Афíни § 123
А́фрика § 129, III, п. 2; § 152, п. 1; *в А́фриці* § 152, п. 1
А́фрики § 152, п. 1
африкáнці § 49, п. 6
Ахіллéс § 49, п. 7, 2
ахіллéсова п'ятá § 49, п. 9, 3, прим., 2
Ахмéд § 122, п. 4; *з Ахмéдом Гасáном-оглú* § 140, п. 2
ацтéки § 49, п. 6
А́чинськ § 149, п. 4, 3, а
Ашгабáт § 154, п. 2, 5
Аюдáг § 154, п. 3, 3

Б

Б § 62, п. 1
баб § 76, 3
бáба § 33, п. 3
бáба-ягá § 49, п. 7, 3, прим.
бабú § 76, 3; § 81
бáбин § 33, п. 3
бабúще § 68, II, прим.; *бабúще* (парадигма) § 68, II
бабíв § 76, 3
бабýсю § 74, 3
багáж § 5
багатвéчір § 35, п. 5, 1
багáтий § 19, п. 2

бага́то § 114, прим.
бага́то-бага́то § 35, п. 6, 1
багатопрогі́нний § 40, п. 1, 2, в
багатоспрямо́ваний § 40, п. 1, 2, в
бага́тство § 19, п. 2
бага́цько § 26, п. 2, 1, а
баге́та § 82, III, п. 1, 2, ж
Багірзаде́ § 146, п. 3, 4, прим.
Багі́ров § 144, п. 7, 1
Багрієм § 85, п. 1
бадді́ § 76, 2
баде́й § 76, 2
Ба́ден-Ба́ден § 152, п. 5
бадмінто́ну § 82, III, п. 2, 4
бажа́нням § 90
бажа́нь § 89, п. 2
база́р § 67, II, п. 1
базе́дова хворо́ба § 49, п. 9, 3, прим., 2
Ба́зель § 121, п. 1, 2; § 139, 2
базі́ка § 66, I; § 67, I, п. 1
Базі́ліо § 140, 5
Байка́лу § 82, III, п. 2, 5
байка́р (парадигма) § 68, II
байра́к § 12, п. 2
байра́ку § 82, III, п. 2, 5
байра́ці § 86, п. 1, 1
баки́нський § 153, п. 1
Баку́ § 140, 6; § 153, п. 1
бал § 121, п. 1, 1
ба́ла § 82, III, п. 2, 9, прим.
бала́нс § 121, п. 1, 1
бала́ст § 28, прим.
бала́стний § 28, прим.
бале́т «Лебеди́не о́зеро» § 55, п. 3
ба́лка § 26, п. 1, 3, прим.
Балка́нський пів о́стрів § 50, п. 1
Балка́нські краї́ни § 50, п. 7
балко́на § 82, III, п. 1, 2, ж
балко́нчика § 82, III, п. 1, 2, ж
Ба́лтика § 129, III, п. 2
ба́лу § 82, III, п. 2, 9, прим.
бальза́ківські тради́ції § 49, п. 9, 3, прим., 1
бальза́му § 82, III, п. 2, 6
Бангко́к § 153, п. 2, 3, прим. 1
бангко́кський § 153, п. 2, 3, прим. 1
бандури́ст § 32, п. 14
банкі́р § 32, п. 14
банк «Півде́нний» § 54, п. 4
Ба́нська Би́стриця § 150, п. 1
Ба́ня-Лу́ка § 154, п. 3, 1
ба́ня-лу́цький § 154, п. 3, 1
бара́ка § 82, III, п. 1, 2, ж
Барб'є́ § 138, п. 1, 1; § 140, 3
Барбю́с § 138, п. 2, 2
барви́стий § 33, п. 5
Барві́нкове § 85, п. 3, 2
Барві́нковим § 85, п. 3, 2
барві́нку § 82, III, п. 2, 2, б
Бардії́в § 150, п. 3
баро́ко § 128, п. 1
баро́метр § 127
баро́н § 56, прим. 2
баскетбо́лу § 82, III, п. 2, 4
ба́ски § 153, п. 2, 3, прим. 1
баски́й § 26, п. 2, 1, а, прим.
ба́ско § 26, п. 2, 1, а, прим.
ба́сксько́ий § 153, п. 2, 3, прим. 1
Баскунча́к § 153, п. 2, 2
баскунча́цький § 153, п. 2, 2
бастіо́ну § 82, III, п. 2, 5
батальйо́н § 8, п. 1, 2
батальйо́ну § 82, III, п. 2, 2
ба́тенько § 26, п. 2, 1, б; § 32, п. 9
ба́теньку § 86, п. 2, 1
батіг § 22, 5
батожи́ти § 22, 5
бато́на § 82, III, п. 1, 2, і
Бату́рин § 83, п. 2, 2
Бату́рина § 82, III, п. 1, 2, к

Батýрину § 83, п. 2, 2
бáтька § 82, II
батькáм § 90
батькú § 88, п. 1
бáтьків § 9, п. 1, 1, в; § 101, 2
батькíв § 89, п. 1
Бáтьківщúна § 60, п. 3
бáтько § 33, п. 6, а; § 66, II, а; § 67, II, п. 1
бáтькова § 33, п. 6, а
бáтькове § 33, п. 6, а
бáтькові § 83, п. 1; § 86, п. 3, 1; п. 3, 2, прим. 1
бáтько-мáти § 35, п. 6, 2, в
бáтьку § 86, п. 3, 2, прим. 1; § 87, п. 1
бáхмацький § 153, п. 2, 2
Бáхмач § 153, п. 2, 2
Бáхмача § 82, III, п. 1, 2, к
бац § 27, п. 7
бáчать § 120, п. 1
бáчачи § 120, п. 1
бáчити (парадигма) § 115, п. 1; п. 3, 1
башкúр § 129, I, п. 6
баштáнний § 29, п. 1, 3
Баянгóл-Монгóльський автонóмний óкруг § 50, п. 8
бджолá § 10, п. 1; п. 2, 2
бджолúний § 33, п. 4
бджолярáр § 67, II, п. 3
Беатрíс § 140, 9
Беатрíче § 129, I, п. 3
бебібýм § 133
безбáтченко § 32, п. 9
без вíдома § 41, п. 2, 1
бéзвісти § 41, п. 1, 2
безголíв'я § 9, п. 3, 2, в
безголóсся § 9, п. 3, 2, в
Бéздна § 149, п. 1
бездорíжжя § 9, п. 3, 2, в
без жáлю § 41, п. 2, 1
беззвýчний § 29, п. 1, 1
без кінця́ § 41, п. 2, 1
без кінця́-крáю § 41, п. 2, 1
безкорúсливий § 31, п. 2
безкрáїй § 31, п. 2; § 102, 3; *безкрáїй* (парадигма) § 103
без крáю § 41, п. 2, 1
без лáду § 41, п. 2, 1
без лíку § 41, п. 2, 1
без метú § 41, п. 2, 1
без нáміру § 41, п. 2, 1
безпéка § 21, п. 1
безпéчний § 21, п. 1
без пуття́ § 41, п. 2, 1
без слíду § 41, п. 2, 1
без смакý § 41, п. 2, 1
без сýмніву § 41, п. 2, 1
без угáву § 41, п. 2, 1
без упúну § 41, п. 2, 1
безхáтченко § 27, п. 6
без чéрги § 41, п. 2, 1
без'ядерний § 7, п. 4
без'язúкий § 7, п. 4
Бéйкер-стрíт § 129, III, п. 4, прим. 1
бейсбóлу § 82, III, п. 2, 4
бекерéль § 128, п. 3
Бéкі § 128, п. 4
Беккерéль § 128, п. 3
Бéкон § 133
беладóна § 128, п. 1
Белгрáд § 154, п. 2, 5
белетрúстика § 128, п. 1
Бéлич § 144, п. 2; п. 6
Бéллоу § 133
Бенéдьо § 67, II, п. 2
Бенéдя § 82, II
Бенуá § 140, 1
Беранжé § 140, 3
Бéрд § 135

Бердя́єв § 144, п. 3, 2
Бердя́нська § 82, III, п. 1, 2, к
бе́рег § 9, п. 2, 3; *у бе́резі* § 86, п. 1, 1
берега́ми § 92, п. 1
берегі́ § 88, п. 1; § 91, п. 2
берегі́в § 89, п. 1
Бе́регівський о́круг § 50, п. 8
берегти́ § 5; § 14, п. 3
Березина́ § 149, п. 4, 2, прим.
Березі́вський § 141
бере́зка § 9, п. 3, 5, б
березне́вий § 33, п. 6
Березники́ § 149, п. 4, 3, е; § 152, п. 2
Бере́зова § 149, п. 2, 2
бе́реста § 82, III, п. 1, 2, а
бері́ § 116, п. 1, 1; п. 1, 2
бері́зка § 9, п. 3, 5, б
бері́зки-бе́ршадський § 154, п. 3, 1
Бері́зки-Бе́ршадські § 154, п. 3, 1
бері́м § 116, п. 1, 1; 2
бері́мо § 116, п. 1, 1; 2
бері́ть § 116, п. 1, 1; 2
Бе́рклі-сквер § 50, п. 5
Бе́ркшир § 135
бертоле́това сіль § 49, п. 9, 3, прим., 2
Бе́ртон § 135
беру́ть § 120, п. 1
беручи́ § 120, п. 1
Бе́ршаддю § 95, п. 3, 1
Бе́ршаді § 95, п. 1
бе́ршадський § 27, п. 3
Бе́ршадь § 27, п. 3; *у Бе́ршаді* § 95, п. 4
Бессеме́р § 128, п. 3
бессеме́рівський § 128, п. 3
Бесту́жев § 144, п. 2
бе́та § 51
бе́та-про́мені § 36, п. 2, 1, Б, б
бе́та-ро́зпад § 36, п. 2, 1, Б, б
бе́та Терезі́в § 51
бе́та-части́нка § 36, п. 2, 1, Б, б
Бе́тті § 128, п. 3
бетхо́венський § 147, п. 3
Бе́жецьк § 149, п. 1, 3
Бе́ла § 144, п. 11
Бе́лгород § 149, п. 1, 3
Бе́лий § 144, п. 11
Бе́ликов § 144, п. 7, 3, г
Бєлі́нський § 144, п. 3, 4
Бєло́во § 149, п. 1, 3
Бєлоре́цьк § 149, п. 1, 3
Б'е́рнсон § 132
б'е́ться § 115, п. 6, 3, прим. 2
б'єф § 138, п. 1, 1
Бжозо́вич § 144, п. 6, 2
Бика́ § 82, III, п. 1, 2, к
би́ти § 115, п. 3, 2, а
би́тий § 119, п. 2, 2
Біарри́ц § 129, I, п. 2
біатло́ну § 82, III, п. 2, 4
бібл. § 62, п. 1
бібліоте́ка § 123
Бі́блія § 53, п. 4
бі́гти § 115, п. 3, 1; п. 5, прим.; § 116, п. 2, 3, прим. 2
бі́гу § 82, III, п. 2, 1, в
біда́ха § 67, I, п. 1
бі́знес § 129, I, п. 6
бізнесме́н § 134
бі́знес-план § 36, п. 2, 1, Б, а
бі́знес-проєкт § 36, п. 2, 1, Б, а
бійце́м § 85, п. 1
бійцю́ § 87, п. 3
бік § 66, II, а
Бі́ла § 149, п. 1, 3
БілАЗ (Білору́ський автомобі́льний заво́д) § 61, п. 3, прим. 2
Бі́ла олімпіа́да § 52, п. 2
Бі́ла Підля́ська § 149, п. 1, 3

Біла Це́рква § 50, п. 1, прим.; § 153, п. 2; § 154, п. 1, 1; п. 2, 6
Біле § 149, п. 1, 3
Біле мо́ре § 154, п. 2, 6
білий-білий § 35, п. 6, 1
біліти (парадигма) § 115, п. 3, 2, б
білка́ § 82, III, п. 2, 6
Білл § 128, п. 3
білль § 128, п. 1
Біло́зька Пу́ща § 50, п. 1, прим.; § 149, п. 1, 3
Біло́рхий § 141
білокрі́вці § 36, п. 1, 2
білоли́ций (парадигма) § 103, прим. 2
біломо́рський § 154, п. 2, 6
біломо́рці § 154, п. 2, 6
Білопі́лля § 154, п. 2, 1
білопі́льський § 154, п. 2, 1
Білору́си § 95, п. 1, прим. 1
білору́ска § 49, п. 6
Білору́сь § 95, п. 1, прим. 1; § 149, п. 1, 3
Білосто́к § 149, п. 1, 3
Білоцерки́вський § 146, п. 4
білоцерки́вський § 153, п. 2; § 154, п. 2, 6
білоцерки́вці § 154, п. 2, 6
білува́тий § 33, п. 7
більш вда́лий § 104, п. 1, 2
більш глибо́кий § 104, п. 1, 2
бі́льший § 104, п. 1, 3
більш-ме́нш § 35, п. 6, 2, б
біоци́кл § 35, п. 5, 2
біржови́й § 33, п. 6
Бі́рма § 50, п. 8
Бі́смарк § 128, п. 4
бі́смарківський § 147, п. 3
Благове́щенськ § 149, п. 1, 3
Благові́щення § 53, п. 3
Благода́рне § 150, п. 1
благослове́нний § 29, п. 3, 2
блаже́нна Феодо́ра § 53, п. 2, прим. 1
блаже́нний § 29, п. 3, 2; § 53, п. 2, прим. 1
блаже́нно § 29, п. 3, 2
блаки́тно-си́ній § 40, п. 2, 2, г
Бле́квуд § 134
Бле́ксміт § 124, п. 2
бли́жній § 33, п. 1; § 102, 2
бли́жчий § 104, п. 1, 1
близьки́й § 26, п. 2, 1, а
бли́зькість § 26, п. 2, 1, а
бли́зько § 26, п. 1, 1; п. 2, 1, а
блиск § 28
бли́снути § 28
блідоли́ций § 103, прим. 2
бліндажа́ § 82, III, п. 2, 5
бліцнови́ни § 35, п. 5, 3
бліцопи́тування § 35, п. 5, 3
бло́гер § 122, п. 1
блок § 121, п. 1, 1; § 140, II
бло́ка § 82, III, п. 2, 3; п. 2, 9, прим.
блок-систе́ма § 36, п. 2, 1, Б, а
бло́ку § 82, III, п. 2, 3; п. 2, 9, прим.
Блохіни § 49, п. 5
блу́за § 121, п. 1, 1
блю́мінг § 121, п. 1, 2
Бля́йбтрой § 136, п. 1
боа́ § 140, 1
бобови́ння § 32, п. 6
Бо́бринця § 82, III, п. 1, 2, к
бобсле́ю § 82, III, п. 2, 4
бовва́н § 29, п. 4
бовванíти § 29, п. 4
Бог § 9, п. 3, 5, е; § 53, п. 1; п. 2
Богда́н § 143
Богда́на § 66, I; § 82, III, п. 1, 1

Богда́не § 87, п. 3
Бог Дух Святи́й § 53, п. 2
бог зна коли́ § 53, п. 2, прим. 3
бог з ним § 53, п. 2, прим. 3
боги́ня Ге́ра § 53, п. 1, прим.
боги́ Старода́внього Єги́пту § 53, п. 1, прим.
Богоро́диця § 53, п. 2
Бог Оте́ць § 53, п. 2
бог Посейдо́н § 53, п. 1, прим.
Бог Син § 53, п. 2
бог торгі́влі § 53, п. 1, прим.
Бо́гу § 82, III, п. 2, 5
бодибі́лдинг § 35, п. 5, 2
бодіа́рт § 35, п. 5, 2
боєзда́тність § 35, п. 2, 4
бо́єнь § 76, прим. 1
бо́єць § 67, II, п. 2
бо́єць-патріо́т § 37, п. 1, 1
бо ж § 43, п. 2, 1
Бо́же § 53, п. 2, прим. 3; § 87, п. 3
бо́же § 53, п. 2, прим. 3
бо́же збав § 53, п. 2, прим. 3
боже́ственний § 29, п. 3, 2
боже́ственно § 29, п. 3, 2
Бо́жий про́мисел § 53, п. 2
бо́зна в ко́го § 39, п. 2
бо́зна-чий § 44, п. 3, 2
бо́зна-що § 39, п. 2
бо́зна-як § 44, п. 3, 2
«бо́їнг» § 58, п. 2
«Бо́їнг 777» § 58, п. 2
бойки́ня § 32, п. 4
бойови́й § 33, п. 6
Бо́кна-фіо́рд § 154, п. 3, 4
бо́ксу § 82, III, п. 2, 4
болга́р § 89, п. 1, прим.
болга́ри § 88, п. 1, прим.
болга́рин § 5
Болгра́д § 35, п. 4, 1
Бо́лдіно § 153, п. 1
бо́лдінський § 153, п. 1
болі́т § 89, п. 2
болі́тець § 89, п. 2, прим.
болі́тце § 9, п. 3, 2, б
Бологе́ § 150, п. 1
боло́то § 9, п. 3, 2, б; § 67, II, п. 1, прим.
бо́лю § 82, III, п. 2, 1, б
бонапарти́зм § 49, п. 5
бо́ндар § 67, II, п. 2
бонн § 76, прим. 2
бо́нна § 76, прим. 2; § 128, п. 1
бо́ра § 82, III, п. 2, 9, прим.
боре́ць § 9, п. 3, 5, а; § 32, п. 3
Бори́са § 82, III, п. 1, 1
Бори́сівна § 32, п. 11
Бори́сов § 144, п. 7, 3, б
«Бори́спіль» § 50, п. 14
Бори́спіль § 148, прим.
Бори́споля § 82, III, п. 1, 2, к
Бористе́н § 123
Борисфе́н § 123
Бо́ричів Тік § 50, п. 11
борі́дка § 9, п. 3, 2, а
борі́нка § 9, п. 3, 2, а
Борове́ § 152, п. 3
Боровико́вський § 9, п. 3, 5, е
Боровичі́ § 149, п. 4, 3, д
борода́ § 9, п. 3, 2, а
Бородіно́ § 149, п. 4, 1, в; § 150, п. 2; § 152, п. 3, прим.
борона́ § 9, п. 3, 2, а
боротьбі́ст § 32, п. 14
борсуко́ві § 86, п. 3, 2, прим. 1
борсуку́ § 86, п. 3, 2, прим. 1
бо́рта § 82, III, п. 2, 9, прим.
бо́рту § 82, III, п. 2, 9, прим.
бо́ру § 82, III, п. 2, 6; § 82, III, п. 2, 9, прим.
борщу́ § 82, III, п. 2, 6

Боси́й § 144, п. 11
бо́сий § 101, 1
босо́ніж § 41, п. 1, 8
босто́н § 50, п. 12
Ботви́нник § 144, п. 7, 3, б
Бо́тев § 144, п. 3, 3
Боттіче́ллі § 128, п. 3
бо́улінгу § 82, III, п. 2, 4
бою́ § 86, п. 2, 2
боягу́з § 19, п. 1, 2
боягу́зтво § 19, п. 1, 2
боягу́зький § 19, п. 1, 2
боязки́й § 26, п. 2, 1, а, прим.
бо́язкість § 26, п. 2, 1, а, прим.
боя́тися § 115, п. 3, 1
бра § 140, 2
брав § 115, п. 9; § 120, п. 2
бравісимо § 128, п. 1
бра́вши § 120, п. 2
Бразі́лія § 129, III, п. 6
бра́ла § 115, п. 9
бра́ли § 115, п. 9
бра́ло § 115, п. 9
Бра́нденбург § 154, п. 2, 5
бранденбу́рзький § 154, п. 2, 5
брат § 19, п. 2; § 88, п. 2, прим. 2
бра́те Пе́тре § 87, п. 4, прим. 2
бра́ти § 11, п. 2
брати́ § 88, п. 2, прим. 2; § 93
бра́тик § 32, п. 1
бра́тимемось § 115, п. 9, прим. 3
бра́тиметесь § 115, п. 9, прим. 3
бра́тимусь § 115, п. 9, прим. 3
бра́тів § 9, п. 1, 1, в
бра́тів (парадигма) § 103
брат-і-сестра́ § 36, п. 2, 1, А, г
бра́тній § 33, п. 1; § 102, 3
брато́ве § 88, п. 2, прим. 2; § 93
бра́тство § 19, п. 2
бра́тський § 19, п. 2
бра́ття § 88, п. 2, прим. 2
брать § 118, прим. 1
бра́узер § 133
бра́унінг § 49, п. 5; § 133
Бра́хма § 49, п. 7, 1; § 53, п. 1
брахма́н § 122, п. 4
брек § 133
Брест-Лито́вськ § 52, п. 2, прим. 2
Брест-Лито́вський ми́рний до́говір § 52, п. 2, прим. 2
Брета́нь § 152, п. 1, III
Бретóн де лос Еррéрос § 49, п. 2
Бре́ттон-Вудс § 52, п. 2, прим. 2
Бре́ттон-Ву́дська конфере́нція § 52, п. 2, прим. 2
бреха́ти § 11, п. 2; § 116, п. 2, 3, прим. 2
Бре́ча § 82, III, п. 1, 2, к
бига́да § 5; § 129, III, п. 1
бригади́р § 32, п. 14
бри́зки § 28
бри́знути § 28
бри́нькати § 27, п. 2
бриньча́ти § 27, п. 2
Брита́нія § 129, III, п. 4
брита́нський § 129, III, п. 4
брід § 50, п. 11
Бріє́нн § 129, III, п. 4, прим. 2
Бро́кес § 128, п. 4
бро́му § 82, III, п. 2, 6
Броне́вський § 144, п. 2; 10
Бро́нниці § 149, п. 4, 1, б; п. 4, 3, д
бронхі́ту § 82, III, п. 2, 1, б
брошу́ра § 130, п. 2
бру́тто § 128, п. 1
Брю́кнер § 128, п. 4
брязк § 28
бря́знути § 28
Брянськ § 151, п. 2, 2

БУ-1 § 35, п. 6, 5
Буало́ § 140, 5
бу́блика § 82, III, п. 1, 2, і
бу́бличка § 82, III, п. 1, 2, і
бува́ти § 115, п. 3, 2, г, прим.
Буг § 152, п. 1; § 153, п. 2, 1; *на Бу́зі* § 152, п. 1; *по Бу́гу* § 152, п. 1
бугає́ві § 86, п. 3, 2, прим. 1; прим. 2
бугаї́ § 86, п. 3, 2, прим. 1
Бугайо́в § 144, п. 4, 1
бугаю́ § 86, п. 3, 2, прим. 2
Бу́гом § 152, п. 1
буд. § 62, п. 1
Бу́дда § 49, п. 7, 1; § 53, п. 1; § 140, I
буди́нках § 93
буди́нкові § 83, п. 1; § 86, п. 2, 1
буди́нку § 82, III, п. 2, 5; § 83, п. 1; § 86, п. 2, 1
буди́нок § 84, п. 2; *буди́нок № 28-Г* § 35, п. 6, 6
Буди́нок учи́теля § 54, п. 3
буди́ночок § 10, п. 1
будівни́к § 9, п. 1, 2
будівника́ § 84, п. 1
будівни́чий § 103, прим. 1
будмайда́нчик § 35, п. 4, 2
бу́дній § 102, 1
будо́ва § 9, п. 1, 2
будо́ваний § 119, п. 2, 1
будува́ти § 34, п. 1; *будува́ти* (парадигма) § 115, п. 3, 2, г
будь-де́ § 41, п. 3, 3; § 44, п. 3, 2
будь-коли́ § 41, п. 3, 3; § 44, п. 3, 2
будь-куди́ § 41, п. 3, 3
будь на чо́му § 39, п. 2
будь у ко́го § 39, п. 2
будь-хто́ § 39, п. 2; § 44, п. 3, 2
будь-чи́й § 39, п. 2
будь-що́ § 39, п. 2
будь-що-бу́дь § 41, п. 3, 5
будь-яки́й § 39, п. 2; § 44, п. 3, 2
Будя́к § 49, п. 7, 3
Бу́е́нос-А́йрес § 154, п. 3, 3
бу́е́нос-а́йреський § 154, п. 3, 3
бу́єр § 126
Буєра́ков § 144, п. 3, 2
бузку́ § 82, III, п. 2, 2, б
бу́зький § 153, п. 2, 1
буй-ту́р § 36, п. 2, 1, Б, а
букв § 76, прим. 1
бу́ква § 76, прим. 1
буква́р § 67, II, п. 2
Бу́кінгем § 128, п. 4
Букови́на § 50, п. 6, прим.
бу́кові § 83, п. 1
буксі́рувати § 34, п. 3
буксува́ти § 34, п. 3
бу́ку § 83, п. 1
була́та § 82, III, п. 2, 9, прим.
була́ту § 82, III, п. 2, 9, прим.
булл § 76, прим. 2
бу́лла § 76, прим. 2; § 128, п. 1
Було́нський Ліс § 50, п. 1, прим.
Було́нь § 139, 2
Було́нь-сюр-Мер § 50, п. 2, прим.; § 154, п. 3, 5
було́нь-сюр-ме́рський § 154, п. 3, 5
бульв. § 62, п. 1
бульва́р (парадигма) § 68, II
бульва́р Тара́са Шевче́нка § 50, п. 11
бульдо́г § 121, п. 1, 2
бульйо́н § 8, п. 1, 2; § 139, 1
булькота́ти (парадигма) § 115, п. 3, 2, є
булькоті́ти § 115, п. 3, 1
бундесра́т § 54, п. 5, прим. 4
бур § 26, п. 2, 2; § 76, 1

Бург-ель-Ара́б § 154, п. 3, 5
бург-ель-ара́бський § 154, п. 3, 5
бурело́м § 35, п. 2, 3
бу́рею § 72
буржуа́ § 140, 1
бури́ти § 32, п. 5
бу́рі § 69, 2; § 70; § 73; § 75, п. 1
бурі́ння § 32, п. 5
буркуну́ § 82, III, п. 2, 2, б
бурмоті́ти § 115, п. 3, 1
бурхли́вий § 101, 1
бу́рю § 71
бу́ря § 67, I, п. 2
буря́к § 7, п. 2, прим.
бу́рям § 77, 2
бур'я́н § 7, п. 2
бу́ряний § 7, п. 2, прим.
Бу́сел § 142, п. 1
бу́ти § 115, п. 7; п. 8, 1, а
буття́ § 27, п. 5
бухо́блік § 35, п. 5, 1
буц § 27, п. 7
бюдже́т § 138, п. 2, 2
Б'ю́кенен § 138, п. 1, 1
Бю́лов § 140
Бю́лова § 140
Бю́ловом § 85, п. 3, 1
бюро́ § 138, п. 2, 2; § 140, 5
б'ю́ть § 4, п. 1
Бюффо́н § 138, п. 2, 2
Бяду́ля § 144, п. 12, прим.
бязь § 138, п. 2, 2
Бя́лий § 144, п. 11

В

В § 155, п. 2, прим., 2, а
В-47 § 58, п. 4
Вавило́вський § 144, п. 7, 3, б
вага́ § 66, I
вага́нь § 89, п. 2
ваго́мість § 66, III
ваго́на § 82, III, п. 1, 2, б
ваго́нчика § 82, III, п. 1, 2, б
важки́й-таки́ § 44, п. 3, 1
важкоатле́т § 35, п. 1
важкопрогнозо́ваний § 40, п. 1, 2, в
важкорозчи́нний § 40, п. 1, 2, в
ва́жчий § 104, п. 1, 1
Ва́йзенборн § 136, п. 1
Ва́йнрайх § 136, п. 1
вакуо́ля § 121, п. 1, 2; § 140
вал § 50, п. 11
ва́ла § 82, III, п. 2, 9, прим.
Вале́нсія § 121, п. 2
ва́лентно пов'я́заний § 40, п. 1, 2, в, прим. 1
Вале́ріївна § 32, п. 11
Вале́рія § 66, I
Валер'я́н § 7, 2
валіде́ § 140, 3
Ва́лки § 153, п. 2
ва́лківський § 153, п. 2
ва́лу § 82, III, п. 2, 5; п. 2, 9, прим.
Валуа́ § 140, 1
Валу́йки § 149, п. 4, 3, е
ва́льсу § 82, III, п. 2, 4
Ва́льтер Скотт § 147, п. 3
ва́льтер-ско́ттівський § 147, п. 3
ван Бетхо́вен § 147, п. 3
Ван Гог § 49, п. 2
Вандрі́є́с § 130, п. 1
Ванзе́е § 137
вані́лі § 95, п. 1
вані́ллю § 95, п. 3, 1
вані́ль § 125
Ван Мен § 49, п. 3; § 146, п. 1, 6
ванн § 76, прим. 2
ва́нна § 76, прим. 2; § 128, п. 1
Вано́ § 140, 5
ванта́ж § 67, II, п. 3

вантажі § 91, п. 2
вантáжно-розвантáжувальний § 40, п. 1, 2, б, прим.
Варáнгер-фіóрд § 50, п. 5
варéний § 29, п. 3, 2, прим.
вáрений § 29, п. 3, 2, прим.
варéння § 9, п. 3, 4
вáрення § 9, п. 3, 4
вáриво § 32, п. 2
варúти (парадигма) § 115, п. 3, 1
варíння § 9, п. 3, 4
Варнгóген фон Éнзе § 49, п. 2
варт § 101, 3
Василéва § 33, п. 6, б
Василúшин § 83, п. 2, 2, прим.
Василúшинові § 83, п. 2, 2, прим.
Василúшину § 83, п. 2, 2, прим.
Василíв § 9, п. 1, 1, в; § 33, п. 6, б
Васúлівна § 32, п. 11
Васúль § 143
Васúль-Костянтúн § 146, п. 3, 1
Васúльович § 32, п. 11
Василя́ § 82, III, п. 1, 1
Василя́ Сéника § 142, п. 3, прим. 2
Васькó § 22, 4
ват § 89, п. 1, прим.; § 128, п. 1; 3
Ватикáн § 129, III, п. 5
ватикáнський § 129, III, п. 5
Ватикáну § 82, III, п. 2, 5
вáтів § 89, п. 1; прим.
Ватт § 128, п. 3
Вахтáнг § 122, п. 1
Ваш § 60, п. 2
ваш § 110
Вáшингтóн § 124, п. 1; § 129, III, п. 3; § 144, п. 7, 3, а
Вáщенко § 22, 4
Ващýк § 22, 4
вбік § 41, п. 1, 2
ввéчері § 41, п. 1, 2
ввíч § 29, п. 1, 1
ввíчливий § 29, п. 1, 1
ввóлю § 41, п. 1, 2
вгóлос § 41, п. 1, 2
вгорí § 41, п. 1, 2
вгóру § 41, п. 1, 2
вдáча § 23, п. 3
вдень § 41, п. 1, 2
вдóсвіта § 41, п. 1, 7
веб-АРІ § 35, п. 5, 2, прим.
Вéбстер § 124, п. 1
вебсторíнка § 35, п. 5, 2
Веденéєв § 144, п. 3, 3
ведмéдúць § 78, 1
ведмедúще § 66, II, б
Ведмéдів § 141
ведмíдь § 66, II, б
вéжа § 67, I, п. 3
Вéзербі § 124, п. 2
вéктора § 82, III, п. 1, 2, в
Велáскес § 121, п. 1, 1
вéлетень § 32, п. 3; § 66, II, а
вéлетневі § 83, п. 1
вéлетні § 88, п. 2
вéлетню § 83, п. 1
Велúка францýзька революція § 52, п. 1
Велúкдень § 53, п. 3
велúкий § 1; § 104, п. 1, 3
Велúкий Віз § 51
Велúкий каньйóн § 151, п. 2, 2
Велúкий піст § 53, п. 3
велúкий-превелúкий § 35, п. 6, 2, г
Велúкий Ýстюг § 150, п. 1; § 154, п. 1, 1
Велúкі Лýки § 152, п. 4, 1; § 153, п. 2, 2
великолýцький § 153, п. 2, 2
Велúко-Тúрново § 150, п. 1
вéлич § 1

величе́зний § 1
Вели́чков § 144, п. 6
вели́чний § 101, 1
Ве́ллінгтон § 124, п. 1
велопробі́г § 36, п. 1, 4
велосипе́д § 121, п. 1, 1
Вельго́рський § 144, п. 2
вельмо́жа § 67, I, п. 3
Ве́нгеров § 144, п. 2
Венгжино́вич § 144, п. 9, 2
Вене́ра § 49, п. 7, 2
Вене́ра Міло́ська § 55, п. 2
Вене́ція § 140, I
верболі́з § 36, п. 1, 3
Верболо́зи § 154, п. 2, 4
верболо́зівський § 154, п. 2, 4
ве́рб'я § 7, п. 1, прим.
Вергі́лій § 122, п. 3
Вергі́лій § 122, п. 3
Вересáєв § 144, п. 3, 2
Верикі́вський § 9, п. 3, 5, е
ве́рнений § 119, п. 2, 2, прим., 1
Верни́городок § 154, п. 2, 3
вернигородо́цький § 154, п. 2, 3
верну́ти § 119, п. 2, 2, прим., 1
ве́рнутий § 119, п. 2, 2, прим., 1
Верса́ль § 50, п. 5, прим.; § 125
Верса́льський мир § 55, п. 1
Верса́льський ми́рний до́говір § 52, п. 1
верст § 76, 1
верста́ § 76, 1
верста́льник § 32, п. 1
верста́льниця § 32, п. 4
верств § 76, 1
верства́ § 76, 1
версто́в § 76, 1
Ве́ртінг § 135
верті́ти § 115, п. 5
верф § 140
ве́рф'ю § 95, п. 3, 2
верхі́в'їв § 89, п. 1
ве́рхній § 102, 1
Верхньодніпро́вськ § 148; § 154, п. 2, 1
верхньодніпро́вський § 154, п. 2, 1
верхньолу́жицький § 35, п. 1
Ве́рхня Сіле́зія § 154, п. 1, 1
верхові́ть § 89, п. 2
Верхо́вна Ра́да України § 54, п. 1
верхо́вний § 9, п. 3, 5, е
Верхо́вний Архиєпи́скоп § 53, п. 6
Верхо́вний Суд § 54, п. 1
вершéчок § 32, п. 8
вершо́к § 32, п. 13
Верьо́вкін § 144, п. 4, 2
весе́лий § 101, 1
Весело́вський § 144, п. 2
весе́лощам § 100, п. 3, 1
весе́лощами § 100, п. 5, 1
весі́лля § 66, II, б
весі́ль § 89, п. 2
Ве́слав § 144, п. 2
весля́р § 67, II, п. 3
весня́ни́й § 101, 1
вести́ § 9, п. 1, 1, е
Вест-І́ндія § 154, п. 3, 4
весь (парадигма) § 113
Ветлу́га § 149, п. 1; § 153, п. 2, 1
ветлу́зький § 153, п. 2, 1
вече́ря § 10, п. 1; § 10, п. 1
вечі́рній § 102, 1
вечі́рня § 54, п. 8
вечори́ § 10, п. 1; § 10, п. 2, 2
ве́чорі § 86, п. 2, 2, прим. 1
вечорі́ти § 10, п. 2, 4
ве́чору § 86, п. 2, 2, прим. 1
В'єнтья́н § 139, 1
взаємини § 23, п. 3

в за́тишку § 41, п. 2, 1
взво́ду § 82, III, п. 2, 2
взи́мку § 41, п. 1, 2
взнаки́ § 41, п. 1, 2
взу́тий § 119, п. 2, 2
взуття́ «Крокс» § 58, п. 1
Ви § 60, п. 2
ви (парадигма) § 108
ви́бери § 116, п. 1, 2
ви́берім § 116, п. 1, 2
ви́берімо § 116, п. 1, 2
ви́беріть § 116, п. 1, 2
вибира́ти § 11, п. 2
вибо́їстий § 33, п. 5
Ви́борг § 153, п. 2, 1
ви́борець § 9, п. 3, 5, а
ви́борзький § 153, п. 2, 1
ви́бою § 82, III, п. 2, 9
ви́вершений § 29, п. 3, 2, прим.
виве́ршувати § 11, п. 2
виволіка́ти § 11, п. 2
ви́волокти § 11, п. 2
ви́гід § 76, 1
вигі́д § 76, 1
ви́года § 76, 1
вигі́да § 76, 1
ви́гребти § 11, п. 2
вигріба́ти § 11, п. 2
вид. § 62, п. 1
Видавни́цтво § 60, п. 1
видавни́цтво «Ра́нок» § 54, п. 5
вид-во § 62, п. 2
ви́димо-неви́димо § 35, п. 6, 2, б
видовженотупоконі́чний § 40, п. 1, 2, в, прим. 2
ви́ду § 82, III, п. 1, 2, г
ви́жени § 116, п. 1, 2
ви́женім § 116, п. 1, 2
ви́женімо § 116, п. 1, 2
ви́женіть § 116, п. 1, 2
ви́зволь § 116, п. 2, 3
ви́звольмо § 116, п. 2, 3
ви́звольте § 116, п. 2, 3
ви́їжджений § 115, п. 6, 1
виї́жджувати § 115, п. 6, 2
виїзди́ти § 28
виїзни́й § 28
Викона́вець § 60, п. 1
виконро́б § 35, п. 5, 1
ви́коренення § 11, п. 2
ви́коренити § 11, п. 2
викорі́нювання § 11, п. 2
викорі́нювати § 11, п. 2
вико́чувати § 115, п. 6, 2
викру́чуваний § 34, п. 1
викру́чування § 34, п. 1
викру́чувати § 34, п. 1
Ви́кса § 149, п. 5
вил § 100, п. 2, 3
ви́ла § 100, п. 1, 3; п. 4, 1
ви́лам § 100, п. 3, 1
ви́лами § 100, п. 5, 1
ви́лах § 100, п. 6
ви́менем § 98, п. 4
ви́мені § 98, п. 2; 3; 5
вимі́рюй § 116, п. 2, 3, прим. 3
ви́м'ї § 98, п. 5
ви́м'їв § 99, п. 2
ви́мовити § 11, п. 1
вимовля́ти § 11, п. 1
ви́мостити § 115, п. 5
ви́мощений § 115, п. 6, 1
вимо́щувати § 115, п. 6, 2
ви́мпел § 129, I, п. 6
ви́м'ю § 98, п. 3; п. 5
ви́м'я § 66, IV, б; § 98, п. 1; 2; 5; § 99, п. 1; 4; *на ви́мені* § 98, п. 5; *по ви́мені* § 98, п. 5
ви́м'ям § 98, п. 4; § 99, п. 3
ви́м'ями § 99, п. 5
ви́м'ях § 99, п. 6
ви́нен § 101, 3

вино́ § 140, 5
Виногра́дов § 144, п. 7, 3, б
Виногра́довим § 85, п. 3, 1
Виногра́дово § 149, п. 4, 3, в
вино́ «Перли́на сте́пу» § 58, п. 1
вино́шувати § 11, п. 1; § 115, п. 6, 2
вип. § 62, п. 1
ви́падку § 82, III, п. 2, 9
ви́пекти § 11, п. 2
випіка́ти § 11, п. 2
виполі́скувати § 11, п. 2
ви́полоскати § 11, п. 2
ви́провадити § 11, п. 1
випроводжа́ти § 11, п. 1
ви́пуск § 28
випускни́й § 28
вир § 67, II, п. 1
виробля́ють § 120, п. 1
виробля́ючи § 120, п. 1
виробни́цтво § 9, п. 3, 5, е
Виробни́че акціоне́рне товари́ство «Поліграфкни́га» § 54, п. 4
ви́рок § 9, п. 3, 5, е
ви́ростити § 11, п. 1
виро́щувати § 11, п. 1
ви́селок § 9, п. 1, 1, а
виск § 28
ви́скнути § 28
ви́слати § 11, п. 2
ви́слову § 82, III, п. 2, 9
висо́кий § 19, п. 2
Висо́кі Догові́рні Сто́рони § 60, п. 1
ви́соко § 1
високоврожа́йний § 40, п. 1, 2, а
високогі́р'я § 36, п. 1, 2
високоопла́чуваний § 40, п. 1, 2, в
височе́нний § 29, п. 3, 1
височе́нно § 29, п. 3, 1
височина́ § 95, п. 1, прим. 2
височі́нню § 95, п. 3, 1
височі́нь § 95, п. 1, прим. 2
Виспя́нський § 144, п. 8; 11
ви́ссати § 29, п. 4
вистила́ти § 11, п. 2
Ви́тегра § 149, п. 5
ви́ти (парадигма) § 115, п. 3, 2, а
витріща́ка § 67, I, п. 1
Вифлее́м § 129, III, п. 6
ви́хований § 29, п. 3, 2, прим.
вихова́тель § 32, п. 3
виховни́й § 40, п. 2, 2, а
ви́хор § 67, II, п. 1
ви́хору § 82, III, п. 2, 1, ґ
Ви́шгород § 35, п. 4, 1
Ви́шгорода § 82, III, п. 1, 2, к
ви́ше́нь § 10, п. 1
Ви́шній Волочо́к § 153, п. 2, 2; § 154, п. 1, 1
вишньоволо́цький § 153, п. 2, 2
ви́ще § 19, п. 2
ви́щий § 19, п. 2; § 104, п. 1, 1
Віардо́ § 129, I, п. 2; § 140, 5
вібра́ція § 129, I, п. 6
вів § 115, п. 9, прим. 1
ві́вса § 88, п. 3
вівса́ § 82, III, п. 2, 2, б
ві́втаря́ § 82, III, п. 1, 2, ї
вівто́рка § 82, III, п. 1, 2, д
ві́вці § 78, 1, прим.
вівця́ § 9, п. 1, 1, ґ
вівча́р § 67, II, п. 2
вівча́рка § 59, п. 1
вігва́му § 82, III, п. 2, 5
відбо́ю § 82, III, п. 2, 9
відва́жний § 101, 1
відва́р § 67, II, п. 1
відгоро́джувати § 11, п. 1

відгуку § 82, III, п. 2, 1, в; п. 2, 9
віддáвна § 41, п. 1, 4
віддáти § 29, п. 1, 1
відділ § 29, п. 1, 1
відділ загáльного мовознáвства Інститýту мовознáвства ім. О. О. Потебні НАН Украї́ни § 54, п. 6
відеозáпис § 35, п. 3, 1
відеофíльм § 36, п. 1, 4
вíдер § 89, п. 2; прим.
відзнáка Міністéрства внýтрішніх справ Украї́ни § 57, п. 1
відзнáка Презúдента Украї́ни § 57, п. 1
від'їзд § 7, п. 4
відкриттíв § 89, п. 1
відкриття́ § 30, п. 1, 1; § 31, п. 2
відмíнка § 82, III, п. 1, 2, г
відмíннице § 74, 2
відмíнницею § 72
відмíнниці § 69, 2; § 70; § 73; § 75, п. 1; § 81
відмíнниць § 78, 1
відмíнницю § 71
відмíнниця § 67, I, п. 2; *відмíнниця* (парадигма) § 68, I
відмíнницям § 77, 2
відмíнницями § 79, 2
віднúні § 41, п. 1, 1
віднóшення § 115, п. 6, 3
відóмостей § 96, п. 2
вíдповідей § 96, п. 2
вíдповіді § 96, п. 1
відповíдний § 101, 1
вíдповідям § 96, п. 3
вíдповідями § 96, п. 4
вíдповідях § 96, п. 5
відповíстú § 115, п. 7
відрáзу § 41, п. 1, 2
від рáнку до вéчора § 41, п. 2, 2
відсóткова — *1,5%-ва компенсáція* § 35, п. 6, 7
відсóткове — *1,5%-ве підвúщення* § 35, п. 6, 7
відсóтковий — *1,5-відсóтковий* § 40, п. 2, 3, в; *1,5%-й прибýток* § 35, п. 6, 7
вíдстань § 31, п. 2
відсýтній § 102, 1
від сьогóдні § 41, п. 1, 1, прим.
відтепéр § 41, п. 1, 1
відчувáти § 115, п. 3, 2, г, прим.
візаві § 129, I, п. 5
вíзьмемось § 115, п. 9, прим. 3
вíзьметесь § 115, п. 9, прим. 3
візьмýсь § 115, п. 9, прим. 3
війн § 76, прим. 1
Війóн § 125
військкомáт § 29, п. 1, 2
вíйсько § 26, п. 2, 1, а
військовозобов'язаний § 40, п. 2, 2, а, прим.
військóво-морськúй § 40, п. 2, 2, а
військовополонéний § 40, п. 2, 2, а, прим.
військóво-польовúй § 40, п. 2, 2, а
військóво-спортúвний § 40, п. 2, 2, а
вíйську § 86, п. 2, 1
вік § 21, п. 1
вікéнд § 124, п. 1
вікнó § 9, п. 2, 1; п. 3, 1, б
вíкон § 89, п. 2; прим.
вікóнець § 89, п. 2, прим.
вікóнечко § 32, п. 8
вікóнниця § 29, п. 1, 3
Вíктор § 143, п. 2, прим. 2
Вíкторович § 32, п. 11

віку § 82, III, п. 1, 2, д
ВІЛ-інфе́кція § 35, п. 6, 8
вілл § 76, прим. 2
ві́лла § 76, прим. 2; § 128, п. 1
ВІЛ-СНІД § 35, п. 6, 9
Вільне́в § 132
ві́льний § 9, п. 1, 2
ві́льно конверто́ваний § 40, п. 1, 2, в, прим. 1
Ві́льсон § 121, п. 1, 2; § 124, п. 1
Вільхівця́ § 82, III, п. 1, 2, к
Вільша́нська Новосе́лиця § 154, п. 3, 6
вільша́нсько-новосе́лицький § 154, п. 3, 6
він (парадигма) § 108
Він М'їн § 49, п. 4
Ві́нницькі Стави́ § 154, п. 3, 6
ві́нницько-ста́вськи́й § 154, п. 3, 6
Ві́нниця § 29, 1, 3; § 148; *Ві́нниця* (парадигма) § 68, I
Ві́нниччина § 50, п. 6, прим.
Вінніпе́г § 124, п. 1
ві́нця § 27, п. 3; § 100, п. 1, 3; п. 4, 1
ві́нцям § 100, п. 3, 2
ві́нцями § 100, п. 5, 2
віньє́тка § 139, 1
Віньї́ § 3, 2; § 139, 1; § 140, 4
ВІП-за́ла § 35, п. 6, 8
Ві́ра § 144, п. 1
Вірджи́нія § 129, III, п. 3
вірме́нів § 89, п. 1, прим.
Вірме́нська апо́стольська це́рква § 53, п. 5
вірш § 84, п. 2, прим.
ві́рша § 84, п. 2, прим.
ві́сім (парадигма) § 105, п. 2
вісімдеся́т § 105, п. 4
вісімдеся́т во́сьмий § 106, п. 2
вісімдеся́т во́сьмого § 106, п. 2
вісімдеся́тий § 106, п. 1
вісімна́дцять § 105, п. 3
вісімсо́т § 105, п. 5
віск § 22, 2; 3
ві́скі § 129, I, п. 5; § 140, 4
віслюко́ві § 86, п. 3, 2, прим. 1
віслюку́ § 86, п. 3, 2, прим. 1
ві́сник § 28
ві́ссю § 95, п. 3, 1
вісте́й § 96, п. 2
ві́сті § 96, п. 1
вість § 28; § 66, III
ві́стя́м § 96, п. 3
ві́стя́ми § 96, п. 4
ві́стя́х § 96, п. 5
вісь § 9, п. 1, 1, ґ; § 26, п. 1, 1; § 30, 1, 3
Віта́лій § 66, II, а
Віта́лію § 83, п. 1; § 87, п. 2
Віта́лія § 82, III, п. 1, 1
Ві́та-Пошто́ва § 154, п. 3, 1
ві́та-пошто́вий § 154, п. 3, 1
Ві́тебське воєво́дство § 50, п. 8
ві́тер § 9, п. 2, 1; § 66, II, б
Ві́тка § 149, п. 1, 3
Ві́тра § 82, III, п. 1, 1; п. 2, 1, ґ; § 84, п. 1
вітри́ще § 66, II, б; § 67, II, п. 3
вітрови́й § 33, п. 6
ві́тру § 82, III, п. 2, 1, ґ
вітряка́ § 82, III, п. 1, 2, ж
Віттгенштайн § 136, п. 1
ві́ттова хворо́ба § 49, п. 9, 3, прим., 2
Вітчи́зна § 60, п. 3
віцеко́нсул § 35, п. 5, 4
віцепрем'є́р § 35, п. 5, 4
віч § 89, п. 3
ві́чі § 88, п. 2
ві́чко § 9, п. 3, 1, б
віч-на́-віч § 41, п. 3, 5

Вíчне мíсто § 50, п. 6, прим.
вíчний § 21, п. 1
Вішí § 129, III, п. 3
Вíшну § 53, п. 1
вíяло § 67, II, п. 1, прим.
в'їзд § 3, 3
вйóкати § 8, п. 1, 2
вклад § 23, п. 3
Вкраї́на § 23, п. 3, прим.
вкрай § 41, п. 1, 2
вкýпі § 41, п. 1, 2
влад § 41, п. 1, 2
влáда § 23, п. 3
Владивостóк § 23, п. 3; § 149, п. 4, 3, г; § 152, п. 1, II; § 153, п. 2, 2
владивостóцький § 153, п. 2, 2
Владислáв § 146, п. 2, 4
власкóр § 35, п. 5, 1
влáсний § 23, п. 3
власноруч. § 62, п. 1
власноручн. § 62, п. 1
власнорýчний § 62, п. 1
власт. § 62, п. 1
властúвий § 62, п. 1
властúвість § 23, п. 3
влíтку § 41, п. 1, 2
влýчний § 33, п. 1
вмивсь § 44, п. 2, 3
вмúвся § 44, п. 2, 3
в нагорóду § 41, п. 2, 1
внáслідок § 42, п. 1, 1
вниз § 41, п. 1, 2
внизý § 41, п. 1, 2
внічию́ § 41, п. 1, 6
в нóгу § 41, п. 2, 1
вночí § 41, п. 1, 2
Внýково § 150, п. 2
внýтрішній § 102, 2
внутрішньоóчний § 40, п. 1, 2, а
в óбмін § 41, п. 2, 1
в обрíз § 41, п. 2, 1
вовк § 9, п. 2, 2; § 66, II, б
Вóвка § 82, III, п. 1, 2, к
вовк-жаднюга § 37, п. 1, 1
вóвкові § 86, п. 3, 2, прим. 1; прим. 2
вóвку § 86, п. 3, 2, прим. 1; прим. 2
вовченя́ § 32, п. 7
вóвчика § 82, III, п. 1, 1
вовчúсько § 66, II, б
вовчúць § 78, 1
вóгнище § 32, п. 10
вогню́ § 82, III, п. 2, 1, г
Вогняна́ Земля́ § 50, п. 1, прим.
вогóнь § 5; § 9, п. 2, 1
вóдень § 9, п. 3, 5, а
водúти § 115, п. 5
водíєві § 86, п. 3, 1
водíння § 115, п. 6, 3
воднó § 41, п. 1, 5
воднóсталь § 41, п. 1, 8
вóдню § 82, III, п. 2, 6
водовóз § 9, п. 3, 5, д
водогóну § 82, III, п. 2, 7
вододíлу § 82, III, п. 2, 7
водозабíр § 35, п. 2, 1
Водолáжченко § 22, 4
водолáз § 36, п. 1, 1
Водолáзький § 22, 4
водопíй § 9, п. 1, 1, а; § 36, п. 1, 1
водопровíд § 9, п. 3, 5, д
Водоп'я́нов § 144, п. 12
Водохрéстя § 35, п. 2, 1
воєвóда § 66, I
вóєн § 76, прим. 1
воє́нно-промислóвий § 40, п. 2, 2, а
воє́нно-стратегíчний § 40, п. 2, 2, а

во́жений § 115, п. 6, 1
вози́ти § 115, п. 5
вози́ння § 115, п. 6, 3
воі́стину § 129, II, прим.
во́їна § 82, III, п. 1, 1
Во́їнов § 144, п. 7, 2
вокза́лу § 82, III, п. 2, 5
Во́лга § 152, п. 1; § 153, п. 2, 1; *на Во́лзі* § 152, п. 1
Во́лги § 152, п. 1
Волгогра́д § 154, п. 2, 5
волгогра́дський § 154, п. 2, 5
во́ле § 74, 2
волейбо́лу § 82, III, п. 2, 4
волелю́бний § 40, п. 1, 2, б
во́лзький § 153, п. 2, 1
воли́ § 91, п. 1, прим.
Воли́нська о́бласть § 50, п. 8
воли́нський § 26, п. 2, 1, а; § 27, п. 2
волі́в § 91, п. 1, прим.
Волл-стрі́т § 129, III, п. 4, прим. 1
во́ло § 67, II, п. 1, прим.
Володи́мир § 146, п. 2, 4
Володи́мир Вели́кий § 49, п. 9, 2
Володи́мир-Воли́нський § 50, п. 1
Володи́мире Хомичу́ § 87, п. 4, прим. 4
Володи́мир Іва́нович Верна́дський § 49, п. 1
Володи́мирський собо́р § 53, п. 7
волокти́ § 9, п. 3, 3
во́лос § 9, п. 2, 3
воло́сся § 27, п. 5
воло́ський § 19, п. 1, 3; § 153, п. 2, 3
во́лох § 153, п. 2, 3
воло́х § 19, п. 1, 3
волочи́льник § 32, п. 1, прим.
Воло́шин § 83, п. 2, 2, прим.
Воло́шинові § 83, п. 2, 2, прим.
Воло́шином § 85, п. 3, 1, прим.
Воло́шину § 83, п. 2, 2, прим.
Во́льво § 140, 5
«во́льво» § 58, п. 2
Во́льнов § 144, п. 13, 1, б
во́льтів § 89, п. 1
во́ля § 9, п. 1, 2
во́ля Госпо́дня § 53, п. 2
вона́ (парадигма) § 108
вони́ (парадигма) § 108
воно́ § 108
Во́рдсворт § 124, п. 2; § 135
ворі́т § 100, п. 2, 3
ворі́тця § 9, п. 3, 2, б
ворі́тьми́ § 100, п. 5, 3
Воробйо́в § 8, п. 1, 2; § 144, п. 12
Воробйо́ва § 144, п. 4, 1
воро́же § 10, п. 2, 4, прим.
ворожі́нням § 85, п. 2
Во́рон § 49, п. 7, 3
Воро́неж § 149, п. 1; § 153, п. 2, 1
воро́незький § 153, п. 2, 1
Во́ронів § 150, п. 3
Воро́ніж § 153, п. 2, 1
воро́нізький § 153, п. 2, 1
воро́та § 9, п. 3, 2, б; § 50, п. 11; § 100, п. 1, 3; *на воро́тах, на воро́тях* § 100, п. 6
воро́там § 100, п. 3, 1
воро́тами § 100, п. 5, 3
ворота́р § 67, II, п. 2
воро́тям § 100, п. 3, 1
восени́ § 41, п. 1, 2
во́ску § 82, III, п. 2, 6
воста́ннє § 41, п. 1, 4
во́сьмеро § 105, п. 10
во́сьмий § 26, п. 1, 1; § 106, п. 1

восьмику́тника § 82, III, п. 1, 2, г
вощáни́й § 22, 3
вощи́на § 22, 2
вояко́ві § 86, п. 3, 2, прим. 1
вояку́ § 86, п. 3, 2, прим. 1
вояцький § 22, 1
вояччина § 22, 1
впáм'ятку § 41, п. 1, 3
впень § 41, п. 1, 2
вперéд § 41, п. 1, 2
вперéміш § 41, п. 1, 3
вплав § 41, п. 1, 3
вплач § 41, п. 1, 3
вплив § 23, п. 3
впливóвий § 23, п. 3
вподóвж § 41, п. 1, 7; § 42, п. 1, 1
в пóзику § 41, п. 2, 1
впóперек § 41, п. 1, 2
впóру § 41, п. 1, 2
впрáва § 23, п. 3
впродóвж § 42, п. 1, 1
врáження § 9, п. 3, 4
враз § 41, п. 1, 2
в рáзі § 42, п. 3
врáнці § 41, п. 1, 2
врéшті § 41, п. 1, 2
врíвень § 41, п. 1, 2
врíвні § 41, п. 1, 2
врóзкид § 41, п. 1, 3
врóзліт § 41, п. 1, 3
врóзсип § 41, п. 1, 3
врóзтіч § 41, п. 1, 3
Врýбель § 23, п. 3; § 142, п. 1
вручну́ § 41, п. 1, 4
вряд § 41, п. 1, 2
вряди́-годи́ § 41, п. 3, 4
Всеви́шній § 53, п. 2
Всéволод Вели́ке Гніздó § 49, п. 9, 2
Вселéнський Патріáрх § 53, п. 6
всерéдині § 41, п. 1, 2
всесвíтній § 33, п. 1; § 102, 1
всесвíтньо-істори́чний § 40, п. 2, 2, д
всéсвіту § 82, III, п. 2, 5
Всеукраї́нська педагогíчна конферéнція § 52, п. 2
всіля́кий § 113, прим. 1
вслíд услíд § 41, п. 1, 2
всмак § 41, п. 1, 2
вступ § 23, п. 3
всьогó § 8, п. 2
всьогó-нá-всього § 41, п. 3, 5
всюдихíд § 9, п. 3, 5, д; § 35, п. 3, 2, а
вся́кий § 113, прим. 1
Вт § 62, п. 1
втíм § 41, п. 1, 6
вуглецевмíсний § 40, п. 1, 2, г
вуглецю́ § 82, III, п. 2, 6
вугля́р § 67, II, п. 3
Вýдро § 140, 5
вужéві § 86, п. 3, 2, прим. 1; прим. 2
вужí § 86, п. 3, 2, прим. 1
вужу́ § 86, п. 3, 2, прим. 2
вýжче § 19, п. 2
вýжчий § 19, п. 2; § 104, п. 1, 1
вузлик § 32, п. 1
вузьки́й § 19, п. 2; § 26, п. 2, 1, а
вузькодіалéктне § 40, п. 1, 2, г
вул. § 62, п. 1
вýлика § 82, III, п. 1, 2, ж
вýлиці § 78, 2
вýлиця Академíка Заболóтного § 50, п. 2
вýлиця 295-ї Херсóнської Дивíзії § 50, п. 11
вýлицями § 79, 2
«Вýлиця Обсерватóрна» § 50, п. 14
вулкáн § 121, п. 1, 1

ву́са § 88, п. 3
ву́си § 88, п. 3
вух § 89, п. 3
ву́хами § 92, п. 1
вухо § 12, п. 2
в ці́лості § 41, п. 2, 1
вче́на ра́да філологі́чного факульте́ту § 54, п. 6
вче́ння § 9, п. 3, 4
вчи́телеві § 86, п. 3, 1
вчителі́в § 91, п. 1
вчи́телю § 87, п. 2
вчора́шній § 33, п. 1; § 102, 2
вщерть § 41, п. 1, 2
В'ю́жин § 144, п. 12
в'юн § 4, п. 1
Вю́ртемберг § 138, п. 2, 2
в'я́зам § 100, п. 3, 1
в'яза́ти § 115, п. 4
в'я́зи § 7, п. 1; § 100, п. 1, 1
в'я́зів § 100, п. 2, 2
в'язки́й § 26, п. 2, 1, а, прим.
в'я́зкість § 26, п. 2, 1, а, прим.
Вя́зьма § 151, п. 1, прим.
Вя́тка § 151, п. 1, прим.
В'ячесла́в § 7, п. 1

Г

г § 62, п. 1; § 155, п. 2, прим., 2, а
га § 62, п. 1
Гаа́га § 5; § 153, п. 2, 1
гаа́зький § 153, п. 2, 1
Га́бро́во § 150, п. 2
Га́влик § 144, п. 6, 2
Гаври́лів § 9, п. 3, 5, г
гаври́лівський § 9, п. 3, 5, г
Гаври́лово § 149, п. 4, 3, б
Гага́рін § 144, п. 7, 1
га́дка § 5
Га́дяча § 82, III, п. 1, 2, к
га́єві § 83, п. 1
газ. § 62, п. 1
газе́та § 5
газе́та «Літерату́рна Украї́на» § 55, п. 3
газетя́р § 67, II, п. 3
газівни́к § 32, п. 1
газобало́н § 36, п. 1, 3
газогі́н § 36, п. 1, 1
газого́ну § 82, III, п. 2, 7
газопрові́д § 9, п. 3, 5, д
газопрові́дний § 9, п. 3, 5, д
га́ї § 86, п. 1, 1, прим. 1
Гаї́ті § 126
гайдама́ків § 76, 3
гаймори́ту § 82, III, п. 2, 1, б
га́йморова порожни́на § 49, п. 9, 3, прим., 2
Гайнетді́н § 122, п. 1
гайови́й § 33, п. 6
гайо́к § 32, п. 13
Га́йсин § 152, п. 1, II
Гай Ю́лій Це́зар § 146, п. 1, 3
гала́ктика § 51
гала́ктика Вели́ка Магелла́нова Хма́ра § 51
гала́нтний § 121, п. 1, 1
Гала́тія § 129, III, п. 5, прим.
Га́лин § 101, 2
га́лицький § 22, 1; § 153, п. 2, 2
Га́лич § 153, п. 2, 2
Га́лича § 82, III, п. 1, 2, к
Галичина́ § 22, 1
галіфе́ § 49, п. 5
га́лка § 26, п. 1, 3, прим.; § 27, п. 3, прим.
Га́ллія § 129, I, п. 2
га́лузей § 96, п. 2
га́луззю § 95, п. 3, 1
галу́ззя § 27, п. 5
га́лузі § 95, п. 1; п. 4

галченя́ § 26, п. 1, 3, прим.; § 98, п. 1
галченя́м § 98, п. 4
галченя́ти § 98, п. 2
галченя́ті § 98, п. 3; п. 5
Гальва́ні § 140, 4
Га́льченко § 26, п. 1, 3; § 27, п. 6
Гальчу́к § 27, п. 6
Га́лю § 74, 3
Га́мбург § 153, п. 2, 1
га́мбургер § 135
га́мбурзький § 153, п. 2, 1
га́мма § 51
Га́нгу § 82, III, п. 2, 5
гандбо́л § 122, п. 4
гандбо́лу § 82, III, п. 2, 4
Га́нна § 29, п. 4; § 33, п. 3; § 143, п. 1
Га́ннин § 29, п. 4; § 33, п. 3
Ганнібо́л § 122, п. 4
Га́нно Миха́йлівно § 74, 1
ганьба́ § 26, п. 1, 1
ганя́ти § 11, п. 1
гаражá § 82, III, п. 2, 5
гарбузи́ння § 32, п. 6
Га́рвард § 122, п. 4
Га́рвардський університе́т § 54, п. 3
Гарку́шине § 152, п. 3, прим.
гармоні́йний § 33, п. 1
гарне́нький § 26, п. 2, 1, б
га́рний (парадигма) § 103; § 104, п. 1, 3
га́рні (парадигма) § 103
Гаро́нна § 128, п. 3
Га́ррісон § 134
Гарсі́я § 122, п. 1; п. 3; § 129, I, п. 2
Га́ртний § 144, п. 11
Га́ршин (парадигма) § 142, п. 3; *Га́ршин* § 144, п. 7, 3, а
га́рячé § 10, п. 2, 4, прим.
Гаса́н-огли́ § 146, п. 3, 4
га́сел § 89, п. 2, прим.
га́су § 82, III, п. 2, 6
гауптва́хта § 131
гаус § 128, п. 3
Гаусс § 128, п. 3
Га́шек § 142, п. 3, прим. 1
га́ю § 82, III, п. 2, 2, а; § 83, п. 1
гаю́ § 86, п. 1, 1, прим. 1; п. 2, 2
гая́х § 93
гвардíйці § 91, п. 1
гва́рдія § 122, п. 1
Гвіне́я § 122, п. 1
Гвіне́я-Бісáу § 154, п. 3, 1
гвіне́я-бісáуський § 154, п. 3, 1
Гданськ § 151, п. 2, 2
Ге́ба § 53, п. 1
Ге́гель § 122, п. 3
Ге́ґель § 122, п. 3
гей-ге́й § 35, 6, 4
ге́йзер § 136, п. 2
гейм § 133
Ге́йне § 122, п. 4; § 136, п. 1; § 140, 3
гекта́р § 67, II, п. 1
геліоце́нтр § 35, п. 5, 2
Ге́льсінкі § 122, п. 4
Ге́мпшир § 129, III, п. 3
генера́л § 5; § 122, п. 1
генера́л-лейтена́нт § 36, п. 2, 1, Б, в; § 56, прим. 1
генера́л-майо́р § 36, п. 2, 1, Б, в
Генера́льний прокуро́р Украї́ни § 56
Генера́льний секрета́р ООН § 56
геніа́льний § 129, I, п. 2
Генсьо́рський § 144, п. 5, 2
географíчний § 33, п. 2
геоеконо́міка § 130, п. 1
геоло́гія § 5

геополі́тика § 35, п. 5, 2
Гео́рг § 122, п. 1; § 122, п. 3
гер § 87, п. 4, прим. 5
гера́ней § 96, п. 2
гера́ні § 95, п. 1
гера́нню § 95, п. 3, 1
гера́ням § 96, п. 3
гера́нями § 96, п. 4
гера́нях § 96, п. 5
гербáрій § 122, п. 4
геро́ї § 88, п. 2
геро́їв § 89, п. 1; § 91, п. 1
героїзм § 3, п. 1; § 32, п. 14
героїзму § 82, III, п. 2, 1, а
ге́рцог § 19, п. 1, 2; § 56, прим. 2
ге́рцогський § 19, п. 1, 2
ГЕС § 61, п. 2
Ге́те § 122, п. 1; п. 3; § 132; § 140, 3
гі́дко-брі́дко § 35, п. 6, 2, а
гі́рка § 27, п. 1
гі́ря § 66, I
гі́дність § 66, III; *гі́дність* (парадигма) § 68, III
гі́дністю § 95, п. 3, 2
гі́дности § 95, п. 1, прим. 1
гі́дності § 95, п. 1
гідропа́рк § 35, п. 5, 2
гіє́на § 129, I, п. 2
гі́лка § 9, п. 3, 1, б; § 27, п. 3, прим.
гілля́ § 30, п. 1, 1; § 30, п. 1, 1
гілля́стий § 27, п. 5; § 30, п. 1, 1
гілля́чка § 30, п. 1, 1
гі́льза § 121, п. 1, 2
Гі́льча Дру́га § 154, п. 1, 3
гімн § 129, I, п. 6
гі́нді § 122, п. 4
Гіндуста́н § 122, п. 4
гінеко́лог-ендокрино́лог § 36, п. 2, 1, А, а
гіперзву́к § 35, п. 5, 3
гіпермáркет § 35, п. 5, 3
гіпопота́м § 129, I, п. 6
гіпо́теза § 122, п. 4
гі́псу § 82, III, п. 2, 6
гіпю́р § 67, II, п. 1
гі́рка § 9, п. 3, 1, в
гірки́й § 27, п. 1; § 101, 1
гіркува́то-соло́ний § 40, п. 2, 2, г
гірни́к § 19, п. 1, 1
гірни́цтво § 19, п. 1, 1
гірничопромисло́вий § 35, п. 1
гі́ронька § 9, п. 3, 1, в
Гі́рсько-Бадахша́нська автоно́мна о́бласть § 50, п. 8
гі́рший § 104, п. 1, 3
гі́стьми § 92, п. 2
Гладсто́н § 133
глазу́р § 121, п. 1, 1
гламу́р § 122, п. 1
глибиномі́р § 36, п. 1, 1
глибокозадньоязико́вий § 40, п. 1, 2, г
глибочина́ § 95, п. 1, прим. 2
глибочі́нь § 95, п. 1, прим. 2
гли́бшати § 118
Гливи́ці § 149, п. 4, 3, д
Гли́нка § 144, п. 7, 3, б
глинако́п § 36, п. 1, 1
глинопісо́к § 36, п. 1, 3
Гліб́ов § 87, п. 4
Гліб́ове § 87, п. 4
глухи́й § 101, 1
Глу́ховець § 144, п. 13, 2
глухоніми́й § 40, п. 1, 2, г
гля́нути (парадигма) § 115, п. 3, 2, д
Гми́ря § 142, п. 1
гнаний § 119, п. 2, 1
гна́ти (парадигма) § 115, п. 3, 2, в

Гнатю́к § 142, п. 1
Гне́зно § 152, п. 3, прим.
гні́ву § 82, III, п. 2, 1, б
Гні́дич § 144, п. 7, 3, г
гніздíння § 115, п. 6, 3
гноїстий § 33, п. 5
гноїсько § 32, п. 10
год § 62, п. 1; § 155, п. 2, прим., 2, а
го́ден § 101, 3
годи́на — *годи́на-дві* § 35, 6, 3; *7-ї годи́ни* § 106, п. 2
-годи́нний — *100-годи́нний* § 40, п. 2, 3, б
Годи́нник § 29, 1, 3
годува́ти § 118
го́єний § 119, п. 2, 1
го́їти (парадигма) § 115, п. 1, II
гол § 133
Го́ла При́стань § 152, п. 4, 1; § 154, п. 1, 1
Голембйо́вський § 144, п. 5, 1
Го́лик § 144, п. 7, 3, г
Голи́цин § 144, п. 7, 3, г
голі́вка § 9, п. 3, 2, а; § 32, п. 12
голі́вонька § 26, п. 2, 1, б
Голла́ндія § 128, п. 3
голла́ндський § 128, п. 3
голова́ § 9, п. 3, 2, а; § 56, прим. 1
Голова́ Верхо́вної Ра́ди України § 56
голо́вка § 32, п. 12
головоно́гі § 40, п. 2, 2, в, прим.
голоси́стий § 33, п. 5
Голсуо́рсі § 124, п. 2
го́лубе § 87, п. 3
Голуби́й Ніл § 154, п. 1, 1
голуби́ний § 33, п. 4
голубника́ § 82, III, п. 1, 2, ж
голуб'я́ § 98, п. 1
голуб'я́ти § 98, п. 2
гольф § 121, п. 1, 2
Гольфстри́м § 122, п. 1
го́льфу § 82, III, п. 2, 4
Го́мелю § 82, III, п. 2, 8
Го́меля § 82, III, п. 2, 8, прим.
Гоме́р § 5
Го Можо́ § 146, п. 1, 6, прим.; п. 2, 5
го́мо са́пієнс § 130, п. 1
Гомули́цький § 144, п. 10
гони́ти § 11, п. 1
Гонко́нгу § 82, III, п. 2, 5
го́нтер § 59, п. 1
гопака́ § 82, III, п. 2, 4
гора́ § 9, п. 1, 1, б; § 154, п. 2, 1, прим.
гора́ Гове́рла § 50, п. 1
гора́ Сапу́н § 37, п. 2, 2
Гора́ції § 122, п. 4
горба́ § 82, III, п. 2, 5
го́рб(ся) § 116, п. 2, 2
го́рбте(сь) § 116, п. 2, 2
горбува́тий § 33, п. 7
Горде́єв § 144, п. 3, 3
го́рдіїв ву́зол § 49, п. 9, 3, прим., 2
Гордíївна § 32, п. 11
гордови́тий § 33, п. 7
го́рдощі § 100, п. 1, 2
го́ре § 67, II, п. 2
горизо́нт § 5; § 122, п. 4
горизо́нтах § 93
Гори́цвіт § 146, п. 2, 1
гори́цвіт § 36, п. 1, 5
гори́щу § 86, п. 2, 1
го́рі § 86, п. 1, 2
горі́ння § 32, п. 5
горі́ти § 32, п. 5
Го́рки § 149, п. 4, 3, е; § 152, п. 2

горобúний § 33, п. 4
горóд § 9, п. 2, 3
Городéцький § 144, п. 10
горóди § 88, п. 1
горóднiй § 33, п. 1; § 102, 1
горóх § 14, п. 1
горóху § 82, III, п. 2, 2, б
горошúна § 14, п. 1
Горóшине § 85, п. 3, 2
Горóшиним § 85, п. 3, 2
горщéчку § 86, п. 2, 1
горювáти (парадигма) § 115, п. 3, 2, г
гóспiс § 122, п. 4
гóспiталь § 122, п. 4
Гóсподи § 53, п. 2, прим. 3; § 87, п. 4, прим. 6
гóсподи § 53, п. 2, прим. 3
гóсподи бóже мiй § 53, п. 2, прим. 3
Госпóдь § 53, п. 2; *Госпóдь* (парадигма) § 68, II; § 87, п. 4, прим. 6; § 88, п. 3, прим.
госпóдь § 53, п. 2, прим. 3; прим. 3
гóстéй § 89, п. 3
Гóстра Могúла § 154, п. 2, 6
гостролучáнський § 154, п. 2, 1
Гостролýччя § 154, п. 2, 1
гостромогúльський § 154, п. 2, 6
гостромогúльцi § 154, п. 2, 6
гостювáти § 34, п. 1
гóстями § 92, п. 2
готéль § 133
готéль «Днiпрó» § 54, п. 5
готóв § 101, 3
Готьє́ § 139, 1; § 140, 3
гоц § 27, п. 7
Гóя § 126; § 140, I
гр. § 62, п. 1; § 155, п. 2
гра § 76, прим. 1
грабéль § 100, п. 2, 2
граблí § 100, п. 1, 2; п. 4, 1
граблíв § 100, п. 2, 2
грабля́м § 100, п. 3, 2
грабля́ми § 100, п. 5, 2
грабля́х § 100, п. 6
Грабóвський § 9, п. 3, 5, е
грáду § 82, III, п. 2, 1, ґ
-грáдусний — *40-грáдусний* § 40, п. 2, 3, в
грай § 116, п. 2, 1
грáймо § 116, п. 2, 1
грáйте § 116, п. 2, 1
грáма § 82, III, п. 1, 2, ґ
грáмiв § 89, п. 1
грáмота § 5
гранíту § 82, III, п. 2, 6
грáфiк § 122, п. 1; § 129, I, п. 6
Грачóв § 144, п. 4, 3
гребiнéць § 9, п. 3, 1, а
Гребiнка § 148; § 153, п. 2
гребiнкiвський § 153, п. 2
Грегýар § 122, п. 3
грек § 153, п. 2, 2
грéко-пéрськi вiйни § 52, п. 2, прим. 3
Гренлáндiя § 121, п. 1, 1; § 122, п. 1
грéцький § 153, п. 2, 2
гриб-паразúт § 37, п. 1, 4
грúвень § 76, 3, прим. 1
грúвне § 74, 2
грúвнею § 72
грúвнi § 69, 2; § 70; § 73; § 78, 2; § 81
грúвню § 71
грúвня § 66, I; § 69, 2
грúвням § 77, 2
грúвнями § 79, 2
грúвнях § 80
Григóр'єв § 144, п. 3, 2; § 144, п. 12

Григо́рівна § 32, п. 11
Григо́рій § 32, п. 11
Григо́рович § 32, п. 11
гри́мну § 115, п. 8, 2, б
гри́нвіцький § 153, п. 2, 2
Гри́нвіч § 153, п. 2, 2
Гринчи́шин § 27, п. 6
гри́пу § 82, III, п. 2, 1, б
Грицько́ § 26, п. 1, 1
Гри́цю § 87, п. 2
Грі́мм § 129, I, п. 3
Грінче́нків словни́к § 49, п. 9, 1
грі́шми § 100, п. 5, 3
гр-н § 62, п. 2
грн § 155, п. 2, прим., 2, б
грог § 122, п. 1
громадя́н § 89, п. 1, прим.
громадя́ни § 88, п. 1, прим.
громадя́нська війна́ § 52, п. 2, прим. 3
громадя́нський § 27, п. 2
гро́му § 82, III, п. 2, 1, г
гросме́йстер § 136, п. 1
гроша́ § 82, III, п. 1, 2, е
гро́ше́й § 100, п. 2, 1
гроши́ма § 100, п. 5, 3
грошови́й § 33, п. 6
грошови́тий § 33, п. 7
Гру́бешів § 150, п. 3
Гру́дзький § 144, п. 10
грузи́н § 153, п. 1
грузи́ни § 88, п. 1, прим.
грузи́нів § 89, п. 1, прим.
грузи́нка-ді́вчина § 37, п. 1, 3
грузи́нський § 153, п. 1
Гру́зія § 122, п. 1; § 153, п. 1
гру́па § 128, п. 1
гру́ша «парижа́нка» § 59, п. 2
груше́вий § 33, п. 6
грушоподі́бний § 35, п. 2, 1
губ § 76, 1
губі́в § 76, 1
гу́блячи § 115, п. 6, 3, прим. 1, 2
гугл § 54, п. 7
гузи́р § 67, II, п. 2
гука́ння § 32, п. 5
гука́ти § 5; § 32, п. 5
Гула́к-Артемо́вський § 146, п. 3, 2; § 147, п. 4, 1
Гуллівéр § 122, п. 3
Гуля́єв § 87, п. 4; § 144, п. 3, 2
Гуля́єве § 87, п. 4
гуляйпі́льський § 154, п. 2, 3
Гуляйпо́ле § 154, п. 2, 3
гуля́ння § 32, п. 5
гуля́ти § 32, п. 5
Гуля́шки § 144, п. 11
гу́мус § 122, п. 4
гун § 128, п. 1
гу́ни § 128, п. 1
Гурамішві́лі § 122, п. 1
Гу́р'їн § 144, п. 7, 2
гуртку́ § 86, п. 2, 1
гурто́житку § 82, III, п. 2, 5
гусе́й § 100, п. 4, 3
гусеня́ § 32, п. 7
гу́си § 100, п. 1, 1, прим.; § 100, п. 4, 3
Гуси́не О́зеро § 149, п. 4, 2, прим.
гу́ска § 100, п. 1, 1, прим.
гусля́ре § 87, п. 3
густозасе́лений § 40, п. 1, 2, в
густолі́сся § 36, п. 1, 2
гусьми́ § 100, п. 5, 3
гуся́ § 66, IV, а; § 98, п. 1
гу́сям § 100, п. 3, 1
гуся́м § 98, п. 4
гуся́т § 99, п. 2; п. 4
гуся́та § 99, п. 1; п. 4; *на гуся́тах* § 99, п. 6
гуся́там § 99, п. 3

гуся́тами § 99, п. 5
гуся́ти § 98, п. 2
гуся́ті § 98, п. 3
Гуцу́льщина § 26, п. 1, 3
гу́ща § 67, I, п. 3
Гу́щин § 144, п. 7, 3, а
Гюго́ § 138, п. 2, 2
Гюльчата́й § 140, 9

Ґ

ґа́ва § 6, п. 1
ґа́зда́ § 6, п. 1
ґаздува́ти § 6, п. 1
Ґалаґа́н § 6, п. 2
ґалаґа́нівська саді́ба § 49, п. 9, 3, прим., 1
Ґалято́вський § 6, п. 2
ґанджо § 6, п. 1
ґа́нковий § 122, п. 2
ґа́нку § 82, III, п. 2, 5
ґа́нок § 6, п. 1; § 122, п. 2
Ґарсі́я § 122, п. 3
ґату́нок § 6, п. 1; § 122, п. 2
ґвалт § 6, п. 1; § 122, п. 2
ґвалтува́ти § 6, п. 1
ґе́ґати § 6, п. 1
ґе-ґе-ґе́ § 35, п. 6, 4
ґедзь § 6, п. 1; § 26, п. 1, 1
ґелґота́ти § 6, п. 1
ґелґоті́ти § 6, п. 1
Ґе́ник § 6, п. 2
Ґео́рґ § 122, п. 3
ґерґелі § 6, п. 1
ґе́рґіт § 6, п. 1
ґерґота́ти § 6, п. 1
ґерґоті́ти § 6, п. 1
Ґерда́н § 6, п. 2
Ґерза́нич § 6, п. 2
Ґе́те § 122, п. 3
Ґжи́цький § 6, п. 2
Ґи́ґа § 6, п. 2
ґи́ґнути § 6, п. 1
ґирли́ґа § 6, п. 1; § 13
ґлей § 6, п. 1
ґніт § 6, п. 1; § 9, п. 2, 6, прим.
Ґо́ґа § 6, п. 2
ґо́ґель-мо́ґель § 6, п. 1
Ґо́йдич § 6, п. 2
ґонт(а) § 6, п. 1
Ґо́нта § 6, п. 2
Ґорґа́ни § 6, п. 2
Ґоро́нда § 6, п. 2
ґрасува́ти § 6, п. 1
ґра́ти § 6, п. 1; § 122, п. 2
ґратча́стий § 6, п. 1; § 122, п. 2
Ґреґу́ар § 122, п. 3
ґре́чний § 6, п. 1
Ґри́ґа § 6, п. 2
ґринджо́ли § 6, п. 1
ґрунт § 6, п. 1; § 122, п. 2
ґрунта́ § 88, п. 3
ґрунти́ § 88, п. 3
ґру́нті § 86, п. 1, 1
ґрунтови́й § 6, п. 1
ґрунто́вний § 122, п. 2
ґрунтува́ти(ся) § 6, п. 1
ґу́дзик § 6, п. 1
ґу́дзиковий § 6, п. 1
Ґу́дзь § 6, п. 2
Ґу́ла § 6, п. 2
Ґуллівер § 122, п. 3
ґу́лька § 6, п. 1; § 26, п. 1, 3, прим.
ґу́ля § 6, п. 1
ґура́льня § 6, п. 1

Д

д. § 62, п. 1
дава́й-но § 44, п. 3, 1
Дави́дів Брід § 154, п. 1, 1; п. 3, 6
дави́дово-брі́дський § 154, п. 3, 6
Дави́дового Бро́ду § 82, III, п. 1, 2, к, прим.

да Вінчі § 146, п. 1, 4
да́вній § 33, п. 1; § 102, 1
да́вні́шній § 33, п. 1; § 102, 2
давньоверхньоніме́цька § 40, п. 1, 2, г
давньору́ський § 35, п. 1
Дажьдьбо́г § 53, п. 1
да́йвінгу § 82, III, п. 2, 4
Д'Аламбе́р § 49, п. 2; § 146, п. 1, 4, прим. 1; § 147, п. 3
д'аламбе́рівський § 147, п. 3
Дале́кий Схід § 50, п. 10
дале́ко § 1
дале́ко-дале́ко § 35, п. 6, 1; § 41, п. 3, 5
далечі́нь § 95, п. 1, прим. 2
Дама́ск § 153, п. 2, 2
дама́ський § 153, п. 2, 2
ДА МВСУ (Держа́вний архі́в Міністе́рства вну́трішніх справ України) § 61, п. 3, прим. 1
дамо́клів меч § 49, п. 9, 3, прим., 2
Дани́лов § 144, п. 7, 3, б; § 149, п. 4, 3, б
Дани́ло Га́лицький § 49, п. 9, 2
Даніє́ль § 130, п. 1
Да́нте § 140, 3
Да́рвін § 140
Да́рвіна § 140
Да́рвіном § 85, п. 3, 1
Даргоми́жський § 144, п. 10
дарма́ що § 43, п. 2, 2; § 44, п. 1, 10
д'Артанья́н § 146, п. 1, 4, прим. 1
да́ти § 115, п. 7
Да́угавпілс § 154, п. 2, 5
да́угавпілський § 154, п. 2, 5
да́ху § 82, III, п. 2, 5
даху́ § 86, п. 2, 2
два § 105, п. 8; *два* (парадигма) § 105, п. 2
двадця́тий § 106, п. 1
двадцятиповерхо́вий § 40, п. 1, 2, е
двадцятип'ятиповерхо́вий § 35, п. 5, 5
двадцятирі́чний § 35, п. 3, 2, а
два́дцять § 105, п. 3
дванáдцятий § 106, п. 1
дванадцятито́нка § 36, п. 1, 6
дванáдцять § 105, п. 3
два хло́пці § 88, п. 2, прим. 1
двере́й § 100, п. 2, 1
двери́ма § 100, п. 5, 3
две́рі § 100, п. 1, 2; *у две́рях* § 100, п. 6
двермú § 100, п. 5, 3
две́рям § 100, п. 3, 2
дві (парадигма) § 105, п. 2
дві з полови́ною ти́сячі § 38, п. 1, 2, прим. 2
Двіна́ § 149, п. 4, 1, в
двір § 67, II, п. 1
двісті (парадигма) § 105, п. 5
дві сьо́мих § 107, п. 1
дві ти́сячі вісімна́дцятому § 106, п. 2
дві тре́тіх § 107, п. 1
двобі́й § 35, п. 2, 2
двобі́чний § 35, п. 5, 5
двови́мірний § 35, п. 2, 2
двовуглеки́слий § 40, п. 1, 2, г
двоголо́сся § 35, п. 2, 2
двоелектро́дний § 35, п. 2, 2
дво́є § 105, п. 8
двоєбо́рство § 35, п. 2, 2
двоєди́ний § 35, п. 2, 2
двометро́вий § 40, п. 1, 2, е
двоо́кий § 35, п. 5, 5
двоосьови́й § 35, п. 2, 2; § 40, п. 1, 2, е
дворіча́нський § 154, п. 2, 2

Дворі́ччя § 154, п. 2, 2
двору́шник § 21, п. 2
двохмільйо́нний § 106, п. 1
двохсо́тий § 35, п. 4, 1; § 106, п. 1
двохсотрі́ччя § 35, п. 4, 1; § 36, п. 1, 6
двохти́сячний § 38, п. 1, 2; § 106, п. 1
двою́рідний § 35, п. 3, 2, ґ
двоя́русний § 35, п. 2, 2
Де-Брейне́ § 50, п. 3
дев'яно́ста § 105, п. 7
дев'яно́стий § 106, п. 1
дев'яно́стники § 28
дев'яно́сто § 105, п. 7
дев'яностоп'ятирі́ччя § 36, п. 1, 6
дев'яносторі́чний § 35, п. 3, 2, г
дев'яносторі́ччя § 36, п. 1, 6
Дев'я́та симфо́нія Бетхо́вена § 55, п. 2
де́в'ятеро § 105, п. 10
дев'я́тий § 106, п. 1
дев'ятисо́тий § 38, п. 1, 2
дев'ятна́дцять § 105, п. 3
дев'ятсо́т § 105, п. 5
де́в'ять § 105, п. 3
де́в'ять деся́тих § 107, п. 1
деґо́ллівський § 147, п. 3
де Ґолль § 147, п. 3
деда́лі § 41, п. 1, 9; § 44, п. 2, 1
деі́нде § 41, п. 1, 9
дека́н § 56, прим. 1
Декандо́ль § 146, п. 1, 4, прим. 2
де́кілька § 114, прим.
де́кілько́м § 114, прим.
де́кількома́ § 114, прим.
де́кілько́х § 114, прим.
де́коли § 41, п. 1, 9; § 44, п. 2, 1
де́котрий § 44, п. 2, 1
декре́т § 84, п. 2
декре́ті § 86, п. 1, 1
де́куди § 41, п. 1, 9
де ла Куе́ва § 146, п. 1, 4
делега́т § 5
делега́та § 82, III, п. 1, 1
Делі́ль § 146, п. 1, 4, прим. 2
де́льта-промі́ння § 36, п. 2, 1, Б, б
де́льта-фу́нкція § 36, п. 2, 1, Б, б
де́льта-части́нка § 36, п. 2, 1, Б, б
Де́льфи § 139, 2
Демби́ця § 149, п. 6; § 151, п. 2, 1
Деме́тра § 53, п. 1
Деми́дів § 9, п. 3, 5, г
деми́дівський § 9, п. 3, 5, г
демократи́чний § 33, п. 2
де́мон § 49, п. 7, 2, прим. 1
Демосте́н § 123
Демосфе́н § 123
Дем'я́н § 7, п. 1
ден § 89, п. 2, прим.
де́на § 88, п. 3
дендропа́рк § 35, п. 5, 2
де-не́будь § 41, п. 3, 3
де-не-де́ § 41, п. 3, 5
де́нний § 29, 1, 3; *10-де́нний* § 40, п. 2, 3, в
ден. норма § 62, п. 1
Ден Сяопі́н § 146, п. 1, 6, прим.; п. 2, 5
день § 9, п. 2, 1; § 29, п. 1, 3; § 41, п. 2, 2
день-дру́гий § 35, п. 6, 3
день інформа́ції § 52, п. 2
День Конститу́ції Украї́ни § 52, п. 2, прим. 1
День Незале́жності Украї́ни § 52, п. 2, прим. 1
деньо́к § 32, п. 13
День па́м'яті та примі́рення § 52, п. 1

День Собо́рності Украї́ни § 52, п. 2, прим. 1
День учи́теля § 52, п. 1
департа́мент Аверо́н § 50, п. 9
депо́ § 140, 5
де́рево § 9, п. 3, 2, б
деревообро́бний § 40, п. 1, 2, б
деревце́ § 9, п. 3, 2, б
держа́ва Украї́на § 37, п. 2, 2
Держа́він § 144, п. 2
Держа́вна ду́ма § 54, п. 1
Держа́вна пре́мія Украї́ни в га́лузі нау́ки і те́хніки § 57, п. 3
Держа́вна пре́мія Украї́ни і́мені Олександра Довже́нка § 57, п. 3
Держа́вний ансамбль наро́дного та́нцю Гру́зії § 54, п. 3
держако́ві § 86, п. 2, 1
держаку́ § 86, п. 2, 1
де́ржально § 27, п. 4
де́ржальце § 27, п. 4
держми́то § 35, п. 5, 1
Держтелера́діо § 61, п. 1, 1
держустано́ва § 35, п. 5, 1
дерзки́й § 26, п. 2, 1, а, прим.
Деріба́с § 146, п. 1, 4, прим. 2
де́рти § 115, п. 3, 2, ж, прим.
Десна́ § 148
десь § 44, п. 2, 4
десь-і́нде § 41, п. 3, 4
десь-і́нколи § 41, п. 3, 4
де́сь-то § 41, п. 3, 3
де́сятеро § 105, п. 10
деся́тий § 106, п. 1
десятиметро́вий § 40, п. 1, 2, е
десятити́сячний § 38, п. 1, 2
деся́тка § 82, III, п. 1, 2, д
де́сять § 105, п. 3
де-фа́кто § 41, п. 3, 6
Дефо́ § 133
де́хто § 39, п. 1; § 114
деше́вший § 104, п. 1, 1
де́що § 39, п. 1; § 44, п. 2, 1
де-ю́ре § 41, п. 3, 6
де́який § 114
де́які § 39, п. 1
Дже́ймс § 133
Джек Ло́ндон § 146, п. 1, 2
Дже́ксон § 128, п. 4
Дже́ку § 87, п. 1
дже́мпера § 82, III, п. 1, 2, и
джерело́ § 9, п. 3, 2, б; § 10, п. 1
джере́льце § 9, п. 3, 2, б
Джеро́м § 133
Джигарханя́н § 144, п. 7, 3, а
джигі́т § 129, III, п. 1
джигу́н § 6, п. 1
джи́нсах § 100, п. 6
джи́нси § 100, п. 1, 1; § 129, III, п. 1
джи́нсів § 100, п. 2, 2
джип § 129, III, п. 1
джирга́ § 54, п. 5, прим. 4
джиха́д § 122, п. 4
Джо § 140, 5
Джо́ко Відо́до § 49, п. 4
Джо́нні § 128, п. 3
Джорджта́ун § 133
Джо́уль § 131
джо́уль § 139, 2
Джо́шуа § 140, 1
джу́ра § 67, I, п. 1
джу́ри § 75, п. 1
дзвіно́к § 9, п. 3, 1, а
дзво́на § 82, III, п. 2, 9, прим.
дзво́ну § 82, III, п. 2, 9, прим.
дзвя́кнути § 7, п. 1, прим.; § 27, п. 3
дзень-дзеле́нь § 35, 6, 4
дзи́га § 6, п. 1; § 13
дзи́глик § 6, п. 1
Дзісь § 144, п. 13, 2, прим. 1

дзьоб § 26, п. 1, 2
див. § 62, п. 1
дива́на § 82, III, п. 1, 2, з
дивізіо́ну § 82, III, п. 2, 2
диза́йнерка § 32, п. 4
ди́зель § 49, п. 5; § 129, I, п. 3; § 129, III, п. 1
ди́зель-мото́р § 36, п. 2, 1, Б, а
ди́зель-мото́рний § 40, п. 2, 1
ди́зеля § 82, III, п. 1, 2, б
диз'ю́нкція § 138, п. 1, 2
димаря́ § 82, III, п. 1, 2, ж
дина́мо § 129, III, п. 1
дипло́м § 129, III, п. 1
дире́ктор § 56, прим. 1; § 67, II, п. 1; § 129, III, п. 1
директори́ § 88, п. 1
Директо́рія Украї́нської Наро́дної Респу́бліки § 54, п. 1
дире́кторка § 32, п. 4
дире́кторові § 83, п. 1
дире́ктору § 83, п. 1
дискоклу́б § 35, п. 3, 1
дискому́зика § 36, п. 1, 4
дисона́нсу § 82, III, п. 2, 1, г
диспле́й § 133
дити́на § 100, п. 1, 1, прим.
дитира́мб § 123
дитя́ § 98, п. 1
дитя́м § 98, п. 4
дит'я́сла § 7, п. 4
дитя́ти § 98, п. 2
дитя́ті § 98, п. 3
дитя́ткові § 83, п. 1, прим.; § 86, п. 3, 2; прим. 1
дитя́тку § 83, п. 1, прим.; § 86, п. 3, 2, прим. 1
дифіра́мб § 123
Дихта́у § 50, п. 4, прим.
дияк. § 62, п. 1
дия́кон § 129, I, п. 6
дияконе́са § 32, п. 4
діабе́ту § 82, III, п. 2, 1, б
діа́гноз § 129, I, п. 2
діа́лектика § 129, I, п. 2
діале́ктико-матеріалісти́чний § 40, п. 2, 2, б
діа́метр § 127
діаметра́льно протиле́жний § 40, п. 1, 2, в, прим. 1
ді Віттóріо § 146, п. 1, 4; § 147, п. 4, 3
дівча́ § 66, IV, а
дівча́т § 99, п. 4
ді́вчина-грузи́нка § 37, п. 1, 3
ді́вчина-розу́мниця § 37, п. 1, 1
дівчи́но́нька § 27, п. 3, прим.
дівчи́сько § 32, п. 10
дід § 66, II, б
діди́ще § 66, II, б; § 67, II, п. 3
ді́дів § 101, 2
Дід Моро́з § 49, п. 7, 3
дід-моро́з § 49, п. 7, 3, прим.
ді́дові § 83, п. 1
Дідро́ § 129, I, п. 3; § 140, 5
ді́ду § 87, п. 1
Дідуньо́ § 142, п. 1, прим. 1
діду́ньо § 67, II, п. 2
діеле́ктрик § 130, п. 1
діети́л § 130, п. 1
дієви́й § 33, п. 6
Дієго § 130, п. 1
дієз § 130, п. 1
дієре́за § 130, п. 1
дієта § 130, п. 1
ді́жечка § 32, п. 8
Ді́зель § 129, I, п. 3
Ді́кенс § 128, п. 4
Ді́кінсон § 128, п. 4
Дін Лінь § 146, п. 2, 5, прим.
Дінця́ § 82, III, п. 1, 2, к
діста́в-таки́ § 44, п. 3, 1

дітéй § 100, п. 4, 2
Дíтель § 142, п. 1, прим. 3
дíти § 100, п. 1, 1; прим.
дíтьми § 100, п. 5, 3
дíтям § 100, п. 3, 1
діячí § 93
для тóго щоб § 43, п. 2, 2
дм § 62, п. 1
Дмитрá § 82, II
Дмитрó (парадигма) § 143, п. 2
Дмúтров § 149, п. 4, 3, б
Дмитрó-Варвáрівка § 154, п. 1, 4; п. 3, 2
дмитрó-варвáрівський § 154, п. 3, 2
дні § 86, п. 1, 1
днів § 89, п. 1, прим.
Дніпрá § 82, III, п. 1, 2, к
Дніпрí § 86, п. 2, 2, прим. 1
Дніпрó § 66, II, а; § 148
Дніпрóва Чáйка § 49, п. 1
Дніпрó-рікá § 37, п. 1, 2
Дніпрý § 86, п. 2, 2, прим. 1
Дністéр § 68, II; § 148
Дністрá § 82, III, п. 1, 2, к
ДНК-анáліз § 35, п. 6, 8
ДНК-експертúза § 35, п. 6, 8
дно § 88, п. 3; § 89, п. 2, прим.
дня § 82, III, п. 1, 2, д
добá феодалíзму § 52, п. 2, прим. 3
добермáн § 59, п. 1
Д'Обіньє § 146, п. 1, 4, прим. 1; § 147, п. 4, 3
до бíса § 41, п. 2, 1
дóбриво § 32, п. 2
Добрийвéчір § 146, п. 2, 2
Дóбрий Шлях § 50, п. 11
добрóдієві § 83, п. 1
добрóдієві бригадúру § 83, п. 1, прим.
добрóдійко Варúводо § 74, 3, прим. 2
добрóдію бригадúре § 87, п. 4, прим. 1
Дóвбуше § 87, п. 3
довговíїй § 102, 3
довгождáний § 29, п. 3, 2, прим.
довгоочíкуваний § 40, п. 1, 2, в
Довгопóл § 146, п. 2, 3
довгохвильовúй § 40, п. 1, 2, а
довéрху § 41, п. 1, 2
довжéнківські фíльми § 49, п. 9, 3, прим., 1
Дóвжика § 82, III, п. 1, 2, к
довíдник § 84, п. 2, прим.
довíдника § 84, п. 2, прим.
довíку § 41, п. 1, 2
довíчний § 101, 1
довкóла § 41, п. 1, 2
довóлі § 41, п. 1, 2
до вподóби § 41, п. 2, 1
догм § 76, 1
догматúзму § 82, III, п. 2, 1, г
дóгмату § 82, III, п. 2, 1, г
договóрювати § 11, п. 1
дóголá § 41, п. 1, 4
догорú § 41, п. 1, 2
до гýрту § 41, п. 2, 1
додáтка § 82, III, п. 1, 2, г
до-дієз § 36, п. 2, 1, Б, в
до дíла § 41, п. 2, 1
додóлу § 41, п. 1, 2
додóму § 41, п. 1, 2
до зáвтра § 41, п. 1, 1, прим.
до загúну § 41, п. 2, 1
до запитáння § 41, п. 2, 1
доісторúчний § 129, II, прим.
доїти (парадигма) § 115, п. 3, 1
до крáю § 41, п. 2, 1
до крúхти § 41, п. 2, 1
дóктор наýк § 56, прим. 1

доку́пи § 41, п. 1, 2
дол. § 62, п. 1; § 155, п. 2, прим., 2, б
до ладу́ § 41, п. 2, 1
до́лар § 67, II, п. 1
до́лара § 82, III, п. 1, 2, е
до ли́ха § 41, п. 2, 1
до лиця́ § 41, п. 2, 1
доли́вка § 32, п. 12
доли́т § 89, п. 2
доли́тце § 9, п. 3, 2, б
доло́нь § 9, п. 3, 5, б; § 76, 1
доло́нька § 9, п. 3, 5, б
Доло́рес § 140, 9
долото́ § 9, п. 3, 2, б
Дома́ха § 22, 5
дома́шин § 22, 5
дома́шній § 33, п. 1; § 102, 2
Домбро́ва § 149, п. 6
Домбро́вський § 144, п. 9, 1
до́мен § 76, прим. 1
до мі́ри § 41, п. 2, 1
До́наг'ю § 138, п. 1, 1
дон Базі́ліо § 146, п. 1, 5
Донба́су § 82, III, п. 2, 5
до н. е. § 62, п. 1
Доне́цьк § 148
доне́цький § 26, п. 2, 1, а
донжуа́н § 49, п. 5; § 146, п. 1, 5, прим.
Дон Жуа́н § 146, п. 1, 5
доні́зу § 41, п. 1, 2
доні́ні § 41, п. 1, 1
Дон Кіхо́т § 146, п. 1, 5
до́нна § 128, п. 1
до ноги́ § 41, п. 2, 1
дон Пе́дро § 146, п. 1, 5
Донськи́й § 144, п. 11
До́ну § 82, III, п. 2, 5
дон Хосе́ § 146, п. 1, 5
до́нька § 27, п. 2; § 66, I
до́ньки § 69, 1
до́нько § 74, 1
до́нькою § 72
до́ньку § 71
до́ньці § 70; § 73
до́ньчин § 27, п. 2
до́ню § 74, 3
до обі́ду § 41, п. 2, 1
до оста́нку § 41, п. 2, 1
до па́ри § 41, п. 2, 1
допі́зна § 41, п. 1, 4
до́пінг § 133
до́пінг-контро́ль § 36, п. 2, 1, Б, а
до пня́ § 41, п. 2, 1
до поба́чення § 41, п. 2, 1
доповіда́ти § 116, п. 2, 3, прим. 1
доповіда́ч § 84, п. 1
до́повідей § 96, п. 2
до́повіді § 95, п. 4
допомага́ти § 11, п. 1
допомогти́ § 11, п. 1
до пори́ § 41, п. 2, 1
до пуття́ § 41, п. 2, 1
до ре́чі § 41, п. 2, 1
до ре́шти § 41, п. 2, 1
доріг § 76, 1
доріжка § 9, п. 3, 5, б
доро́га § 21, п. 2; *по доро́зі* § 73; *по доро́гах* § 80
дороги́й § 5; § 19, п. 2
Дорогобу́ж § 154, п. 2, 1
дорогобу́зький § 154, п. 2, 1
Доро́жин § 144, п. 7, 3, а
доро́жній § 21, п. 2; § 33, п. 1; § 102, 1
доро́жче § 19, п. 2
доро́жчий § 19, п. 2; § 104, п. 1, 1
Дороше́нка § 82, II
досві́тній § 102, 1
до смаку́ § 41, п. 2, 1

до сме́рті § 41, п. 2, 1
до снагі́ § 41, п. 2, 1
доста́тку § 82, III, п. 2, 1, г
доста́тній § 102, 1
Достое́вський § 144, п. 3, 2
досьє́ § 130, п. 1
до сього́дні § 41, п. 2, 1
дося́гненні § 86, п. 2, 2, прим. 1
дося́гненню § 86, п. 2, 2, прим. 1
дотепе́р § 41, п. 1, 1
дотла́ § 41, п. 1, 2
дото́ваний § 34, п. 3
до то́го як § 43, п. 2, 2
дотува́ння § 34, п. 3
дотува́ти § 34, п. 3
дохі́д § 9, п. 1, 1, а
доц. § 62, п. 1
дочка́ § 22, 5; § 66, I
до́чки § 76, прим. 1; § 81
дочки́ § 69, 1; § 69, 2, прим.
до́чко § 74, 1
дочко́ю § 72
дочку́ § 71
до чо́го § 41, п. 1, 6
до́чок § 76, прим. 1
дочці́ § 70; § 73
доччи́н § 22, 5; § 101, 2
до́шка § 22, 3
дощ § 67, II, п. 3
дощани́й § 22, 3
дощє́ві § 83, п. 1
дощє́нту § 41, п. 1, 2
до́щику § 86, п. 2, 1
дощі́в § 89, п. 1
дощови́й § 33, п. 6
дощомі́р § 35, п. 2, 1
дощу́ § 82, III, п. 2, 1, ґ
драгі́рувати § 34, п. 3
Драй-Хма́ра § 146, п. 4
драмтеа́тр § 35, п. 4, 2
дрейф § 136, п. 2
дри́та́ти § 6, п. 1
дрібно́ліс § 36, п. 1, 2
дрі́жджі § 100, п. 1, 2
дрі́жджів § 100, п. 2, 2
дріт § 82, III, п. 2, 9
дров § 100, п. 2, 3
дро́ва § 100, п. 1, 3
дровоно́с § 9, п. 3, 5, д
дровору́б § 36, п. 1, 1
дро́тові § 83, п. 1
дро́ту § 83, п. 1
друг § 14, п. 2; § 22, 5
дру́га — *2-га програ́ма* § 35, п. 6, 7
дру́ге — *2-ге повідо́млення* § 35, п. 6, 7
дру́гий § 106, п. 1
дру́гого дня § 41, п. 2, 3
дру́же § 87, п. 3
дру́же Гри́цю § 87, п. 4, прим. 2
дружелю́бний § 35, п. 2, 3
дру́же Макси́менко § 87, п. 4, прим. 3
дру́же Макси́менку § 87, п. 4, прим. 3
дружи́но § 74, 1
дружи́ти § 22, 5
дру́жний § 33, п. 1; § 102, 1
дру́жній § 33, п. 1; § 102, 1
дру́зі § 88, п. 1
дру́зів § 89, п. 1
дру́зям § 90
друк § 12, п. 2
друка́р § 67, II, п. 2
друка́рні § 78, 2
друка́рня § 67, I, п. 2
друка́рнями § 79, 2
друко́ваний § 34, п. 1
Дру́мев § 144, п. 3, 3
Дру́рі-лейн § 140, 7
ДС-3 § 35, п. 6, 5

дуб § 66, II, б; § 67, II, п. 1; § 84, п. 2, прим.
ду́ба § 82, III, п. 1, 2, а; § 84, п. 2, прим.
дуба́х § 93
Дуби́нін § 144, п. 7, 1
дуби́сько § 66, II, б
дуби́ще § 67, II, п. 3
ду́бі § 86, п. 1, 1; § 86, п. 2, 2, прим. 1
дубка́ § 82, III, п. 1, 2, а
Ду́бно § 148; § 152, п. 1, II; п. 3, прим.
ду́бу § 86, п. 2, 2, прим. 1
дуга́ § 12, п. 1
Дуди́нка § 149, п. 4, 2, прим.
дуе́ней § 76, прим. 1; § 78, 1
дуе́ньє § 74, 2
дуе́ньєю § 72
дуе́ньї § 69, 2; § 70; § 73; § 75, п. 1; § 81
дуе́нью § 71
дуе́нья § 139, 1
дуе́ньям § 77, 2
дуе́ньями § 79, 2
дуе́ньях § 80
ду́жий § 19, 2
ду́жче § 19, 2
ду́жчий § 19, 2; § 104, п. 1, 1
ду́мати § 118
Ду́мбартон-Окс § 154, п. 3, 3
Дуна́ю § 82, III, п. 2, 5
дуплува́тий § 33, п. 7
дур-зі́лля § 36, п. 2, 1, Б, а
ду́рра § 128, п. 1
дух — *у ду́сі* § 86, п. 1, 1
Ду́ха § 82, III, п. 2, 1, г; п. 9, прим.
ду́ха § 82, III, п. 2, 1, г; п. 9, прим.
духі́ «Лілє́я» § 58, п. 1
духмя́ний § 7, п. 1, прим.
духо́вка § 32, п. 12
ду́ху § 82, III, п. 2, 9, прим.
ду́че § 140, 3
душа́ (парадигма) § 68, I
ду́ше § 74, 2
душогу́б § 35, п. 2, 1
дьо́готь § 26, п. 1, 2
Дьо́рнов § 144, п. 4, 2
Дья́конов § 144, п. 13, 1, а
дю Гар § 146, п. 1, 4
дю́йма § 82, III, п. 1, 2, ґ
Дя́гилєв § 144, п. 13, 1, прим.
дя́дько § 4, 2; § 26, п. 1, 1

Е

Е́ббі-ро́уд § 140, 7
егоїзм § 3, 4
егоїст § 129, II
е-декларáція § 35, п. 6, 8
е-декларува́ння § 35, п. 6, 8
Единбу́рг § 129, III, п. 5
единбу́рзький § 129, III, п. 5
Е́йфелева ве́жа § 55, п. 2
економкла́с § 35, п. 5, 2
екопроду́кти § 35, п. 5, 2
екскурсово́д § 9, п. 3, 5, д
е́кскурсу § 82, III, п. 2, 1, г
ексмі́ністр § 35, п. 5, 4
екс-НДР § 35, п. 5, 4, прим. 1
е́кспорту § 82, III, п. 2, 1, г
експрезиде́нт § 35, п. 5, 4
експрем'е́р-мі́ністр § 35, п. 5, 4
екстракла́с § 35, п. 5, 3
ексчемпіо́нка § 35, п. 5, 4
екс-Югосла́вія § 35, п. 5, 4, прим. 1
електора́ту § 82, III, п. 2, 2
еле́ктрика § 121, п. 2
електрово́з § 9, п. 3, 5, д
електрово́за § 82, III, п. 2, 7
електрока́ра § 82, III, п. 1, 2, б

електро́нно-обчи́слювальний § 40, п. 2, 2, а
електропро́від § 9, п. 3, 5, д
електросилови́й § 40, п. 1, 1
елеме́нта § 82, III, п. 1, 2, в; п. 2, 9, прим.
елеме́нту § 82, III, п. 2, 9, прим.
еліпсо́їд § 3, 4
еліпсо́їда § 82, III, п. 1, 2, в
Еліста́ § 149, п. 3
елітжитло́ § 35, п. 5, 1
Елма́с § 140, 9
Елохі́м § 53, п. 1
Ельбру́с § 149, п. 3
Ельбру́су § 82, III, п. 2, 5
Ель Гре́ко § 49, п. 2
Ельза́с-Лотари́нгія § 154, п. 3, 1
ельза́с-лотари́нзький § 154, п. 3, 1
Ельза́су § 82, III, п. 2, 5
Ельто́н § 149, п. 3
ембáрго § 122, п. 1
емоці́йний § 33, п. 1
ене́ргія § 130, п. 1
Енн § 140, 9
енцикл. § 62, п. 1
енциклопе́дія «Вікіпе́дія» § 54, п. 7
Е́нчепінг § 132
епідемситуа́ція § 35, п. 5, 1
епо́ха Баро́ко § 52, п. 1
епо́ха Відро́дження § 52, п. 1
е́ра § 130, п. 1
Ердога́н § 122, п. 1
е́ркера § 82, III, п. 1, 2, ж
Ерл § 135
Ерне́ст § 135
Ер-Рія́д § 129, III, п. 4, прим. 2
ер-рія́дський § 129, III, п. 4, прим. 2
ескадри́лей § 76, прим. 1
ескадри́льї § 78, 2
ескадри́лья § 140, I; *по ескадри́льях* § 80
ескадри́льям § 77, 2
ескадри́льями § 79, 2
ескала́тора § 82, III, п. 1, 2, б
Есхі́л § 130, п. 1
Ете́ль § 140, 9, прим.
ете́р § 123
Е́тна § 130, п. 1
етногу́рт § 35, п. 5, 2
ефе́нді § 140, 4
ефі́р § 123

Є

є § 115, п. 7
Єва́нгеліє § 5; § 53, п. 4; § 130, п. 1
Євге́н § 68, II
Євге́ньєва § 144, п. 3, 2
Євдоки́мов § 144, п. 3, 1
Євразі́йський степ § 50, п. 1
є́вро § 140, 5
євроелі́та § 130, п. 1
єврозо́на § 35, п. 5, 2
Європарла́мент § 35, п. 3, 1
Європе́йський Союз § 54, п. 5, прим. 2
євроремо́нт § 35, п. 5, 2
єврори́нок § 36, п. 1, 4
Євросою́з § 35, п. 3, 1
Євтуше́вський § 144, п. 3, 1
євхари́стія § 130, п. 1
єги́петський § 129, III, п. 6
Єги́пту § 82, III, п. 2, 5
Єго́ва § 53, п. 1
Єго́р § 144, п. 3, 1
Єго́р'євськ § 149, п. 1, 1
Єго́ршино § 149, п. 4, 3, а; § 150, п. 2

Є́длічка § 144, п. 6, 1
Є́жі § 144, п. 6, 2
Єйськ § 149, п. 1, 1
Єйтс § 126
Єла́нський § 144, п. 3, 1
Єле́на Прекра́сна § 146, п. 1, 1
Єле́ць § 149, п. 1, 1
Єлиза́ров § 144, п. 3, 1
Єлисе́йські Поля́ § 50, п. 1, прим.; § 152, п. 4, 1
Єллоусто́ун § 130, п. 1
Єль § 130, п. 1
Є́мен § 130, п. 1
Єнджихо́вський § 144, п. 9, 2
Єнісе́й § 149, п. 1, 1
Є́нсі § 144, п. 6, 2
єп. § 62, п. 1
єпи́скоп § 129, I, п. 6; § 130, п. 1
єпити́мія § 129, I, п. 6; § 130, п. 1
єпитрахи́ль § 129, I, п. 6; § 130, п. 1
є́ресь § 130, п. 1
Єрусали́м § 129, III, п. 6
Єршо́в § 144, п. 3, 1
Єсентуки́ § 152, п. 2
єсі́ § 115, п. 7
єство́ § 4, п. 1
єсть § 115, п. 7
є́ті § 126
Єфі́мов § 144, п. 3, 1
єхи́дна § 129, I, п. 6

Ж

Жа́бинка § 149, п. 4, 2, прим.
жабо́ § 140, 5
жага́ § 5
жада́ний § 29, п. 3, 2, прим.
Жа́ку § 87, п. 1
жа́лю § 82, III, п. 2, 1, б
Жа́на-Жа́ка § 140, п. 1
Жан-Жа́к § 49, п. 1; § 146, п. 3, 1; § 147, п. 1
жан-жа́ківський § 147, п. 1
Жа́нна д'Арк § 49, п. 2
Жанне́т § 140, 9
жар-пти́ця § 36, п. 2, 1, Б, а
жаски́й § 26, п. 2, 1, а, прим.
жа́ти (парадигма) § 115, п. 3, 2, ж
жа́тий § 119, п. 2, 2
жа́ху § 82, III, п. 2, 1, б
ЖЕК-9 § 35, п. 6, 5
желе́ § 121, п. 2; § 140, 3
Желехі́вський § 9, п. 3, 5, е
Желєзново́дськ § 149, п. 1, 3
Женев'є́ва § 138, п. 1, 1
жени́ § 116, п. 1, 2
жени́ти § 10, п. 1; § 10, п. 1
жені́м § 116, п. 1, 2
жені́мо § 116, п. 1, 2
жені́ть § 116, п. 1, 2
же́нче § 87, п. 3
жери́ § 115, п. 3, 2, ж, прим.
же́рти § 115, п. 3, 2, ж, прим.
жеру́ § 115, п. 3, 2, ж, прим.
жеру́ть § 115, п. 3, 2, ж, прим.
Же́шув § 150, п. 3
жив § 101, 3
живи́ § 116, п. 1, 1
живі́м § 116, п. 1, 1
живі́мо § 116, п. 1, 1
живі́ть § 116, п. 1, 1
Жи́вков § 144, п. 6
живо́пису § 82, III, п. 2, 7
живопло́ту § 82, III, п. 2, 7
животá § 82, III, п. 1, 2, є
живо́тика § 82, III, п. 1, 2, є
живу́чий § 119, п. 1, 1
Жига́лово § 149, п. 4, 3, а
Жигулі́ § 149, п. 4, 1, б; § 152, п. 2

Жи́жка § 144, п. 6, 2
Жи́здра § 149, п. 4, 3, а
Жильєро́н § 144, п. 7, 3, а
жир § 67, II, п. 1
Жира́рдув § 150, п. 3
жира́ф'ячий § 7, п. 1
Жиро́нда § 129, III, п. 3
жи́ти (парадигма) § 115, п. 3, 2, а; § 118
Жи́тні Го́ри § 154, п. 2, 6
жи́тній § 33, п. 1; § 102, 1
житньогі́рський § 154, п. 2, 6
житньогі́рці § 154, п. 2, 6
Жито́мир § 148
Жито́мира § 82, III, п. 1, 2, к
Жито́мирська автостра́да § 50, п. 11
жито́мирський § 101, 1
житте́вий § 30, п. 1, 1; § 33, п. 6
життєзда́тний § 35, п. 2, 4
житте́пис § 30, п. 1, 1; § 35, п. 2, 4
житті́в § 89, п. 1
життьови́й § 30, п. 1, 1
життя́ § 27, п. 5; § 30, п. 1, 1; § 66, II, б; § 67, II, п. 2
життя́м § 85, п. 2
Жізе́ль § 140, 9, прим.
жі́нка § 67, I, п. 1
жінки́ § 81
Жіоно́ § 144, п. 7, 3, а
жнець § 87, п. 3
Жнець § 142, п. 1
жовті́ти (парадигма) § 115, п. 3, 2, б
жо́вто-блаки́тний § 40, п. 2, 2, г
жовтогаря́чий § 40, п. 2, 2, г
жовто́цвіт § 36, п. 1, 2
жовтува́то-роже́вий § 40, п. 2, 2, г
жо́вчю § 95, п. 3, 2
Жоліо́-Кюрі́ § 146, п. 3, 2
жона́тий § 10, п. 1
Жорж Санд § 146, п. 1, 2
Жоффруа́ § 140, 1
жук-короїд § 37, п. 1, 4
Жуко́вський § 152, п. 3
Жуль Верн § 147, п. 3
жуль-ве́рнівський § 147, п. 3
жупа́на́ § 82, III, п. 1, 2, и
Жураве́ль § 142, п. 1
журавле́ві § 83, п. 1
журавлю́ § 83, п. 1
Журбі́в § 76, 3
журі́ § 129, I, п. 5; § 130, п. 2
журн. § 62, п. 1
журна́л «Все́світ» § 55, п. 3

З

За́але § 137
за бага́то § 41, п. 1, 1, прим.
забага́то § 41, п. 1, 1
забі́гти § 115, п. 5, прим.
Зава́дзький § 144, п. 10
заважа́ти § 115, п. 6, 2
завбі́льшки § 41, п. 1, 7
завви́шки § 29, п. 1, 1
завгли́бшки § 41, п. 1, 7
завда́ння § 67, II, п. 2
завда́нь § 89, п. 2
завдо́вжки § 41, п. 1, 7
завертіти § 11, п. 2
заве́ршення § 9, п. 3, 4; *по заве́ршенні* § 86, п. 1, 2; п. 2, 2, прим. 1; *по заве́ршенню* § 86, п. 2, 2, прим. 1
заве́ршувати § 11, п. 2
заві́дна § 41, п. 1, 4
заві́ти § 115, п. 3, 2, а
заві́рчувати § 11, п. 2
за віщо § 41, п. 1, 6
завка́федри § 35, п. 4, 2

завме́рти § 115, п. 3, 2, ж, прим.
завмира́ти § 11, п. 2
заво́д § 19, 2; § 66, II, а
заво́ди § 88, п. 1
заводія́ка § 67, I, п. 1
заводськи́й § 19,2
заво́ду § 82, III, п. 2, 5
заво́д «Фарма́к» § 54, п. 5
завойо́ваний § 8, п. 1, 1
завойо́вуваний § 34, п. 2
завойо́вування § 34, п. 2
завойо́вувати § 34, п. 2
завто́вшки § 41, п. 1, 7
за́втрашній § 102, 2
завча́су § 41, п. 1, 7
завши́ршки § 41, п. 1, 7
загальнодосту́пний § 40, п. 1, 2, а
загальноосві́тній § 40, п. 1, 2, а
загіто́ваний § 34, п. 3
загітува́ти § 34, п. 3
за годи́ни § 41, п. 2, 1
заго́єний § 119, п. 2, 1
За́греб § 149, п. 1
за́для § 42, п. 1, 2
за́дній § 33, п. 1; § 102, 1
задньоязико́вий § 35, п. 1
за дня́ § 41, п. 2, 1
задо́вго § 41, п. 1, 1
за́думу § 82, III, п. 2, 1, в
за́єнько § 32, п. 9
за́єць § 66, II, б
За́єць § 49, п. 7, 3; § 141; § 142, п. 1
за́єць-біля́к § 37, п. 1, 4
за́єць-руса́к § 37, п. 1, 4
займе́нника § 82, III, п. 1, 2, г
Зайо́нчек § 144, п. 9, 2
за́йцеві § 86, п. 3, 2, прим. 2
за́йцю § 86, п. 3, 2, прим. 2
за́йчика § 82, III, п. 1, 1
За́йчик-Побіга́йчик § 36, п. 2, 1, А, в
зайчи́сько § 66, II, б
зайшо́в би § 44, п. 1, 12
Закавка́ззя § 50, п. 6, прим.
закиса́ти (парадигма) § 115, п. 3, 2, в
закі́нчення — *по закі́нченні* § 86, п. 2, 2, прим. 1; *по закі́нченню* § 86, п. 2, 2, прим. 1
закомпосто́ваний § 34, п. 3
закомпостува́ти § 34, п. 3
зако́н § 9, п. 3, 5, е; § 29, 1, 3
зако́нний § 9, п. 3, 5, е; § 29, п. 1, 3
зако́нність § 29, п. 1, 3
зако́нно § 29, п. 1, 3
законода́вчо § 10, п. 2, 4, прим.
Зако́н Украї́ни «Про пенсі́йне забезпе́чення» § 55, п. 1
Закопа́не § 149, п. 1, 3, прим.
за кордо́н § 41, п. 2, 1
за кордо́ном § 41, п. 2, 1
закри́тий § 119, п. 2, 2
Зале́ський § 144, п. 2
залі́зо § 67, II, п. 1, прим.
залі́сся § 19, п. 1, 3
Залі́сся Пе́рше § 154, п. 1, 3
залі́ський § 19, п. 1, 3
за́лу § 82, III, п. 2, 5
Замбе́зі § 129, I, п. 4
замести́ § 9, п. 1, 1, е; § 11, п. 2
за́між § 41, п. 1, 2
замі́жня § 102, 1
за́місць § 42, п. 1, 1
замітá́ти § 11, п. 2
за́мкнений § 119, п. 2, 2, прим., 1
замкну́ти § 119, п. 2, 2, прим., 1
за́мкнутий § 119, п. 2, 2, прим., 1
за́мку § 82, III, п. 2, 5
Замо́вник § 60, п. 1
замо́жний § 101, 1

за́мок Іф § 55, п. 2, прим.
за́молоду § 41, п. 1, 4
заморо́жувати § 115, п. 6, 2
зана́дто § 41, п. 1, 1
за́ново § 41, п. 1, 4
заодно́ § 41, п. 1, 5
за́очі § 41, п. 1, 2
запа́сові § 83, п. 1
запа́су § 83, п. 1
запира́ти § 11, п. 2
за́пису § 82, III, п. 2, 1, в; п. 2, 9
запі́вніч § 41, п. 1, 2
Заповіт § 53, п. 4
Запорі́жжя § 9, п. 3, 2, в; § 19, п. 1, 2; § 148; § 153, п. 2, 1
запорі́жці § 49, п. 6
запорі́зький § 19, п. 1, 2; § 153, п. 2, 1
запрягти́ § 115, п. 9, прим. 1
запусти́ти § 17
запу́щений § 17
запущу́ § 17
зап'я́стний § 28
зара́ди § 42, п. 1, 2
за́раз § 41, п. 1, 2
заразо́м § 41, п. 1, 2
Зарату́стра § 53, п. 1
за раху́нок § 41, п. 2, 1
зареєстро́ваний § 34, п. 3
зареєструва́ти § 34, п. 3
Заре́мба § 144, п. 9, 1
заробі́тку § 82, III, п. 2, 1, в; п. 2, 9
за сві́тла § 41, п. 2, 1
засі́дання президії Украї́нського товари́ства охоро́ни па́м'яток істо́рії та культу́ри § 54, п. 6
засі́дань § 89, п. 2
заслу́жений дія́ч мисте́цтв § 56, прим. 1
заспоко́ювати § 11, п. 1
зате́ § 43, п. 1
зате́мна § 41, п. 1, 4
зати́м що § 43, п. 2, 2; § 44, п. 1, 10
зати́м щоб § 43, п. 2, 2
зті́сувати § 11, п. 2
зато́ка § 50, п. 1
зато́ка Свято́го Лавре́нтія § 50, п. 2
зато́н § 9, п. 3, 5, ґ
зато́ру § 82, III, п. 2, 1, в; п. 2, 9
Заха́р § 66, II, а
Заха́р'їн § 3, 3; § 144, п. 12
захисникі́в § 89, п. 1
за́хід § 50, п. 10
За́хідна Євро́па § 154, п. 1, 1; п. 2, 6
За́хідна Украї́на § 50, п. 10
за́хідний § 33, п. 1; § 101, 1
За́хідний Буг § 148
західноєвропе́йський § 154, п. 2, 6
західноєвропе́йці § 154, п. 2, 6
західноукраї́нський § 40, п. 1, 2, а
за що́ § 41, п. 1, 6
зб. § 62, п. 1
зба́вити § 31, п. 1
Зба́раж § 19, п. 1, 2
зба́разький § 19, п. 1, 2
зберегти́ § 9, п. 3, 3; § 11, п. 2; § 14, п. 3
збере́жений § 14, п. 3
зберіга́ти § 11, п. 2
збі́жжя § 30, п. 1, 1; § 67, II, п. 2
збі́льшення § 9, п. 3, 4
зблі́днути § 115, п. 9, прим. 2
збо́їн § 100, п. 2, 3
збо́їни § 100, п. 1, 1
збо́ку § 41, п. 1, 2
з бо́ку на бік § 41, п. 2, 2
з бо́лю § 41, п. 2, 1
збо́ри § 54, п. 6

Збро́йні си́ли Украї́ни § 54, п. 1
зброя́р § 67, II, п. 3
Збруча́ § 82, III, п. 1, 2, к
збу́джений § 115, п. 6, 1
збудо́ваний § 119, п. 2, 1
зважа́ючи на те що § 43, п. 2, 2
Зве́гінцевим § 85, п. 3, 1
зве́рнення § 32, п. 5
зве́рху § 41, п. 1, 2
звести́ § 31, п. 1
Зве́рев § 144, п. 3, 4
зви́сока § 41, п. 1, 4
зви́ти § 115, п. 3, 2, а
зви́чай § 67, II, п. 2
зві́дкись § 44, п. 2, 4
зві́ку § 41, п. 1, 2
зві́рі § 67, II, п. 1; § 86, п. 3, 2, прим. 1
звіробі́й-трава́ § 37, п. 1, 2
звіробо́ю § 82, III, п. 2, 2, б
зві́рові § 86, п. 3, 2, прим. 1
Зволі́нський § 144, п. 6, 1
зву́ка § 82, III, п. 2, 1, в; п. 2, 9, прим.
зву́ку § 82, III, п. 2, 1, в; п. 2, 9, прим.
зв'язо́к § 7, п. 1, прим.
зв'яли́ти § 7, п. 1, прим.
зга́рищі § 86, п. 1, 2
зга́рячу § 41, п. 1, 4
згин § 5
зго́ден § 101, 3
згори́ § 41, п. 1, 2
згу́бний § 33, п. 1
з да́вніх-даве́н § 35, п. 6, 2, г
зда́тність § 32, п. 3
здеше́влення § 115, п. 6, 3, прим. 1, 3
з ді́да-пра́діда § 35, п. 6, 2, г
здійснений § 29, п. 3, 2, прим.
здійсне́нний § 29, п. 3, 2, прим.
здійсненні § 86, п. 2, 2, прим. 1
здійсненню § 86, п. 2, 2, прим. 1
з дня на де́нь § 41, п. 2, 2
здоро́в § 101, 3
здорове́нний § 29, п. 3, 1
здоро́в'я § 67, II, п. 2
здрібни́ти § 31, п. 1
Зе́всова колісни́ця § 49, п. 9, 1
Зейна́б § 140, 9, прим.
зеконо́мити § 31, п. 1
зе́лен § 101, 3
Зеле́на Гу́ра § 150, п. 1; § 154, п. 1, 1
Зеленбу́д-4 § 35, п. 6, 5
зеле́ний § 9, п. 1, 2
Зеле́ного Га́ю § 82, III, п. 1, 2, к, прим.
Зеленодо́льськ § 149, п. 1
зе́лень § 9, п. 2, 3
зе́мле § 74, 2
землемі́р § 35, п. 2, 3
землетру́с § 35, п. 2, 3
землетру́су § 82, III, п. 2, 1, ґ
зе́млі § 69, 2, прим.
землі́ § 69, 2, прим.
земля́ § 9, п. 2, 1; § 51, прим.; § 67, I, п. 2
Земля́ § 51, прим.
земля́-ма́ти § 37, п. 1, 1
земля́ Ни́жня Саксо́нія § 50, п. 9
Зе́мський собо́р § 54, п. 1
зерно́ § 67, II, п. 1, прим.
з'е́днаний § 7, п. 4
зжи́тися § 31, п. 1
зжо́вклий § 119, п. 1, 2
з-за § 42, п. 2
зза́ду § 29, п. 1, 1; § 41, п. 1, 2
з-за кордо́ну § 41, п. 2, 1
ззирну́тися § 31, п. 1
Зимо́вники § 149, п. 4, 3, д

Зино́в'єв § 144, п. 3, 2
Зино́вій-Богда́н § 49, п. 1; § 146, п. 3, 1
зібга́ти § 31, п. 1
зів'я́лий § 31, п. 1
зі́гнаний § 119, п. 2, 1
зігнорува́ти § 31, п. 1
зігну́ти § 31, п. 1
зігра́ти § 31, п. 1
зігрі́ва́ти § 31, п. 1
зідра́ти § 31, п. 1
зізна́тися § 31, п. 1
зі́лля § 9, п. 1, 2
зімліва́ти § 31, п. 1
зім'я́ти § 31, п. 1
зіпрі́ва́ти § 31, п. 1
зіпсува́ти § 31, п. 1
зіп'я́стися § 31, п. 1
зірви́голова § 36, п. 1, 5
зі́рка § 9, п. 3, 1, б
зіспо́ду § 41, п. 1, 2
зіста́вити § 31, п. 1
зі́ткнення § 31, п. 1
зітлі́ти § 31, п. 1
зіщу́литися § 31, п. 1
з'їзд § 3, 3; § 54, п. 6
з'їхати § 7, п. 4
з кра́ю в край § 41, п. 2, 1
злазь § 116, п. 2, 3
зла́зьмо § 116, п. 2, 3
зла́зьте § 116, п. 2, 3
Златоу́ст § 153, п. 2
златоу́стівський § 153, п. 2
зле́гка § 41, п. 1, 4
злі́ва § 41, п. 1, 4
зло § 67, II, п. 1, прим.
злови́ти § 18
зло́влений § 18
злодійкува́тий § 33, п. 7
змага́ння § 67, II, п. 2
змага́нням § 85, п. 2
зміїний § 33, п. 4
з-над § 42, п. 2
знадво́ру § 41, п. 1, 7
зна́йда § 66, I
знайшо́всь § 115, п. 9, прим. 3
знаме́нника § 82, III, п. 1, 2, г
знання́ § 30, п. 1, 1
знаря́ддю § 83, п. 2, 1
знаря́ддя § 30, п. 1, 1; § 67, II, п. 2; § 82, I
знаря́ддям § 85, п. 2
знаря́ддями § 92, п. 1
знач. § 62, п. 1
значенне́вий § 33, п. 6
зна́чення § 9, п. 2, 4; § 9, п. 3, 4
зне́хтуваний § 119, п. 2, 1
зни́зу § 41, п. 1, 2
зно́ву § 41, п. 1, 4
зо́внішній § 33, п. 1; § 102, 2
зовнішньополіти́чний § 40, п. 1, 2, а
зо́всім § 44, п. 1, 6
з о́гляду на те що § 43, п. 2, 2
зогріва́ти § 31, п. 1
зо́зла § 41, п. 1, 2
Зо́їн § 33, п. 3
зо́кола § 41, п. 1, 2
золота́ (срі́бна, бро́нзова) меда́ль § 57, п. 2
Золоти́й Ріг § 50, п. 1, прим.
зо́лото-валю́тний § 40, п. 2, 2, в
Золотове́рхий § 50, п. 6, прим.
золотоні́ський § 153, п. 2, 3
Золотоно́ша § 153, п. 2, 3
Золя́ § 121, п. 1, 2
зомліва́ти § 31, п. 1
зоосáд § 35, п. 5, 2
зопріва́ти § 31, п. 1
зорієнтува́тися § 31, п. 1
зоря́ § 51
зоря́ Альтаї́р § 51

зотлі́ти § 31, п. 1
Зо́я § 33, п. 3; § 66, I
з-пе́ред § 42, п. 2
з переля́ку § 41, п. 2, 1
з-під § 42, п. 2
з-по́за § 42, п. 2
з-по́між § 42, п. 2
з-по́над § 42, п. 2
з-по́під § 42, п. 2
з-по́серед § 42, п. 2
з-про́між § 42, п. 2
з ра́дості § 41, п. 2, 1
зра́зу § 41, п. 1, 2
зра́нку § 41, п. 1, 2
зра́ння § 30, п. 1, 4
зре́штою § 41, п. 1, 2
зрі́дка § 41, п. 1, 4
зро́блений § 29, п. 3, 2, прим.; § 115, п. 6, 3, прим. 1, 1
зроблю́ § 115, п. 8, 2, а
зро́ду § 41, п. 1, 2
зро́ду-ві́ку § 35, п. 6, 2, а
з розго́ну § 41, п. 2, 1
зроста́ння § 32, п. 5
зроста́ти § 32, п. 5
зсади́ти § 31, п. 1
зсере́дини § 41, п. 1, 2
зскріба́ти § 31, п. 1
Зульфія́ Мура́д-кизи́ — *до Зульфії́ Мура́д-кизи́* § 140, п. 2, прим.
зумо́вити § 31, п. 1
зці́пити § 31, п. 1
зчепи́ти § 31, п. 1
зши́ток § 31, п. 1
Зя́брев § 144, п. 13, 1, прим.
з'яви́тися § 7, 4

И

ийбе́н § 2, 3
и́кання § 2, 3
и́кати § 2, 3
ир § 2, 3
и́рій § 2, 2
и́род § 2, 2
ич! § 2, 3
Ич-оба́ § 2, 3

І

Ібн § 146, п. 3, 4
Ібн Ру́сте § 146, п. 3, 4
Ібн Сі́на § 146, п. 3, 4
Ібн Фадла́н § 146, п. 3, 4
І́бсен § 129, I, п. 1
Іва́н § 2, п. 1; § 146, п. 3, 3; *з Іва́ном Косте́нком* § 142, п. 3, прим. 2
Іва́н Богосло́в § 53, п. 1
Іва́н Воло́ве О́ко § 146, п. 1, 1
Іва́нку § 87, п. 1
Іва́нович § 32, п. 11
Іва́но-Франкі́вськ § 152, п. 5; § 154, п. 3, 2; п. 6, прим. 1
іва́но-франкі́вський § 40, п. 2, 1; § 154, п. 3, 2; п. 6, прим. 1
іванофранкі́вці § 154, п. 3, 6, прим. 1
Іва́н Петро́вич Котляре́вський § 49, п. 1
іва́н-покива́н § 49, п. 7, 3, прим.
Іва́н, селя́нський син § 146, п. 3, 3
Іва́н Хрести́тель § 53, п. 1
Іва́н-царе́нко § 146, п. 3, 3
Іва́ньо § 67, II, п. 2
Іваньо́ § 142, п. 1; прим. 1
Івашке́вич § 144, п. 6, 1
І́вич § 144, п. 6
І́во § 144, п. 6
Іга́рка § 149, п. 4, 1, а
Іглє́сіас § 129, I, п. 2
Ігна́тов § 144, п. 7, 1
Ігнато́вич § 144, п. 6

Ígор (парадигма) § 68, II; § 143, п. 2; *Ígор* § 32, п. 11, прим.; § 33, п. 6, б; § 67, II, п. 2; § 143, п. 2, прим. 2
ígор § 76, прим. 1
Ígорева § 33, п. 6, б
Ígореве § 33, п. 6, б
Ígорів § 101, 2
Ígорівна § 32, п. 11
Ígорьович § 32, п. 11, прим.
ígрашка § 2, п. 1
ígрашок § 10, п. 1
ígри § 76, прим. 1
ígум. § 62, п. 1
ідеалíст § 32, п. 14
ідеáлу § 82, III, п. 2, 1, в; г
Íден § 129, I, п. 1
ідéя § 129, I, п. 1
ідú § 116, п. 1, 1
ідú-бо § 44, п. 3, 1
ідилíчний § 33, п. 2; § 128, п. 1
ідíм § 116, п. 1, 1
ідíмо § 116, п. 1, 1
ідíть § 116, п. 1, 1
ідол § 2, п. 1
ідýть § 120, п. 1
ідучú § 120, п. 1
Ізабéлла § 129, I, п. 1
Ізабéль § 140, 9, прим.
ізжóвкнути § 31, п. 1
із-за § 42, п. 2
Ізмаїлов § 144, п. 7, 2
ізнóв § 31, п. 1
із-пíд § 42, п. 2
ізсерéдини § 31, п. 1
íкати § 2, п. 1
ікóна § 2, п. 1
ікóна Мáтері Бóжої Теребовлянської § 53, п. 7
Іконóмов § 144, п. 6
іконостáса § 82, III, п. 1, 2, ї
іконостáсика § 82, III, п. 1, 2, ї
іл. § 62, п. 1
Іл-62 § 61, 3, прим. 4
Іліáда § 129, I, п. 1
Іліéв § 144, п. 6
Íлле § 74, 2
Іллíвна § 32, п. 11
Іллíч § 32, п. 11
Ілля́ § 30, п. 1, 2; § 32, п. 11; § 67, I, п. 2; *Ілля́* (парадигма) § 143, п. 1
Ілóна § 144, п. 6, 1
Ільї́н § 144, п. 7, 2
Ільїнúм § 85, п. 3, 1
Ільїнóві § 83, п. 2, 2, прим.
Ільїнý § 83, п. 2, 2, прим.
Ільмéнь § 149, п. 4, 1, а
Ільюшин § 144, п. 13, 1, а
ім. § 62, п. 1
імáм § 53, 6, прим.
імбúр § 129, I, п. 6
імéйла § 82, III, п. 2, 9, прим.
імéйлу § 82, III, п. 2, 9, прим.
імéн § 99, п. 2
іменá § 99, п. 1; п. 4; *на іменáх* § 99, п. 6
іменáм § 99, п. 3
іменáми § 99, п. 5
íмене § 98, п. 6
íменем § 98, п. 4
íмені § 98, п. 2; п. 3; п. 5
імéнника § 82, III, п. 1, 2, г
імéння § 9, п. 3, 4
іменувáти § 2, п. 1
іммігрáція § 128, п. 2
імперáтор § 56, прим. 2
íмпульсу § 82, III, п. 2, 1, в
ім'я́ § 2, п. 1; § 66, IV, б; *ім'я́* (парадигма) § 68, IV; § 98, п. 1; п. 2
ім'я́м § 98, п. 4
ін. § 62, п. 1
інако- § 35, п. 5, 2

інакоду́мець § 35, п. 5, 2
інвалю́та § 35, п. 5, 1
інвента́р § 67, II, п. 2
інвестпроє́кт § 35, п. 5, 1
Інгульця́ § 82, III, п. 1, 2, к
Індигі́рка § 149, п. 4, 1, а
інди́к § 2, п. 1
І́ндія § 129, I, п. 1; III, п. 5, прим.
Індокита́й § 154, п. 2, 4
індокита́йський § 154, п. 2, 4
індустріаліза́ція § 129, I, п. 2
інду́стрія § 129, I, п. 2
ін'є́кція § 126; § 138, п. 1, 2
інжене́р § 9, п. 2, 6; § 67, II, п. 1
інженю́ § 140, 6
І́нна § 143
іннова́ція § 128, п. 2
іно- § 35, п. 5, 2
іновíрець § 35, п. 5, 2
і́ноді § 2, п. 1
Інокéнтій § 143
інофі́рма § 35, п. 5, 1
інспе́ктор § 67, II, п. 1
інстагра́му § 82, III, п. 2, 1, д
інститу́т § 84, п. 2; § 129, III, п. 1
інститу́ти Націона́льної акаде́мії наук України § 54, п. 5, прим. 5
інститу́ту § 82, III, п. 2, 3
інстру́кція § 129, I, п. 1
інструме́нта § 82, III, п. 2, 9, прим.
інструме́нту § 82, III, п. 2, 9, прим.
ін-т § 62, п. 2
інтегра́л § 121, п. 1, 1
інтегра́ла § 82, III, п. 1, 2, в
інтелектуа́льний § 128, п. 1
інтеліге́нт § 19, п. 2
інтеліге́нтський § 19, п. 2
інтербрига́да § 35, п. 5, 1
інтерв'ю́ § 138, п. 1, 1; § 140, 6
інтерме́цо § 128, п. 1
інтерна́ту § 82, III, п. 2, 5
інтернаціона́льний § 129, I, п. 1
інтерне́т-вида́ння § 36, п. 2, 1, Б, а
інтерне́т-по́слуга § 36, п. 2, 1, Б, а
інтерфі́кса § 82, III, п. 1, 2, в
інформповідо́млення § 35, п. 5, 1
інформце́нтр § 35, п. 5, 1
іншо- § 35, п. 5, 2
іншовíрець § 35, п. 5, 2
іншоду́мець § 35, п. 5, 2
і под. § 62, п. 1
Іра́ку § 82, III, п. 2, 5
Іра́ну § 82, III, п. 2, 5
І́рвінг § 135
Іре́н § 140, 9
іржа́ § 2, п. 1
іржа́ти (парадигма) § 115, п. 3, 2, ж
І́ржі § 144, п. 6, 2
і́рій § 2, 2
Іркýтськ § 149, п. 4, 1, а
і́род § 2, 2
іроке́зи § 49, п. 6
Ірпі́нь § 148
ірраціона́льний § 128, п. 2
ірреа́льний § 128, п. 2
Ірти́ш § 149, п. 4, 1, а; п. 5
Ісаа́кіївський собо́р § 55, п. 2
Іса́єв § 144, п. 7, 1
Іса́єнков § 144, п. 3, 2
Іса́я § 126
іскри́стий § 33, п. 5
існува́ти § 2, п. 1
Іссúк-Куль § 50, п. 4, прим.; § 154, п. 3, 3; п. 6, прим. 2
і́стина § 2, п. 1
Іст-Ло́ндон § 154, п. 3, 4
істо́рик § 32, п. 1, прим.
істо́рико-культу́рний § 40, п. 2, 2, б
істори́чний § 33, п. 2

Ісу́с Христо́с § 49, п. 7, 1
Іськó § 22, 4
італíєць § 32, п. 3
Іта́лія § 129, I, п. 2
і т. д. § 62, п. 1
іти́ § 2, п. 1; *іти́* (парадигма) § 115, п. 1, 1
і т. ін. § 62, п. 1
Íтон § 129, I, п. 1
ІФ НАНУ (Інститу́т фізики Національної акаде́мії нау́к України) § 61, п. 3, прим. 1
Іх'я́мас § 138, п. 1, 1
Іши́м § 149, п. 4, 3, а
Íщенко § 22, 4
Іщу́к § 22, 4

Ї

їда́льня § 26, п. 1, 3
ї́жа § 3, п. 1; § 67, I, п. 3
їжа́к § 3, п. 1; § 66, II, б
їжачи́сько § 66, II, б
ї́жджений § 16
їзде́ць § 3, п. 1
ї́здити § 3, п. 1; § 16; § 115, п. 5
ї́ї § 113, прим. 2
їй-бо́гу § 35, п. 6, 4; § 53, п. 2, прим. 3
їй-пра́во § 35, п. 6, 4
ї́сти § 3, п. 1; § 115, п. 7; § 116, п. 2, 3, прим. 1
їх § 3, п. 1
ї́хати § 3, п. 1
ї́хній § 110

Й

Йога́нн § 126
його́ § 8, п. 1, 1; § 113, прим. 2
йо́ду § 82, III, п. 2, 6
Йо́лкін § 144, п. 4, 1
Йо́лкіно § 149, п. 2, 1
Йорда́н-рі́чка § 37, п. 1, 2
йоркши́р § 50, п. 12
Йо́ркшир § 129, III, п. 3; § 154, п. 2, 5
йоркши́рський § 129, III, п. 3

К

Каа́ба § 137
Кабарда́ § 153, п. 1
кабарди́нський § 153, п. 1
кабаре́ § 140, 3
каберне́ § 140, 3
Кабіне́т Міні́стрів України § 54, п. 1
Кабмі́н § 35, п. 5, 1
Кавка́з § 153, п. 2, 1
Кавка́зу § 82, III, п. 2, 5
кавка́зький § 153, п. 2, 1
Кавка́зький хребе́т § 50, п. 1; § 154, п. 1, 2
Кагарли́к § 153, п. 2, 2
кагарли́цький § 153, п. 2, 2
Каєнна § 126
ка́жуть § 120, п. 1
ка́жучи § 120, п. 1
Каза́нка § 153, п. 2
каза́нківський § 153, п. 2
каза́ти § 116, п. 2, 3, прим. 2
каза́ть § 118, прим. 1
каза́х § 153, п. 2, 3, прим. 1
каза́хський § 153, п. 2, 3, прим. 1
Казбе́к § 153, п. 2, 2
казбе́цький § 153, п. 2, 2
Казими́рський § 144, п. 7, 3, б
казино́ § 140, 5
ка́зка § 9, п. 2, 1
казко́вий § 33, п. 6
ка́зна-де § 41, п. 3, 3; § 44, п. 3, 2
ка́зна з ким § 39, п. 2
ка́зна-коли́ § 41, п. 3, 3
ка́зна-кому́ § 44, п. 3, 2
ка́зна-хто § 39, п. 2
ка́зна-чий § 39, п. 2

ка́зна-що § 39, п. 2
ка́зна-яки́й § 39, п. 2
Каї́р § 129, II
Ка́йзер § 136, п. 1
какаду́ § 140, 6
кака́о § 140, 5
каламбу́р § 67, II, п. 1
калача́ § 82, III, п. 1, 2, і
кала́чика § 82, III, п. 1, 2, і
Каледо́нія § 121, п. 2
календа́р § 67, II, п. 2
календаря́х § 93
ка́лієвий § 33, п. 6
калми́к § 129, I, п. 6; § 153, п. 2, 2
калми́цький § 153, п. 2, 2
Калу́га § 153, п. 2, 1
калу́зький § 153, п. 2, 1
кальві́лю § 82, III, п. 2, 2, г
кальцієвмі́сний § 40, п. 1, 2, ґ
Камберле́нд § 154, п. 2, 5
ка́меневі § 83, п. 1
ка́меню § 82, III, п. 2, 9, прим.; § 83, п. 1
ка́меня § 82, III, п. 2, 9, прим.
Каменя́р § 49, п. 1
каменя́р § 67, II, п. 3
Ка́мерна симфо́нія № 1 Євге́на Станко́вича § 55, п. 2
камер'ю́нкер § 7, п. 4
Ками́шин § 149, п. 4, 3, а; § 153, п. 1
ками́шинський § 153, п. 1
каміне́ць § 9, п. 3, 1, а
камі́ння § 27, п. 5
ка́мінь § 9, п. 1, 1, а
Кам'яна́ Ба́лка § 154, п. 2, 6
Кам'яне́ць-Подільський § 148; § 152, п. 4, 2; § 154, п. 3, 1
кам'яне́ць-подільський § 154, п. 3, 1
кам'яноба́лківський § 154, п. 2, 6
кам'яноба́лківці § 154, п. 2, 6
Кана́верал § 134
кана́лу § 82, III, п. 2, 5
Кандала́кська зато́ка § 154, п. 1, 2
кандала́кський § 153, п. 2, 3
Кандала́кша § 153, п. 2, 3
Канза́с-Сіті § 129, I, п. 4
Ка́нів § 9, п. 1, 1, г
кані́кул § 100, п. 2, 3
кані́кули § 100, п. 1, 1; *на кані́кулах* § 100, п. 6
Ка́нни § 50, п. 5, прим.
Кантеми́р § 144, п. 7, 3, б
ка́нцлер § 56, прим. 1
каньйо́н § 139, 1
капельме́йстер § 136, п. 1
капіта́л § 121, п. 1, 1
капіта́ні § 86, п. 3, 2, прим. 3
капіта́нові § 86, п. 3, 2, прим. 3
капіта́ну § 86, п. 3, 2, прим. 3
Ка́прі § 129, I, п. 4
ка́псула § 140
караба́ський § 153, п. 2, 3
Караба́х § 153, п. 2, 3
Караба́ху § 82, III, п. 2, 5
«Карава́єві Да́чі» § 50, п. 14
Караганда́ § 153, п. 1
карагандинський § 153, п. 1
Кара́джич § 144, п. 6
карао́ке-бар § 36, п. 2, 1, Б, г
Кара́чев § 153, п. 2
кара́чевський § 153, п. 2
карбо́ванця § 82, III, п. 1, 2, е
кар'е́ра § 138, п. 1, 1
ка́рієс § 130, п. 1
Ка́рла Гу́става Емі́ля Маннерге́йма § 140, п. 1
Ка́рлові Ва́ри § 150, п. 1
Карл Смілі́вий § 49, п. 9, 2
Ка́рме́н § 140, 9

карни́за § 82, III, п. 1, 2, ж
Ка́ролець § 142, п. 3, прим. 1
Карпи́нськ § 149, п. 4, 2, прим.
карт-бла́нш § 35, п. 6, 11
карти́на «Запоро́жці пи́шуть листа́ турéцькому султа́нові» § 55, п. 3
картопли́ння § 32, п. 6
карто́пля Серпа́нок § 59, п. 3
каси́р § 32, п. 14; § 67, II, п. 1
категорі́йний § 33, п. 1
катéдра § 123
Катери́на § 66, I; § 144, п. 1
Катманду́ § 140, 6
като́да § 82, III, п. 1, 2, в
католи́цький § 123
Католіко́с-Патріа́рх усієї Гру́зії § 53, п. 6
Ка́тре § 74, 2
Ка́трин § 33, п. 3
Катру́сю § 74, 3
Ка́тря § 33, п. 3
кауди́льйо § 140, 5
Ка́унас § 131
кафé § 140, 3
ка́федра § 123
ка́федра істо́рії Украї́ни Терно́пільського націона́льного педагогі́чного університéту і́мені Володи́мира Гнатюка́ § 54, п. 6
качи́ний § 33, п. 4
ка́ша § 67, I, п. 3
ка́шлю § 82, III, п. 2, 1, б
кашнé § 140, 3
кашова́р § 35, п. 2, 1
кБ § 62, п. 1
кв. § 62, п. 1
кВ § 155, п. 2, прим., 2, а
квадра́та § 82, III, п. 1, 2, в
квазіглоба́льний § 31, п. 5
квазіетні́чний § 130, п. 1
квазіберта́ння § 31, п. 5
квазіо́птика § 31, п. 5
квазіпло́ский § 31, п. 5
квазіпру́жність § 31, п. 5
квазіри́нок § 31, п. 5
квазісті́йкість § 31, п. 5
квазічасти́нка § 31, п. 5
ква́рка § 82, III, п. 1, 2, в
кварц § 27, п. 7
ква́рцовий § 33, п. 6
ква́су § 82, III, п. 2, 6
квісли́нги § 49, п. 5
квітка § 12, п. 1
Квітка-Основ'я́ненко § 49, п. 1; § 146, п. 3, 2; п. 4
квіту́чий § 119, п. 1, 1
Кво́чка § 51
кВт § 62, п. 1
кг § 62, п. 1; § 155, п. 2, прим., 2, а
кгс § 155, п. 2, прим., 2, а
кéда § 82, III, п. 1, 2, и
Кéйптаун § 154, п. 2, 5
Кéльвіном § 85, п. 3, 1
Кéльн § 132
Кéльці § 149, п. 1, 3, прим.
Кема́ль-паша́ § 146, п. 3, 4; *з Кема́лем-пашéю* § 140, п. 2
Кéмерон § 134
Кéмпа § 144, п. 9, 1
Кероглі́ § 146, п. 3, 4, прим.
Кер-оглі́ § 147, п. 4, 2
керува́ти § 34, п. 1
Керч § 152, п. 1, III
кивну́ти § 116, п. 1, 3
Ки́єва § 82, III, п. 1, 2, к
Ки́єве § 87, п. 4
Ки́євом § 85, п. 3, 2
Ки́єво-Печéрська ла́вра § 53, п. 7
Ки́єву § 83, п. 2, 2
Кизи́л-Орда́ § 154, п. 3, 3

Ки́їв § 9, п. 1, 1, г; § 83, п. 2, 2; § 148; § 152, п. 1, II
«Ки́їв» § 50, п. 14
Ки́їв-1 § 35, п. 6, 6
Київене́рго § 61, п. 1, 1
Київзеленбу́д § 35, п. 5, 1
Ки́ївська фа́брика і́грашок § 54, п. 4
Ки́ївський академі́чний теа́тр ляльо́к § 54, п. 3
Ки́ївський міськи́й буди́нок учи́теля § 54, п. 3
кийо́к § 32, п. 13
ки́лимові § 83, п. 1
ки́лиму § 83, п. 1
ки́нений § 119, п. 2, 2, прим., 1
ки́нути (парадигма) § 115, п. 3, 2, д; § 118; § 119, п. 2, 2, прим., 1
ки́нутий § 119, п. 2, 2, прим., 1
ки́нуть § 118, прим. 1
кипари́с § 129, I, п. 6
Ки́рик-мужичо́к § 146, п. 3, 3
Кири́лівська це́рква § 53, п. 7
Кири́лов § 144, п. 7, 3, б
Кирчі́в (парадигма) § 142, п. 3
Кисельо́в § 144, п. 7, 3, б
кисе́т § 129, I, п. 6
Кисловóдськ § 149, п. 4, 3, в
ки́сло-соло́дкий § 40, п. 2, 2, г
кисне́во-водне́вий § 40, п. 2, 2, а
киснетерапі́я § 35, п. 2, 3
ки́сню § 82, III, п. 2, 6
кит — *на киті́* § 86, п. 3, 2, прим. 1
Кита́й § 129, III, п. 6
Кита́йгород § 154, п. 2, 5
Кита́йська Наро́дна Респу́бліка § 50, п. 6
Кита́ю § 82, III, п. 2, 5
кито́ві § 86, п. 3, 2, прим. 1
кише́ня § 1
Кишині́в § 52, п. 2, прим. 2; § 153, п. 2
кишині́вський § 153, п. 2
кишківника́ § 82, III, п. 1, 2, є
кия́ни § 49, п. 6; § 88, п. 1, прим.
кібермаши́на § 35, п. 5, 2
кібу́ц § 129, I, п. 6
кі́готь § 9, п. 3, 1, а
«КіЖ» («Культу́ра і Життя́») § 61, п. 3, прим. 3
кіл § 9, п. 3, 1, в; § 89, п. 2
кі́лер § 121, п. 2
кі́лець § 89, п. 2; прим.
кі́лля § 9, п. 1, 2
кі́ллям § 85, п. 2
кілова́т § 89, п. 1, прим.
кілова́т-годи́на § 36, п. 2, 1, Б, в
кілова́тів § 89, п. 1, прим.
кілогра́м § 5; § 129, I, п. 6
кілогра́ма § 82, III, п. 1, 2, ґ
кілограмо́вий — *30-кілограмо́вий* § 40, п. 2, 3, а
кіло́к § 9, п. 3, 1, а; § 32, п. 13
кіломе́тра § 82, III, п. 1, 2, ґ
кіло́чок § 9, п. 3, 1, в
кі́лька § 114, прим.
кількадеся́т § 105, п. 12
кільканáдцять § 105, п. 12
кількаповерхо́вий § 35, п. 3, 2, в
кількаразо́вий § 35, п. 3, 2, в
кільце́ § 9, п. 3, 1, б; § 26, п. 1, 1; п. 3
Кім § 140, 9
Кім Ир Сен § 146, п. 1, 6, прим.; § 147, п. 2
кімирсе́нівський § 147, п. 2
кімоно́ § 140, 5
Кім Чен Ин § 2, 3
кіне́ць § 9, п. 3, 1, а
кіне́ць кінце́м § 35, п. 6, 2, г, прим.
Кі́нешма § 149, п. 4, 1, в

кі́нний § 29, 1, 3
кіно́ § 129, I, п. 6; § 140, 5
кі́новар'ю § 95, п. 3, 2
кінозáл § 36, п. 1, 4
кінотеáтр «Ки́ївська Русь» § 54, п. 5
кінофі́льм § 35, п. 3, 1
кінофі́льм «Бен Гур» § 55, п. 3
кінці́вка § 27, п. 3
кі́нчик § 27, п. 2
кінь § 9, п. 1, 1, а; § 26, п. 1, 1; § 29, п. 1, 3; *на коні́* § 86, п. 3, 2, прим. 1; *на конéві* § 86, п. 3, 1; 2, прим. 1; *при конéві* § 86, п. 3, 1
кі́ньми § 92, п. 2
Кі́пру § 82, III, п. 2, 5
Кі́ркконнелл § 128, п. 3
кістля́вий § 28
кістьми́ § 96, п. 4
клас § 121, п. 1, 1; *7-А клас* § 35, п. 6, 6; *10-В клас* § 35, п. 6, 6
клáси § 88, п. 1
класици́зм § 32, п. 14
Клáузевіц § 144, п. 13, 2, прим. 2
Клáус § 131
клац § 27, п. 7
клéкіт § 1
клекоті́ти § 1
клéна § 82, III, п. 1, 2, а
Клин § 149, п. 4, 3, в
кли́на § 82, III, п. 2, 9, прим.
кли́ну § 82, III, п. 2, 9, прим.
клієнт § 129, I, п. 2; § 130, п. 1
Кліри́к Остро́зький § 49, п. 1
кліщі́в § 100, п. 2, 2
Кло́да Жозéфа Ружé де Лі́ля § 140, п. 1
Клоді́н § 140, 9
кло́поту § 82, III, п. 2, 1, в
клу́бу § 82, III, п. 2, 3
Клуж § 153, п. 2, 3, прим. 1
клу́жський § 153, п. 2, 3, прим. 1
Кля́йн § 136, п. 1
Кля́йнерт § 136, п. 1
км § 62, п. 1
км/год § 62, п. 4; § 165, п. 3, б
кн. § 62, п. 1
кни́жечка § 10, п. 1, прим.
книжкáм § 77, 1
книжкáми § 79, 1
книжкáх § 80
кни́жки § 69, 1;
книжки́ 69, 2, прим.; § 75, п. 1; § 76, прим. 1; § 78, 2
кни́жко § 74, 1
кни́жкою § 72
кни́жку § 71
кни́жний § 101, 1
книжо́к § 76, прим. 1
кни́жці § 70; § 73
КНР § 61, п. 2
Кня́жпіль § 154, п. 2, 5
Князі́вство Монáко § 50, п. 6
князь § 56, прим. 2
коаліці́йний § 33, п. 1
Кобеля́ки § 153, п. 2, 2
кобеля́цький § 153, п. 2, 2
кобеняка́ § 82, III, п. 1, 2, и
кобзáр § 27, п. 1; § 33, п. 6, б; § 67, II, п. 2
Кобзáр § 49, п. 1
кобзарéва § 33, п. 6, б
кобзарéве § 33, п. 6, б
кобзарéм § 85, п. 1
Кобиля́нська § 142, п. 2
Ковалéвим § 85, п. 3, 1
ковалéнко § 32, п. 9
ковалі́ § 88, п. 2
ковалі́в § 9, п. 1, 1, в
Ковалі́в § 85, п. 3, 1; *Ковалі́в* (парадигма) § 142, п. 3
ковáль § 32, п. 3

Ковальóв § 8, 2
ковáльський § 26, п. 1, 3
коваля́ми § 92, п. 1
ковбасá «Крáківська» § 58, п. 1
ковзаня́р (парадигма) § 68, II
ковзки́й § 26, п. 2, 1, а, прим.
Ков'я́ги § 152, п. 2
кóго § 113, прим. 2
кóгось § 113, прим. 2
код — *PIN-код* § 35, п. 6, 8
коефіці́єнта § 82, III, п. 1, 2, в
кóжен § 113, прим. 1
кóжний § 113, прим. 1
кожýх § 12, п. 2
козáк § 14, п. 2; § 19, п. 1, 1; *козáк* (парадигма) § 68, II
козакá § 82, III, п. 2, 4
козáк-характéрник § 37, п. 1, 1
козáцтво § 19, п. 1, 1
козáцький § 19, п. 1, 1; § 22, 1
козáче § 87, п. 3
козачéнька § 82, III, п. 1, 1
Козáччина § 22, 1
козеня́ § 98, п. 1
козеня́м § 98, п. 4
козеня́ти § 98, п. 2
козеня́ті § 98, п. 3
козерíг § 9, п. 3, 5, д
Козерíг § 9, п. 3, 5, д
Козúний Брід § 50, п. 11
кóзир § 67, II, п. 2; *кóзир* (парадигма) § 68, II
кóзир-дíвка § 36, п. 2, 1, Б, а
Козúцький § 144, п. 6, 2
Козьолéцький § 144, п. 5, 2
Козя́тин § 148
Козя́тином § 85, п. 3, 2
Колвúцьке § 149, п. 4, 3, д
Колгóєва § 82, III, п. 1, 2, к
Колгýєв § 83, п. 2, 2; § 149, п. 1, 1; § 153, п. 2
колгýєвський § 153, п. 2
Колгýєву § 83, п. 2, 2
колéго Євгéне Онищýк § 87, п. 4, прим. 3
колéго Євгéне Онищукý § 87, п. 4, прим. 3
колéго Степáне § 87, п. 4, прим. 2
кóледжу § 82, III, п. 2, 3
колéзький асéсор § 56, прим. 2
колектúв § 84, п. 2; § 128, п. 1
колекціонéр § 67, II, п. 1
кóлений § 119, п. 2, 2, прим., 2
колéсами § 92, п. 2
колú б то § 43, п. 2, 1
колú-будь § 41, п. 3, 3; § 44, п. 3, 2
Колúвушко § 36, п. 1, 5
колú-нéбудь § 41, п. 3, 3
колú-не-колú § 41, п. 3, 5
колúсь § 44, п. 2, 4
колихáти § 14, п. 3; § 115, п. 4
колúшній § 33, п. 1; § 102, 2
колíбрі § 129, I, п. 5; § 140, 4
Колізéй § 55, п. 2
Колїївщина § 52, п. 1
колíнам § 90
колíнами § 92, п. 2
колíньми § 92, п. 2
кóлір § 9, п. 2, 6, прим.
колíс § 89, п. 2
колíсьми § 92, п. 2
колíту § 82, III, п. 2, 1, б
коліщá § 98, п. 1
коліщáта § 99, п. 4
коліщáти § 98, п. 2
кóло § 67, II, п. 1, прим.
колóд § 9, п. 3, 5, б
колóдка § 9, п. 3, 5, б
колóквіуму § 82, III, п. 2, 1, в
Кóло-Михáйлівка § 154, п. 3, 1

ко́ло-миха́йлівський § 154, п. 3, 1
коло́нія § 121, п. 1, 1
коло́сся § 30, п. 1, 1
коло́ти § 119, п. 2, 2, прим., 2; *коло́ти* (парадигма) § 115, п. 1, I
ко́лотий § 119, п. 2, 2, прим., 2
ко́льт § 139, 2
коля́дник § 32, п. 1
команди́р § 32, п. 14; § 67, II, п. 1
кома́р § 67, II, п. 1
комарі́ § 67, II, п. 1
Комба́т § 35, п. 5, 1
комба́тівський § 35, п. 5, 1
ко́мина § 82, III, п. 1, 2, ж
комі́сія § 128, п. 1
комітéти Верхо́вної Ра́ди Украї́ни § 54, п. 5, прим. 5
комітéту § 82, III, п. 2, 3
компа́кт-диск § 36, п. 2, 1, Б, а
компа́нія «Дано́н» § 54, п. 5, прим. 1
компа́нія «Microsóft» § 54, п. 5, прим. 1
компетéнтнісно орієнто́ваний § 40, п. 1, 2, в, прим. 1
компо́ст § 28, прим.
компо́стний § 28, прим.
комп'ю́тер § 138, п. 1, 1
комп'ю́тера § 82, III, п. 1, 2, б
комп'ю́тері § 86, п. 1, 1
Комуна́льне підприє́мство «Київ-благоу́стрій» § 54, п. 4
конвéєр § 126; § 130, п. 1
конвої́р § 32, п. 14; § 67, II, п. 1
конгрéс § 54, п. 5, прим. 4
конгрéс Міжнаро́дної асоціа́ції україні́стів § 54, п. 6
кондотьéр § 139, 1
ко́ней § 89, п. 3; § 91, п. 1, прим.
конéм § 85, п. 1
Конéський § 144, п. 11
кониче́нько § 32, п. 9
ко́ні § 91, п. 1, прим.
коно́в'язь § 35, п. 2, 3
коногі́н § 35, п. 2, 3
конопéль § 100, п. 2, 3
коно́плі § 100, п. 1, 2; § 100, п. 4, 1
коно́плями § 100, п. 5, 2
конота́ція § 128, п. 2, прим.
Конституці́йний Суд Украї́ни § 54, п. 1
Конститу́ція Украї́ни § 55, п. 1
конструйований § 34, п. 3
конструюва́ння § 34, п. 3
конструюва́ти § 34, п. 3
Конт § 149, п. 6
контрадміра́л § 35, п. 5, 4
контра́ст § 28, прим.
контра́стний § 28, прим.
контро́льно-вимі́рювальний § 40, п. 1, 2, б, прим.
контрреволю́ція § 128, п. 2
контрреформа́ція § 128, п. 2
контруда́р § 35, п. 5, 4
ко́нуса § 82, III, п. 1, 2, в
конферансьє́ § 139, 1
конферéнція § 54, п. 6
конфлі́кту § 82, III, п. 2, 1, в
концéрн «Фольксва́ген» § 54, п. 5, прим. 1
Ко́нча-За́спа § 152, п. 5
Конько́в § 144, п. 13, 1, б
конья́к «Та́врія» § 58, п. 1
кон'ю́нктура § 138, п. 1, 2
коня́ § 84, п. 1
ко́нями § 92, п. 2
коп. § 62, п. 1; § 155, п. 2, прим., 2, б
Копа́йгород § 154, п. 2, 3
копа́йгородський § 154, п. 2, 3

копа́лень § 76, прим. 1
Копе́рник § 144, п. 6, 2
копі́єчка § 32, п. 8
копі́їст § 129, I, п. 2
копі́йо́к § 10, п. 1
Кора́н § 53, п. 4
Кордильє́ри § 129, III, п. 5; § 139, 1
кореля́ція § 128, п. 2, прим.
кореспонде́нт § 128, п. 2, прим.
коридо́ру § 82, III, п. 2, 5
кори́сний § 28
ко́ристь § 28
корі́в § 78, 1, прим.
корі́вка § 9, п. 3, 5, б
корі́ння § 84, п. 2
Корова́й § 142, п. 1, прим. 2
корова́й § 142, п. 1, прим. 2
Корова́я § 142, п. 1, прим. 2
корова́ю § 142, п. 1, прим. 2
коро́ви § 78, 1, прим.
короле́ва § 56, прим. 2
Короле́ве § 87, п. 4
Короліі́в § 87, п. 4
Королі́вство Бахре́йн § 50, п. 6
Королі́вський Шекспі́рівський теа́тр § 49, п. 9, 3
коро́ль § 56, прим. 2
Корольо́в § 144, п. 4, 2
ко́роп § 66, II, б
коропи́ще § 66, II, б
короткогрушоподі́бний § 40, п. 1, 2, в, прим. 2
короткостебло́ви́й § 40, п. 1, 2, а
короткоши́їй § 102, 3
ко́рпус 3-А § 35, п. 6, 6
ко́рпуса § 82, III, п. 2, 9, прим.
ко́рпусу § 82, III, п. 2, 2; п. 9, прим.
Ко́рсика § 129, III, п. 2
ко́ру § 82, III, п. 2, 1, б
коря́к § 153, п. 2, 2
коря́цький § 153, п. 2, 2
Кос-Анато́льський § 146, п. 4
ко́синуса § 82, III, п. 1, 2, в
коси́ти § 16
Ко́сово § 150, п. 2; § 152, п. 3, прим.
костогри́з § 35, п. 2, 3
костопра́в § 35, п. 2, 3
костю́ма § 82, III, п. 1, 2, и
костю́мчика § 82, III, п. 1, 2, и
костя́ми § 96, п. 4
Костянти́н Багряноро́дний § 49, п. 9, 2
Костянти́н Остро́зький § 49, п. 9, 2
коте́л § 9, п. 3, 5, а
Котеле́ве § 85, п. 3, 2
Котеле́вим § 85, п. 3, 2
Коте́льников § 144, п. 7, 3, г
Коте́льнич § 149, п. 4, 3, д
Котигоро́шко § 49, п. 7, 3
коти́рувати § 34, п. 3
Котляре́вський § 9, п. 3, 5, е
котра́сь § 44, п. 2, 4
котре́сь § 44, п. 2, 4
котри́й § 112
котри́й-будь § 39, п. 2
котри́й-не́будь § 39, п. 2
котри́йсь § 39, п. 1; § 44, п. 2, 4; § 114
кофе́їн § 129, II
кохінхі́н § 59, п. 1
ко́шений § 16
Ко́шиці § 149, п. 1, 3, прим.
Ко́шицький край § 50, п. 8
кравці́в § 91, п. 1
кра́вче § 87, п. 3
Кра́вченко § 32, п. 9
кравчи́ня § 32, п. 4
Кра́гуєваць § 151, п. 2, 1
краді́й § 67, II, п. 2

кра́єві § 83, п. 1
краєзна́вство § 35, п. 2, 4
краєчок § 32, п. 8
КрАЗ § 58, п. 4
краї́на § 3, п. 1
краї́на-інве́стор § 37, п. 1, 1
краї́на-кредито́р § 37, п. 1, 1
краї́ни За́ходу § 50, п. 10
країнозна́вство § 35, п. 2, 1
край § 66, II, а; § 67, II, п. 2; *у кра́ї* § 86, п. 1, 1, прим. 1
крайне́бо § 35, п. 4, 1
кра́йній § 33, п. 1; § 102, 1
Кра́йній § 144, п. 11
Кра́йня § 144, п. 11
крайови́й § 33, п. 6
Кра́ків § 150, п. 3
краков'я́ку § 82, III, п. 2, 4
кра́пково-штрихови́й § 40, п. 2, 2, а
краплеподі́бний § 35, п. 2, 3
Кра́сне Дру́ге § 154, п. 1, 3
Красново́дськ § 154, п. 2, 1
Кра́узе § 131
кра́щий § 104, п. 1, 3
кра́ю § 82, III, п. 2, 5; § 83, п. 1; § 87, п. 2
краю́ § 86, п. 1, 1, прим. 1
кра́яти § 11, п. 1
крб § 155, п. 2, прим., 2, б
кре́до § 140, 5
кре́йда § 136, п. 1
кре́йцер § 136, п. 1
кре́кінг-проце́с § 36, п. 2, 1, Б, а
Кре́менця § 82, III, п. 1, 2, к
Кременчу́к § 148; § 153, п. 2, 2
кременчу́цький § 153, п. 2, 2
Криви́й Ріг § 148; § 152, п. 4, 1
кри́во § 1
Криво́го Ро́гу § 82, III, п. 1, 2, к, прим.
Кривоні́с § 141; § 142, п. 1; § 146, п. 2, 3
кри́га § 5
Крижо́піль § 148, прим.
крик § 22, 5
кри́кнути § 116, п. 1, 3
кри́лами § 92, п. 2
крило́ § 66, II, б; § 67, II, п. 1, прим.; § 68, II
крильми́ § 92, п. 2
Кримина́льний ко́декс Украї́ни § 55, п. 1
Крит § 129, III, п. 4
кри́ти (парадигма) § 115, п. 3, 2, а
Кри́ту § 82, III, п. 2, 5
крича́ти § 22, 5; *крича́ти* (парадигма) § 115, п. 3, 1
Кри́чев § 149, п. 4, 3, в
Крнов § 150, п. 3
кров § 30, п. 1, 3, прим.; § 66, III; § 95, п. 1, прим. 1
кро́ви § 95, п. 1, прим. 1
кро́ві § 95, п. 1
кровопи́вця § 67, I, п. 2
кро́в'ю § 95, п. 3, 2
кро́їти § 11, п. 1
кро́ку § 82, III, п. 2, 1, в
Кро́мвель § 121, п. 1, 2; § 139, 2
кро́пу § 82, III, п. 2, 2, б
кросі́вки «Пу́ма» § 58, п. 1
крохма́ле-па́токовий § 40, п. 2, 2, в
крохма́ль § 26, п. 1, 1
круглоли́ций § 103, прим. 2
круглоберта́льний § 40, п. 1, 2, в
круглува́тий § 33, п. 7
кругосві́тній § 102, 1
круї́з § 126
круї́зний ла́йнер «Гармо́нія морі́в» § 58, п. 3
кру-кру́ § 35, 6, 4

круп'є́ § 130, п. 1
Крути́й § 144, п. 11
Кру́тиков § 144, п. 7, 3, г
Крути́нське § 149, п. 4, 2, прим.
крути́ти § 16
Крути́х § 144, п. 8
крутíння § 115, п. 6, 3
круч § 76, 1
кру́ча § 67, I, п. 3; *на кру́чах* § 80
кру́чам § 77, 1
кру́чами § 79, 1
кру́че § 74, 2
кру́чений § 115, п. 6, 1
кру́чею § 72
кру́чі § 69, 2; § 70; § 73; § 75, п. 1; § 78, 2
кру́чу § 71
крюк § 7, 2, прим.; § 14, п. 1
Крю́ково § 151, п. 1. прим.
крючо́к § 14, п. 1
кря́кати § 7, 2, прим.
ксьондз § 53, 6, прим.
к/т § 165, п. 3, а
Кублié́м § 85, п. 1
Ку́бок УЄФА § 52, п. 2
кува́ти § 115, п. 3, 2, г, прим.
куди́-будь § 41, п. 3, 3
куди́-не́будь § 41, п. 3, 3; § 44, п. 3, 2
куди́сь § 44, п. 2, 4
Кужче́нко § 22, 4
Кузнецо́в § 144, п. 2
Кузне́цьк § 151, п. 2, 2
Кузько́ § 22, 4
Кузьма́ § 32, п. 11
Кузьми́ч § 32, п. 11
Ку́зьмівна § 32, п. 11
Ку́зьмович § 32, п. 11
ку-ку́ § 35, 6, 4
Куку́левич-Сакци́нський § 144, п. 11
Кули́нич § 144, п. 7, 3, г
кулíна́р § 67, II, п. 1
Кулíш § 142, п. 1, прим. 2
кулíш § 142, п. 1, прим. 2
ку́лька § 26, п. 1, 3, прим.; § 27, п. 3, прим.
ку́лькú § 76, прим. 1
ку́лько- й роликопідши́пники § 36, п. 2, 3
ку́льо́к § 76, прим. 1
культу́рно-технíчний § 40, п. 2, 2, а
ку́нту́ша § 82, III, п. 1, 2, и
КУпАП (Ко́декс Украї́ни про адміністрати́вні правопору́шення) § 61, п. 3, прим. 2
купи́в § 120, п. 2
купи́вши § 120, п. 2
купíвля-про́даж § 35, п. 6, 2, б; § 36, п. 2, 1, А, б
ку́плений § 115, п. 6, 3, прим. 1, 1
куплю́ § 115, п. 6, 3, прим. 1
ку́плять § 115, п. 6, 3, прим. 1
купува́в § 120, п. 2
купува́вши § 120, п. 2
купу́й § 116, п. 2, 1
купу́ймо § 116, п. 2, 1
купу́йте § 116, п. 2, 1
купцí § 88, п. 2
куре́й § 100, п. 4, 3
куреня́ § 82, III, п. 2, 5
кур'є́р § 7, 2
ку́ри § 100, п. 1, 1, прим.; п. 4, 3
ку́риво § 32, п. 2
Кури́льські острови́ § 149, п. 4, 3, в
курíнь § 9, п. 2, 6, прим.
курйо́з § 8, п. 1, 2; § 138, п. 2, 1
ку́рка § 100, п. 1, 1, прим.
курли́-курли́ § 35, 6, 4
курми́ § 100, п. 5, 3

Ку́ронь § 144, п. 13, 2, прим. 1
курсо́р § 135
Курськ § 151, п. 2, 2
курча́м § 98, п. 4
курча́ (парадигма) § 68, IV; § 98, п. 1
курча́т § 99, п. 2; § 99, п. 4
курча́та § 99, п. 1; § 99, п. 4
курча́там § 99, п. 3
курча́тами § 99, п. 5
курча́тах § 99, п. 6
курча́ти § 98, п. 2
курча́ті § 98, п. 3; п. 5
ку́рям § 100, п. 3, 1
Кусне́вич § 144, п. 13, 2, прим. 1
Кусту́риця § 144, п. 13, 2, прим. 2
ку́тній § 102, 1
кутя́ § 30, п. 1, 5, прим.
Ку́усінен § 137
ку́хар § 67, II, п. 2
ку́хня § 76, прим. 1
ку́хонь § 76, прим. 1
кущє́м § 85, п. 1
кюве́т § 138, п. 2, 2
Кюсю́ § 140, 6
Кя́хта § 151, п. 1, прим.

Л

л § 62, п. 1; § 155, п. 2, прим., 2, а
лаві́рувати § 34, п. 3
ла́вра § 131
лавреа́т § 131
Лавре́нтіївський літо́пис § 55, п. 3, прим. 2
Лаврі́н § 143, п. 2, прим. 1
Лавуазьє́ § 130, п. 1; § 139, 1; § 140, 3
Лага́рп § 146, п. 1, 4, прим. 2
ла́ден § 101, 3
Ла́дога § 153, п. 2, 1
ла́дозький § 153, п. 2, 1
Ла́зар § 32, п. 11, прим.; § 67, II, п. 2; § 143, п. 2, прим. 2
Ла́зарьович § 32, п. 11, прим.
ла́зень § 76, прим. 1
ла́зити § 16
лако́н § 59, п. 1
Ла-Ма́нш § 50, п. 3; § 121, п. 1, 1; § 154, п. 3, 5
ла-ма́ншський § 154, п. 3, 5
Лама́рк § 121, п. 1, 1; § 128, п. 4
лама́ти § 11, п. 1
Ламетрі́ § 146, п. 1, 4, прим. 2; § 147, п. 4, 3
ландта́г § 54, п. 5, прим. 4
Ланка́стер § 134
ланцюжо́к § 27, п. 3
ланч § 121, п. 1, 1
Ла́о § 140, 5
Ла-Пла́та § 154, п. 3, 5
ла-пла́тський § 154, п. 3, 5
ларка́ § 27, п. 1
ларьо́к § 26, п. 1, 2
Лас-Ве́гас § 154, п. 3, 5
латиноамерика́нці § 49, п. 6
лати́ський § 153, п. 2, 3
лати́ш § 49, п. 6; § 153, п. 2, 3
лауреа́т § 131
лауреа́т Держа́вної пре́мії Украї́ни в га́лузі архітекту́ри § 56, прим. 1
Лафонте́н § 146, п. 1, 4, прим. 2
Лебеди́н § 83, п. 2, 2
Лебеди́не § 87, п. 4
Лебедино́м § 85, п. 3, 2
Лебедину́ § 83, п. 2, 2
Ле́бідь § 142, п. 1
Лев § 143, п. 2, прим. 3
лев § 9, п. 2, 1, прим. 1; § 66, II, б
лева́да § 1
левеня́ткові § 86, п. 3, 2
леви́сько § 66, II, б

ле́вові § 86, п. 3, 2, прим. 2
ле́ву § 86, п. 3, 2, прим. 2
леге́нда § 121, п. 2
леге́нів § 76, 1
леге́нь § 76, 1
леге́нький-леге́нький § 35, п. 6, 1
легки́й § 19, п. 2
легкоатлети́чний § 40, п. 1, 2, а
легкозайми́стий § 40, п. 1, 2, в
ле́гше § 19, п. 2
ле́гший § 19, п. 2
ле́две-ле́две § 35, п. 6, 1; § 41, п. 3, 5
ле́ді § 133
лежа́чий § 119, п. 1, 1
Ле́жнєво § 149, п. 1, 2
лейбгвардієць § 35, п. 5, 4
лейбме́дик § 35, п. 5, 4
Ле́йпциг § 129, III, п. 3; § 136, п. 1; § 153, п. 2, 1
ле́йпцизький § 153, п. 2, 1
Ле Корбюзьє́ § 140, 3
Ле-Крезо́ § 50, п. 3
ле́кція § 121, п. 2
Ле́мберт § 134
лемки́ня § 32, п. 4
Ле́на § 149, п. 1
Ле́ннон § 121, п. 2
Лено́р § 140, 9
Леона́рдо да Ві́нчі § 49, п. 2
Леоні́дові Микола́йовичу Куце́нку § 83, п. 1, прим.
лепети́ський § 153, п. 2, 3
Лепети́ха § 153, п. 2, 3
Ле́рмонтов § 144, п. 2
Леса́ж § 146, п. 1, 4, прим. 2
Ле́синим § 85, п. 3, 1
Ле́ссінг § 121, п. 2
ле́стощі § 28
Ле́сю § 74, 3
Ле́ся (парадигма) § 68, I
Ле́ся Украї́нка § 49, п. 1; § 146, п. 1, 2
летіти § 16; *летіти* (парадигма) § 115, п. 3, 1
ле́ту § 82, III, п. 2, 1, в
летя́ть § 120, п. 1
летячи́й § 120, п. 1
ле Шапельє́ § 146, п. 1, 4
леща́т § 100, п. 2, 3
Лєско́в § 144, п. 3, 4
лже- § 35, п. 5, 2
лжепроро́к § 35, п. 5, 2
лжесві́док § 35, п. 5, 2
лима́н § 129, I, п. 6
лима́ну § 82, III, п. 2, 5
Линьо́в § 8, 2
Ли́пецьк § 149, п. 4, 3, в
Ли́пова Доли́на § 154, п. 2, 6
липоводоли́нський § 154, п. 2, 6
липоводоли́нці § 154, п. 2, 6
Лиси́ця § 49, п. 7, 3
Лиси́чка-Сестри́чка § 36, п. 2, 1, А, в
лист § 84, п. 2, прим.
листа́ § 82, III, п. 2, 9, прим.; § 84, п. 2, прим.
листоно́ш § 78, 1
листоно́ша § 66, I; § 67, I, п. 3
листопа́да § 82, III, п. 1, 2, д; п. 2, 9, прим.
листопа́ду § 82, III, п. 1, 2, д; п. 2, 9, прим.
ли́сту § 82, III, п. 2, 9, прим.
ли́стя § 67, II, п. 2
ли́стям § 85, п. 2
ли́ти § 30, п. 1, 5; § 115, п. 3, 2, а
ли́тися § 30, п. 1, 5
Лиха́ § 150, п. 1
Лихачо́в § 144, п. 4, 3
ли́хові § 83, п. 2, 1
Лихосла́вль § 149, п. 4, 3, в

лúху § 83, п. 2, 1
лібера́льна па́ртія § 54, п. 2
лібре́то § 128, п. 1
Ліверпу́лю § 82, III, п. 2, 8
Ліверпу́ля § 82, III, п. 2, 8, прим.
лівобере́жжя § 9, п. 3, 2, в
лівóруч § 41, п. 1, 8
Ліга На́цій § 54, п. 5, прим. 2
лід § 9, п. 1, 1, а; *на льоду́* § 86, п. 1, 1, прим. 1; п. 2, 2
Лідиці § 149, п. 1, 3, прим.
Ліéпа § 129, I, п. 2
лíєчка § 10, п. 1, прим.
лíжко § 9, п. 3, 1, б
лíжкові § 86, п. 2, 1
лíжку § 86, п. 2, 1
лíзти § 118
лíкар § 27, п. 1; § 67, II, п. 2
лíкар-екóлог § 36, п. 2, 1, А, а
лікарí § 88, п. 2; § 93
лікарíв § 91, п. 1
лíкарю § 87, п. 2
лікарювáти § 34, п. 1
лíкарю Íгорю § 87, п. 4, прим. 2
лікаря́м § 90
лікаря́ми § 92, п. 1
Лíна Костéнко — *з Лíною Костéнко* § 142, п. 3, прим. 2
лінгвíстика § 122, п. 1
лінгвостилісти́чні § 40, п. 1, 2, г
Лíнда § 144, п. 6, 1
лінíйно-стрíчковúй § 40, п. 2, 2, а
Лíнкольн § 121, п. 1, 2
ліпúти § 18
лíплений § 18
лірúзму § 82, III, п. 2, 1, а
лíрико-епíчний § 40, п. 2, 2, б
лíрник § 32, п. 1
ліс § 154, п. 2, 1, прим.; *у лісі, у лісу́* § 86, п. 1, 1, прим. 1
Лісабóн § 129, I, п. 4
лісабóнський § 129, I, п. 4
лісгóсп § 35, п. 5, 1
лісú § 88, п. 1
Лісна́ § 149, п. 1, 3
лісникóві § 86, п. 3, 1
лісовúк § 49, п. 7, 2, прим. 1
Лісовúк § 49, п. 7, 3
лісовóз § 9, п. 3, 5, д
лісопúльно-струга́льний § 40, п. 2, 2, а
лісоспла́в § 36, п. 1, 1
лісостéп § 36, п. 1, 3
лісостеповúй § 40, п. 1, 1
лíсу § 82, III, п. 2, 2, а
літака́ § 82, III, п. 1, 2, б
літа́к «Бóїнг 777» § 58, п. 2
літа́к «Мрíя» § 58, п. 3
літакóві § 86, п. 2, 1
літаку́ § 86, п. 2, 1
літачка́ § 82, III, п. 1, 2, б
літератýра § 129, I, п. 6
Літератýрний музéй § 54, п. 3
літератýрно-худóжній § 40, п. 2, 2, д
лíтній § 33, п. 1; § 102, 1
Літóпис Самíйла Велúчка § 55, п. 3, прим. 2
літстýдія § 35, п. 4, 2
-лíття — *1030-лíття* § 36, п. 1, 6, прим.
літургíя § 54, п. 8
Лíфшиц § 144, п. 13, 2, прим. 2
ліцеї́ст § 32, п. 14
ліцéю § 82, III, п. 2, 3
Лі Чжаодáо § 49, п. 3
ллéться § 115, п. 6, 3, прим. 2
Ллойд § 128, п. 3
лляни́й § 29, п. 4
лм § 155, п. 2, прим., 2, а
лоб § 9, п. 2, 1, прим. 1
лобійóваний § 34, п. 3

лобіюва́ння § 34, п. 3
лобіюва́ти § 34, п. 3
ловела́с § 49, п. 5
ове́ць § 9, п. 3, 5, а
ловлю́ § 115, п. 6, 3, прим. 1
ло́влять § 115, п. 6, 3, прим. 1
логари́тм § 123
логари́фм § 123
ло́гіко-граматичний § 40, п. 2, 2, б
логі́чний § 129, I, п. 6
логопе́д § 5
Лодзь § 153, п. 2, 1
ло́дзький § 153, п. 2, 1
ло́же § 67, II, п. 3
ло́жечка § 10, п. 1, прим.
лозівськи́й § 153, п. 2
Лозова́ § 152, п. 3; § 153, п. 2
локати́ва § 82, III, п. 1, 2, в
Ло́кетек § 142, п. 3, прим. 1
Лома́ґа § 6, 2; § 13
ломи́ти § 11, п. 1
ломлю́ § 115, п. 6, 3, прим. 1
ло́млять § 115, п. 6, 3, прим. 1
Ло́мниця § 151, п. 2, 1
Ло́мтєв § 144, п. 3, 3
Лонгфе́лло § 133; § 140, 5
Ло́ндон § 121, п. 1, 1
Ло́ндона § 82, III, п. 2, 8, прим.
Ло́ндону § 82, III, п. 2, 8
Лос-А́нджелес § 50, п. 3; § 154, п. 3, 5
ло́севі § 86, п. 3, 2, прим. 1
ло́сі § 86, п. 3, 2, прим. 1
Лос-Фра́йлес § 50, п. 3
Лось § 144, п. 13, 1, в
лото́ § 140, 5
Ло́хвицький повіт § 50, п. 8
Ло́хвиця § 152, п. 1, I
лоша́ § 66, IV, а; § 98, п. 1
лоша́м § 98, п. 4
лоша́т § 99, п. 2
лоша́та § 99, п. 1
лоша́там § 99, п. 3
лоша́тами § 99, п. 5
лоша́тах § 99, п. 6
лоша́ти § 98, п. 2
лоша́ті § 98, п. 3
лоша́ткові § 83, п. 1, прим.
лоша́тку § 83, п. 1, прим.
лоя́льний § 126
Лубни́ § 152, п. 2
лу́б'ям § 85, п. 2
Луб'я́нцев § 144, п. 12
луг § 14, п. 2
Луга́нськ § 152, п. 1, II
Луговська́ § 144, п. 10
Луговськи́й § 144, п. 10; 11
лу́гу § 82, III, п. 2, 5
лужо́к § 32, п. 13
Лука́ § 32, п. 11
Луки́ч § 32, п. 11
Лу́ківна § 32, п. 11
Лук'я́ненко § 7, 3
Лук'яне́ць § 7, 3
Лук'я́нов § 144, п. 12
Лук'яню́к § 7, 3
лу́па § 121, п. 1, 1
Лу Сінь § 146, п. 2, 5, прим.
Луховиці § 149, п. 4, 3, д
Лу́цька § 82, III, п. 1, 2, к
Лу́чин § 144, п. 7, 3, а
Лучка́нином § 85, п. 3, 1, прим.
Львів § 83, п. 2, 2; § 148; § 152, п. 1, II; § 153, п. 2
Львівська пло́ща § 50, п. 11
«Львівська пло́ща» § 50, п. 14
Львівська сере́дня загально-освітня шко́ла № 51 імені Іва́на Франка́ § 54, п. 3
Львівське збро́йне повста́ння 1848 р. § 52, п. 1
львівський § 153, п. 2

львів'я́ни § 49, п. 6; § 88, п. 1, прим.
Льво́ва § 82, III, п. 1, 2, к
Льво́ве § 87, п. 4
Льво́ву § 83, п. 2, 2
льо́ді § 86, п. 1, 1, прим. 1
льо́ду § 82, III, п. 2, 6
льон § 8, 2; § 26, п. 1, 2
льон-довгуне́ць § 37, п. 1, 4
льон-кучеря́вець § 37, п. 1, 4
льонолавса́н § 36, п. 1, 3
льон-сире́ць § 37, п. 1, 4
льо́ту § 82, III, п. 2, 1, в
льох § 8, 2
Лю́бек § 121, п. 1, 2
люби́тель § 32, п. 3
люби́ти § 18
люблю́ § 115, п. 6, 3, прим. 1
лю́блять § 115, п. 6, 3, прим. 1
лю́блячи § 115, п. 6, 3, прим. 1, 2
Любо́в § 66, III; *Любо́в* (парадигма) § 143, п. 3
любо́в § 66, III; § 95, п. 1, прим. 1
любо́ве § 95, п. 5
любо́ви § 95, п. 1, прим. 1
любо́ві § 95, п. 1
любо́в'ю § 95, п. 3, 2
люд § 19, п. 2
Лю́двіг ван Бетхо́вен § 49, п. 2; § 146, п. 1, 4
Лю́двігу § 87, п. 1
люде́й § 100, п. 2, 1
лю́ди § 4, 2; § 100, п. 1, 1; прим.
Люди́на § 60, п. 3
люди́на § 100, п. 1, 1, прим.
людиноде́нь § 36, п. 1, 3
лю́дство § 19, п. 2
лю́дський § 19, п. 2
лю́дськість § 26, п. 2, 1, а
людьми́ § 100, п. 5, 3
лю́дям § 100, п. 3, 1
Люксембу́рг § 122, п. 1; § 153, п. 2, 1
люксембу́рзький § 153, п. 2, 1
люсте́рко § 67, II, п. 1, прим.
Лю́тер § 121, п. 1, 2
лю́тий § 103, прим. 1
Люфтга́нза § 122, п. 4
ля § 140, 2
лягти́ § 115, п. 9, прим. 1; § 116, п. 2, 3, прим. 2
ля́жу § 115, п. 8, 2, б
ляльково́д § 9, п. 3, 5, д; § 36, п. 1, 1
Ляпуно́в § 144, п. 13, 1, прим.

М

м. § 62, п. 1
м § 62, п. 1; § 155, п. 2, прим., 2, а
Ма́вка § 49, п. 7, 3
мавп § 76, прим. 1
ма́впа § 76, прим. 1
мавпеня́тко § 67, II, п. 1, прим.
ма́впячий § 7, п. 1, прим.
Маврита́нія § 129, III, п. 4; § 131
маврита́нський § 129, III, п. 4
магази́н § 5
магази́н «Яросла́в» § 54, п. 5
магара́дже § 74, 2
МАГАТЕ § 61, п. 2
магістра́ль § 121, п. 1, 2; § 139, 2; § 140
магніто́лог-астроно́м § 36, п. 2, 1, А, а
ма́гнію § 82, III, п. 2, 6
Магоме́т § 49, п. 7, 1; § 53, п. 1; § 122, п. 1
Магри́б § 129, III, п. 4
мада́м § 140, 8
мадемуазе́ль § 140, 8
маде́ра § 50, п. 12
мадо́нн § 76, прим. 2

мадо́нна § 76, прим. 2; § 128, п. 1
Мадри́д § 129, III, п. 4
Мадри́да § 82, III, п. 2, 8, прим.
Мадри́ду § 82, III, п. 2, 8
мае́стро § 140, 5
Ма́єр § 126
мазь § 30, 1, 3
маї́с § 129, II
Ма́йборо́д § 76, 3
Ма́йборода § 142, п. 1
Ма́йборо́дів § 76, 3
майбу́тній § 33, п. 1; § 102, 1
ма́йво § 67, II, п. 1, прим.
майда́н Незале́жності § 50, п. 11
майда́ну § 82, III, п. 2, 5
Ма́йнгоф § 136, п. 1
ма́йстер § 33, п. 6, а; § 66, II, а; § 67, II, п. 1
майсте́рний § 101, 1
майстри́ня § 32, п. 4
ма́йстрів § 33, п. 6, б
ма́йстрова § 33, п. 6, а; б
ма́йстрове § 33, п. 6, а
ма́йстрові § 83, п. 1
ма́йстром § 85, п. 1
ма́йстру § 83, п. 1
Мака́о § 140, 5
Мака́р § 143, п. 2, прим. 2
макінто́ш § 49, п. 5; § 134
макія́ж § 125
маккарти́зм § 128, п. 4, прим.
Макка́ртні § 128, п. 4, прим.; § 146, п. 1, 4, прим. 1
Макке́нзі § 128, п. 4, прим.
Макке́нна § 128, п. 4, прим.
Маккі́нлі § 128, п. 4, прим.; § 146, п. 1, 4, прим. 1
Мак-Клю́р § 146, п. 1, 4, прим. 1
Мак-Маго́н § 146, п. 1, 4, прим. 1
макроеконо́міка § 35, п. 5, 3
макромоле́кула § 35, п. 5, 3
макси́м § 49, п. 5
Максим'ю́к § 7, п. 1
максімо́да § 35, п. 5, 3, прим. 1
максіо́дяг § 35, п. 5, 3
максісу́кня § 35, п. 5, 3, прим. 1
Мале́нький Вовк § 146, п. 1, 1
мале́сенький § 26, п. 2, 1, б
Ма́лець § 142, п. 3, прим. 1
мали́й § 104, п. 1, 3
мали́на «гера́кл» § 59, п. 2
Мали́нін § 144, п. 7, 1; 3, б
Мали́цин § 144, п. 8
Ма́лишев § 9, п. 3, 5, г
ма́лишевський § 9, п. 3, 5, г
Мали́шкова мета́фора § 49, п. 9, 1
Малоазі́йське нагі́р'я § 50, п. 1; § 154, п. 2, 1, прим.
маловжи́ваний § 40, п. 1, 2, в
Мало́го Куя́льника § 82, III, п. 1, 2, к
ма́ло-пома́лу § 35, п. 6, 2, г
малочутли́вий § 40, п. 1, 2, в
Малояросла́вець § 154, п. 2, 1
Ма́льме § 132
мальо́ваний § 34, п. 1
ма́ля́р § 67, II, п. 1, прим.
ма́ля́ре § 87, п. 3
мам § 76, 3
ма́ма § 33, п. 3
Мамали́га § 142, п. 1
Мамед-заде́ § 146, п. 3, 4; *у Маме́да-заде́* § 140, п. 2
ма́ми § 69, 1
ма́ми § 76, 3
мами́ § 76, 3
ма́мин § 33, п. 3
мамі́в § 76, 3
Ма́монтов § 83, п. 2, 2
Ма́монтову § 83, п. 2, 2
мандрува́ти § 118
ма́нна § 128, п. 1
манускри́пту § 82, III, п. 2, 7

Манче́стер § 134
Ма́о Цзеду́н § 147, п. 2
маоцзеду́нівський § 147, п. 2
Ма́ргарет § 140, 9
Марі́є § 74, 2
Марі́є Васи́лівно § 74, 3, прим. 1
Марі́єнбург § 130, п. 1
Марі́єтта § 130, п. 1
Марі́єчка § 32, п. 8
Марі́ї-Антуане́тти § 140, п. 1
Марі́їн § 33, п. 3; § 101, 2
Марі́їн лист § 49, п. 9, 1
Марі́ї Се́ник § 142, п. 3, прим. 2
Ма́ріо § 140, 5
Марі́-Сесі́лі § 140, п. 1
Маріу́поль § 148, прим.
Марі́я § 33, п. 3; *Марі́я* (парадигма) § 68, I
Марі́я Андрі́ївна (парадигма) § 143, п. 3
Марі́я-Антуане́тта § 146, п. 3, 1
Марі́я Васи́лівна (парадигма) § 143, п. 3
Марі́я Іллі́вна (парадигма) § 143, п. 3
Ма́р'їно § 149, п. 4, 2; § 150, п. 2
ма́рка § 9, п. 2, 1, прим. 2
марке́тинг § 122, п. 1
ма́ркету § 82, III, п. 2, 3
Ма́рко́ § 66, II, а
Марко́ Вовчо́к § 49, п. 1; § 146, п. 1, 2; § 147, п. 4, 1
Марк По́рцій Като́н § 146, п. 1, 3
Марк Твен § 147, п. 3
марк-тве́нівський § 147, п. 3
маркше́йдер § 136, п. 1
Марло́ § 133
марокка́нець § 128, п. 3
Маро́кко § 128, п. 3
Марс § 51; § 53, п. 1
Марсе́ль § 125
марсельє́за § 139, 1
Ма́рта § 123
Мару́син § 33, п. 3
Мару́сю § 74, 3
Мару́ся § 33, п. 3
Ма́рфа § 123
Марці́ал § 129, I, п. 2
марширува́ти § 34, п. 3
Марш ми́ру § 52, п. 2
Мар'я́на § 7, 2
Мар'яненко § 7, п. 2
Маса́рик § 144, п. 8
ма́сло § 28
масни́й § 28
масти́льник § 32, п. 1, прим.
Матве́єв § 144, п. 3, 3
матема́тика § 129, III, п. 1
матері́ал § 129, I, п. 2
мате́рія § 129, I, п. 2
ма́терній § 33, п. 1
Ма́ти § 60, п. 3
ма́ти § 66, III; *ма́ти* (парадигма) § 97
Ма́ти Бо́жа § 53, п. 2
ма́ти-й-ма́чуха § 36, п. 2, 1, Б, в
ма́тір § 30, п. 1, 3, прим.
ма́тір'ю § 95, п. 3, 2
мату́сю § 74, 3
ма́узер § 131
Махачкала́ § 152, п. 1, I
Маце́єв § 144, п. 3, 3
маши́н § 76, 1
маши́на § 66, I; § 67, I, п. 1; *маши́на* (парадигма) § 68, I
маши́нам § 77, 1
маши́нами § 79, 1
маши́нах § 80
маши́ни § 69, 1; § 75, п. 1; § 78, 2
маши́ні § 70; § 73
машинобудівни́й § 40, п. 1, 2, б
маши́ною § 72
маши́ну § 71

Маяко́вський § 144, п. 10
мегава́т-годи́на § 36, п. 2, 1, Б, в
мегаефе́кт § 130, п. 1
меда́ль «За військо́ву слу́жбу Украї́ні» § 57, п. 1, 1
меда́ль «За врято́ване життя́» § 57, п. 1, 1
Медве́дєв § 144, п. 3, 3
медвя́ний § 7, п. 1, прим.
меджлі́с § 54, п. 5, прим. 4
Меджлі́с кримськотата́рського наро́ду § 54, п. 1
медза́клад § 35, п. 4, 2
ме́дик § 32, п. 1, прим.
ме́дико-генети́чний § 40, п. 2, 2, б
Меди́на § 129, III, п. 5
медіалінгві́стика § 35, п. 3, 1
медіастилі́стика § 35, п. 3, 1
медіахо́лдинг § 36, п. 1, 4
Ме́дічі § 129, I, п. 3
медперсона́л § 35, п. 5, 1
ме́ду § 82, III, п. 2, 6
медуніверсите́т § 61, п. 1, 2
меж § 76, 1
межа́ § 67, I, п. 3
ме́жам § 77, 1
ме́жами § 79, 1
ме́жах § 80
меже́ю § 72
ме́жі § 69, 2, прим.; § 75, п. 1; § 78, 2
межі́ § 69, 2; прим.; § 70; § 73
межу́ § 71
Ме́кка § 153, п. 2, 2
ме́ккський § 153, п. 2, 2
Ме́ксика § 129, III, п. 2
Мела́шка § 22, 4, прим.
Мела́щин § 22, 4, прим.
ме́лений § 119, п. 2, 2, прим., 2
ме́ливо § 32, п. 2
Мелітóполь § 148, прим.
Меморіа́льний буди́нок-музе́й Дмитра́ Яворни́цького § 54, п. 3
Менделе́єв § 144, п. 3, 3
ме́не § 113, прим. 2
ме́неджер § 134
ме́нтор § 49, п. 5
менш вередли́вий § 104, п. 1, 2
ме́нший § 27, п. 2; § 104, п. 1, 3
меню́ § 140, 6
мер § 56, прим. 1
Ме́редіт § 124, п. 2
мере́жа «Фейсбу́к» § 54, п. 7
мере́живо § 32, п. 2
мереф'я́нський § 7, п. 1
мерино́с § 59, п. 1
Мерсе́дес § 140, 9
мерсі́ § 129, I, п. 5; § 140, 4
Ме́рфі § 135
металоема́ль § 130, п. 1
металопла́ст § 36, п. 1, 3
металорі́з § 36, п. 1, 1
металу́ргія § 121, п. 1, 1
метамо́ва § 35, п. 5, 2
метеоста́нція § 35, п. 5, 2
мето́дика § 129, III, п. 1
ме́тра § 82, III, п. 1, 2, г
ме́трів § 89, п. 1
метро́ § 140, 5
метро́вий — *90-метро́вий* § 40, п. 2, 3, б
метрополіте́ну § 82, III, п. 2, 5
меха́нік § 32, п. 1, прим.
меха́ніко-математи́чний § 40, п. 2, 2, б
Мехме́д-бе́й § 146, п. 3, 4; *до Мехме́да-бе́я* § 140, п. 2
мецена́т § 49, п. 5
меч (парадигма) § 68, II
Мечисла́в § 144, п. 2; § 146, п. 2, 4
Мєсте́чкін § 144, п. 3, 4
Мики́та § 67, I, п. 1

Мики́тович § 32, п. 11
Мико́ла § 32, п. 11; § 66, I; *Мико́ла* (парадигма) § 143, п. 1; § 144, п. 1
Микола́єнко § 141
Микола́їв § 148
Микола́ївна § 32, п. 11
Микола́йович § 32, п. 11
Мико́ла Чудотво́рець § 53, п. 1
Мико́лівна § 32, п. 11
Мико́лович § 32, п. 11
Ми́лач § 144, п. 6
Миле́тич § 144, п. 6
ми́ля § 129, I, п. 6
мимово́лі § 41, п. 1, 8
мимоїздом § 41, п. 1, 8
мимохі́дь § 41, п. 1, 8
мимохі́ть § 41, п. 1, 8
мину́лий § 1
Минькі́вський § 9, п. 3, 5, е
Ми́ргород § 35, п. 4, 1
Ми́ргорода § 82, III, п. 1, 2, к
ми́ро § 129, I, п. 6
Миро́нов § 144, п. 7, 3, б
мирт § 129, I, п. 6
мис § 50, п. 1
мис Дежньо́ва § 149, п. 2, 2
мис До́брої Надії § 151, п. 2, 2
мис Капіта́на Дже́ральда § 50, п. 2
миски́ § 76, прим. 1
мисленне́вий § 33, п. 6
мисль § 28
ми́сника § 82, III, п. 1, 2, з
мисо́к § 76, прим. 1
мис Рум'я́нцева § 149, п. 1, 2
мис Сі́рий § 149, п. 1, 3
мист. § 62, п. 1
мите́ць § 67, II, п. 2
ми́ти (парадигма) § 115, п. 3, 2, а
ми́тий § 119, п. 2, 2
Мити́щі § 149, п. 4, 1, б; § 149, п. 4, 3, д
митр. § 62, п. 1
ми́тра § 129, I, п. 6
митрополи́т § 129, I, п. 6
митрополи́т Ві́нницький і Ба́рський § 53, 6, прим.
Митрофа́нов § 144, п. 7, 3, б
митця́ § 82, III, п. 1, 1
мить § 30, п. 1, 3
Михайли́шинові § 83, п. 2, 2, прим.
Михайли́шину § 83, п. 2, 2, прим.
Миха́йлівський Золотове́рхий монасти́р § 53, п. 7
Миха́йлові Баліє́ві § 142, п. 3, прим. 2
Миха́йловське § 149, п. 4, 3, б
Миха́йло-Коцюби́нське § 152, п. 5; § 154, п. 3, 2
миха́йло-коцюби́нський § 154, п. 3, 2
Миха́льченко § 27, п. 6
Михальчи́шин § 27, п. 6
Михальчу́к § 27, п. 6
мише́й § 76, 2
ми́ші § 75, п. 1
Ми́шкін § 144, п. 7, 3, б
мишу́рино-рі́зький § 154, п. 3, 6
Мишу́рин Ріг § 154, п. 3, 6
мі-бемо́ль § 36, п. 2, 1, Б, в
міграція § 122, п. 1; § 128, п. 2
мі́ддю § 95, п. 3, 1
мідімо́да § 35, п. 5, 3, прим. 1
мідіо́дяг § 35, п. 5, 3
мідіспідни́ця § 35, п. 5, 3, прим. 1
мідь § 26, п. 1, 1
міжгі́р'їв § 89, п. 1
міжгі́р'я § 7, п. 2
міжконтинента́льний § 31, п. 2
Міжнаро́дна асоціа́ція україністі́в § 54, п. 1

Міжнаро́дний валю́тний фонд § 54, п. 1
Міжнаро́дний рік дити́ни § 52, п. 2
міжплане́тний § 31, п. 2
мій § 9, п. 1, 1, а; *мій* (парадигма) § 110
Мікело́ну § 82, III, п. 2, 5
Мікло́шич § 144, п. 6, 2
мікро-ЕОМ § 35, п. 5, 3, прим. 3
мікроорганізми § 35, п. 5, 3
мікрохви́лі § 35, п. 5, 3
мікрочасти́нка § 35, п. 5, 3
мільйо́н § 8, п. 1, 2; § 105, п. 11
мільйо́на § 82, III, п. 1, 2, д
мільйо́нний § 33, п. 1; § 106, п. 1; *35-мільйо́нний* § 38, п. 2
мільйо́н трьохти́сячний § 38, п. 1, 2, прим. 1
мільярд § 105, п. 11; § 139, 1
мільярда § 82, III, п. 1, 2, д
мільярдний — *4-мільярдний* § 38, п. 2
мільярд чотирьохмільйо́нний § 38, п. 1, 2, прим. 1
мінера́льна вода́ «Мо́ршинська» § 58, п. 1
Мінера́льні Во́ди § 152, п. 4, 1
Мінера́льних Во́д § 152, п. 4, 1
мінібло́к § 35, п. 5, 3
мінідиск § 35, п. 5, 3
мініескала́тор § 130, п. 1
мінікомп'ю́тер § 35, п. 5, 3
міні-ПК § 35, п. 5, 3, прим. 3
міністе́рства Украї́ни § 54, п. 5, прим. 5
Міністе́рство освіти і нау́ки України § 54, п. 1
мі́ністр § 56, прим. 1
Мі́ністр освіти і нау́ки України § 56, прим. 3
Мін'ю́ст § 7, п. 4
Мірза-ха́н § 146, п. 3, 4; у *Мірзи́-ха́на* § 140, п. 2
міркува́ти § 34, п. 1
міро́шник § 21, п. 2
мі́рра § 128, п. 1
міс § 140, 8
мі́сиво § 32, п. 2
мі́сис § 140, 8
Міссісі́пі § 128, п. 3, прим.; § 129, I, п. 4
Міссу́рі § 128, п. 3
міст § 9, п. 3, 1, в; § 50, п. 11; § 84, п. 2
мі́ста § 82, I
міста́ § 88, п. 3; § 91, п. 2
міста́м § 90
міста́ми § 92, п. 1
міста́х § 93
місте́чку § 86, п. 2, 1
мі́сті § 86, п. 1, 2; п. 2, 2, прим. 1
мі́сто § 66, II, б; § 67, II, п. 1, прим.; § 84, п. 2
мі́стові § 83, п. 2, 1
мі́сто Іва́но-Франкі́вськ § 154, п. 1, 4
мі́сто Ки́їв § 37, п. 2, 2
мі́стом § 85, п. 1
місто́чок § 9, п. 3, 1, в
мі́сту § 83, п. 2, 1; § 86, п. 2, 2, прим. 1
мі́сце § 67, II, п. 2; § 84, п. 2
мі́сцем § 85, п. 1
місць § 89, п. 2
місця́м § 90
місця́ми § 92, п. 1
міськдержадміністра́ція § 61, п. 1, 2
міськко́м § 29, п. 1, 2
міськра́да § 35, п. 4, 2
місяцехі́д § 9, п. 3, 5, д
мі́сяці § 86, п. 1, 1
Мі́сяць § 51, прим.

мі́сяць § 21, п. 1; § 51, прим.
мі́сяцю § 87, п. 2
мі́сяця § 82, III, п. 1, 2, д
мі́сячний § 21, п. 1
мі́т § 123
мі́тел § 76, прим. 1
мітоло́гія § 123
міф § 123
міфоло́гія § 123
міхоно́ш § 78, 1
міхоно́ша § 67, I, п. 3
Міцке́вич § 144, п. 2; п. 6, 1
мі́ццю § 95, п. 3, 1
міць § 30, 1, 3; § 66, III
Мі́чатек § 144, п. 2; п. 6, 1
Мічига́н-авеню́ § 50, п. 5
Мічу́рін § 144, п. 7, 1
міша́ти (парадигма) § 115, п. 3, 2, в
Міше́ль § 121, п. 1, 2; § 140, 9, прим.
міше́чок § 32, п. 8
мішку́ § 86, п. 2, 1
Мйодо́вич § 144, п. 5, 1
Мкс § 155, п. 2, прим., 2, а
млина́ § 82, III, п. 2, 5
млн § 155, п. 2, прим., 2, б
млрд § 155, п. 2, прим., 2, б
мм § 62, п. 1; § 155, п. 2, прим., 2, а
мо́ва-джерело́ § 37, п. 1, 1
мо́ва-посере́дниця § 37, п. 1, 1
мо́вби § 43, п. 1
мо́вно-літерату́рний § 40, п. 2, 2, а
мовностильови́й § 40, п. 1, 2, а
мовозна́вець § 32, п. 3
могти́ § 9, п. 1, 1, е; § 115, п. 4
могу́тній § 5; § 102, 1
модерні́зм § 32, п. 14
моджахе́д § 122, п. 4
мо́дний § 101, 1
моза́їка § 3, 4; § 126; § 129, II
мої́ § 3, п. 1
моле́кула § 121, п. 1, 1
молоде́цтво § 19, п. 1, 1; § 67, II, п. 1, прим.
молоде́ць § 19, п. 1, 1
молоде́цький § 19, п. 1, 1
Молоде́чно § 152, п. 3, прим.
молоди́й § 101, 1
молоди́ць § 78, 1
мо́лодість § 30, п. 1, 3, прим.
моло́дче § 87, п. 3
мо́лодь § 30, п. 1, 3
моло́ти § 119, п. 2, 2, прим., 2
мо́лотий § 119, п. 2, 2, прим., 2
молотьба́ § 26, п. 1, 1
Мо́ло́х § 49, п. 7, 2
мо́ло́х війни́ § 49, п. 7, 2, прим. 2
молоча́ю § 82, III, п. 2, 2, б
моло́чно-бі́лий § 40, п. 2, 2, г
моло́чно-м'ясни́й § 40, п. 2, 2, а
молочнопромисло́вий § 40, п. 1, 2, а
мо́лу § 82, III, п. 2, 5
Мольє́р § 139, 1
монасти́р § 27, п. 1
монго́лка § 26, п. 1, 3, прим.
монго́ло-тата́ри § 36, п. 2, 2
монго́ло-тата́рський § 40, п. 2, 1
Мані́к § 140, 9
моніто́ра § 82, III, п. 1, 2, б
моновиста́ва § 35, п. 5, 2
монокульту́рний § 40, п. 1, 1
монтанья́р § 67, II, п. 1
Монтевіде́о § 129, I, п. 4
Монтеск'є́ § 138, п. 1, 1
Монтріо́л-ро́уд § 140, 7
Мора́вець § 142, п. 3, прим. 1
моргну́ти § 116, п. 1, 3

мóре § 50, п. 1; § 66, II, б; § 84, п. 2; § 154, п. 2, 1, прим.
мóре Лáптєвих § 149, п. 1, 2
мóрем § 85, п. 1
морепродýкти § 35, п. 3, 2, б
мóрі § 86, п. 1, 2
морíв § 89, п. 1; 2
морíг § 9, п. 2, 3
Мóрíц § 144, п. 13, 2, прим. 2
морквя́ний § 7, п. 1, прим.
Морóз § 142, п. 1, прим. 2
морóз § 9, п. 2, 3; § 66, II, б; § 142, п. 1, прим. 2
Морóза § 82, III, п. 1, 1; п. 2, 1, г; § 84, п. 1
морóзиво § 32, п. 2
морозúще § 66, II, б
морóзу § 82, III, п. 2, 1, ґ
мóру § 82, III, п. 2, 5
морщ § 116, п. 2, 2
мóрщмо § 116, п. 2, 2
мóрщте § 116, п. 2, 2
мóря § 82, I
моря́ § 88, п. 3; § 91, п. 2; § 93
моря́м § 90
Москвá § 152, п. 1, I
мостá § 82, III, п. 2, 5
мóсте § 87, п. 3
мостúти § 17
мóсту § 82, III, п. 2, 5
мотóк § 9, п. 3, 5, а
Мотóк § 142, п. 1
мотокрóс § 35, п. 5, 2
мотóра § 82, III, п. 1, 2, б
«Мотоциклéтний завóд» § 50, п. 14
Мóтря (парадигма) § 143, п. 1
мотýззя § 30, п. 1, 1
мох § 9, п. 2, 1, прим. 1
мóці § 95, п. 1
мóщений § 17
моя́ § 4, п. 1
мрíє § 74, 2
мрíї § 69, 2; § 78, 2
мрíйник § 32, п. 1
мрíями § 79, 2
м/с § 62, п. 4
мудрéць (парадигма) § 68, II
мýжній § 33, п. 1; § 102, 1
мýза § 49, п. 7, 2, прим. 1
Музéй мадáм Тюссó § 54, п. 3
Музéйний провýлок § 50, п. 11
музéю § 82, III, п. 2, 3
музúчно-танцювáльний § 40, п. 2, 2, а
муллá § 53, 6, прим.; § 128, п. 1
мультимільйонéр § 35, п. 5, 3
мультфíльм § 35, п. 5, 1
мýляр § 67, II, п. 1
Муравйóво § 151, п. 1
муркотáти (парадигма) § 115, п. 3, 2, є
муркотíти § 115, п. 3, 1
Мýромцев § 144, п. 3, 3
мýсі § 73, прим.
Мусíéнко § 32, п. 9
Мýсоргський § 144, п. 10
мустáнг § 59, п. 1
мух § 78, 1, прим.
мýха § 14, п. 1; § 73, прим.
Мухáммед § 122, п. 4
мýхи § 78, 1, прим.
мýченик § 53, п. 2, прим. 1
мýшка § 14, п. 1
Муюн-Кум § 50, п. 4, прим.
Мюллер § 128, п. 3; § 138, п. 2, 2
Мюнхен § 50, п. 5, прим.
мюрúд § 138, п. 2, 2
м'я́за § 82, III, п. 1, 2, є
м'якопіднебíнний § 40, п. 1, 2, а
м'я́льно-тіпáльний § 40, п. 2, 2, а

м'я́со § 7, п. 1
м'я́со-во́вня́ний § 40, п. 2, 2, в
м'ясозаготіве́льний § 40, п. 1, 1
м'ясої́д § 36, п. 1, 1
м'я́со-моло́чний § 40, п. 2, 2, в
м'я́со-са́льний § 40, п. 2, 2, в
м'я́со-яє́чний § 40, п. 2, 2, в
м'я́та § 4, п. 1
М'я́тлєв § 144, п. 3, 3

Н

набага́то § 41, п. 1, 1
на бага́то § 41, п. 1, 1, прим.
на бігу́ § 41, п. 2, 1
на́бік § 41, п. 1, 2
набі́рниця § 32, п. 4
на бі́с § 41, п. 2, 1
набо́рові § 83, п. 1
набрі́хувати § 11, п. 2
на́бряку § 82, III, п. 2, 1, б
на вагу́ § 41, п. 2, 1
наве́рх § 41, п. 1, 2
наверху́ § 41, п. 1, 2
навесні́ § 41, п. 1, 2; п. 2, 1
на ве́сну § 41, п. 2, 1
навздогі́н § 41, п. 1, 7; § 42, п. 1, 1
на́взнак § 41, п. 1, 7
на ви́бір § 41, п. 2, 1
наві́ворі́т § 41, п. 1, 2
на видноті́ § 41, п. 2, 1
наві́літ § 41, п. 1, 3
наві́слий § 119, п. 1, 2
наві́дліг § 41, п. 1, 3
на відмі́нно § 41, п. 2, 1
навідрі́з § 41, п. 1, 3
на ві́дча́й § 41, п. 2, 1
навіже́ний § 29, п. 3, 2, прим.
наві́к § 41, п. 1, 2
наві́ки § 41, п. 1, 2
на віку́ § 41, п. 2, 1
на́віч § 41, п. 1, 2
наві́чно § 41, п. 1, 1
наві́що § 41, п. 1, 6
навки́льки § 41, п. 1, 7
навко́ло § 41, п. 1, 7; § 42, п. 1, 1
навкруги́ § 41, п. 1, 7
навкула́чки § 41, п. 1, 7
навмання́ § 30, п. 1, 4
навми́сне § 28; § 41, п. 1, 7
навпаки́ § 41, п. 1, 7
навпереве́ги § 41, п. 1, 3
навпере́йми § 41, п. 1, 7; § 42, п. 1, 1
навпри́сядки § 41, п. 1, 7
навпросте́ць § 41, п. 1, 7
навря́д § 41, п. 1, 7
на́вска́ч § 41, п. 1, 7
на́вскі́с § 41, п. 1, 7
навскоси́ § 41, п. 1, 7
навспра́вжки § 41, п. 1, 7
на́встіж § 41, п. 1, 7
навтікача́ § 41, п. 1, 7
навча́льний § 40, п. 2, 2, а; § 101, 1
навча́льно-виховни́й § 40, п. 2, 2, а
навча́льно-науко́вий § 40, п. 2, 2, а
навча́ння — *у навча́нні* § 86, п. 1, 2; п. 2, 2, прим. 1; *по навча́нню* § 86, п. 2, 2, прим. 1
на га́му́з § 41, п. 2, 1
нагі́рний § 101, 1
на го́лову § 41, п. 2, 1
на-гора́ § 41, п. 1, 2
наго́ру § 41, п. 1, 2
нагру́дний знак «За безпе́ку наро́ду» § 57, п. 1
нада́лі § 41, п. 1, 1
надве́чір § 41, п. 1, 2
на́двоє § 41, п. 1, 5
надво́рі § 41, п. 1, 2
на́дголодь § 41, п. 1, 2
Наддніпря́нщина § 50, п. 6, прим.

Надзвича́йний і Повнова́жний Посо́л § 60, п. 1
на́дзелень § 41, п. 1, 2
на ди́во § 41, п. 2, 1
надíєю § 72
надíї § 69, 2; § 70; § 73; § 75, п. 1
Надíї Балíй § 142, п. 3, прим. 2
надíй § 76, 1
надíю § 71
Надíя § 143
надíя § 67, I, п. 2; *надíя* (парадигма) § 68, I
надíям § 77, 2
надмíр § 41, п. 1, 2
надмíру § 41, п. 1, 2
на добра́ніч § 41, п. 1, 1, прим.
надо́вго § 41, п. 1, 1
на дозвíллі § 41, п. 2, 1
надпоту́жний § 31, п. 2
над си́лу § 41, п. 2, 1
на жа́ль § 41, п. 2, 1
наза́вжди́ § 41, п. 1, 1
на за́втра § 41, п. 1, 1, прим.
наза́д § 41, п. 1, 2
наза́хват § 41, п. 1, 3
назв § 76, 1
наздога́д § 41, п. 1, 3
наздогíн § 41, п. 1, 7
на зло́ § 41, п. 2, 1
назо́всім § 41, п. 1, 1
на зразо́к § 41, п. 2, 1
назу́стріч § 41, п. 1, 3; § 42, п. 1, 1
наї́вний § 3, п. 1; § 129, II
наї́всь § 44, п. 2, 3
наї́вся § 44, п. 2, 3
найбíльш зручни́й § 104, п. 2, 2
найбíльший § 104, п. 2, 1
найбíльш стійка́ § 104, п. 2, 2
найкра́ща § 104, п. 2, 1
найме́ння § 9, п. 3, 4
найме́нше § 104, п. 2, 1
найме́нш приє́мне § 104, п. 2, 2
налетíв § 120, п. 2
налетíвши § 120, п. 2
на льоту́ § 41, п. 2, 1
На́льчик § 149, п. 4, 3, а
намалюва́ти (парадигма) § 115, п. 3, 2, г
на ми́ть § 41, п. 2, 1
на місця́х § 93
на́морозь § 26, п. 1, 1
нани́з § 41, п. 1, 2
нанизу́ § 41, п. 1, 2
на ніщо́ § 41, п. 2, 1
нанодіагно́стика § 36, п. 1, 4
нанокомп'ю́тер § 35, п. 5, 3
наночасти́нки § 35, п. 3, 1; п. 5, 3
НАН України § 155, п. 2, прим., 1
на о́ко § 41, п. 2, 1
нао́сліп § 41, п. 1, 7
наоста́нку § 41, п. 1, 2
наоста́нок § 41, п. 1, 2
напа́м'ять § 41, п. 1, 2
напе́вне § 41, п. 1, 4
наперебíй § 41, п. 1, 3
напере́ваги § 41, п. 1, 3
напере́д § 41, п. 1, 2
напередо́дні § 42, п. 1, 1
наперекíр § 41, п. 1, 3
наперерíз § 41, п. 1, 3
напишу́ § 115, п. 8, 2, а
напівавтома́т § 36, п. 1, 7
напів'європе́йський § 7, п. 4
напівімла́ § 36, п. 1, 7
напівку́щ § 36, п. 1, 7
напівлюди́на § 36, п. 1, 7
напівма́впа § 36, п. 1, 7
напівпітьма́ § 36, п. 1, 7
напівпра́вда § 36, п. 1, 7
напівфабрика́т § 36, п. 1, 7
напідпи́тку § 41, п. 1, 3

напíй «Жи́вчик» § 58, п. 1
напоготóві § 41, п. 1, 7
напокáз § 41, п. 1, 3
наполови́ну § 41, п. 1, 2
на пору́ки § 41, п. 2, 1
на пóтім § 41, п. 1, 1, прим.
напóхваті § 41, п. 1, 3
напочáтку § 41, п. 1, 2
напр. § 62, п. 1
наприкінці́ § 42, п. 1, 1
напри́клад § 41, п. 1, 2
напрóвесні § 41, п. 1, 2
напролóм § 41, п. 1, 3
напропáле § 41, п. 1, 3
на прощáння § 41, п. 2, 1
напру́ження § 32, п. 5
напускни́й § 33, п. 1
нар. § 62, п. 1
на рáдість § 41, п. 2, 1
на рáдощах § 41, п. 2, 1
нарáз § 41, п. 1, 2
нардéп § 35, п. 5, 1
наректи́ § 11, п. 2
нарéшті § 41, п. 1, 2
Нарéжний § 144, п. 3, 4
нáрівні § 41, п. 1, 2
Наріжний § 144, п. 3, 4
нáрізно § 41, п. 1, 4
нарікáти § 11, п. 2
наркобíзнес § 35, п. 5, 2
нарóд § 9, п. 3, 5, е; § 84, п. 2
нарóди Пíвночі § 50, п. 10
нарóдний § 9, п. 3, 5, е; § 33, п. 1; § 101, 1
нарóдний арти́ст Украї́ни § 56, прим. 1
нарóдно-ви́звóльний § 40, п. 2, 2, д
народногосподáрський § 40, п. 1, 2, а
народнопоети́чний § 40, п. 1, 2, а
нарóзхват § 41, п. 1, 3
на ру́ку § 41, п. 2, 1
Нар'ян-Мáр § 154, п. 3, 3
на самотí § 41, п. 2, 1
насáмперед § 41, п. 1, 8
на світáнку § 41, п. 2, 1
Насéдкін § 144, п. 3, 4
наси́лу § 41, п. 1, 2
на скаку́ § 41, п. 2, 1
нáскоком § 41, п. 1, 3
нáскрізь § 41, п. 1, 1
на слáву § 41, п. 2, 1
на слóво § 41, п. 2, 1
на смíх § 41, п. 2, 1
на сóвість § 41, п. 2, 1
на сóром § 41, п. 2, 1
наспíд § 41, п. 1, 2
нáспіх § 41, п. 1, 3
наспóді § 41, п. 1, 2
наспрáвді § 41, п. 1, 1
настáвник § 32, п. 1
настін. календар § 62, п. 1
нáсторг § 41, п. 1, 1
насторóжі § 41, п. 1, 2
Натáлка § 22, 5; § 26, п. 1, 3, прим.
Натáлчин § 22, 5; § 26, п. 1, 3, прим.
Натáля (парадигма) § 143, п. 1
натрієвмíсний § 40, п. 1, 2, ґ
натрійорганíчний § 40, 1, 2, д
нáтрóє § 41, п. 1, 5
натщéсерце § 41, п. 1, 8
наук. § 62, п. 1
наукóво-експериментáльний § 40, п. 2, 2, а
наукóво обґрунтóваний § 40, п. 1, 2, в, прим. 1
наукóво-прикладни́й § 40, п. 2, 2, а
на урá § 41, п. 1, 1, прим.
на ходу́ § 41, п. 2, 1

нац. § 62, п. 1
Нацба́нк § 35, п. 5, 1
на́ціє- і державотві́рні проце́си § 36, п. 2, 3
націєтво́рення § 35, п. 2, 4
націоналі́зму § 82, III, п. 2, 1, а
націона́л-патріоти́чний § 40, п. 2, 1
Націона́льна акаде́мія нау́к Украї́ни § 54, п. 3
Націона́льна бібліоте́ка Украї́ни імені В. І. Верна́дського § 54, п. 3
Націона́льна пре́мія Украї́ни імені Тара́са Шевче́нка § 57, п. 3
Націона́льний банк Украї́ни § 54, п. 1
Націона́льний університе́т «Остро́зька акаде́мія» § 54, п. 3
Націона́льний худо́жній музе́й Украї́ни § 54, п. 3
націона́льні збо́ри § 54, п. 5, прим. 4
на́чеб § 43, п. 1
на́чебто § 43, п. 1
наче́тверо § 41, п. 1, 5
наш § 110
нашвидку́ § 41, п. 1, 4
нашвидку́ру́ч § 41, п. 1, 8
на шко́ду § 41, п. 2, 1
на ща́стя § 41, п. 2, 1
на́що § 41, п. 1, 6
наяву́ § 41, п. 1, 2
НВЧ-випромі́нювання § 61, п. 3
Нгуе́н Зу § 49, п. 4
Нгуе́н Конг Хоа́н § 146, п. 1, 6
НДІ електромехані́чних при́ладів § 61, п. 3, прим. 2
НДІ тра́нспорту га́зу § 61, п. 3, прим. 2
НДІхімма́ш (Науко́во-до́слідний інститу́т хімі́чного машинобудува́ння) § 61, п. 3, прим. 2
н. е. § 62, п. 1
неаби́хто § 44, п. 2, 7
неаби́який § 44, п. 2, 7
небалаку́чий § 44, п. 2, 7
не ба́чити § 44, п. 1, 1
не́біж — *на не́божеві, у не́божі, при не́божу* § 86, п. 3, 2, прим. 3
Небі́т-Да́г § 153, п. 2, 3, прим. 1
небі́т-да́гський § 153, п. 2, 3, прим. 1
небокра́ю § 82, III, п. 2, 5
невблага́нний § 29, п. 3, 1
невблага́нно § 29, п. 3, 1
невважа́ючи на... § 44, п. 2, 7
невважа́ючи на те що § 43, п. 2, 2
невда́лий § 44, п. 2, 7
невда́ха § 66, I
невдо́взі § 44, п. 2, 5
невдога́д § 44, п. 2, 7
невесе́лий § 44, п. 2, 7
невже́ § 44, п. 2, 7
неви́нно § 44, п. 2, 5
не від то́го § 44, п. 1, 7
невільник § 44, п. 2, 5
невмі́ння § 44, п. 2, 7
нево́лити § 44, п. 2, 5
нево́ля § 44, п. 2, 7
невпа́м'ятку § 44, п. 2, 7
невпи́нний § 44, п. 2, 5
невпи́нно § 44, п. 2, 5
Не́врлий § 144, п. 11
неврожа́й § 44, п. 2, 7
невсипу́щий § 44, п. 2, 5
невтямки́ § 44, п. 2, 7
невче́ний § 44, п. 2, 7

нега́дано § 44, п. 2, 7
нега́йний § 44, п. 2, 5
негати́вний § 122, п. 1
негліже́ § 140, 3
него́да § 44, п. 2, 5
Негорі́ле § 149, п. 1, 3
неда́вній § 102, 1
недале́ко § 44, п. 2, 7
недарма́ § 44, п. 2, 7
Не́дзведзь § 144, п. 13, 2, прим. 1
Не́дич § 144, п. 2
неді́льник § 52, п. 2
недобача́ти § 44, п. 2, 6
недо́биток § 44, п. 2, 6
недо́брий § 44, п. 2, 7
недови́конаний § 44, п. 2, 6
недоде́ржаний § 44, п. 2, 6
недозрі́лий § 44, п. 2, 6
недоїда́ти § 44, п. 2, 6
недо́їдок § 44, п. 2, 6
недока́заний § 44, п. 2, 6
недокрі́в'я § 44, п. 2, 6
недо́літок § 44, п. 2, 6
недолю́блювати § 44, п. 2, 6
недо́ля § 44, п. 2, 7
недооці́нений § 44, п. 2, 6
недопи́саний § 44, п. 2, 6
недорі́д § 44, п. 2, 6
недорі́ка § 67, I, п. 1
не до́сить § 44, п. 1, 7
недоторка́нний § 29, п. 3, 1
недоторка́нність § 29, п. 3, 1
недо́ук § 44, п. 2, 6
недочува́ти § 44, п. 2, 6
недочу́тий § 44, п. 2, 6
неду́га § 44, п. 2, 5
не ду́же § 44, п. 1, 7
неду́рно § 44, п. 2, 7
не-Євро́па § 44, п. 3, 3
не́жить § 44, п. 2, 5
незаба́ром § 44, п. 2, 5
незабу́ті імена́ § 44, п. 2, 8
незабу́тній § 33, п. 1; § 102, 1
незакі́нчена пра́ця § 44, п. 2, 8
незале́жний § 101, 1
незале́жність § 66, III
незале́жністю § 95, п. 3, 2
незале́жности § 95, п. 1, прим. 1
незале́жності § 95, п. 1
незбагне́нний § 44, п. 2, 7
незважа́ючи на… § 43, п. 2, 2; § 44, п. 2, 7
нездійсне́нний § 29, п. 3, 1
нездо́ланий § 29, п. 3, 2, прим.
нездола́нний § 29, п. 3, 1; п. 3, 2, прим.
нездола́нність § 29, п. 3, 1
нездола́нно § 29, п. 3, 1
нездо́ужати § 44, п. 2, 5
не здо́ужати § 44, п. 2, 5
незлі́чений § 29, п. 3, 2, прим.
незлічéнний § 29, п. 3, 1; п. 3, 2, прим.; § 44, п. 2, 5
незлічéнність § 29, п. 3, 1
незнайо́мця § 82, III, п. 1, 1
не зо́всім § 44, п. 1, 7
незрівня́нний § 29, п. 3, 1
незрівня́нно § 29, п. 3, 1
не з руки́ § 41, п. 2, 1
незчу́тися § 44, п. 2, 5
нез'ясо́вані пита́ння § 44, п. 2, 8
неіндукти́вний § 129, II, прим.
неісто́та § 44, п. 3, 3
не́ї § 113, прим. 2
не ї́сти § 44, п. 1, 1
Не́льсон § 139, 2
нелюди́на § 44, п. 3, 3
немали́й § 44, п. 2, 7
немо́в § 43, п. 1; § 44, п. 2, 7
немо́вби § 43, п. 1
немо́вбито § 43, п. 1
немовля́ § 44, п. 2, 5

немовля́ткові § 83, п. 1, прим.; § 86, п. 3, 2
немовля́тку § 83, п. 1, прим.
не мо́же § 44, п. 1, 1
не мо́жна § 44, п. 1, 7
нена́видіти § 44, п. 2, 5
нена́висний § 44, п. 2, 5
нена́висть § 44, п. 2, 5
ненаста́нний § 44, п. 2, 5
нена́че § 43, п. 1; § 44, п. 2, 7
нена́чебто § 43, п. 1; § 44, п. 2, 7
не́нин § 101, 2
не́нька Украї́на § 37, п. 2, 1
неоімперіалі́зм § 129, II, прим.
неолі́т § 52, п. 2, прим. 3
неомодерні́ст § 35, п. 5, 2
неосо́ба § 44, п. 3, 3
НЕП § 155, п. 2, прим., 1
неп § 155, п. 2, прим., 1
Непи́йвода § 36, п. 1, 5; § 146, п. 2, 1
Непи́йпиво § 36, п. 1, 5
неписьме́нний § 44, п. 2, 7
не пи́ти § 44, п. 1, 1
непоко́їтися § 44, п. 2, 5
не по-на́шому § 44, п. 1, 7
непору́шно § 44, п. 2, 5
непохи́тний § 44, п. 2, 5
непохи́тно § 44, п. 2, 5
непра́вда § 44, п. 2, 7
непримире́нний § 29, п. 3, 1
непримире́нно § 29, п. 3, 1
непрочи́таний текст § 44, п. 2, 8
несамови́то § 44, п. 2, 5
несказа́нний § 29, п. 3, 1
нескінче́нний § 29, п. 3, 1
нескінче́нно § 29, п. 3, 1
несла́ § 115, п. 9
несла́вити § 44, п. 2, 5
не сла́вити § 44, п. 2, 5
неслі́ § 115, п. 9
несло́ § 115, п. 9
несмілі́вий § 44, п. 2, 7
несподі́ванка § 44, п. 2, 7
неспросто́вані фа́кти § 44, п. 2, 8
нести́ § 9, п. 1, 1, е; § 118; *нести́* (парадигма) § 115, п. 3, 2, е
Не́стір § 143, п. 2, прим. 1
Не́стор Літопи́сець § 49, п. 1
нестя́митися § 44, п. 2, 5
нестя́мний § 44, п. 2, 5
не тре́ба § 44, п. 1, 7
не́тто § 128, п. 1
Нетудиха́та § 146, п. 2, 2
не́ук § 44, п. 2, 5
не́хворощ § 30, п. 1, 3, прим.
не́хворощі § 95, п. 1
не́хворощю § 95, п. 3, 2
Нехоро́шев § 144, п. 3, 3
не́хотя § 44, п. 2, 7
не́хтувати § 44, п. 2, 5
не цілко́м § 44, п. 1, 7
Нечу́й-Леви́цький § 49, п. 1; § 146, п. 3, 2; п. 4
не́ю § 108
Ни́жній Но́вгород § 151, п. 2, 2
нижньогі́рський § 35, п. 1
Нижньодуна́йська низовина́ § 154, п. 2, 1, прим.
Нижньокили́мськ § 154, п. 2, 1
Ни́жня Тунгу́ска § 150, п. 1
ни́жче § 19, п. 2
ни́жчий § 19, п. 2; § 104, п. 1, 1
низовина́ § 154, п. 2, 1, прим.
низьки́й § 19, п. 2
низькоопла́чуваний § 40, п. 1, 2, в
низькопродукти́вний § 40, п. 1, 2, а
Ники́форов § 144, п. 7, 3, б
ним § 108
ни́ми § 108
ни́нішній § 102, 2

ни́рка § 129, I, п. 6
ни́ти (парадигма) § 115, п. 3, 2, а
Ничи́пір § 143, п. 2, прим. 1
ні́би § 43, п. 1
ні́бито § 43, п. 1
ні́готь § 9, п. 3, 1, а
ні́де § 44, п. 2, 9
ніде́ § 44, п. 2, 9
ні до ко́го § 44, п. 1, 9
ні до чо́го § 44, п. 1, 9
ніж § 43, п. 1; § 84, п. 2, прим.
ні́женька § 9, п. 3, 1, в; § 10, п. 1; § 32, п. 9
ні живи́й ні ме́ртвий § 44, п. 1, 8
Ні́жин § 153, п. 1
ні́жинський § 153, п. 1
ні́жка § 9, п. 3, 1, б; § 14, п. 1
ні за́ що § 44, п. 1, 9
ні за що́ § 44, п. 1, 9
нізáщо § 44, п. 2, 9
нізві́дки § 44, п. 2, 9
нізвідкіля́ § 44, п. 2, 9
Нікара́гуа § 140, 1
ніку́ди § 44, п. 2, 9
Ніки́тін § 144, п. 7, 3, б
Ніколáєв § 144, п. 7, 3, б
Ніколáєвськ-на-Аму́рі § 149, п. 4, 3, б
ні́коли § 44, п. 2, 9
ніко́ли § 44, п. 2, 9
Ніко́ль § 66, III; § 140, 9, прим.
Ні́кополь § 148, прим.
ні кро́ку да́лі § 44, п. 1, 8
ні́куди § 44, п. 2, 9
Ніл § 129, I, п. 4
Ні́лу § 82, III, п. 2, 5
Німе́цький § 22, 1
Німе́ччина § 22, 1
ні́мфа § 49, п. 7, 2, прим. 1
Ніна Ба́йко — *без Ніни Ба́йко* § 142, п. 3, прим. 2
ні на грі́ш § 41, п. 2, 1
ні на ма́кове зе́рно́ § 44, п. 1, 8
ні на́ що § 44, п. 1, 9
ні на що́ § 44, п. 1, 9
ніна́що § 44, п. 2, 9
ні на я́кому § 44, п. 1, 9
ні па́ва ні ґа́ва § 44, п. 1, 8
ні ри́ба ні м'я́со § 44, п. 1, 8
ніс § 115, п. 9; прим. 1
ні се́ ні те́ § 44, п. 1, 8
ніскі́льки § 44, п. 2, 9
«Ніссáн» § 58, п. 2
«ніссáн» § 58, п. 2
ні сюди́ ні туди́ § 44, п. 1, 8
ні та́к ні ся́к § 44, п. 1, 8
нітро́хи § 44, п. 1, 6; п. 2, 9
ніхто́ § 44, п. 2, 9; § 114
Ні́цца § 128, п. 3; § 153, п. 2, 2
ні́ццький § 153, п. 2, 2
ніч § 9, п. 1, 1, а; § 21, п. 2; § 30, п. 1, 3; § 66, III
нічи́й § 44, п. 2, 9
нічни́й § 21, п. 2
ні́ччю § 95, п. 3, 1
ні́ша § 129, I, п. 6
ніщо́ § 44, п. 2, 9
ні́як § 44, п. 2, 9
ні́я́к § 44, п. 2, 9
ні́я́кий § 44, п. 2, 9; § 114
Но́белівська пре́мія § 49, п. 9, 3; § 57, п. 3
Новá Зелáндія § 50, п. 1
новáція § 128, п. 2
Но́вгород § 35, п. 4, 1; § 154, п. 2, 5
Но́вгород-Сі́верський § 148; § 152, п. 4, 2
но́вгоро́дський § 154, п. 2, 5
нове́ла § 121, п. 1, 1
Нове́ Ме́сто § 149, п. 1
Нове́ Мі́сто § 154, п. 1, 1; п. 2, 6
нови́й § 101, 1
Нови́й Завіт § 53, п. 4

Нові́й рік § 52, п. 1
Нові́й Сад § 150, п. 1; § 154, п. 1, 1
Но́виков § 144, п. 7, 3, г
Но́виков-Прибо́й § 146, п. 3, 2
нові́тній § 102, 1
нові́ший § 104, п. 1, 1
Нововолі́нськ § 154, п. 2, 1
Новогра́д-Волі́нський § 152, п. 4, 2
новозасно́ваний § 40, п. 1, 2, в
новоміськи́й § 154, п. 2, 6
новоміща́ни § 154, п. 2, 6
Новомли́нівська сільра́да § 50, п. 8
Новосибі́рськ § 154, п. 2, 1
Новосибі́рські острові́ § 154, п. 2, 1, прим.
Новосі́лки-на-Дніпрі́ § 154, п. 3, 5
новосі́лківський-на-Дніпрі́ § 154, п. 3, 5
Новосьо́лов § 144, п. 4, 2
Но́вотний § 144, п. 11
новоутво́рений § 40, п. 1, 2, в
нога́ § 9, п. 1, 1, б; п. 1, 2; § 14, п. 1; § 66, II, б; § 73, прим.
ножа́ § 82, III, п. 1, 2, з; § 84, п. 2, прим.
ноже́м § 85, п. 1
ножетрима́ч § 35, п. 2, 3
но́жиці § 100, п. 1, 2; *на но́жицях* § 100, п. 6
но́жиць § 100, п. 2, 3
но́жицям § 100, п. 3, 2
но́жицями § 100, п. 5, 2
но́жичок § 32, п. 8
ножи́ще § 66, II, б
ножі́ § 88, п. 2
ножі́вка § 32, п. 12
нозі́ § 73, прим.
Нойба́уер § 136, п. 1
Нойбра́нденбург § 136, п. 1
норд-ве́ст § 36, п. 2, 1, Б, в
норд-о́ст § 36, п. 2, 1, Б, в; § 50, п. 10
норд-о́стовий § 40, п. 2, 1
Нортга́йм § 136, п. 1
но́са § 82, III, п. 1, 2, є
носи́ти § 32, п. 5; § 115, п. 5
носі́єві § 86, п. 3, 2, прим. 3
носії́ § 86, п. 3, 2, прим. 3
носі́ння § 9, п. 3, 4; § 32, п. 5; § 115, п. 6, 3
носію́ § 86, п. 3, 2, прим. 3
носо́к § 9, п. 3, 5, а
Носорі́г § 9, п. 3, 5, д
носорі́г § 36, п. 1, 3
нота́ція § 128, п. 2, прим.
ноча́м § 96, п. 3
ноча́ми § 96, п. 4
ноча́х § 96, п. 5
ночв § 100, п. 2, 3
но́чвам § 100, п. 3, 1
но́чвами § 100, п. 5, 1
но́чви § 100, п. 1, 1; *на но́чвах* § 100, п. 6
но́че § 95, п. 5
ноче́й § 96, п. 2
но́чі § 95, п. 1; § 96, п. 1
ночо́в § 100, п. 2, 3
но́шений § 115, п. 6, 1
НТКУ (Національна телевізійна компанія України) § 155, п. 2, прим., 1
нульові́й § 33, п. 6
Нур ад Дін § 49, п. 2
Нур ед Дін § 146, п. 1, 4; § 147, п. 3
нуреддінівський § 147, п. 3
нього § 113, прим. 2
Нью-Йо́рк § 154, п. 3, 4; п. 3, 6, прим. 1
Нью-Йо́рка § 82, III, п. 2, 5, прим.
ньюйо́рківці § 154, п. 3, 6, прим. 1

нью-йо́ркський § 154, п. 3, 4; п. 3, 6, прим. 1
Нью-Йо́рку § 82, III, п. 2, 5, прим.
Ньюто́н § 139, 1
ня́нька § 27, п. 2
ня́ньчин § 27, п. 2; § 101, 2
ня́ньчити § 27, п. 2

О

о. § 62, п. 1
Об § 152, п. 1, III
оба́ § 105, п. 8
оба́біч § 41, п. 1, 8
обби́ти § 29, п. 1, 1
оберлейтена́нт § 35, п. 5, 4
оберма́йстер § 35, п. 5, 4
оберофіце́р § 35, п. 5, 4
оберпрокуро́р § 35, п. 5, 4
Об'є́днання співме́шканців багатоквартирних буди́нків «Наш дім» § 54, п. 4
об'є́м § 7, п. 4
оби́два § 105, п. 9
оби́дві § 105, п. 9
обі́ді § 86, п. 2, 2, прим. 1
обі́дній § 102, 1
о́бік § 41, п. 1, 2
обі́руч § 41, п. 1, 8
о́біч § 41, п. 1, 2
об'їхати § 3, п. 3
обл. § 62, п. 1
областе́й § 96, п. 2
о́бласть П'ємо́нт § 50, п. 9
обли́ч § 89, п. 2
обли́ччю § 83, п. 2, 1
обли́ччя § 67, II, п. 2; § 82, I; § 88, п. 3; § 91, п. 2; *на обли́ччі* § 86, п. 1, 2; *по обли́ччі* § 86, п. 2, 2, прим. 1; *на обли́ччях* § 93
обли́ччям § 85, п. 2; § 90
обли́ччями § 92, п. 1
обо́є § 105, п. 8
Оболо́ні § 95, п. 1; п. 4
Оболо́нню § 95, п. 3, 1
оборі́г § 9, п. 2, 3
обпали́ти § 31, п. 2
обпі́кся § 115, п. 9, прим. 3
обража́ти § 65
о́брази § 65
обра́зи § 65
образи́ § 65
о́брії § 88, п. 2; § 93
о́бріїв § 89, п. 1
о́брій (парадигма) § 68, II
о́бріям § 90
о́бріях § 93
оробі́ток землі́ § 51, прим.
обтруси́ти § 31, п. 2
О́б'ю § 95, п. 3, 2
овва́ § 29, п. 4
ове́с § 9, п. 1, 1, ґ
ове́ць § 78, 1, прим.
Ові́дій § 129, I, п. 3
овоче́вий § 33, п. 6
о́воче-картопля́ний § 40, п. 2, 2, в
о́воче-моло́чний § 40, п. 2, 2, в
овочесхо́вище § 35, п. 2, 3
о́вруцький § 153, п. 2, 2
О́вруч § 153, п. 2, 2
О. Ге́нрі § 146, п. 1, 4, прим. 1
огіро́к Корольо́к § 59, п. 3
огне́нний § 29, п. 3, 2
ого-го-го́ § 35, п. 6, 4
Ода́рка § 22, 5; § 143, п. 1, прим. 2
Ода́рчин § 22, 5
одві́ку § 41, п. 1, 2
одві́рка § 82, III, п. 1, 2, ж
оде́ржати § 1
Оде́са § 148; § 152, п. 1, I; § 153, п. 2, 3

оде́ський § 153, п. 2, 3
Оде́ський держа́вний літе-ратýрний музе́й § 54, п. 3
одина́дцятеро § 105, п. 10
одина́дцятий § 106, п. 1
одина́дцять § 38, п. 1, 1; § 105, п. 3
оди́н (парадигма) § 105, п. 1
оди́н в оди́н § 41, п. 2, 2
оди́н до о́дного § 105, п. 1, прим.
оди́н з о́дним § 105, п. 1, прим.
оди́н о́дному § 105, п. 1, прим.
Одинцо́в § 144, п. 7, 3, б
одна́ дру́га § 107, п. 1
одна́ (парадигма) § 105, п. 1
одна́ тре́тя § 107, п. 1
одна́ четве́рта § 107, п. 1
одне́ (парадигма) § 105, п. 1
одни́м одна́ § 35, п. 6, 2, г, прим.
одно́ (парадигма) § 105, п. 1
одноде́нний § 35, п. 2, 1
о́дуд § 67, II, п. 1
одягну́всь § 44, п. 2, 3; § 115, п. 9, прим. 3
одягну́вся § 44, п. 2, 3
о́дягу § 82, III, п. 2, 2, в
оз. § 62, п. 1
озе́р § 89, п. 2
озе́рах § 93
озе́рець § 89, п. 2, прим. *озере́ць* § 89, п. 2, прим.
о́зеро § 154, п. 2, 1, прим.; *в о́зері* § 86, п. 1, 2; *по о́зері, по о́зеру* п. 2, 2, прим. 1
О́зеров § 144, п. 2
о́зерові § 83, п. 2, 1
о́зеро Сві́тязь § 50, п. 1
о́зеру § 83, п. 2, 1
ознайо́м § 116, п. 2, 2
ознайо́мте § 116, п. 2, 2
ой-ой-о́й § 35, п. 6, 4
Окайо́мов § 144, п. 4, 1
окая́нний § 29, п. 3, 2
О'Ке́йсі § 146, п. 1, 4, прим. 1
о́ко § 92, п. 2, прим.
око́лиця § 21, п. 1
око́личний § 21, п. 1
О'Ко́ннор § 146, п. 1, 4, прим. 1
окри́лений § 119, п. 2, 1
окрі́м § 42, п. 1, 2
округлоя́йцеподі́бний § 40, п. 1, 2, в, прим. 2
Окса́на § 143; *Окса́на* (парадигма) § 68, I
Окса́но Іва́нівно § 74, 3, прим. 1
Окуджа́ва § 142, п. 1, прим. 3
окуля́ри § 100, п. 1, 1; п. 4, 1
окуля́рів § 100, п. 2, 2
О́лдос § 133
олеа́ндр § 127
Олег (парадигма) § 143, п. 2
Оле́гу § 87, п. 3
Оле́же § 87, п. 3
Олекса́ндр § 144, п. 1
Олекса́ндра § 82, III, п. 1, 1
Олександро́вич § 141
олекса́ндро-па́щенківський § 154, п. 3, 2
Олекса́ндро-Па́щенкове § 154, п. 3, 2
Олексі́єва § 33, п. 6, б
Олексі́єнко § 32, п. 9; § 141
Олексі́їв § 33, п. 6, б
Олексі́йович § 32, п. 11
Олексі́я § 82, II
о́ленів § 91, п. 1
Оле́ній § 150, п. 1
Оленьо́к § 149, п. 2, 2
Оле́ськова § 82, III, п. 1, 2, к
Оле́сь (парадигма) § 68, II
Олефі́р § 143, п. 2, прим. 1

олівéць § 9, п. 3, 1, а; § 84, п. 2, прим.
олівці́ § 91, п. 2
олівця́ § 84, п. 2, прим.
олі́їстий § 33, п. 5
Олі́йникова Слободá § 154, п. 3, 6
олі́йниково-слобідськи́й § 154, п. 3, 6
олімпі́йська медáль § 57, п. 2
Олімпі́йські і́гри § 52, п. 2
О́ломоуць § 151, п. 2, 1
Олóнець § 151, п. 2, 1
О́львія § 152, п. 1, I
О́льга § 22, 5; § 143, п. 1, прим. 1
Ольгóпіль § 148, прим.; § 154, п. 2, 5
ольгóпільський § 154, п. 2, 5
О́льжин § 22, 5
О́льстер § 121, п. 1, 2
óмів § 89, п. 1
Они́ська § 22, 4, прим.
Они́сько § 22, 4
Они́сьчин § 22, 4, прим.
Они́щенко § 22, 4
Онищу́к § 22, 4
онколікáрня § 35, п. 5, 2
ООН § 61, п. 2
óнівський § 61, п. 2
óпера «Травіáта» § 55, п. 3
óпік § 9, п. 3, 5, ґ
óпіку § 82, III, п. 2, 1, б
óпліч § 41, п. 1, 2
Опóле § 149, п. 1
óпуху § 82, III, п. 2, 1, б
О́равець § 142, п. 3, прим. 1
óргана § 82, III, п. 2, 9, прим.
організáція § 66, I
Організáція економі́чного співробі́тництва і рóзвитку § 54, п. 1
Організáція Об'éднаних Нáцій § 54, п. 5, прим. 2
óргану § 82, III, п. 2, 9, прим.
óрден Держáви § 57, п. 1
óрден «За дóблесну шахтáрську прáцю» § 57, п. 1, 1
óрден «Золотá Зі́рка» § 57, п. 1, 2
óрден Княги́ні О́льги I, II, III ступеня § 57, п. 1
óрден Кня́зя Ярослáва Мýдрого § 57, п. 1
óрден «Мáти-героїня» § 57, п. 1, 1
óрден Свобóди § 57, п. 1
óрдену § 82, III, п. 2, 2
Орéл § 149, п. 2, 2; § 152, п. 1, II; § 153, п. 2
орéл § 9, п. 3, 5, а
Орéхово-Зýєво § 149, п. 1, 3; § 150, п. 2; § 152, п. 5; § 154, п. 3, 1
орéхово-зýєвський § 154, п. 3, 1
оригінáла § 82, III, п. 2, 9, прим.
оригінáлу § 82, III, п. 2, 9, прим.
оркéстр «Віртуóзи Ки́єва» § 54, п. 5
оркéстру § 82, III, п. 2, 2
óрле § 87, п. 3
орли́ний § 33, п. 4
óрлій § 102, 3
О́рлов § 150, п. 3
орлóвський § 153, п. 2
ортодóкс § 123
ортопеди́чний § 33, п. 2
ортопéдія § 123
освітні́й § 33, п. 1; § 102, 1
освітя́нський § 27, п. 2
осéй § 96, п. 2
Осéл § 49, п. 7, 3
óсени § 95, п. 1, прим. 1
óсені § 95, п. 1
осети́н § 153, п. 1
осети́ни § 88, п. 1, прим.

осети́нів § 89, п. 1, прим.
осети́нський § 153, п. 1
Осипо́вичі § 149, п. 4, 3, д
о́сі § 95, п. 1; 4; § 96, п. 1; *на о́сях* § 95, п. 5
осі́лий § 119, п. 1, 2
осі́нній § 29, п. 1, 3; § 102, 1
о́сінь § 9, п. 1, 1, а; § 29, п. 1, 3; § 95, п. 1, прим. 1
ослі́ § 86, п. 3, 2, прим. 1
О́сло § 121, п. 1, 1
осло́ві § 86, п. 3, 2, прим. 1
Осма́н-паша § 147, п. 4, 2
основни́й § 9, п. 3, 5, е
осо́ба § 9, п. 1, 1, б
Оссіа́н § 129, I, п. 2
оста́ннє § 4, п. 2
оста́нній § 102, 1
о́стрів § 50, п. 1; § 83, п. 2, 2; § 154, п. 2, 1, прим.
острови́ Короле́ви Шарло́тти § 50, п. 2
острови́ Свято́ї Трі́йці § 50, п. 2
Остро́вська § 144, п. 11
Остро́вський § 144, п. 10; 11
о́строву § 83, п. 2, 2
Остро́г § 153, п. 2, 1
остро́зький § 153, п. 2, 1
остюкува́тий § 33, п. 7
ось-о́сь § 41, п. 3, 5
о́сям § 96, п. 3
о́сями § 96, п. 4
ота́к § 29, п. 1, 1, прим.; § 41, п. 1, 1
отаки́й-то § 44, п. 3, 1
ота́м § 29, п. 1, 1, прим.; § 41, п. 1, 1
отепе́р § 29, п. 1, 1, прим.
о́тже § 43, п. 1, ж; п. 2, 1
оти́ту § 82, III, п. 2, 1, б
отоді́ § 29, п. 1, 1, прим.
ото́ж § 43, п. 1
ото́й § 29, п. 1, 1, прим.; § 111
оту́т § 29, п. 1, 1, прим.; § 41, п. 1, 1
Охти́рка § 148
ох-хо-хо́ § 35, п. 6, 4
оце́й § 29, п. 1, 1, прим.; § 111
очеви́дно § 41, п. 1, 8
оче́й § 89, п. 3
очере́ту § 82, III, п. 2, 2, б
очи́ма § 92, п. 2, прим.
о́чі § 88, п. 2
очі́куваний § 34, п. 1
очі́кування § 11, п. 2; § 34, п. 1
очі́кувати § 11, п. 2; § 34, п. 1
о́чі-намисти́нки § 37, п. 1, 1
очо́люваний § 119, п. 2, 1
ощадкни́жка § 35, п. 5, 1

П

п. § 62, п. 1; § 155, п. 2
па § 140, 2
Па́вел § 142, п. 3, прим. 1
па́вза § 131
Павло́ § 131
Па́влов § 9, п. 3, 5, г; *Па́влов* (парадигма) § 142, п. 3
па́вловський § 9, п. 3, 5, г
павути́ння § 32, п. 6
пагіне́ць § 5
Па-де-Кале́ § 50, п. 2, прим.; § 154, п. 3, 5
па́зури § 88, п. 2
пазурі́ § 88, п. 2
Па́йонк § 144, п. 9, 2
Пак Вансо́ § 49, п. 3
Пакиста́н § 129, III, п. 6
Пак Чіво́н § 146, п. 1, 6
Пала́жка § 143, п. 1, прим. 1

Пала́у § 140, 6
пала́ц § 27, п. 7; § 67, II, п. 1
палацо́вий § 33, п. 6
пала́цові § 83, п. 1
пала́ц Пото́цьких § 55, п. 2, прим.
пала́цу § 82, III, п. 2, 5; § 83, п. 1
Па́лацький § 144, п. 11
палеозо́йська е́ра § 52, п. 2, прим. 3
палеолі́т § 52, п. 2, прим. 3
Пале́рмо § 121, п. 2
Палести́на § 129, III, п. 5
па́лець § 26, п. 1, 1
па́ливо § 32, п. 2
Пали́цин § 144, п. 7, 3, г
пальм § 76, 1
пальт § 89, п. 2
пальто́ § 140, 5
па́льці § 26, п. 1, 3
па́льця § 82, III, п. 1, 2, є
па́льчика § 82, III, п. 1, 2, є
Памі́ру § 82, III, п. 2, 5
па́м'ятник Володи́миру Вели́кому § 55, п. 2, прим.
панамерика́нський § 35, п. 5, 2
Пана́мський переши́йок § 50, п. 1
Пана́с Ми́рний § 146, п. 1, 2
Пан Гімýн § 49, п. 3
па́ндуса § 82, III, п. 1, 2, ж
па́не § 87, п. 3
па́не Віта́лію § 87, п. 4, прим. 2
па́не Кова́ль § 87, п. 4, прим. 3
па́не Кова́лю § 87, п. 4, прим. 3
па́не лейтена́нте § 87, п. 4, прим. 1
пан-Євро́па § 35, п. 5, 2, прим.
пан'європе́йський § 7, п. 4
Панібудьла́ска § 142, п. 1; § 146, п. 2, 2
па́ні Гаркýше § 74, 3, прим. 2
Панкра́тьєв § 144, п. 13, 1, а
панн § 76, прим. 2
па́нна § 76, прим. 2
панно́ § 128, п. 1
пано́ве § 93
па́нові капіта́ну § 83, п. 1, прим.
па́нцир § 67, II, п. 1
Па́нченко § 27, п. 6
Па́па Ри́мський § 53, п. 6
папе́ра § 82, III, п. 2, 9, прим.
папе́ру § 82, III, п. 2, 9, прим.
папі́р § 9, п. 2, 6, прим.; § 67, II, п. 1
па́пка § 9, п. 2, 1, прим. 2
Па́пуа § 140, 1
паранаýка § 35, п. 5, 2
паранорма́льний § 35, п. 5, 2
парано́я § 126
парапе́ту § 82, III, п. 2, 5
Пара́ска § 22, 4, прим.; § 143, п. 1, прим. 2
Пара́счин § 22, 4, прим.
парашýт § 130, п. 2
парвеню́ § 140, 6
Па́рдубиці § 149, п. 1, 3, прим.
Пари́ж § 153, п. 2, 1
Пари́жа § 82, III, п. 2, 8, прим.
Пари́жу § 82, III, п. 2, 8
Пари́зька комýна § 52, п. 1
пари́зький § 153, п. 2, 1
пари́рувати § 34, п. 3
парі́ § 129, I, п. 5; § 140, 4
паркана́ § 82, III, п. 2, 5
парка́ну § 82, III, п. 2, 5
Па́рк-лейн § 140, 7
парла́мент § 54, п. 5, прим. 4
Парна́с § 50, п. 5, прим.
паропла́ва § 82, III, п. 2, 7
парті́йний § 129, I, п. 2
па́ртія війни́ § 54, п. 2
па́ртія консерва́торів § 54, п. 2
па́ртія ми́ру § 54, п. 2

парубúще § 66, II, б
пáрубок § 19, п. 1, 1; § 66, II, б
парубóцтво § 19, п. 1, 1
парубóцький § 19, п. 1, 1
парувáти § 34, п. 3
парфумéр § 67, II, п. 1
пасажúр § 67, II, п. 1; *пасажúр* (парадигма) § 68, II
Пáсіка § 51
пáсмо § 27, п. 3, прим.
пáсом § 89, п. 2, прим.
Пастéр § 132
пáсти (парадигма) § 115, п. 3, 2, е
пáстор § 53, п. 6, прим.
пастýх § 14, п. 2
патр. § 62, п. 1
патріотúзму § 82, III, п. 2, 1, а
патронéса § 32, п. 4
Пáуелл § 133
пáуза § 131
Пáуль § 131
пацієнт § 130, п. 1
пашá § 67, I, п. 3
паяц § 27, п. 7
п/в § 62, п. 4; § 165, п. 3, а
пéвен § 101, 3
пéвність § 9, п. 1, 1, а
педагóг § 5
педáль § 121, п. 1, 2
педантúзм § 32, п. 14
педуніверситéт § 35, п. 4, 2
Пежó § 140, 5
пейзажúст § 32, п. 14
пейзажúст-худóжник § 37, п. 1, 3
пеклá § 115, п. 9
пеклú § 115, п. 9
пеклó § 115, п. 9
пектú § 14, п. 3; § 115, п. 4; § 116, п. 2, 3, прим. 2; § 118
пектúме § 115, п. 8, 1, б
пектúмем § 115, п. 8, 1, б
пектúмемо § 115, п. 8, 1, б
пектúмете § 115, п. 8, 1, б
пектúмеш § 115, п. 8, 1, б
пектúму § 115, п. 8, 1, б
пектúмуть § 115, п. 8, 1, б
пектúсь § 118
пектúся § 118
Пелé § 121, п. 2
пéлех § 9, п. 2, 3
Пéлл-Мéлл § 134
Пéнза § 149, п. 1
пéнні § 128, п. 1
Пенсільвáнія § 128, п. 3, прим.
пенснé § 140, 3
пеньóк § 32, п. 13
пéра § 88, п. 3
первіснообщúнний § 40, п. 1, 2, а
Перебúйніс § 36, п. 1, 5
перев. § 62, п. 1
перевéршувати § 11, п. 2
пéред § 9, п. 2, 3
перéдній § 102, 1
передньобоковúй § 35, п. 1
передплатúти § 31, п. 2
передусім § 41, п. 1, 6
передчáсний § 31, п. 2
перекóнувати § 11, п. 1
Перекотипóле § 146, п. 4
перекотúпóле § 36, п. 1, 5
Перелéсник § 49, п. 7, 3
перелетíти § 11, п. 2
перелітáти § 11, п. 2
перемальóвуваний § 34, п. 2
перемальóвування § 34, п. 2
перемальóвувати § 34, п. 2
перемóга § 12, п. 1; § 21, 2; § 67, I, п. 1
перемóги § 69, 1; § 75, п. 1
перемóго § 74, 1
перемóгою § 72
перемóгу § 71

перемо́жений § 115, п. 6, 1
перемо́жець § 32, п. 3
перемо́жний § 21, п. 2
перемо́зі § 70; § 73
переóр § 9, п. 3, 5, г
пери́стий § 33, п. 5
пері́стий § 33, п. 5
Пе́рсія § 50, п. 8
пе́рсня § 28; § 84, п. 2, прим.
пе́рстень § 28; § 84, п. 2, прим.
Пе́рська зато́ка § 50, п. 1; § 151, п. 2, 2
Перу́н § 53, п. 1
пе́рша § 106, п. 1; *1-ша осо́ба* § 35, п. 6, 7
пе́рше § 106, п. 1; *1-ше зве́рнення* § 35, п. 6, 7; *1 січня 2000 ро́ку* § 106, п. 2
пе́рше бе́резня § 106, п. 2
Пе́рше Садове́ § 154, п. 1, 3
пе́рший § 106, п. 1
пестли́вий § 28
Пе́тер § 142, п. 3, прим. 1
Петра́ й Павла́ § 53, п. 3
Пе́тре § 87, п. 3
Пе́тре Кузьмичу́ § 87, п. 4, прим. 4
Пе́трику § 87, п. 1
Петрі́в § 9, п. 1, 1, в
Петрі́вка § 53, п. 3
Петро́ § 33, п. 6, а; § 66, II, а; § 67, II, п. 1; § 143
Петро́в § 144, п. 2
Петро́ва § 33, п. 6, а
Петро́ве § 33, п. 6, а
Петро́вич § 32, п. 11
Петро́ві § 83, п. 1
Петропа́влівка § 154, п. 3, 2
Петру́ § 83, п. 1
Печ § 153, п. 2, 3, прим. 1
пе́чений § 14, п. 3; § 29, п. 3, 2, прим.; § 115, п. 6, 1
пече́ний § 29, п. 3, 2, прим.
печи́ § 116, п. 1, 1
пе́чиво § 32, п. 2
Печи́води § 154, п. 2, 3
печиво́дський § 154, п. 2, 3
печі́м § 116, п. 1, 1
печі́мо § 116, п. 1, 1
печі́ть § 116, п. 1, 1
пе́чський § 153, п. 2, 3, прим. 1
печу́ § 14, п. 3
п'єдеста́л § 138, п. 1, 1
П'ємо́нт § 138, п. 1, 1
П'е́тро § 130, п. 1
Пєшко́вський § 144, п. 3, 4
Пивова́ров § 144, п. 7, 3, б
Пили́півка § 53, п. 3
Пиля́єв § 144, п. 7, 3, б
пиріє́м § 85, п. 1
Пиря́тина § 82, III, п. 1, 2, к
Пиря́тином § 85, п. 3, 2
писа́в-писа́в § 35, п. 6, 1
пи́сар § 67, II, п. 2
Пи́сарев § 144, п. 3, 3; п. 7, 3, б
писа́ти § 116, п. 2, 3, прим. 2; *писа́ти* (парадигма) § 115, п. 3, 2, в
Пи́семський § 9, п. 3, 5, е
писк § 28
пи́снути § 28
письме́нник § 29, п. 1, 3
письмі́ § 86, п. 1, 2
письмо́ § 27, п. 3, прим.
пита́нням § 90
пита́нь § 89, п. 2
пи́ти § 115, п. 3, 2, а
пито́мий § 101, 1
пиха́ § 21, п. 2
пи́шний § 21, п. 2
піані́симо § 128, п. 1; § 129, I, п. 6
піані́ст § 32, п. 14
піа́р-а́кція § 36, п. 2, 1, Б, а

піáр-кампáнія § 36, п. 2, 1, Б, а
півáркуш § 36, п. 1, 7, прим.
пів áркуша § 36, п. 1, 7, прим.
піввідéрний § 40, п. 1, 2, е
пів відрá § 36, п. 1, 7, прим.
пів годúни § 36, п. 1, 7, прим.
Півдéнна Амéрика § 151, п. 2, 2
Півдéнне Полíсся § 50, п. 10
півдéнний зáхід § 50, п. 10
півдéнно-зáхідний § 40, п. 2, 2, ґ
Півдéнно-Кавкáзька залізнúця § 50, п. 13, прим.
півдéнно-схíдний § 40, п. 2, 2, ґ
пíвдень § 35, п. 4, 1; § 36, п. 1, 7, прим.; § 50, п. 10
півд.-зах. § 62, п. 3
пів Єврóпи § 36, п. 1, 7, прим.
півзáхист § 36, п. 1, 7, прим.
пів Кúєва § 36, п. 1, 7, прим.
півкілограмóвий § 40, п. 1, 2, е
півкілометрóвий § 40, п. 1, 2, е
півкóло § 36, п. 1, 7, прим.
півкýля § 36, п. 1, 7, прим.
пів лíтра § 36, п. 1, 7, прим.
півлíтра § 36, п. 1, 7, прим.
півлітрóвий § 40, п. 1, 2, е
пів мíста § 36, п. 1, 7, прим.
півмíсяць § 36, п. 1, 7, прим.
пíвніч § 50, п. 10
Півнíчна Буковúна § 50, п. 10
Півнíчний Льодовúтий океáн § 151, п. 2, 2
Півнíчний морськúй шлях § 50, п. 11
Півнíчний пóлюс § 50, п. 1; § 151, п. 2, 2
півнíчно-зáхідний § 40, п. 2, 2, ґ
півнíчно-схíдний § 40, п. 2, 2, ґ
півн.-сх. § 62, п. 3
півóберт § 36, п. 1, 7, прим.
півовáл § 36, п. 1, 7, прим.
пів огіркá § 36, п. 1, 7, прим.
півóстрів § 36, п. 1, 7, прим.
пів óстрова § 36, п. 1, 7, прим.
півторá § 38, п. 1, 1; § 107, п. 2
півторавідéрний § 40, п. 1, 2, е
півтораметрóвий § 35, п. 3, 2, в; п. 5, 5
півторáста § 107, п. 2
півторú § 107, п. 2
пів Україні § 36, п. 1, 7, прим.
пів я́блука § 36, п. 1, 7, прим.
пів я́ми § 36, п. 1, 7, прим.
пів я́щика § 36, п. 1, 7, прим.
під бóком § 41, п. 2, 1
підборíддя § 9, п. 3, 2, в
підвáлу § 82, III, п. 2, 5
підв'язáти § 7, п. 1, прим.
під гóру § 41, п. 2, 1
піддáш § 89, п. 2
піддáшка § 82, III, п. 1, 2, ж
піддáшшю § 83, п. 2, 1
піддáшшя § 30, п. 1, 1; § 88, п. 3; *на піддáшші* § 86, п. 1, 2
піддáшшям § 85, п. 2; § 90
піджакá § 82, III, п. 1, 2, и
підзóлисто-болóтний § 40, п. 2, 2, д
під'їзд § 3, п. 3
під'їхати § 7, п. 4
під кінéць § 42, п. 3
підкрéсли § 116, п. 1, 4
підкрéслім § 116, п. 1, 4
підкрéслімо § 116, п. 1, 4
підкрéсліть § 116, п. 1, 4
Підкуймýха § 146, п. 4
підмýрку § 82, III, п. 1, 2, ж
Піднебéсна § 50, п. 6, прим.
Піднебéсна імпéрія § 50, п. 6, прим.
піднéсення § 32, п. 5
піднíжжя § 9, п. 1, 2

пі́дписів § 89, п. 1
підпорядко́ваний § 34, п. 1
підраху́нку § 86, п. 2, 1
підру́чник «Істо́рія Украї́ни» § 55, п. 3
підря́д § 41, п. 1, 2
під си́лу § 41, п. 2, 1
підси́нюваний § 34, п. 1
підси́нювання § 34, п. 1
підси́нювати § 34, п. 1
підтри́мка § 31, п. 2
під ча́с § 42, п. 3
під'ю́дити § 7, п. 4
пієте́т § 129, I, п. 2
пізнава́ти § 115, п. 3, 2, г, прим.
пі́зній § 33, п. 1; § 102, 1
пік § 50, п. 1; § 115, п. 9
Піка́ссо́ § 140, 5
піке́ § 140, 3
пікі́рувати § 34, п. 3
пік Шевче́нка § 50, п. 1
пілóт § 129, I, п. 6
піль § 89, п. 2
пілю́ля § 121, п. 1, 2
пін-код § 35, п. 6, 8
пі́р'я § 7, п. 2; § 67, II, п. 2
пі́р'ям § 85, п. 2
піску́ § 82, III, п. 2, 6
піскува́тий § 33, п. 7
пі́сля то́го як § 43, п. 2, 2
пі́сня § 67, I, п. 2
пісня́р § 33, п. 6, б; § 67, II, п. 3
піснярéва § 33, п. 6, б
піснярéве § 33, п. 6, б
пі́сня «Стоїть гора́ висо́кая» § 55, п. 3
пісóк § 22, 2; 3
Пі́ттсбурга § 82, III, п. 1, 2, к
піфаго́рова теоре́ма § 49, п. 9, 3, прим., 2
піцика́то § 128, п. 1
піч § 66, III
пішла́ б § 44, п. 1, 12
пішохі́д § 9, п. 3, 5, д
пішохі́дний § 9, п. 3, 5, д
Піща́не § 149, п. 1, 3
піща́ний § 22, 3
піщи́на § 22, 2
Пйо́нтек § 144, п. 9, 2
Пйотро́вський § 144, п. 5, 1
пл. § 62, п. 1
плавчи́ня § 32, п. 4
плазміноге́ну § 82, III, п. 2, 6
пла́кса § 66, I
план § 121, п. 1, 1
плане́та § 51
пласки́й § 26, п. 2, 1, а, прим.
пла́че́ві § 83, п. 1
плаща́ § 82, III, п. 1, 2, и
плаще́ві § 83, п. 1
пла́щика § 82, III, п. 1, 2, и
пле́єр § 121, п. 2; § 126
племе́н § 99, п. 2
племена́ § 99, п. 1; 4; *у племена́х* § 99, п. 6
племена́м § 99, п. 3
племена́ми § 99, п. 5
пле́менем § 98, п. 4
пле́мені § 98, п. 2; 3; 5
пле́м'я § 66, IV, б; § 98, п. 1; 2
пле́м'ям § 98, п. 4
пле́нум § 121, п. 2
плести́ § 9, п. 1, 1, е
плеча́ § 82, I
плече́ § 67, II, п. 3; § 68, II; § 92, п. 2, прим.; *на плечі́* § 86, п. 1, 2
плече́й § 89, п. 3
плече́м § 85, п. 1
плечи́ма § 92, п. 2, прим.
пле́чі § 88, п. 2
Плеще́єв § 144, п. 3, 3
Плеще́єво § 149, п. 1, 2

плея́да § 126
Пли́ски § 152, п. 2
плиско́ватий § 33, п. 7
плімутро́к § 59, п. 1
пліт́ка § 9, п. 3, 1, б
пліч § 89, п. 3
пліч-о́-пліч § 41, п. 3, 5
пломбі́р § 32, п. 14
пло́ский § 26, п. 2, 1, а, прим.
плота́ § 82, III, п. 2, 5
пло́ту § 82, III, п. 2, 5
площ § 76, 1
пло́ща § 67, I, п. 3; *пло́ща* (парадигма) § 68, I
пло́щам § 77, 1
пло́щами § 79, 1
пло́щею § 72
пло́щі § 69, 2; § 70; § 73; § 75, п. 1; § 78, 2
пло́щу § 71
плуг § 14, п. 1; § 84, п. 2, прим.
плу́га § 84, п. 2, прим.
плужо́к § 14, п. 1
плюск § 28
плю́снути § 28
пляж § 121, п. 1, 2
пне́ві § 83, п. 1
По § 133; § 140, 5
по-ба́тьківськи § 41, п. 3, 1
по-ба́тьківському § 41, п. 3, 1
по ба́тькові § 41, п. 3, 1, прим. 2
по́біч § 41, п. 1, 2
поблизу́ § 41, п. 1, 4
побо́їще § 32, п. 10
по-бойово́му § 41, п. 3, 1
побоpо́ти (парадигма) § 115, п. 3, 2, г
по-брате́рськи § 41, п. 3, 1
побрати́ме Іва́не § 87, п. 4, прим. 2
побрати́мові § 83, п. 1
по-бра́тньому § 41, п. 3, 1
побутові́зм § 32, п. 14
по́буту § 82, III, п. 2, 9
Пова́жська Би́стриця § 154, п. 1, 1
по-ведме́жи § 41, п. 3, 1
по́вен § 101, 3
Повене́ць § 151, п. 2, 1
пове́рх § 41, п. 1, 2; *на по́версі* § 86, п. 1, 1; *5-й по́верх* § 106, п. 2
пове́рхня § 76, прим. 1
-поверхо́вий — *20-поверхо́вий* § 40, п. 2, 3, а
пове́рхонь § 76, прим. 1
по́верху § 82, III, п. 2, 5
повечі́р'я § 54, п. 8
повздо́вж § 42, п. 1, 1
пови́нен § 101, 3
sms-повідо́млення § 35, п. 6, 8
повідомляємо Вам... § 60, 2
повік § 41, п. 1, 2
повік-віки § 35, п. 6, 2, г
повір § 116, п. 2, 2
повірмо § 116, п. 2, 2
повірте § 116, п. 2, 2
по́вість § 30, п. 1, 3, прим.
повісь § 116, п. 2, 3
повісьмо § 116, п. 2, 3
повісьте § 116, п. 2, 3
повітроду́в § 35, п. 2, 3
повітрозабі́рник § 35, п. 2, 3
повні́ший § 104, п. 1, 1
повноголо́сся § 9, п. 3, 2, в
повноли́ций § 103, прим. 2
повнолі́тній § 102, 1
пово́лі § 41, п. 1, 2
повста́нцю § 87, п. 3
повста́нче § 87, п. 3
повсю́ди § 41, п. 1, 1
повсякча́с § 41, п. 1, 8

пога́ний § 104, п. 1, 3
по-генералгубернáторському § 41, п. 3, 1, прим. 1
погі́рдний § 9, п. 2, 2
погли́блення § 115, п. 6, 3, прим. 1, 3
поголі́в'я § 9, п. 3, 2, в
пого́ничу § 87, п. 1
пого́рда § 9, п. 2, 2
по-господа́рськи § 41, п. 3, 1
по-господа́рському § 41, п. 3, 1
подві́р'їв § 89, п. 1
подві́р'я § 9, п. 1, 2
по дво́є § 41, п. 2, 4
поде́куди § 41, п. 1, 1
по́дорож § 9, п. 2, 3; § 30, п. 1, 3; *по́дорож* (парадигма) § 68, III
по́дорожам § 96, п. 3
по́дорожами § 96, п. 4
по́дорожей § 96, п. 2
по́дорожжю § 95, п. 3, 1
по́дорожі § 95, п. 1; 4; § 96, п. 1; *у по́дорожах* § 96, п. 5
подоро́жній § 102, 1; § 103, прим. 1
по-дру́ге § 41, п. 3, 2
Подья́чев § 144, п. 3, 3
поéма «Енеї́да» § 55, п. 3
поетáпний § 130, п. 1
поетéса § 32, п. 4
поéтко Забáшто § 74, 3, прим. 2
по́за § 42, п. 1, 2
позавчо́ра § 41, п. 1, 1; п. 1, 7
позáду § 41, п. 1, 2
по зако́ну § 41, п. 2, 1
позáторік § 41, п. 1, 1
по-зáячи § 41, 3, 1
поздо́вжній § 33, п. 1; § 102, 2
пози́ція § 129, III, п. 1
по змо́зі § 41, п. 2, 1
по знáку́ § 41, п. 2, 1
поінформо́ваний § 34, п. 3
поінформувáти § 34, п. 3; § 129, II, прим.
по-і́ншому § 41, п. 3, 1
по́їзд «Чорномо́рець» § 58, п. 3
по́ки що § 44, п. 1, 10
поклика́нь § 89, п. 2
покли́ч § 116, п. 2, 2
покли́чмо § 116, п. 2, 2
покли́чте § 116, п. 2, 2
по-козáцькому § 41, п. 3, 1
поколихáти § 14, п. 3
покоси́ти § 16
поко́шений § 16
поко́ю § 82, III, п. 1, 2, ж
покриттíв § 89, п. 1
Покро́ва § 53, п. 3
Покро́вське § 150, п. 1
Поку́ття § 50, п. 6, прим.
по-лати́ні § 41, п. 3, 1
полу́драбок § 36, п. 1, 7
по́ле § 66, II, б; § 68, II; *на по́лі* § 86, п. 2, 2, прим. 1
Полеви́й § 144, п. 11
полі́в § 89, п. 1; 2
полі́вка § 32, п. 12
поліéдр § 130, п. 1
поліéлей § 54, п. 8
полі́льник § 32, п. 1, прим.
полімотивáція § 35, п. 5, 3
по лісáх § 93
Полі́сся § 50, п. 6, прим.
полі́тико-економі́чний § 40, п. 2, 2, б
поліцукри́ди § 35, п. 5, 3
полк § 84, п. 2
по́лку § 82, III, п. 2, 2
полови́на § 107, п. 1
поло́ження § 9, п. 2, 4

Поло́зьєв § 144, п. 13, 1, а
полоска́ти § 115, п. 4
поло́тен § 89, п. 2
поло́ти (парадигма) § 115, п. 3, 2, г
Полта́ва (парадигма) § 68, I; § 152, п. 1, I
полта́вський § 22, 2
Полта́вщина § 22, 2
полу́кіпок § 36, п. 1, 7
полу́мисок § 36, п. 1, 7
по́лум'я § 67, II, п. 2
по́лю § 86, п. 2, 2, прим. 1
по-лю́дськи § 41, п. 3, 1
по́ля § 82, I
поля́ § 88, п. 3; § 91, п. 2; § 93
поля́м § 90
поля́ми § 92, п. 1
поля́ни § 49, п. 6
поля́рний § 121, п. 1, 2
пома́лу § 41, п. 1, 4
поми́ї § 100, п. 1, 2
поми́ям § 100, п. 3, 2
поми́ями § 100, п. 5, 2
поми́ях § 100, п. 6
помі́ж § 42, п. 1, 2
по́міч § 21, п. 2
помічни́й § 21, п. 2
Пом'яло́вський § 144, п. 12
по́над § 42, п. 1, 2
понадпла́новий § 31, п. 2
по-на́шому § 41, п. 3, 1
понеді́лка § 82, III, п. 1, 2, д
по́ні § 140, 4
по-німе́цьки § 26, п. 2, 1, а
по-німе́цькому § 26, п. 2, 1, а
по́ночі § 41, п. 1, 2
поняттє́вий § 33, п. 6
пообі́дній § 102, 1
поодинці § 41, п. 1, 5
поо́раний § 29, п. 3, 2, прим.
попадя́ § 30, п. 1, 5, прим.
попгу́рт § 35, п. 5, 2
попере́д § 42, п. 1, 2
попере́чний § 101, 1
по-пе́рше § 41, п. 3, 2
попідвіко́нню § 30, п. 1, 4
попідти́нню § 30, п. 1, 4; § 41, п. 1, 7
по́пліч § 41, п. 1, 2
попму́зика § 35, п. 5, 2
по пра́ві § 41, п. 2, 1
по́при § 42, п. 1, 2
по́при те що § 43, п. 2, 2
попурі́ § 129, I, п. 5
пор. § 62, п. 1
пора́дниця § 32, п. 4
по́рений § 119, п. 2, 2, прим., 2
порі́г § 9, п. 2, 3; *на поро́зі* § 86, п. 1, 1
поро́жній § 33, п. 1; § 102, 1
порося́тка § 91, п. 1, прим.
порося́ткові § 83, п. 1, прим.
порося́тку § 83, п. 1, прим.
порося́ток § 91, п. 1, прим.
поро́ти § 119, п. 2, 2, прим., 2
по́ротий § 119, п. 2, 2, прим., 2
по́рох § 9, п. 2, 3
по́роху § 82, III, п. 2, 6
порски́й § 26, п. 2, 1, а, прим.
порта́лу § 82, III, п. 2, 5
порт О́львія § 50, п. 13
Порт-о-Пре́нс § 50, п. 2, прим.
портре́т Му́соргського робо́ти Ре́піна § 55, п. 2, прим.
портьє́ § 130, п. 1
по́руч § 41, п. 1, 2
по́ршня § 82, III, п. 1, 2, б
по́ряд § 41, п. 1, 2
поса́джений § 15
посади́ти § 15
по-сво́єму § 41, п. 3, 1

посе́ре́д § 42, п. 1, 2
посере́дині § 41, п. 1, 2
посере́дній § 102, 1
посила́ти (парадигма) § 115, п. 3, 2, ж
по си́лі § 41, п. 2, 1
посі́яний § 119, п. 2, 1
по́сле § 87, п. 3
послідо́вно миролю́бний § 40, п. 1, 2, в, прим. 1
по со́вісті § 41, п. 2, 1
Посо́л Респу́бліки По́льща § 56, прим. 3
посо́хнути § 115, п. 9, прим. 2
посо́хти § 115, п. 9, прим. 2
по-соціалдемократи́чному § 41, п. 3, 1, прим. 1
постача́льник § 32, п. 1, прим.
постача́льно-збу́товий § 40, п. 2, 2, а
постмоде́рний § 101, 1
по сусі́дству § 41, п. 2, 1
по-сусі́дськи § 41, 3, 1
по-сусі́дському § 41, 3, 1
по су́ті § 41, п. 2, 1
посу́тній § 102, 1
Потебня́нські чита́ння § 49, п. 9, 3
по́тинський § 153, п. 1
По́ті § 153, п. 1
поті́к § 9, п. 3, 5, ґ
пото́п § 9, п. 3, 5, ґ; е
пото́чний § 101, 1
потребува́ти § 11, п. 2
по-тре́тє § 41, п. 3, 2
по тро́є § 41, п. 2, 4
потро́ху § 41, п. 1, 1
Потсда́мська уго́да § 55, п. 1
поту́жний § 33, п. 1
по́тяга § 82, III, п. 1, 2, б; п. 2, 9, прим.
по́тягу § 82, III, п. 2, 9, прим.; *у по́тягу, на по́тязі* § 86, п. 2, 2, прим. 2
по-украї́нськи § 26, п. 2, 1, а; § 41, п. 3, 1
по-украї́нському § 26, п. 2, 1, а; § 41, п. 3, 1
по-францу́зьки § 26, п. 2, 1, а
по-францу́зькому § 26, п. 2, 1, а
походжа́ти § 115, п. 6, 2
по-християнському § 41, п. 3, 1
поч. § 62, п. 1
Поча́ївська ла́вра § 55, п. 2
поча́сти § 41, п. 1, 2
поча́тий § 119, п. 2, 2
по че́рзі § 41, п. 2, 1
по че́тверо § 41, п. 2, 4
почі́м § 41, п. 1, 6
почо́му § 41, п. 1, 6
почорні́лий § 119, п. 1, 1, 2
почуттів § 89, п. 1
почуття́ § 30, п. 1, 1
«Пошто́ва пло́ща» § 50, п. 14
по́штовху § 82, III, п. 2, 1, в; п. 2, 9
пошуко́ва систе́ма «Гугл» § 54, п. 7
по щи́рості § 41, п. 2, 1
по́яса § 82, III, п. 1, 2, и; п. 2, 9, прим.
поя́снення § 9, п. 3, 4
по́ясу § 82, III, п. 1, 2, д; п. 2, 9, прим.
пп. § 62, п. 1
П-подібний § 35, п. 6, 10
прав § 101, 3
Пра́вдинськ § 149, п. 4, 2, прим.
правобере́жний § 40, п. 1, 2, а
право́руч § 41, п. 1, 8
правцю́ § 82, III, п. 2, 1, б

Пра́га § 19, п. 1, 2; § 152, п. 1, I; § 153, п. 2, 1
пра́зький § 19, п. 1, 2; § 153, п. 2, 1
пра́пор § 9, п. 3, 5, е
працезда́тний § 35, п. 2, 3
пра́ці § 69, 2
працівни́к § 32, п. 1
працівника́м § 90
працівника́ми § 92, п. 1
працівники́ § 88, п. 1; § 93; *на працівника́х* § 93
працівникі́в § 91, п. 1
працівнико́ві § 83, п. 1
працівнико́м § 85, п. 1
працьови́тий § 101, 1
пра́ця § 66, I
прега́рний § 31, п. 3
презавзя́тий § 31, п. 3
президе́нт § 56, прим. 1
Президе́нт Націона́льної акаде́мії нау́к Украї́ни § 56, прим. 3
Президе́нт Сполу́чених Шта́тів Аме́рики § 56
Президе́нт Украї́ни § 56
прези́дія § 54, п. 6
прези́рливий § 31, п. 3
прези́рство § 31, п. 3
прекра́сний § 31, п. 3
прем'є́р § 138, п. 1, 1
прем'є́р-міні́стр § 36, п. 2, 1, Б, в; § 56, прим. 1; *на прем'є́р-міні́стрі* § 86, п. 3, 2, прим. 3
Прем'є́р-міні́стр Кана́ди § 56
прем'є́р-міні́строві § 86, п. 3, 2, прим. 3
прем'є́р-міні́стру § 86, п. 3, 2, прим. 3
преміумкла́с § 35, п. 5, 3
прему́дрий § 31, п. 3
преосвяще́нний § 31, п. 3
препога́но § 31, п. 3
преподо́бний § 31, п. 3; § 53, п. 2, прим. 1
преподо́бний Серафи́м Саро́вський § 53, п. 2, прим. 1
пресві́т. § 62, п. 1
Пресвята́ Богоро́диця § 53, п. 2, прим. 1
пресконфере́нція § 35, п. 5, 2
престо́л § 31, п. 3
префекту́ра Тоя́ма § 50, п. 9
пре́фікса § 82, III, п. 1, 2, в
Пречи́ста Ді́ва § 53, п. 2
пречудо́во § 31, п. 3
Приазо́в'я § 50, п. 6, прим.
приамудар'ї́нський § 154, п. 3, 3
при берега́х § 93
прибере́жний § 31, п. 3, б
Прибі́лкін § 144, п. 7, 3, в
прибі́гти § 31, п. 3, а; § 115, п. 5, прим.
прибо́рканий § 31, п. 3, а
прибо́ркати § 31, п. 3, а
прибудо́ваний § 31, п. 3, а
прибудува́ти § 31, п. 3, а
прибу́тку § 82, III, п. 2, 1, в; п. 2, 9
прива́бити § 31, п. 3, а
прива́бливий § 31, п. 3, а
Прива́лов § 144, п. 7, 3, в
привілейо́ваний § 8, п. 1, 1
Приво́лжя § 149, п. 4, 3, ґ
привселю́дно § 41, п. 1, 8
при́гірок § 31, п. 3, б
прида́тка § 82, III, п. 2, 9, прим.
прида́тку § 82, III, п. 2, 9, прим.
Придніпро́вська залізни́ця § 50, п. 11
приіссикку́льський § 154, п. 3, 6, прим. 2
приіссикку́льці § 154, п. 3, 6, прим. 2

приї́зду § 82, III, п. 2, 1, в
прийде́шній § 33, п. 1; § 102, 2
прикла́ду § 82, III, п. 2, 9
прикме́тника § 82, III, п. 1, 2, г
прикордо́нний § 31, п. 3, б
прикрути́ти § 31, п. 3, а
прикру́чений § 31, п. 3, а
Прику́мськ § 149, п. 4, 3, ґ
прила́ддя § 27, п. 5
Прилу́ки § 152, п. 2; § 153, п. 2, 2
прилу́цький § 153, п. 2, 2
Приміськи́й вокза́л § 50, п. 13
Примо́р'я § 149, п. 4, 3, ґ
при́мула § 121, п. 1, 1
прина́джувати § 115, п. 6, 2
прина́дний § 33, п. 1
прине́сений § 1
приніс § 120, п. 2
принісши § 120, п. 2
принце́са § 56, прим. 2
припусти́ § 116, п. 1, 1
припусті́м § 116, п. 1, 1
припусті́мо § 116, п. 1, 1
припусті́ть § 116, п. 1, 1
при́п'ятський § 27, п. 3
При́п'ять § 27, п. 3; § 148
приро́дний § 33, п. 1
прислі́в'їв § 89, п. 1
прислі́вника § 82, III, п. 1, 2, г
прислі́в'я § 88, п. 3
при́стань Ржи́щів § 50, п. 13
приста́ркуватий § 31, п. 3, в
прису́тній § 102, 1
приту́лку § 82, III, п. 2, 5
причепи́ти § 11, п. 2
причі́лка § 82, III, п. 1, 2, ж
причіпля́ти § 11, п. 2
причо́му § 43, п. 1
пришви́дшення § 31, п. 3, а
пришви́дшити § 31, п. 3, а
При́швін § 144, п. 7, 3, в
при́швінська про́за § 49, п. 9, 3, прим., 1
прище́плювати § 11, п. 2
при́язні § 95, п. 1
при́язнь § 30, п. 1, 3, прим.
при́язню § 95, п. 3, 2
при́ярок § 31, п. 3, б
прі́звисько § 31, п. 3, в
прі́звищ § 89, п. 2
прі́звища § 82, I; § 88, п. 3
прі́звищам § 90
прі́звищами § 92, п. 1
прі́звище § 31, п. 3, в; § 66, II, б; § 67, II, п. 3; *у прі́звищі* § 86, п. 1, 2
прі́звищем § 85, п. 1
прі́звищу § 83, п. 2, 1
прі́рва § 31, п. 3, в
пров. § 62, п. 1
провітри § 116, п. 1, 4
провітрім § 116, п. 1, 4
провітрімо § 116, п. 1, 4
провітріть § 116, п. 1, 4
проводи́р § 67, II, п. 2
про́воду § 82, III, п. 2, 9
програ́ма «Партне́рство зара́ди ми́ру» § 55, п. 3
прогре́су § 82, III, п. 2, 1, в
проґа́вити § 6, п. 1
продавчи́ня § 32, п. 4
прода́жний § 101, 1
проє́кт § 126
проє́кція § 126
проза́їк § 3, п. 4; § 32, п. 1, прим.
прозаї́чний § 33, п. 2
прої́зд § 28
проїзни́й § 28
пройди́світ § 36, п. 1, 5
Про́кіп § 9, п. 2, 6, прим.; § 143, п. 2, прим. 1
Про́копа § 9, п. 2, б, прим.

Про́копів (парадигма) § 142, п. 3
Прокóф'єв § 144, п. 12
прокру́стове ло́же § 49, п. 9, 3, прим., 2
Прокурату́ра мі́ста Ки́єва § 54, п. 1
промени́стий § 33, п. 5
про́меня § 82, III, п. 1, 2, г
Прометéй § 123
промисло́вий § 40, п. 2, 2, а
про́між § 42, п. 1, 2
промі́нчик § 27, п. 2
промо́вця § 82, III, п. 1, 1
пропаганди́ст § 19, п. 2
пропаганди́стський § 19, п. 2
пропорці́йний § 33, п. 1
прор. § 62, п. 1
проро́к § 9, п. 3, 5, е
проскоми́дія § 54, п. 8
просмо́люй § 116, п. 2, 3, прим. 3
Про́стейов § 150, п. 3
прости́ти § 11, п. 1; § 17
протé § 43, п. 1
прото́ка Лапéру́за § 50, п. 1
проф. § 62, п. 1; § 155, п. 2
професі́йно орієнто́ваний § 40, п. 1, 2, в, прим. 1
профéсор § 67, II, п. 1; *на профéсорі, при профéсорові* § 86, п. 3, 2, прим. 3
профéсору § 86, п. 3, 2, прим. 3
профспі́лка § 35, п. 5, 1
профспілко́вий § 35, п. 5, 1
проща́ти § 11, п. 1
про́щений § 17
Пру́ссія § 50, п. 8
Пршéров § 150, п. 3
пря́диво § 32, п. 2
Пря́шів § 150, п. 3
Псалти́р § 53, п. 4
псевдогромадя́нський § 35, п. 5, 2
псевдоефéкт § 130, п. 1
псевдоісторичний § 129, II, прим.
псевдонау́ка § 35, п. 5, 2
псéвдо-Фа́уст § 35, п. 5, 2, прим.
псéвдо-ФОП § 35, п. 5, 2, прим.
Псков § 152, п. 1, II
Псла § 82, III, п. 1, 2, к
Пташи́нський § 144, п. 8
Публі́чне акціонéрне товари́ство «Ві́нницький універма́г» § 54, п. 4
Пугачо́в § 144, п. 4, 3
пу́жально § 27, п. 4
пу́жальце § 27, п. 4
пусти́ти § 16
пу́тній § 102, 1
пухи́р § 67, II, п. 2
Пу́шкін § 144, п. 7, 1
Пу́шкіно § 150, п. 2
пу́ща-води́цький § 40, п. 2, 1; § 154, п. 3, 1
Пу́ща-Води́ця § 152, п. 5; § 154, п. 3, 1
пу́щений § 16; § 115, п. 6, 1
пущу́ § 115, п. 8, 2, б
пшени́ця § 10, п. 1; § 21, п. 1
пшени́ця «золотоколо́са» § 59, п. 2
пшени́чний § 21, п. 1
пшоно́ § 10, п. 1
пюпі́тр § 138, п. 2, 2
пюрé § 138, п. 2, 2
Пясéцький § 144, п. 12, прим.
П'я́ста § 7, п. 1
п'ятдеся́т § 38, п. 1, 1; *п'ятдеся́т* (парадигма) § 105, п. 4
п'ятдеся́тий § 106, п. 1
п'ятдесятимільйо́нний § 38, п. 1, 2
п'ятдесятито́нний § 40, п. 1, 2, е

п'я́теро § 105, п. 10
П'ятиго́рськ § 149, п. 4, 3, г; § 154, п. 2, 2
п'я́тий § 106, п. 1
п'ятимільйо́нний § 106, п. 1
п'ятисо́тий § 106, п. 1
п'ятити́сячний § 106, п. 1
П'ятиха́тки § 154, п. 2, 2
п'ятиха́тський § 154, п. 2, 2
п'ятна́дцять § 105, п. 3
Пятру́сь Бро́вка § 144, п. 1
п'ятсо́т § 105, п. 5
п'ятсотдвадцятип'ятирі́ччя § 35, п. 5, 5
п'ятсоттридцятити́сячний § 38, п. 1, 2
п'ять § 4, п. 1; § 7, п. 1; *п'ять* (парадигма) § 105, п. 2
п'ять дру́гих § 107, п. 1
П'яче́нца § 138, п. 1, 1

Р

р. § 62, п. 1
Р § 155, п. 2, прим., 2, а
Ра́ва-Ру́ська § 152, п. 4, 2; § 154, п. 3, 1
ра́ва-ру́ський § 154, п. 3, 1
рагу́ § 140, 6
рад § 101, 3
ра́да § 54, п. 6
Ра́да Євро́пи § 54, п. 1
Ра́да націона́льної безпе́ки та оборо́ни України § 54, п. 1
ра́дже § 74, 2
ра́джі § 75, п. 1
ра́дий-радісінький § 35, п. 6, 2, г
ра́дити § 15
Ра́дич § 144, п. 6
Ради́щев § 144, п. 7, 3, г
ра́дій § 129, I, п. 2
ра́діо § 140, 5
ра́діо- й телеапарату́ра § 36, п. 2, 3
радіокомітéт § 35, п. 3, 1; § 36, п. 1, 4
радіоспектрогеліогра́фія § 36, п. 1, 8
радіофізи́чний § 40, п. 1, 1
ра́дість § 9, п. 1, 1, а; § 27, п. 3
ра́дістю § 95, п. 3, 2
ра́діус § 129, I, п. 2
ра́дію § 82, III, п. 2, 6
Радо́мсько § 150, п. 2
ра́досте § 95, п. 5
ра́дости § 95, п. 1, прим. 1
ра́дості § 95, п. 4
ра́дощам § 100, п. 3, 1
ра́дощами § 100, п. 5, 1
ра́дощі § 100, п. 1, 2
Радчу́к § 27, п. 6
раз § 89, п. 1, прим.
раз у ра́з § 41, п. 2, 2
разі́в § 89, п. 1, прим.
-разо́вий — *7-разо́вий* § 40, п. 2, 3, а
Ра́їч § 144, п. 6
райо́н § 8, п. 1, 1
Рамбує́ § 126; § 130, п. 1; § 140, 3
рандеву́ § 140, 6
ране́ту § 82, III, п. 2, 2, г
ра́нішній § 33, п. 1; § 102, 2
ра́нній § 33, п. 1; § 102, 1
ранньости́глий § 35, п. 1
Рафае́лева «Мадо́нна» § 49, п. 9, 1
Рафае́ль § 121, п. 1, 2; § 139, 2; § 140, II
раху́нка § 82, III, п. 2, 9, прим.
раху́нку § 82, III, п. 2, 9, прим.
раці́он § 129, I, п. 2
раціона́льний § 128, п. 2
реалі́зм § 32, п. 14; § 128, п. 2
реа́льний § 128, п. 2

ре́бер § 89, п. 2, прим.
ревíти (парадигма) § 115, п. 3, 2, ж
революціонéр § 129, I, п. 2
революція § 121, п. 1, 2; § 128, п. 2
ревти́ (парадигма) § 115, п. 3, 2, ж; § 118
регрéсу § 82, III, п. 2, 1, в
регулювáльник § 32, п. 1
регуля́тор § 121, п. 1, 2
ред. § 62, п. 1
редáкторка § 32, п. 4
рéдька § 27, п. 3, прим.
реéстр § 130, п. 1
режи́м § 129, III, п. 1
Рéзерфорд § 124, п. 2
Рéймське Євáнгеліє § 55, п. 3, прим. 2
Рейн § 136, п. 1
Рéйну § 82, III, п. 2, 5
рéквієм Мóцарта § 55, п. 2, прим.
рéкрутський § 22, 1
рекрýтчина § 22, 1
рéктор § 56, прим. 1
реля́ція § 128, п. 2, прим.
реманéнту § 82, III, п. 2, 2, в
ремеслó § 28
ремиґáти § 6, п. 1
ремінéць § 9, п. 3, 1, а
ремісни́к § 28
ремóнту § 82, III, п. 2, 1, в
Ренесáнс § 52, п. 1
ренклóду § 82, III, п. 2, 2, г
Ренó § 140, 5
Рентгéн § 132
рентгéн § 49, п. 5
Реньє́ § 139, п. 1
репети́рувати § 34, п. 3
репетувáти § 34, п. 3
респондéнт § 128, п. 2, прим.
респýбліка § 129, I, п. 6
Респýбліка Болгáрія § 50, п. 6
Респýбліка Корéя § 50, п. 6
Республікáнська пáртія США § 54, п. 2
ресторáн «Ли́бідь» § 54, п. 5
рéтро § 140, 5
реформáція § 128, п. 2
Рéчиця § 149, п. 1, 3; § 151, п. 2, 1; § 152, п. 1, I
рéчі § 95, п. 1
речови́й § 33, п. 6
речовíзм § 32, п. 14
Рє́пін § 144, п. 3, 4
Рєпнíн § 7, п. 2, прим.
Ржев § 149, п. 1, 2
Рибакóв § 144, п. 8
рибáлка § 26, п. 1, 3, прим.
рибáлчин § 26, п. 1, 3, прим.
рибáльство § 26, п. 1, 3
рибокомбінáт § 35, п. 2, 1
Рив'éра § 129, III, п. 4; § 138, п. 1, 1
ривкá § 82, III, п. 2, 1, в
Ри́га § 129, III, п. 4; § 153, п. 2, 1
Ри́гор Бородýлін § 144, п. 1
Ри́джент-стрíт § 129, III, п. 4, прим. 1; § 140, 7
ри́зький § 129, III, п. 4; § 153, п. 2, 1
Ри́ма § 82, III, п. 2, 5, прим.
Ри́мський-Кóрсаков § 146, п. 3, 2
Ри́мсько-католи́цька цéрква § 53, п. 5
Ри́му § 82, III, п. 2, 5, прим.
ри́нгу § 82, III, п. 2, 5
Рись § 142, п. 1, прим. 2
рись § 142, п. 1, прим. 2
риф § 129, III, п. 1
ришто́ваний § 34, п. 1
ришто́вання § 34, п. 1
рів § 83, п. 2, 2

рі́вень § 9, п. 3, 1, а
Рі́вне § 148; § 152, п. 3, прим.
рі́дний § 101, 1
Рі́єка § 149, п. 4, 1, в
рієлтор § 129, I, п. 2; § 130, п. 1
ріж § 116, п. 2, 2
рі́жмо § 116, п. 2, 2
рі́жте § 116, п. 2, 2
Різдво́ § 53, п. 3
різдвя́ний § 7, п. 1, прим.; § 27, п. 3
Різдвя́ний піст § 53, п. 3
різки́й § 26, п. 2, 1, а, прим.
рі́зко § 26, п. 2, 1, а, прим.
різноспрямо́ваний § 40, п. 1, 2, в
різьба́р § 27, п. 3
різьбя́р § 27, п. 3
різьбя́рство § 27, п. 3
рік § 21, 1
рікá Дніпро́ § 37, п. 2, 2
рік у рік § 41, п. 2, 2
рілля́ § 30, п. 1, 2
Ріо-де-Жане́йро § 50, п. 2, прим.; § 154, п. 3, 5
Ріо-Не́гро § 50, п. 4, прим.; § 154, п. 3, 3
ріс § 115, п. 9, прим. 1
річ § 66, III
Рі́чард § 129, I, п. 3
Рі́чард Ле́вове Се́рце § 49, п. 9, 2; § 146, п. 1, 1; п. 5; § 147, п. 4, 1
рі́чечка § 32, п. 8
-рі́чний —*125-рі́чний* § 40, п. 2, 3, а; *90-рі́чний* § 40, п. 2, 3, б
річни́й § 21, п. 1
-рі́ччя — *750-рі́ччя* § 36, п. 1, 6, прим.
Рішельє́ § 132
р. н. § 62, п. 1
р-н § 62, п. 2
роби́в-роби́в § 35, п. 6, 1
робінзо́н § 49, п. 5
робітни́к § 9, п. 1, 2
робітники́ § 91, п. 1
робітникі́в § 89, п. 1
робітнику́ § 87, п. 1
робітни́ць § 76, 1
робітни́че § 87, п. 1
роблю́ (парадигма) § 115, п. 1, II
ро́блячи § 115, п. 6, 3, прим. 1, 2
робо́та § 9, п. 1, 2
ро́ву § 82, III, п. 2, 5; § 83, п. 2, 2
рога́лика § 82, III, п. 1, 2, і
Рогачо́во § 149, п. 2, 3
родзи́нка § 129, III, п. 1
роди́ни § 69, 1
ро́ді § 86, п. 1, 1, прим. 1
родово́ду § 82, III, п. 2, 7
Ро́досу § 82, III, п. 2, 5
ро́ду § 82, III, п. 1, 2, г
роду́ § 86, п. 1, 1, прим. 1
ро́єм § 85, п. 1
Рожи́щенський райо́н § 50, п. 8
розви́нений § 119, п. 2, 2, прим., 1
розви́нути § 119, п. 2, 2, прим., 1
розви́нутий § 119, п. 2, 2, прим., 1
розгі́н § 9, п. 3, 5, ґ
розгні́жджения § 115, п. 6, 3
розграфи́ти § 18
розгра́флений § 18; § 115, п. 6, 3, прим. 1, 1
роздорі́ж § 89, п. 2
роздорі́жжю § 83, п. 2, 1
роздорі́жжя § 9, п. 3, 2, в; § 88, п. 3; *на роздорі́жжі* § 86, п. 1, 2; *на роздорі́жжях* § 93
роздорі́жжям § 85, п. 2; § 90
роздорі́жжями § 92, п. 1
роззбро́їти § 29, п. 1, 1
роззя́ва § 29, п. 1, 1
розідра́ти § 9, п. 2, 1
розка́зуй § 116, п. 2, 3, прим. 3

ро́зкіш § 30, п. 1, 3; § 66, III
розку́шувати § 115, п. 6, 2
розма́ю § 87, п. 2
розм'я́кнути § 7, п. 1, прим.
ро́зпачу § 82, III, п. 2, 1, б
розповіда́ти § 116, п. 2, 3, прим. 1
розпові́сти́ § 115, п. 7
розри́в-трава́ § 36, п. 2, 1, Б, а
розтягну́ти § 31, п. 2
ро́зтяг-стиск § 36, п. 2, 1, А, б
розумі́ти § 118
розхита́ти § 31, п. 2
розхо́дження § 115, п. 6, 3
ро́зчин § 31, п. 2
роз'ю́шити § 7, 4
роки́ — *40-ві роки́ XX ст., 90-ті роки́ XX ст.* § 35, п. 6, 7
ро́ку § 82, III, п. 1, 2, д
Романи́шин § 87, п. 4; § 142, п. 3, прим. 3; *Романи́шин* (парадигма) § 142, п. 3
Романи́шине § 87, п. 4
Рома́нів § 87, п. 4
романі́ст § 32, п. 14
Рома́нове § 87, п. 4
рома́н «Сто ро́ків само́тності» § 55, п. 3
романти́зм § 32, п. 14
рома́нтик § 32, п. 1, прим.
Ромни́ § 152, п. 2
Россі́ні § 129, I, п. 3; § 140, 4
рости́ § 9, п. 1, 1, е
Росто́в-на-Дону́ § 152, п. 6; § 154, п. 3, 5
росто́вський-на-Дону́ § 154, п. 3, 5
Рось § 148
рот § 9, п. 2, 1, прим. 1
ро́та § 82, III, п. 1, 2, є
Ро́щино § 150, п. 2
ро́ю § 82, III, п. 2, 2
роя́ль § 126
рр. § 62, п. 1; § 155, п. 2
р/р § 62, п. 4; § 165, п. 3, а
Рти́щево § 149, п. 4, 3, д
Ру́дбек § 128, п. 4
Ру́дольштадт § 154, п. 2, 5
рудольшта́дтський § 154, п. 2, 5
Руж'є § 138, п. 1, 1
руї́на § 3, п. 1; § 129, II
рука́ § 14, п. 1; *на рука́х* § 80; *у руці́* § 73
рука́ва § 88, п. 3
рукави́ § 88, п. 3
руко́пису § 82, III, п. 2, 7
Руму́нія § 50, п. 6
рум'я́ний § 7, п. 1
Рум'я́нцев § 144, п. 12
руса́лка § 49, п. 7, 2, прим. 1
Ру́сі́ § 95, п. 1, прим. 1
Ру́сі́н § 142, п. 3, прим. 3
руси́ни § 88, п. 1, прим.
Ру́сином § 85, п. 3, 1, прим.
Ру́сі́ § 95, п. 1; 4
Руссо́ § 128, п. 3
Ру́ссю § 95, п. 3, 1
Русь § 95, п. 1, прим. 1; § 153, п. 2, 3
«Ру́ська пра́вда» § 55, п. 3, прим. 2
ру́ський § 153, п. 2, 3
Руф § 140, 9, прим.
ру́ху § 82, III, п. 2, 1, в
ручáю § 82, III, п. 2, 5
ру́ченька § 26, п. 2, 1, б
ру́чка § 14, п. 1
руш § 116, п. 2, 2
ру́шмо § 116, п. 2, 2
рушни́к § 21, п. 2
рушни́ця § 21, п. 2
ру́ште § 116, п. 2, 2
Р. Х. § 62, п. 1

рюкзáк § 4, п. 2; § 138, п. 2, 2
Рю́мін § 144, п. 12, прим.
рю́мсати § 7, п. 2, прим.
рюш § 4, п. 2; § 138, п. 2, 2
ряби́й § 7, п. 2, прим.
ряд § 4, п. 2; *2-й ряд* § 35, п. 6, 7; *7-й ряд* § 35, п. 6, 7
рядóк — *3-й рядóк* § 35, п. 6, 7
Рязáнь § 151, п. 1. прим.
ря́сно § 4, п. 2

С

с. § 62, п. 1
с § 62, п. 1; § 155, п. 2, прим., 2, а
Саарбрю́кен § 137
Сáва § 32, п. 11; § 66, I; § 67, I, п. 1
Саваóф § 53, п. 1
Сáвич § 32, п. 11
Сáвівна § 32, п. 11
Сáвович § 32, п. 11
Савóя § 126
саджáти § 115, п. 6, 2
сади́ти § 15
садкá § 82, III, п. 2, 2, а
Садóве товари́ство «Лісовá поля́на» § 54, п. 4
сáду § 82, III, п. 2, 2, а
сажá § 82, III, п. 2, 5
Сáзерленд § 124, п. 2
Саї́д § 129, II
саквоя́ж § 126
Салáсьєв § 144, п. 13, 1, а
Салги́ра § 82, III, п. 1, 2, к
Салóніки § 152, п. 2
сáмий, сами́й § 113, прим. 1
самі́тний § 102, 1
сам на сáм § 41, п. 2, 2
самобу́тній § 33, п. 1; § 102, 1
самовиховáння § 35, п. 2, 1
самовчи́тель § 35, п. 2, 1
самості́йність § 66, III
самóтній § 102, 1
самохíд § 9, п. 3, 5, д; § 36, п. 1, 1
самохíдний § 9, п. 3, 5, д; § 40, п. 1, 1
самохíть § 41, п. 1, 8
сам (самá, самí) § 113, прим. 1
Сан- § 50, п. 4
санéй § 100, п. 2, 1
сáни § 100, п. 1, 1; п. 4, 1
санітáрний день § 52, п. 2
Санкт- § 50, п. 4
Санкт-Гáллен § 154, п. 3, 4
Санкт-Петербу́рг § 50, п. 4
Сан-Мартíн § 146, п. 1, 4, прим. 1
Сан-Сальвадóр § 154, п. 3, 4
Санта- § 50, п. 4
Сáнта-Бáрбара § 50, п. 4
Сáнта-Клáра § 154, п. 3, 4
санти́ма § 82, III, п. 1, 2, е
Сан-Франци́ско § 50, п. 4
саньми́ § 100, п. 5, 3
сáням § 100, п. 3, 1
саня́ми § 100, п. 5, 3
Сапу́н-горá § 37, п. 1, 2
Сарáєво § 150, п. 2; § 152, п. 3, прим.
сарáю § 82, III, п. 2, 5
Сарди́нія § 129, III, п. 5
Сату́рн § 51
Сáуті § 124, п. 2
сая́ни § 50, п. 12
св. § 62, п. 1
свáтівський § 153, п. 2
Свáтове § 85, п. 3, 2; § 152, п. 3, прим.; § 153, п. 2
сватóве § 93
Свáтовим § 85, п. 3, 2
Свáха § 22, 5
свáха § 12, п. 1
свáшин § 22, 5

Сві́кор § 142, п. 1
свекру́ха § 33, п. 3; § 66, II, б
свекру́шин § 33, п. 3
свекру́шисько § 66, II, б
свекру́шище § 68, II, прим.
Свенці́цький § 144, п. 9, 2
свердлі́льно-довба́льний § 40, п. 2, 2, а
свердлі́льно-шліфува́льний § 40, п. 2, 2, а
сві́тра § 82, III, п. 1, 2, и
свині́й § 76, 2; § 78, 1, прим.
сви́ні § 78, 1, прим.
свинома́тка § 35, п. 2, 3
свинопа́с § 35, п. 2, 3
свинце́во-мі́дний § 40, п. 2, 2, а
свиньми́ § 79, 3
свиня́ § 30, п. 1, 5, прим.
сви́нями § 79, 3
свиста́ти § 115, п. 4
Свідзи́нський § 144, п. 13, 2, прим. 1
свідо́мості § 95, п. 4
Сві́жа § 82, III, п. 1, 2, к
сві́жий § 101, 1
свіжі́сінький § 26, п. 2, 1, б
сві́жість § 32, п. 3
свіжозру́баний § 40, п. 1, 2, в
свіжоско́паний § 40, п. 1, 2, в
свій § 110
Свір § 152, п. 1, III
світ § 27, п. 3
Світла́на § 143; § 144, п. 1
світловодолікува́ння § 36, п. 1, 8
світлопоглина́льний § 40, п. 1, 2, б
світлофо́р § 67, II, п. 1
Світови́й конгре́с украї́нців § 52, п. 2
Світоза́р § 143, п. 2, прим. 2
сві́ту § 82, III, п. 2, 5
Сві́тязь § 152, п. 1, II
Сві́тязю § 82, III, п. 2, 5
свобо́д § 76, 1
сво́лока § 82, III, п. 1, 2, ж
Свьо́нтек § 144, п. 9, 2
Свя́дек § 144, п. 11; п. 13, 2, прим. 1
свята́ великому́чениця Варва́ра § 53, п. 2, прим. 1
Свята́ Трі́йця § 53, п. 2; прим. 1
Святве́чір § 35, п. 5, 1
Святе́ Письмо́ § 53, п. 4
святи́й § 53, п. 2, прим. 1
святи́й Пантелеймо́н § 53, п. 2, прим. 1
Святі́йший Патріа́рх Ки́ївський і всієї Руси́-Украї́ни § 53, п. 6
святко́вий § 33, п. 6
свя́то § 7, п. 1, прим.; § 27, п. 3
Свято́го Ду́ха § 82, III, п. 2, 1, г
Свято́шина § 82, III, п. 1, 2, к
Свято́шином § 85, п. 3, 2
свя́ту § 83, п. 2, 1
свяще́нний § 29, п. 3, 2
свяще́нник § 29, п. 3, 2
свяще́нника § 82, III, п. 1, 1
с.-г. § 62, п. 3
с.-д. § 62, п. 3
се́бе § 113, прим. 2
себе́ (до се́бе) (парадигма) § 109
се́бто § 43, п. 1
Севасто́поль § 148, прим.; § 154, п. 2, 5
севасто́польський § 154, п. 2, 5
Сві́лья § 129, I, п. 4; § 139, 1
Седа́н § 50, п. 5, прим.
Се́длачек § 144, п. 2
сей § 111
сейл § 121, п. 1, 1
сейм § 54, п. 5, прим. 4

Се́йму § 82, III, п. 2, 5
секво́я § 126
секрета́р § 27, п. 1; § 56, прим. 1; § 67, II, п. 2
секретаре́ві § 83, п. 1
секретаре́м § 85, п. 1
секретарі́ § 88, п. 2
сел. § 62, п. 1
села́ § 82, I
се́ла § 93; *у се́лах* § 93
се́лам § 90
се́лами § 92, п. 1
се́лища § 91, п. 2
се́лищах § 93
Селіге́р § 149, п. 4, 1, в
Се́лінджер § 134
село́ § 1; 9, п. 1, 1, б; п. 1, 2; § 67, II, п. 1, прим.; § 84, п. 2; § 86, п. 2, 2, прим. 1; *на селі́* § 86, п. 1, 2; п. 2, 2, прим. 1
село́ Іва́на Франка́ § 154, п. 1, 4
село́м § 85, п. 1
село́ Миха́йло-Коцюби́нське § 154, п. 1, 4
село́ Мо́ринці § 37, п. 2, 2
селу́ § 83, п. 2, 1
селян. § 62, п. 1
селя́н § 89, п. 1, прим.
селя́ни § 88, п. 1, прим.
селянськ. § 62, п. 1
селя́нський § 27, п. 2; § 62, п. 1
Сем § 134
семафо́р § 67, II, п. 1
Семе́н § 143; § 144, п. 1
Семени́шин § 83, п. 2, 2, прим.
Семени́шинові § 83, п. 2, 2, прим.
Семени́шину § 83, п. 2, 2, прим.
Семе́нов § 144, п. 4, 2
Семе́ново § 149, п. 2, 2
се́меро § 105, п. 10
семе́стр § 127
семигі́рський § 154, п. 2, 2
Семиго́ри § 154, п. 2, 2
семиде́нний § 35, п. 3, 2, а
семимільярдний § 38, п. 1, 2
Семипала́тинськ § 149, п. 4, 3, г
Семипі́лки § 154, п. 2, 2
семипі́лківський § 154, п. 2, 2
семиразо́вий § 40, п. 1, 2, е
Семирі́чна війна́ § 52, п. 1
семирі́чний § 101, 1
Семьо́ркін § 144, п. 4, 2
Сен- § 50, 4
сена́т § 54, п. 5, прим. 4
сенберна́р § 50, п. 12
Сен-Гота́рд § 154, п. 3, 4
Сенке́вич § 144, п. 2; п. 6, 2
Сен-Ло́ § 50, п. 4
Сен-П'е́ру § 82, III, п. 2, 5
Сен-Сімо́н § 146, п. 1, 4, прим. 1
Сент- § 50, п. 4
Сент-Бе́в § 146, п. 3, 2
Сент-Дже́ймс-стрі́т § 140, 7
Сент-Джо́нс § 50, п. 4
Сент-Лу́їс § 154, п. 3, 4
сеньйо́р § 139, п. 1
сер § 87, п. 4, прим. 5
Серако́вський § 144, п. 2
серва́нта § 82, III, п. 1, 2, з
Сергі́єві § 83, п. 1
Сергі́ївна § 32, п. 11
Сергі́й (парадигма) § 143, п. 2
Сергі́я § 82, III, п. 1, 1
се́рде́нько § 32, п. 9
серде́ць § 89, п. 2
се́ред § 9, п. 2, 3
сере́дні віки́ § 52, п. 2, прим. 3
сере́дній § 102, 1
середньоверхньоніме́цька § 40, п. 1, 2, г
середньові́ччя § 35, п. 1; § 52, п. 2, прим. 3

середньодобови́й § 35, п. 1
середньонижньоніме́цька § 40, п. 1, 2, г
серйо́зний § 138, п. 2, 1
се́рфінг § 122, п. 1; § 135
се́рфінга § 82, III, п. 2, 4
се́рфінгу § 82, III, п. 2, 4
се́рцеві § 83, п. 2, 1
серць § 89, п. 2
се́рцю § 83, п. 2, 1
Сесі́ль § 140, 9, прим.
се́сія § 54, п. 6
се́сія Хмельни́цької міськра́ди § 54, п. 6
сестри́ — се́стри § 69, 2, прим.
се́стро § 74, 1
Сибі́ру § 82, III, п. 2, 5
сива́ський § 153, п. 2, 3
Сива́ш § 153, п. 2, 3
Сивокі́нь § 146, п. 4
Си́дір § 143, п. 2, прим. 1
сиді́ти (парадигма) § 115, п. 3, 1
сидя́ть § 120, п. 1
сидячи́ § 120, п. 1
си́зий § 101, 1
Си́зрань § 149, п. 5; § 152, п. 1, III
Сиксти́нська капе́ла § 55, п. 2
Сиктивка́р § 149, п. 5
си́ла-силе́нна § 35, п. 6, 2, г
силе́нний § 29, п. 3, 1
силуе́т § 129, I, п. 3; III, п. 1
сильнодійний § 40, п. 1, 2, в
сименталка § 50, п. 12
Симео́н § 144, п. 6
Симоне́нко § 142, п. 1
Симоне́нкові Оле́сю Андрі́йовичу § 83, п. 1, прим.
симпо́зіум § 54, п. 6
симфоні́чний § 33, п. 2
синаго́га § 122, п. 1
Сине́льникове § 152, п. 3, прим.
си́ній § 102, 3; *си́ній* (парадигма) § 103
сині́ти (парадигма) § 115, п. 3, 2, б
сині́ший § 104, п. 1, 1
си́нку § 87, п. 1
си́нові § 83, п. 1
си́нтаксису § 82, III, п. 1, 2, в
синтакси́чний § 33, п. 2
си́нтезу § 82, III, п. 2, 1, в
си́ну § 87, п. 1
си́нього § 26, п. 1, 2
синьоо́кий § 35, п. 1
си́ньо-си́ньо § 35, п. 6, 1
синьоцві́т § 36, п. 1, 2
синюва́тий § 33, п. 7
сип § 116, п. 2, 2
си́пмо § 116, п. 2, 2
си́пте § 116, п. 2, 2
сир § 67, II, п. 1; § 82, III, п. 2, 9, прим.
Сиракýзи § 129, III, п. 6; § 153, п. 2, 1
сиракýзький § 153, п. 2, 1
Сирдар'я́ § 50, п. 4, прим.; § 154, п. 3, 3
«Сире́ць» § 50, п. 14
сирі́єць § 129, III, п. 6
сирі́тство § 19, п. 2
сирі́тський § 19, п. 2
Си́рія § 129, III, п. 6
сирка́ § 82, III, п. 2, 9, прим.
сир «Королі́вський» § 58, п. 1
сирку́ § 82, III, п. 2, 9, прим.
сирова́р § 35, п. 2, 1
си́ро-ковба́сний § 40, п. 2, 2, в
сирота́ § 19, п. 2; § 66, I; § 67, I, п. 1
систе́ма § 129, III, п. 1
систе́ми о́бміну повідо́мленнями «Ва́йбер», «Телегра́м») § 54, п. 7

ситро́ § 140, 5
си́тцевий § 33, п. 6
Сиці́лія § 129, III, п. 6
Сіа́м § 129, I, п. 2
сі-бемо́ль § 36, п. 2, 1, Б, в
сі-бемо́льний § 40, п. 2, 1
сівба́ § 67, I, п. 1
Сі́дней § 129, I, п. 4
сіе́ста § 130, п. 1
сік — *у соку́* § 86, п. 2, 2
сіл § 89, п. 2
Сі́ллітоу § 133
сі́ллю § 95, п. 3, 1
сіль § 30, п. 1, 3; § 66, III; § 95, п. 1, прим. 1
сільра́да § 61, п. 1, 2
сільськи́й § 9, п. 1, 2; § 26, п. 1, 3
сільськогосподарський § 40, п. 1, 2, а
сім § 9, п. 1, 1, а
сімдеся́т § 105, п. 4
сімдеся́тий § 106, п. 1
сімдесятирі́ччя § 35, п. 5, 5
сіме́й § 76, 2
сі́менем § 98, п. 4
сі́мені § 98, п. 2; 3; 5
сім'є́ю § 72
сім'ї́ § 69, 2; § 70; § 73
сім'ї § 69, 2, прим.
сім'ї § 75, п. 1; § 76, 2; § 78, 2; § 98, п. 5
сім'їв § 99, п. 2
сімна́дцять § 105, п. 3
сім (парадигма) § 105, п. 2
сімсо́т § 105, п. 5
сімсотсорокарі́ччя § 35, п. 5, 5
Сімферо́поль § 148, прим.
сім'ю § 71
сім'ю § 98, п. 3; 5
сім'я́ § 67, I, п. 2
сім'я § 98, п. 1; 2; 5; § 99, п. 1; 4
сім'ядо́ля § 35, п. 3, 2, в
сім'ям § 77, 2; § 98, п. 4; § 99, п. 3
сім'ями § 79, 2; § 99, п. 5
сім'япро́від § 35, п. 3, 2, в
сім'ях § 80; § 99, п. 6
Сі́ндзо А́бе § 49, п. 4
сіне́й § 100, п. 2, 1
сіне́шній § 33, п. 1; § 102, 2
сіни § 100, п. 1, 1
сінокіс § 36, п. 1, 1
сіньми § 100, п. 5, 3
сіням § 100, п. 3, 1
сір § 87, п. 4, прим. 5
сі́рий § 101, 1
сірководне́вий § 40, п. 1, 1
сіро-голуби́й § 40, п. 2, 2, г
Сі Цзіньпі́н § 49, п. 3
сі́чня § 82, III, п. 1, 2, д
«СіЧ» («Сло́во і Час») § 61, п. 3, прим. 3
сі́яний § 119, п. 2, 1
сі́яти (парадигма) § 115, п. 3, 2, в
Скадо́вськ § 153, п. 2
скадо́вський § 153, п. 2
скаже́ний § 29, п. 3, 2, прим.
ска́заний § 29, п. 3, 2, прим.
сказа́ти § 31, п. 1
скака́ти § 11, п. 1
Скандина́вія § 129, III, п. 5
скандина́вський § 129, III, п. 5
Скандина́вський піво́стрів § 154, п. 1, 2
Скандина́вські краї́ни § 50, п. 7
скелела́з § 35, п. 2, 3
скеле́та § 82, III, п. 1, 2, є
Скита́лець § 144, п. 13, 2
скі́льки § 114, прим.
скла́ду § 82, III, п. 1, 2, г

скла́сти § 31, п. 1
скляр § 67, II, п. 3
Ско́п'є § 149, п. 1, 1; § 151, п. 1
скопійо́ваний § 119, п. 2, 1
Скори́на § 144, п. 8
Скорохо́д § 146, п. 2, 3
ско́чити § 11, п. 1
скра́ю § 41, п. 1, 2
скрипале́ва § 33, п. 6, б
скрипале́ве § 33, п. 6, б
скрипа́ль § 32, п. 3; § 33, п. 6, б
скріпи́ти § 31, п. 1
скульпту́ра «Мисли́тель» § 55, п. 3
скупо́вуваний § 34, п. 2
скупо́вування § 34, п. 2
скупо́вувати § 34, п. 2
слабконатя́гнутий § 40, п. 1, 2, в
сла́бнути § 115, п. 9, прим. 2
сла́ва Бо́жа § 53, п. 2
Славу́тич § 50, п. 6, прим.
сла́ти § 28; *сла́ти* (парадигма) § 115, п. 3, 2, ж
сли́ва Зарі́чна ра́ння § 59, п. 3
слів § 89, п. 2
слівце́ § 9, п. 3, 1, в
слід § 27, п. 3
слізьми́ § 79, 3
сліпи́й § 101, 1
сліпоглухоніми́й § 40, п. 1, 2, г
сліпу́чо-білий § 40, п. 2, 2, г
«слобожа́нець» § 58, п. 2
Слобожа́нщина § 50, п. 6, прим.
слова́к § 153, п. 2, 2
слова́цький § 153, п. 2, 2
слове́чко § 9, п. 3, 1, в; § 32, п. 8
сло́ві § 86, п. 1, 2
словни́к § 9, п. 3, 5, е
сло́во § 9, п. 1, 1, б
«Сло́во о полку́ І́горевім» § 55, п. 3, прим. 2
службо́вий § 33, п. 6
слуха́ч § 67, II, п. 3
слухача́м § 90
слухаче́м § 85, п. 1
слухачі́ § 88, п. 2
слуха́чу § 87, п. 1
сльоза́ми § 79, 3
см § 62, п. 1
смартгоди́нник § 35, п. 5, 2
смартка́рта § 35, п. 5, 2
сме́рте § 95, п. 5
сме́рти § 95, п. 1, прим. 1
смерть § 9, п. 2, 2
сме́рчу § 82, III, п. 2, 1, г
Смирне́нський § 144, п. 11
Смирно́в § 144, п. 7, 3, б
сміє́ться § 115, п. 6, 3, прим. 2
Смі́ла § 152, п. 3, прим.
сміттєзбира́льний § 35, п. 2, 4
сміттєочисни́й § 40, п. 1, 2, б
сміх § 27, п. 3
сміючи́сь § 120, п. 2, прим.
сміючи́ся § 120, п. 2, прим.
смо́кінг § 133
Смо́ллетт § 128, п. 3
смоля́р § 67, II, п. 3
смо́рід § 9, п. 2, 3
сморо́дина Софіївська § 59, п. 3
Смо́трича § 82, III, п. 1, 2, к
смс-повідо́млення § 35, п. 6, 8
сму́тку § 82, III, п. 2, 1, в
сму́ток § 9, п. 2, 1
сніг § 27, п. 3; *на снігу́* § 86, п. 2, 2
Снігу́р § 142, п. 1
Снігу́р § 142, п. 1
снігу́р § 67, II, п. 1
снігурі́ § 67, II, п. 1
сніп § 27, п. 3
Сно́у § 133; § 140, 6
сно́уборд § 133
сну § 82, III, п. 2, 1, б

Сня́тина § 82, III, п. 1, 2, к
Со́боль § 144, п. 13, 1, в
собо́рність § 66, III
собо́р Сан-Ма́рко § 55, п. 2, прим.
собо́р Свято́го Петра́ § 53, п. 2, прим. 1; § 55, п. 2, прим.
совеня́ § 32, п. 7
Со́єр § 126
со́коле § 87, п. 3
соко́лика § 82, III, п. 1, 1
соколо́нько § 26, п. 2, 1, б
солда́тів § 89, п. 1
солда́тський § 22, 1
солда́тчина § 22, 1
солева́р § 36, п. 1, 1
Солжени́цин § 144, п. 7, 3, г
со́ли § 95, п. 1, прим. 1
со́лі § 95, п. 1; 4
солі́рувати § 34, п. 3
со́ло § 121, п. 1, 1
Солове́й § 142, п. 1
солов'е́ві § 83, п. 1
солов'е́м § 85, п. 1
солов'ї́ § 7, п. 1; § 88, п. 2
солов'ї́в § 89, п. 1
солов'ї́ний § 33, п. 4
Соловйо́в § 8, п. 1, 2; § 144, п. 4, 1; п. 12
Соловйо́во § 149, п. 2, 1
Соловйо́в-Сєди́й § 144, п. 11
солов'ю́ § 83, п. 1
со́лод § 9, п. 2, 3
соло́дший § 104, п. 1, 1
Соломі́є § 74, 2
Соломі́їн § 33, п. 3
Соломі́я § 33, п. 3; *Соломі́я* (парадигма) § 143, п. 1
соломоподрі́бнювальний § 40, п. 1, 2, б
Соло́ха § 143, п. 1, прим. 1
соль-діє́з § 36, п. 2, 1, Б, в
Соль-Іле́цьк § 154, п. 3, 4
соль-іле́цький § 154, п. 3, 4
сом § 66, II, б
Сомалі́ § 129, I, п. 4
сомалі́йський § 129, I, п. 4
сомельє́ § 140, 3
Со́ми § 100, п. 1, 1
соми́сько § 66, II, б
Сомко́ва Доли́на § 154, п. 1, 1
сон § 9, п. 2, 1; § 84, п. 2
сон-трава́ § 36, п. 2, 1, Б, в
Со́нце § 51, прим.
со́нце § 21, 1; § 51, прим.
сонцестоя́ння § 35, п. 3, 2, б
со́нцю § 83, п. 2, 1
со́нячний § 21, п. 1
со́няшник § 21, п. 2
со́няшника § 82, III, п. 2, 9, прим.
со́няшнику § 82, III, п. 2, 9, прим.
со́рок § 105, п. 7
сорока́ § 105, п. 7
сорокагоди́нний § 40, п. 1, 2, е
сорокаде́нний § 40, п. 1, 2, е; *40-де́нний* § 40, п. 2, 3, в
сорокарі́чний § 35, п. 3, 2, в; § 35, п. 5, 5
сороко́вий § 106, п. 1
Сорокоду́би § 154, п. 2, 2
сорокоду́бський § 154, п. 2, 2
со́рому § 82, III, п. 2, 1, б
со́рту § 82, III, п. 2, 1, г
со́сен § 76, прим. 1
со́сна́ § 76, прим. 1
со́сон § 76, прим. 1
Со́тбі § 124, п. 2
со́тий § 106, п. 1
со́тня § 9, п. 2, 1
Софі́їн § 33, п. 3
Софі́я § 33, п. 3
Со́хо-сквер § 154, п. 3, 4
соцзабезпе́чення § 35, п. 5, 1

Соціáл-демократи́чна пáртія України § 54, п. 2
соціáл-демократи́чний § 40, п. 2, 1
соціалíзм § 129, I, п. 2
Соціалісти́чна Респýбліка В'єтнáм § 50, п. 6
соціáл-патріоти́чний § 40, п. 2, 1
соціáл-пацифíстський § 40, п. 2, 1
соціáльно акти́вний § 40, п. 1, 2, в, прим. 1
соціáльно небезпéчний § 40, п. 1, 2, в, прим. 1
соціáльно свідóмий § 40, п. 1, 2, в, прим. 1
соціолóгія § 121, п. 1, 1; § 129, I, п. 2
соціосфéра § 35, п. 5, 2
соцстрáх § 9, п. 2, 5; § 35, п. 5, 1
соцстрáхівський § 9, п. 2, 5; § 35, п. 5, 1
сóчинський § 153, п. 1
Сóчі § 153, п. 1
союзу § 82, III, п. 2, 3
спа § 140, 2
спалахнýти § 31, п. 1
спам § 134
спанієль § 59, п. 1
спасéнний § 29, п. 3, 2
Спаси́тель § 53, п. 2
Спáсівка § 53, п. 3
Спас-Клéпики § 154, п. 3, 4
спáти § 115, п. 3, 1
спекти́ § 14, п. 3
спéреду § 41, п. 1, 2
Сýпер-Шмідт § 35, п. 5, 3, прим. 3
спéршу § 41, п. 1, 5
спец. § 62, п. 1
спецви́пуск § 9, п. 2, 5; § 35, п. 5, 1
спецзавдáння § 35, п. 5, 1
спецкóр § 9, п. 2, 5
спецóдяг § 9, п. 2, 5
спéчений § 14, п. 3; § 29, п. 3, 2, прим.
спи́нно-черевни́й § 40, п. 2, 2, а
спирт § 129, I, п. 6
спиртíвка § 32, п. 12
спи́рту § 82, III, п. 2, 6
співавт. § 62, п. 1
співакá § 82, III, п. 1, 1
співáли б § 44, п. 1, 12
співáчка § 32, п. 4
співробíтникові § 86, п. 3, 2, прим. 1
співробíтнику § 86, п. 3, 2, прим. 1
спідлóба § 41, п. 1, 7
спíдній § 102, 1
спік § 120, п. 2
спíкши § 120, п. 2
спíлка § 26, п. 1, 3, прим.
спілчáнський § 26, п. 1, 3, прим.
спíльник § 26, п. 1, 3
спля́ть § 120, п. 1
сплячи́ § 120, п. 1
спóвнá § 41, п. 1, 4
спóкою § 82, III, п. 2, 1, в
Сполýчені Штáти Амéрики § 50, п. 6
спорти́вний клуб «Сóкіл» § 54, п. 5
спортмайдáнчик § 35, п. 5, 1
спóсобу § 82, III, п. 1, 2, г; п. 2, 1, г
спостерегти́ § 11, п. 2
спостерігáти § 11, п. 2
спочáтку § 41, п. 1, 2
спрáвжній § 33, п. 1; § 102, 2
сприйня́ть § 89, п. 2
сприя́ння § 32, п. 5
сприя́ти § 32, п. 5
спросóння § 30, п. 1, 4
спрóста § 41, п. 1, 4

спро́щення § 115, п. 6, 3
сп'яні́ти § 7, п. 1, прим.
сп'я́ну § 41, п. 1, 4
сп'ясти́ся § 31, п. 1
ссавці́ § 29, п. 4
сса́ти § 29, п. 4
ст. § 62, п. 1; § 155, п. 2
ста § 105, п. 7
став § 116, п. 2, 2; § 120, п. 2; *на ста́ві, на ставу́* § 86, п. 1, 1, прим. 1
ставку́ § 86, п. 2, 1
ста́вмо § 116, п. 2, 2
ста́вте § 116, п. 2, 2
ста́вши § 120, п. 2
ста́єнь § 10, п. 1
стака́то § 128, п. 1
сталебето́н § 36, п. 1, 3
сталерозливни́й § 40, п. 1, 2, б
ста́лі § 95, п. 1
ста́на § 82, III, п. 2, 9, прим.
Станови́й § 150, п. 1
ста́ну § 82, III, п. 2, 9, прим.
ста́нція Усти́нівка § 50, п. 13
стань § 116, п. 2, 3
ста́ньмо § 116, п. 2, 3
ста́ньте § 116, п. 2, 3
Станюко́вич § 144, п. 7, 3, г
Стара́ Плани́на § 154, п. 1, 1
Стари́й Завіт § 53, п. 4
Старокостянти́нів § 154, п. 2, 1
ста́рост § 76, 3
Ста́рост § 76, 3
ста́рости, старости́ § 76, 3
старостів § 76, 3
Ста́ростів § 76, 3
ста́рший § 101, 1
стате́й § 76, 2
ста́ти § 11, п. 1
статте́ю § 72
статті́ § 70; § 73; § 75, п. 1; § 76, 2
статтю́ § 71
стаття́ § 30, п. 1, 2
стаття́м § 77, 2
стаття́ми § 79, 2
стаття́х § 80
ста́тус-кво § 35, п. 6, 11
Стату́т ООН § 55, п. 1
ство́рений § 119, п. 2, 1
стежка́х § 80
сте́жці § 73
стели́ти § 28; *стели́ти* (парадигма) § 115, п. 3, 2, ж
Стенда́ль § 142, п. 1, прим. 3
Степа́не § 87, п. 3
Степани́шин § 87, п. 4
Степани́шине § 87, п. 4
Степани́шинові § 83, п. 2, 2, прим.
Степани́шину § 83, п. 2, 2, прим.
Степа́нов § 144, п. 2
Степа́н Ти́гряча Смерть § 146, п. 1, 1; п. 5
Степанчу́к § 27, п. 6
степі́в § 89, п. 1
степ — *сте́пу* § 82, III, п. 2, 5; *у степу́* § 86, п. 2, 2
стерегти́ § 9, п. 3, 3
стереоапаратура́ § 35, п. 3, 1
стереоекра́н § 36, п. 1, 4
стері́г § 115, п. 9, прим. 1
стері́гся § 115, п. 9, прим. 3
Стеф'ю́к § 7, п. 1
стида́ § 82, III, п. 2, 1, б
сти́ду § 82, III, п. 2, 1, б
стиль § 84, п. 2
стиль баро́ко § 52, п. 1
стильови́й § 33, п. 6
сти́мул § 129, III, п. 1
стира́ти § 11, п. 2

Сти́ру § 82, III, п. 2, 5
стіжо́к § 9, п. 3, 1, а
стій § 116, п. 2, 1
сті́ймо § 116, п. 2, 1
сті́йте § 116, п. 2, 1
стіл § 84, п. 2; *на столá*х § 93; *при столі́* § 86, п. 1, 1
сті́льки § 114, прим.
сті́льки-то § 44, п. 3, 1
стільця́ § 82, III, п. 1, 2, з
стільчика § 82, III, п. 1, 2, з
сто § 105, п. 7
стовбо́ватий § 33, п. 7
сто́вбур § 67, II, п. 1
стовкти́ § 31, п. 1
сто́гону § 82, III, п. 2, 1, в
стодвадцятип'ятирі́чний § 40, п. 1, 2, е
сто́їк § 129, II
Сто́їч § 144, п. 6
Стокго́льм § 128, п. 4
столá § 82, III, п. 2, 5
Сто́лаць § 151, п. 2, 1
Столе́тов § 144, п. 3, 4
столітро́вий § 40, п. 1, 2, е
XXI століття § 106, п. 2
сто́лу § 82, III, п. 2, 5
сто́ляр § 67, II, п. 1
столя́рно-тесля́рський § 40, п. 2, 2, а
стометро́вий § 35, п. 3, 2, г
стоми́ти § 18
сто́млений § 18
стоп'ятдесятирі́ччя § 36, п. 1, 6
сторі́нка § 9, п. 3, 2, а; § 27, п. 3, прим.; *120 сторінка* § 106, п. 2
сторі́ччя § 30, п. 1, 1; § 35, п. 3, 2, г; п. 5, 5; § 36, п. 1, 6
сто́рож § 9, п. 2, 3; § 33, п. 6, б; § 67, II, п. 3
сто́роже § 87, п. 3
сто́рожева § 33, п. 6, б
сто́рожеве § 33, п. 6, б
сторонá § 9, п. 3, 2, а
сторо́нній § 102, 1
сто́ртинг § 54, п. 5, прим. 4
Стохі́д § 148
стоя́ти § 9, п. 1, 1, д; § 11, п. 1; § 115, п. 3, 1; § 118
стоя́чий § 119, п. 1, 1
стравохі́д § 9, п. 3, 5, д
стравохо́ду § 82, III, п. 1, 2, є
Стра́сбург § 153, п. 2, 1
стра́сбурзький § 153, п. 2, 1
Страснá п'я́тниця § 53, п. 3
Страсни́й ти́ждень § 53, п. 3
Страхолі́сся § 154, п. 2, 4
страхолі́ський § 154, п. 2, 4
стра́ху § 82, III, п. 2, 1, б
страше́нний § 29, п. 3, 1
страше́нно § 29, п. 3, 1
стреме́на § 88, п. 3
стрибка́ § 82, III, п. 2, 1, в
Стри́йський парк § 50, п. 11
стри́мувати § 1
Стри́ю § 82, III, п. 2, 5
стріле́ць § 19, п. 1, 1
стріле́цький § 19, п. 1, 1
стрімголо́в § 41, п. 1, 8
стрічкорі́з § 36, п. 1, 1
струмовимі́рювальний § 40, п. 1, 2, б
стручо́к § 32, п. 13
ст.-сл. § 62, п. 3
студе́нт § 9, п. 2, 6; § 19, п. 2; *на студе́нті* § 86, п. 3, 2, прим. 3; *при студе́нтові* § 86, п. 3, 2, прим. 3; *по студе́нту* § 86, п. 3, 2, прим. 3
студе́нтка § 32, п. 4
студе́нтство § 19, п. 2
студе́нтський § 19, п. 2

сту́кну § 115, п. 8, 2, б
сту́кнути § 116, п. 1, 3
стусана́ § 82, III, п. 2, 1, в
Су-53 § 35, п. 6, 5
суб'є́кт § 126
субо́тник § 52, п. 2
субо́тній § 33, п. 1
сувені́р § 67, II, п. 1
сувóю § 82, III, п. 2, 2, в; п. 2, 9
суглóба § 82, III, п. 1, 2, є
су́дді § 75, п. 1
су́ддів § 76, 3
суддя́ § 30, п. 1, 2; § 67, I, п. 2
суди́нно-капіля́рний § 40, п. 2, 2, а
Суе́ц § 27, п. 7; § 153, п. 2, 2
суе́цький § 153, п. 2, 2
сузі́р'я § 51
сузі́р'я Вели́кого Пса § 51
су́кня § 76, прим. 1
су́конь § 76, прим. 1; § 89, п. 2, прим.
Сум § 100, п. 2, 3
су́ма § 128, п. 1
Су́мам § 100, п. 3, 1
Су́мами § 100, п. 5, 1
Су́ми — *у Су́мах* § 100, п. 6
су́мішам § 96, п. 3
су́мішами § 96, п. 4
су́мішей § 96, п. 2
су́міші § 95, п. 1; § 96, п. 1; *у су́мішах* § 96, п. 5
су́мішию § 95, п. 3, 1
су́мніву § 82, III, п. 2, 1, в
Сунь Ятсе́н § 146, п. 2, 5
суперма́ркет § 35, п. 5, 3
супермоде́ль § 35, п. 5, 3
супермо́дний § 35, п. 5, 3
сусі́д § 33, п. 6, а
сусі́дній § 102, 1
сусі́дова § 33, п. 6, а
сусі́дове § 33, п. 6, а
суспі́льно кори́сний § 40, п. 1, 2, в, прим. 1
суспі́льно необхі́дний § 40, п. 1, 2, в, прим. 1
суспі́льно-політи́чний § 40, п. 2, 2, а
суттє́вий § 33, п. 6
суть § 26, п. 1, 1; § 115, п. 7
су́фікса § 82, III, п. 1, 2, в
суфле́ § 140, 3
суха́р § 67, II, п. 2
сухи́й § 22, 5
суходо́лу § 82, III, п. 2, 7
Сухро́б § 122, п. 4
сучасні геркуле́си § 49, п. 7, 2, прим. 2
суши́льно-сортува́льний § 40, п. 2, 2, а
суши́ти § 22, 5
су́ші § 129, I, п. 5
сформульо́ваний § 119, п. 2, 1
сфотографува́ти § 31, п. 1
схили́ти § 31, п. 1
схід § 50, п. 10
схі́дний § 101, п. 1
східнослов'я́нський § 40, п. 1, 2, а
схід со́нця § 51, прим.
схо́дам § 100, п. 3, 1
схо́дами § 100, п. 5, 1
схо́ди § 100, п. 1, 1
схо́дити § 15
схо́дів § 100, п. 2, 2
схопи́ти § 11, п. 1
су́ші-бар § 36, п. 2, 1, Б, г
Сьє́рра-Лео́не § 130, п. 1
сього́дні § 8, п. 2; § 27, п. 3
сього́дні-за́втра § 35, 6, 3
сього́днішній § 33, п. 1; § 102, 2
сьо́ма — *7-ма вистава* § 35, п. 6, 7

сьóме — *7-ме завдáння* § 35, п. 6, 7
сьóмий § 8, 2; § 26, п. 1, 2; § 106, п. 1
Сю § 140, 6
сюдú § 4, п. 2
сюрреалíзм § 128, п. 2
сядь § 116, п. 2, 3
ся́дьмо § 116, п. 2, 3
ся́дьте § 116, п. 2, 3
сяк-тáк § 41, п. 3, 4
Сян § 148

Т

т. § 62, п. 1
т § 62, п. 1; § 155, п. 2, прим., 2, а
тáбель § 121, п. 1, 2
таблóїд § 121, п. 1, 1
табунá § 82, III, п. 2, 2
таджúк § 153, п. 2, 2
таджúцький § 153, п. 2, 2
Тажибáєв § 144, п. 7, 3, а
та ін. § 62, п. 1
Таї́р § 129, II
Таї́сія § 123
та й § 43, п. 2, 2
Тайвáню § 82, III, п. 2, 5
Тáймс-сквер § 140, 7
так-óт § 44, п. 3, 1
таксúст § 129, III, п. 1
таксí § 129, I, п. 5; § 140, 4
тáк-то § 41, п. 3, 3
так що § 43, п. 2, 2
талановúтий § 33, п. 7
тáлію § 82, III, п. 2, 6
Тамбóв § 153, п. 2
тамбóвський § 153, п. 2
тáмбура § 82, III, п. 1, 2, ж
тампліéр § 129, I, п. 2
танкá § 82, III, п. 2, 4
тáнку § 82, III, п. 2, 4
тáнцю § 82, III, п. 2, 4
танцювáти § 27, п. 3
Тáо Юаньмíнь § 146, п. 2, 5
Тарáса § 82, III, п. 1, 1
Тáссо § 140, 5
татáр § 89, п. 1, прим.
татáри § 88, п. 1, прим.
татú § 89, п. 1
тáти § 89, п. 1
Татúщев § 144, п. 7, 3, г
татíв § 89, п. 1
тáтів § 89, п. 1
тáтові § 83, п. 1
тáту § 87, п. 1
тату́ньо § 66, II, а; § 67, II, п. 2
татуся́ § 82, III, п. 1, 1
Тбілíсі § 140, 4; § 153, п. 2, 3
тбілíський § 153, п. 2, 3
твéрдження § 9, п. 2, 4
Твердохлéбов § 144, п. 3, 4
твій § 110
твíттер § 54, п. 7
т-во § 62, п. 1
твої́ § 3, п. 1
твóрений § 119, п. 2, 1
твóрення § 9, п. 2, 4
Творéць § 53, п. 2
творéць § 9, п. 3, 5, а
твóрчий § 101, 1
твóрчо § 10, п. 2, 4, прим.
т. д. § 62, п. 1
теáтр § 123; § 127
тéбе § 113, прим. 2
теї́н § 129, II
Тéкерей § 128, п. 4
Тéкля § 123
телегрáму § 82, III, п. 2, 1, д
телегрáф § 121, п. 2
телефóн — *телефóна* § 82, III, п. 2, 9, прим.; *у телефóні* § 86, п. 1, 1

телефо́ну § 82, III, п. 2, 9, прим.
телехро́ніка § 35, п. 5, 2
теля́ § 66, IV, а
теля́т § 99, п. 2
теля́та § 99, п. 1
теля́там § 99, п. 3
теля́ткові § 83, п. 1, прим.; § 86, п. 3, 2; § 86, п. 3, 2, прим. 1
теля́тку § 83, п. 1, прим.; § 86, п. 3, 2, прим. 1
теля́чий § 101, 1
те́мно-зеле́ний § 40, п. 2, 2, г
те́мної но́чі § 41, п. 2, 3
темнува́тий § 33, п. 7
темп § 67, II, п. 1
Те́ннессі § 128, п. 3
Теодо́р § 123
тео́рія § 123
тепе́р § 27, п. 1
тепе́рішній § 102, 2
тепло́з § 9, п. 3, 5, д; § 36, п. 1, 1
те́пло- й гідроелектроста́нції § 36, п. 2, 3
теплообмі́нний § 40, п. 1, 1
Тере́бля (парадигма) § 68, I
Тере́нь (парадигма) § 143, п. 2
Тер-Казаря́н § 146, п. 3, 5
те́рміна § 82, III, п. 2, 9, прим.
те́рміну § 82, III, п. 2, 9, прим.
термогідродина́міка § 36, п. 1, 8
термо́метр § 127
Терно́піль § 148, прим.; § 152, п. 1, II
Терно́поля § 82, III, п. 1, 2, к
Тер-Ованеся́н § 146, п. 3, 5
терори́зм § 32, п. 14
Тер-Петрося́н § 146, п. 3, 5
терпі́ть § 118, прим. 1
терпу́г § 12, п. 2
те́рти (парадигма) § 115, п. 3, 2, е; п. 3, 2, ж, прим.
те́ртий § 119, п. 2, 2
Теруе́ль § 152, п. 1, II
теса́ти § 11, п. 2
Тесле́нка § 82, II
те́слів § 76, 3
те́сля § 67, I, п. 2
теслярá § 82, III, п. 1, 1
тесля́ре § 87, п. 3
теслярі́ § 88, п. 2
Тесса́лія § 123
Те́терева § 82, III, п. 1, 2, к
Те́терів § 148; § 153, п. 2
те́терівський § 153, п. 2
Те́тчер § 134
течія́ Куросі́о § 50, п. 11
те́ща § 67, I, п. 3
т. зв. § 62, п. 1
ти (парадигма) § 108
Тибе́т § 129, III, п. 5
тигр (парадигма) § 68, II; *на ти́грі, на ти́грові* § 86, п. 3, 2, прим. 1
ти́ждень § 28
тижне́вий § 28
ти́жня § 82, III, п. 1, 2, д
Тимі́ш (парадигма) § 68, II; § 143, п. 2; п. 2, прим. 1
Тимофе́єв § 144, п. 7, 3, б
тим ра́зом § 41, п. 2, 3
ти́м-то § 44, п. 3, 1
Тимчасо́вий у́ряд § 54, п. 1
тимчасо́во § 41, п. 1, 8
тим ча́сом § 41, п. 2, 3
тимча́сом як § 43, п. 2, 2
ти́ну § 82, III, п. 2, 5
тип § 129, III, п. 1
тис. § 62, п. 1; § 155, п. 2, прим., 2, б
Ти́са § 148
ти́сяча § 105, п. 11

ти́сяча дев'ятсо́т вісімдеся́т во́сьмий § 38, п. 1, 2, прим. 1
ти́сяча дев'ятсо́т дев'яно́сто пе́ршого § 106, п. 2
ти́сяча п'ятсо́т § 38, п. 1, 2, прим. 1
ти́сяча сімсо́т вісімдеся́т дев'я́тому § 106, п. 2
ти́сячний § 106, п. 1; *3-ти́сячний* § 38, п. 2
тисячоліття — *І тисячоліття* § 106, п. 2
тита́н § 49, п. 7, 2, прим. 1
Тито́в § 144, п. 7, 3, б
ти́фу § 82, III, п. 2, 1, б
ти́хий-тихе́сенький § 35, п. 6, 2, г
Тихоми́ров § 144, п. 7, 3, б
Тихоре́цьк § 149, п. 4, 3, в
ти́хо-ти́хо § 35, п. 6, 1; § 41, п. 3, 5
Тиціа́н § 144, п. 7, 3, а
Тичи́нине сло́во § 49, п. 9, 1
ти́шею § 72
ти́ші § 69, 2; § 70; § 73
ти́шком-ни́шком § 35, п. 6, 2, а
ти́шу § 71
ті́льки-но § 44, п. 3, 1
ті́льки що § 44, п. 1, 10
ті́менем § 98, п. 4
ті́мені § 98, п. 2; 3; 5
ті́м'їв § 99, п. 2
ті́м'ю § 98, п. 3; п. 5
ті́м'я § 66, IV, б; § 98, п. 1; 2; п. 5; § 99, п. 1; 4; *на ті́м'ї* § 98, п. 5
ті́м'ям § 98, п. 4; § 99, п. 3
ті́м'ями § 99, п. 5
ті́м'я (парадигма) § 68, IV; *на ті́м'ях* § 99, п. 6
т. ін. § 62, п. 1
ті́ней § 96, п. 2
ті́ні § 95, п. 1; 4; § 96, п. 1; *на ті́нях* § 96, п. 5
ті́нню § 95, п. 3, 1
тінь (парадигма) § 68, III; § 30, п. 1, 3; § 66, III; § 142, п. 1, прим. 2
ті́ням § 96, п. 3
ті́тка § 33, п. 3
ті́ту́сю § 74, 3
ті́тчин § 33, п. 3
т/к § 62, п. 4; § 165, п. 3, а
тка́цтво § 19, п. 1, 1
тка́цький § 19, п. 1, 1
ткач § 19, п. 1, 1; § 67, II, п. 3
то́бто § 43, п. 1
товари́ство § 19, п. 1, 3
Товари́ство винахі́дників та раціоналіза́торів Украї́ни § 54, п. 1
товари́ський § 19, п. 1, 3
това́риш § 19, п. 1, 3; § 33, п. 6, б; § 66, II, а; § 67, II, п. 3; *на това́ріші* § 86, п. 3, 2, прим. 3
товаріша́ми § 92, п. 1
това́ришева § 33, п. 6, б
това́ришеве § 33, п. 6, б
това́ришеві § 83, п. 1; § 86, п. 3, 1; п. 3, 2, прим. 3
товариші́ § 88, п. 2; § 93
това́ришу § 86, п. 3, 2, прим. 3; § 87, п. 1
това́ру § 82, III, п. 2, 2, в
товсті́ший § 104, п. 1, 1
то́вщий § 104, п. 1, 1
то́го § 113, прим. 2
тогобі́чний § 101, 1
тоді́ як § 43, п. 2, 2
той (парадигма) § 111
тока́й § 50, п. 12
Токма́к § 152, п. 1, II
то́ку § 82, III, п. 2, 5
Толе́до § 121, п. 2
Толста́ § 144, п. 11

Толсто́є § 150, п. 1. прим.
Толсто́й § 144, п. 11
том § 9, п. 2, 6
Тома́шув-Мазове́цький § 150, п. 3
то́му § 113, прим. 2
тому́ що § 43, п. 2, 2
тонкоме́лений § 40, п. 1, 2, в
тонкомі́рний § 40, п. 1, 2, в
тонкорозпоро́шений § 40, п. 1, 2, в
то́нна § 128, п. 1
то́ннокіломе́тр § 36, п. 1, 3
то́нший § 27, п. 2
тонюсінький § 26, п. 2, 1, б
То́омінг § 137
топме́неджер § 35, п. 5, 3
топмоде́ль § 35, п. 5, 3
топо́ленька § 32, п. 9
То́ра § 53, п. 4
торг § 9, п. 2, 2; *на торгу́, на то́рзі* § 86, п. 1, 1, прим. 1
торгіве́ць § 9, п. 3, 1, а
торгфло́т § 9, п. 2, 5
торі́шній § 21, 2; § 102, 2
Торква́то § 140, 5
торфогні́й § 36, п. 1, 3
торфорі́з § 35, п. 2, 1
торф'яни́й § 7, п. 1, прим.
Торця́ § 82, III, п. 1, 2, к
тото́жний § 101, 1
То Хоа́й § 49, п. 4
Т-поді́бний § 35, п. 6, 10
трава́ звіробі́й § 37, п. 2, 2
тра́вень § 9, п. 2, 1; *1 Травня* § 52, п. 1
трави́чка § 32, п. 8
традиці́йний § 33, п. 1
траєкто́рія § 126; § 130, п. 1
тра́ктора § 82, III, п. 1, 2, б
трактора́м § 90
трактора́ми § 92, п. 1
трактори́ § 91, п. 2
тра́ктор «Слобожа́нець» § 58, п. 2
транснаціона́льна корпора́ція «Jysk» § 54, п. 5, прим. 1
трать § 116, п. 2, 3
тра́тьмо § 116, п. 2, 3
тра́тьте § 116, п. 2, 3
тре́тє § 30, п. 1, 5, прим.; § 106, п. 1; *3-тє завда́ння* § 35, п. 6, 7
трети́на § 107, п. 1
трети́рувати § 34, п. 3
тре́тій § 106, п. 1
Третьяко́в § 144, п. 13, 1, а
тре́тя § 30, п. 1, 5, прим.; § 106, п. 1; *3-тя осо́ба* § 35, п. 6, 7
три (парадигма) § 105, п. 2; 8
триа́томний § 35, п. 3, 2, а
тривідсо́тковий § 35, п. 5, 5
тридця́тий § 106, п. 1
три́дцять § 105, п. 3
три́дцять ві́сім § 38, п. 1, 2, прим. 1; ; *на 36-му кіломе́трі* § 106, п. 2
трикілометро́вий § 35, п. 3, 2, а
трику́тник § 35, п. 5, 5
трику́тника § 82, III, п. 1, 2, г
три́лер § 124, п. 2
трима́ти § 1
трина́дцять § 105, п. 3
тринї́жок § 35, п. 3, 2, а
триокси́д § 35, п. 3, 2, а
Трипі́лля § 148; § 154, п. 2, 2
трипі́льська культу́ра § 52, п. 2, прим. 3
трипудо́вий § 40, п. 1, 2, е
три п'я́тих § 107, п. 1
три робітники́ § 88, п. 2, прим. 1
три́ста § 38, п. 1, 1; § 105, п. 5
три четве́ртих § 107, п. 1
три-чоти́ри § 35, п. 6, 3

трия́русний § 35, п. 5, 5
Трі́єст § 129, III, п. 4, прим. 2; § 130, п. 1
трі́єстський § 129, III, п. 4, прим. 2
Трі́йця § 53, п. 2
тріск § 28
трі́снути § 28
трі́у́мф § 129, I, п. 2
Тріш § 140, 9
тро́є § 105, п. 8
тро́їстий § 33, п. 5
Тро́їстий союз § 50, п. 7
Тро́їцьк § 149, п. 4, 2; § 151, п. 2, 2
троюрі́дний § 35, п. 3, 2, ґ
Троя́нда § 49, п. 7, 3
троя́нда «гло́рія-дей» § 59, п. 2
Трубецька́ § 144, п. 10
Трубецький § 144, п. 10; 11
Трубі́ж § 148
трубокла́д § 36, п. 1, 1
трубопро́від § 9, п. 3, 5, д
Трускавця́ § 82, III, п. 1, 2, к
трьомаста́ми § 38, п. 1, 1
трьомста́м § 38, п. 1, 1
трьох § 8, 2; § 26, п. 1, 2
трьохмільйо́нний § 106, п. 1
трьохмільярдний § 38, п. 1, 2
трьохсо́т § 38, п. 1, 1
трьохсо́тий § 38, п. 1, 2; § 106, п. 1
трьохсотп'ятдесятирі́ччя § 36, п. 1, 6
трьохсотрі́ччя § 35, п. 4, 1
трьохста́х § 38, п. 1, 1
трьохти́сячний § 35, п. 4, 1; § 106, п. 1
Ту-154 § 35, п. 6, 5; § 61, 3, прим. 4
Туапсе́ § 140, 3
туберкульо́з § 121, п. 1, 2
туги́й § 101, 1
тугопла́вкий § 40, п. 1, 2, в
тук-ту́к § 35, 6, 4
ту́лію § 82, III, п. 2, 6
Тулу́за § 121, п. 1, 1
Тульчи́н § 153, п. 1
тульчи́нський § 153, п. 1
тума́н § 29, п. 1, 3
тума́нний § 29, п. 1, 3
Тума́нний Альбі́он § 50, п. 6, прим.
тума́нність § 29, п. 1, 3
тума́нно § 29, п. 1, 3
тума́ну § 82, III, п. 2, 1, ґ
тунгу́с § 153, п. 2, 3
тунгу́ський § 153, п. 2, 3
Туні́са § 82, III, п. 2, 5, прим.
Туні́су § 82, III, п. 2, 5, прим.
Тупи́й Ніж § 146, п. 1, 1
Тупи́к § 149, п. 4, 3, д
Турге́нєв § 144, п. 2
Туре́цький § 22, 1
туре́цький § 153, п. 2, 2
Туре́ччина § 22, 1
турне́ § 140, 3
ту́рок § 153, п. 2, 2
Турсунзаде́ § 146, п. 3, 4, прим.
Ту́рчином § 85, п. 3, 1, прим.
Туря́нином § 85, п. 3, 1, прим.
туте́шній § 33, п. 1; § 102, 2
Ту́шино § 149, п. 4, 3, а; § 153, п. 1
ту́шинський § 153, п. 1
тьмя́ний § 7, п. 1, прим.; § 27, п. 3
тьмя́ність § 27, п. 3
Тьо́ркін § 144, п. 4, 2
тьо́хкати § 8, п. 2; § 26, п. 1, 2
тьох-тьо́х § 35, п. 6, 4
ТЮГ — *до ТЮГу, перед ТЮГом* § 61, п. 2
тю́гівець § 61, п. 2
тюльпа́н Ре́мбрандта § 59, п. 3

Тюме́нєв § 144, п. 13, 1, прим.
тю́рки § 153, п. 2, 2
тю́ркський § 153, п. 2, 2
тюрма́ § 27, п. 1
Тягни́бік § 36, п. 1, 5
тягну́ти § 115, п. 9, прим. 2
тягти́ § 115, п. 9, прим. 2
тя́жчий § 104, п. 1, 1
тяму́щий § 101, 1

У

уа́йт-спі́рит § 124, п. 1
уби́вця § 67, I, п. 2
Уби́йво́вк § 36, п. 1, 5; § 146, п. 2, 1
убі́к § 41, п. 1, 2
убо́гий § 19, п. 1, 2
убо́зтво § 19, п. 1, 2
уболіва́льник § 32, п. 1; прим.
ува́га § 23, п. 3
увертю́ра § 23, п. 3
уве́чері § 10, п. 1; § 41, п. 1, 2
уві сні́ § 41, п. 2, 1
уво́лю § 41, п. 1, 2
УВЧ-терапі́я § 61, п. 3
У́глич § 149, п. 4, 3, д
уго́лос § 41, п. 1, 2
угорі́ § 41, п. 1, 2
уго́ру § 41, п. 1, 2
Уго́рщина § 23, п. 3; § 50, п. 6
у́гро-фі́ни § 36, п. 2, 2
у́гро-фі́нський § 40, п. 2, 1
У́гля § 6, 2
уда́рник § 23, п. 3
уда́ча § 23, п. 3
удво́є § 41, п. 1, 5
удво́х § 41, п. 1, 5
уде́нь § 41, п. 1, 2
уде́сятеро § 41, п. 1, 5
уді́й § 9, п. 3, 5, г; § 67, II, п. 2
Удовиче́нко § 23, п. 3
удо́світа § 41, п. 1, 7
удоскона́лення § 32, п. 5
удру́ге § 41, п. 1, 5
Уе́льс § 124, п. 1
У́жгород § 152, п. 1, II
ужи́нок § 67, II, п. 1
ужи́тий § 119, п. 2, 2
у за́тишку § 41, п. 2, 1
узбе́к § 153, п. 2, 2
узбере́жжя § 9, п. 3, 2, в; § 23, п. 3
узбе́цький § 153, п. 2, 2
узбі́ччя § 82, I; *на узбі́ччі* § 86, п. 1, 2
узви́шшя § 91, п. 2; *на узви́шшях* § 93
узви́шшям § 90
узви́шшями § 92, п. 1
узи́мку § 41, п. 1, 2
узнаки́ § 41, п. 1, 2
узя́вшись § 120, п. 2, прим.
узя́вшися § 120, п. 2, прим.
узя́тий § 119, п. 2, 2
узя́тись § 115, п. 9, прим. 3
ука́з § 23, п. 3
укла́д § 23, п. 3
укр. § 62, п. 1
Украї́на § 50, п. 6
Украї́на-не́нька § 37, п. 1, 1
украї́нка § 49, п. 6
украї́нок § 78, 1
Украї́нська гре́ко-католи́цька це́рква § 53, п. 5
Украї́нська люте́ра́нська це́рква § 53, п. 5
Украї́нська правосла́вна це́рква § 53, п. 5
Украї́нський музе́й § 54, п. 3
украї́нцю § 87, п. 3
укра́й § 41, п. 1, 2
Укрзалізни́ця § 61, п. 1, 1
Укрпрофра́да § 61, п. 1, 1

укýпі § 41, п. 1, 2
улáд § 41, п. 1, 2
Улáн-Удé § 154, п. 3, 3
улéсливий § 28
улíтку § 41, п. 1, 2
ультимáтум § 23, п. 3
ультраерóзія § 130, п. 1
ультразвýк § 35, п. 5, 3
ультрамóдний § 35, п. 5, 3
Ýмане § 95, п. 5
Ýмані § 95, п. 1; п. 4
Ýманню § 95, п. 3, 1
Ýманщина § 27, п. 2
умúсний § 28
умíльцю § 87, п. 3
умíльче § 87, п. 3
умíнню § 83, п. 2, 1
умíння § 66, II, б; § 68, II; § 82, I; § 88, п. 3
умíнням § 85, п. 2
умінь § 89, п. 2
умóва § 23, п. 3
у нагорóду § 41, п. 2, 1
унáслідок § 42, п. 1, 1
унúз § 41, п. 1, 2
унизý § 41, п. 1, 2
університáгу § 82, III, п. 2, 5
«Університéт» § 50, п. 14
університéту § 82, III, п. 2, 3
унічию́ § 41, п. 1, 6
у нóгу § 41, п. 2, 1
уночí § 41, п. 1, 2
ун-т § 62, п. 2
Ýнтер-ден-Лíнден-штрáсе § 50, п. 5
унтерофіцéр § 35, п. 5, 4
У Ну Мунг § 146, п. 1, 6
упакóваний § 34, п. 1
упакóвання § 34, п. 1
упáм'ятку § 41, п. 1, 3
упéнь § 41, п. 1, 2
уперéд § 41, п. 1, 2
упереміш § 41, п. 1, 3
упéрти § 115, п. 3, 2, ж, прим.
упéрше § 41, п. 1, 5
уподóвж § 41, п. 1, 7; § 42, п. 1, 1
у пóзику § 41, п. 2, 1
у пóміч § 41, п. 2, 1
упóперек § 41, п. 1, 2
упóру § 41, п. 1, 2
упрáва § 23, п. 3
Управлíння освíти Шевчéнківської в мíсті Киéві держáвної адміністрáції § 54, п. 1
упродóвж § 42, п. 1, 1
урагáну § 82, III, п. 2, 1, ґ
урáз § 41, п. 1, 2
у рáзі § 42, п. 3
Урáл § 23, п. 3
Урáлу § 82, III, п. 2, 5
урáнці § 41, п. 1, 2
Урбáна § 135
Урбáнчик § 144, п. 13, 2, прим. 1
ýрвища § 88, п. 3
урéшті § 41, п. 1, 2
урúвку § 82, III, п. 2, 5
урíвень § 41, п. 1, 2
урíвні § 41, п. 1, 2
урожáєм § 85, п. 1
урóзкид § 41, п. 1, 3
урóзліт § 41, п. 1, 3
урóзсип § 41, п. 1, 3
урóзтіч § 41, п. 1, 3
уручнý § 41, п. 1, 4
уря́д § 41, п. 1, 2
ýряду § 82, III, п. 2, 3
Усвя́тцев § 144, п. 3, 3
усерéдині § 41, п. 1, 2
усé-такú § 44, п. 3, 1
усмáк § 41, п. 1, 2
усміхнýвсь § 115, п. 9, прим. 3

у́сміху § 82, III, п. 2, 9
у́спіх § 67, II, п. 1
у́спіху § 82, III, п. 2, 1, в; п. 2, 9
уста́лення § 23, п. 3
устано́ва § 23, п. 3
устано́влювати § 11, п. 1
у стокра́т § 41, п. 2, 1
у́стрій § 9, п. 1, 1, а
усту́п § 23, п. 3
Усть-Каменого́рськ § 154, п. 3, 4
усть-каменого́рський § 154, п. 3, 4
усу́нений § 119, п. 2, 2, прим., 1
усу́нути § 119, п. 2, 2, прим., 1
усу́нутий § 119, п. 2, 2, прим., 1
усьо́го § 113, прим. 2
усьо́му § 113, прим. 2
ути́м § 41, п. 1, 6
уто́пія § 23, п. 3
у́треня § 54, п. 8
утре́тє § 41, п. 1, 5
утри́чі § 41, п. 1, 1
утро́є § 41, п. 1, 5
утрьо́х § 41, п. 1, 5
у ці́лості § 41, п. 2, 1
учени́ця § 32, п. 4
у́чень § 10, п. 1; § 32, п. 3
уче́тверо § 41, п. 1, 5
учетве́рте § 41, п. 1, 5
учи́телеві § 86, п. 3, 2, прим. 3
учи́телі § 86, п. 3, 2, прим. 3
учителі́ § 93; *на учителя́х* § 93
учи́тель § 67, II, п. 2
учи́тель-фі́зик § 37, п. 1, 3
учи́телю § 86, п. 3, 2, прим. 3
учителюва́ти § 34, п. 1
учи́теля § 82, III, п. 1, 1
у́чня § 82, III, п. 1, 1
учотирьо́х § 41, п. 1, 5
уше́й § 89, п. 3
у́ші § 89, п. 3
ущі́рть § 41, п. 1, 2
уя́ва § 23, п. 3

Ф

фа § 140, 2
фа́брик § 76, 1
фа́брика § 67, I, п. 1; § 129, III, п. 1; *на фа́бриці* § 70; § 73
фа́брикам § 77, 1
фа́бриками § 79, 1
фа́брики § 69, 1; § 75, п. 1; § 78, п. 2
фа́брикою § 72
фа́брику § 71
фавн § 49, п. 7, 2, прим. 1
фа́вна § 131
файл § 121, п. 1, 1
фа́ктора § 82, III, п. 2, 9, прим.
фа́ктору § 82, III, п. 2, 9, прим.
фа́льші § 95, п. 1
фан-клу́б § 36, п. 2, 1, Б, а
Фара́х § 140, 9
фармпрепара́т § 35, п. 5, 1
фаса́ду § 82, III, п. 2, 5
Фа́стів § 9, п. 1, 1, г
Фа́тіма Гаса́н-кизи́ — *з Фатімо́ю Гаса́н-кизи́* § 140, п. 2, прим.
Фатья́нов § 144, п. 13, 1, а
фа́уна § 131
Фа́уст § 131
фахіве́ць § 9, п. 3, 1, а
фахівця́ § 82, III, п. 1, 1
фая́нс § 126
Федера́ція незале́жних профспіло́к України § 54, п. 1
Фе́дін § 144, п. 2
Фе́дір § 32, п. 11, прим.; § 143, п. 2, прим. 1
Фе́дорівна § 32, п. 11, прим.
Фе́доров § 144, п. 4, 2
Фе́дорович § 32, п. 11, прим.

Фе́дченко § 27, п. 6
Федчи́шин § 27, п. 6
Феєрба́х § 126
феєрве́рк § 126; § 130, п. 1
фе́йсбу́ку § 82, III, п. 2, 1, д
фено́мена § 82, III, п. 1, 1; III, п. 2, 9, прим.
фено́мену § 82, III, п. 2, 1, г; п. 2, 9, прим.
фе́рмер § 67, II, п. 1
Фесса́лія § 123
фе́я § 49, п. 7, 2, прим. 1
Ф'е́золе § 138, п. 1, 1
Фили́п § 144, п. 6
фіа́лка § 129, I, п. 2
фібриноге́ну § 82, III, п. 2, 6
фігури́стка § 32, п. 4
фі́зик § 32, п. 1, прим.
фі́зика § 140, I
фі́зик-учи́тель § 37, п. 1, 3
фізи́чний § 129, III, п. 1
Фікрет-кизи́ § 146, п. 3, 4
філе́ § 130, п. 1
Філіппі́ни § 152, п. 2; § 153, п. 1
філіппі́нський § 153, п. 1
фільва́рку § 82, III, п. 2, 5
фільм § 139, 2
фін § 128, п. 1
фіна́нсам § 100, п. 3, 1
фіна́нсами § 100, п. 5, 1
фіна́нси § 100, п. 1, 1; п. 4, 1; § 129, I, п. 6; *у фіна́нсах* § 100, п. 6
фіна́нсів § 100, п. 2, 2
фі́ни § 128, п. 1
Фінля́ндія § 121, п. 1, 2
Фі́нська зато́ка § 154, п. 1, 2
фіоле́товий § 129, I, п. 2
Фірдоусі́ § 140, 4
фі́рма § 67, I, п. 1
фі́рма «І́мідж» § 54, п. 5
фі́тнес-клуб § 36, п. 2, 1, Б, а
фітотерапі́я § 35, п. 5, 2
Фіу́ме § 129, I, п. 2
ф-ка § 62, п. 2
фла́єр § 126
фланє́лі § 95, п. 1
флеш-BIOS § 35, 5, 3, прим. 3
флешінтерв'ю § 35, п. 5, 3
флі́геля § 82, III, п. 1, 2, ж
Фліт-стрі́т § 129, III, п. 4, прим. 1
Флобе́р § 121, п. 1, 1
Флори́да § 129, III, п. 2
флот § 121, п. 1, 1
Фля́йшер § 136, п. 1
Ф/м § 165, п. 3, б
фоє́ § 126; § 130, п. 1
фолкгу́рт § 35, п. 5, 2
Фолл-Ри́вер § 140, 7; § 154, п. 3, 4
фолл-ри́верський § 154, п. 3, 4
фолькму́зика § 35, п. 5, 2
«фольксва́ген» § 58, п. 2
«Фольксва́ген» § 58, п. 2; § 122, п. 1
фон Бі́смарк § 147, п. 3
Фонві́зін § 146, п. 1, 4, прим. 2
фон дер Гольц § 146, п. 1, 4
фоноза́пис § 35, п. 5, 2
Фонте́н-сюр-Рон § 50, п. 2, прим.
фо́рмула § 121, п. 1, 1
форпо́ст § 28, прим.
форпо́стний § 28, прим.
фотогра́фія § 5
фотоспра́ва § 36, п. 1, 4
фразеологі́зму § 82, III, п. 1, 2, в
Франка́ § 82, II
фра́нка § 82, III, п. 1, 2, е
Франкі́вська кімна́та § 49, п. 9, 3
франкі́вські соне́ти § 49, п. 9, 3, прим., 1
франкозна́вець § 49, п. 5

Фра́нкфурта § 82, III, п. 1, 2, к
Фра́нкфурт-на-Ма́йні § 50, п. 2, прим.; § 152, п. 6; § 154, п. 3, 5
фра́нкфуртський-на-Ма́йні § 154, п. 3, 5
францу́з § 49, п. 6; § 153, п. 2, 1
Францу́зька Респу́бліка § 50, п. 6
францу́зький § 153, п. 2, 1
фра́у § 140, 6
фрейди́зму § 82, III, п. 2, 1, г
фре́кен § 140, 8
Фрі́дріх-Вільге́льм § 146, п. 3, 1
Фрі́дріху § 87, п. 1
фро́йляйн § 136, п. 1; § 140, 8
фунда́мент — *на фунда́менті* § 86, п. 1, 1
фу́нта § 82, III, п. 1, 2, ґ
фу́нтика § 82, III, п. 1, 2, ґ
Фур'є́ § 138, п. 1, 1
футбо́л § 121, п. 1, 1
футбо́лу § 82, III, п. 2, 4
футля́р § 67, II, п. 1
футля́ри § 88, п. 1
Фу́чик § 144, п. 6, 2
фюзеля́ж § 138, п. 2, 2

Х

хаба́р § 67, II, п. 2
хабарода́вець § 67, II, п. 2, прим.
хабаромі́сткість § 67, II, п. 2, прим.
хабарооде́ржувач § 67, II, п. 2, прим.
хазяї́ § 88, п. 1, прим.
хазяїни́ § 88, п. 1, прим.
Хаї́м § 129, II
ха́кер § 134
Хакі́м § 122, п. 4
халва́ § 121, п. 1, 1
Хаммура́пі § 122, п. 4
хану́м § 122, п. 4; § 140, 8
хапа́ти § 11, п. 1
харакі́рі § 122, п. 4; § 129, I, п. 5
хара́ктері § 86, п. 1, 1
Ха́ра-Нур § 50, п. 4, прим.
Ха́рків § 9, п. 1, 1, г; § 27, п. 1; § 83, п. 2, 2; § 148
Ха́рківський тра́кторний заво́д § 54, п. 4
Ха́рків-Това́рний § 154, п. 3, 1
ха́рків-това́рний § 154, п. 3, 1
Ха́ркова § 82, III, п. 1, 2, к
Ха́рковом § 85, п. 3, 2
Ха́ркову § 83, п. 2, 2
ха́тній § 33, п. 1; § 102, 1
Хая́м § 126
хв § 62, п. 1; § 155, п. 2, прим., 2, а
хвастли́вий § 28
хвастну́ти § 28
Хеєрда́л § 126
хи́жо § 10, п. 2, 4, прим.
химе́ра § 129, I, п. 6
хи́сту § 82, III, п. 2, 1, г
хи́трощі § 100, п. 1, 2
хи́трощів § 100, п. 2, 2
хіба́ що § 44, п. 1, 10
хіджа́б § 122, п. 4
хі́мієтерапія § 35, п. 2, 4
хі́мік § 32, п. 1, прим.
хі́міко-бактеріологі́чний § 40, п. 2, 2, б
хімі́чно стійки́й § 40, п. 1, 2, в, прим. 1
хі́мія § 129, I, п. 6
хіру́рг § 129, I, п. 6
х/к § 165, п. 3, а
Хліб § 49, п. 7, 3
хлі́ба § 82, III, п. 2, 6
хліба́ § 88, п. 3
хліби́ § 88, п. 3
хлібода́р § 36, п. 1, 1
хлібозаготіве́льний § 40, п. 1, 1

хліборі́з § 36, п. 1, 1
хлібоpóб § 9, п. 3, 5, д
хлібоpóбство § 9, п. 3, 5, д
хліб-сі́ль § 35, п. 6, 2, в
хлівá § 82, III, п. 2, 5
хлóпець § 66, II, б
хлóпця § 84, п. 1
хлóпче § 87, п. 3
хлóпчика § 82, III, п. 1, 1
хлóпчик-мізи́нчик § 37, п. 1, 1
хлопчи́сько § 32, п. 10; § 66, II, б
хлоп'я́т § 99, п. 4
хлоп'я́ткові § 86, п. 3, 2
хлорбензóл § 35, п. 4, 1
хлорвіні́л § 35, п. 4, 1
хлорфенóльний § 40, п. 1, 2, д
Хме́леве § 153, п. 2
хме́лівський § 153, п. 2
хóбі § 122, п. 4
ходи́в був § 115, п. 9
ходи́в-ходи́в § 35, п. 6, 1
ходи́ла булá § 115, п. 9
ходи́ли були́ § 115, п. 9
ходи́ло б § 44, п. 1, 12
ходи́ти § 32, п. 5; § 118
ходи́ть § 118, прим. 1
ході́ння § 9, п. 3, 4; § 32, п. 5
Хóдорова § 82, III, п. 1, 2, к
хóду § 82, III, п. 2, 1, в
хоке́й § 122, п. 4
хоке́ю § 82, III, п. 2, 4
хол § 122, п. 4
хóлдинг § 122, п. 4
холóдний § 33, п. 1
Холóдний Яр § 154, п. 1, 1
хóлоду § 82, III, п. 2, 1, ґ
Хомá § 32, п. 11
Хоми́ч § 32, п. 11
Хóмівна § 32, п. 11
Хóмович § 32, п. 11
хори́ст § 32, п. 14
хорóбрий § 101, 1
хорóбрости § 95, п. 1, прим. 1
хорóбрості § 95, п. 1
хорт § 9, п. 2, 2
хóру § 82, III, п. 2, 2
Хоти́нський зáмок § 55, п. 2
хотíти § 115, п. 4; § 118; *хотíти* (парадигма) § 115, п. 3, 2, ж
хочá б § 43, п. 2, 1
хóч би § 43, п. 2, 1
хоч-не-хóч § 41, п. 3, 5
Хо Ші Мін § 146, п. 1, 6; прим.
храм Васи́лія Блаже́нного § 55, п. 2, прим.
храм Христá Спаси́теля § 53, п. 7
хребе́т § 50, п. 1; § 154, п. 2, 1, прим.
хребтá § 82, III, п. 1, 2, є
хре́сний хід § 54, п. 8
Хрест Івáна Мазе́пи § 57, п. 1
хрестóві похóди § 52, п. 2, прим. 3
Хри́сте § 87, п. 4, прим. 6
Христé § 87, п. 4, прим. 6
християнство § 67, II, п. 1, прим.; § 129, I, п. 6
Християнсько-демократи́чний союз Німе́ччини § 54, п. 2
Хри́стов § 144, п. 6
Христóс § 87, п. 4, прим. 6
Христóсе § 87, п. 4, прим. 6
хрущі́в § 91, п. 1
Хрущóв § 144, п. 4, 3
хто (парадигма) § 112
хто-бу́дь § 39, п. 2
хтóзна-де § 41, п. 3, 3
хтóзна-коли́ § 44, п. 3, 2
хтóзна при кóму § 39, п. 2
хтóзна-як § 41, п. 3, 3
хтóзна-яки́й § 39, п. 2; § 44, п. 3, 2
хто-не́будь § 39, п. 2; § 44, п. 3, 2; § 114

хтось § 39, п. 1; § 44, п. 2, 4; § 114
Хуáна Кáрлоса Альфóнсо Вікто́ра Марії де Бурбóна § 140, п. 1
худ. § 62, п. 1
худóжник-пейзажи́ст § 37, п. 1, 3
худóжниця-карикатури́стка § 36, п. 2, 1, А, а
худóжній § 33, п. 1; § 102, 1
худóжньо-реставраці́йний § 40, п. 2, 2, а
Хусаї́нов § 129, II
Хустця́ § 82, III, п. 1, 2, к
ху́тер § 89, п. 2
ху́тора § 82, III, п. 2, 5
Хя́рма § 151, п. 1, прим.

Ц

ц § 62, п. 1; § 155, п. 2, прим., 2, а
Цап-Відбувáйло § 36, п. 2, 1, А, в
цар § 56, прим. 2
Цари́ця Небéсна § 53, п. 2
царкá § 27, п. 1
царьóк § 26, п. 1, 2; § 27, п. 1
Цвік § 144, п. 11
цвях § 7, п. 1, прим.; § 27, п. 3
цéбто § 43, п. 1
цей (парадигма) § 111
целулóїд § 3, п. 4
цементобетóнний § 40, п. 1, 1
цементовóз § 35, п. 2, 1
Цéнкий § 144, п. 2
цéнта § 82, III, п. 1, 2, е
центр § 127
Центрáльний автовокзáл § 54, п. 4
церк. § 62, п. 1
цéрква § 76, прим. 1
церкóв § 76, прим. 1
Цеци́лін § 144, п. 7, 3, а
Циганкóв § 144, п. 8
циклóну § 82, III, п. 2, 1, ґ
цилíндр § 127
цилíндра § 82, III, п. 1, 2, в
Цимля́нськ § 149, п. 4, 3, а
Циндáо § 129, III, п. 3
Ци́рліць § 144, п. 13, 2, прим. 1
цистéрна § 129, III, п. 1
ци́фра § 129, III, п. 1
Цицерóн § 144, п. 7, 3, а
ціанíд § 129, I, п. 2
Ціолкóвський § 144, п. 7, 3, а
ціпи́лно § 27, п. 4
цокотíти § 115, п. 3, 1
цукéрки «Асортí» § 58, п. 1
цу́кро-протеї́новий § 40, п. 2, 2, в
ЦУМ § 61, п. 2; *з ЦУМу, у ЦУМі* § 61, п. 2
цьогó § 8, 2; § 26, п. 1, 2
цьóго § 113, прим. 2
цьогорíчний § 102, 2
цьóму § 113, прим. 2
Цюй Юáнь § 146, п. 2, 5, прим.
Цю́рих § 19, п. 1, 3
цю́рихський § 19, п. 1, 3
Цюру́пинськ § 153, п. 1
цюру́пинський § 153, п. 1
Цявлóвський § 144, п. 13, 1, прим.

Ч

чагарнику́ § 82, III, п. 2, 2, а
чаєня́ § 32, п. 7
чáйника § 82, III, п. 1, 2, з
Чан Кайші́ § 146, п. 1, 6, прим.; п. 2, 5, прим.
Чáпек § 144, п. 2
Чáплін § 134
Чáпліном § 85, п. 3, 1
чар-зíлля § 36, п. 2, 1, Б, а
Чáрльз § 139, 2
час від чáсу § 41, п. 2, 2

Часово́го Я́ру § 82, III, п. 1, 2, к, прим.
частíвка § 32, п. 12
ча́сто-гу́сто § 35, п. 6, 2, а
чат § 134
чв. § 62, п. 1
чверть § 107, п. 1
Чебокса́ри § 149, п. 5; § 152, п. 2
чека́ння § 11, п. 2
чека́ти § 11, п. 2
Челя́бінськ § 149, п. 4, 1, в
Че́мберлен § 133
Ченстохо́ва § 149, п. 6
червíнця § 82, III, п. 1, 2, е
червíнчика § 82, III, п. 1, 2, е
Черво́на Ша́почка § 49, п. 7, 3
«Черво́ний Ху́тір» § 50, п. 14
Червонié́м § 85, п. 1
червоногаря́чий § 40, п. 2, 2, г
черво́но-зеле́но-си́ній § 40, п. 2, 2, г
червононíжка § 36, п. 1, 2
червонопíрка § 36, п. 1, 2
черв'я́к § 7, п. 1, прим.
черевúка § 82, III, п. 1, 2, и
черевúчка § 82, III, п. 1, 2, и
чередá § 9, п. 3, 2, а
че́рез § 9, п. 2, 3
черезплíчник § 31, п. 2
че́рез си́лу § 41, п. 2, 1
че́рез те що § 43, п. 2, 2
Череповéць § 151, п. 2, 1; § 153, п. 2, 2
череповéцький § 153, п. 2, 2
черíдка § 9, п. 3, 2, а
Черка́си § 153, п. 2, 3
Черка́ське старо́ство § 50, п. 8
черка́ський § 153, п. 2, 3
черке́с § 153, п. 2, 3
черке́ський § 153, п. 2, 3
черне́тка § 10, п. 1
Черне́ць § 142, п. 1
Чернишо́в § 144, п. 8
Чернівцí § 100, п. 1, 2; § 148; § 152, п. 2; *у Чернівця́х* § 100, п. 6
Чернівцíв § 100, п. 2, 2
Чернівця́м § 100, п. 3, 2
Чернівця́ми § 100, п. 5, 2
Чернíгів § 9, п. 1, 1, г; § 148; § 153, п. 2
чернíгівський § 153, п. 2
черпака́ § 82, III, п. 1, 2, з
Че́рчилль § 135
чеса́ти § 115, п. 4
че́сний § 28
че́сти § 95, п. 1, прим. 1
честь § 28
Честь § 60, п. 3
честь че́стю § 35, п. 6, 2, г, прим.
че́ський § 19, п. 1, 3; § 153, п. 2, 3
че́тверо § 105, п. 10
четве́ртий § 10, п. 1; § 106, п. 1
чех § 19, п. 1, 3; § 153, п. 2, 3
Чигири́н § 153, п. 1
чигири́нський § 153, п. 1
чий-бу́дь § 39, п. 2
чий-не́будь § 39, п. 2; § 44, п. 3, 2
чийо́го § 8, п. 1, 1
чий (парадигма) § 112
чийсь § 114
Чика́го § 122, п. 1; § 129, III, п. 3
Чикова́ні § 144, п. 7, 3, а
Чи́лі § 129, III, п. 3
чилíйський § 129, III, п. 3
чимале́нький § 44, п. 2, 1
чима́ло § 41, п. 1, 9; § 44, п. 2, 1
чимду́ж § 41, п. 1, 8
чимра́з § 41, п. 1, 8
Чингісха́н § 144, п. 7, 3, а; § 146, п. 3, 4

чин чи́ном § 35, п. 6, 2, г, прим.
чисе́льника § 82, III, п. 1, 2, г
числе́нний § 29, п. 3, 1
числе́нність § 29, п. 3, 1
числе́нно § 29, п. 3, 1
числі́вника § 82, III, п. 1, 2, г
чи́стий § 101, 1
Чистово́дне § 154, п. 2, 1
чистово́днівський § 154, п. 2, 1
чисть § 116, п. 2, 3
чи́стьмо § 116, п. 2, 3
чи́стьте § 116, п. 2, 3
Чита́ § 153, п. 1
читаче́ві § 86, п. 3, 2, прим. 3
читачі́ § 86, п. 3, 2, прим. 3
читачу́ § 86, п. 3, 2, прим. 3
чити́нський § 153, п. 1
чи то § 44, п. 1, 11
чичеро́не § 129, III, п. 1
Чи́чиков § 144, п. 7, 3, а
чіаба́та § 129, I, п. 2
чі́тко окре́слений § 40, п. 1, 2, в, прим. 1
член-кореспонде́нт § 36, п. 2, 1, А, а; § 56, прим. 1
чл.-кор. § 62, п. 1
чобі́т § 89, п. 1, прим.
чобітьми́ § 92, п. 2
чо́бота § 82, III, п. 1, 2, и
чо́ботами § 92, п. 2
чо́ботах § 93
чо́ботів § 89, п. 1, прим.
чобо́тями § 92, п. 2
чобо́тях § 93
чо́го § 113, прим. 2; *до чо́го* § 41, п. 1, 6
чо́гось § 113, прим. 2
чоловік § 10, п. 1; § 89, п. 1, прим.
чоловікі́в § 89, п. 1, прим.
чо́му § 113, прим. 2
чому́сь § 10, п. 1
чо́мусь § 113, прим. 2
Чо́рне мо́ре § 154, п. 1, 2
чо́рний § 10, п. 1; п. 2, 4
чорни́ло § 10, п. 2, 4
чорни́ти § 10, п. 2, 4
чорни́ці § 10, п. 2, 4
чорні́ти § 10, п. 2, 4
Чорно́билю § 82, III, п. 2, 8
Чорно́биля § 82, III, п. 2, 8, прим.
чорно́зем § 35, п. 1; § 36, п. 1, 2
чорнозе́мний § 40, п. 1, 1
чорно́ліс § 36, п. 1, 2
чорноро́б § 9, п. 3, 5, д
чорно́слив § 36, п. 1, 2
Чорноті́нь § 142, п. 1, прим. 2
чоти́ри § 10, п. 1; *чоти́ри* (парадигма) § 105, п. 2
чотириа́ктний § 35, п. 5, 5
чотириба́льний § 35, п. 3, 2, а
чотириколі́сний § 40, п. 1, 2, е
чотирику́тник § 35, п. 3, 2, а
чотирику́тний § 101, 1
чотиримі́сячний § 35, п. 5, 5
чотириосьови́й § 35, п. 3, 2, а
чотири слухачі́ § 88, п. 2, прим. 1
чоти́риста § 105, п. 5
чоти́ри тре́тіх § 107, п. 1
чотирна́дцять § 105, п. 3
чотирьохмільйо́нний § 35, п. 4, 1; § 38, п. 1, 2; § 106, п. 1
чотирьохмілья́рдний § 35, п. 4, 1
чотирьохсо́тий § 106, п. 1
чотирьохсотрі́ччя § 35, п. 4, 1
чотирьохсо́т сімдесяти́ восьми́ ти́сяч шестисо́т п'ятдесяти́ дев'яти́ § 105, п. 6
чотирьохти́сячний § 106, п. 1
чува́ський § 153, п. 2, 3
чува́ш § 153, п. 2, 3
Чугу́єве § 87, п. 4
Чугу́їв § 87, п. 4

чудо́вий § 101, 1
чумако́ві § 86, п. 3, 2, прим. 1
чумаку́ § 86, п. 3, 2, прим. 1
Чума́цький Шлях § 51
чума́че § 87, п. 3
чу́му § 82, III, п. 2, 5
Чупри́нків § 76, 3
Чусова́ § 152, п. 3
чу́ти (парадигма) § 115, п. 1, 1; п. 3, 2, а
Чхве Чхвіво́н § 49, п. 3

Ш

шабе́ль § 76, прим. 1
шабло́на § 82, III, п. 2, 9, прим.
шабло́ну § 82, III, п. 2, 9, прим.
шайб § 76, 1
шале́ § 140, 3
шале́ний § 29, п. 3, 2, прим.
шалі́вка § 32, п. 12
Шампа́нь § 139, 2
шампу́нь «Олі́вковий» § 58, п. 1
Шантії́ § 125; § 129, I, п. 2; § 140, 4
Ша́ргорода § 82, III, п. 1, 2, к
шардоне́ § 130, п. 1
шарудіння § 32, п. 5
шарудіти § 32, п. 5
шасі́ § 128, п. 1; § 129, I, п. 5
шах § 19, п. 1, 3; § 56, прим. 2
шахі́д § 122, п. 4
ша́хський § 19, п. 1, 3
шахт § 76, прим. 1
ша́хта § 76, прим. 1
шахта́р § 67, II, п. 2; *на шахтаря́х* § 93
шахтаре́ві § 83, п. 1
шахтаря́м § 90
шахтаря́ми § 92, п. 1
Ша́хти § 149, п. 5; § 153, п. 1
ша́хтинський § 153, п. 1
Швейца́рія § 136, п. 1
Швець § 141; § 142, п. 1
швидкохі́д § 9, п. 3, 5, д
швидкохі́дний § 9, п. 3, 5, д
шевроле́ § 130, п. 1
шевці́в § 9, п. 1, 1, в; § 101, 2
ше́вче § 87, п. 3
Шевче́нка § 82, II
Шевче́нки § 49, п. 5
шевченкіа́на § 49, п. 5
Шевче́нківська пре́мія § 49, п. 9, 3
шевче́нківський стиль § 49, п. 9, 3, прим., 1
Шевче́нко § 33, п. 6, а
Шевче́нкова § 33, п. 6, а
Шевче́нкове § 33, п. 6, а
Шевче́нкові поéзії § 49, п. 9, 1
Шекспі́р § 133; § 142, п. 1, прим. 3
ше́лест § 9, п. 2, 3
Ше́ллі § 140, 4
Шепеті́вка § 148; § 152, п. 1, I
ше́піт § 1
шепоті́ти § 1
Шереме́тьєво § 152, п. 3, прим.
Ше́рлі § 135
Ше́рлок § 128, п. 4
ше́стеро § 105, п. 10
шестиде́нка § 10, п. 1; § 36, п. 1, 6
ший § 116, п. 2, 1
ши́ймо § 116, п. 2, 1
ши́йте § 116, п. 2, 1
Ши́мчак § 144, п. 6, 2
ши́нку § 82, III, п. 2, 5
ши́рма § 129, III, п. 1
широ́кий § 1
Широ́кий Яр § 154, п. 1, 1
ши́роко § 1
Широ́кого Ла́ну § 82, III, п. 1, 2, к, прим.
широчина́ § 95, п. 1, прим. 2
широчі́нь § 95, п. 1, прим. 2

ши́ти (парадигма) § 115, п. 3, 2, а
ши́фер § 67, II, п. 1
шифр § 129, III, п. 1
шихті́вка § 32, п. 12
Ши́шкін § 144, п. 7, 3, а
Шіофок § 129, III, п. 3
шістдеся́т § 105, п. 4
шістдеся́тий § 106, п. 1
шістдесятип'ятимільйо́нний § 38, п. 1, 2
шістна́дцять § 28; § 105, п. 3
шістсо́т § 105, п. 5
шість (парадигма) § 105, п. 2
шкі́ва § 82, III, п. 1, 2, г
шкіл § 76, 1
«Шко́ла» § 50, п. 14
школя́р § 27, п. 1; § 67, II, п. 3
школя́ре § 87, п. 3
школярі́ § 88, п. 2
школярі́в § 89, п. 1
шлакобло́к § 36, п. 1, 3
шлу́нка § 82, III, п. 1, 2, є; § 82, III, п. 2, 9, прим.
шлу́нку § 82, III, п. 2, 9, прим.
шлях § 50, п. 11
шляхе́тний § 101, 1
шляху́ § 86, п. 2, 2
Шмельо́в § 144, п. 2
шовк § 9, п. 2, 2
шоколя́д «Сві́точ» § 58, п. 1
шосе́ § 140, 3
шо́стий § 10, п. 1; § 106, п. 1
шо́стий по́верх § 106, п. 2
шо́у § 133; § 140, 6
шоу́му § 82, III, п. 2, 1, в
шофе́р § 67, II, п. 1
шпи́лька § 26, п. 1, 3, прим.
шприц § 27, п. 7
штабскапіта́н § 35, п. 5, 4
шта́бу § 82, III, п. 2, 5
штана́м § 100, п. 3, 1
штана́ми § 100, п. 5, 3
штани́ § 100, п. 1, 1; *у штана́х, у шта́нях* § 100, п. 6
штаньми́ § 100, п. 5, 3
шта́ням § 100, п. 3, 1
шта́нями § 100, п. 5, 3
штат Теха́с § 50, п. 9
Што́кманн § 128, п. 4
штрейкбре́хер § 136, п. 1
штрихко́д § 35, п. 5, 1

Щ

щавлю́ § 82, III, п. 2, 2, б
щасли́вий § 28; § 101, 1
ща́стя § 27, п. 3; § 28
ща́стям § 85, п. 2
щемі́ти § 10, п. 1
щети́на § 10, п. 1
Ще́цин § 149, п. 1
Щигло́в § 144, п. 7, 3, а
Щигри́ § 149, п. 4, 3, а
Щипачо́в § 144, п. 4, 3
щоб § 43, п. 1
що-бу́дь § 39, п. 2; § 44, п. 3, 2; § 114
щове́чора § 41, п. 1, 9; § 44, п. 2, 1
щогоди́ни § 41, п. 1, 9; § 44, п. 2, 1
Що́голеве § 87, п. 4
Що́голів § 87, п. 4
щода́лі § 41, п. 1, 9
щоде́нник § 44, п. 2, 1
щоде́нно § 41, п. 1, 9
щодня́ § 41, п. 1, 9; § 44, п. 2, 1
щодоби́ § 44, п. 2, 1
щоду́ху § 41, п. 1, 9; § 44, п. 2, 1
що́ ж до § 44, п. 1, 10
щока́ § 10, п. 1
Що́кіно § 149, п. 2, 3
щомі́сяця § 41, п. 1, 9

щомо́га § 41, п. 1, 9
щонайбі́льше § 41, п. 1, 9
щонайдо́вше § 41, п. 1, 9
щонайду́жче § 41, п. 1, 9
щонайкра́ще § 41, п. 1, 9
щонайкра́щий § 44, п. 2, 1
щонайме́нше § 41, п. 1, 9
щонайсильні́ший § 104, п. 2, 2
щонайши́рше § 41, п. 1, 9
що-не́будь § 39, п. 2; § 114
щоно́чі § 41, п. 1, 9
що (парадигма) § 112
щопра́вда § 41, п. 1, 9; § 44, п. 2, 1
щора́з § 41, п. 1, 9
щора́зу § 41, п. 1, 9; § 44, п. 2, 1
щоро́ку § 41, п. 1, 9
щоси́ли § 41, п. 1, 9; § 44, п. 2, 1
щось § 39, п. 1; § 44, п. 2, 4; § 114
що то § 44, п. 1, 11
що то за § 44, п. 1, 11
щохвили́ни § 41, п. 1, 9
Щу́ка § 49, п. 7, 3
щур § 67, II, п. 1
щурі́ § 67, II, п. 1

Ю

ювіля́р § 67, II, п. 1
ю́дині срібняки́ § 49, п. 9, 3, прим., 2
юна́к § 14, п. 2
ЮНЕСКО § 61, п. 2
Юно́на § 126
Юпі́тер § 51
Ю́р'єв § 144, п. 12
Ю́ріївна § 32, п. 11
Ю́рій Клен § 49, п. 1
Ю́рійович § 32, п. 11
Ю́рія § 82, III, п. 1, 1
юроди́вий § 4, п. 1
юту́бу § 82, III, п. 2, 1, д

Я

я (парадигма) § 108
Ябло́нський § 144, п. 11
я́вищами § 92, п. 1
я́вище § 67, II, п. 3
я́вір § 67, II, п. 1
я́вора § 82, III, п. 1, 2, а
яворо́нька § 82, III, п. 1, 2, а
Я́гич § 144, п. 6
ягня́т § 99, п. 4
ягня́та § 99, п. 4; *на ягня́тах* § 99, п. 6
ягня́тами § 99, п. 5
ягня́ткові § 83, п. 1, прим.
ягня́тку § 83, п. 1, прим.
Яготино́м § 85, п. 3, 2
яє́ць § 89, п. 2
яє́чко § 32, п. 8
яє́чку § 86, п. 2, 1
яє́чня § 21, 1
язи́к — *на язиці́* § 86, п. 1, 1
яйце́ § 21, 1
Як-42 § 35, п. 6, 5
яка́сь § 44, п. 2, 4
якби́ § 43, п. 1
яке́сь § 44, п. 2, 4
яки́й § 112
яки́й-будь § 39, п. 2
яки́й-не́будь § 39, п. 2
яки́йсь § 39, п. 1; § 44, п. 2, 4
Я́ків § 32, п. 11
Я́ківна § 32, п. 11
я́кісний § 28
я́кість § 4, п. 1; § 28
я́кістю § 95, п. 3, 2
якнайбі́льше § 41, п. 1, 9
якнайбі́льший § 104, п. 2, 2
якнайдо́вше § 41, п. 1, 9
якнайду́жче § 41, п. 1, 9
якнайшви́дше § 44, п. 2, 1
якнайшви́дший § 104, п. 2, 2

як-не́будь § 41, п. 3, 3
як-не-я́к § 41, п. 3, 5
Я́коб-Ка́йзер-плац § 50, п. 5
Я́кович § 32, п. 11
Якови́шин § 83, п. 2, 2, прим.
Якови́шинові § 83, п. 2, 2, прим.
Якови́шину § 83, п. 2, 2, прим.
якомо́га § 41, п. 1, 9; § 44, п. 2, 1
я́кось § 41, п. 1, 9; § 44, п. 2, 4
яко́сь § 41, п. 1, 9
я́кось-то § 44, п. 3, 1
як-о́т § 44, п. 3, 1
якра́з § 41, п. 1, 9
як тре́ба § 41, п. 2, 1
якщо́ § 43, п. 1
Я́мпіль § 148
Я́мполя § 82, III, п. 1, 2, к
Я́ндекс § 54, п. 7
яр § 50, п. 11
Яропо́лк § 146, п. 2, 4
Яросла́в § 66, II, а; § 143
Яросла́ва § 82, III, п. 1, 2, к
Яросла́в Васи́льович (парадигма) § 143, п. 3
Яросла́ве Андрі́йовичу § 87, п. 4, прим. 4
Яросла́вів Вал § 50, п. 11
Яросла́в І́горьович (парадигма) § 143, п. 3
Яросла́в Му́дрий § 49, п. 9, 2
Яросла́в Олексі́йович (парадигма) § 143, п. 3
Яр-під-За́йчиком § 154, п. 3, 5
я́рський-під-за́йчиком § 154, п. 3, 5
я́ру § 82, III, п. 2, 5
яру́ § 86, п. 2, 2
я́сел § 100, п. 2, 3
я́сен § 100, п. 2, 3; § 101, 3
ясено́чка § 82, III, п. 1, 2, а
я́сеню § 87, п. 2
я́сеня § 82, III, п. 1, 2, а
я́сла § 100, п. 1, 3; п. 4, 1; *у я́слах* § 100, п. 6
я́слам § 100, п. 3, 1
я́сна § 100, п. 1, 3
Я́сна Поля́на § 154, п. 2, 6
Ясногоро́дка § 154, п. 2, 1
яснозо́рий § 35, п. 1
яснополя́нський § 154, п. 2, 6
яснополя́нці § 154, п. 2, 6
Я́сси § 52, п. 2, прим. 2
Я́ссько-Кишині́вська опера́ція § 52, п. 2, прим. 2
яструб'я́ткові § 86, п. 3, 2
Я́ффа § 128, п. 3
Ях'я́ § 138, п. 1, 1
ячме́ню § 82, III, п. 2, 2, б
ячмі́нь § 84, п. 2
я́щуру § 82, III, п. 2, 1, б

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА 5

І. ПРАВОПИС ЧАСТИН ОСНОВИ СЛОВА

БУКВЕНІ ПОЗНАЧЕННЯ ДЕЯКИХ ГОЛОСНИХ ЗВУКІВ 11

§ 1. Е, И 11
§ 2. І, И 11
§ 3. Ї 12
§ 4. Я, Ю, Є 12

БУКВЕНІ ПОЗНАЧЕННЯ ДЕЯКИХ ПРИГОЛОСНИХ ЗВУКІВ 12

§ 5. Г 12
§ 6. Ґ 12
§ 7. Апостроф 13
§ 8. ЙО, ЬО 14

ЧЕРГУВАННЯ ГОЛОСНИХ 14

§ 9. Чергування **О—І, Е—І** 14
О, Е, що не переходять в **І** 15
Відхилення в чергуванні **О—І, Е—І** 16
§ 10. Чергування **Е—О** після **Ж, Ч, Ш, ШЧ** (букви **Щ), ДЖ, Й** 18
Чергування голосних у дієслівних коренях 19
§ 11. Чергування **О—А** 19
Чергування невипадного **Е** з **І** 20
Чергування випадного **Е** з **И** 20

ЧЕРГУВАННЯ ПРИГОЛОСНИХ 20

Чергування приголосних під час словозміни 21
§ 12. Чергування **Г, К, Х** із м'якими **З, Ц, С** 21
§ 13. Чергування **Ґ** із м'яким **З** 21
§ 14. Чергування **Г, К, Х** із **Ж, Ч, Ш** 21
§ 15. Чергування **Д** із **ДЖ** 22

§ 16. Чергування **Т—Ч, З—Ж, С—Ш, ЗД—ЖДЖ, СТ— ШЧ** (буква **Щ**) 22
§ 17. Чергування **СТ—ШЧ** (буква **Щ**) 22
§ 18. Чергування **Б—БЛ, П—ПЛ, В—ВЛ, М—МЛ, Ф—ФЛ** 22
Зміни приголосних перед наступним приголосним під час словотворення 23
§ 19. Зміни приголосних перед **-СЬК-(-ИЙ), -СТВ-(-О)** 23
§ 20. Зміни приголосних у прикметниках і прислівниках вищого ступеня порівняння 24
§ 21. Зміни приголосних перед суфіксом **-Н** 24
§ 22. Зміни приголосних перед суфіксальним голосним під час словотворення 24
§ 23. Уживання прийменників **У, В** і початкових **У-, В-** 25
§ 24. Уживання сполучників, часток **І, Й** та початкових **І-, Й-** 28
§ 25. Уживання прийменника **З** і його варіантів **ІЗ, ЗІ (ЗО)** 29

УЖИВАННЯ М'ЯКОГО ЗНАКА (Ь) 31

§ 26. Пишемо **Ь** 31
§ 27. Не пишемо **Ь** 32
Спрощення в буквосполученнях 33
§ 28. -ЖДН-, -ЗДН-, -СТН-, -СТЛ- 33
-ЗКН-, -СКН- 34
-СЛН- 34
Подвоєння букв 34
§ 29. Подвоєння букв як наслідок їх збігу 34
§ 30. Подвоєння букв як наслідок подовження приголосних 36

ПРАВОПИС ПРЕФІКСІВ 37

§ 31. З-, ІЗ-, ЗІ-, ЗО- 37
БЕЗ-, ВІД-, МІЖ- НАД-, ОБ-, ПЕРЕД-, ПІД-, ПОНАД-, РОЗ-, ЧЕРЕЗ- 37
ПРЕ-, ПРИ-, ПРІ- 38
АРХІ- 38
АНТИ-, КВАЗІ- 38

ПРАВОПИС СУФІКСІВ 39

§ 32. Іменникові суфікси 39
-ИК, -НИК / -ІВНИК, -ЛЬНИК 39
-ИВ-(-О) 39
-АЛЬ, -ЕНЬ, -ЕЦЬ (-ЄЦЬ), -ІСТЬ, -ТЕЛЬ 39
-К-(-А), -ИЦ-(-Я), -ИН-(-Я), -ЕС-(-А) 39

-НН-(-Я), -ІНН-(-Я), -ЕНН-(-Я) 40
-ИНН-(-Я) 40
-ЕН-(-Я) [-ЄН-(-Я)] 40
-ЕЧОК (-ЄЧОК), -ЕЧК-(-А) [-ЄЧК-(-А)], -ЕЧК-(-О) [-ЄЧК-(-О)] 40
-ЕНК-(-О) [-ЄНК-(-О)], -ЕНЬК-(-О, -А) [ЄНЬК-(-О)] 40
-ИСЬК-(-О) [-ЇСЬК-(-О)], -ИЩ-(-Е) [-ЇЩ-(-Е)] 41
-ОВИЧ, -ІВН-(-А) [-ЇВН-(-А)] 41
-ІВК-(-А), -ОВК-(-А) 41
-ОК- 41
-ИР, -ИСТ, -ИЗМ, -ІР, -ІСТ, -ІЗМ 42
§ 33. Прикметникові та дієприкметникові суфікси 42
-Н-(-ИЙ), -Н-(-ІЙ) 42
-ИЧН-(-ИЙ), -ІЧН-(-ИЙ) [-ЇЧН-(-ИЙ)] 43
-ИН-, -ЇН 43
-ИН-(-ИЙ), -ЇН-(-ИЙ) 43
-ИСТ-(-ИЙ), -ЇСТ-(-ИЙ) 43
-ЕВ-(-ИЙ), -ЄВ-(-ИЙ), -ОВ-(-ИЙ) 43
-УВАТ-(-ИЙ), -ЮВАТ-(-ИЙ), -ОВАТ-(-ИЙ), -ОВИТ-(-ИЙ) 44
§ 34. Дієслівні суфікси 45
-УВА- (-ЮВА-), -ОВА- (-ЬОВА-) 45
-ОВУВА- (-ЬОВУВА-) 45
-ІР-, -ИР- 45

ПРАВОПИС СЛІВ РАЗОМ, ІЗ ДЕФІСОМ, ОКРЕМО 46

§ 35. Загальні правила правопису складних слів 46
Складні слова зі сполучними голосними **О, Е** (графічно — **Е** та **Є**) 46
Складні слова без сполучного голосного 47
Правопис слів разом і з дефісом 48
§ 36. Складні іменники 51
§ 37. Прикладка 54
§ 38. Складні числівники 55
§ 39. Складні займенники 55
§ 40. Складні прикметники 56
§ 41. Прислівники 60
§ 42. Прийменники 65
§ 43. Сполучники 65
§ 44. Частки 66

УЖИВАННЯ ВЕЛИКОЇ БУКВИ 70

§ 45. Велика буква на початку речення 70
§ 46. Велика буква у звертаннях і ремарках 71
§ 47. Велика та мала букви в рубриках 72
§ 48. Велика буква після двокрапки, на початку прямої мови, цитати 73
§ 49. Власні імена людей, міфологічних осіб, клички тварин 74
§ 50. Географічні та адміністративно-територіальні назви 77
§ 51. Астрономічні назви 80
§ 52. Назви історичних подій, епох, календарних періодів і свят, суспільних заходів 81
§ 53. Назви, пов'язані з релігією 81
§ 54. Назви органів влади, установ, організацій, товариств, партій, об'єднань, підприємств, фірм, агентств 83
§ 55. Назви документів, пам'яток історії та культури, творів літератури та мистецтва, друкованих органів 86
§ 56. Назви посад, звань, титулів 87
§ 57. Назви орденів, медалей, відзнак, премій 88
§ 58. Назви товарних знаків, марок виробів 88
§ 59. Назви порід тварин, видів і сортів рослин 89
§ 60. Велика буква в особливому стилістичному вживанні 89
§ 61. Велика буква у складноскорочених назвах 90
§ 62. Графічні скорочення 91

ПРАВИЛА ПЕРЕНОСУ 93

§ 63. Орфографічні правила переносу 93
§ 64. Технічні правила переносу 95

ЗНАК НАГОЛОСУ (´) 95

§ 65. 95

II. ПРАВОПИС ЗАКІНЧЕНЬ ВІДМІНЮВАНИХ СЛІВ

ІМЕННИК 96

§ 66. Поділ на відміни 96
§ 67. Поділ на групи 97
§ 68. Зразки відмінювання іменників 100
Уваги до правопису відмінкових форм 107
І відміна 107

А. Однина 107
§ 69. Родовий відмінок 107
§ 70. Давальний відмінок 108
§ 71. Знахідний відмінок 108
§ 72. Орудний відмінок 108
§ 73. Місцевий відмінок 108
§ 74. Кличний відмінок 109
Б. Множина 109
§ 75. Називний відмінок 109
§ 76. Родовий відмінок 110
§ 77. Давальний відмінок 111
§ 78. Знахідний відмінок 111
§ 79. Орудний відмінок 111
§ 80. Місцевий відмінок 112
§ 81. Кличний відмінок 112
II відміна 112
А. Однина 112
§ 82. Родовий відмінок 112
§ 83. Давальний відмінок 118
§ 84. Знахідний відмінок 119
§ 85. Орудний відмінок 120
§ 86. Місцевий відмінок 121
§ 87. Кличний відмінок 123
Б. Множина 124
§ 88. Називний відмінок 124
§ 89. Родовий відмінок 125
§ 90. Давальний відмінок 126
§ 91. Знахідний відмінок 126
§ 92. Орудний відмінок 127
§ 93. Місцевий відмінок 127
§ 94. Кличний відмінок 128
III відміна 128
§ 95. Однина 128
§ 96. Множина 129
§ 97. Відмінювання слова МА́ТИ 130
IV відміна 130
§ 98. Однина 130
§ 99. Множина 131
§ 100. Відмінювання іменників, що мають тільки форму множини 132

ПРИКМЕТНИК 133

§ 101. Тверда група прикметників 133
§ 102. М'яка група прикметників 134
§ 103. Зразки відмінювання прикметників 135
§ 104. Ступенювання прикметників 136
Вищий ступінь порівняння прикметників 136
Найвищий ступінь порівняння прикметників 137

ЧИСЛІВНИК 137

КІЛЬКІСНІ ЧИСЛІВНИКИ 137

§ 105. Відмінювання кількісних числівників 137

ПОРЯДКОВІ ЧИСЛІВНИКИ 139

§ 106. Відмінювання порядкових числівників 139

ДРОБОВІ ЧИСЛІВНИКИ 140

§ 107. Відмінювання дробових числівників 140

ЗАЙМЕННИК 141

§ 108. Особові займенники 141
Відмінювання особових займенників 141
§ 109. Зворотний займенник 141
Відмінювання зворотного займенника 141
§ 110. Присвійні займенники 142
Відмінювання присвійних займенників 142
§ 111. Вказівні займенники 142
Відмінювання вказівних займенників 142
§ 112. Питальні займенники 143
Відмінювання питальних займенників 143
§ 113. Означальні займенники 143
Відмінювання означальних займенників 143
§ 114. Складні займенники (неозначені й заперечні) 144
Відмінювання складних займенників 144

ДІЄСЛОВО 145

§ 115. Дійсний спосіб 145
Теперішній час 145
Поділ дієслів на дієвідміни 145
Зміни приголосних у дієсловах, дієприкметниках
і віддієслівних іменниках 148

Відмінювання дієслів ДА́ТИ, Ї́СТИ, ВІДПОВІ́СТИ́ (та інших з компонентом -ВІСТИ), БУ́ТИ 150
Майбутній час 150
Минулий і давноминулий час 151
§ 116. Наказовий спосіб 151
§ 117. Умовний спосіб 153
§ 118. Неозначена форма дієслова (інфінітив) 153
§ 119. Дієприкметник 153
§ 120. Дієприслівник 154

III. ПРАВОПИС СЛІВ ІНШОМОВНОГО ПОХОДЖЕННЯ

ПРИГОЛОСНІ ЗВУКИ І БУКВИ НА ПОЗНАЧЕННЯ ПРИГОЛОСНИХ 155
§ 121. L 155
§ 122. G, H 155
§ 123. TH у словах грецького походження 156
§ 124. W, TH у словах англійського походження 156
§ 125. LL та **ILL** у словах французького походження 157
§ 126. J 157
§ 127. Кінцеві -TR, -DR 157
§ 128. Неподвоєні й подвоєні букви на позначення приголосних 157
СК 158

ГОЛОСНІ ЗВУКИ І БУКВИ НА ПОЗНАЧЕННЯ ГОЛОСНИХ 159
§ 129. I 159
§ 130. E, U 161
§ 131. AU, OU 162
§ 132. Ö, Ø, EU, OE 162
§ 133. AU, EI, OU у словах англійського походження 162
§ 134. Звук **[æ]** у словах англійського походження 162
§ 135. Звук **[ə:]** у словах англійського походження 163
§ 136. Буквосполучення **EI, EU** у словах німецького походження. Буквосполучення **IJ** та буква **Y** у словах нідерландського походження 163
§ 137. Подвоєння букв на позначення голосних 163
§ 138. Апостроф 164
§ 139. М’який знак **(ь)** 164

ВІДМІНЮВАННЯ СЛІВ ІНШОМОВНОГО ПОХОДЖЕННЯ 164
§ 140 164
Невідмінювані іменники іншомовного походження 165
Особливості відмінювання власних назв іншомовного походження ... 166

IV. ПРАВОПИС ВЛАСНИХ НАЗВ

§ 141. Українські прізвища та імена 167
§ 142. Відмінювання прізвищ 167
§ 143. Відмінювання імен 170
§ 144. Слов'янські прізвища та імена 175
Прізвища із прикметниковими суфіксами й закінченнями 178
§ 145. Неслов'янські прізвища та імена 179

СКЛАДНІ І СКЛАДЕНІ ОСОБОВІ ІМЕНА ТА ПРІЗВИЩА Й ПОХІДНІ ВІД НИХ ПРИКМЕТНИКИ 179
§ 146. Імена та прізвища (прізвиська) 179
§ 147. Похідні прикметники 182

ГЕОГРАФІЧНІ НАЗВИ 183
§ 148. Українські географічні назви 183
§ 149. Географічні назви інших країн 183
§ 150. Географічні назви з прикметниковими закінченнями 186
§ 151. Апостроф, м'який знак 187
§ 152. Відмінювання географічних назв 188
§ 153. Правопис прикметникових форм від географічних назв і від назв народів 190
Суфікси **-ИНСЬК-(-ИЙ), -ІНСЬК-(-ИЙ)** 190
Суфікси **-ОВСЬК-(-ИЙ) [-ЬОВСЬК-(-ИЙ)], -ЕВСЬК-(-ИЙ) [-ЄВСЬК-(-ИЙ)], -ІВСЬК-(-ИЙ) [-ЇВСЬК-(-ИЙ)]** 190
§ 154. Правопис складних і складених географічних назв 192

V. УЖИВАННЯ РОЗДІЛОВИХ ЗНАКІВ 197
§ 155. Крапка (.) 197
§ 156. Знак питання (?) 199
§ 157. Знак оклику (!) 201
§ 158. Кома (,) 203
I. Кома в простому реченні 203
II. Кома у складному реченні 221
§ 159. Крапка з комою (;) 226

І. Крапка з комою у простому реченні 226
ІІ. Крапка з комою у складному реченні 227
§ 160. Двокрапка (:) 228
І. У простому реченні 228
ІІ. У складному реченні 229
§ 161. Тире (—) 230
І. У простому реченні 230
ІІ. У складному реченні 237
ІІІ. У простому і складному реченнях (у деяких стилістичних фігурах) 240
§ 162. Три крапки, або крапки (...) 241
§ 163. Дужки ( ), [ ], < > 243
§ 164. Лапки (« », “ ”, „ “, рідше „ ”) 246
§ 165. Скісна риска (/) 248
§ 166. Комбіноване вживання розділових знаків 249
§ 167. Розділові знаки для оформлення прямої мови та цитат 249
§ 168. Правила рубрикації тексту і розділові знаки для оформлення пунктів переліку 255

ПОКАЖЧИК 257

Довідкове видання

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ

УКРАЇНСЬКИЙ ПРАВОПИС

Київ, Науково-виробниче підприємство
«Видавництво “Наукова думка” НАН України», 2019

Художній редактор *М. А. Панасюк*
Технічний редактор *Т. С. Березяк*
Оператор *В. Г. Каменькович*
Комп’ютерна верстка *О. І. Фуженко*

Укладачі покажчика *І. В. Остапова, А. В. Дорожинська*

Підп. до друку 19.11.2019. Формат 84×108/32. Папір офс. № 1.
Гарн. Таймс Нью Роман. Друк офс. Ум. друк. арк. 20,58.
Ум. фарбо-відб. 21,0. Обл.-вид. арк. 22,06.
Тираж прим. Зам. №

Оригінал-макет виготовлено
у НВП «Видавництво “Наукова думка” НАН України»
Свідоцтво про внесення суб’єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготівників
і розповсюджувачів видавничої продукції
серія ДК № 2440 від 15.03.2006 р.
01601 Київ 1, вул. Терещенківська, 3